

TÉNY/SOROS.II.
A Soros Alapítvány második évtizede 1995-2004

MAGVETŐ
BUDAPEST

Szerkesztette
NÓVÉ BÉLA

A kötet összeállításában közreműködött
Arnold István, Bartók Györgyi, Belia Anna, Büky Orsolya, Geszti Judit, Jombach Márta, Kovács Gábor,
Nizák Péter, Pikó Zsuzsanna, Rácz Erzsébet, Szőke Katalin, Tóth Andrea és Tóth Viktória

© *Magyar Soros Alapítvány, 2004*

TARTALOM

NYOMOT HAGYNI (*Soros György*)
AJÁNLÁS (*Belia Anna*)

1995

M=1:100

M=1:10

M=1:1

KULTURÁLIS ÉS MŰVÉSZETI MECENATÚRA I.

Könyvtár-támogatások (*Győri Erzsébet*)

Könyv- és lapkiadás (*Szilárd Gabriella*)

Alapítványi emlékeim (*Géher István*)

A kulturális szakkuratórium szempontjairól (*Wilhelm András*)

1996

M=1:100

M=1:10

M=1:1

KÖZOKTATÁS-FEJLESZTÉS I.

Félidős beszámoló a megaprogramról (*Szira Judit*)

Önfejlesztő iskolák (*Lafferthon Judit*)

Programértékelés és további fejlesztési irányok (*Vámos Tibor*)

Az informatikai támogatások hatásai (*Kopplányi Emil*) 71

1997

M=1:100

M=1:10

M=1:1

SZOCIÁLIS ÉS EGÉSZSÉGÜGYI SZEREPVÁLLALÁS I.

Az alapítványi programok áttekintése (*Jombach Márta*)

Magyar részvétel az OSI egészségügyi network programjaiban (*Szőke Katalin*)

„Itt az életről van szó” – részletek egy Polcz Alaine-nel készült interjúból

A Magyar Hospice-Palliatív Egyesület oktatási tevékenysége (*Hegedűs Katalin*)

1998

M=1:100

M=1:10

M=1:1

ROMA PROGRAMOK

Roma programok az évtized első felében (*F. Havas Gábor*)

Roma programok az évtized második felében (*Belia Anna*)

A Roma oktatási programok értékelése – a Szonda Ipsos hatásvizsgálata

A Roma közösségi ház vezetők képzése (*Varga Matild – Dr. Vercseg Ilona*)

1999

M=1:100

M=1:10

M=1:1

KÖZOKTATÁS-FEJLESZTÉS II.

A megaprogram négy évről (*Horn Gábor*)

A Közoktatás-fejlesztési program hatásai – A Szonda Ipsos makroszintű értékelése

Felsőoktatási programok a felzárkózás, az interdiszciplinaritás és keresztirányú párbeszéd jegyében (*Geszti Judit*)

Külföldi ösztöndíj- és konferenciatámogatások (*Debreczeni Júlia*)

2000

M=1:100

M=1:10

M=1:1

SZOCIÁLIS ÉS EGÉSZSÉGÜGYI SZEREPVÁLLALÁS II.

Szociális és foglalkoztatási programok (*Szurkos Mária*)

Hajléktalanok tbc-szűrése (*Dávid Bea – Oross Jolán – Vecsei Miklós*)

A fogyatékossgal élők életminőségét javító programok (*Lányiné dr. Engelmayer Ágnes*)

2001

M=1:100

M=1:10

M=1:1

KULTURÁLIS ÉS MŰVÉSZETI MECENATÚRA II.

Előadó-művészeti támogatások (*Arnold István*)

Visszatekintés a stúdiószínházi programra (*Nánay István*)

A C3 nyolc és fél éve (*Peternák Miklós*)

A Summa Artium indulásáról (*Török András*)

2002

M=1:100

M=1:10

M=1:1

TELEPÜLÉS – KÖZÖSSÉG – ÉLETMINŐSÉG

A Települési egészségterv program – a FACT Alapítvány hatásvizsgálata

Vásárhelyi Miklós konferencia-megnyitója

Pályázati beszámolók, programértékelések

2003

M=1:100

M=1:10

M=1:1

A CIVILEK SZOLGÁLATÁBAN

A Független Ökológiai Központ (*Vásárhelyi Judit*)

A BB Vállalkozásfejlesztő Alapítvány (*Pirityi Katalin–Winkler Gábor*)

A Nonprofit Információs és Oktató Központ (NIOK) Alapítvány (*Török Marianna*)

A Soros Nonprofit Szolgáltató Központ (*Rácz Erzsébet*)

A Trust program: egy életképes civil társadalomért (*Nizák Péter*)

2004

M=1:100

M=1:10

M=1:1

„HA MAJD A JOGNAK ASZTALÁNÁL...”

Visszapillantás a jogi kuratórium három évre (*Nagy Boldizsár*)

Az Eötvös Károly Közpolitikai Intézet első éve (*Miklósi Zoltán*)
Hogyan lettünk európai polgárok? (*Halmai Gábor*)
„Élj a jogaidal – Menj el szavazni!” – (2002-es választási plakátok)
IN MEMORIAM...

Andorka Rudolf, Balassa Péter, Bogdán János, Forgács Pál, Kardos László, Lázár Guy, Mészöly Miklós, Orbán Ottó, Solt Ottilia, Szentpéteri István, Vályi Gábor, Vásárhelyi Miklós

EGY ÉVTIZED MÉRLEGE (*Nóvé Béla*)

FÜGGELÉK

Az Alapítvány döntéshozói és munkatársai
A 10 év támogatásai – adatösszesítések
Soros-díjak 1989–2003
Az Alapítvány vendégkönyvéből

A FORRÁSOKRÓL

AJÁNLÓ BIBLIOGRÁFIA AZ ÉVTIZED TÖRTÉNETÉHEZ
SUMMARY

NYOMOT HAGYNI

Sajátos lény az ember: alapvető ösztönei közé tartozik a vágy, hogy változtasson a világon, nyomot hagyjon maga után. Ez az „építési ösztön” (szerencsés esetben) nemes versenyben viszi a világot előre.

Sikeres üzletembernek lenni azért is jó, mert az építési ösztönt duplán is szolgálhatjuk: a tisztességgel felépített üzlet elsősorban önmagával hagy nyomot a világban, de az üzlet sikere révén elért anyagi javak egy újabb szinten, a társadalmi szolidaritás szintjén kínálnak újabb lehetőséget az alkotásra. Elterjedt nézet, hogy a gazdag emberek által létrehozott alapítványok egyfajta önként vállalt adóként szolgálnak, „megadjuk a császárnak, ami a császáré, és Istennek, ami Istené”.

Nálam nem erről van szó. Itt is, csakúgy, mint az üzleti világban, építeni akartam valami maradandót, egy kicsit jobbítani a világot; és nemcsak szolidaritásból, hanem merő önzésből is: egy jobb világban nekem is jobb élni.

Szerencsésnek érzem magam: az elmúlt húsz év alatt a Magyar Soros Alapítvány hatással tudott lenni az országra. Az első tíz év alatt a rendszerváltás egyik katalizátorának is érezhettük magunkat, míg a második tíz év a kiteljesedés korszaka lehetett, amikor a cél egy olyan nyílt civil társadalom alapjaihoz való hozzájárulás volt, amely később megáll a saját lábán: el tudja tartani művészeit, tudósait, gondoskodik az egészségügyről és az oktatásról mint saját újratermelésének zálogáról, és a szolidaritás szintjén gondoskodik elesettjeiről is. Mindez az állam és a civil társadalom közös feladata. Szerencsésnek érezhetem magam, ha ehhez a Magyar Soros Alapítvány is hozzájárulhatott valamennyire.

Azzal, hogy Magyarország az Európai Unió teljes jogú tagjává vált, feladatunk megváltozott. Magyarország nem segítségre szoruló, elesett ország többé, hanem a világ sikeresebb felének integráns része. Akkor érezhetem továbbra is úgy, hogy volt értelme mindannak, amit e húsz év alatt végeztünk, ha a feladatban egyre többen osztoznak velünk, sőt nálunk jobban is folytatják, mint ahogy mi elkezdtük.

Mert csak így lehet maradandó, amit építettünk.

Soros György

Budapest, 2004. október

AJÁNL ÁS

Az effajta írások köszöntik az olvasót, figyelmébe ajánlják a művet, jóindulatát kérik az olvasottak megítélésében. Mikor elgondolkodtam azon, hogy kik lesznek a Magyar Soros Alapítvány második tíz évről szóló könyv olvasói, első látásra úgy tetszett, hogy többnyire az „érintettek” köréből kerülnek majd ki: volt munkatársaink, szakértőink, kurátoraink, a velünk együttműködő szervezetek tagjai, pályázóink – saját nevüket, munkájuk, tevékenységük nyomát keresve. Nagyon sokan vannak – a

kötet tervezett példányszáma nem is tenné lehetővé, hogy mindannyiuk kezébe jusson a könyvből. Ők, az Alapítványhoz közelállók, valószínűleg ugyanúgy forgatják majd a *Tény/Soros II*-t, mint én még kézirat formájában: el-elmélázva emlékeiken, tapasztalataikon, sok apró részlettel kiegészítve az olvasottakat, személyessé téve a közérdeklődésre számot tartó tényeket. A legtöbb „kis színes” az Alapítvány volt munkatársai tehetik gondolatban a leírtakhoz, öregbítve a hírnevet, amelyet Magyarországon a szóban forgó két évtized alatt a Soros Alapítvány kivívott magának.

Remélem azonban, hogy olyanokhoz is eljut a kötet, akik nem találkoztak még velünk, de az olvasottak nyomán elfogulatlan képük lesz rólunk, mire korunk történelem lesz. Mert a huszadik év még tart, még működik az Alapítvány, dolgozunk benne, nincs meg tehát az eredmények és kudarcok tárgyilagos megítéléséhez szükséges távolság. Nagyon sok elképzelésünkről még nem is derülhetett ki, hogy igazában megvalósult-e. Sokról azonban már biztosan tudjuk, hogy olyan újdonságot honosított meg több területen, amelyről esetleg ma már nem is tudják rajtunk kívül – közülünk is csak a régiek emlékeznek –, hogy Soros-kezdeményezés volt.

A második évtized, az 1995–2004 közti évek – melyből majdnem kilencet töltöttem az Alapítványnál – mérlegét különösen nehéz elkészíteni. Kevesen vitatják, hogy az Alapítvány tevékenysége mennyi szálon, milyen hatékonyan segítette az 1989-90-es társadalmi és politikai fordulatot Magyarországon. Az Alapítvány magyarországi eredményeinek a hatására döntött úgy Soros György, hogy Közép- és Kelet-Európa többi országában is létrehozza alapítványait, és a nemzetközi Soroshálózat, az Open Society Institute regionális központját Budapesten nyitja meg.

Vajon ugyanilyen hatással voltunk-e, lehattunk-e második tíz évünk alatt a demokrácia működési zavarainak enyhítésében, a kialakuló piacgazdaság kultúráját és művészeteket sújtó könyörtelenségének orvoslásában? Segítettünk-e abban, hogy mindenki, fajra, nemre, származásra való tekintet nélkül egyenlő eséllyel élhessen jogaival, férjen hozzá a frissen megteremtett jogállami intézményekhez? Hozzájárultunk-e ahhoz, hogy az úgynevezett nagy alrendszerben, a közoktatásban és az egészségügyben következetesen megtörténjék a demokratizálódás? Sikerült-e mindent megtennünk ahhoz, hogy az állampolgároknak tudatosodjék, számít a szavuk az őket érintő kérdésekben? Ragadósak-e a példánk abban, hogy mindannyian felelősek vagyunk elesett, sérült, szegény és megbélyegzett embertársainkért? Ugye, mennyi lényeges kérdés, amelyre ma még nem lehet egyértelmű választ – sem igent, sem nemet – adni. Mindenesetre, mi ezekre a kérdésekre igyekeztünk megoldást találni a zseni demokráciában, az Európához csatlakozó Magyarországon, és azt hiszem, gyakran maga a kérdés feltevése is elindított bizonyos folyamatokat, többnyire azonban válaszokat is kaptunk, rész megoldásokat javasolhattunk.

Mi a munkatársaimmal, kurátorainkkal és szakértőinkkel mindig arra törekedtünk, hogy a lehető leghatékonyabban költsük el a pénzt, amellyel évente gazdálkodhattunk. Soha nem gondoltam volna, hogy ilyen nehéz a más pénzt költeni. Milyen öröm éppen ezért azt állítanom, hogy az Alapítvány két évtizedes működését az a felelős gyakorlat tette elevenen jelentőssé, amellyel megtervezte a támogatások elosztását, és elérte, hogy a tervek pontos adminisztrációval, a folyamat minden pontján ellenőrizhetően valósuljanak meg.

Minden nagyobb program indulásakor hosszas szakértői viták során kristályosodik ki, hogy a kérdéses területen mi lehet egy magánalapítvány küldetése, szerepe, hogyan csatlakozhat korszerű állami törekvésekhez, hogy indíthat el vagy segíthet egy fejlődési folyamatot, milyen módon reagálhat a leghatékonyabban az adott terület szükségleteire, végül pedig, hogy mit szeretnénk látni tevékenységünk eredményeképpen.

A meghívott szakértők mind területük kiválóságai, akik készséggel megosztják tudásukat és tapasztalataikat velünk, és érdeklődéssel hallgatnak meg bennünket is arról, hogy más programokból mit tanultunk. Többször előfordul, hogy egymástól teljesen különböző területeken tudunk azonos módszereket alkalmazni, például az együttműködési technikákat, a közösségfejlesztést több programunkban is, és ez mindig látványos eredménnyel jár.

Amikor az Alapítványhoz kerültem, elborzasztott az a pályázatmennyiség, amellyel nap mint nap megbirkóztak kollégáim. Ez nemcsak tornyosuló papírhegyeket jelentett, amelyeket rendezni, iktatni, kezelni kellett, hanem a pályázókkal való kapcsolattartást is. Azt hamar átláttam, hogy ilyen sok pénzt csak szigorú fegyelemmel lehet követhetően és ellenőrizhetően kezelni, ám nagy élmény volt, hogy akik ezt a munkát precízen végezték, kedves emberek, megannyiszor türelmesen magyaráznak el minden apróságot a hozzájuk fordulónak. A dermesztően bürokratikus munkát unottság, fásultság és fontoskodás nélkül végzik. Ez is hozzátartozott a sok pénz felelősségteljes elköltéséhez. Eleinte azt gondoltam, hogy erre a munkára születni kell, ezért is többnyire nők alkalmasak a feladatra. (Az áhított „nemi egyensúlyt” csak úgy sikerült megvalósítani, hogy a kuratóriumokban mindig a férfiak, a munkatársak közt a nők voltak és vannak többségben. Az üdítő kivételek csak erősítették ezt az

általános tendenciát.) Ma azonban már úgy látom, hogy megtanulni is lehet. A mi példánk segítheti a magyar civil társadalom professzionalizálódását, amely ma égetően fontos kérdése a nonprofit szférának, de állíthatom, hogy az egész társadalomnak.

Sokat tanultunk mi is – néha saját kárunkon, néha másokén. Nem tudom, mi lehetne annak a szakmának a neve, amelyhez a diplomát a Soros-egyetemen szereztük. Mert ismereteink nemcsak az előbb említett demokratikus szellemű, korszerű technikájú ügyintézését foglalják magukban, hanem a nyilvánossággal méltóképpen élő, a helyi és a szakpolitikák befolyásolásától sem visszariadó állampolgári öntudatot, a kapcsolatteremtés és hálózatépítés fortélyait és az ország állapotáról a „terepen” szerzett tapasztalatokat egyaránt. Tanultunk a kudarcainkból is – mert kudarcot is átéltünk nem egyet. De hiszen épp ez ennek a munkának a legnagyobb vonzóereje: a gondolat szabadsága, a kísérletezés lehetősége.

Ezért is tartottuk szükségesnek, hogy a Soros Alapítvány megalakulásának huszadik évében megjelenjen ez a kötet, amelyet fura módon úgy ajánlok az Olvasó figyelmébe, hogy ne olvassa el egyvégében. De olvassgassa, böngéssze újra, meg újra: így oszthatjuk meg vele a legsikeresebben a tanulságokat, amelyekre az elmúlt két évtizedben jutottunk, és amelyeket most és működésünk néhány hátralevő évében még sokak javára kamatoztatni szeretnénk.

*Belia Anna
igazgató
Soros Alapítvány*

Könyvünk – a könnyebb egybevetés és eligazodás végett – követi az Alapítvány első évtizedéről korábban megjelent monográfiát (Tény/Soros. Budapest, 1999, Balassi) felépítését. Eszerint évről évre haladva hármas léptéket kínál az olvasónak.

Elsőként M= 1:100 jelzet alatt a nagyvilág és az ország fontosabb eseményeit idézi fel amolyan korfestő háttérvázlatként.

Ezután M = 1:10 felcímmel az Alapítvány évi hírösszefoglalója következik. Ez rendre ismerteti a költségvetés főbb tételeit, az aktuális szervezeti és személyi változásokat, és szoros időrendet tartva röviden kitér egy-egy induló programra, együttműködési formára, az Alapítvány vagy partnerei szervezte fórumra, általuk adott sajtónyilatkozatra.

Az év krónikáját végül az M = 1:1 rész közelképei zárják. Ezek jobbára önálló esettanulmányok vagy programértékelések az elmúlt évtized valamely jelentős alapítványi szerepvállalásáról, egykori és mai, külső vagy belső munkatársak emlékezésével színezve.

E hármas közelítés remélhetőleg árnyaltabb összképet ad, s egyben megkönnyít minden tartalmi, időrendi „finomkeresést”. – A Szerk.

1995

M = 1:100

Az év elejétől Magyarország az EBESZ soros elnöke. Januártól az EU tagjává válik Ausztria, Finnország és Svédország. A Soros György alapította Közép-európai Egyetem hivatalosan is elfogadott felsőoktatási intézménynek minősül. Január 23-án több ezer ember életét követelő, heves földrengés rázza meg Japánt. Január 28-án lemond Békesi László pénzügyminiszter arra hivatkozva, hogy a gazdaságpolitika erőinek megosztása gyengíti a kormányprogram végrehajtását. Távozásának hírére a Budapesti Értéktőzsdén – eladdig példátlanul – 8-9%-kal csökkennek az árfolyamok. A Kereszténydemokrata Néppárt új elnökévé Giczy Györgyöt választják. Január végén az oroszok elfoglalják a csecsen főváros, Groznij nagy részét.

Február 2-án a kormány úgy dönt, hogy kéthetente megvizsgálja az ország pénzügyi állapotát, mert a gazdasági helyzet a vártnál kedvezőtlenebbül alakul. Néhány nappal később az Alkotmánybíróság az alaptörvénybe ütközőnek minősíti az életüktől és szabadságuktól politikai okból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról szóló törvény több rendelkezését, s a parlamentet új törvény megalkotására kötelezi. Február 7-én a miniszterelnök Bokros Lajost jelöli a pénzügyminiszter, Surján Györgyöt pedig a Nemzeti Bank elnöki posztjára, a koalíciós pártok egyetértésével. A változás hírére a budapesti tőzsdén stabilizálódnak a részvényárfolyamok és nő a forgalom. Február 22-én John Major brit és John Bruton ír miniszterelnök nyilvánosságra hozza Belfastban az Észak-Írország jövőjének rendezéséről szóló, történelmi jelentőségű dokumentumot.

Március 12-én a kormány dönt a gazdasági megszorító intézkedésekről, és 9%-kal leértékeli a forintot, amit további értékcsökkentések követnek az elkövetkező hónapokban. Az energiahordozók kivételével minden termékre egységes, 8%-os vámpótlékot vezetnek be. A belföldi kereslet csökkentése érdekében az állami szektorban megállítják a fizetésnövekedést, és döntenek a tandíj szeptemberi bevezetéséről is a felsőoktatási intézményekben. A szociális ellátások rendszerét átalakítják, ennek értelmében a családi pótlék, a GYES és a szülési segély nem jár többé állampolgári jogon, csakis a rászorulóknak kapnak támogatást. Az említett intézkedések miatt több miniszter és államtitkár lemond tisztségéről. Március 19-én Horn Gyula kormányfő Párizsban aláírja a magyar–szlovák alapszerződést, amely másnap heves vitát vált ki a parlamentben. Március 20-án egy szekta merényletet követ el a tokiói metró vonalain, az ideggáz tizenkét ember halálát okozza, és közel ötezer ember sérül meg. Március 22-én több mint tízezer egyetemi és főiskolai diák tüntet Budapesten a tandíj bevezetése ellen.

Április 9-én országos cigány önkormányzati választásokat tartanak Szolnokon, mely Farkas Flórián elsöprő győzelmét hozza. Április 20-án a MÁV vezetése és a vasutas szakszervezetek közötti eredménytelen tárgyalások után általános vasutasstrájk kezdődik az országban. Másnap megkezdődik üzletszerű működését a külkereskedelem finanszírozására létrehozott Magyar Export-Import Bank Rt. (Eximbank). Április 23-án a MÁV új kollektív szerződésének megszületésével a szakszervezetek utasítást adnak a strájk beszüntetésére. A hónap utolsó napján a Fidesz kongresszusán ismét Orbán Viktorot választják elnökévé, s a párt nevét Fidesz Magyar Polgári Pártra változtatják.

Május 1-én, a Munka ünnepén többbezer tömeg tiltakozik a Roosevelttéren a kormány márciusi megszorító intézkedései, az ún. „Bokros-csomag” ellen. Május 9-én az Országgyűlés elfogadja a privatizációs törvényt, megteremtve ezzel a magánosítás jogi kereteit. A hónap közepén a parlament úgy dönt, hogy nem lesz népszavazás a köztársasági elnök közvetlen választásáról. A hónap végén Budapesten megnyílik a NATO-parlament tavaszi ülészsaka, a szervezet történetében először kerül sor nem NATO-tagországbeli rendes tanácskozásra. Május 30-án az Országgyűlés név szerinti szavazással elfogadja a Bokros-csomagot, amelyet az ellenzék egységesen elutasít, s néhány szocialista képviselő is frakciója álláspontjától eltérően szavaz. A hónap végén nagy erejű földrengés pusztít a Szahalin-szigeteken, Kínában pedig a Jangce áradása követel súlyos emberáldozatokat. Június 13-án az Országgyűlés név szerinti szavazással megerősíti a magyar–szlovák alapszerződést. Június 19-én – a kiscsapatpárti képviselők távolmaradása mellett – lezajlik a köztársaságielnök-választás, melynek eredményeként 259 szavazattal újabb öt évre Göncz Árpád tölti be a legfőbb közbiztonsági tisztséget. (Az MDF, a KDNP és a Fidesz-MPP közös elnökjelöltje, Mádl Ferenc hetvenhat szavazatot kap.) Másnap rendkívül szigorú biztonsági intézkedések mellett megkezdődik a több alvilági gyilkossággal vádolt Magda Marinko pere. A kormány rendeletet hoz a felsőoktatásban szeptemberben bevezetendő, kétezer forintos alaptandíjról, amelynek bevétele az évben még a költségvetést, a következő évtől már az intézményeket illeti. Június 27-én 156 milliárd forintos tervezett hiánnyal számoló pótköltségvetést fogad el a parlament. A hónap utolsó napján az

Alkotmánybíróság nyilvánosságra hozza a Bokros-csomaggal kapcsolatos döntését. Eszerint a stabilizációs törvény több pontját – egyebek közt a GYED eltörlését, a honoráriumok után fizetendő 44%-os társadalombiztosítási járulékot – alkotmányellenesnek minősíti, és megsemmisíti. Ugyanezen a napon a parlament megválasztja az országgyűlési biztosokat.

Július 11-én a boszniai szerbek lerohanják az ország keleti részében nemzetközi védett övezetnek nyilvánított Srebrenica városát, majd tömegmészárlásba kezdenek a helyi bosnyák lakosság körében. Ugyanezen a napon Jelcin orosz elnököt kórházba szállítják szívpanaszokkal. A hónap közepén befejeződik a Feszty-körkép mintegy négy éven át tartó restaurálása. Július 17-én Gál Zoltán, az Országgyűlés elnöke közúti balesetet szenved, amelyben két kormányőr és egy motoros rendőr életét veszti. Az Alkotmánybíróság határozatai miatt keletkező 12 milliárd forintos költségvetési hiányt a kormány kiadáscsökkentő intézkedésekkel igyekszik ellensúlyozni, ennek jegyében szeptembertől 8%-kal emelik az energiaárakat, és ezek áfabevételeiből pótolják a kieső bevételeket. Július 25-én a párizsi metróban súlyos pokolgépes merénylet történik. A hónap végén az EBESZ közvetítésével aláírják az orosz–csecsen katonai egyezményt, amely véget vet a nagyszabású háborús cselekményeknek Csecsenföldön.

Az augusztus elején kirobbanó horvátországi fegyveres konfliktus az etnikai tisztogatások újabb hullámát indítja el a Balkánon. Augusztus 7-én a Belügyminisztérium új tábort nyit meg Debrecenben a délszláv háborús övezetből érkező menekültek számára. Másnap Szaddám Huszein iraki diktátor két veje családtagjaival Jordániába menekül. Augusztus 29-én Tbilisziben sikertelen merényletet kísérelnek meg Sevardnadze grúz elnök ellen. A hónap utolsó előtti napján a NATO légi és szárazföldi büntetőcsapásokat mér a boszniai szerbekre.

A Balkánon folytatódnak a NATO bombatámadásai, idehaza pedig a kormánypártok tárgyalásai szeptember 5-ig, amikor is a Koalíciós Egyeztető Tanács ülését követően Horn Gyula és Pető Iván egyaránt lezárták minősíti a koalíciós vitát. Szeptember 5-én Franciaország kísérleti nukleáris robbantást hajt végre a Francia-Polinéziához tartozó Mururoa korallzátony alatt. Szeptember 9-én a Hallgatói Önkormányzatok Országos Szövetsége rendkívüli közgyűlésén határozatot hoz, amelyben elutasítja a kormány tandíjrendeletét, és további tiltakozó akciókról dönt.

Október 5-én a kormány és a HÖKOSZ megállapodik a tandíj kérdésében. Ennek értelmében a diákok elfogadják a kétezer forintos alaptandíjat, de ez évben még nem kell kiegészítő tandíjat fizetniük.

Másnap a Fővárosi Bíróság elsőfokon életfogytiglani fegyházbüntetésre ítéli a több alvilági gyilkossággal vádolt Magda Marinkót, aki legkorábban huszonöt év után bocsátható feltételes szabadlábra. Két nappal később gazdára talál a hazai lottózás történetének addigi legnagyobb nyeresége: 578 millió forint. Október 12-én felbomlik a közel egy évtizedes nagykoalíció az osztrák Szociáldemokrata Párt és a Néppárt között. Október 16-án a Bakonyban megkezdődik a kijelölt NATO-tagországok és a Partnerség a Békéért programban résztvevő államok közös hadgyakorlata. 20-án lemondásra kényszerül a NATO főtitkára, a korrupció gyanújába keveredett Willy Claes. Október 22-én Budapesten a MIÉP többes kormányellenes tüntetésén Csurka István nemzeti ellenállásra és polgári engedetlenségre szólítja fel híveit. 23-án a Magyar Népjóléti Szövetség háromszáz szimpatizánsa betiltott Árpád-sávos lobogókkal vonul végig Budapesten, majd Ekrem Kemál György a résztvevőket forradalmi bizottmánná nyilvánítja a Bem téren. Október 26-án szívpanaszokkal ismét kórházba szállítják Borisz Jelcint. Két nap múlva Budapesten utolsó útjára kísérik a kilencvenhárom évesen elhunyt Varga Bélát, az 1946-47-es nemzetgyűlés elnökét.

Novemberben számos demonstrációt tartanak a közalkalmazottak. A rendőrség őrizetbe veszi a félmilliárd forintos áfa-csalással és exporttámogatás jogtalan igénybevételével gyanúsított Stadler József akasztói vállalkozót. November 4-én meggyilkolják az izraeli kormányfőt, Jichák Rabint.

November 16-án Horn Gyula miniszterelnök bejelenti, hogy az Európa Tanács állásfoglalását kéri a szlovákiai nyelvtörvény miatt, amely meghiúsítja, hogy a Szlovákiában élő hatszázezer magyar a hivatalos fórumokon anyanyelvét használhassa. November 19-én száznegyven településen és tizenhat fővárosi kerületben helyi kisebbségi önkormányzati választásokat tartanak. Ugyanaznap Aleksander Kwasniewski legyőzi a lengyel elnökválasztáson a Szolidaritás-mozgalom egykori legendás vezetőjét, Lech Walesát. November 21-én az Országgyűlés törvényt hoz a tizennégyezer költségvetési intézmény pénzét egyetlen számlán kezelő Államkincstár intézményének felállításáról. November 21-én az Ohio állambeli Daytonban megszületik a boszniai háborút lezáró megállapodás. November 28-án a parlament engedélyt ad, hogy a délszláv térségbe vezényelt amerikai csapatok átmenetileg hazánkban állomásozzanak.

December 1-én bejelentik, hogy Kaposvár és Taszár lesz a Boszniába induló amerikai csapattest magyarországi bázisa. December 5-én az Országgyűlés engedélyezi, hogy ötszáz önkéntesből álló magyar műszaki alakulat induljon a délszláv térségbe: a NATO védelme alatt álló magyar kontingens

feladata utak és hidak építésében való részvétel lesz. Két nap múlva a magyar fővárosban megnyílik az EBESZ-tagállamok diplomáciai vezetőinek tanácskozása. Ugyanezen a napon döntés születik arról, hogy a gyermeküket 1996. április 15-e után világra hozó anyák a várandósági pótlék helyett egyszeri tízezer forintos anyasági támogatást kapnak. December 8-án szerződést írnak alá egy gázszolgáltató és nyolc villamosipari cég külföldi tulajdonosoknak történő eladásáról. Ugyanezen a napon alternatív Nobel-díjat kap Bíró András, aki az általa létrehozott Magyar Autonomia Alapítvánnyal a roma kisebbség érdekvédelméért szállt síkra. Közalkalmazottak ezrei sztrájkolnak heteken át Franciaországban. Karácsony előtt az Országgyűlés 90%-os támogatással elfogadja a médiatörvényt. Az év végén a kormány eltörli a valutakiváltásra vonatkozó korlátozásokat.

M = 1:10

Az év elejétől megalakulnak az új szakkuratóriumok, és elindul az Alapítvány két kiemelt támogatást élvező programja: az Egészségügyi rendszerfejlesztési és a Közoktatás-fejlesztési megaprogram. Január közepén Budapesten tartják a mintegy két tucat, térségbeli Soros Alapítvány vezetőinek tanácskozását. A találkozó fő kérdései: az az évi költségvetések, új programok jóváhagyása, valamint a hálózati együttműködés kiszélesítése.

Február 1-én a Közép-európai Egyetem és a Lengyel Tudományos Akadémia vezetői 25 évre szóló egyezményt írnak alá az egyetem új Szociológia Tanszékének Varsóba telepítéséről.

Március elején Fodor Gábor művelődési és közoktatási miniszter Vásárhelyi Miklóssal megállapodik arról, hogy a Soros Alapítvány ez évben több mint 6 millió dollárral támogatja a magyar közoktatás tartalmi modernizációját szolgáló programot. A miniszter pár nap múlva személyesen adja át Soros Györgynek a Közép-európai Egyetem magyarországi elismerését tanúsító határozatot.

Április közepén a Kultúráközvetítők Kamarája kétnapos konferenciát rendez Budapesten, melynek megnyitó beszédét a védnökként felkért Vásárhelyi Miklós tartja. Május közepén a Fővárosi Önkormányzat együttműködési megállapodást köt az Alapítvánnyal a Közoktatás-fejlesztési program közös megvalósításáról.

Június végén a Népjóléti Minisztériumban Bakonyi Éva, Csehák Judit és Könczei György sajtótájékoztatón ismerteti az Alapítvány újonnan indított Egészségügyi rendszerfejlesztési programjának általános célkitűzéseit és pályázati rendjét. Július közepén a csökkent képességűek jogi képviseletének ellátására DRA-Hungary néven – Európában elsőként – ügyféliroda nyílik Budapesten az Alapítvány és az amerikai kormány támogatásával. A hónap végén Belgrád után Pozsonyból is ki akarják tiltani Soros György Nyílt Társadalomért Alapítványát a koalíciós Szlovák Nemzeti Párt követelésére.

A fehéroroszországi Soros Alapítvány beszünteti több tudományos, egészségügyi, kulturális és oktatási program finanszírozását, miután megtagadják tőle a jótékonyági szervezetnek járó adómentességet.

Augusztus elején mintegy 150 000 horvátországi és bosznia-hercegovinai menekült megsegítésére indít gyűjtést az Alapítvány; a segélyszállítmány egy részét saját kisbuszával juttatja el a helyszínre. A Soros György alapította Közép-európai Egyetemen augusztus végétől Budapesten 27 ország csaknem 500 diákja kezdi meg tanulmányait.

Szeptember 5-én Vásárhelyi Miklós, az Alapítvány elnöke a Parlamentben Göncz Árpád köztársasági elnöktől Fodor Gábor művelődési és közoktatási miniszter jelenlétében átveszi a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztje a Csillaggal érdemrendet.

Október 20-án ünnepélyesen átadják a Közép-európai Egyetem Nádor utcai campusát. Az egykori Festetics-palotát és a szomszédos épületeket egybekapcsoló, két évig tartó, nagyszabású rekonstrukció 30 millió dollárba került, és tervezője, Iványi László elnyerte érte Budapest főváros 1995. évi építészeti díját. Kevéssel ezután átadják az egyetem Kerepesi úti konferencia-központját és 500 szobás kollégiumát is.

November 1-én Trudy Peterson és Rév István vezetésével megkezd működéését Budapesten a Nyílt Társadalom Archívuma (Open Society Archives), amely a Szabad Európa és a Szabadság Rádió egykori iratanyagain kívül mintegy 30 000 hidegháborús kiadványt, politikai elemzést és nemzetközi szamizdatgyűjteményt őriz.

Karácsony előtt egy héttel kétnapos diákjogi konferenciát tartanak Budapesten az Országos Diák Unió és az Állampolgári Tanulmányok Központja szervezésében, az oktatásügyi szaktárca és az Alapítvány támogatásával.

Az Alapítvány ez évi költségkerete mintegy 15,7 millió dollár volt. Az 1995-ben megítélt támogatások főbb tételei:

I. Oktatási és ifjúsági programok

Közoktatás-fejlesztési program

A közoktatás-fejlesztési program általános keretéből felhasznált pályázati támogatások	39 693 900 Ft 3 200 \$
Információs forradalom az oktatásban	83 275 172 Ft
Versenly '95	2 827 332 Ft
Hátrányos helyzetűeket segítő pedagógiai program	57 260 000 Ft
Kisgyermekkorai fejlesztés	89 988 600 Ft
Kisebbségi oktatási programok	12 100 500 Ft 7 100 \$
Demokráciára nevelés	43 704 000 Ft
Környezeti nevelés program	26 819 500 Ft
Oktatásügyi vezetés fejlesztése program	20 684 000 Ft
Társadalomismeret program	9 134 000 Ft 7 920 \$
Oktatás és nyilvánosság program	9 314 000 Ft
Szakmai szervezetek program	10 527 738 Ft 440 \$
Közösségi iskolák	14 000 000 Ft
Közoktatási információs hálózat	15 980 000 Ft
Tankönyv- és taneszköz-fejlesztési program	41 024 000 Ft
Összesen:	476 332 742 Ft 18 660 \$

Regionális ifjúsági programok

„IF YOU...” – középiskolák csoportos tevékenységeinek támogatása	11 298 440 Ft
Út '95 csoportos diákutazási program	107 890 \$
Iskolai egészségnevelési program	70 000 \$
Disputa (Vitakultúra) program	9 800 000 Ft
Óvodafejlesztő (Step by Step) program	19 809 750 Ft
Amerikai vendégtanár program	3 200 \$
Összesen:	40 908 190 Ft 181 090 \$
Oktatási és ifjúsági programok együttvéve:	517 250 932 Ft 263 650 \$

II. Felsőoktatás és ösztöndíjak

Intézményi programok

HESP Higher Education Support Program (Felsőoktatást támogató program)	31 733 000 Ft 43 650 \$
Egyetemi és főiskolai csereprogramok támogatása	100 000 \$
Nemzetközi továbbtanulási információs központok	50 000 \$
Összesen:	31 733 000 Ft 193 650 \$

Külföldi ösztöndíjak

Külföldi posztgraduális és kutatói ösztöndíjprogramok	361 000 \$
Külföldi ösztöndíj-kiegészítő támogatás (Supplementary Grant)	109 586 \$
Ösztöndíjkiegészítés külföldi művészeti képzéshez (Special Studies Grant)	62 030 \$
Összesen: 532 616 \$	

Tanulmányutak és konferenciák

Rövid külföldi tanulmányutak	179 462 \$
Orvosi kutató- és tanulmányutak	6 417 \$
Konferenciaprogram	183 750 \$
Összesen:	369 629 \$

Tudományos publikációk külföldi megjelentetése 16 793 \$

Felsőoktatás és ösztöndíjak együttvéve: 31 733 000 Ft 1 112 688 \$

III. Kultúra és művészetek

Könyvtár-támogatási program	6 986 040 Ft
Könyvkiadás-támogatási program	61 450 000 Ft
Folyóirat- és laptámogatási program	77 238 000 Ft 1 583 \$
Kulturális menedzsment program	8 980 000 Ft
Elektronikus média program	65 271 900 Ft
A Soros Alapítvány díjai	22 000 000 Ft
Kultúra és művészetek program	41 033 100 Ft 9 960 \$
Kulturális és művészeti kapcsolatok program	296 467 Ft
Restaurálási program	3 000 000 Ft
Színházi stúdióprodukciókat támogató program	13 000 000 Ft
Kultúra és művészetek összesen:	299 255 507 Ft 11 543 \$

IV. Egészségügy

Egészségügyi rendszerfejlesztési program általános költségvetésének keretéből felhasznált pályázati támogatások	4 832 600 Ft
Egészségügyi menedzsment megújítása	23 704 000 Ft
Hospice, otthoni szakápolás	13 664 460 Ft
Egészségügyi minőségfejlesztés	38 095 000 Ft
Modellkísérlet a fővárosi hajléktalanok tbc-szűrésére, gyógyítására, utógondozására	12 165 000 Ft
A menekültek egészségügyi ellátásának javítása	4 350 000 Ft
A betegek jogainak érvényesítése	13 470 000 Ft
Prevenációs (egészségmegőrző) program	18 888 600 Ft 1 500 \$
Fogyatékos gyermekek korai szűrése, rehabilitációja	19 490 000 Ft
„Független életvitel” program	18 687 264 Ft
„Hídverés” – a természetgyógyászati eljárások integrálása	7 798 000 Ft
Drog-alkohol program	20 074 000 Ft
Gyógyászati adományok	36 747 864 Ft
Egészségügy összesen:	231 966 781 Ft 1 500 \$

V. Szociális programok

Help to Help program Segítség a segítőknek	49 000 000 Ft
Együttműködés a Magyar Máltai Szeretetszolgálattal	8 000 000 Ft
Tejakió, iskolai étkezési támogatás	107 000 000 Ft
Szociális programok összesen:	164 000 000 Ft

VI. Civil társadalom

Roma program	55 000 000 Ft
East-East program	9 592 823 Ft
Kisebbségi, etnikai program	6 070 000 Ft
Új társadalmi kezdeményezések	18 611 900 Ft
Civil társadalom összesen:	89 274 723 Ft

VII. Független programirodák

Business Basics Alapítvány	26 830 000 Ft

Nonprofit Információs és Oktató Központ	5 850 000 Ft 5 000 \$
Soros Alapítvány Kortárs Művészeti Központ	13 372 490 Ft
Független Ökológiai Központ	5 128 263 Ft 25 000 \$
A független programirodák összesen:	51 180 753 Ft 30 000 \$
A New York-i Soros Alapítvány természetbeni adományai a magyar Alapítvány közvetítésével:	3 266 865 \$
Mindösszesen:	1 384 651 703 Ft 4 622 346 \$

Az 1995. évi hivatalos középárfolyamon (1 \$=124,55 Ft) számolva mindez **15 739 582 dollárt** tesz ki.

Az Alapítvány új munkatársai: Arató Ferenc programvezető (Közoktatási megaprogram, Roma programok), Bencsik Barnabás (C3), Cseh Livia recepció, Dominikné Nagy Szilvia programasszisztens (Közoktatási megaprogram), Szilárd Gabriella programigazgató (Kultúra és művészetek), Jóri János pénzügyi igazgató, Kollár Miklósné adatrögzítő, Koplányi Emil programvezető (Közoktatási megaprogram, informatikai programok), Lafferthon Judit programvezető (Közoktatási megaprogram), Lángos Ágnes pénzügyi munkatárs, Májor Imre gépkocsivezető, Murai Krisztina program-asszisztens (Step by Step program), Oláh Sándorné pénzügyi asszisztens, Steigerwald Andrea pénzügyi munkatárs, Szira Judit programigazgató (Közoktatási megaprogram), Tóth Elekné adatrögzítő, Zalatnay Kálmán informatikai vezető, rendszergazda
Távozó munkatársak: Ladics Viktória recepció, Quittner János pénzügyi vezető.

M = 1:1

KULTURÁLIS ÉS MŰVÉSZETI MECENATÚRA I.

KÖNYVTÁR – TÁMOGATÁSOK

Az Alapítvány – mára sajnos lezárult – Könyvtár-támogatási programjának egykori elnökeként az alábbiakban arról kívánok számot adni, hogy a mögöttünk hagyott évtizedben e sokrétű magánmecenatúra támogatásai révén mennyiben jutott a hazai könyvtárügy elébb. Mielőtt azonban ezt megtenném, tartozom egy visszatekintéssel, hogy röviden felidézsem a korábbi évtized Soros finanszírozta könyvtári fejlesztéseit.

A magyarországi közkönyvtárak sorsa kezdettől – sőt mondhatni, már az Alapítvány létrejötte előtti időkből! – szívügye volt mind az Alapítónak, mind az első évek döntéshozóinak. Erre vall, hogy Soros György már 1984 kora tavaszán külön megbeszélést folytatott ez ügyben egyik leendő kurátorával, Vályi Gáborral az Országos Könyvtárügyi Tanács egykori elnökével, az Országgyűlési Könyvtár igazgatójával. Ennek nyomán csakhamar elkészült egy országos hatókörű, önálló könyvtárfejlesztő program terve és intézményközi egyeztetése – legfőképp Vályi Gábor ügybuzgalmának köszönhetően –, melyet csakhamar gyakorlati tettek is követtek. A fénymásoló-program, a restaurátor képzés, a hangoskönyvtári hálózat kiépítése, a könyvtári lap- és folyóirat-előfizetések, a jelentős nyugati könyvadományok behozatala és a kedvezményes nyugati könyvbeszerzések, nemkülönben a közgyűjteményi évkönyvek, katalógusok előkészítésének finanszírozása: megannyi hasznos útja módja volt a sokféle hiány enyhítésének. Mindezekről – a kedvezményezettek tételes listáit máig őrző alapítványi évkönyveken kívül – két forrás is részletesen számot ad: az egyik Vályi Gábor egykori beszámolója (A Soros Alapítvány könyvtári programja 1984–1986. *Könyvtáros*, 1987/3.), a másik: Nóvé Béla *Tény/Soros* című kötetének megfelelő része (Budapest, 1999, Balassi, 106–110. o.). Az első tíz év sokféle eszköz-, forint és dollár támogatását, a Soros Alapítvány által felkínált és közvetített segítség értékét nehéz volna utólag számszerűen összesíteni, minden esetre több száz millió forintos nagyságrendről van szó – egykori érteken számolva! –, melynek jelentőségét kétféle összehasonlítás is tovább növeli. Egyrészt az a tény, hogy voltak évek (így 1986 vagy 1987), amikor a teljes alapítványi támogatási keret közel egyharmadát könyvtári fejlesztésre fordították, más részt, hogy a Soros-támogatások számos profilban – így a nyugati könyv- és lapbeszerzések, kódexrestaurálások terén – többszörösen meghaladták az e célra fordítható költségvetési forrásokat.

A Soros Alapítvány könyvtári kuratóriuma az 1995–2002 közötti években szakmai munkáim közül a legtöbb örömet jelentette. Már negyven esztendeje dolgoztam könyvtárosként, amikor a megtisztelő

felkérést elfogadtam, hogy vállaljam el az új szakkuratórium elnökségét. Szilárd Gabriella volt a kulturális programigazgató, aki határozott és értő figyelemmel kísérte, segítette a megújult kuratórium munkáját. Kurátor-társaim az első két évben Darányi Sándor, Fogarassy Miklós és Vándor Ágnes voltak.

A magyar könyvtárak életében különösen nehéz időszak volt ez. Már az előző években sem állt elég forrás a rendelkezésükre, sem állományaik gyarapítására, sem a mind sürgetőbb technikai fejlesztésekre. Kiváltképp nagy hiány mutatkozott a jól szervezett adatbázisokban, melyekből könyvtárosok és olvasók könnyen, gyorsan tájékozódhattak szűkebb pátriájuk gazdasági, kulturális és egészségügyi szolgáltatásairól, avagy mindezekről tágabb környezetükben. Mindamellet az ekkortájt felgyorsuló jogalkotás is sürgette a közhasznú információs források megteremtését. Épp ezért az Alapítvány kiemelt célként hirdette meg ezen adatbázisok létrehozását, illetve az ehhez szükséges technikai eszközök (főként számítógépek s a feladathoz alkalmas szoftverek) pályázati támogatását. Az első pályázatra 122 könyvtár jelentkezett szerte az országból, közülük a legjobbakat, a mintaként felmutathatókat választotta ki a kuratórium. Csaknem 7 millió Ft állt rendelkezésükre és további 3 millió a technikai eszközök beszerzésére. A közkönyvtárak ekkor már folyamatosan pályázhattak az Alapítványhoz a kulturális és közéleti lapok kedvezményes előfizetésére is, ami 1995-ben 2 millió forint hozzájárulást jelentett a könyvtári beszerzésekhez.

1996-ban a változatlan összetételű könyvtári kuratórium két témát javasolt kiírni a könyvtárak számára. A nagy anyagi eszközöket megmozgató állománygyarapítás volt az egyik. Itt igen fontos kritériumnak tartottuk a regionális együttműködésen alapuló, összehangolt dokumentum-beszerzést annak érdekében, hogy egymáshoz elérhető közelségben lévő könyvtárak lehetőleg ne párhuzamosan gyarapítsanak, hanem egymás állományát ismerve osztozzanak meg részben a művek témája, részben pedig műfaja szerint. Ezt a programot az Open Society Institute (Nyílt Társadalom Intézet) nemzetközi szakkuratóriuma is felkarolta, így további anyagi források is megnyíltak a legjobb pályázatok előtt. A pályázati kiírásra 195 könyvtár jelentkezett, közülük 48 kapott támogatást 23 millió forint értékben; ehhez biztosított az OSI további 19,5 millió forintot és 10 000 dollárt. A nyertes könyvtárak állománygyarapítási keretének ilyen mértékű megemlése máig érezhető jótékony hatását, hisz ennek nyomán fontos dokumentumok kerültek be a közgyűjteményekbe, köztük nem kevés külföldi anyag, CD-k, CD-ROM-ok, valamint régóta hiányzó alapművek, monográfiák. Még ugyanezen évben meghívásos pályázatot írt ki az Alapítvány az ország 15 vezető könyvtára – egyetemi és szakkönyvtárak, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár – számára a közös katalogizálás létrehozása érdekében. A fejlett országok könyvtáraiban régóta alkalmazott módszer és rendszer társulások formában jött létre annak érdekében, hogy minőségi munkával és nem kevés idő megtakarításával egy olyan katalógust hozzanak létre, melyben a résztvevő könyvtárak állománya lekövetelhető, belőle a rekordok letölthetők és importálhatók. A Magyar Országos Közös Katalógus – becenevén a MOKKA – mára a gyors és pontos tájékoztatás nélkülözhetetlen eszközévé vált. Ezt a programot is támogatta az OSI: az Alapítvány 7,5 millió forintját további 17 millióval megtoldva. Időközben az Alapítvány tárgyalásokat kezdeményezett a kulturális minisztériummal annak érdekében, hogy további forrásokat biztosítsanak e kiemelt vállalkozáshoz, és megbeszéléseink sikerrel jártak: a szaktárca még az évben 15 millió forintot adott e célra, majd később további összegeket is. Jóleső érzés a MOKKA (www.mokka.hu) mindennapos használata közben arra gondolni, hogy kezdeményezője a Soros Alapítvány volt.

Még ugyanezen évben a könyvkiadást támogató kuratórium 93 cím 3500 könyvtárba való eljuttatását szavazta meg 118 000 példányban – tételes listájuk megtalálható az alapítványi évkönyvben.

1997-ben a könyvtári kuratóriumban Biczák Péter és Szinai Zsuzsa váltotta fel addigi két kurátor-társamat. A megújult csapat az előző év tapasztalatait hasznosítva ismét összehangolt állománygyarapítási pályázatot készített elő – immár célzottan a társadalomtudományok körébe tartozó dokumentumok beszerzésére –, amelyre megyei, városi, felsőoktatási és országos szakkönyvtárak pályázhattak. 172 pályázatból 69 könyvtár nyert 15,6 millió forintot, s az OSI további 9,5 milliót biztosított erre a célra. A hazai automatizálás még mindig gyenge lábakon állt, s hogy ezen némiképp javítsunk, integrált könyvtári rendszerek beszerzésére is pályázati lehetőséget kínáltunk. Ennek keretében 66 pályázatból 14 nyertes könyvtár kapott együttesen 6,3 millió forintot, s az OSI ezt is megtoldotta 17,4 millióval. Ez évtől lehetőség nyílt a könyvtárosok képzésének, illetve továbbképzésének támogatására is, e témában 23 könyvtár pályázott, s a két legjobb nyert 700 000 forintot, valamint az OSI 2 millió támogatása lendítette meg a továbbképzés szakmai programját. A kedvezményes újság-előfizetés is tovább folytatódott, 30 lap járt az ország több mint 2000 könyvtárába igencsak kedvezményes áron: az előfizetési díjak 60%-át az Alapítvány állta.

1998-ban ismét új taggal bővült a kuratórium, Koltay Tibor csatlakozott hozzánk.

Pályázataink változatosak és sokrétűek voltak. Lehetőség nyílt külföldi konferencián való részvételre, 7 pályázatból 4 nyert együttvéve 500 000 forintot és 520 dollárt. Ezek az alkalmak nem csupán azok ismereteit gyarapították, akik a konferenciákon részt vettek, hanem a hazai könyvtáros társadalom egészét is, a szakajtó ugyanis rendszeresen teret adott beszámolóiknak, tapasztalataiknak.

Az egyik leghasznosabb, számomra máig kedves emlékű program a kis települések könyvtárainak telekommunikációs fejlesztésére kiírt pályázat volt. Itt valójában telefonra és faxra lehetett pályázni azzal a feltétellel, hogy az önkormányzatok vállalják az üzemeltetési költségeket. 223 pályázat érkezett az ország minden zugából, s közülük 93 kapott támogatást több mint 11 millió forint értékben. E kis falvak könyvtáiraiban nyilván ma sem lennének telefonok az Alapítvány nagylelkű hozzájárulása nélkül. Emellett ez évben is meghirdettük az összehangolt állománygyarapítási pályázatot – ezúttal a korszerű természettudományos alapművek beszerzésére. 102 pályázatból 62 nyert 10,2 millió forintot, amit az OSI is megtoldott további 2 millióval. Az odaítélt összegek olyan mértékű beszerzéseket tettek lehetővé a városi és megyei könyvtárakban, melyek jóval meghaladták az e célra rendelt költségvetési forrásokat, s ekkor került a gyűjteményekbe egy sor alapvető munka, melyek beszerzésére másként nem nyílt volna lehetőség. Ez évtől ötnapos internet-használó tanfolyamra is lehetett pályázni; kezdetben 15 könyvtáros vehetett részt az ingyenes oktatáson azzal a kötelezettséggel, hogy környezetükben továbbadják a tanultakat. E célra 925 000 forint állt rendelkezésre, amit az OSI ugyanennyivel pótolta ki. Ebben az évben is folytatódott a kedvezményes lap-előfizetési akció, s az emelkedő újságárak miatt ekkor már 5,7 millió forintot költött az Alapítvány e célra.

1999 a Soros könyvtár-támogatások valódi „csúcspontja” volt a tucatnyi részprogramra fordított mintegy 116 millió forintos támogatással – melyben az OSI több mint 20 millió forintos hozzájárulása is benne foglaltatott. Külföldi konferenciákra a 8 pályázóból ez évben ketten utazhattak ki. Az állománygyarapítási pályázat keretében részint egyetemi könyvtárak pályázhattak kézikönyvtári anyagra, részint a legkisebb településeket összefogó, ún. „ellátórendszereket” fenntartó könyvtárak gyarapíthatták azt az állományrészt, melyet e kis települések könyvtáiraiban leginkább forgattak az olvasók. E témában 209 pályázat érkezett, és 85 könyvtár kapott együttvéve több mint 13 millió forintos támogatást. Ez évben ismét felmerült a hajdan kiemelt alapítványi program: a fénymásoló-beszerzések felújításának szüksége. Ennek érdekében egyeztetést kezdeményeztünk a Nemzeti Kulturális Alap könyvtári kuratóriumával, hogy a várhatóan nagyszámú igényt célirányos csoportosításban osszuk meg egymás között. Így történt, hogy a Soros Alapítvány a megyei és az országos szakkönyvtárak számára írta ki pályázatát 50%-os önrész vállalása mellett, míg a Nemzeti Kulturális Alap hasonló feltételekkel a városi könyvtárakat támogatta. A 20 pályázóból 11 könyvtárat tudtunk támogatni több mint 3 millió forinttal. A közhasznú információs szolgálat fejlesztésére 8 kiváló pályázat érkezett, s a pályázók együttesen 4,3 millió forint támogatást kaptak, melyhez az OSI is hozzájárult közel fél millióval.

Az egészségkárosodottak könyvtári ellátásának javítása, új szolgáltatások megindítása volt a célja egy másik pályázatunknak, melynek keretében pályázni lehetett például a „könyvet házhoz” szolgálat megszervezésére, kerékpárbeszerzésekre stb., hogy az idősebb vagy beteg emberekhez is rendszeresen eljusson az olvasnivaló. A beérkezett 10 pályázatból 9 nyertes könyvtár kapott az Alapítványtól 2, az OSI-től közel 1 millió forintot. Tovább folyt a könyvtárosok szakmai képzési programja is; ez évben egyetemek, főiskolák könyvtárai pályázhattak tanfolyamok támogatására; 10 nyertes pályázó kapott együttvéve 2+4,3 millió forintot az Alapítványtól és az OSI-től, főként informatikai jellegű továbbképzésekre. Megismételtük az ingyenes internet-oktató kurzust is 15 fő részvételével, alig egymillió forintos költséggel.

A városi könyvtárak internet ellátottsága még ez idő tájt is igen gyenge volt, ennek javítását szolgálta 40 könyvtár ingyenes internethasználatának finanszírozása, mely célra 55,2 millió forintot biztosított az Alapítvány. A vidéki városokban ekkor vált tömeges gyakorlattá a könyvtári internethasználat. Ma is jó látni, hogy e könyvtárak honlapjain ott áll a felirat: „Készült a Soros Alapítvány támogatásával”.

Régi, értékes művei rendbehozatalára 87 pályázóból 38 könyvtár kapott restaurálási lehetőséget, együttvéve 5,44 millió forint értékben, az ez évi kedvezményes lapelőfizetés ráfordításai pedig már közel 7 millió forintra rúgtak.

2000-ben az Alapítvány belső átszervezésének következtében a könyvtári programok az Információs és média szakkuratóriumhoz kerültek át, melynek elnöke Székely Iván lett, könyvtáros szakértői pedig Somogyi Pálné és e sorok írója. Ebben az évben még mintegy 68,5 millió forintot fordíthattunk könyvtári programokra. Megismételtük a közhasznú információs rendszerek kiépítését, a tanfolyamok és továbbképzések finanszírozását, valamint az egészségkárosodottak könyvtári ellátásának javítását célzó pályázatainkat. Az ezekre benyújtott 114 pályázóból 90 könyvtár részesült támogatásban együttvéve 32,6 millió forint értékben. Ez évben a nemzetiségek lakta települések könyvtárai is

pályázhattak anyanyelvi dokumentumok beszerzésére, ezek ugyanis a rendszerváltozás utáni években csak elvétve jutottak az adott nemzetiség nyelvén publikált munkákhoz. E célra több mint 10 millió forintot juttatott az Alapítvány a pályázóknak. Tovább folytatódott az internetkapcsolat telepítése is, újabb 40 könyvtár kapott egyenként 5 multimédiás gépből álló hálózatot 29 millió forint értékben, s a korábbi évek gyakorlatát folytatva a kedvezményes lap-előfizetéseket is közel 7 millióval támogattuk. 2001-ben együttvéve még csaknem 29 millió forintos program-keretből gazdálkodhattunk. Ez évben a nyilvános könyvtárak jegyzékében szereplő városiak és megyeiek pályázhattak a nemzeti és etnikai kisebbségek könyvtári ellátásának fejlesztésére, az egészségkárosodottak olvasói szolgáltatásának megszervezésére, továbbá közhasznú információs szolgáltatások javítására. A beérkezett 92 pályázat közül 86 részesült támogatásban, egyenként 100 000 és 1 millió Ft közötti összeget elnyerve. A program utolsó évében, 2002-ben már csupán 5 millió forint maradt könyvtári célokra. Ekkor kizárólag kis települések könyvtárai pályázhattak civil fórumok szervezésére és a könyvtár barátságos környezetének megteremtésére, azon felismeréstől vezettetve, hogy ezek egyszerre töltenek be klasszikus könyvtári funkciókat, s adnak teret a helyi közösségi élet különféle eseményeinek. A 146 pályázóból végül 52 könyvtár kapott kisebb-nagyobb támogatást.

E vázlatos krónika legfeljebb arra elég, hogy felidézze az elmúlt évtized hazai közkönyvtárainknak juttatott Soros-támogatásokat, azok változatos formáit és évről évre – olykor jelentősen – változó nagyságrendjét. A mérleg, közcélokat szolgáló magánadományokról lévén szó, csak pozitív lehet, még akkor is, ha a hazai könyvtárügy megannyi hiány-tünetét ismerve tudjuk jól, néhol a kevés is mily sokat ér – míg másutt a mégoly sok is mily kevés! A Könyvtár-támogatási program nyolc éve alatt az ország több száz, kisebb-nagyobb könyvtára együttvéve több mint 360 millió forintos támogatást kapott a két Soros-intézménytől, nagyobb részt az Alapítványtól, kisebb részt az OSI-től, az állománygyarapításon túl elsősorban szolgáltatásai fejlesztésére, korszerű technikai és szakmai készségek átvételére. Úgy vélem, nem kis érdem, hogy a Soros-mecenatúra anyagi áldozatvállalása és szakmai elkötelezettsége utóbb még állami pénzeket is meg tudott mozgatni, vagy a megszorítások idején képes volt azok csekély voltát megtöbbszörözni. Tette mindezt azért, hogy könyvtáraink még inkább ablakot nyithassanak egy modern világra, és hozzásegítsék olvasóikat a teljesebb, emberibb élethez.

Győri Erzsébet

*Könyvtár-támogatások
1995–2002
– 1000 Ft-ra kerekített adatok –*

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Közhasznú információs fejlesztés	6 986				4 340			
					+ OSI: 470			
Journal Donation Program				440	480			
				+ OSI: 440	+ OSI: 480			
Internet-oktató tanfolyamok				925	521			
				+ OSI: 925	+ OSI: 521			
Kedvezményes lapelő fizetések	2 000	3 800	6 000	6 000	6 879	6 787		
Összehangolt állomány gyarapítás		11 750	15 632	10 190	13 050	32 684		
		+ OSI: 2 449	+ OSI: 9 551	+ OSI: 1 899				
Közös katalógus létrehozása		7 500						
		+ OSI: 17 000						
Library of Congress		+ OSI: 1 516						
Részvétel külföldi konferencián				606	332			
					+ OSI: 332			

Könyvtári automatizálás									
Képzés/tanfolyamtámogatás									
Telekommunikációs technika									
Fénymásológépek beszerzése									
Librarian Training Centres									
Soros Visiting- Library Fellows									
Városi könyvtárak információs szolgáltatásai									
Restaurálási programok									
Könyvtári internetprogramok									
Egészségkárosultak könyvtári ellátása									
Összes alapítványi támogatás	8 986	23 050	28 616	29 496	95 383	68 560	28 678	5 000	
+ OSI-hozzájárulás		20 965	28 889	3 264	20 351				
Mindösszesen (1995 – 2002)	361 238 000 Ft								

KÖNYV - ÉS LAPKIADÁS

Az Alapítvány leginkább hagyományosnak tekinthető, legrégebben futó programjai mindig is szorosan kötődtek a magyar kultúra támogatásához, s azon belül a kiemelt értékű hazai könyv- és folyóirat-kiadáshoz. Erről vallanak már a rendszerváltás előtti évek – az Alapítvány évkönyveiben majd honlapján máig is publikus pályázati eredménylistái, majd a 1989-90-től dömpingszerűen jelentkező új lapok és könyvkiadók jó egy évtizeden át prolongált nagy összegű támogatásai, bár eseti jelleggel egész a legutóbbi időig akad példa a különféle jogcímen gyakorolt alapítványi sajtó- és kiadvány-mecenatúrára (*ÉS, Beszélő, Magyar Narancs, Mozgó Világ* stb). Magam 1995-től 2000-ig voltam a „Kultúra és művészetek” programcsoport alapítványi irányítója, így itt és most legfőképp arról kívánok szólni, hogy az akkor még mindig in floribus Soros-évek alatt miként próbáltunk új, a rendszer minden elemét és szereplőjét egybekapcsoló támogatási programokat találni, és hatékonyan működtetni. Célunk az volt, hogy a még létező, ám nyilvánvalóan véges lehetőségeinkhez mérten ne hagyjunk kimúltni jobb sorsra érdemes kulturális – bár fizetőképes kereslet híján jobbára veszteséges – vállalkozásokat. Az átmenet fájdalmasan hosszan elhúzódó időszakában, amely a kulturális szférában a rendszerváltástól csaknem az ezredfordulóig tartott, gyakran már-már tűzoltásra kényszerültünk, hogy mentjük, ami még menthető. Azért, hogy valamely rég várt alaplí megjeljen, illetve, hogy egy-egy nekünk s az olvasóknak egyaránt fontos lap búcsúszámában *ne* jelenjen meg a baljós mondat: „Anyagi források híján kénytelenek vagyunk bizonytalan időre felfüggeszteni megjelenésünket”. Tudtuk, a „felfüggeszteni” szó ilyenkor igencsak eufemisztikus: jobb esetben egyet jelentett a többhónapos, -éves kihagyással, rosszabb esetben a végső kimúlással. Kitalálható-megújítandó támogatási filozófiánkat és gyakorlatunkat kellett megváltoztatnunk – két malomkő közt őrölve: az egyik az alapító kvázi-ultimátuma, hogy a könyvtámogatások korábbi rendszerét megszünteti, a másik a tradicionális hazai könyvpiac drámai ellehetetlenülése volt. A Bokros-csomag bevezetése utáni hónapok sokkjában éltünk, ám azért reméltük, valahogy sikerül a tisztán felismert dichotóm helyzetből kilábalnunk. Igen ám, de miként? Hiszen a könyv- és folyóirat-olvasók tízezeinek zsebébe nem csúsztathattunk pénzt, bont vagy kedvezményes vásárlásra jogosító igazolványt, hogy azzal továbbra is könyvet és folyóiratot vásárolhassanak. Kötetenként százakért és ezrekért.

OLVASÓBARÁT KÖNYVTÁMOGATÁS

Rövid ideig kacérkodtunk ugyan a gondolattal, hogy valamiféle pin-kódos, könyvvásárlásra jogosító egyéni kártya-tulajdonlást pályáztunk meg, de hamar rájöttünk, hogy az adott helyzetben nem erre van szükség. Ne magánkönyvtárát gyarapítsa a privilegizált kedvezményezett, hiszen az információhordozó könyv, folyóirat elsősorban *olvasásra* és csak másodsorban *személyes birtoklásra* való, azaz arra, hogy minél többekhez eljusson. (Lelki szemeim előtt mindig ott lebeg egy dúsgazdag debreceni körorvos ismerősünk büszkén mutogatott könyvtárszobája »mit szobája? – terme!«, lenyűgöző könyvmennyiséggel, amelybe akár egy szentélybe vezette be vendégeit, ám minden polcegység közepén ott lógott egy külön e célra neki csináltatott kerámia-táblácska – az éppen elaléó látogató szemmagasságában elhelyezve: „Könyvet MÉG NEKED SEM adok kölcsön!”. (Túl sokszor jutott eszembe ez az otromba, kvázi kőbe vésett figyelmeztetés ahhoz, hogy gyorsan feledjem egy pinkódos, kártyás-bonos, vagy bármilyen *privát tulajdonlást* ösztönző rendszer ötletét.

Végül is lázas előkészületek után 1996 tavaszán elindítottuk „Olvasóbarát könyvtámogatási programunkat”, mely nem csupán nevében, de szellemiségében, egész pályázati feltételrendszerében és elbírálási módjában is merőben új, reformkísérletként hatott.

Első menetben nyílt pályázatot írtunk ki a kiadóknak. Volt nagy döbbenet, sőt szentségtelenség, sértődés, mikor hetekkel a program meghirdetése előtt harmincnyolc jeles kiadóvezetőnek többórás konzultációt tartottunk, s arról próbáltunk velük eszmét cserélni, hogy vagy egy kvázi piacképes, azaz piaci igényeket *szimuláló* program fut tovább, vagy vége az egész könyvtámogatási projektnek... Ami bizony elég nyersen hangzott. De vártuk (volna) észrevételeiket, ötleteiket, hogy finomítsanak maguk legjobb tudásuk szerint a program logisztikai menetén és/vagy szellemiségén... Kérésünk azonban a döbbenet értetlenség falába ütközött, csak a jus murmurandi zaja töltötte meg a termet. Miként sajnos egy korábban ez ügyben tartott konzultáció is eléggé balul sült el – a régi, jól bevált, igazán nagy nevek fémjelezte könyvkuratórium tudós tagjaival. Legnagyobb fájdalomra Poszler György, a kuratórium elnöke, az általam is nagyra becsült irodalomtörténész professzor ott helyben lemondott, de ugyanezt tette utóbb a kuratórium egy másik oszlopos tagja, az azóta tragikusan korán elhunyt Balassa Péter is, aki még az egyetemi évekből igen jó cimborám volt. Ő legalább aludt rá egyet, másnap azonban egy kedves hangú baráti levélben azt kérte: „...értsd meg, ezt én nem tudom vállalni”. Megértettem. Bárcsak ő is megértette volna, hogy *nincs más* opció.

Kissé nehezen, de elnökünk, Vásárhelyi Miklós invenciózus ötletei nyomán végül felállt az új kuratórium, ugyancsak kiváló irodalomtörténészekből, egyetemi tanárokból, akiket ezúttal könyvtárosok is erősítettek: Radnóti Sándor elnök, Á. Serey Éva, Havas Katalin, Lackó Miklós, Lakatos András és Somogyi Pálné. A kiírásra befutott pályázatokat első ízben egy hozzájuk csatolt – szakember által készített és kontrolált –, minden egyes könyvre lebontott, szigorú költségvetési tervmelléklet tényszámait figyelembe véve vettük górcső alá. (Nota bene: pályázóink régi reflexei még ekkor is működtek: volt kiadó, aki *magyar szerző magyar* nyelven írott könyvének kiadásához készített költségvetésében, a kérdőív vonatkozó költség-rubrikájában „fordítói honoráriumot” is feltüntetett – néhány százezer forint értékben! Vagy olyan copyright megvásárlására „szánt” tetemes összeget, amely az adott író esetében több mint száz éve lejárt.)

Második lépésben aztán megkérdeztük – a „Soros Új Könyvek” ötezer(!) címre szétküldött füzetével – az olvasói igényeket leginkább ismerő könyvtárosokat, afféle szimulált piackutatást végezve. Majd – statisztikus szakértőink értő rábólintása után – összesítettük a reprezentatív országos felmérésként is értékelhető igénylistákat (az első forduló kedvezményezetti köréből is jó néhány további címet kiostálva). Végül a szoros határidőn belül valóban megjelent köteteket a Könyvtárellátó Kht. Hathatós logisztikai együttműködésével eljuttattuk a legnagyobb országos, megyei, egyetemi, főiskolai, de a legkisebb községi és iskolai könyvtárakhoz is. Itt kell megjegyezni, hogy a Könyvtárellátó Kht., ismertebb nevén a KELLO marketing vezetőjének, Légrádi Tibornak, valamint informatikai vezetőjének, Kormos Sándornak a profeszszionális együttműködése nélkül ez a program nem működött volna. Logisztikailag úgy ment minden, mint az olajozott vízfolyás. Heroikus munkát végeztek – remekül –, szűk határidővel, mindig naprakészen, legyen az könyvterjedelmű statisztikai kimutatás vagy maga az expedálás.

A lényeg: ezzel a módszerrel több mint száz új kötetet segítettünk továbbra is évente megjelentetni, hiszen a kiadóktól még „lábon”, nyomdakész kézirat állapotban vásároltuk meg a félkész köteteket, s adtuk e voltaképpeni *előfinanszírozással* forgótőkét ahhoz, hogy a kiadó a könyvcsinálás legdrágább, ipari műveleteit (papír, nyomda) ki tudja fizetni.

A kötetek rendre megjelentek, és többségük (éves szinten több mint 90%-uk) a címzett könyvtárakhoz is eljutott. És máig is ott van(nak) – könyvtári használatra felszerelve, azaz „könyvsarokkal” (kölcsönzői kartont befogadó háromszögletű „zsebbel”), valamint katalóguscédulával is ellátva – az ajaki, percesi és erdőbényei általános iskola, a kecskeméti, pécsi, szombathelyi, tapolcai, szegedi

stb. gimnáziumok, illetve *minden* létező állami és egyházi egyetem, főiskola könyvtárában, mi több, még olyan laktanyák(!) könyvtárszobáiba is került néhány kötet „olvasnivaló”, ahol a helyi könyvtáros nem sajnálta a ráfordított időt, és a „Soros Új Könyvek” füzetecskéhez mellékelt igénylő listát szorgosan kitöltve, határidőre visszaküldte.

Mi tehát makacsul és az eredményeket tekintve nem ok nélkül reméltük, hogy programunk nemcsak a kiadókat, hanem a könyvtárba be- vagy visszazokott olvasót is hathatósan támogatja. Az értelmiségi könyvbarát pedig, aki még mindig képes volt saját pénzén házi könyvtárát gyarapítani, úgyszintén jól járt, hiszen a mi támogatásunk, azaz az emelt és garantáltan előre eladott példányszám jóvoltából, némivel olcsóbban juthatott bolti áron is a frissen megjelent szépirodalmi és társadalomtudományi művekhez.

Statisztikai adatok olvasása, tudom, meglehetősen fárasztó, itt mégis megkerülhetetlen.

Vegyük csak az „Olvasóbarát program” induló évének adatait. 1996-ban a hazai kiadók 188 szépirodalmi és társadalomtudományi művel, továbbá 23 elsőkötetes szerző kéziratával pályáztak. A kuratórium alapos mérlegelés után ezekből 106 műcímet fogadott el támogatásra. Ezután a Könyvtárellátó Kht. közreműködésével 5040(!) könyvtárhoz jutattuk el az OSZK *kéthetente* megjelenő recenziós lapjának, az *Új Könyveknek* már említett „Soros” különszámát, amely az előválogatás során támogatandónak minősített 106 mű rövid ismertetőjét és könyvészeti adatait tartalmazta. Mintegy 4000(!) könyvtártól kaptunk – postafordultával – választ. Az általuk kitöltött preferencia-lista alapján végül 112 970 példányt vásároltunk meg a kiadóktól, összesen 70 804 000 Ft értékben. Ezen felül a Soros Alapítvány fizette a 12%-os ÁFA-t és a Könyvtárellátó Kht. szolgáltatási '64iját is. Érdekes lehet még egy adat: egy-egy könyvtár átlag – bár nem egyenletes terítésben – 40 könyvet kapott ajándékba, ami nekünk kötetenként – átlag – 600 forintnál valamivel alacsonyabb beszerzési árat jelentett (mert hiszen programunk egyik közvetett célja, pontosabban kiiktatandó faktora, éppen a 40%-os terjesztői árrés volt). Ez könyvtáranként – átlag – 24 000 Ft értékű juttatást jelent, ami talán nem tűnik soknak, ám ha arra gondolunk, hogy a kilencvenes években a legtöbb vidéki, kisiskolai könyvtár önkormányzati vagy más forrásból biztosított éves gyarapítási kerete alig érte el a 20-30 ezer forintot, akkor ezek a számok tüstént más megvilágításba kerülnek.

Az 1996-ban sikerrel debütált program további három évet ért meg, többé-kevésbé hasonló eredménnyel. (Ld. az írás végi táblázat összesített adatait!) Ez idő alatt persze a program logisztikája tovább finomodott, és magunk is sokat tanultunk, de talán még többet tanultak a pályázó könyvkiadók és az ajándékkötetekre pályázó könyvtárak. A kiadók e három-négy év során ugyanis lassanként belátták, hogy meg kell tanulniuk pályázatot írni, és szembe kell nézniük a (mi esetünkben csak szimulált) piac igényeivel. Jó érzés volt látni, hogy egyes kiadók a pályázati kiírás második évében már – nyilvánvalóan – szakemberhez fordultak. Megérte nekik is, mert akkor már látták-tudták, hogy az Alapítvány *csak* autentikus költségvetési tervet fogad el. Nem lehet tovább „blöffölni”, és elmúlt az az idő, amikor elég volt csak a kiadót vezető/tulajdonló filozófia- vagy irodalomtörténész professzor nagyívű publikációs álmaira összpontosítani. Hiszen vannak művek, amelyeket elég volna ötven-száz példányban kiadni akár „könyomatos” formában vagy számítógéppel kiprintelve, sőt, ha tetszik, tovább takarékoskodva a papírral, e-mailben is elég volna megküldeni a szerző potenciális olvasóinak: barátainak és kollegáinak.

Félreértés ne essék, az eleven tudományos kommunikáció szempontjából magam is fontosnak tartom e publikációkat, de nem láttam és ma sem látom értelmét, hogy ezek példányszámát a még értelmes (bár már rég' nem rentábilis) megjelenési küszöb, minimum ötszáz példányig felszórólják, amikor alig számíthatnak néhány tucat szakmabélinél szélesebb olvasói körre.

S ha már az alacsony példányszámoknál tartunk... E téren egyetlen „kivételezettünk” volt: a Vakok Intézetének Könyvtára. Ennek munkatársai, főképp a klaszszikusokból válogatva, példás szorgalommal minden évben jóval a határidő előtt visszaküldték az „Soros Új Könyvekhez” mellékelt kérdőívet, s ahány példányt csak kértek – bármiből –, mindenkor annyit kaptak. Még akkor is, ha a Braille-írás nyomtatása és a hozzá használt különleges papír a hagyományos nyomdatechnikával előállított könyv minden műveleti költségét messze meghaladja, és potenciális olvasói köre is – hála istennek – korlátozott volt. (Ilyenkor a kuratórium valahány döntésre jogosult tagja cinkosan összekacsintott: „Annyi-amennyi – legyen”.) A kis példányszámú, de fontos kiadványokról szólva itt kíván említést még egy preferenciánk: az elsőkötetes szerzők műveinek támogatása, amelyre 1996-tól három éven át kisebb keretet különítettünk el a teljes publikációs büdzséből.

És bár az Alapítványnak e négy év alatt „csak” 334 millió forintjába került e célzott támogatási forma, tényleges értéke, hatása ennek sokszorosára tehető, éppen mert közvetlen vagy közvetett módon, anyagi vagy szellemi értelemben szerző és kiadó, olvasó és könyvtár egyaránt profitált belőle. Mi több, csöndes büszkeséggel még azt is hozzátehetjük, hogy e sajátos magyarországi „pilot” program

exportképességét is sikerrel bizonyította, hiszen „licenzét” később átvették más térségbeli Soros alapítványok is. Az oroszországi Soros Alapítvány például ötvenmillió dolláros(!) kerettel indította be a maga Puskin programját, minden ízében átveve a magyar program filozófiáját és szervezésbeli modelljét.

TOVÁBBI CÉLTÁMOGATÁSOK

Az „Olvasóbarát könyvtámogatási programmal” párhuzamosan, 1996/97-től három további, merőben új céltámogatást is bevezettünk.

Könyvkiadói hitelprogramunkat a relatíve nyereségesnek minősíthető kiadók átmeneti likviditási gondjainak áthidalására indítottuk 1996-ban. A program szigorú pályázati kritériumait, amelyek teljesültét egy – banki szakemberekkel kibővített – grémium bírálta el, kezdetben a mindenkori újnak kijáró óvatossággal, fenntartással, sőt ellenérzésekkel fogadták pályázóink. Az Alapítvány történetében talán először *visszatérítendő* pénzt vehettek föl az arra vállalkozók, szigorú, bár a hagyományos banki felvételeknél jóval kedvezőbb feltételekkel.

A sajtóban és az online hirdetések megjelenésének másnapján már égtek az irodában a telefonok. „Hogy-hogy? Szóval, ezt akkor tényleg vissza kell fizetni? Felvehetek-e a tizenéves Ladámra vagy a negyven négyzetméteres lakótelepi lakásomra jelzálogot?” Volt aztán persze, aki csak annyit kérdezett, hogy – amúgy szintén a Sorostól ajándékba kapott sokéves komputere – vagy elad(hat)atlan(!) több tízezer kötetes könyvkészlete jelzálog bejegyzésére alkalmas-e.

Mi azonban alaposan felkészültünk: a pályázóinknak szervezett – általunk felkért (és fizetett) pénzügyi, banki szakértőkkel folytatott sokórás csoportos, majd ugyancsak sokórás négyszemközti – konzultációk után mindinkább oldódott a görcs, s a bátrabbak végül is hozzájutottak a hitelhez, maximum 7,5 millió (a programzárás évében végül 10 millió), de minimum félmillió forint nagyságrendben, méghozzá – és ez volt a kedvezmény! – a Magyar Nemzeti Bank mindenkori hitelkamatának 50%-áért.

Új kezdeményezésünk leginkább azt célozta, hogy a könyvkiadók végre ráébredjenek: a piac törvényei megkerülhetetlenek, és valamiképp meg kell próbálniuk – akár hitelfelvétellel, akár keresztfinanszírozással – talpon maradni. Kiadói hitelprogramunk, a nem szűnő készpénz-szűke miatt 1996-tól 2000-ig, azaz öt éven át fennmaradt, és összesen 295 millió Ft értékű kedvezményes forgótőkehitellel támogatta a hazai kiadókat.

A Soros Alapítvány, jóllehet hosszú távra, de többnyire minimum 3-5 évre tervezte programjait – „örök életre” nem rendezkedhetett be. A fausti „...maradj pillanat!” vágyálmába senkinek, legkevésbé pályázóinknak nem volt érdemes belekapaszkodnia. Hiszen Soros György támogatási filozófiájának éppen az volt a lényege, hogy idővel szükségtelenné, okafogyottá váljék az alapítvány(ok) léte, az intézmények megerősödjenek, betagozódjanak az adott ország piacgazdaságába, és önfenntartóvá válva prosperáljanak. Mindebből sok szakmai és személyes vita, esetenként jogos sérelem is eredt a különféle preferenciák és szakmai részérdekek mentén. Mégis, a tíz legtöbb támogatást nyert kiadó írásunk végén közzétett listája kevés kétséget hagyhat az iránt, hogy döntéseink elsődlegesen minőségelvűek, értékpártolók voltak.

ÚJ FORDÍTÁSOK TÁMOGATÁSA

És ha már az előbb Goethét idéztem, gondolkodtunk mi „Weltliteratur” távlatokban is. Hadd szóljak röviden két új, 1997-ben indított, ugyancsak könyvkiadás-támogatási programról. A Nyílt Társadalom Intézettel közösen hirdettük meg és finanszíroztuk az ún. „Fordítás programot”, amely mintegy kétszáz, zömmel angolszász és főképp társadalomtudományi klasszikus vagy élő szerző műhelyéből származó kötet magyar nyelvű kiadásának támogatását kínálta fel valódi tender-jellegű pályáztatással. Azaz: ki ajánl kedvezőbb (értsd: olcsóbb) kondíciókat ugyanazon kötet legszínvonalasabb megjelentetésére és terjesztésére. Bekértünk egy-ívnyi próbafordítást, költségvetést, borítótervet és terjesztési koncepciót is. A tételes eredménylisták ma is olvashatók az Alapítvány honlapján – ww.soros.hu – átlag nyolc-tíz kötet jelent meg évente e program jóvoltából.

Hasonlóképpen és hasonló feltételekkel indítottuk Kelet–Kelet fordításprogramunkat is, amely a volt szocialista régióból kínált országoként öt-tíz cimes listát autentikus fordítások megjelentetésére. Mi magyarok is felajánlottuk a magunk legjobb kortárs vagy klasszikus szerzőit akárcsak a lengyelek, oroszok, grúzok, litvánok, észtek, albánok stb. – együttvéve huszonnégy olyan ország, ahol Soros Alapítvány működött. Mindenesetre jó érzés volt, hogy a magyar ajánlólistát a bőség zavarában alig tudta a kuratórium összeállítani. Ennél már csak az volt felemelőbb érzés, hogy a többi alapítvány

megtisztelően sokat, ha nem épp a legtöbbet a magyar kínálatból merítette. A lényeg, hogy ez az 1997 tavaszán indult program több éven át sikerrel igazolta, hogy nemcsak a „művelt nyugattól” tanulhatunk-olvashatunk.

De térjünk vissza néhány gondolat erejéig ismét a könyvtárakra, melyekről köztudott, hogy a kilencvenes évek derekán gyarapítási kedvüket, invenciójukat nagymértékben korlátozta az általános regresszió, olyannyira, hogy hovatovább már a köteles példány se érkezett be még a legnagyobbakba se, vagy ha mégis, nem volt hova tenni... Nem volt üres polc, elfogyott a légköbméter.

Nos, polcot nem vettünk, épületet nem tudtunk bővíteni, a könyvtárak támogatása azonban 1996-tól hangsúlyosan preferálttá vált az Alapítvány kulturális programjainak értékhierarchiájában. (Ld. erről az egykori szakkuratóriumi elnök, Győri Erzsébet kötetbeli írását.) 1996. évi könyvtárprogramunk valamennyi nyertes pályázója mind a gyarapítási, mind a közös katalógus programban nemzetközi szinten – a Soros alapítványok huszonnégy országos mezőnyében – is megméretetett, és további támogatásra méltónak találtatott.

Ezek után mindjárt könnyebb szívvel döntött úgy a nagykuratórium, hogy 1997-ben milliós nagyságrendben emeli a kedvezményes folyóirat-előfizetési program keretét, és újfent lehetővé teszi minden rendű és rangú közkönyvtár számára, hogy a fogyasztói ár töredékéért tartsa mindazon hetilapokat, folyóiratokat és periodikákat, a már beszkott vagy betévedő olvasó számára is – szabadpolcra – elérhetően, amelyek az akkor már átlag száz forint körüli fogyasztói áron sem tudták volna ezeket heti, havi rendszerességgel megvásárolni, de még a viszonylag kedvezményes éves előfizetéssel sem élhettek. Az évről évre emelt keretű könyvtári lapelőfizetési programra 1995-től 2000-ig összesen mintegy 32 millió forintot költött az Alapítvány.

KULTURÁLIS LAPTÁMOGATÁSOK

Mindeközben, bár nem kevés harc árán, továbbra is nyitva maradt kulturális folyóirat-támogatási programunk – egészen 1999-ig –, amelyről elmondható, hogy a sok év alatt voltaképp csak a pályázati feltételeken szigorított, a támogatási keretet felosztva és átcsoportosítva az Alapítvány más programjaihoz. Évekig 1 millió(!) dolláros kerettel ez a program volt az egyedüli, amely kezdettől mindvégig a Vásárhelyi Miklós vezette nagykuratórium hatáskörébe tartozott. Nem véletlenül, hiszen a magyar kultúra másfél száz évig a periodikák gyökereiből sarjadt és táplálkozott. Magam is döbbenetesen konstataáltam egy a Soros alapítványok munkatársai számára Ljubljanában tartott konferencián, 1997 rideg januárjában, hogy a poszt-kommunista régió egyetlen más országában sem létezik annyi és annyféle „kulturális folyóirat”, mint nálunk. A konferenciahelyiség előterében valahány ország Soros-képviselője afféle mini kiállítást rendezett az ottani alapítvány támogatta lapok egy-egy példányát bemutatva. Mindenki más már réges réig kész volt a maga „standjának berendezésével”, amikor én még mindig javában próbáltam kidobozolni a sok tucat heti, havi és negyedévi periodikát, újabb és újabb asztalokat kérve a rendezőktől... Az orosz, a lengyel, a helyi szlovén, s az összes többi kollegám meg csak állt és elképedten bámulta a végeérhetetlen magyar sajtómustrát.

Mindeközben én éppen ott Ljubljanában *vettem* az üzenetet. Maga Soros György sem akarta elhinni és elfogadni valamennyi támogatott lapunk létjogosultságát, s a Nyílt Társadalom Intézet egyik munkatársával megüzente, hogy a programnak ideje véget vetni. Egy kávészünetben ért az informális üzenet, s én majdnem felüvöltöttem hallatán, hiszen a magyar kultúra minden nyomdai úton terjeszhető szegmensének kivirágzása jó másfél száz éve éppen a folyóiratokkal kezdődött és folytatódott. Ha nincs *Nyugat*, akkor talán nincs *Ady*, *Babits*, *Kosztolányi*. Ha nincs, ha nem lett volna *Újhold*, akkor talán nincs *Nemes Nagy Ágnes* sem, úgy ahogy őt megismertük. Vagy ha nincs *Válasz*, *Szép Szó*, *Ma*, *Tanú* – akkor van-e *Sárközi György*, *József Attila*, *Kassák Lajos* vagy éppen *Németh László*, méghozzá úgy, ahogy életműüket beteljesítették, hogy a *Magyar Szemle*ről most ne is beszéljünk. Olykor azért, és nem csak akkor és ott Ljubljanában – a szűkre szabott kávészünet alatt –, persze magam is elgondolkodtam azon, miután százszámra olvastam a pályázatokat és persze havi rendszerességgel magukat a folyóiratokat is, hogy egy tízmilliós országban miképp létezhet négy-öt színházi lap és sok-sok tucat irodalmi folyóirat, mely utóbbiakat kisebb-nagyobb átfedéssel ugyanazok a szerzők írják tele havonta, negyedévente. (Az Alapítvány legfőképp a szerzők honoráriumait fizette – direkt, személyre szóló átutalással – ösztöndíj formájában.) Nem sokkal a ljubjanai konferencia után (ahol mintegy húszperces prezentációm úgyszintén felsorolt költségvetési adatait csaknem kifütyülték kollegáim), mind *Vásárhelyi Miklós*, mind mi, a magyar Alapítvány munkatársai nyílt vitába keveredtünk magával *Soros Györggyel* is, aki érthető módon, sokallta az évi közel egymillió dolláros keretet erre a... luxusra. Azt persze mi sem tagadhattuk, hogy a kedvezményezett listáján olyan

lapok is szerepeltek, amelyeknek csak felettébb nagyvonalú megközelítéssel volt közük a szűk értelemben vett „kultúrához”. De ami kell, ami fontos, az jelenjen meg továbbra is.

1996-ban például több mint 300(!) folyóirat nyújtott be pályázatot, és ezeknek közel egyharmada vált a program kedvezményezettjévé, azaz csakis támogatásunkkal biztosíthatta további fennmaradását.

Ebben az egyetlen évben 130 millió forinttal támogattuk 91 lap folyamatos megjelenését, ami a lapok költségeinek több mint 50%-át fedezte.

Aztán – Soros György intenciói, majd lassan drákóivá keményedő instrukciói alapján – a „kulturális” alatt már valóban csak a szó legszigorúbb lexikai definíciójának körébe tartozó lapokat fogadtuk be magunk is a programba. Mindazonáltal valamennyi civil kezdeményezést felkaroló és támogató kiadványt, amelyek indíttatásuknál fogva és tematikailag inkább tartoztak más alapítványi programok körébe, (némi furfanggal) átirányítottuk amazok kuratóriumaihoz, mondván: *szakértő* grémium döntson például a cukorbeteg civil kezdeményezésű lapjáról, vagy éppen a román kulturális életéről és civil jogairól tájékoztató periodikákról. A kulturális programok költségvetési keretén belül a korlátozás okán aztán valóban szűkíteniünk kellett a kedvezményezettek körét, sőt a laptámogatások reálértéke is évről évre apadt. Akárhogy is, 1989-től bő egy évtizeden át az Alapítvány több mint 800 millió forintot fordított e nemes célra, azaz a hazai folyóiratok támogatására. Hogy az infrastrukturális segítséget, a számítógépparkok kialakítását stb., ne is említsük, amellyel együtt a támogatások teljes summája bizvást az egymilliárd forinthez közelített.

És bár a nyomtatott kulturális sajtó támogatása 1999-ben programszerűen véget ért, az arra érdemes lapok – az Alapítvány hathatós segítségével – még az évben új életre keltek a világhálón.

FOLYÓIRATAINK INTERNETES „REINKARNÁCIÓJA”

1999-ben mi nem álmodtunk, inkább kitaláltunk egy nagyot! A térségbeli Soros alapítványok tevékenységét koordináló Nyílt Társadalom Intézet Elektronikus Publikáció programjával összefogva – s az ehhez szükséges pénzt fele-fele arányban „összedobva” – meghívásos pályázati programot indítottunk olyan periodikák számára, melyek bár csekély példányszámban jelentek meg, igényességük, szakmai színvonaluk megkérdőjelezhetetlen volt. Első lépésként tanfolyamot szerveztünk e lapok (műszaki) szerkesztőinek, hogy elsajátíthassák az online lapszerkesztés technikáját, és arra bátorítottuk e periodikák munkatársait, hogy idővel – ha másként nem megy – mondjanak le a nyomtatott lapszámok megjelenítéséről, kiiktatva a méregdrága papír- és nyomdaköltségeket, hiszen célzott olvasótáboruk javarészt azokból az egyetemi oktatókból és hallgatókból áll, akik – többnyire szintén az Alapítvány jóvoltából – rendelkeznek internet-hozzáféréssel. Megindító volt látni, ahogy például az egyik remek – negyedévenként megjelenő – kulturális, irodalmi lap hetvenéves főszerkesztője, aki korábban jószerével azt se tudta, mire való az „ENTER” a billentyűzeten, szorgos-lelkes kisdíakként maga ült be az „iskolapadba” (állandó műszaki szerkesztője nem lévén), majd néhány hónap elteltével büszkén és köszönettel küldte át lapja első, maga szerkesztette online „példányát” az alapítványi e-mail címemre.

Ezt a programot sokan a Gutenberg-galaxis élve-temetését kísérő álságos „hatytyúdalként” értelmezték, megfélemlítve arról, hogy az Alapítvány sok éven át vállalta közel száz hazai irodalmi és kulturális folyóirat életbentartását, s csodák csodája, e lapok döntő többsége a rendszeres Soros-támogatás megszűntével is mindmáig megjelenik, nyomtatott vagy „csak” online verzióban (de leginkább mindkettőben!). Más kérdés, hogy az alapítványi mecénatúra – fent leírt – fokozatos megszűnésével a hajdani „kedvezményezettek” lassan megtanulták a piac törvényeit (is). Pályáznak persze az állami büdzsé hozzáférhető támogatási programjaihoz, de nem restellnek immár olyan hirdetések is megjelentetni, akár kolumnás terjedelemben, amelyeket tíz évvel ezelőtt még finnyásan elutasítottak volna. (Holott egykor maga a *Nyugat* sem átalott fizetett hirdetések közölni: bajuszkötőt, midert vagy épp a Kálvin téri Vízyógyászati Intézetet reklámozva – Tóth Árpád, Babits, Móricz, Kosztolányi, Szép Ernő és Schöpflin Aladár írásai közt!)

E rövid visszatekintést hadd zárjam személyesen.

Magam az 1992-re csödbement Szépirodalmi Könyvkiadó egykori szerkesztőjeként kerültem a Soros Alapítványhoz 1995 kora őszén, voltaképpen az „utcaról” megpályázva és elnyerve a kulturális programigazgatói állást. Öt év kemény hajtás után alig egy évvel korábban, 2000 nyarán távoztam, mint elnökünk, Vásárhelyi Miklós – ő azonban nem csak alapítványi tisztéből, sajnos az élők sorából is. Vásárhelyi, akit őszintén tiszteltem és szerettem, és mindig is „főnökömnek” tudtam – a hektikusan változó alapítványi hierarchia szinte egyetlen biztos pontjaként, akinek nyolcvanévesen is naprakész tájékozottsága és határozott koncepciója volt mindenről. Ugyanakkor bármikor vitába szállhattunk

vele, kisebb, sőt nagyobb ügyekben is meghallgatta véleményünket, s ha józan érvekkel sikerült meggyőznünk, mindig engedett, hogy később velünk együtt örüljön, ha bebizonyosodott, hogy a program végül is a mi elképzelésünk szerint működik – sikeresen.

Temérdek munkánkat sok öröm és nem kevés csalódás „jutalmazta”. Egyszóval, érdekes-izgalmas öt év volt, egyszer talán – terjedelmi és egyéb fegyverező – korlátok nélkül is megírom majd történetét.

Szilárd Gabriella

*Könyv- és laptámogatások – 1994–2000
millió Ft*

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	Össz.
Könyvkiadás-támogatási program	58	61	134	162	137	151		703
Olvasóbarát könyvkiadás-támogatás			83	95	82	74		334
Elsőkötetes szerzők			5	2	5			12
Forgóeszközhitel könyvkiadóknak			46	60	47	77	65	295
Külföldi szerzők művei magyarul					5	3		8
Folyóirat- és laptámogatási program	114	78	119	102	121	104		638

*A legtöbb támogatást kapott tíz hazai könyvkiadó
millió Ft*

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	Össz.
Századvég/Osiris	9,2	9,2	9	6	5,6	9,7	10,4	7,6	66,7
Atlantisz	5	5,2	6	4	4,4	5,2	10	6,9	46,7
Magvető	0,7	0,8	x	2	0,9	5,7	4,9	7,5	22,5
Jelenkor	2	5	6	0,7	1,8	3,2	1,6	1	21,3
Új Mandátum	x	1	x	0,7	1,2	1,3	5,2	6,5	15,9
Cserépfalvi	2,5	4,3	4,3	2,8	1,1	x	x	x	15,0
Corvina	x	x	x	x	2,4	3,3	2,7	6,3	14,7
Balassi	x	x	x	0,6	1,1	8	1,6	2,7	14,0
Pesti Szalon	1,1	3,5	3,3	2,8	1,1	x	x	x	12,7
T-Twins	1,5	2	5,5	2,3	1	x	x	x	12,3
x=nem kaptak támogatást									241,8

* Az eseti kiadványok céltámogatásait és a kiadóknak nyújtott hiteleket a fenti táblázat nem tartalmazza

*A legtöbb támogatást kapott tíz hazai folyóirat
millió Ft*

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	Össz.
Élet és Irodalom	x	x	1	3	1,5	6	6	5,5	7	10	12	13	5	12	7	89,0
Beszélő	6,5	x	1	6	7	8,5	2	2	5	6	6	7,5	8	9,7	11,9	87,1
Magyar Narancs	x	1,5	3,3	3	14,5	2,5	x	x	1,2	x	10,4	4,5	7	12	6	65,9
Holmi	x	1,5	2	2	5	6	3	4,5	6,5	6	6	5	6	4	x	57,5
Mozgó Világ	x	1,5	1,5	5	3,5	3,5	3	5	6	6	5	5	2	3,7	3	53,7
2000 Irodalmi Lap	x	1,5	2	4	3	6	4	4	3	4	3,5	x	x	2	x	37,0
Kritika	x	1	2,5	x	4,5	4,3	2,7	4	5	4	3	2,5	x	x	x	33,5
Rubicon	x	0,5	x	1	x	2	3	4	6	6	4	5	x	x	x	31,5
Múlt és Jövő	x	1,5	2	x	3,5	3,5	2	3	2,5	2,5	2	5	0,5	x	x	28,0

Jövő

Filmvilág x x 2,5 4 2 4 1 3 3 3 2 1 1 1 x 27,5
x= nem
kaptak
támogatá
st 510,

ALAPÍTVÁNYI EMLÉKEIM

– jegyzetek egy régi munkanaplóból –

A budapesti Soros Alapítványhoz csupa jó emlékem fűződik, jó munkák emléke.

Ötvenéves koromban (de régen is volt, 1990-ben) megkísértett az a gondolat, hogy a húsz éve lankadatlanul művelt felsőoktatás számomra immár veszteséges üzem: túl sok elfoglaltság, túl kevés hozadékkal. Ideje lenne talán abbahagynom, amíg még írni is tudok. De soha többé nem tanítani? Ettől a perspektívától annyira elrémültem, hogy egyetemi státuszomat ott hagyva bezupáltam az Eötvös Collegiumba, ahol a korábbinál jóval több oktatási feladatot vállalhattam magamra. Hivatali besorolásom szerint nyelvtanárrá minősültem vissza, de én önkényesen előléptettem magamat az Angol-Amerikai Műhely vezetőjévé. Kitaláltam egy nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező, elitképző szakműhelyt, ahol emelt szintű speciális szemináriumok, tudományos és szépírói kreativitásra ösztönzött hallgatói tanulhatnak, hogy idővel tudós tanárok, kutatók, egyetemi oktatók vagy írók-költők-műfordítók legyenek. Az ELTE tömegtermelését kiegészítendőleg egy szorosabban és személyesebben szervezett szakközösséget képzeltem el, mely termőre fordíthatja a kallódó bölcsész-tehetséget. De mindez csak merő képzelődés lett volna egy nagy múltú, ám anyagi lehetőségek híján sanyarú jelenű kollégiumban. Ekkor társult ábrándjaim mellé a Soros Alapítvány: pénzt adott.

Nemcsak pénzt – hanem biztatást és hitet is. A Soros Alapítványnál régi tanítványaim és új barátaim voltak a hivatalnokok. Lett egy olyan hivatal, ahová úgy léphettem be, hogy itt hisznek nekem. Elhiszik, hogy van értelme annak, amit csinálok, amit tervezek. A kelet-közép-európai értelmiségi ember életében ritka tapasztalat ez; ha olykor mégis tapasztalható, el kell hinni, ki kell használni. Kihasználta.

Vagy engem használtak ki titkos érdekek? Bizonyos körökben gyanú árnyékolta be a Soros Alapítvány tevékenységét: hogy a megvásárolt befolyás sötét célzatú, ideológiai fellazítás eszköze. Tudtam erről, de nem éreztem magam érintettnek. Miután átéltem az ötvenes éveket, és túléltem egynéhány hasonló paranoid inszINUációt, úgy hittem, hogy a rendszerváltás felvilágosultabb fényében elég, ha a dolgomra figyelek. Tegyek most visszamenőleg tanúbizonyságot? Aki gyanakszik, úgysem hisz nekem; aki nem, annak nem kell bizonyíték. Mégis kijelentem, hogy tizenhárom év során a Soros-pénz adományozói egyszer sem nyújtottak be követelést, hogy milyen eszmeiséget érvényesítsek a Műhely tanóráin. Rám bízták, hagytak dolgozni.

Hogyan sáfárokdtam a rám bízott összegekkel? Legjobb belátásom szerint. Kaptam alkotói ösztöndíjat, hogy befejezzem Shakespeare-könyvemet. Befejeztem, kiadtam. Kaptam többéves program-támogatást. Tizenhárom évig rendeltetésszerűen zajlott, fejlődött a program: a legjobb hazai és külföldi anglisták tartottak kurzusokat, PhD hallgatóim kutattak Stratfordban, Leuvenben, Amerikában, stratfordi doktorandusok jártak nálunk s tartottak velünk négyszer is doktori konferenciát, a Shakespeare-tudomány nemzetközi tekintélyei tisztelték meg a Collegiumot előadásokkal és intenzív szemináriummal, kollégisták nyertek TDK versenyt, kaptak állást magyar, német, amerikai egyetemeken, indultak el ígéretesen a filológiai és irodalmi pályán. Persze, hogy azt hittem: ami jól kezdődött, akármeddig ugyanígy folytatódhat is.

A változás azonban benne van az idő természetében. Egy idő után engem is kiszóltított műhelyemből. 1997-ben megtisztelő felkérést kaptam a Soros Alapítványtól, hogy vállaljam el a Kulturális Kuratórium elnöki tisztét. Hatalmon-kívülségben megrögződött alkatom ellenére elvállaltam, mert úgy gondoltam, hogy aki annyi segítséget kapott, némi szolgálattal is tartozik. Két évig elnököltem tehát. Jó volt? Jobb volt, mint amennyire tartottam tőle. A baráti légkörű, célszerűen együttműködő kuratóriumban soha sem kellett viszálykodó indulatokkal, orv érdekellentétekkel megküzdenem. És megkímélt attól jó sorsom, hogy pénzosztó kegyúrnak képzeljem magam. Munka volt ez is. Hasznosan befektetendő milliókról kellett dönteni, a csalhatatlanság illúziója nélkül, kalkulálva és ráérezve, szakmai

meggondolásokat ésszel és jó szívvel körbeforgató, hosszú beszélgetésekben. Hálával tartozom kurátor-társaimnak, hogy döntőnként sem vadultam el elveimtől és életgyakorlatomtól. Az utóbbihoz két év után békén vissza is térhettem: verseskönyvek megírása várt rám, műhely-működtetés, tanszékvezetés. De az emberséges hivatalra változatlanul számítanom lehetett. Úgy léphettem ki a Soros Alapítvány szolgálatából, hogy továbbra is szellemi kötelékében maradtam... Mindez ma már a múlt megszépítő ködéből tűnik vissza. Régen volt: talán igaz se volt? Az elmúlt évben megszűnt kapcsolatam a Soros Alapítvánnyal és az Eötvös Collegiummal. De az emlék megmarad: hogy életem tizenhárom munkás esztendejében – mögöttem és mellettem – volt egyszer egy Soros Alapítvány.

Géher István

A KULTURÁLIS SZAKKURATÓRIUM SZEMPONTJAIRÓL

A Soros Alapítvány majd húszéves tevékenysége alatt a kulturális területek és tevékenységek támogatása kivételesen fontos helyet foglalt el. Az Alapítvány működésének első éveiben valóban létfontosságú volt ez a segítség, hiszen olyan alkotók és műhelyek jutottak hozzá a létüket, munkájukat lehetővé tévő forrásokhoz, melyek nemigen számíthattak a regnáló politikai kurzus támogatására. A kulturális kuratórium működése később sem volt, nem lehetett mentes politikai felhangoktól, hiszen a négyévenkénti kormányváltások nyomán változó állami adminisztráció továbbra is a támogatások megvonásával büntette azokat, akiket betiltani már nem volt módja – az Alapítvány azonban, lehetőségeihez mérten, e kirívóan igazságtalan esetekben megpróbálta legalább enyhíteni az anomáliák következményeit.

A kulturális kuratórium legnagyobb gondja mindvégig a rendelkezésére álló keret szűkössége volt. Aki nem dolgozott még kuratóriumban, elképzelni sem tudja, milyen hatalmas körből érkeznek pályázatok; ez jelenthetné akár az alapítványok ismertségét, népszerűségét is, ám sokkal inkább azt: mennyire általános a pénzhiány a kultúra csaknem minden területén. A kultúra-teremtő, kultúra-fenntartó munka hihetetlenül drága. Sokféle eszközre, kellékre, segédanyagokra stb. van szükség ahhoz, hogy egy műalkotás, kulturális produktum egyáltalán létrejöhessen – nem szólva arról, hogy azoknak, akik e termékeket létrehozzák, maguknak is vannak napi szükségleteik, nekik is meg kellene élniük valamiből. Természetesen egy alapítvány támogatása sohasem elegendő arra, hogy valamennyi igényt kielégíthesse. Saját szempontrendszerrel kell alkotnia, mely alapján kiírja, majd elbírálja a pályázatokat. Ezzel máris akaratlanul is kizár sokakat – kívülről úgy tetszhet, igazságtalanul. Ám nyilvánvalóvá kell tennie nemcsak azt, hogy nem tehet másként, hanem hogy e választás egyenesen kötelessége: a válogatás szempontjai, ezek éveken át képviselt következetessége, ha esetleges hibáktól nem menti is meg, az Alapítvány arculatát alakítja ki, s ha jól végezte munkáját, ez az arculat, stílus, koncepció világosan érzékelhető is.

A kulturális kuratórium munkáját sok éven át többféle formában is megtapasztalhattam. Azon szerencsések közé tartozom, akik nehéz időkben – személyesen: a legjobbkor – élvezhették az Alapítvány támogatását; néhány évvel később részt vettem a kuratórium munkájában (megtapasztalva a kuratórium vezetőjének, Géher Istvánnak szigorú s mégis jóságos munkálkodását), majd az utóbbi években rám hárult a kuratórium vezetésének megítélt feladata is. Nem lehet tisztelnem bármi mód „értékelni” az ott végzett munkát (sem kurátor-társaimét, és legfőképp nem a magamét) – inkább csak azt kísérel megfogalmazni, hogy miképpen próbáltuk meghatározni e munka magunkra kötelezőnek érzett szabályrendszerét (mindenkor összhangban, természetesen, az Alapítvány közvetlen és távolabbi céljaival). Elmondható, hogy egyre nehezebb körülmények között kellett a munkánkat végezni – erre az időszakra esett az Alapítvány forrásainak állandó csökkentése, az alapító Soros György támogatási filozófiájának változása. Emiatt mind szűkebbre kellett vonni a támogathatók körét, gyakran a támogatásra megítélt összegeket is csökkentve, olykor addig a határig, ameddig még értelme volt azt egyáltalán támogatásnak nevezni. A legradikálisabb döntésünk talán az volt, hogy évek során áttekintést nyerve a kultúra legkülönbözőbb területei fölött, úgy ítéltük meg, a csökkenő források miatt meg kell próbálnunk lehetőségeinket a „magas” kultúra támogatására összpontosítani. Bármi vonzó is olykor valamely civil kezdeményezés, bármennyire fontos is például az amatőrmozgalom: ha valamit fel kell áldozni a támogatások során, akkor ennek a kuratóriumnak ezt kellett feláldoznia. Mivel anyagi lehetőségei messze nem voltak elegendők ahhoz, hogy valahány hozzá eljutott értelmes és értékes kezdeményezést támogasson, így mindinkább el kellett forduljon e civil programoktól, abban bízva, hogy ha valóban lelkesítő az ügy, talán könnyebben megtalálja helyi

támogatóit is. A kuratórium úgy gondolta, hogy ha csakugyan az értékes művészetet, alkotó tevékenységet támogatja, abból haszna lesz majd mindenkinek, aki a kultúra fogyasztójának számít, hiszen az alkotás, az elmélyült alkotó munka sorvadása következtében egyre fogynak azok az értékek, amelyek később sokak számára jelenthetnek befogadásra, követésre érdemes mintát. A kuratórium természetesen nem támogathatta a kultúra egészét sem, hiszen az eleve meghaladja egy magánalapítvány hatókörét. Itt is szükség volt tehát bizonyos prioritások meghatározására: egyszerűen fogalmazva, annak felmérésére, hogy vajon hol hasznosul leginkább a támogatás. S itt már valóban fájdalmas „műtétekre” is sor került. Az Alapítvány például számos folyóirat megjelenését támogatta, sőt egyenesen tette lehetővé, amíg pénzből futotta erre – az utóbbi években már csak lapok jól megválasztott körének tudott kisebb, ám olykor létfontosságú összegeket juttatni. Ugyanígy, jól tudva, hogy színházi előadásokat, képzőművészeti alkotásokat létrehozni lehetetlen tetemes dologi kiadások (nyersanyagvásárlás, de természetesen működési költségek stb.) nélkül, egyre kevésbé volt arra mód, hogy az Alapítvány hozzájáruljon ezekhez; inkább abban lehetett segíteni, hogy egyegy elkészült mű (előadás, zenei produkció) egyáltalán eljusson a közönséghez – és lehetőleg a kulturális központoktól távoli közönséghez. Kizártunk tehát minden olyan tervet, amelynek motívumai között észrevettük az anyagi haszonszerzést – ami természetesen az Alapítvány alapító okiratában is rögzített kizáró feltétel. Elsődleges céljaink közt volt az is, hogy főként a hazai kultúrát próbáljuk támogatni, azaz olyan produkciókat, amelyek itt születnek, és itt kerülnek közönség elé – bármi fontos legyen az is, hogy rangos külföldi produkciók eljussanak Magyarországra, avagy hogy értékes hazai produkciók kijussanak a nagyvilágba. Ha választani kell, valószínűleg lényegesebb, ami itthon születik és itt marad, mert hosszú távon talán hatékonyabb, maradandóbb hatású. Nyilvánvaló, hogy a támogatások között a kritikus szem „aránytalanságokat” is felfedezhet. Ennek oka többek közt az is, hogy bizonyos tevékenységek oly sokba kerülnek, hogy méltó, vagy egyáltalán észrevehető támogatásuk elvitte volna a teljes rendelkezésre álló támogatási keretet. Ezzel magyarázható, hogy nincs vagy alig találni a támogatottak sorában filmes avagy világszínvonalú zenei produkciót. A magyar kultúra mostantól „Soros Alapítvány utáni” idejét éli. Még nem tudható, mennyire „hiányzik” majd e pénz a hazai kultúrából – valószínűleg nagyon. Azt sem lehet még tudni, hogy mi minden tűnik vagy sorvad el anyagi lehetőségek, minimális támogatás híján. E többéves munkára visszatekintve mégis talán az a legfájóbb tapasztalat, hogy az Alapítvány egyedül volt, egyedül maradt. Nem támadtak követői, új mecénások – holott éppen a kultúra az, ami támogatás, mondjuk így: önzetlen mecénatúra nélkül nem létezhet. A kultúra soha nem fog „visszaforgatható” összegeket termelni, soha nem válik önfenntartóvá, előre kalkulálható költségekkel. Úgy érzem, a Soros Alapítvány kulturális kuratóriuma mindent megtett azért, hogy ez a valóban önzetlen, csak az értéket, a mű s a tevékenység értékét szem előtt tartó döntéshelyzet érvényesüljön – s a támogatásért „cserébe” nem várt el semmit, csupán azt, hogy hozzájárulása valóban a legjobbra fordídjék.

Wilhelm András

1996

M = 1:100

Január 4-én Horn Gyula felavatja az első fizető hazai autópályát, az M1-es Győr és Hegyeshalom közötti szakaszát. Január 8-án hetvenkilenc évesen elhunyt François Mitterand francia államfő, valamint hatvanöt éves korában Grósz Károly egykori miniszterelnök és pártfőtitkár. Másnap csecsen terroristák több ezer túszt ejtenek Dagesztánban, a túszzdráma több mint egy hétig tart. Január 13-án Bill Clinton amerikai elnök rövid látogatást tesz Taszáron. Január 18-án Göncz Árpád köztársasági elnök megnyitja a honfoglalás 1100. évfordulójára emlékező ünnepségsorozatot. Január 20-án Gázában Jasszer Arafatot választják a Palesztin Hatóság elnökévé.

Február 1-én a magyar műszaki alakulat valamennyi tagja megérkezik horvátországi állomáshelyére, Okucsaniba. Február 8-án a kormány úgy dönt, hogy az Erzsébet téren építik fel az új Nemzeti Színházat, ugyanaznap Oroszország hivatalosan is az Európa Tanács tagjává válik. Másnap az IRA felmondja a fegyvernyugvást, és ezt követően bombamerényleteket hajt végre Londonban. A Hamasz is folytatja pokolgépes merényleteit Izraelben. Február közepéig mintegy négyszázezer ember betegszik meg influenzában hazánkban, a kór száz halálos áldozatot szed. A hónap közepén a filmszemle játékfilmes fődíját Gothár Péter *Hagyjállóva Vászkacímű* filmjének ítéli. Február 17-én lemond Bokros Lajos pénzügyminiszter, utóda Medgyessy Péter lesz. Február 27-én az Országgyűlés megválasztja a médiatörvénnyel létrehozott új testületek tagjait.

Március 6-án Szabó Iván - miután alulmaradt Lezsák Sándorral szemben az MDF elnöki posztjáért vívott küzdelemben - kilép az MDF-ből, és negyvennégy társával új pártot alapít Magyar Demokrata Néppárt néven. (A két párt újraosztja az MDF eredeti parlamenti bizottsági helyeit.) Március 21-én az EU tagállamok megtiltják a brit marhahús importját a kergemarhakór-járvány miatt. Március végén a tel-avivi bíróság életfogytiglani szabadságvesztésre ítéli Jichák Rabin gyilkosát.

Április elején Dél-Libanonból rakétatámadások indulnak Izrael ellen, amely nem marad adós a válaszcsoporttal. Április 8-án a környezetvédelmi miniszter felavatja az ország hatodik nemzeti parkját, a Duna-Dráva Nemzeti Parkot. Április 19-én Budapesten életbe lép az új, automatákkal működő parkolási rendszer. A hónap folyamán Észak-Korea felmondja a koreai háborút lezáró fegyverszüneti megállapodást.

Május 7-én Magyarország tagjává válik az OECD-nek, a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezetnek. A hónap közepén a köztársasági elnök kegyelmi döntéssel négy évre felfüggeszti a gyógyíthatatlan gyermekét halálba segítő Binder Györgyi hároméves börtönbüntetését. Május 26-án Ópusztaszeren felavatják a Feszty-körképet és a honfoglalási emlékparkot.

Június közepén a viharos időjárás milliárdos nagyságrendű károkat okoz országunkban. Június 23-án elhunyt Andreasz Papandreu görög miniszterelnök. Június 25-én iszlám szélsőségesek bombamerényletet követnek el egy szaúd-arábiai amerikai támaszpont ellen. Június 28-án megalakul a Török Köztársaság első olyan kormánya, melyet deklaráltan iszlámista politikus vezet.

Július első napjaiban ismét Borisz Jelcint választják Oroszország elnökévé. Július 3-án az Országgyűlés törvényt hoz az egységesen 62 évben rögzített nyugdíjkorhatárról. A hazai gyümölcsösökben tovább terjed az almafákat pusztító tűzelhalásos betegség. Július 11-én a Hágai Nemzetközi Bíróság nemzetközi elfogatóparancsot ad ki Radovan Karadzics boszniai szerb vezető és Ratko Mladics szerb tábornok ellen. Július 17-én több mint kétszáz ember veszti életét a TWA amerikai légitársaság utasszállító gépének katasztrófájában. Másnap megkezdődik a XXVI. Nyári Olimpia Atlantában, amelyen a magyar sportolók hét arany, négy ezüst és tíz bronzérmes nyerne.

Augusztus 30-án az iraki hadsereg behatol a berepülési tilalom alá eső kurdok lakta területekre, melyet az USA két rakétatámadással torol meg. Augusztus 31-én megszületik a csecsen-orosz fegyverszüneti megállapodás. Augusztus végén Tölgyessy Péter egykori pártelnök kilép a Szabaddemokraták Szövetségéből, és független képviselőként dolgozik tovább.

Szeptember elsején megkezdődik a feketegazdaság elleni hatékonyabb fellépés és a nagy gazdasági bűnügyek felderítése érdekében létrehozott Központi Bűnüldözési Igazgatóság.

Szeptember 6-án Magyarországra érkezik II. János Pál pápa, aki másnap Győrben több százezer hívő részvételével misét pontifikál. Szeptember 16-án miniszterelnöki csúcstalálkozón írják alá a magyar-román alapszerződést. A hónap végén a negyedik százada tartó afgán polgárháborúban a tálibok elfoglalják Kabult, és bevezetik az iszlám világ legszigorúbb vallásos rezsimjét.

Október közepén Ausztriában az európai parlamenti választásokon jelentősen előretört a Haider vezette FPÖ. II. János Pál pápa a római egyház történetében először összeegyeztethetőnek nyilvánítja az evolúció elméletét a katolikus vallás tanításaival. Október 27-én megkezdődik a magyar

filmesek világtalálkozója Budapesten. A hónap végén ismeretlenek több kézigránátos robbantást követnek el kü- lönféle budapesti vendéglátóipari egységek ellen. November 1-jén fényes nappal az utcán lelövik Pisztrás Józsefet, a budapesti alvilág ismert alakját. November 5-én ismét Bill Clintont választják az Amerikai Egyesült Államok elnökévé. Ugyanaznap sikeres szívűtétet hajtanak végre Borisz Jelcin orosz elnökön. November 12-én összeűtközik egy kazah és egy szaúdarábiai repűlűgép, a szerencsétlenségben több mint háromszázan hálnak meg. December elején Belgrádban folytatódnak a választási csalások miatti mindennapos tűntetések. December 6-án az egyetemes kulturális örökség részévé nyilvánítják a pannonhalmi bencés főapátságot. December 10-én az ENSZ és Bagdad megállapodása alapján, a kuvaiti háború óta először iraki olajszállítás indul külföldre, minek következtében a nyersolaj ára zuhanni kezd a világpiacon. Ugyanaznap az Országgyűlés ratifikálja a sokat vitatott magyar-román alapszerződést. December 17-én Kofi Annan ghánai közgazdász-diplomatát választják az ENSZ új fűtitkárává.

M = 1:10

Az év elején az alapítványi titkárság az MTA-tól bérelt Országház utcai épűletből új helyére: a Bolyai utcai felújított villába költözik. (A régóta esedékes változást néhány számadat is kellőképp indokolja: az éves pályázati keret jó egy évtized alatt közel húszszorosára, a támogatottak és kurátorok száma tízszeresére, az Alapítvány munkatársi gárdája pedig több mint ötszörösére duzzadt.) A hónap folyamán a Soros Kortárs Művészeti Dokumentációs Központ (SCCA) rendezésében rendhagyó, interaktív tárlat nyílt „A pillangó-hatás” címmel, amely a hazai közönségnek egyszerre öt számítógépen elsőként kínált ingyenes kilépési lehetőséget a világhálóra.

Február 12-én Donna Culpepper és Vásárhelyi Miklós együttműködési megállapodást ír alá a Soros Alapítvány és a Fulbright Commission Hungary által magyar egyetemistáknak évente odaítélendő, közös tengerentűli ösztöndíjakról. Február végén a budapesti Katona József Színházban ünnepi műsorral és állófogadással egybekötve átadják az év Soros-díjait.

Március közepén az Egészségügyi rendszerfejlesztési program szakkuratóriuma elfogadta a Csaba Iván és Falus Ferenc előterjesztésében készűlt koncepciót a rendszerfejlesztést célzó egészségügyi programokról, összesen 295 millió forintos költségvetési kerettel. A hónap végén Pietro Ercole Ago, Olaszország budapesti nagykövete Vásárhelyi Miklóst a Lovagi Érdeméremmel tűnteti ki.

Április elején a hatóságok megakadályozzák a belgrádi Soros Alapítvány bejegyzését; vezetője, Sonja Licht ezek után magánemberként kénytelen szerződni az Alapítóval.

Április 13-án bejelentik, hogy az elsőkötetes magyar írók, költők műveinek megjelentetését újabb könyvtámogatási pályázattal segíti az Alapítvány. A hónap közepén elindul a Jefferson program, melynek célja, hogy korszerű informatikai eszközök adományozásával elősegítse a hazai iskolák esélyegyenlőségét s a nyíltabb, demokratikus szellem térnyerését. A hónap végén a III. Budapesti Könyvfesztiválra megjelenik Soros Gyűrgy könyve: *A pénz alkímija*.

Május elején a BB Alapítvány „Növekedés menedzsment” néven új képzési, tanácsadási és tréning programot indít a hazai kis- és középvállalkozóknak. A NIOK és a washingtoni székhelyű International Centre for Not for Profit Law háromnapos nemzetközi tanácskozást rendez a Közép-európai Egyetemen a civil szféra jogi környezetéről. Május végén az Alapítvány évi 500 millió forint értékű programtámogatást ajánl fel a szaktárcának a korszerű egészségügyi rendszer kiépítéséhez.

Jűnius 26-án az Alapítvány Országház utcai volt székházának átalakítása, hálózati és egyéb felszerelése után megnyitja kapuit egy újabb Soros-intézmény: a C3 Kulturális és Kommunikációs Központ.

Jűliusban Soros Gyűrgy cége, a Quantum Fund spekulációs tranzakcióival megrendíti a thaiföldi valutát, általános pénzügyi válságot idézve elő az országban, mely csakhamar Malajziára és más Dél-Kelet Ázsiai országokra is kiterjed.

Augusztus végével lezárul az Alapítvány által kezdeményezett másfél éves modellkísérlet a tbc-beteg hajléktalanok kiszűrésére, gyógyítására és utógondozására. A program utolsó fázisában több mint 4000 hajléktalan tbc-szűrését végezték el; a szűrű buszt a Magyar Máltai Szeretetszolgálat biztosította. A Környezeti nevelés program pályázata nyomán a nyár végére elkészűl a *Magyarország örűm és bánat térképe* című kiadvány, melynek összeállításában közel száz tanár és ezer diák vett részt az ország minden részéből.

Szeptember 20-án a New York Állami Egyetem teljes jogű, végleges akkreditációit ítél meg a Soros alapította, budapesti székhelyű Közép-európai Egyetemnek, amelynek ezévi tanévnyitóját Magyar Bálint oktatási miniszter tartja.

Otóber elején 46 hazai iskola a Közoktatásfejlesztési megaprogram támogatásával megalakítja az Önfejlesztő Iskolák Egyesületét. A hónap közepén Aryeh Neier, a New York-i Open Society Institute elnöke tart előadást a szólásszabadságról „Defending My Enemy” címmel a CEU konferencia-termében.

November elején Szigetváron műhelyvitát rendeznek az egészségpolitikáról a Kistérségi mintarégió program részeként. Párhuzamosan civil fórumot tartanak Pápán a NIOK, valamint az amerikai Önkormányzatok és Civil Kezdeményezések Innovációs Központja részvételével.

A hónap közepén bejelentik, hogy az Alapítvány 2,7 milliárd forinttal járul hozzá az egészségügyi mintarégió programhoz, melyben 3 dunántúli megye: Somogy, Tolna, és Baranya vesz részt. Az újonnan megnyílt Nádor utcai Centrális Galéria dokumentumkiállítást rendez „Az ellenforradalom reprezentációja” címmel az 1956-os magyar forradalom emlékezetének elfojtásáról és a kádári évtizedek hazug ellenpropagandájáról.

December 5-én Budapesten nemzetközi rövidfilmfesztivált rendeznek az Alapítvány fő támogatásával. A hónap közepén „titkos valutacsempész-hálózat” működtetésének vádjával őrizetbe veszik a horvátországi Soros Alapítvány két munkatársát, erélyes diplomáciai fellépésre azonban csakhamar elengedik őket. Kará- csony előtt egy héttel a budapesti Operaházban jótékonyági koncertet rendeznek a hátrányos helyzetű gyermekek javára az Alapítvány közreműködésével. Az év végére az Országos Közoktatási Intézet és a Soros Alapítvány kezdeményezésére kiépül a hazai közoktatás első információs hálózati rendszere, amely 41 megyei és fővárosi pedagógiai intézetet és iskolát foglal magába.

Az Alapítvány ez évi költségkerete mintegy 16,5 millió dollár volt. Az 1996-ban megítélt támogatások főbb tételei:

1. Közoktatás-fejlesztési és ifjúságiprogramok

Közoktatás-fejlesztési program

A közoktatás-fejlesztési program általános keretéből felhasznált pályázati támogatások	71 458 990 Ft 3 117 \$
Számítógépes iskola a nyílt társadalomért	166 735 905 Ft
Hátrányos helyzetűeket segítő pedagógiai program	74 749 940 Ft
Kisgyermekkorai fejlesztés	72 095 000 Ft
Óvodafejlesztő (Step by Step) program	25 757 985 Ft
Tolerancia program	6 717 000 Ft
Roma oktatási program	72 077 400 Ft
Demokráciára nevelés	13 356 000 Ft
Környezeti nevelés program	17 161 000 Ft 4 000 \$
Oktatásügyi vezetés fejlesztése program	26 339 550 Ft 1 045 \$
Történelem és társadalomismeret	25 946 000 Ft 11 920 \$
Oktatás és nyilvánosság program	15 565 000 Ft
Szakmai szervezetek	16 436 000 Ft
Közösségi iskolák	16 222 255 Ft
Gyakorlóiskolák	22 844 900 Ft
Közoktatási információs hálózat	59 500 000 Ft
Tankönyv- és taneszköz-fejlesztési program	45 103 250 Ft
Ifjúságiprogramok	
Amerikai vendégtanár program	22 000 \$
Vendégtanár év az USA-ban	3 000 000 Ft
I*EARN	10 000 \$
Iskolai egészségnevelési program	4 612 500 Ft
Disputa (Vitakultúra) program	10 282 614 Ft 1 640 \$
Út ' „IF YOU...” - középiskolák	9676 820 \$

csoportos tevékenységeinek
Támogatása
**Közoktatási-fejlesztési és
ifjúsági programok összesen:**

2 956 543 Ft
768 917 832 Ft 130 542\$

II. Felsőoktatási, kutatói és ösztöndíjprogramok

Intézményi programok	45 585 000 Ft	
HESP Felsőoktatást támogató program	16 740 000 Ft	
Szakkollégiumok támogatása	7 250 000 Ft	
Egyetemi és főiskolai csereprogramok támogatása		132 926 \$
Nemzetközi továbbtanulási információs központok	7 250 000 Ft	
Külföldi ösztöndíjak		
Külföldi posztgraduális és kutatói ösztöndíjprogramok		324 000 \$
Külföldi ösztöndíj-kiegészítő támogatás		83 600 \$
Ösztöndíj-kiegészítés külföldi művészeti képzéshez		106 300 \$
Tanulmányutak és konferenciák		
Rövid külföldi tanulmányutak		259 963 \$
Egyhetes tanfolyamok szakorvosoknak		15 000 \$
Konferenciaprogram		238 582 \$
Tudományos publikációk külföldi közzlése		26 159 \$
Felsőoktatási, kutatási és ösztöndíjprogramok összesen:	69 575 000 Ft	1 186 530 \$

III. Kultúra és művészetek

Könyvtár-támogatási program	23 050 000 Ft	
Könyvkiadás-támogatási program	134 139 560 Ft	
Folyóirat- és laptámogatási program	118 533 000 Ft	
Kulturális menedzsment program	10 000 000 Ft	
A Soros Alapítvány díjai	24 480 000 Ft	
Kultúra és művészetek program	72 336 202 Ft	15 640 \$
Zenei rendezvények támogatása	17 582 000 Ft	
Kulturális és művészeti kapcsolatok program	1 326 624 Ft	4 067 \$
Restaurálási program	3 000 000 Ft	
Színházi stúdióprodukciókat támogató program	33 212 500 Ft	
Kultúra és művészetek összesen:	437 659 886 Ft	19 707 \$

IV. Egészségügyi és szociális programok

Egészségügyi rendszerfejlesztési program
Általános program
Egészségügyi menedzsment

3 798 648 Ft
61 539 310 Ft

hatékonyságának javítása	
Otthonápolás, hospice	84 373 875 Ft 11 970 \$
Egészségügyi minőségfejlesztés	57 624 000 Ft
Napi sebészet	8 127 000 Ft
Mintarégió program	37 716 082 Ft
Hajléktalanok egészségügyi helyzetének javítása	24 115 000 Ft
Betegjogi program	10 000 000 Ft 430 \$
Prevenációs (egészségmegőrző) program	7 476 100 Ft 517 \$
A fogyatékossgal élő emberek életminőségének javítása	25 481 000 Ft
Hídverés - természetgyógyászati eljárások integrálása	2 900 000 Ft
Szenvedélybetegségek	39 283 684 Ft
Szociális programok	
Help to Help - Segítség a segítőknek	73 415 180 Ft
Együttműködés a Magyar Máltai Szeretetszolgálattal	14 500 000 Ft
Egészségügyi és szociális programok összesen:	450 349 879 Ft 12 917 \$

V. Civil társadalom

Roma program	140 175 060 Ft 4 000 \$
Kisebbségi, etnikai program	10 420 000 Ft
Civil kezdeményezések támogatása	46 268 916 Ft 8 380 \$
Századvég Politikai Iskola támogatása	5 640 000 Ft
Visegrád program	3 773 400 Ft
East-East program	17 088 Ft 21 552 \$
Civil programok összesen:	206 294 464 Ft 33 932 \$

VI. A Soros Alapítvány független programirodái

Business Basics (BB) Vállalkozásfejlesztő Alapítvány	31 900 000 Ft
NonprofitInformációsésOktatóKözpontAlapítvány	15 000 000 Ft
C3 Kulturális és Kommunikációs Központ (SCCA)	88 000 000 Ft
Független Ökológiai Központ	8 275 850 Ft
Független programirodák összesen:	143 175 850 Ft
A New York- i Soros Alapítvány természetbeni adományai a magyar Alapítvány közvetítésével	1 449 452 \$
Mindösszesen:	2 075 972 911 Ft 2 833 080 \$

Az 1996. évi hivatalos középárfolyamon (1\$=151,60 Ft) számolva mindez **16 526 833 dollárt** tesz ki.

Az Alapítvány új munkatársai: Arnold István programvezető (Kultúra és művészetek), Bárdos Ferenc (C3), Belia Anna programvezető (Esélyegyenlőség megaprogram), Daróczi Gábor programvezető (Közoktatás, ifjúsági programok), Gáspárné Kovács Éva igazgatói asszisztens, Kaffka Gabriella PR-asszisztens, Kedl Márta programvezető (Esélyegyenlőség megaprogram - Fogyatékos programok),

Peternák Miklós igazgató (C3), Szoboszlai János (C3), Takács Michael Zoltán program-asszisztens (Step by Step), Vári Mária pénzügyi munkatárs.

Távozó munkatársak: Földvári Éva programvezető (Egészségnevelési programok, Help to Help), Steigerwald Andrea pénzügyi munkatárs.

Elhunyt: Forgács Pál, az Alapítvány legelső titkára (1984-1987) és közel tíz éven át tevékeny munkatársa, valamint Lázár Guy, az Elektronikus média program kurátora.

M = 1:1

KÖZOKTATÁS-FEJLESZTÉS

I.

FÉLIDŐS BESZÁMOLÓ A MEGAPROGRAMRÓL

Soros György négy évre tervezett Közoktatás-fejlesztési programja 1995-ben kezdte meg működését. A programot irányító szakkuratórium az alábbi fejlesztendő területeket jelölte ki: közoktatási információs hálózat kialakítása, iskolák informatikai fejlesztése, történelem és társadalomismeret tantárgy, a demokráciára nevelés módszerei, toleranciára nevelés, személyiségközpontú kisgyermekkorai fejlesztés, oktatásügyi vezetés fejlesztése, helyi közösségi iskolák létrehozása, roma gyerekek oktatásügyi helyzete, tanári szakmai szervezetek, szociálisan hátrányos helyzetűek segítése. Vannak még átfogó, több fejlesztési célt is kitűző részprogramok, például a tankönyves program és az oktatás és nyilvánosság részprogram.

A Soros Alapítvány támogat az alapítványhoz forduló pályázókat, ugyanakkor saját innovációba is fogott a fent felsorolt területeken, maga is kezdeményezett tanár-továbbképzéseket, tankönyvkiadást, mintaprogramokat.

A részprogramok működésén túl támogat olyan kezdeményezéseket, intézményeket, szakmai rendezvényeket, melyek a közoktatás dinamizálásához, a partnerek közötti kommunikációs kapcsolatok erősítéséhez járulnak hozzá, segíti az olyan, már meglévő fejlesztéseket, melyek az Alapítvány támogatása nélkül meginogtak, esetleg megszűntek volna.

A közoktatási információs hálózat a Megyei Pedagógiai Intézetekre épül, kiegészülve húsz iskolába telepített szolgáltató ponttal. A pedagógiai intézetek multimédia számítógépet, bútort, ösztöndíjat, internet-csatlakozást, a Mentor fejlesztette tankönyv-tanterv adatbázist, szakkönyveket kaptak, vállalták továbbá a Soros Alapítvánnyal kapcsolatos információk terjesztését (pályázatok, továbbképzések, kiadványok stb.). A szolgáltató pontként működő iskoláknak internet-hozzáférést biztosított az Alapítvány. A hálózatot az MKM-mel és az OKI-val közösen működteti az Alapítvány. A Számítógépes iskola a nyílt társadalomért című program a számítógépnek a közismereti tárgyak tanításánál, az iskola mindennapi életében, a helyi közösség demokratikus működésében betöltött szerepét kívánja segíteni. A Jefferson program célja, hogy ne számítástechnikusokat, hanem az információval, a technikával fölkészülten bánó polgárokat neveljen az iskola. A Jefferson programhoz kapcsolódva az iskolai könyvtárak hardver- és szoftverfejlesztésével az Alapítvány olyan civil helyeket támogatott, amelyek lehetővé teszik a számítógép szélesebb körű felhasználását. A nyertes pályázók multimédia számítógépet, internet-hozzáférést, multimédia szoftvereket, könyvtári nyilvántartó programot, képzéseket kaptak. A részprogram célja, hogy minél több - a magyar viszonyokhoz illeszkedő - multimédia szoftver kerüljön a közoktatásba. Ennek érdekében írtunk ki multimédia szoftver pályázatot, melynek keretében közel húsz pályázó kapott támogatást (köztük iskolai közösségek, magánszemélyek, múzeumok).

A Történelem és társadalomismeret részprogram fő profilja a tananyagfejlesztés. Az Alapítvány olyan műhelyeket támogat, amelyek a NAT szelleméhez illeszkedő, korszerű, a társadalmi változásokat figyelembe vevő, a segédtudományokra támaszkodó teljes tananyagcsomagok (tankönyv, tanterv, taneszközök) fejlesztésén dolgoznak.

A Demokráciára nevelés részprogram elsősorban az iskolák mellett működő olyan civil és tanulói kezdeményezéseket támogat, amelyek célja a helyi önszerveződés és a civil társadalom építésének a gyakorlása.

A Tolerancia program az előítéletekkel, tekintélyelvűséggel, etnikai, faji gyűlölettel foglalkozó tanárképzéseket és tanár-továbbképzéseket szervez és támogat.

A Környezeti nevelés részprogram a természeti és társadalmi környezetet féltő, gondoskodásra, cselekvési készségre és környezetvédő tevékenységre nevelő programok meghonosítását, fejlesztését tűzte ki célul. A közvetlen lakóhelyi környezet értékeiből és problémáiból indul ki, és ennek alapján jut el fokozatosan a regionális, nemzeti és globális szemléletig.

A Kisgyermekkori fejlesztés részprogram a mai orvosi, pedagógiai és pszichológiai ismeretek alapján a személyiség belső erőit fejlesztő és használó, gyermekcentrikus pedagógiai munkát és az ebben a szellemben működő intézményeket támogatja.

Az Oktatásügyi vezetés fejlesztése lehetővé tette modern képzési anyagok és módszerek bevezetését, e szakmai körök professzionálódását. Támogatta továbbá a képzéseken résztvevő tanárokat, oktatásügyi szakembereket. Az Önfejlesztő iskolai program a NAT bevezetéséhez szükséges helyi fejlesztő képesség kialakítását segíti.

A Közösségi iskolák programja segít abban, hogy az iskola a település oktatási, kulturális és közösségi központja legyen, amelyet a településeken lakók közössége irányít saját kívánsága és szükséglete szerint.

A Roma oktatási program a tehetséges általános és középiskolás roma gyerekeket karolja fel, és a velük foglalkozó, illetve a területen dolgozó pedagógusokat országos hálózatba kapcsolja és továbbképzzi. Emellett támogatja több olyan tananyag és taneszköz kifejlesztését, illetve elterjesztését, amely a többségi társadalmat ismerteti meg a magyarországi romák kultúrájával.

A szakmai szervezetek fejlődése elengedhetetlenül fontos eleme a közoktatás fejlesztésének, hiszen azok az innováció és az önképzés bázisai lehetnek. Támogatást kaptak az országos hatósugarú szervezetek és az általuk szervezett tanulmányi versenyek.

A Soros Alapítvány természetesen abban érdekelt, hogy az iskolarendszer ne növelje, hanem lehetőleg csökkentse a társadalmi indulóhelyzetből származó esélyegyenlőtlenségeket. Támogatja tehát azokat az iskolai és civil kezdeményezéseket, amelyek megpróbálnak megoldást találni a szegénység, a szociális vagy más értelemben vett hátrányos helyzet gondjaira. Hátrányos helyzetűeket segítő részprogramunk a fentiekben túl ösztöndíjat ad szegény sorsú, jó tanuló középiskolásoknak.

Példaként álljon itt az Alapítvány Önfejlesztő iskolák programjának részletesebb bemutatása.

Szira Judit

ÖNFEJLESZTŐ ISKOLÁK

A Soros Alapítvány Oktatásügyi vezetés fejlesztés részprogramja 1996-ban úgy döntött, hogy költségvetésének egy részét felajánlja egy olyan képzési program indításához, melynek keretében általános és középiskolák kapnak segítséget pedagógiai programjuk és helyi tantervük elkészítéséhez. A felajánlás célja nem csupán a pályázatot elnyerő intézmények támogatása volt, hanem helyi fejlesztési centrumok kialakítása is. 50 iskola jelentkezését fogadta el a kuratórium. Az iskola fejlesztése nem lehet az igazgató magánügye, de nélküle nem vagy csak nagy nehézségek árán valósítható meg bármiféle fejlesztés. Ezért hagyományos „egy emberes” képzések helyett, iskolánként három fő vett részt a tréningeken. Az iskola vezetőjén kívül a tantestület tagjai vagy a hagyományos értelemben véve az iskolán kívüli személyek is résztvevők lettek, például az iskolaszék vagy a fenntartó egy-egy képviselője. A részvétel feltétele volt, hogy a csapat képes legyen együttműködni a képzés során, és meggyőzni a képzésben részt nem vevő kollégákat az együttműködés fontosságáról. A programban csak azok vehettek részt, akik vállalták, hogy minden alkalommal eljönnek és a képzés végére elkészítik iskolájuk pedagógiai programját és helyi tantervét (legalább egy tantestületi vitaanyag szintjén). A programban résztvevők nem pénzügyi támogatást kaptak, hanem pályázataik alapján a részvétel lehetőségét „nyerték el” az Alapítványtól.

Az egyéves program négy, egyenként ötnapos intenzív szakaszból állt, tréningyszerű képzéssel. Az első alkalommal az intézményi diagnózis elkészítése volt a feladat. A második alkalommal a pedagógiai programíráshoz, harmadszor pedig a helyi tantervkészítéshez kaptak segítséget az iskolák. A negyedik találkozás az elvégzett munka értékelése és a jövő feladatainak meghatározása jegyében zajlott. A tréningek során az iskolák oktatási szakemberektől és sikeres iskolaigazgatóktól kaptak segítséget az elvégzendő munkához, majd hazatérve a tantestülettel közösen készítették el a következő alkalomra saját iskolájuk dokumentumait (első tréning után: helyzetelemzés, második tréning után: pedagógiai program, harmadik tréning után: helyi tanterv). Mivel a születő dokumentumoknak konszenzuson kell alapulniuk egy-egy tantestület esetében, a munka kezdetén pszichológusok segítettek a tréningen résztvevő csoportok munkáját, mintát adva a későbbi, tantestületi együttműködés kialakításához is. Már a program során megindult az iskolák helyi fejlesztési centrumként való működése képzést nyújtva az egyes iskolák régióiban a segítséget kérőknek. A programban sikeresen teljesítő 46 iskola 1996 októberében megalakította az Önfejlesztő Iskolák Egyesületét, melynek célja a résztvevő intézmények együtt tartása, modell hálózatként működtetése. Az egyesület sikeres működését segíti az Alapítványtól kapott 46 számítógép

(iskolánként egy), off-line internet-hozzáféréssel, és az a levelezési lista, mely a kapcsolattartást és az együttműködést hatékonyra teszi. 1997 áprilisában újabb 50 iskola kezdte el, az immár bevált képzési formában, pedagógiai programjának és helyi tantervének fejlesztését.

*Lafferthon Judit
Önfejlesztő iskolák hálózata - 1997*

PROGRAMÉRTÉKELÉS ÉS TOVÁBBI FEJLESZTÉSI IRÁNYOK

A Soros Alapítvány Közoktatás-fejlesztési megaprogramja négy évvel ezelőtt indult. Az eredmények igazolták, hogy ez a program minden célkitűzésében helyes volt, alapvető változásokat indított el a magyar közoktatásban. A program mozgósító hatása pedagógusok ezreit és fiatalok tízezreit érte el. A sajtóban immár számos statisztikai adatot közöltünk rendezvényeinkről, azok látogatottságáról, kiadványainkról, a programokba bevont iskolákról, intézményekről. A program végrehajtása során újabb kezdeményezések születtek, így az iskolai könyvtár program, amely az iskolák könyvtárait kapcsolta be a világhálózatba, a vizuális nevelés szemléletváltó programja, a regionális pedagógiai együttműködések programja és az önkormányzatokat, a települések civil társadalmát és az iskolát összekapcsoló Egy falu - egy iskola programunk. A kezdeményezések mozgósító erejét bizonyítja, hogy a művelődési kormányzat a programok jelentős részét sajátjaként átmásolta a maga elképzeléseibe, és többnek, így például az iskolák hálózatba kapcsolásának Sulinet programját országossá tette, a Soros Alapítvány ráfordításánál nagyságrendekkel nagyobb összegeket biztosítva a folytatáshoz.

Az Alapítvány programjai nyomán a magyar közoktatási rendszerben visszafordíthatatlan folyamatok indultak el. A közoktatási program lezárulása után abban a reményben, hogy a jelenlegi irányzatok folytatódnak, és Magyarország az Európai Unióhoz való csatlakozás keretében is tovább korszerűsíti és demokratizálja közoktatási rendszerét, azt javasoljuk, hogy az Alapítvány a jövőben három olyan területre összpontosítsa erőforrásait és tevékenységét, amelyek a kétségtelen haladás ellenére sem találták meg azokat a munkamódszereket, általános elfogadottságokat és pedagógiai kultúrát, ami a feladat jelentőségéhez szükséges.

Az első a hátrányos helyzetű rétegek különleges oktatási kérdései. Ebben életpálya-programokat kell kialakítanunk, a kisgyermekkorai segítségtől kezdve a felsőoktatásig, hogy az anyagilag és társadalmilag hátrányos helyzetű rétegek leszakadását megállíthassuk és a társadalom egészében való integrálódásukat segíthessük. Ezen belül természetesen a roma társadalom kérdései kapnak kiemelt szerepet, különös tekintettel arra, hogy kulturális különbözőségük, gazdasági és társadalmi elmaradottságuk hatásainak kezelésére az eddigi kísérletek során még kevés válasz született. Ezért az Alapítványnak sokfajta kísérletet kell támogatnia, főleg használva azt a lehetőséget, hogy működése távol áll a napi politikai befolyásoltságok rövid távú aktualitásaitól, és hogy eddigi munkánk egyedülálló bizalmat biztosított számunkra.

A második program az információs társadalom jövő nemzedékének nevelése. Ebben az Alapítvány ötéves múltja tekinthet vissza, még a közoktatási program megkezdése előtt vállaltunk úttörő szerepet a számítástechnikához kapcsolódó oktatás gondolataival, azzal, hogy a számítástechnika és információs társadalom a nevelés számára nem elsősorban technikai kérdés, hanem társadalomformáló feladat. Ezt képviseli a Jefferson program, amit szeretnénk regionálissá is bővíteni, de ebben tudtuk hasznosan alkalmazni a regionális kezdeményezések közül a Disputa programot és az I*EARN kezdeményezést is. A feladat még ma is elég nagy értetlenséggel találkozunk, miközben pánikhangulatot is terjesztenek: az információs társadalom kultúra- és közösségromboló hatásaival szemben kevésbé ismerik fel ennek egy haladottabb társadalmat formáló lehetőségeit. Az új program igyekszik a demokráciára való nevelés, a környezeti nevelés, a vizuális kultúra és több más program részeredményeit integrálni egy általános személyiség és társadalomalkotó pedagógia keretében. A célkitűzés az, hogy az információs óceánban válogatni tudó, annak kínálatát nem passzívan befogadó, hanem önálló módon alkalmazó fiatalok nevelődjenek, akik a hálózatok és az információs eszközök segítségével a társadalom döntési kérdéseiben is felkészültek, racionális gondolkodásúak, s az irracionális demagógiától mentesebb szűkebb és tágabb közösségeket tudjanak létrehozni.

A harmadik program a különböző iskolai kísérletek, alternatív iskolák támogatása. Ezek a mai napig nem váltak kellőképpen az iskolarendszer részeivé, miközben éppen ezek a kísérleti terepei a közoktatás szellemi megújulásainak. Ezen belül is kiemelt szerepet érdemel a kisgyermekkorai nevelés, ahol a Step by Step - Lépésről lépésre regionális program eredményeit is jól tudtuk alkalmazni.

1998. február

Vámos Tibor

AZ INFORMATIKAI TÁMOGATÁSOK HATÁSAI

1995 és 1999 között az informatika pályázatok keretében a Soros Alapítványhoz több mint 4000 pályázati beadvány érkezett. Ezek közül a kuratórium közel 1000 pályázatra több mint 700 millió Ft támogatást ítél meg.

E nagyértékű támogatásnak, úgy vélem, hosszú távon is jelentős hatásai lesznek a magyar közoktatásra, de már most is számos olyan pozitív változásnak lehetünk tanúi, amelyhez a Soros Alapítvány kezdeti informatikai segítsége számottevően hozzájárult.

Írásom első részében az Alapítvány informatikai programjait, pályázatait tekintem át. A továbbiakban pedig a támogatott iskolák körében végzett felmérésem alapján az alábbi kérdésekre keresek választ:

- Milyen változásokat idézett elő az Alapítvány informatikai programja a magyarországi iskolákban?
  - Milyen eltérések állapíthatók meg a különböző típusú iskolák informatikai eszköz-ellátottságában és azok oktatásban történő felhasználásában?
  - Milyen informatikai felszereltséggel bírnak az oktatási intézmények, az eszközöket milyen forrásokból tudták beszerezni?
  - Mely tantárgyak oktatása során használnak leginkább számítógépet?
  - Az iskola falain belül hol helyezték el a számítógépeket?
  - Az iskolák véleménye szerint az oktatás mely területén segítette a Soros Alapítvány támogatása?
- Az elemzést 2000 tavaszán az Alapítvány által támogatott általános és középiskolák körében kérdőíves felméréssel végeztem.

A FELMÉRÉS ÉS A KÉRDŐÍV JELLEMZŐI

A felmérés során 168 iskola részére küldtem részletes kérdőívet. Mivel az Alapítványhoz informatikai támogatásra összesen 4101 beadvány érkezett, melyet 3562 intézmény nyújtott be, ez 4,71%-os mintavételnek felel meg.

A kiválasztott iskolák között - lehetőség szerint - igyekeztem különféle település-típusokon működő, eltérő fenntartójú iskolákat „szerepeltetni”. Arra is törekedtem, hogy a különböző képzési formák szerint működő iskolák is megfelelő arányban képviseltessék magukat.

A 168 intézmény közül 47 budapesti, 121 pedig vidéki volt. Ez az arány megfelel a támogatott iskolák főváros-vidék megoszlásának. Megjegyzendő, hogy a kistelepülések részére külön meghirdetett célpályázatok nagyban elősegítették, hogy az e településtípuson működő, támogatásban részesült iskolák aránya növekedjék.

A képzési forma szerint a megoszlás a következő: 88 általános iskola, 10 szakmunkásképző, 37 szakközépiskola, 58 gimnázium.

A kérdőív által érintett témák a következők: - Az intézmény alapadatai (képzési forma; fenntartó; évfolyamok száma; tanulók száma stb.) - Infrastruktúra (számítógépek száma, azok forrása; az iskolai helyi hálózat jellemzői; internet-hozzáférés stb.) - Informatika oktatása (mely tantárgyak oktatása során alkalmaznak informatikai eszközöket; mikor férhetnek hozzá az informatikai eszközökhöz a tanulók) - Kapcsolat a Soros Alapítvánnyal A 168 kérdőívből egy hónapon belül 108 érkezett vissza, ami a kiküldött összes kérdőív 64,3%-a. A visszaküldött kérdőívek száma és jellege lehetővé tette, hogy a későbbiekben általános következtetéseket vonjak le belőlük.

AZ INTÉZMÉNYEK ALAPADATAI

Elsőként az iskolák településtípusa, képzési formája és fenntartó szerinti megoszlását szeretném vizsgálni, valamint a pedagógus és tanulói létszám összefüggéseit, hiszen ezen jellemzők a további vizsgálatok során is felhasználhatók lesznek.

A táblázat utolsó sora a 108 válaszadó iskola település szerinti megoszlását mutatja. Mivel egyes intézmények vegyes képzést folytatnak, így a képzési forma szerinti összesítés ettől eltér.

A válaszadó iskolák település-, és képzési forma szerinti megoszlása a következő:

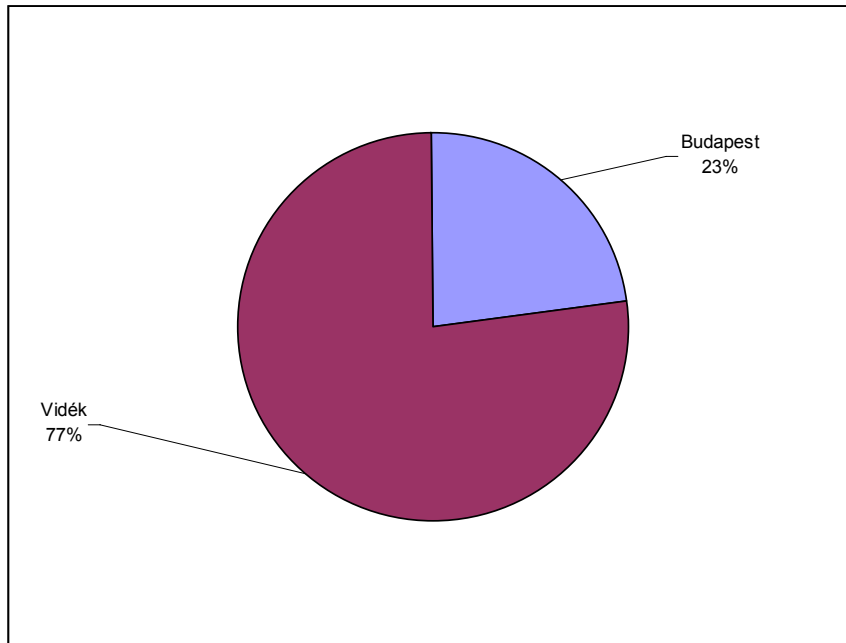
1. táblázat A kérdőívet visszaküldő iskolák település-, és képzési forma szerinti megoszlása

Képzési forma	Budapesti	Vidéki
Általános iskola	12	41
Szakmunkásképző	2	7

Szakközépiskola	8	21
Gimnázium	11	28
Intézmény összesen	25	83

1. ábra

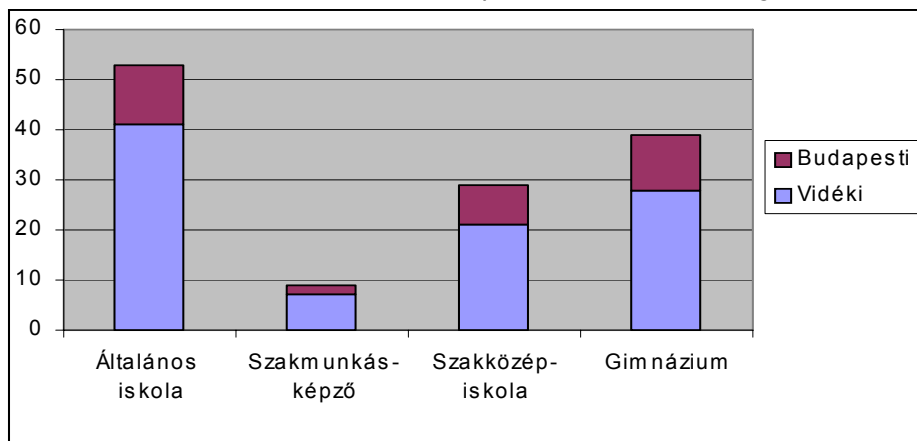
A kérdőívet visszaküldő iskolák település-típus szerinti megoszlása

Ha ezt az eredményt egybevetjük az összes támogatott iskola településtípus szerinti megoszlásával, akkor látható, hogy a kérdőívet visszaküldő iskolák Budapest-vidék aránya szinte azonos. A következő grafikon az iskolák képzési forma szerinti megoszlását mutatja. Feltűnő a szakmunkásképző iskolák alacsony száma, mely egyrészt azzal magyarázható, hogy az Alapítvány által meghirdetett pályázatok általában a közismereti oktatást kívánták támogatni, másrészt a szakmunkásképző iskolák részére egyéb források is rendelkezésre állnak a fejlesztésre (szakképzési alap, PHARE program stb.).

2. ábra

A kérdőívet visszaküldő iskolák képzési forma szerinti megoszlása

Az iskolák közül 99 önkormányzati, 5 egyházi, 1 alapítványi és 3 egyéb fenntartású, ami többé-kevésbé megegyezik az országos arányokkal.

Az átlagos tanulói és pedagógus létszámokat vizsgálva megállapítható, hogy a vidéki iskolák mind tanulói, mind pedagógus létszáma kisebb a fővárosi intézményekénél.

2. táblázat
A pedagógus és tanulói létszámok átlaga

	<i>Budapest</i>		<i>Vidék</i>	
	<i>Ált. isk.</i>	<i>Középiskola</i>	<i>Ált. isk.</i>	<i>Középiskola</i>
osztályok száma (csoport)	21	26	15	21
pedagógusok száma (fő)	43	59	31	52
tanulók száma (fő)	470	774	348	635

Jelentős az eltérés az általános iskolák [21] tanulói létszámában (a vidéki általános iskolák tanulói létszáma 26%-kal alacsonyabb, mint a fővárosi intézményeké), míg a középiskolák esetében az eltérés kisebb (a vidéki középiskolák tanulói létszáma 18%-kal alacsonyabb). Ez arra vezethető vissza, hogy a mintában jelentős számban olyan vidéki iskolák is szerepelnek, melyek valamely kisiskolák számára meghirdetett pályázatban nyertek támogatást.

A tanulói létszámok átlagos eltérése a következő:

- budapesti általános iskolák: 124,5
- budapesti középiskolák: 273,4
- vidéki általános iskolák: 184,1
- vidéki középiskolák: 151,7

Mint látható, a vidéki általános és a budapesti középiskolák tanulói létszámai között mutatkozik a legnagyobb eltérés. A budapesti középiskolák esetében ez annak köszönhető, hogy az iskolák között megtalálhatóak átlagos létszámúnak mondható középiskolák, de neves, nagy tanulói létszámmal rendelkező gimnáziumok is. A vidéki iskolák esetében a szóródást a nagyvárosi és községi általános iskolák együttes jelenléte okozza.

A vizsgált iskolák egyéb jellemzőiben (pedagógus létszám, osztályok száma) nincs ilyen nagyfokú eltérés.

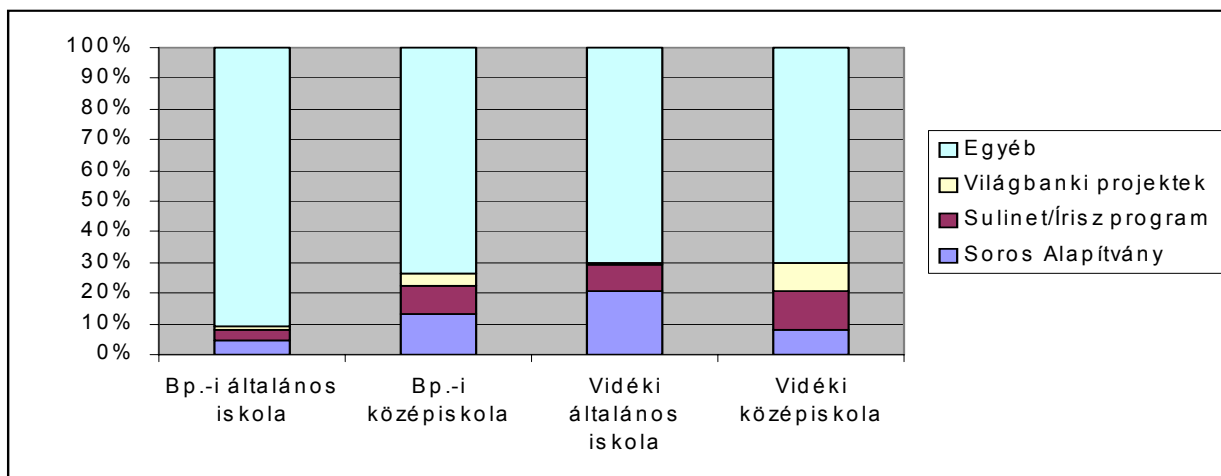
INFRASTRUKTÚRA

A kérdőív infrastruktúrára vonatkozó kérdései azt célozták, hogy „feltérképezsem” az iskolák rendelkezésére álló eszközpark forrásait, valamint azt, hogy a számítógépek az iskolán belül hova kerültek elhelyezésre. Hasonlóan fontos szempont az is, hogy az iskola rendelkezik-e helyi hálózattal, s ha igen, számítógépei közül hány került bekötésre. Az intézmény internet-hozzáférése vonatkozóan is szerepelt kérdés a kérdőívben.

Az első táblázat az iskolák tulajdonában lévő számítógépek számát, forrását, típusát valamint a helyi hálózatba kötött gépek számát összesíti.

	<i>Budapest</i>		<i>Vidék</i>	
	<i>Ált. isk.</i>	<i>Középiskola</i>	<i>Ált. isk.</i>	<i>Középiskola</i>
számítógépek száma összesen (db)	269	1359	730	3310
ebből Soros számítógép	12	178	152	273
Sulinet/Irisz program	10	124	63	415
Világbanki projektek	3563299			
Egyéb	244	1001	512	2323
multimédia	56	258	257	868
Pentium/586				
Pentium/586	91	428	133	1278
386/486	112	545	242	976
286 vagy rosszabb	10	109	96	135
hálózatba kötött gépek száma	109	842	469	2531

3. ábra
Számítógépek megoszlása, forrásuk szerint

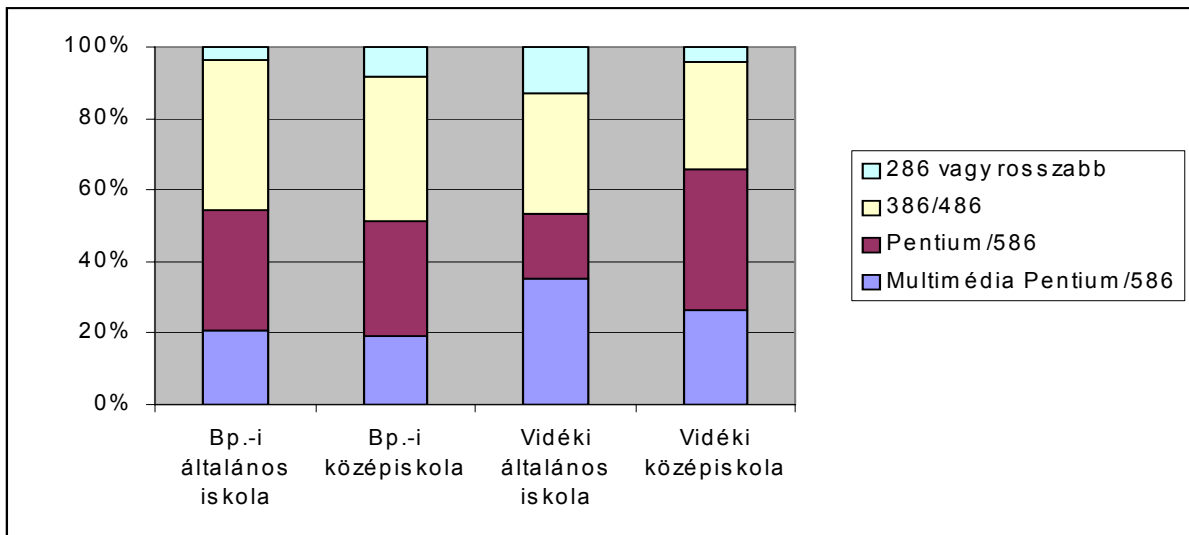
A 3. ábra alapján megállapíthatjuk, hogy az Alapítvány által adományozott számítógépek jelentős arányt képviselnek mind a négy iskolatípusban. Legnagyobb ez az arány (20%) a vidéki általános iskolák esetében. A Sulinet/Írisz program első lépésként a középiskolák és a nagyobb általános iskolák részére biztosított számítógépeket, majd az új oktatási kormányzat a tartalomfejlesztést helyezte előtérbe, így a vidéki általános iskolákhoz kisebb arányban kerültek sulinetes gépek (az összes számítógépnek csupán 10%-ában). A Világbanki szakképzési program pedig érthető módon nem nyújtott jelentős eszköztámogatást az általános iskoláknak. A Soros Alapítvány informatikai támogatása tehát nagy mértékben segítette a vidéki általános iskolák infrastrukturális fejlesztését. A középiskolák esetében a Sulinet/ Írisz program „részeseződése” már nagyobb mint 10%, de még ezen iskolák részére is jelentős arányban biztosított számítógépeket az Alapítvány. A szakképzési program ezen iskolák esetében nyújtott jelentős támogatást.

A kérdőívek kiértékelése során kitűnt, hogy szerencsésebb lett volna a számítógépek forrásának megadásánál több választási lehetőséget megadni az iskoláknak, mivel az „egyéb” kategória túl tágan bizonyult. Hasznosabb lett volna a választható források között szerepeltetni még a következőket: fenntartó által biztosított számítógépek; adomány; egyéb pályázat segítségével beszerzett. Mivel azonban célom a Soros Alapítványtól származó gépek számának összevetése volt a más forrásból beszerzett eszközökkel, így ez a mulasztás, remélem, nem rontja jelentős mértékben az elemzés értékét.

Érdeemes azt is megvizsgálni, hogy az iskolák mennyire korszerű gépeket használnak.

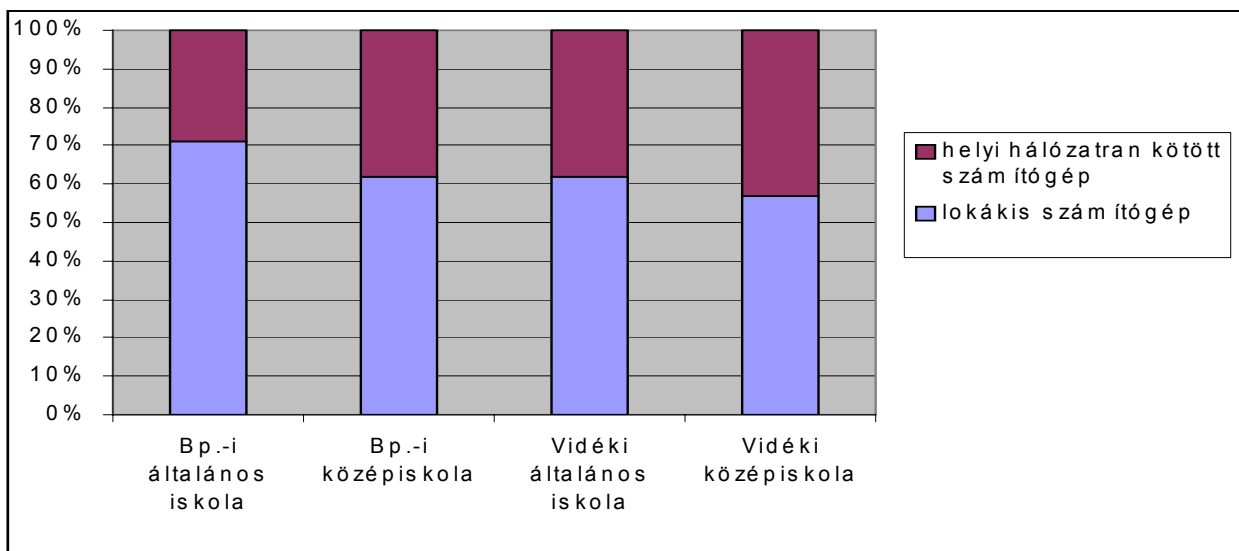
Elsőként az tűnhet fel, hogy a vidéki általános iskolák még mindig jelentős számban használnak 286-os vagy gyengébb processzorú számítógépet (közel 13% ezen számítógépek a vidéki általános iskoláknál, az összes gép számához képest). Gyakori jelenség, hogy a városi iskoláktól leselejtezett számítógépek a közeli falvakban működő iskolákhoz kerülnek, ami az adott helyzetben segítséget jelenthet a községi iskolának, de ez mindössze mennyiségi javulást eredményezhet, ráadásul az iskola gépparkja így teljes mértékben inhomogénné válik, ami megnehezíti a fejlesztést, szervizelést. Öröndetes jelenségnek tekinthetjük viszont, hogy a Pentium processzorú gépek minden iskolatípusnál 50%-nál nagyobb arányban vannak jelen, sőt a vidéki középiskoláknál ez az arány meghaladja a 60%-ot. Egyedül a multimédia PC-k arányát tartom alacsonynak, hiszen még a vidéki általános iskolák esetében is - ahol ez az arány a legmagasabb (35%) - csak minden harmadik gép rendelkezik multimédia kiegészítővel.

4. ábra
A számítógépek megoszlása típusuk szerint

A modern informatikaoktatás nélkülözhetetlen eleme a hálózati kommunikáció. Ennek érdekében az oktatási intézményeknek első lépésként a helyi hálózat kiépítésének feltételeit kell megteremteniük.

5. ábra
Az iskolák helyi hálózatának nagysága

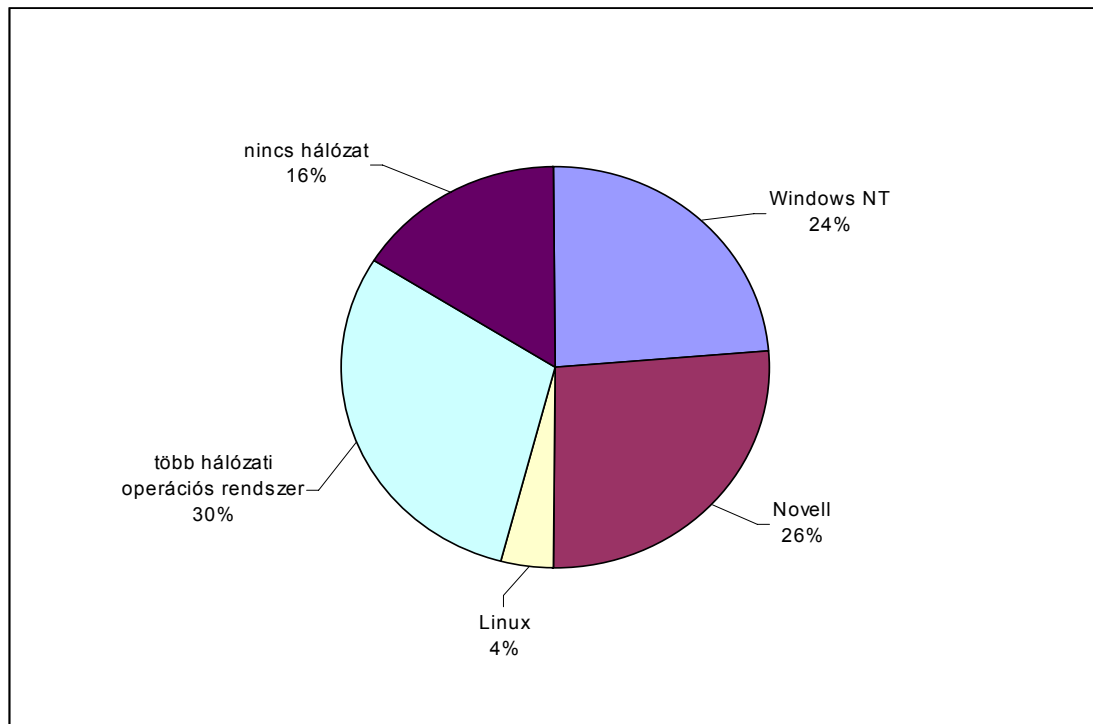
A hálózatba kötött gépek alacsony aránya - amely egy iskolatípusnál sem éri el az 50%-ot - több okra is visszavehető. Egyrészt az iskolák rendelkezésre álló géppark jelentős számban tartalmaz gyengébb processzorú számítógépeket, amelyek integrálása a már meglévő helyi hálózatba nehézségekbe ütközhet. Habár léteznek olyan hálózati operációs rendszerek, melyek erőforrásigénye alacsony, ezek beszerzéséhez, alkalmazásához, felügyeletéhez olyan szakmai ismeretekre van szükség, mellyel nem minden iskolai rendszergazda rendelkezik. Másrészt számos iskola épületén belül, a rendelkezésre álló számítógépek szétszórtan helyezkednek el, ami nagymértékben megemeli a hálózatépítés költségeit.

A vizsgált 108 iskola közül 17 (16%) nem rendelkezik helyi hálózattal. Ez informatikai szempontból igen rossz hatással van az oktatásra, hiszen nincs mód az erőforrások megosztott használatára, az együttműködésen alapuló munka elsajátítására továbbá a hálózati kommunikáció szabályainak (netikett) gyakorlati alkalmazására.

A megfelelő számítógépek, és a helyi hálózat kiépítéséhez szükséges egyéb eszközök beszerzése mellett, az iskoláknak a legnagyobb gondot a megfelelő hálózati operációs rendszer kiválasztása és szakszerű üzemeltetése jelenti.

6. ábra

Az iskolák által használt hálózati operációs rendszerek

Az iskolákban leginkább elterjedt operációs rendszerek a Microsoft Windows NT és a Novell NetWare különböző verziói, mivel ezek a szoftverek jelentős szakirodalommal, jól működő háttértámogatással, kedvezményes upgrade lehetőségekkel rendelkeznek. A vizsgált iskolák pontosan fele ezen operációs rendszerek egyikét használja.

Gondot okoz azonban az iskoláknak a hálózat bővítése során felmerülő költségek finanszírozása, hiszen ilyen esetekben az újonnan bekötött munkaadásokra is be kell szerezni a szükséges licence-eket. Talán ennek köszönhető, hogy a többségében ingyen használható Linux verziók is megjelentek egyes iskolákban, leginkább ott, ahol a rendszergazda megfelelő ismeretekkel rendelkezik, illetve kellő elhivatottsággal viseltetik a hálózat minél kedvezőbb üzemeltetése iránt. Kizárólagos hálózati operációs rendszerként mindössze az iskolák 4%-a használja, más operációs rendszerrel együtt azonban már az iskolák 21%-nál megtalálható.

Meglepően magas azon iskolák száma (33 intézmény), ahol egyszerre többfajta operációs rendszert is használnak hálózatuk üzemeltetéséhez, ekként hasznosítva azok egymást kiegészítő előnyeit. Az ilyen összetett architektúrájú hálózat üzemeltetése érthetően inkább a középiskolákra jellemző: 28 középiskola alkalmaz két vagy több hálózati operációs rendszert egyidejűleg.

Az eddigi elemzések a számítógépek számát összesítve, a vizsgált iskola-típusok szerint készültek. Érdeemes azt is megnézni, hogy a felmérésben résztvevő 108 iskola átlagosan milyen számítógép-ellátottsággal rendelkezik.

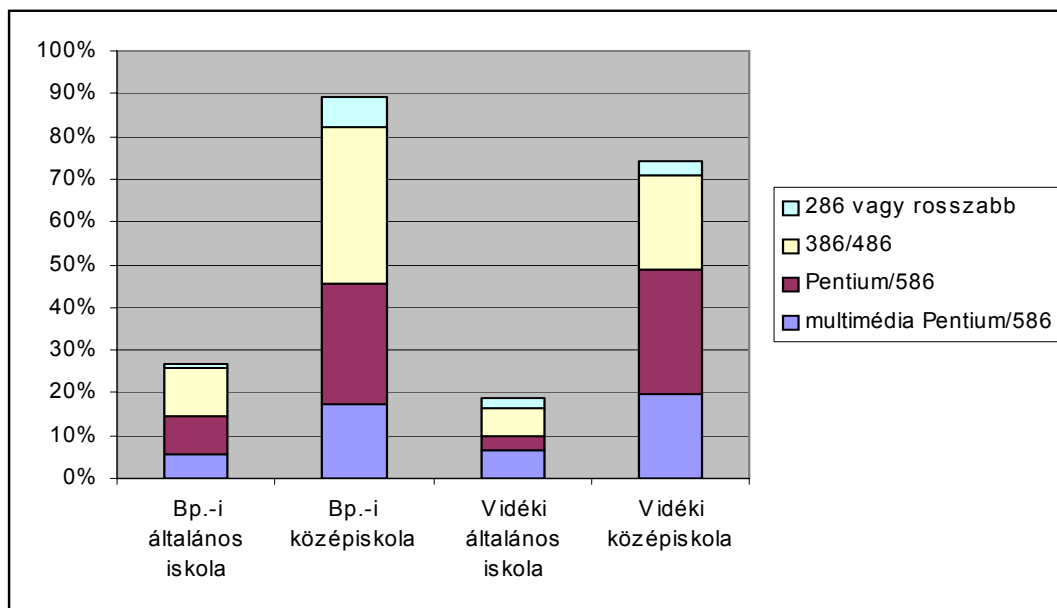
A vidéki iskoláknak átlagosan kevesebb számítógépük van, mint a fővárosiaknak. Különösen kevés a korszerűnek tekinthető számítógép (586-os, Pentium) a vidéki általános iskolákban.

4. táblázat
Az iskolák átlagos számítógépes ellátottsága

	Budapest		Vidék	
	Ált. isk.	Középiskola	Ált. isk.	Középiskola
számítógépek száma összesen (db)	26,9	90,6	18,7	75,2
ebből Soros számítógép	1,2	11,9	3,9	6,2
Sulinet/Írisz program	1,0	8,3	1,6	9,4
Világbanki projektek	0,3	3,7	0,1	6,8
Egyéb	24,4	66,7	13,1	52,8

multimédia	5,6	17,2	6,6	19,7
Pentium/586				
Pentium/586	9,1	28,5	3,4	29,0
386/486	11,2	36,3	6,2	22,2
286 vagy rosszabb	1,0	7,3	2,5	3,1
hálózatba kötött gépek száma	10,9	56,1	12,0	57,5

7. ábra
Az iskolák átlagos számítógép-ellátottsága

Ugyanakkor, bár a vidéki középiskolákban kevesebb számítógép található, azok között több az 586-os vagy Pentium processzorral ellátott számítógép.

Bár a feldolgozandó adatok között nem szerepelt az osztálylétszámra vonatkozó adat, érdemes mégis összehasonlítani az iskolák rendelkezésére álló gépeinek számát a tanulók és a pedagógusok számával.

5. táblázat
A számítógéppark és a tanulói és tanár létszám összehasonlítása

	Budapest		Vidék	
	Ált. isk.	Középiskola	Ált. isk.	Középiskola
Egy számítógépre jutó diákok száma	17,5	8,5	18,6	8,4
Egy számítógépre jutó tanárok száma	1,6	0,7	1,7	0,7

Meglepő módon ez az összehasonlítás közel hasonló eredményt mutat az általános iskolák és a középiskolák esetében függetlenül attól, hogy vidéki vagy fővárosi intézményeket vizsgálunk. A rendelkezésre álló számítógépek mellett fontos mutató lehet az, hogy ezeket az iskolán belül hova telepítik.

6. táblázat
A számítógépek elhelyezése

	Budapest		Vidék	
	Ált. isk.	Középiskola	Ált. isk.	Középiskola
tanterem	203	1030	5582	394
könyvtár	16	45	43	107
tanári szoba	7	104	27	207
gazdasági/iroda	21	54	45	162
egyéb	22	126	57	440
számítógépek száma összesen (db)	269	1359	730	3310

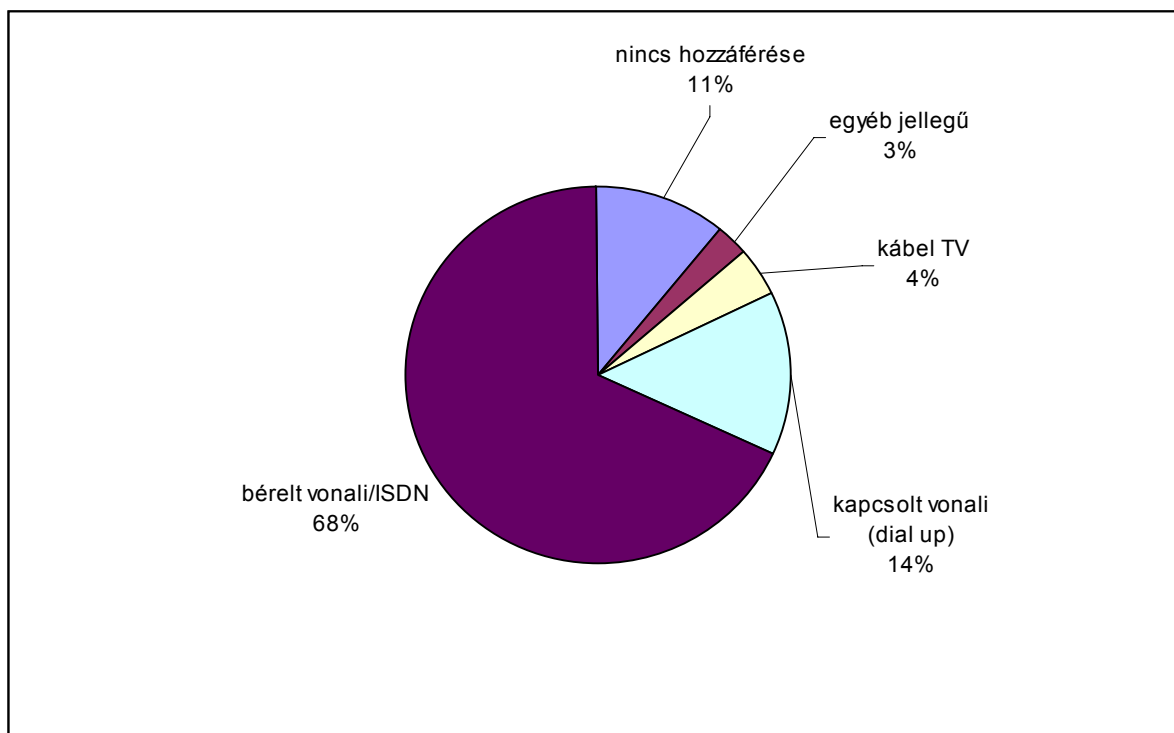
A kérdőív ezen kérdésénél a „tanterem” kategória túl tágnak bizonyult, árnyaltabb eredményre vezetett volna, ha „informatika szaktanterem”, „tanműhely vagy taniroda” és „egyéb tanterem” kategóriákkal kínálunk fel válaszlehetőséget. Így is megállapítható azonban, hogy a számítógépek 75%-a tanteremben található. Jelentős mértékben javult az iskolai könyvtárak számítógépes ellátottsága is az utóbbi időkben, nem utolsósorban a Soros Alapítvány iskolai könyvtárfejlesztésének köszönhetően, ám még így is az általános iskolák számítógépeinek mindössze 5,9%-a található a könyvtárban, s a középiskoláknál ez az arány alig haladja meg a 3%-ot.

Az iskolai könyvtár szerepét igen fontosnak vélem, mivel ez az a hely, amely biztosítja a diákok minél szabadabb hozzáférést a számítástechnikai eszközökhöz. Így csak remélni lehet, hogy az iskolai könyvtárak fejlesztését is kiemelt ügyként kezelik majd mind az iskolák, mind azok fenntartói és az oktatási kormányzat.

Az elmúlt évek során az iskolák informatikai rendszerének fontos komponense lett az internet hálózathoz történő csatlakozás. A világhálózat lehetőséget ad arra, hogy a tanárok, diákok úgyszólván korlátlan mennyiségű információhoz jussanak hozzá, ezáltal minél teljesebb képet tudjanak formálni a körülöttünk lévő világról és annak jelenségeiről.

Bár az utóbbi időszakban jelentősen csökkentek a hozzáférés kiépítésével és fenntartásával járó költségek, az iskolák jelentős része csak külső támogatással (Sulinet, Soros Alapítvány, NIIF) képes az internet-csatlakozás kiépítésére és tartós használatára.

8. ábra
Az iskolák internet-hozzáférése

Az internet-hozzáférés során használt kommunikációs közeg az iskolákban jellemzően bérelt vonali vagy ISDN jellegű, de más megoldások (kábel TV, mikrohullámú hozzáférés) is megjelentek. Csak remélni lehet, hogy a telekommunikációs piacon rövidesen bekövetkező változások (a MATÁV

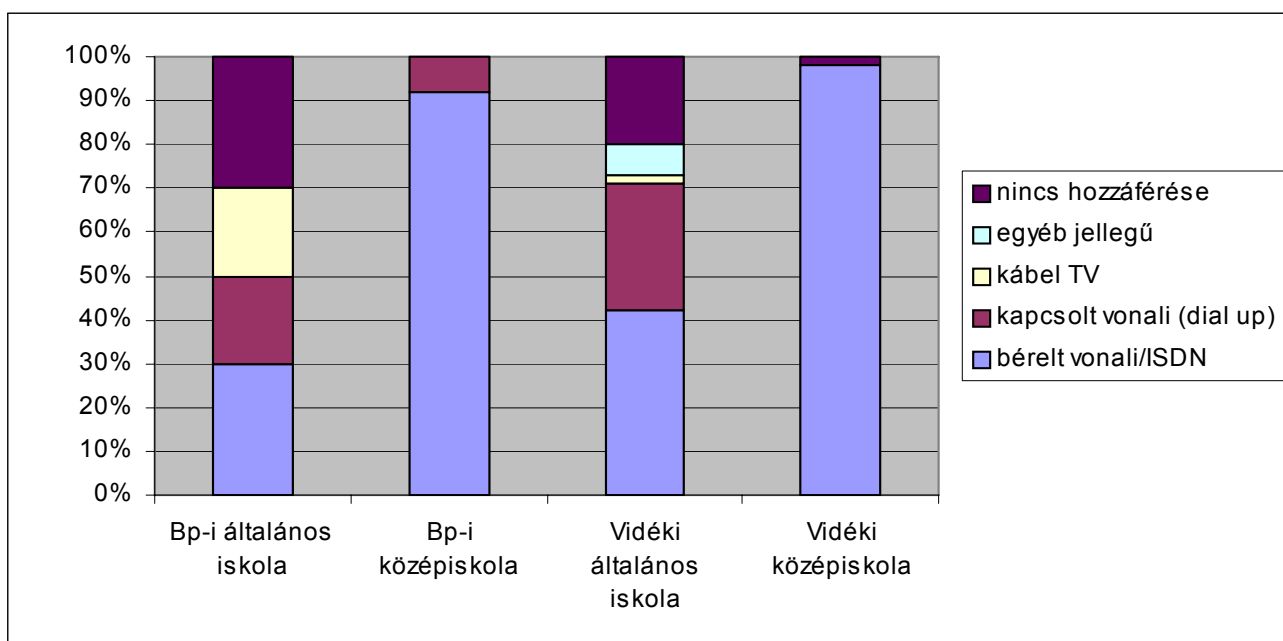
koncesszió lejárt, a csillagtopológiás hálózatok elterjedése stb.) következtében, az internetszolgáltatók több alternatívát - és kedvezőbb szolgáltatási árakat - kínálnak majd az iskoláknak is.

A vizsgált iskolák közül 68% rendelkezik bérelt vonali vagy ISDN jellegű hozzáféréssel, míg 11% egyáltalán nem rendelkezik semmilyen internet-hozzáféréssel. Önmagában a 11% nem túl magas arány, érdemes azonban megvizsgálnunk az internet-hozzáférés iskolatípusonkénti megoszlását. Az iskolatípus szerinti megoszlást vizsgálva, látnivaló, hogy a középiskolák több mint 90%-a rendelkezik bérelt vonali vagy ISDN internet-hozzáféréssel. A Sulinet program első szakaszában a középiskolák és az 500-nál nagyobb diáklétszámú általános iskolák kaptak támogatást.

7. táblázat
Az iskolák internet-hozzáféréseinek módja

	Budapest		Vidék	
	Ált. isk.	Középiskola	Ált. isk.	Középiskola
bérelt vonali / ISDN	3	14	17	42
kapcsolt vonali (dial-up)	2	1	11	0
kábel TV	2	0	1	0
egyéb	0	0	2	0
nincs hozzáférése	3	0	8	1

9. ábra
Az iskolák internet-hozzáférése iskolatípus szerint

A kisebb általános iskolák részére a Sulinet program, vagy „csak” kapcsolt vonali hozzáférést biztosított, vagy későbbi időpontban kívánta bekapcsolni ezen intézményeket a kormányzati programba.

Az új oktatási kormányzat azonban 1998-tól minimális mértékben kívánta bővíteni a hálózatot, inkább a meglévő hálózat tartalommal való feltöltését jelölte meg fő célként.

Sajnos ezzel a döntéssel leginkább a kisvárosi, községi iskolák kerültek lépéshátrányba, ahol elmaradt az internet-hozzáférés kiépítése. Ennek köszönhető, hogy a budapesti általános iskolák mindössze 30%-a, míg a vidéki általános iskolák 43%-a rendelkezik csak bérelt vonali vagy ISDN hozzáféréssel.

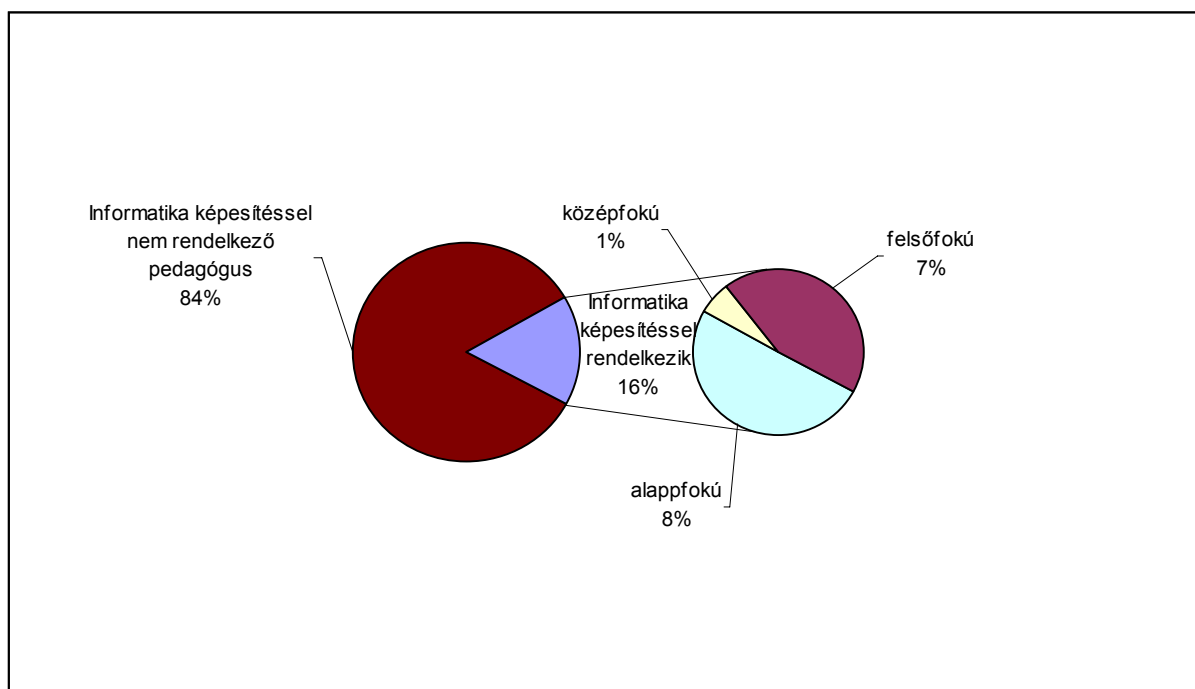
Úgy vélem, sürgető lenne ezt az esélyegyenlőtlenséget, lehetőleg mielőbb csökkenteni, mivel csakis ez lehet a magyar közoktatás egészének érdeke és célja.

SZÁMÍTÓGÉPPEL SEGÍTETT OKTATÁS

Az iskolák rendelkezésére álló eszközök mellett, fontos azt is vizsgálni, hogy miként hasznosítják a számítógépeket az oktatásban, mennyire férhetnek hozzá az eszközökhöz a tanulók, illetve hogy az iskola milyen szerepet szán az informatikának általában.

Az eszközfeltétel mellett, a személyi feltételek fontossága is kiemelkedő szerepet játszik az iskolai informatika oktatásában.

10. ábra
Informatikai képzéssel rendelkező pedagógusok

A vizsgált iskolák pedagóguslétszáma összesen 4701 fő, ebből mindössze 16% (752) rendelkezik informatikai képzéssel. Meglepően alacsony a középfokú informatikai képzésű tanárok száma. Az eszközellátottság javítása mellett, a tanártovábbképzés is kiemelt fontossággal bír, hiszen a modern informatikai eszközök oktatásban történő felhasználása nélkül ma már elképzelhetetlen a modern pedagógia. Ennek érdekében a tanárképzés és tanártovábbképzés minél szélesebb spektrumában kívánatos beépíteni a számítógép, az internet és a multimédia eszközök használatának oktatását.

Természetesen a számítógépet már napjainkban sem pusztán az informatika oktatás során használják. A kérdőív segítségével azt is felmértem, hogy mely tantárgyak oktatásához alkalmazzák a számítógépeket, az internetet, a multimédia eszközöket leginkább.

Az iskolák átlagosan 4,4 tantárgyat jelöltek meg a rangsorban, amit kevésnek tartok, hisz ennél több tantárgy oktatásában lehetne fontos szerepe a számítógépnek és az internethasználatnak.

8. táblázat
Az informatikai eszközök szerepe az egyes tantárgyak oktatásában

tantárgy	említések száma	legjobb helyezés	legrosszabb helyezés	átlagos helyezés	átlagos eltérés
Informatika	89	1	2	1,01	0,02
Programozás	9	1	3	1,89	0,40
Könyvtárhasználat	5	2	6	3,00	1,20
Idegen nyelv	61	1	9	3,23	1,13
Szakmai tantárgyak	16	1	9	3,50	1,63
Technika	16	1	8	3,63	1,78

Matematika	54	1	11	3,74	1,83
Fizika	48	1	12	3,77	1,76
Magyar nyelv	32	2	8	4,31	1,68
Földrajz	29	1	9	4,52	1,47
Biológia	28	2	8	4,57	1,30
Könyvelés	5	3	7	4,60	1,28
Közgazdaságtan	5	1	8	4,60	2,72
Történelem	31	1	8	4,68	1,47
Rajz	20	1	11	4,90	2,31
Kémia	19	1	9	4,95	1,75
Kommunikáció	3	3	9	5,33	2,44
Ének-zene	9	4	8	5,56	1,28

A fenti táblázatban a tantárgyak átlagos helyezések szerint vannak rendezve. A 108 iskola közül az informatikát 89 intézmény helyezte az első vagy második helyre. Ez egyértelműen jelzi, hogy az iskolák a számítástechnikai eszközöket, az internet használatát túlnyomórészt az informatika órán igyekeznek alkalmazni. Néhány intézmény az általa megadott sorrendben élesen elválasztotta az informatikát a programozástól, így ez külön kategóriaként található a táblázatban.

Bár a könyvtárhasználat a harmadik helyen található, sajnos nem vonhatunk le ebből kedvező megállapításokat, mivel mindössze 5 intézmény jelölte meg a rangsorban. A számítógépek jelentős szerepet kapnak az idegen nyelvek oktatásában. Bevezetésükkel az egyik törekvés az volt, hogy a költséges nyelvi laborokat ki lehessen váltani multimédia számítógépekkel. Mégis, egy módszertanilag jól használható nyelvi labor számítógépekkel való kiépítése talán még nagyobb költségekkel jár, mint a hagyományos változat. A nyelvi oktató CD-ROM-ok érthetően leginkább az önálló gyakorlást, ismétlést segítik elő, az új anyagrészek elsajátítására kevésbé alkalmasak. Ezzel együtt is kétségtelen, hogy az informatika fontos szereppel bír az idegen nyelvek oktatásában, miként az is, hogy idegen nyelvismeret nélkül az új kommunikációs módok (Web-böngészés, e-mail stb.) sem alkalmazhatóak.

A technika tantárgy előkelő helyezése talán annak köszönhető, hogy néhány iskolában az informatikára rendelkezésre álló szűkös órakeretet a technika tantárgyként besorolt gyakorlati informatikával próbálták meg pótolni.

Meglepő eredmény, hogy a megkérdezettek közül 32 iskola a magyar nyelv és irodalom oktatásához is használ informatikai eszközöket, s így ez a tantárgy be tudott „férközni” a preferencia-listán a matematika, fizika, földrajz és biológia „négyesébe”.

Előzetesen azt reméltem, hogy sok iskola esetében a kémia és a történelem is a rangsor elejére kerül majd, mivel mindkét tantárgyhoz jól lehet használni egyrészt a multimédia CD-k lehetőségeit (pl. a valóságban nehezen bemutatható kémiai kísérleteknél), másrészt, főként a történelemoktatásban, az internet adta hatalmas adathalmazt. Ennek ellenére az iskolák nem rangsorolták e tárgyakat az „élbolyba”, talán azért nem, mert egyelőre nem állnak még rendelkezésre kellő számban és minőségben, a magyar oktatási viszonyoknak megfelelő CD-k és Web helyek.

Végül nézzük meg, hogy az oktatási intézmények általában milyen szerepet szánnak az informatikának. Az erre irányuló kérdések során utolsóként arra kellett válaszolniuk az iskoláknak, hogy miként értékelik az informatika szerepét. Valahány megadott alkalmazási terület esetén 1-től 5-ig kellett osztályozni, hogy mennyire ítélik fontosnak az informatikát az adott területen.

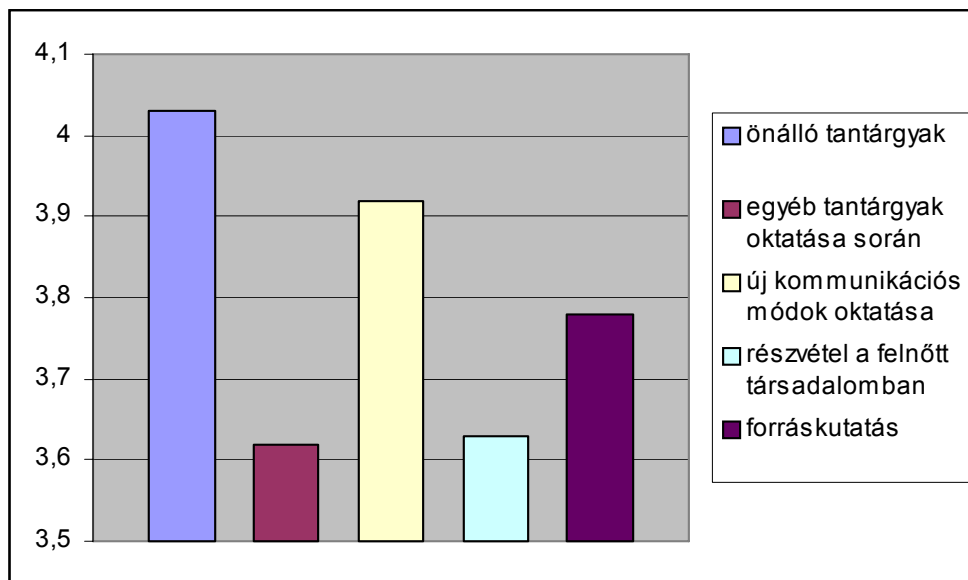
Az iskolák által adott válaszok alapján elmondhatjuk, hogy nincs nagy eltérés az informatika szerepének megítélésében az egyes területek vonatkozásában. Az átlagos osztályzatok minden esetben a 4-es érték körül mozognak. A szóródási mutatók is azt támasztják alá, hogy az egyes alkalmazási területek megítélése viszonylag egységes a vizsgált iskolák körében.

9. táblázat
Az informatika szerepe az oktatásban

<i>alkalmazási területek</i>	<i>átlag</i>	<i>átlagos eltérés</i>	<i>szóródás</i>
önálló tantárgy	4,03	1,02	1,27
egyéb tantárgyak oktatása során	3,62	0,84	1,01
új kommunikációs módok oktatása	3,92	0,79	1,01

részvétel a felnőtt társadalomban	3,63	1,07	1,26
forráskutatás	3,78	0,96	1,18

11. ábra:
Az informatika szerepe az oktatásban

Az iskolák önálló tantárgyként tartják a legfontosabbnak az informatikát, de mint az új kommunikációs módok oktatása is megközelíti a 4-es átlagértéket.

Öröndetes, hogy az oktatási intézmények jelentősnek tartják az informatika szerepét a forráskutatásban is.

KAPCSOLAT A SOROS ALAPÍTVÁNNYAL

Mivel a felmérés keretében olyan iskolákat vizsgáltam, melyek valamilyen pályázat során kapcsolatba kerültek a Soros Alapítvánnyal, így fontosnak tartottam azt is felmérni, hogy milyen területen nyújtott az iskoláknak jelentős segítséget az Alapítvány.

Az iskolák elsőként néhány szóban felvázolhatták, hogy milyen hatással voltak a Soros Alapítvány pályázata, programjai az iskola életére. A rövid válaszok alapján a következő csoportokba sorolható válaszokat összesíthettem:

- Az iskola pedagógiai munkájának támogatása.
- Továbbképzéseken történő részvétel.
- Rendezvények, konferenciák megrendezésének támogatása.
- Az iskola informatikai kultúrájának kialakítása.
- Az iskolai könyvtár eszközellátottságának javítása.
- Az informatikai eszközpark bővítése.
- Hátrányos helyzetű tanulók támogatása.
- Az iskola pedagógusai szakmai munkájának támogatása.
- internet-hozzáférés biztosítása.

Bár ennél a kérdésnél arra voltam kíváncsi, hogy általában milyen területeken jelentett segítséget a Soros Alapítvány támogatása, igen sok informatikai vonatkozású választ adtak az iskolák. Ezért érdemes azt is megvizsgálni, hogy közelebbről az informatika terén milyen alapítványi segítséget ítélnék az iskolák a leghatékonyabbnak.

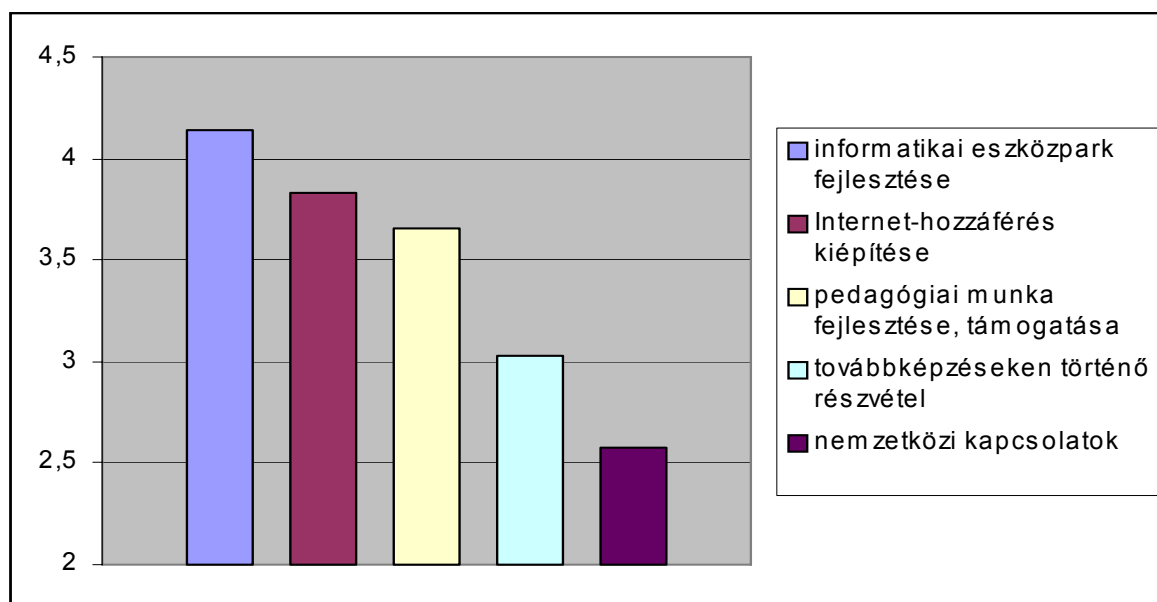
Az iskolák 1-től 5-ig osztályozhatták az Alapítvány által nyújtott támogatást, a következő táblázat szerint:

10. táblázat
Az alapítványi támogatás értékelése

támogatási területek	átlag	átlagos eltérés	szóródás
informatikai eszközpark fejlesztése	4,14	0,98	1,20
internet-hozzáférés kiépítése	3,83	1,22	1,42
pedagógiai munka fejlesztése, támogatása	3,66	0,96	1,17
továbbképzéseken történő részvétel	3,03	0,98	1,25
nemzetközi kapcsolatok	2,58	1,44	1,58

Az iskolák véleménye szerint a Soros Alapítvány az informatikai eszközpark területén nyújtott leghatásosabban segítséget az oktatási intézményeknek. Kiemelkedően hasznosnak ítélték az internet-hozzáférés kiépítése terén végzett alapítványi tevékenységet, valamint a pedagógiai munka támogatását.

12. ábra
Az alapítványi támogatás értékelése

A szóródási mutatók magasabb értéke az internet-hozzáférés kiépítése és a nemzetközi kapcsolatok vonatkozásában azt jelzi, hogy az Alapítvány e téren végzett tevékenységének megítélése nem egységes az iskolák körében.

Ez persze nagyon is érthető, hiszen az Alapítvány egy jól behatárolt intézményi kör részére tette lehetővé az internet-hozzáférés kiépítését és támogatta annak használatát (az 1995-ös pályázat nyerteseinek, illetve később az iskolai könyvtártámogatás során nyújtott ilyen jellegű támogatást). Azok az iskolák tehát, amelyek sikerrel szerepeltek e pályázati programokban, jóval többre értékelték e támogatást. Ugyanakkor érthető módon azon iskolák, akik nem kaptak internet-hozzáférést az Alapítvány programjai keretében, kevésbé értékelték sikeresnek ezt a területet.

A nemzetközi kapcsolatok megosztott megítélése is érthető, hiszen például az I*EARN programban résztvevő iskolák, az ebben a programban nyújtott segítséget kiemelkedően fontosnak tartották.

A FELMÉRÉS EREDMÉNYEI

A felmérésben csak olyan iskolák vettek részt, melyek valamely Soros Alapítvány által meghirdetett pályázat során támogatást nyertek, így a céltom nem a magyar közoktatás általános elemzése volt, hanem az Alapítvány által támogatott iskolák helyzetének, és az Alapítvány által nyújtott informatikai támogatás hatásainak vizsgálata.

A kérdőívek elemzése megerősítette azt a feltevést, hogy az Alapítvány szerepe a magyar oktatási intézmények számítástechnikai feltételeinek fejlesztésében elvitathatatlan. Jelentős arányban találhatóak az Alapítvány támogatásából származó számítógépek a különböző iskolatípusokban.

Különösen jelentős e számítógépek száma - a célzott pályázati kiírásoknak köszönhetően - a vidéki általános iskolákban.

Fontos törekvés volt a pályázati programok során az is, hogy a számítógép, az internet használata eszközként kerüljön felhasználásra az egyéb tantárgyak oktatása során. Ez a folyamat nem kis részben az Alapítvány pályázatainak köszönhetően elkezdődött, és bár minden kétséget kizáróan szükség van még pedagógiai, módszertani fejlődésre, számos iskola felismerte ennek az új technológiának a fontosságát.

ÖSSZEZÉS

A Közoktatás-fejlesztési program egyéb programjaihoz hasonlóan, a Soros Alapítvány informatikai tevékenysége is jelentős hatással volt a közoktatás egészére.

A középiskolák részére biztosított bérelt vonali internet-hozzáférés elősegítette a Sulinet program elindítását, hiszen jóval a kormányzati program elindítása

előtt 40 iskola részére biztosított internet-hozzáférést a Soros Alapítvány. Ez minden kétséget kizáróan modellértékű kezdeményezés volt, mivel így lehetőség volt arra, hogy a Sulinet program indulása előtt gyakorlati tapasztalatot szerezzünk az internet erőforrásainak oktatásban történő alkalmazásáról, a hálózat esetleges műszaki problémáinak iskolán belüli kezelhetőségéről.

Az elmúlt évek alatt a Jefferson program bebizonyította, hogy a rendelkezésre álló számítógépekkel, szoftverekkel és az internet nyújtotta lehetőségekkel az iskolák képesek felkészíteni a diákokat a kooperatív munkára, a kreatív gondolkodásra, az újfajta kommunikációs módok készségszerű használatára, a felelős döntéshozatal folyamatának elsajátítására, ezáltal a felnőtt társadalomban történő teljes értékű részvételre.

A Soros Alapítvány nagyobb rugalmassággal rendelkezett, mint a kormányzati szervek, így az elmúlt időszakban többször is volt arra lehetőség, hogy a stratégiát az illetékes kuratórium módosítsa. Az első ilyen irányváltásnak köszönhetően kezdődött el az iskolai könyvtár-támogatási program, mely rávilágított arra, hogy az oktatási intézmények tevékenységének e területe nagyobb figyelmet igényel. Miután a központi kormányzat a középiskolák és a nagyobb általános iskolák részére biztosított jelentős számban informatikai eszközöket, az Alapítvány újabb stratégiai területet jelölt ki: a kistélepüléseken működő iskolák támogatását, ez a programcsoport pedig az esélyegyenlőtlenséget volt hivatott mérsékelni.

Az elmúlt években rendelkezésre álló pénzügyi keret természetesen nem volt elegendő arra, hogy az Alapítvány minden rászoruló vagy tevékenységével rászorgáló intézményt támogasson.

A mára lezárult programok pályázati eredményeinek összesítése és gondos hatáselemzése azonban maga is közhasznú hozzájárulás lehet, hiszen az Alapítvány informatikai területen szerzett tapasztalatai, sokféle tanulsággal járnak, és remélhetőleg újabb fejlesztések kiinduló pontjai lehetnek a közoktatásban.

Az imént bemutatott felmérés - egy diplomamunka részeként - négy évvel korábban készült, és az ezredforduló magyar iskoláinak informatikai ellátottságába kínál betekintést. Azóta sok minden megváltozott: a kormányzat egyik legfontosabb céljaként tüzte ki valamennyi közoktatási intézmény internet-hozzáférést (Közháló program); központi digitális tananyagfejlesztés kezdődött el (Sulinet Digitális Tudásbázis) és különböző kedvezményekkel kívánják segíteni a családok informatikai eszközökhöz jutását is (Sulinet Expressz - Adókedvezmény program). Valóban, nem lehet más a cél, mint lépést tartani a nemzetközi tendenciákkal, azaz minden eszközzel támogatva, segítve hogy a jelen és a jövő nemzedéke az információs társadalom hasznos, tevékeny és versenyképes résztvevője legyen! A Soros Alapítvány érdeme ebben a folyamatban elvitathatatlan. Soros György elhivatott tenniakarásának köszönhetően lehetőség nyílt egy sor fontos pályázati projekt modellértékű kipróbálására, melyek tapasztalatai nyomán utóbb, jóval nagyobb állami források bevonásával országos fejlesztések indulhattak.

Bár nem dolgozom már az Alapítványnál, jó érzéssel gondolok vissza arra, hogy nyolc éven át magam is részese lehettem ezen ambiciózus és sokféle gyakorlati segítséget nyújtó modernizációs programnak. Kezdő informatikusként kerültem a „Soros”-hoz, és némi „pályamódosítással” olyan szakemberként jöttem el onnan, aki közvetíteni tud az informatika (IT szakemberek, rendszergazdák, programozók, tananyagfejlesztők) és a pedagógus szakértők, tanárok, kurátorok között. Az ott szerzett tapasztalataimat pedig azóta is sikerrel kamatoztatom munkámban.

Koplányi Emil

1997

M = 1:100

Január 10-én Szófiában több mint háromezren sérülnek meg a szocialista kormány távozását követelő tüntetők és a rohamrendőrök közti összecsapásban. Január 13-án a Legfelsőbb Bíróság úgy dönt, hogy a katolikus után a református egyház is visszaigényelheti az államtól korábban elvett ingatlanait. Január 16-án a Legfelsőbb Bíróság ítéletet hirdet az 1956. december 8-i salgótarjáni sortűz felelőseinek ügyében. (Ez az első eset, amikor ilyen ügyben jogerősen szabadságvesztést szabnak ki.) Az izraeliek és a palesztinok megegyeznek a hebroni csapatkivonásról. Solana NATO-főtitkár Moszkvában tárgyal a Szövetség keleti kiterjesztéséről, hogy az orosz aggályokat eloszlassa. Februárban agrárdemonstrációk zajlanak országszerte, amelyekkel a mezőgazdasági termelők főként a megnövekedett adó- és társadalombiztosítási terhek miatt tiltakoznak. Február 19-én, kilencvenkét esztendőskorában Kínában elhunyt Teng Hsziao-ping, kínai pártfőtitkár. Február végén Angliában világra jön Dolly, az első klónozott bárány. Február utolsó napján a pénzüket visszakövetelő betétesek rohamot indítanak a Postabank fiókjai ellen, pénzügyminisztériumi illetékesek szerint alaptalan rémhírektől pánikba esve.

Március elején rendkívüli állapotot hirdetnek Albániában, miután a piramisjátékok csődje okozta konfliktus polgárháborús válságba torkolt. Március elején a Postabank fiókjaiban visszaáll a normális üzletmenet. Március 3-án megkezdődik a bösi per Hágában. Március 20-21-én Helsinkiben lezajlik az amerikai-orosz csúcstalálkozó, melynek fő témája a NATO keleti bővítése. Március 25-én a parlament elfogadja a mezőgazdasági termelők adó- és tb-szabályainak módosításáról szóló törvényt. Két nappal később a kormány úgy dönt, hogy 2002-ig bezárják a mecseki uránbányákat. A hosszas betegeskedés után március elején nyilvánosság elé lépő Jelcin orosz elnök radikálisan átszervezi kormányát. Jasszer Arafat megszakítja a közel-keleti békefolyamat politikai tárgyalásait az izraeli kormány telepítési politikája miatt. Március 21-én Tel-Avivban ártatlan polgári áldozatok életét követelő pokolgépes merénylet történik.

Április 2-án aláírják az orosz-belorusz államszövetségi szerződést. Április 8-án az Országgyűlés elfogadja a polgári szolgálatokról szóló törvényt. A hónap közepén Pető Iván lemond az SZDSZ pártelnöki és frakcióvezetői tisztjéről. Április 21-én bomba robban az MSZP újpesti pártirodája előtt. Görögország kivételével az Európai Unió valamennyi országa visszahívja iráni nagykövetét, miután a németországi Mykonos-perben Irán hivatalban lévő politikai vezetőit terrorista gyilkosságok felbújtóinak minősítik.

A május eleji brit parlamenti választásokon a John Major vezette Munkáspárt arat győzelmet. Május 4-én több mint kétezer szerződéses katona toborzását kezdi meg a honvédség. Május utolsó napjaiban nyilvánosságra hozzák, hogy az új Nemzeti Színház építésére kiírt pályázatot Bán Ferenc építész terve nyerte el. Május 27-én a NATO-tagállamok vezetői, a Szövetség főtitkára és Borisz Jelcin orosz államfő aláírják a NATO és az Oroszországi Föderáció közötti együttműködésről szóló Alapító Okiratot Párizsban.

Június 3-án a magyar parlament hozzájárul ahhoz, hogy külföldi csapatok igénybe vehessék a hazai gyakorló- és lőtereket. Június 20-án a Vatikán és Magyarország között az egyházi intézmények és az állam kapcsolatának anyagi és egyéb vonatkozásait rendező, történelmi megállapodás aláírására kerül sor Rómában. A hónap utolsó napján az ORTT nyilvánosságra hozza, hogy a televíziós csatornapályázatot az európai-amerikai tulajdonú MTM-SBS és az európai CLT-Ufa konzorcium nyerte. Június közepén a hadsereg nyomására lemondásra kényszerül az iszlám ideológiai ihletésű török kormány. Denverben megtartják a világ hét vezető hatalmának csúcsértekezletét, amelyre első ízben meghívást kap Oroszország is, „jutalmul”, amiért beleegyezett a NATO keleti bővítésébe. Júniustól egyre kiterjedtebb pénzügyi válság alakul ki Délkelet-Ázsiában.

Július elsejétől Hongkong a korábban aláírt brit lemondó egyezmény értelmében ismét Kína fennhatósága alá kerül. A boszniai szerbeket belső hatalmi harc osztja meg, Biljana Plavsics elnök feloszlatja a Karadzics-klán kezében lévő boszniai szerb parlamentet, és új választásokat ír ki. Július elsején az Országgyűlés alkotmánymódosítást fogad el, amely az eddiginél jóval több aláíráshoz köti a népszavazás kiírását, és amelynek értelmében csak az államfő és a kormány kérhet előzetes normakontrollt. Ugyancsak július elsejétől a Nemzeti Bank megkezdi az új a tízezer forintos bankjegyek kibocsátását első királyunk, Szent István portréjával. Július 8-án a NATO madridi csúcstalálkozásán bejelentik, hogy a csatlakozási tárgyalásokra Magyarországot, Csehországot és Lengyelországot hívják meg. A hónap közepén a Művelődési és Közoktatási Minisztérium egy New

York-i könyvaukción visszavásárolja Werbőczy Hármaskönyvének egy példányát. Július 16-án Strassbourgban bejelentik, hogy Magyarország az egyike ama hat országnak, amellyel tárgyalásokat kezdenek az Európai Unióba való felvételről. Július 23-án Kolozsváron újra megnyitják a kilenc évvel korábban bezárított magyar főkonzulátust. Ugyanezen a napon a Svájci Bankárszövetség laphirdetésben teszi közzé az ún. alvó számlák tulajdonosainak névsorát, akik 1945 előtt helyezték el betéteiket, és vélhetően a holokauszt áldozataivá lettek. A hónap folyamán a rendkívüli események miatt megáradó folyók óriási károkat okoznak Csehországban és Lengyelországban.

Augusztus 13-án először vonulnak be a magyar sorkötelesek egy év helyett kilenc hónapos sorkatonai szolgálatra. A hónap második felében az ellenzéki pártok aláírásgyűjtést kezdeményeznek a termőföldek külföldi kézbe kerülésének megakadályozása érdekében. A hónap végén a kormány addigi álláspontját felülbírálva üggyöntő népszavazást kezdeményez a NATO-csatlakozás és a földkérdés ügyében. Palesztin terroristák merényletet követnek el egy jeruzsálemi piacon. Augusztus 29-én Algériában mintegy háromszáz civil esik áldozatul a fundamentalista terrorhullám újabb akciójának, 31-én autóbalesetben életét veszti Diana walesi hercegnő és szaúdi milliós barátja. Szeptember 1-jén az átvilágítóbírák lemondásra szólítják fel Horn Gyulát az ügynöktörvénnyel kapcsolatos érintettsége miatt, ám a miniszterelnök nem mond le, mivel véleménye szerint, múltja eddig is ismert volt. Szeptember 20-21-én lezajlik a szerbiai választás, melyben Milosevics elnök elveszíti parlamenti többségét, és megerősödik a szélsőséges Seselj vajda pártja. Szeptember 25-én a Hági Nemzetközi Bíróság Magyarországot és Szlovákiát egyként elmarasztaló kompromisszumos ítéletet hoz a bős-nagymarosi vízlépcső ügyében.

Október 4-én hazánkban is megkezdődik a kereskedelmi televíziózás, az MTM-SBS Rt. TV2 elnevezésű csatornájának műsorszolgáltatásával. Október 9-én pokolgép robban a budapesti Szépvölgyi úton, a merényletben négyen sérülnek meg. Október 21-én megalakul a mezőgazdasági fejlesztések hosszú lejáratú finanszírozását szolgáló Földhitel és Jelzálogbank Rt. Október 23-án a csecsen fővárosban ismeretlenek elrabolják a Magyar Ökumenikus Szeretetszolgálat két munkatársát. A hónap utolsó napjaiban a világ más tőzsdéihez hasonlóan a BUX is jelentős mértékben zuhan. November 9-én II. János Pál pápa boldoggá avatja Apor Vilmos néhai győri püspököt. November 16-án megtartják a népszavazást hazánk NATO-csatlakozásával kapcsolatban, a szavazók többsége a csatlakozás mellett voksol. A hónap közepén befejeződik a parlamenti képviselők átvilágítása. A november 17-én elkövetett fundamentalista merénylet mintegy hatvan külföldi turista életét oltja ki az egyiptomi Luxorban. November elején Szaddám Huszein iraki diktátor kiutasítja országából a biológiai fegyverek után kutató nemzetközi megfigyelőket, s csak három hét múltán engedi őket vissza az orosz külügyminiszter közbenjárására.

December 16-án Brüsszelben a NATO külügyminiszterei aláírják a magyar, a cseh és a lengyel csatlakozási jegyzőkönyvet. Ugyanaznap a környezetvédelmi miniszter Visegrádon átadja a Duna-Ipoly Nemzeti Parkot. December 20-án bejelentik, hogy Bálint András lesz az új Nemzeti Színház igazgatója.

M = 1:10

Január közepén Vásárhelyi Miklóst, az Alapítvány elnökét Jacques Chirac, a Francia Köztársaság elnöke a Becsületrend lovag-keresztjével tünteti ki.

Február 18-án első ízben ül össze az Alapítvány megújult Nagykuratóriuma. (Elnöke: Vásárhelyi Miklós, alelnöke: Gombár Csaba, tagjai: Fehér Márta, Péter Katalin, Stumpf István, Vámos Tibor, Horányi Özséb, Kocsis Károly és Tegyei Gábor.) Március elején 14 magyarországi internetszolgáltató - köztük a Soros Alapítvány és a C3 - részvételével megalakul az Internetszolgáltatók Tanácsa. A SUN Microsystems és az Open Society Institute (OSI) hároméves szerződést ír alá arról, hogy segítik Oroszország 32 egyetemét bekapcsolni a világhálóba. Március közepén Josef Jarab cseh professzort nevezik ki a prágai és a budapesti Közép-európai Egyetem rektorának. Soros György a hónap végén 25 millió dolláros kamatmentes hitelt ajánl fel az egyre súlyosabb gazdasági válsággal küzdő Bulgáriának gyógyszer- és élelmiszervásárlásra.

Áprilistól - a korábbi Soros-akció folytatásaként - 24 fővárosi önkormányzat 243 millió forintos támogatásával újraindul az Iskolatej-akció a budapesti általános iskolákban. Újabb 50 iskola kezdi el - az Alapítvány Önfejlesztő iskolák programjának részeként - az immár bevált képzési formában saját pedagógiai programjának és tantervének kidolgozását.

Május elején Nemzetközi Otthonápolási (Hospice) Konferenciát rendeznek Budapesten az Alapítvány támogatásával, 16 ország szakemberei és hospice szervezetei részvételével. Május 8-án éjjel egy

ismeretlen tettes kézigránátot dob a Soros Alapítvány tiranai irodájára. Senki sem sérül meg, de az épület és egy előtte parkoló kocsit megrongálódik. Egy hét múlva Zágrábban adócsalás és pénzügyi szabálytalanságok vádjával büntetőper indítanak a helyi Soros-iroda három munkatársa ellen. A New York-i alapítványi központ nyílt levélben tiltakozik a nyilvánvalóan politikai háttérű, hatósági akció ellen. Május 15-én Minszkben bejelentik, hogy a helyi Soros Alapítvány felfüggeszti működését, mivel a belorusz hatóságok önkényesen 3 millió dollárt hívtak le pénzbírság címén a szervezet bankszámlájáról. Az alapítvány egyébiránt a korábbi három év folyamán 21 környezetvédő, egészségügyi, gazdasági és kulturális program révén több mint 13 millió dollár értékű adományt juttatott Fehéroroszországnak.

Június közepén Soros György Jugoszláviába repül, ahol felkeresi helyi alapítványának belgrádi és vajdasági irodáit, s többek közt találkozik Milutinovics külügyminiszterrel is, noha a háborús bűnösök kiadatásának kérdésében éles vitája támad vele. Június 26-27-én Budapesten tartják hálózati munkamegbeszélésüket a térségbeli Soros alapítványok vezetői. A hónap végén a Közép-európai Egyetem Nádor utcai épületében hivatalosan is megkezdte működését a Nyílt Társadalom Archivuma (Open Society Archives).

A nyár folyamán Soros több száz millió dolláros, kedvezményes hitelt nyújt az orosz kormánynak, hogy az a közalkalmazottak béreit kifizethesse. A bizalmas kölcsönről maga az IMF sem értesül, és kényes politikai konzekvenciái miatt azt csak egy év múltával hozzák nyilvánosságra.

Szeptember eleji sajtótájékoztatóján Vásárhelyi Miklós bejelenti, hogy ez évben összesen 3 milliárd forint értékű támogatást szán az Alapítvány különféle magyarországi programokra és pályázatokra. Szeptember eleji hír az is, hogy Soros György kivonul Fehéroroszországból, a minszki kormány ellenséges magatartása és sorozatos durva jogsértései miatt. A hónap közepén Székesfehérváron alapítványi segítséggel megtartják a Magyartanárok Országos Konferenciáját. Egyidejűleg két további Soros finanszírozta rendezvény is zajlik: a NATO-ról és az EU-bővítésről rendezett nemzetközi tanácskozás a Közép-európai Egyetemen, valamint a fogyatékos gyermekek Szászország Fesztiválja a Gyermekek és Ifjúsági Centrum rendezésében.

Október elején a Centrális Galéria Nádor utcai kiállítótermében szovjet avantgárd művészek műveiből mutatnak be egy különleges válogatást a Műcsarnok közreműködésével. A hónap közepén immár harmadszor rendezik meg a Soros Stúdiószínházi Napokat; a zsűri 1 millió forintot érő díját ez évben a Sámán Színház *Alakoskodók* című produkciója nyeri.

November elején a C3 Kulturális és Kommunikációs Központ elindítja ingyenes levelezési szolgáltatását az interneten. Egy a hónap közepén rendezett sajtótájékoztatón Bakonyi Éva bejelenti, hogy kulturális programjaira ez évben 805 millió forintot szánt az Alapítvány. Zágrábban a hónap végén 3 év felfüggesztett börtönbüntetést szabnak ki adómegtagadás vádjával Soros alapította Nyílt Társadalom Alapítvány két munkatársára. A hírre az amerikai külügyminisztérium jegyzékben tiltakozik a horvát hatóságok önkénye ellen, követelve a Soros-irodát sújtó diszkrimináció és az ítéletek felülvizsgálását.

December elején Térségfejlesztés - Munkahelyteremtés - Foglalkoztatás címmel konferenciát rendeznek, majd pár nap múlva az Országos Foglalkoztatási Alap együttműködési megállapodást köt a Soros Alapítvánnyal arról, hogy ez utóbbi külön segítő programot indít az OFA-pályázatok előkészítésére. Karácsony előtt megszületik a közhasznú szervezetek működését szabályzó CLVI. törvény, amelynek előkészítésében egyebek közt a NIOK is tevékeny részt vállalt szakmai műhelyviták és konferenciák rendezésével.

Az Alapítvány ez évi költségkerete mintegy 18,3 millió dollár volt. Az 1997-ben megítélt támogatások főbb tételei:

1. Közoktatás-fejlesztési és ifjúsági programok

A közoktatás-fejlesztési program általános keretéből felhasznált pályázati támogatások	93 241 000 Ft
Kistérségi együttműködés elősegítése	25 000 000 Ft
Tanárképzés fejlesztésének támogatása	15 632 000 Ft
Gazdasági kultúra fejlesztése	8 000 000 Ft
Számítógépes iskola a nyílt	132 876 689 Ft

társadalomért	
Hátrányos helyzetűeket segítő program	165 326 500 Ft
Kisgyermekkorai fejlesztés	86 814 000 Ft
Óvodai és iskolai (Step by Step) program	31 313 625 Ft
Tolerancia program	21 526 280 Ft 1 264\$
Roma oktatási program	109 265 466 Ft
Vizuális nevelés	35 760 000 Ft
Demokráciára nevelés	21 210 000 Ft
Környezeti nevelés program	49 183 000 Ft
Oktatásügyi vezetés fejlesztése program	14 554 500 Ft
Önfejlesztő iskolák	24 000 000 Ft
Történelem és társadalomismeret	25 937 000 Ft
Oktatás és nyilvánosság program	22 655 960 Ft
Szakmai szervezetek	13 810 000 Ft
Közösségi iskolák	14 579 985 Ft 100 \$
Gyakorlóiskolák	15 713 000 Ft
Közoktatási Információs Hálózat	64 553 150 Ft
Tankönyv- és taneszköz-fejlesztési program	45 035 000 Ft
Amerikai vendégtanár program	3 000 000 Ft
Vendégtanárév az USA-ban	1 497 500 Ft
I*EARN - tanárok és diákok nemzetközi kommunikációs hálózata	2 427 980 Ft
Iskolai egészségnevelés	7 105 000 Ft
Disputa (Vitakultúra) program	26 000 000 Ft
Út '97 csoportos diákutazási program	110 310 \$
„IF YOU...” - középiskolák csoportos tevékenységeinek támogatása	6 930 830 Ft
Összesen:	1 082 948 465 Ft 111 674 \$

II. Felsőoktatási, kutatói és ösztöndíjprogramok
Intézményi programok

HESP Higher Education Support Program (Felsőoktatást támogató program)	29 033 000 Ft
Szakkollégiumok támogatása	19 890 000 Ft
Egyetemi és főiskolai csereprogramok támogatása	116 400 \$
Nemzetközi továbbtanulási információs központok	8 677 410 Ft
Külföldi és belföldi ösztöndíjak	
Külföldi posztgraduális és kutatói ösztöndíjprogramok	588 000 Ft 355 640 \$
Belföldi doktorandusz ösztöndíj	37 820 000 Ft
Külföldi ösztöndíj-kiegészítő támogatás (Supplementary Grant)	140 000 \$
Ösztöndíj-kiegészítés külföldi művészeti képzéshez (Special Studies Grant)	152150 \$

Tanulmányutak és konferenciák

Rövid külföldi tanulmányutak	260 104 \$
Egyhetes tanfolyamok szakorvosoknak (Salzburg Medical Seminars)	12 000 \$
Konferencia program	255 563 \$
Összesen:	96 008 410 Ft 1 291 857 \$

III. Kultúra és művészetek

Könyvtár-támogatási program	28 616 580 Ft
Könyvkiadás-támogatási program	161 621 240 Ft
Folyóirat- és laptámogatási program	101 804 000 Ft
Kulturális menedzsment program	17 975 000 Ft
A Soros Alapítvány díjai	37 920 000 Ft
Kultúra és művészetek program	63 668 927 Ft
Zenei rendezvények támogatása	32 485 500 Ft
Kulturális és művészeti kapcsolatok program	11 418 987 Ft 6 243 \$
Restaurálási program	7 638 000 Ft
Színházi stúdióprodukciókat támogató program	34 900 000 Ft
Előadó-művészeti képzés program	5 455 000 Ft 860 \$
Összesen:	503 503 234 Ft 7 103 \$

*IV. Egészségügyi és szociális programok***Egészségügyi****rendszerfejlesztési program**

Általános program	78 975 000 Ft 1 762 \$
Egészségügyi rendszer és egészségügyi gazdasági kutatások	36 648 000 Ft
Egészségügyi menedzsment hatékonyságának javítása	50 636 000 Ft
Egészségügyi minőségfejlesztés	44 100 000 Ft
Napi sebészet	18 899 100 Ft
Agysebészet	4 329 000 Ft
Mintarégió program	41 090 000 Ft 2 976 \$
Hajléktalanok egészségügyi helyzetének javítása	20 605 250 Ft
Betegjogi program	10 000 000 Ft
Közösségi egészségmegőrzés	46 030 266 Ft
A fogyatékossgal élő emberek életminőségének javítása	80 209 308 Ft
„Hídverés” - természetgyógyászati eljárások integrálása	20 651 000 Ft
Részvétel és tolerancia	22 248 000 Ft
Pszichoterápiás járóbetegrendelés	6 136 000 Ft
Leszakadó rétegek egészségügyi ellátásának javítása	11 677 800 Ft
Egészségkárosodottak Tanácsa	10 000 000 Ft
Szociális programok	
Help to Help - Segítség a segítőknél	69 237 212 Ft
Szupervíziós program	5 242 000 Ft

Közhasznú foglalkoztatás ösztönzése	23 534 211 Ft
Együttműködés a Magyar Máltai Szeretetszolgálattal	12 000 000 Ft
Összesen:	61 224 147 Ft 4 738 \$

V. Civil társadalom

Roma program	124 707 925 Ft 2 100 \$
Etnikai, kisebbségi program	9 042 520 Ft
Civil kezdeményezések támogatása	57 541 589 Ft
Századvég Politikai Iskola támogatása	6 420 000 Ft
Visegrád program	6 000 000 Ft
East-East program	18 902 654 Ft 7 725 \$
Korrupcióellenes program	19 255 000 Ft
Összesen:	241 869 688 Ft 9 825 \$

VI. Független programirodák

Business Basics (BB) Vállalkozásfejlesztő Alapítvány	35 000 000 Ft
Nonprofit Információs és Oktató Központ Alapítvány, Soros-NIOK Iroda	15 000 000 Ft
C3 Kulturális és Kommunikációs Központ	97 716 168 Ft
Független Ökológiai Központ	14 443 000 Ft
Összesen:	162 159 168 Ft
A New York-i Soros Alapítvány természetbeni adományai a magyar Soros Alapítvány közvetítésével:	1 028 357 \$
Mindösszesen:	2 698 737 112 Ft 2 453 554 \$

Az 1997. évi hivatalos középárfolyamon (1 \$=170 Ft) számolva mindez **18 328 478 dollárt** tesz ki. Az Alapítvány új munkatársai: Szőke Katalin programvezető (Egészségmegőrzési programok) Távozó munkatársak: Arató Ferenc programvezető (Közoktatási megaprogram, roma programok), Böszörményi-Nagy Katalin program-koordinátor (Külföldi konferenciák, tanulmányutak), Cseh Livia recepció, Gáspárné Kovács Éva igazgatói asszisztens, Könczei György programigazgató (Esélyegyenlőség megaprogram), Magyarai Sándor programvezető (Kultúra programok), Murai Krisztina program-asszisztens (Step by Step), Rohonczi Edit programigazgató (Felsőoktatási programok) Szira Judit programigazgató (Közoktatási megaprogram), Takács Michael Zoltán program-asszisztens (Step by Step), Török Marianna programvezető (East-East program) Elhunyt: Andorka Rudolf és Solt Otília, az Alapítványi szociális és roma programok egykori kurátorai.

M = 1:1

SZOCIÁLIS ÉS EGÉSZSÉGÜGYI SZEREPVÁLLALÁS I.

AZ ALAPÍTVÁNYI PROGRAMOK ÁTTEKINTÉSE 1995-2004

Az Alapítvány néhány korábbi, hiánypótlást célzó egészségügyi programját - így a műszer- és gyógyszerprogramot, az ultrahang-diagnosztikai képzést - 1995-től Egészségügyi rendszerfejlesztési megaprogram néven egy nagyszabású programcsoport váltotta fel, mely négy éven át önálló kuratóriummal és szakkuratóriumokkal együttvéve közel 2 milliárd forint nagyságú, kiemelt keretből gazdálkodott. A megaprogram utóbb Egészségügyi és szociális, majd Esélyegyenlőségi, majd Public Health Network programcsoporttá alakult, illetve zsugorodott, míg végül 2003-ban, más támogatásokhoz hasonlóan, az alapítványi szociális és egészségügyi program is bezárult. Ám kezdjük az elején, e jelentős, új szerepvállalás ígéretes kezdeteinél.

A megaprogram **missziójának** kezdettől három fő iránya körvonalazódott:

1. A Soros Alapítvány általános célkitűzéseinek, így a nyitott társadalom eszméjének érvényesítése a magyar egészségügy területén. Ezen belül az eddig háttérbe szorult értékes civil kezdeményezések támogatására, a leszakadó, elszegényedő rétegek egészségügyi ellátásának javítására, továbbá a társadalom tagjai és csoportjai közötti együttműködés feltételeinek, a társadalmi integráció elősegítésének javítására gondoltunk.

2. A magyar egészségügyi rendszer fejlesztése a legfontosabb kormányzati és nem kormányzati szervezetekkel való harmonizáció, együttműködés útján.

3. Azoknak a kormányzati technikáknak, működési módoknak az erősítése, melyek a fenti elvek (demokrácia, hatékonyságnövelés) irányába hatnak.

Eredetileg öt részprogram indítását terveztük (a zárójelk között a teljes programkeretből való tényleges részesedésük áll):

1. Az ellátó szervezet költség- és minőséghatékonyságát javító programok (30%)

2. „Hamupipőke” programok (48%)

3. Hosszabb távú „faültető” programok és ezek érdekében indított akciókutatás (20%)

4. Az Alapítvány korábbi egészségügyi programjai (1%)

5. Válságkezelő jellegű, sürgősségi esetek (1%)

Ezek közül 1995-ben valójában csak az első két programcsoport indult be a fenti célok jegyében.

Közülük az első: **Az ellátó szervezet költség- és minőséghatékonyságát javító** programcsoport a következő alprogramokat hirdette meg:

- A kórházi és egészségügyi menedzsment megújítása

- Házi ápolási szolgálat és hospice

- Az egészségügyi ellátás hatékonyságának és minőségének szisztematikus értékelése (Ez utóbbi Minőségfejlesztés néven futott az egyszerűség kedvéért.)

A legnagyobb költségvetési kerettel rendelkező **Hamupipőke (Cinderella)** programcsoport pedig az alábbi alprogramokban várta a pályázatokat:

- Modellkísérlet a fővárosi hajléktalanok tbc-szűrésére, gyógyítására és utó- gondozására

- Menekültek egészségügyi ellátásának javítása

- A betegek jogainak érvényesítése

- Prevenációs program (a korábbi hasonló program folytatásaként)

- Fogyatékos gyermekek korai szűrése, rehabilitációja

- Független életvitel program

- Hídverés

- a természetgyógyászati eljárások integrálása

- Drog-alkohol program

- Gyógyászati adományok

A szociális programok 1995-ben még külön csoportként futottak, 1996-tól viszont már **Egészségügyi és szociális programcsoport** néven egyesült a két fő profil. Míg az első évben 2,7 millió dollár állt a megaprogram rendelkezésére, a második évben 2,25 millió, 1997-ben s az utolsó évben pedig 3,5 millió dollár. A költségvetési számok forintban többet mondanak: 1995: 496; 1996: 452; 1997: 613; 1998: 743 millió Ft - ámbár az évről-évre erősen változó árfolyam (A Soros Alapítvány kuratóriuma minden költségvetési év elején meghatározza az éves árfolyamot a pénzügyi adminisztráció megkönnyítése érdekében. Természetesen előfordult, hogy ezt az árfolyamot, annak jelentős ingadozása miatt egy évben akár többször is módosítani kellett.) miatt talán kevésbé összehasonlíthatóak.

Az **Egészségügyi menedzsment program** végigkísérte a megaprogram négy évét. Mint az eddigiekből is kitűnt, az első évben magában foglalta a Házi ápolás programot is, 1996-tól viszont ez utóbbi már külön programként futott. A menedzsment program célja mindvégig a közfinanszírozású egészségügyi ellátás hatékonyságának és eredményességének javítása volt.

Az **Egészségügyi minőségfejlesztés** program indulásakor minőségfejlesztési stratégiák kidolgozását, gyógyászati eljárások értékelésének támogatását, a betegek elégedettségének vizsgálatát kívánta támogatni. Később egészségügyi intézmények minőségbiztosítási rendszerének kialakítására és fejlesztésére is pályázni lehetett, elsősorban a továbbképzés és az intézmények együttműködésének támogatási igényeivel. A betegelégedettségi vizsgálatok s a betegtájékoztatás, mely része a minőségbiztosításnak, azt az Alapítvány más egészségügyi programjaira jellemző alapelvet igyekezett általánossá tenni, hogy az ellátás betegközpontú legyen és nagyobb szerephez jusson benne a betegellenőrzés. A program futamideje négy év volt.

A **Házi ápolás, hospice** program önállósulva bár, de hasonló formában folytatódott a második évben is. Egyre több intézmény, szervezet pályázott, és mind többnek sikerült az Országos Egészségbiztosítási Pénztárral együttműködési, illetve befogadási szerződést kötni. Révbe értünk: ezt akartuk. A program házi ápolási részét sikeresen véghez vittnek tekintettük, ezért 1997-ben már nem indítottuk el újra. Sajnos azonban időközben kiderült, hogy a hospice mozgalom támogatására továbbra is szükség van, és hogy a Soros Alapítványon kívül egyelőre nincs már forrás, amely tovább éltheti e fontos mozgalmat. Ez volt az egyik ok, amiért a megaprogram utolsó évében újra kiírtuk a hospice pályázatot, a másik pedig, hogy az alapító Soros György maga is szorgalmazta a végső stádiumban lévő betegek gondozásának támogatását. Hozzátenném, hogy a hospice mozgalmat ekkor már nyolc éve tartotta életben a Soros Alapítvány, hiszen jóval a megaprogram előtt is visszatérő pályázó volt a Hospice Alapítvány - akkor még a Help to Help program rendszeres támogatottjaként. 1999-től napjainkig fut a hospice program, és sikerként könyvelhetjük el, hogy a társadalombiztosítás anyagi háttérét végül 2002-ben meg is kapta. Ettől az évtől a Hospice és palliatív ellátás néven network (Kizárólag az OSI (Open Society Institute) költségvetési keretéből működtetett hálózati program. E programok irányítási módját az OSI Kuratóriuma, nem pedig a nemzeti alapítványok kuratóriuma határozza meg. Többnyire ezért a támogatandókat is ők választják ki.) programként az otthoni hospice ellátást nyújtó szolgáltatók és az intézményi keretek közt működő hospice részlegek támogatása mellett finanszírozta az akkreditált hospice alap- és továbbképzéseket. Az **Egészségpolitikai- és egészségügyi közgazdasági kutatások** programban az egészségügyi döntéshozókat orientáló tudományos igényű munkák ösztönzésére, valamint a hazai egészségügyi szervezetkutatás és egészségügyi közgazdaságtan előmozdítására adtunk támogatást. Főként azokat a pályázatokat támogattuk, amelyek az elméleti megalapozottság és az igényes empirikus elemzés kombinálására törekedtek. A programot csak 1997-ben hirdettük meg.

A **Napi sebészet** program 1996-ban indult azzal a céllal, hogy segítsünk nálunk is meghonosítani a Nyugaton már bevált egynapos ellátási formát. Magyarországon, mint az közismert, ma még olyan betegeket is a kórházi fekvőbeteg szakellátás keretében kezelnek, akik nem igényelnek folyamatos felügyeletet, azaz elvben az egynapos, illetve nappali kórházi ellátás keretében is kezelhetők lennének. Az ehhez szükséges feltételek kialakítását segítette a három éven át folyó program. Betegtájékoztató füzetek összeállítását, kiadását, ápolók képzését és gazdasági elemzések végzését támogattuk.

A legnagyobb alprogramunk - legalábbis költségvetését tekintve - a **Mintarégió** program, mely a hagyományos pályázati kiírásoktól eltérő, sajátos kezdeményezés volt. A modellkísérlet 1996-ban kezdődött három dél-dunántúli megye - Tolna, Baranya, Somogy - önkormányzatai és a Pécsi Orvostudományi Egyetem együttműködésével. Fő célja, hogy a régió népességének egészségi állapotát javítsa, az ellátás és a megelőzés hatékonyságát növelje, elősegítse a decentralizációt, a regionális struktúrák kialakulását és eredményes működését. A program második évében elsősorban a DRET előkészítését támogattuk, de nagyban hozzájárultunk a Pannon Almanach megjelenítéséhez és a régió szakembereinek képzéséhez is. Végül 1997 júliusában a Dél-dunántúli Regionális Egészségügyi Tanács (DRET) megalakulásával a program sikerrel be is zárult.

A **Menekültek egészségügyi ellátását** támogató program csupán egyetlen évben: 1995-ben került meghirdetésre. Célja a magyarországi menekülttáborokban és azokon kívül élő menekültek és menedékesek egészségügyi ellátásának javítása volt. A program során kiderült, hogy a menekültek ellátása viszonylag jó színvonalon megoldott, ugyanakkor a menedékeseket (a menekülttáborokon kívül élőket) a program végül nem szándékozott utolérni és egészségügyi szolgáltatásokhoz juttatni. A kuratórium úgy határozott, hogy nem indokolt a program folytatása.

A **Betegjogi** program célja a betegek tájékoztatásának javítása, jogaik érvényesítésének szorgalmazása volt. Kezdetben tájékoztató füzetek és egyéb kiadványok elkészítését támogattuk, majd egy erre szakosodott civil szervezetet: a Szószóló a Betegek Jogaiért Alapítványt, amely vállalta a kórházakban működő betegjogi képviselők képzését, valamint kidolgozta és működtette a kórházi ombudsmanmodellt. 1997-ben a Szószólóval együtt folytattuk a kórházi betegjogi képviselők képzését és támogattuk munkafeltételeik megteremtését. Az új egészségügyi törvénynek modellül szolgált a kísérlet. A törvény előkészítésének utolsó szakaszában „Az emberi jogok érvényesülése a hazai egészségügyben” címmel széles körű konferenciát szerveztünk - szintén a Szószólóval közösen - a magyar egészségügy állami és civil szereplői számára. 1998-ban meghívásos pályázatként a Sérültek Jogainak Érdekképviseleti Központja kapott jelentős támogatást. A program 2000-től átkerült a Jogi programcsoportba, hogy jobban igazodjék az OSI programstruktúrájához. (Ld. még pl. a Prevenációs programnál.) A **Prevenációs** program még 1992-ben indult és 1996 első félévéig folytatódott az egészséges életmóddal, egészségmegőrzéssel és mentálhigiéniával kapcsolatos oktatási és szakmai

továbbképzési programok támogatása révén. Az utolsó kiírásra már úgyszólván kezelhetetlen mennyiségű pályázat érkezett, ráadásul a kérések rendkívül szerteágazóak voltak: az iskolai étkeztetéstől a mentálhigiénés szolgálat beindításáig, a lelkisegély szolgálat működtetésétől a helyes életvezetési modell elsajátításáig minden előfordult. Sajnos nem tudtunk minden indokolt kérést támogatni, hiszen e célra csupán korlátozott anyagi forrásaink voltak, s az elbírálás szempontjait is igen nehéz volt következetesen meghatározni. Ekkor úgy döntöttünk, hogy a következő kiírást megpróbáljuk konkrétabbá tenni némiképp szűkítve a pályázók körét. Így egyrészt a kórházi és járóbeteg-ellátásban közreműködő önkéntes segítők és az önkéntes segítők hálózatainak kialakítását, másrészt a segítők képzését, szervezését és ellenőrzését támogattuk. 1997-ben a sokban ennek folytatásaként indult **Közösségi egészségmegőrzés** programban a bármely okból (társadalmi, földrajzi, gazdasági, egészségi stb.) hátrányos helyzetben lévő csoportok életminőségének javítására, a testi-lelki egyensúly fenntartására, illetve helyreállítását elősegítő hasznos foglalkoztatásra, a közösségi részvétel megszervezésére és megvalósítására irányuló pályázatokat nyújthattak be. A pályázatok száma tovább nőtt, elbírálásuk azonban így már jóval egyszerűbb volt. 1998 első felében az előző évi kiírásra lehetett pályázni, az év második felében viszont már új programot hirdettünk meg: **Közösségi egészségterv** néven, melynek keretében e terv összeállítására, s ez alapján az életminőséget, egészséget javító programok megvalósítására kérhettek támogatást a pályázók. A program neve 1999-től **Települési egészségtervre** változott, s ekként még további négy évet ért meg országos mozgalommá válva. Kezdetben az Egészségügyi rendszerfejlesztési programhoz tartozott, mely később az Egészségügyi és szociális programcsoport elnevezést kapta, majd átkerült a Civil programcsoportba. (A programok struktúráját mindig az OSI-New York által kiadott struktúrához kellett igazítani. A magyar alapítvány ettől sok esetben eltért, nem vagy csak nagyon nehezen lehetett beszorítani ezeket a keretekbe, hiszen főként nemzeti és nem network vagy matching programjaink voltak. A matching programokban a támogatások többnyire felét az OSI fedezi.) (Ld. erről részletesen a Fact Alapítvány és a pályázók külön program-értékelését!) A **Fogyatékosokkal élő emberek életminőségének javítása** program az első évben két pályázati alprogramot hirdetett meg: **Fogyatékos gyermekek korai szűrése, habilitációja és Független életvitel** néven. Egy év múltán, 1996-ban pedig már három alprogramra vált szét: az **Önálló életvitel központok hálózatának kialakítása**, a **Kitagolás** (fogyatékos személyek kiemelése tömegintézményekből kiscsoportos lakóotthonokba) és a **Cochlea implantációt követő komplex rehabilitáció hallássérült gyermekeknél** nevű programokra. E három mellé csatlakozott 1997-ben egy negyedik: a **Felnőtt afáziás betegek logopédiai rehabilitációja** program. Ebben az évben rendeztük meg az első „kitagolás” konferenciát is Velemben. Ide elsősorban a nagy létszámú önkormányzati és egyházi fenntartású, értelmi fogyatékosokkal élő fiatalok és felnőttek számára bentlakást biztosító intézmények munkatársait és a fenntartó önkormányzatok munkatársait hívtuk meg. 1998-ban még mindig az előbbi négy program futott, és megrendeztük a második „kitagolás” konferenciát, ezúttal Mátyásföldön. 1999-ben - ez már a megaprogram utáni időszámítás - a Cochlea programot már nem hirdettük meg, helyette viszont új alprogramként a **Felnőtt fogyatékosok nappali foglalkoztatásának** támogatását indítottuk be. Ez évben Dobogókőn rendeztük meg harmadik és egyben utolsó „kitagolás” konferenciánkat. 2000-ben az **Önrendelkező élet mozgalmat** támogattuk és folytattuk a **Kitagolást** is. Rendkívül hatékony és sikeres program volt ez, hiszen elsődleges célját, a szemléletváltást elértük. 2001-ben a Fogyatékosokkal élő emberek életminőségének javítását segítő programok átkerültek a Jogi csoportba, ahol továbbra is az előző év két programját folytattuk. 2002-ben immár ismét az Egészségmegőrzés program keretében zajlott a Kitagolás program, melyben kiscsoportos lakóotthonok beindítását támogattuk. Itt kívánom említeni a 2002-es tematikája szerint feltétlenül idetartozó **Gondnokság és érdekérvényesítés** programunk is. Ezzel az Alapítvány azt szerette volna elérni, hogy a gondnokság intézménye eredeti rendeltetésének megfelelően, az érintett értelmi fogyatékosok érdekeit szolgálva, az ő tényleges igényeiket és jogukat figyelembe véve működjék, és hogy a gondnokság alá helyezett személy és gondnoka között minél szorosabb személyes kapcsolat legyen. Mivel a program fő hangsúlya a jog- és érdekérvényesítés volt, ezért a Jogi csoportba került.

Akad azonban olyan program is, amely továbbra is az Egészségmegőrzők csoportjában maradt: a 2001-2002-ben meghirdetett **Felsőoktatásban tanuló érzék- szervi és mozgássérült fiatalok segítése**. Ennek célja a felsőoktatásban tanuló, fogyatékkal élő fiatalok esélyegyenlőségének és integrálásának elősegítése volt. A pályázat a személyi segítők igénybevételéhez nyújtott támogatást felsőoktatási intézményben tanuló fiatalok (hallássérültek, látássérültek, mozgásban akadályozottak, olvasási, írási vagy beszédzavart mutatók) számára.

Hídverés programunk mindössze két évet élt meg. 1995-ben olyan akciókutatásokat kívánt támogatni, amelyek tudományosan mérhető módon bizonyítják a természetgyógyászati, illetve intézményesen nem használatos módszerek hatásosságát vagy hatástalanságát egy betegség vagy betegségcsoport esetén. 1996-ban egy gyógynövény-adatbázis elkészítését támogattuk.

A **Drog-alkohol** program - mely 1996-ban a **Szenvedélybetegségek** nevet kapta - főként a modellértékű kezdeményezések támogatását célozta a drog- és alkoholbetegek gondozása, a függés kialakulásának megelőzése terén. A Soros alapítványi hálózatban ekkor jelent meg a **Harm Reduction**, azaz a Drogfogyasztással járó ártalmak csökkentésének programja, melybe szervesen bekapcsolódott a ma- gyar alapítvány is. (Ld. később a Network programok címszóná!) 1997-98-ban immár **Részvétel és tolerancia** néven találjuk meg a programot, mely módosított változata volt a krónikus betegeket, drogosokat, alkoholistákat befogadó közösségek támogatására kiírt pályázatunknak s az előző évek szenvedélybetegek segítését célzó programunknak. Ezt részben a problémák növekvő társadalmi súlya, részben az egyre szaporodó beteg önszolgáltató csoportok igénye hívta életre. 1999-től a program - immár az Esélyegyenlőségi programcsoport részeként - ismét új nevet kapott: **Szenvedélybetegek ellátásának javítása**, ám inkább csak a név változott, a fő profil ugyanaz maradt. 2001-től azonban jelentősen csökkent a programra felhasználható keret, így akkreditációs célú curriculum kidolgozását, fejlesztését támogattuk, melynek eredményeként az alapellátásban, alkoholbetegségtől veszélyeztetettek ellátásában dolgozó orvosok, pedagógusok, gyógypedagógusok, mentálhigiénikusok, szociális munkások képessé válhattak arra, hogy minél biztosabban és korábban felismerjék és kezelésbe vegyék az alkoholbetegeket, biztosítván számukra a komplex terápiához való hozzáférést. 2002-ben modellki- sérletet indítottunk egy pesti és egy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei körzetben. A cél az volt, hogy kialakuljon annak módszertana, hogy miként tudnak a civil szervezetek maguk közt olyan hálózatot létrehozni és fenntartani, amelyik szervezeten, tartósan és biztonságosan képes felkarolni a kórházból elbocsátott akut alkoholbetegeket, és komplex segítséget nyújtani társadalmi reintegrációjukhoz.

A megaprogram utolsó két évében, 1997-98-ban hirdettük meg a **Pszichoterápiás járóbetegellátás hozzáférhetősége** programunkat, melyet az az igény hozott létre, hogy az egyébként igen drága pszichoterápiás módszerekhez a betegek ingyenesen és folyamatosan hozzáférhessenek az ország azon a területein is, ahol ezt az egészségügy finanszírozói eddig nem tudták megoldani.

1997-től két éven át az OSI stratégiájának megfelelően a civil kezdeményezések támogatása irányába toldott a hangsúly. Természetesen eddig is jórészt ilyen szervezeteket támogattunk, de az ekkor induló **Civil programok az egészségügyben** már a nevében is hangsúlyosan civil volt. A program keretében az egészségügyben tevékenykedő, az ellátást laikus segítőkkel hatékonyabbá tevő civil kezdeményezéseket támogattuk annak érdekében, hogy a betegségük, sérültségük miatt hátrányt szenvedőkhöz is eljussanak az őket megillető szolgáltatások. 1999-ben azután ez a program alakult át a Települési egészségtervhez sokban hasonló programmá **Helyi összefogáson alapuló településfejlesztés** néven. Ebben olyan civil szervezetek pályázhattak, amelyek a település felvirágoztatásán, a közösségi élet színvonalasabbá tétele érdekében dolgoztak. Olyan helyi civil és állami szervezetek együttes erőfeszítéseire támaszkodó kezdeményezések nyertek támogatást, melyek gyakorlati megvalósulása a közösség tagjainak összefogásán alapul, erősíti a civil szféra kontrollját a helyi erőforrások felhasználása felett, és alkalmasak arra, hogy a programot mint modellt más települések is átvegyék, megvalósítsák. Ez a program az Esélyegyenlőségi programcsoport részeként egy évig futott egészségügyi programként besorolva, jóllehet ahhoz tartalmilag kevés köze volt.

Ugyancsak 1999-ben indult az **Emlőszűrés** nemzetközi program is. Ebben az a mellrákszűrő modell kapott támogatást, amely behívásos rendszerben egy mozgó mammográfiai állomás segítségével olyan területekre is eljut, amelyek lakosai különben kimaradnának a rákszűrésről. A szűrőállomás beruházási részét cégek, vállalkozók, egyéni adományozók vállalták, a működtetését, a megállóhelyek szakembereinek képzését s a negyven év feletti nők figyelmének felkeltését pedig a Soros Alapítvány. A program elindítása a volt budapesti amerikai nagykövet: Vera Blinken nevéhez fűződik. Ő az alapítója a PrimaVera Alapítványnak is, melynek fő célja a már működő mammográfias programok hatékonyabbá tétele.

A **Hajléktalanok egészségügyi helyzetének javítása** programon belül - immár a Hamupipőke programcsoport részeként - indult egy modellkísérlet a tbc-beteg hajléktalanok kiszűrésére, gyógyítására és utógondozására. A modell első fázisa 1995 decemberétől 1996 augusztusáig tartott, míg a második fázis 1996 decemberétől 1997 augusztusáig. Ez utóbbi alatt 4000 hajléktalan szűrését végezték el; a szűrő buszt a Magyar Máltai Szeretetszolgálat biztosította. 1997-re a modellkísérlet befejező szakaszához érkezett, s az Alapítvány támogatására még a kísérlet szociális munka

részéhez, az eredmények adaptálásához és a tanulságok levonásához volt szükség. Ez évben három kisebb, hajléktalanokat segítő pályázatot is kiírtunk: **lábadozó helyiségek kialakítására, fogorvosi ellátás megszervezésére**, valamint **anya-gyermek szállókon játékterek kialakítására**. 1998-ban ugyanezen program keretében hirdettünk pályázatot a szenvedélybeteg hajléktalanokat segítő szolgálatok kialakítására. Habár a tbc-szűrő modellkísérlet eredményesnek bizonyult, ez évben még szükség volt arra, hogy a további mozgó buszos szűrések megszervezését, a kórházi szociális munkát támogassuk. E program keretében egy nemzetközi konferenciához is hozzájárultunk, melyet a Hajléktalan Szolgálatok Tagjainak Országos Kamarája szervezett „Hajléktalanság Európában” címmel. Az 1999-ben meghirdetett **Hajléktalan és a hajléktalanság által fenyegetett emberek lakhatásának megoldása** program célja az volt, hogy ösztönözze olyan komplex modellek kidolgozását, amelyek lehetővé teszik hajléktalanok, avagy a hajléktalansággal fenyegetett emberek, családok hosszú távú lakhatásának megoldását. Az elbírálás során előnyt élveztek az olyan modellek, amelyekben a lakhatás problémája a szociális ellátó intézmény, az önkormányzat és a kliens együttes erőfeszítésének eredményeként hosszú távra megoldódik, illetve amelyek olyan érdekeltviszonyokat teremtenek, melyek szavatolják, hogy a hajléktalan kikerüljön a szociális ellátó rendszerből.

2001-ben volt még egy, a hajléktalanokat érintő programunk: a **Hajléktalan foglalkoztatás**, melyben szintén egy modellkísérletet támogattunk. Ennek keretében a hajléktalan szállók lakói készítettek hasznos termékeket utcán élő társaik számára. Ez azonban már nem egészségügyi, hanem kifejezetten szociális program volt, azon belül is foglalkoztatási.

Az Alapítvány folyamatosan kereste annak lehetőségét, hogy a foglalkoztatást szolgáló törekvések sikeréhez hozzájáruljon, s 1999-től egymás után indította el más-más célcsoportoknak szánt **Foglalkoztatási programjait**. Ezek egyike volt a voltaképpen már 1996-ban elkezdett, öt éven át megújított pályázat a **40 évesnél idősebb közép- vagy felsőfokú végzettségűek közhasznú foglalkoztatásának támogatására**. A program közfeladatok ellátására kötelezett, illetve ebben érdekelt intézményeknek szólt, és támogatást kínált számukra közhasznú foglalkoztatási költségeik önrészesítésének fedezéséhez az esetben, ha közhasznú foglalkoztatás keretében újonnan foglalkoztattak 40 év feletti közép- vagy felsőfokú végzettségű, jövedelemplótló támogatásban, vagy már abban sem részesülő munkanélkülieket. A program indításával az Alapítvány célzottan a szellemi munkára - átképzés nélkül is - alkalmas, ma kiváltképp hátrányos munkaerő-piaci helyzetű korosztály foglalkoztatását kívánta ösztönözni.

Merőben új volt viszont az az 1999-től három éven át futó program, melyet **Közhasznú foglalkoztatás támogatása a kistelepüléseken** címmel hirdettünk meg a 3500 lakosúnál kisebb települések önkormányzatai, vagy az általuk alapított szervezetek, illetve közhasznú foglalkoztatásra jogosult civil szervezetek számára. A pályázati felhívás célja az volt, hogy a pályázó szervezetek a helyi, rászoruló idős emberek ellátását, gondozását, házuk, kertjük rendben tartását, házimunkák elvégzését a közhasznú foglalkoztatás révén összekössék a helyi munkanélküliség csökkentésével. A program 2000-2001-ben az ország keleti részére, továbbá Somogy megyére terjedt ki.

A másik ilyen, korábbi gyökerekkel rendelkező program a **Munkanélküliek munkaerő-piaci (re)integrációját elősegítő nonprofit szervezetek fejlesztésének támogatása**, melynek keretében a Soros Alapítvány - az Országos Foglalkoztatási Közalapítvánnyal együttműködésben - 1997 óta támogatta a nonprofit szervezeteket abban, hogy foglalkoztatási célú projektjeik minél eredményesebbek legyenek. Ennek érdekében 1997-ben és 1998-ban e szervezetek a projektjeik fejlesztésében közreműködő szakemberek díjazására pályázhattak. Az 1999-es pályázati felhívások a civil szervezetek szakértői műhelyeinek kialakulását célozták meg.

A szintén ez évben indított **Közösség a fiatalok elkallódásának megelőzéséért** program célja az volt, hogy jól szervezett, sokoldalú programok induljanak azon fiatalok felkarolására, akiket a középfokú (szak)iskolai képzésből való kimaradás veszélye fenyeget.

A **Munkaalkalom-teremtő programok romák számára** elnevezés alatt a Soros Alapítvány 1996-tól négy éven át voltaképpen az Autonómia Alapítvány gyakorlati erőfeszítéseit támogatta abban, hogy a roma munkanélküliséget enyhítse, és mintának szánt új, mezőgazdasági kisvállalkozások révén növelje a roma családok jövedelemtermelő képességét.

Az 1998-ban indult **Játszóter program** első évében az Alapítvány a Magyar Máltai Szeretetszolgálattal karöltve felépített egy lakótelepi játszóteret. A tapasztalatok alapján a különleges és folyamatosan felügyelt játszóteret fényesen bevált mind a közösségi élet színtereként, mind pedig az úgynevezett ifjúsági „unalombűnözés” megelőzésére. A kiterjedt békásmegyéri lakótelep másik felén új játszóteret létrehozására az Alapítvány 1999-ben ismét a Magyar Máltai Szeretetszolgálattal műkö-

dött együtt, amely önkénteseivel megsokszorozta az Alapítvány támogatásának értékét. A Máltaiak azóta több ilyen játszóteret építettek fel a fővárosban újabb adományozók segítségével.

A Szociális programok közül a legjelentősebb s a benyújtott igények tekintetében egyúttal a legtarkább program az 1991-től hét éven át működő **Help to Help** volt. Ennek célja - miként az angol elnevezés is elárulja - a segítő foglalkozásuk megsegítése. Ezért e program keretében olyan önszerveződő csoportoknak, alapítványoknak, egyesületeknek nyújtottunk támogatást, amelyek a társadalom peremére szorult, illetve hátrányos helyzetű rétegek segítségét tűzték ki célul, s e téren modellértékű kezdeményezéseket tettek. Minthogy a tömegszerű ellátás biztosítása meghaladta a Soros Alapítvány lehetőségeit, s ezt nem is tekintettük feladatunknak, ezen a programterületen az Alapítvány nem írt ki pályázatot, segítségnyújtásra a rendelkezésünkre álló információkra támaszkodva tettünk folyamatosan kísérletet.

A **Magyar Máltai Szeretetszolgálat** és a Soros Alapítvány már a rendszerváltás óta, 1990-től állt kapcsolatban egymással. A MMSz fővárosi és vidéki csoportjai több alkalommal fordultak kéréssel az Alapítványhoz, s a két szervezet 1990 óta több segélyszállítmányt juttatott el közösen a határon túlra. A kialakult jó kapcsolatra alapozva a Magyar Máltai Szeretetszolgálat magyarországi vezetősége és a Soros Alapítvány Kuratóriuma 1993. november 26-án nyilvánosan és ünnepélyes keretek között deklarálta együttműködési szándékát, és ez alkalomból együttműködési megállapodás aláírására került sor. Az 1993-ban kötött egyezmény szellemében a MMSz és az Alapítvány közös segélyalapot hozott létre a krízishelyzetbe került családok és magánszemélyek támogatására. A közös alap a Soros Alapítvány részéről 2 millió forint értékű, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat részéről hasonló értékű természetbeni juttatásból (ruhák, élelmiszer, tisztasági szerek stb.) s nem utolsó sorban az MMSz szakembereinek, önkénteseinek áldozatos munkájából állt. Ezt az együttműködési megállapodást csaknem egy évtizeden át évről évre megújítottuk, egészen 2002-ig bezáróan. Hasonlóan sikeres - bár anyagi értékét tekintve jóval jelentősebb - együttműködés eredménye volt az **Iskolatej akció**. Soros Alapítvány a főváros vezetőinek kérésére első alkalommal 1991/92-ben másfél tanéven át valamennyi alsó tagozatos budapesti kisiskolásnak reggelit, azaz tejet/kakaót és péksüteményt biztosított. A több mint 2 millió dollár értékű Iskolatej akcióban a Soros Alapítvány mellett a Fővárosi Önkormányzat vett részt, s a szülők a belátásuk és lehetőségeik szerint csekkbefizetéssel járulhattak hozzá az akció sikeréhez. A Soros Alapítvány 1993/94-ben ismét segítséget nyújtott az iskolai étkeztetéshez, ezúttal a 2 millió dolláros fővárosi támogatást megtevézve 600 000 dollárt adott a miskolci, 400 000-et a nyíregyházi gyermekek étkeztetéséhez. E támogatás segítségével Budapest általános iskoláskorú tanulóinak 59%-a (mintegy 101 000 gyermek), Miskolcon az általános iskoláskorú gyermekek 97%-a (csaknem 20 000 gyermek), valamint Nyíregyházán az általános iskolások 73%-a (mintegy 13 500 gyermek) részesülhetett étkezési támogatásban. Az akciót az 1994/95-ös tanévben is folytattuk, azzal a különbséggel, hogy az akcióra Budapesten 2,4 millió dollárt, Nyíregyházán 400 000 és Miskolcon 600 000 dollárt költött az Alapítvány.

A reggeli étkeztetés minden alsó tagozatosra kiterjedt, ahol azonban a térítési díj csökkentését kérték, ott az iskolák a családok szociális helyzetét is figyelembe vették. Ebben a konstrukcióban szülői hozzájárulás már nem szerepelt. Az alapítványi támogatás feltétele volt, hogy az nem csökkentheti az önkormányzatok ilyen irányú támogatásait. Az akció az állami, a magán- és egyházi iskolákra egyaránt kiterjedt. A három tanéven át fenntartott Iskolatej akció nem „csupán” jóléti program kívánt lenni, a konkrét segítségnyújtás mellett az Alapítvány modellt és példát akart mutatni, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy a kezdeményezés nyomán más támogatók, intézmények, civil szervezetek és magánszemélyek bevonásával az akciót ki lehessen szélesíteni. Az érintett városok beszámolóit szerint a programmal nemcsak a gyermekek étkeztetését támogattuk, hanem számos napközis tanár alkalmazását is. Az étkezés biztosításával ugyanis a gyermekek a napközis foglalkozásokon is részt vehettek, s így közvetve elősegítettük, hogy a pedagógusok megtarthassák állásaikat. A Soros Alapítvány 1995/96-ban, a program utolsó évében csökkentette az erre szánt keretet, és biztatta a programban résztvevő önkormányzatokat, lehetséges résztvevőket és intézményeket egyéb források bevonására. Miskolc és Nyíregyháza az utolsó tanévben egyaránt 20-20 millió forintos támogatásban részesült. A kezdeményezés állami, önkormányzati és magánfinanszírozásban sok helyütt azóta is számos követőre talált országshoz.

Az **Idős emberek életminőségének javítása** programunkat 1999-ben hirdettük meg az ENSZ Idősek Éve alkalmából olyan új ellátási formák, szolgáltatások kialakításának támogatására, amelyek túlmutatnak a hagyományos idősellátási formák nyújtotta lehetőségeken azáltal, hogy személyre szóló szükségletek, igények kielégítésére képesek, akár az otthoni, akár az intézményeken belüli nappali és

bentlakásos ellátás területén. A támogatások a pályázók programjainak beindítására, illetve egyéves működtetésére száltak. A programot nem hirdettük meg többször.

A **Kistelepülések szociális gondjainak enyhítése** program 1998-ban került először meghirdetésre az 5000 lakosnál kisebb lélekszámú települések önkormányzatai, falugondnokságok, szociális területen működő nonprofit szervezetek, egyesületek, alapítványok számára az önkormányzati feladatokon túlmutató új szolgáltatások bevezetésére. A program 1999-ben zárult.

A **Leszakadó rétegek egészségügyi ellátásának javítása** program 1997-ben indult. Célja az elszegényedő régiók, települések és településrészek lakosságának s főként a leszakadó rétegekben élő gyermekek egészségi állapotának, testi-lelki gondozásának javítása volt. 1999-ben már olyan modellkísérletekkel is lehetett pályázni, melyek megoldási lehetőségeket kínáltak a hajléktalanok egészségügyi ellátásának hiányterületein is. 2000-ben tovább szakosodott a program: olyan új módszertant, új ellátási rendet kívánt kikísérletezni, amelynek alkalmazásával - több helyi szervezet együttműködése révén - rendszeres és komplex módon lehet segíteni az elszegényedett, nagyvárosi telepeken élő gyermekeket. A modellkísérlet terepe a külső Ferencvárosban az Illatos út és a Gubacsi út sarkán lévő szegénytelep volt. A modellkísérletet egy, a terepen kulcs helyzetben lévő szervezet, a Ferencvárosi CSSSZ Dzsumbuj Help Közösségfejlesztő Központ indította. A modellkísérlet 2001-ben zárult; az erről szóló könyv **Dzsumbujisták** címmel az idén jelent meg.

Az 1997-ben indult **Szupervíziós program** azt célozta, hogy a szociális munkával foglalkozó szervezetek munkatársai megismerkedjenek a szupervízió nyújtotta előnyökkel. A szupervízió olyan módszer, amely lehetővé teszi a szociális munkás számára, hogy minél hatékonyabban kezelje a nap mint nap reá háruló problémákat és elkerülje a kiégettség lelkiállapotát. A két évig futott program szakmai háttérét a 3Sz (Szociális Szakmai Szövetség) biztosította.

A rendszerváltás óta Magyarországon, más kelet-európai országokhoz hasonlóan jelentősen megnövekedett az utcagyerekek/utcán élő gyerekek száma. Az Alapítvány és a belga King Baudouin Foundation által 1998-ban közösen indított és finanszírozott hároméves nemzetközi **Utcagyerekek program** célja az utcagyerekek társadalomba való beillesztését elősegítő tevékenységek fejlesztése, az utcai szociális munka, az otthont nyújtó intézmények, valamint az oktatás terén. A program féléves előkészítő szakaszában a cél az információk begyűjtése volt. Ezt követte a kétéves támogatási periódus, amelyben a program fő tevékenysége a gyerekvédelem területén belül azoknak a speciálisan utcagyerekekkel foglalkozó szervezeteknek a közvetlen és közvetett támogatása volt, amelyek munkája modellértékű volt a hasonló területen dolgozók számára. A program további célja egy Országos Szakmai Forrásközpont létrehozása volt, melynek feladata az utcagyerekekkel foglalkozó szervezetek összefogása, szakmai támogatása, valamint az információkövetítés. A program féléves záró szakaszában került sor az eredmények, tapasztalatok feldolgozására. A munka szakmai színvonalának biztosítására az Alapítvány gyermekvédelmi szakemberekből és szakértőkből külön tanácsadó testületet állított fel.

Az **Utcai szociális gondozó (street worker) képző program** (1999-2000) célja a nagyvárosok kedvezőtlen szociális és egészségügyi jelenségeinek kezelése utcai gondozó hálózat formájában. A program keretében olyan projekteket támogattunk, melyek a nagyvárosi, különösen a roma népesség veszélyeztetett rétegeinek (prostituáltak, drogfüggők, alkoholisták, kallódó állami gondozottak, hajléktalanok stb.) egészségügyi felvilágosító, megelőző, illetve őket utcai gondozó hálózaton keresztül szakszerűen felkaroló street workereket képeztek ki, s a kiképzettek munkájának folyamatos fenn- tartására gyakorlatias elképzeléseket is tartalmaztak.

E rövid áttekintés és jól mutatja, hogy az Alapítvány szociális és egészségügyi szerepvállalását sokféle szükség és kihívás formálta az elmúlt évtizedben. Mindez a programok változatos sorsát is nagyban meghatározta: keletkezésüket és megszűnésüket, osztódásukat, beolvadásukat és szüntelen módosulásukat az élet rendje szerint. A felsoroltak között éppúgy akadnak ambíciózus, nagy költségigényű, sok éven át jól bevált támogatási formák, mint kérészetű, célt tévesztett vagy idővel okafogyottá vált kezdeményezések. A sokféle enyhítendő szükségén kívül leginkább két tényezőn múlott programjaink sikere vagy kudarca: a rendelkezésre álló forrásokon és az általunk felkarolt ügyek szakmai, társadalmi recepcióján. A megaprogram aránylag bőséges kerete 1995 és 1998 között még sokféle támogatási formára, kísérletre és modellértékű innovációra lehetőséget adott. Később, az évről évre szűkülő alapítványi források már keményebb választás elé állították a döntéshozókat, s így csak néhány, valóban hiánypótló egészségügyi feladatra, létfenntartású szociális ügyre futotta - főként a súlyos betegségben szenvedők és a leszakadók vagy válságos helyzetűek (romák, hajléktalanok, munkanélküliek, utcagyerekek stb.) támogatására. Ám a fentiek egyben igazolják azt is, hogy hiába lett volna minden jó szándék és anyagi erő, ha hiányzik hozzá a kellő szakmai, társadalmi támogatás. Hisz ahol csak sikereket értünk el programjainkkal, ott mindenkor

hasonlóan eltökélt partnerszervezetekre, kormányzati vagy önkormányzati munkatársakra támaszkodhattunk, és szakértők, önkéntesek sokasága azonosult az általunk istápolttal. Munkánk valódi fedezetét és sajátos többletértékét pedig éppen ők adják: a sok ezernyi megsegítettén kívül az a másik ugyancsak népes tábor, mely az elmúlt évtizedben segítőkészen kezdeményezéseink mögé állt.

Jombach Márta

MAGYAR RÉSZVÉTEL AZ OSI EGÉSZSÉGÜGYI NETWORK PROGRAMJAIBAN

A Soros alapítványok nemzetközi együttműködését és hálózati programjait irányító New York-i, illetve budapesti székhelyű Open Society Institute alapítását csaknem tíz évvel előzte meg a magyar Soros Alapítvány létrejötte. Sajátos helyzeti előnyének köszönhetően így az Alapítvány jóval kevesebb ún. network programban vett részt, mint kelet- és közép-európai társai.

A kilencvenes évek közepén indított orvosi és egészségügyi network programmal párhuzamosan futó Egészségügyi rendszerfejlesztési programunk a magyarországi szükségleteken alapult, és meglehetősen nagy költségvetésből olyan projekteket finanszírozott, amelyek messze túllépték a network programok tartalmi és pénzügyi kereteit. Míg azokban az orvosok internethez való juttatását, ultrahang oktatási centrumok létrehozását, orvosi műszerek beszerzését finanszírozták, a Soros Alapítvány helyi programjaival olyan modellértékű kezdeményezéseket indított el (pl. házi ápolás, egynapos sebészet, kórházak minőségbiztosítási programja stb.), melyek a teljes egészségügyi ellátórendszer strukturális változását segítették elő. A szakkuratóriumot és az alkuratóriumokat az egyes területeket legjobban ismerő szakemberek alkották, s egy-egy pályázati program kiírását gondos előkészítő munka előzte meg. (A megaprogram részletes bemutatását ld. az előző írásban.) Volt azonban néhány tudományág, szakterület, ahol a szakkuratórium úgy ítélte meg, érdemes a nyugati tudást, tapasztalatot befogadni, átvenni. Annál is inkább, mivel ezekre az OSI külön keretet biztosított. A következőkben ezeket a programokat kívánom röviden bemutatni.

Az alapítványi hálózat valahány tematikus programjában kulcsszerep jut a szakemberképzésnek, a szakmai cserekapcsolatok kialakításának és ápolásának.

Ennek jegyében a **Schweitzer** és a **Salzburg Medical Seminars** immár több mint egy évtizede szakorvosok, egészségügyi szakemberek számára nyújt továbbképzést.

Az elmúlt tíz év során csaknem kétszáz fiatal magyar szakorvos vett részt egyhetes képzésen Salzburgban. A salzburgi programot az OSI-n kívül az American Austrian Foundation és a Cornell University Medical College (New York) támogatja.

Jóllehet a Soros Alapítvány 2003-ban befejezte a fenti két program szervezését, a Salzburg Medical Seminars a Magyar Hospice Alapítvány koordinálásának köszönhetően jelenleg is nyitva áll a továbbképzésekre pályázni szándékozó magyar orvosok előtt.

A New York-i Lindesmith Center és az OSI által közösen meghirdetett nemzetközi ártalomcsökkentés (**Harm Reduction**) program az intravénás drogokat használókat fenyegető ártalmak enyhítésére szolgál. A drogosoknak nyújtott szolgáltatások minél szélesebb körét igyekszik elterjeszteni, hogy ily módon csökkentse a drogfogyasztás nem kívánt mellékhatásait, javítsa a betegek egészségi és társadalmi helyzetét, óvja őket a HIV- és a hepatitiszfertőzésektől, és könnyen elérhető orvosi ellátást biztosítson a krízishelyzetben levők számára.

Magyarországon ennek keretében utcai szociális munkások képzését, tapasztalatcseréit és munkáját támogatták ösztöndíjakkal, valamint drogcentrumok, családsegítő szolgálatok, érdekvédő szervezetek kaptak anyagi segítséget.

A **tűcsere** programban az egyszer használatos eszközök ingyenes cseréjét, vala- mint a veszélyes hulladék szakszerű kezelését vezették be.

1996 és 1999 között a Soros Alapítvány közösen bírálta el a New York-i kuratóriummal a pályázatokat, és a program-adminisztrációban is segédkezett.

1997-ben Soros György személyes kérésére indult az ún. **agysebészeti program**. A New York-i Aitken Neuroscience Institute-tal együttműködve két magyar baleseti sebészeti központ (Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Kórház és az Országos Traumatológiai Intézet) agysebészei vettek részt abban a tudományos munkában, melynek célja a súlyos koponyasérültek ellátásának javítása volt. Az ellátási protokoll kialakításához szükséges adatbázis elkészítésében, a betegek személyes adatait szigorú titokvédelemmel kezelő nemzetközi konzultációkban és a módszertani továbbképzésekben a két kórház angolul jól beszélő fiatal idegsebészei vettek részt dr. Dobál József és prof. dr. Pentelényi Tamás vezetésével. Mivel a programot csak kellő műszerezettségű, aránylag nagy számú esetet ellátó kórházi osztály tudja sikerrel abszolválni, a pályázat meghívásos volt.

A New York-i OSI-val közösen támogattuk a DOTE Gyermekklinikájának pályázatát (1998), melynek eredményeként gyermek-epidemiológiai kurzust szerveztek a környező országok gyermekorvosai számára. A pályázók egy Kelet-középeurópai Infektológiai és Gyermekimmunológiai Oktatási és Kutatóközpont létrehozását tervezték.

A **geriátriai program** (1999) szintén a New York-i Open Society Institute kezdeményezése szerint alakult. Célja Közép- és Kelet-Európa országaiban az idősellátás új módszereinek, az idős korról való újszerű gondolkodásnak az elterjesztése, különös tekintettel a közösségi kezdeményezésekre. A hálózati program részeként Magyarországon is létrejött egy alapítvány pszichiátriai betegek, pártfogóik és családtagjaik önszolgálatára, érdekeinek védelmére.

Később ezt az érdekvédelmi feladatot a **Pszichiátriai Érdekvédelmi Fórum** vitte tovább, mely szervezet működését az OSI folyamatosan támogatja.

1999-ben az orvosi és egészségügyi (Medical and Health) network program új irányt vett. Ettől fogva **Public Health Network** program elnevezéssel népegészségügyi és közösségi egészségmegőrzési projekteket és a népegészségügyi oktatás bevezetését helyezte középpontba. Megalakult a New York-i székhelyű Public Health Szakkuratórium, amely a kelet- és közép-európai országok alapítványainak népegészségügyi stratégiáját hivatott jóváhagyni vagy felülbírálni. Ennek következtében a hazai egészségügyi szakkuratórium önálló hatásköre mindinkább beszűkült, ami a kuratóriumi tagok számára egyre kevésbé volt vállalható. Csehák Judit, a Szakkuratórium elnöke ezért 2001 tavaszán lemondott tisztségéről. Még az év végén - nagyjából párhuzamosan a hazai indítású egészségmegőrzési programok befejeztével - a Szakkuratórium is megszűnt.

A néhány - továbbra is működő - egészségügyi network programra beérkezett pályázatot a Civil Kuratórium, majd a Nagykuratórium hagyta jóvá a New York-i előterjesztések alapján.

A 2000-2003 közötti időszakban működő hálózati programok a következők voltak.

Workforce Development/Public Health Informatics program A New York-i OSI e két népegészségügyi programjának célja az volt, hogy egyrészt bevezesse a web-alapú oktatást a népegészségügyi képzésbe, másrészt, hogy olyan adatbázis összeállítását ösztönözze, amely Közép- és Kelet-Európa, valamint a volt Szovjetunió tagországaiban a népegészségügyi információs szolgáltatás javítását szolgálja. Ennek részeként a Debreceni Egyetem Népegészségügyi Iskolája kapott támogatást, akárcsak a Workforce Development programban, amely népegészségügyi iskolákat támogat. A New York-i Open Society Institute az Európai Népegészségügyi Iskolák Szövetségével (ASPHER) karöltve olyan tevékenységek megvalósulását segítette, amelyekből a képzés minőségi javulása várható.

Hospice, palliatív ellátás A hospice gondozás célja a gyógyíthatatlan betegek életminőségének javítása és hozzátartozóik segítése. Az első hazai hospice szervezet, a Magyar Hospice Alapítvány dr. Polcz Alaine pszichológus és tanatólogus kezdeményezésére alakult meg 1991-ben. A 13 év során a hospice egészségügyi rendszerbe való integrálásának kimondásával megsokszorozódott a hospice, palliatív részleg vagy házi ápolási csoportot létrehozó szervezetek száma. A Soros Alapítvány nemcsak e szervezetek tevékenységét támogatta, hanem a hazai hospice alap- és továbbképzéseket, valamint modellkísérleteket és kutatásokat a haldoklók végigkísérése, a palliatív terápia és a fájdalomcsillapítás témakörében. A hospice, palliatív ellátás 2000-től a network egyik prioritása lett, így az elmúlt négy évben a magyarországi példák átadására, „policy” konferenciák szervezésére, tananyag fejlesztésére pályáztak szervezeteink sikerrel az OSI-hoz. Mindezek eredményeként Magyarország mára a közép-kelet-európai térség módszertani és hospice oktatási központjává vált. Ha mérleget kellene vonni, megválaszolván a kérdésre, hogy vajon „megérte-e” a fenti programokban részt venni, egy kicsit nyilván mást mondana a kurátor, mást a pénzügyeket intéző munkatárs és mást a programvezető. Ám mindez aligha nyom sokat a latba ahhoz a pénzzel nem mérhető, gyakorlati haszonhoz képest, amit e támogatások az orvosoknak és különféle betegsegítőknél - végsősoron a betegek sokaságának jelentettek. Ami pedig a pénzt illeti, az OSI által meghirdetett hálózati programokból a magyar pályázók összességében több mint 200 millió Ft támogatásban részesültek.

A felsorolt programok eredményességét és hatását látva már nem az adminisztrációs nehézségek jutnak eszembe, hanem annak örülök, hogy van egy jól működő népegészségügyi iskolánk, egy - a térségben egyedülálló - hospice központunk és jó néhány olyan egészségügyi civil szervezetünk, amely a network programok segítségével intézményesült. Végül, megismertem közeli és távoli kollégáimat, 28 ország Soros Alapítványának egészségügyi programvezetőjét és szakértőit, akikkel öt éven át közösen terveztük, szerveztük mindazon programokat, melyek e sokszínű és igencsak eltérő fejlettségű országokban egyaránt megvalósíthatóak voltak.

Szőke Katalin

„ITT AZ ÉLETRŐL VAN SZÓ”

(Részletek egy Polcz Alaine-nel készült interjúból)

Hogyan kezdett el haldoklókkal foglalkozni?

A '70-es években a II-es számú Gyermekklinikán dolgoztam mint pszichológus. Akkor még egyértelműen halálos megbetegedés volt a leukémia. Ma már 80%-ban gyógyítható. Abban az időben még szinte ellátatlanok voltak a haldokló betegek, ezért természetesnek tűnt számomra, hogy ez kihívás az élettől. Amikor elkezdtem foglalkozni ezzel, akkor ennek még se irodalma, se hagyománya, se praxisa nem volt. Ez azt jelentette, hogy el kellett indulni egyedül a sötétben, és keresni az utat. A gyerekekkel nem volt nehéz, a szülőkkel sokkal nehezebb volt. Azt hiszem az egyik legnehezebb probléma szembesülni azzal, hogy meghal a gyermekem.

Úgy tűnt, hogy borzasztó szenvedés a gyermeknek a kórházban meghalni. Megbeszéltem a professzorral, hogy haza kellene engedni őket. Akkor azonban erről hallani se akartak sem az orvosok, sem a nővérek. Elképzelhetetlen volt, hogy a gyermek otthon haljon meg. Amikor az első gyermeket hazaengedtük, meg volt döbbenve az osztály. Munka után rendszeresen elmentem meglátogatni a hazaengedett gyermekeket. Követtem ezeket az eseteket, ahogy a klinikán haldokló gyermekeket is, és azt tapasztaltam, hogy a haldokló gyermekeknek jobb otthon lenni, mint kórházban.

Milyen nehézségekkel találkozott ebben az időszakban?

Ebből a szempontból a nehézségeim nem a szülőkkel voltak - ők vállalták a gyermeküket. Akármilyen szegénységben is éltek - csodálkozva láttam, ha megfelelő a személyiség (és 90%-ban megfelelő) - akkor egy szuterén lakás egy szobájában is el tudják látni a beteget. De sokszor nehéz volt a szomszédokkal, távolabbi rokonokkal, mert tapintatlanok voltak, hol segítettek, hol nem, tapintatlan kérdéseket tettek fel, nehéz helyzetbe hozták a családot. A legnehezebb a körzeti orvosokkal volt. Nem értették, hogy miért engedték haza a gyermekeket, mindenáron azonnal vissza akarták küldeni őket a klinikára. Minden orvossal külön foglalkoztam, külön kellett meggyőzni, hogy ez a jó út - és akkor segítettek. Ez a hazaengedés azt jelentette, hogy éjjel-nappal, bármikor, bejelentés nélkül vissza lehetett őket hozni a Klinikára, ha rosszabbul voltak, ha valami baj történt, ha elfáradt a család, ha nem bírták tovább. A körzeti orvos bármikor hívhatta az osztályt és tanácsot kérhetett a gyermek kezelőorvosától. Tulajdonképpen akkor még semmit sem tudtam a hospice-ról, de hospice körülményeket teremtettünk.

Egy-két év múlva láttam, hogy hazaengedni jó, és felmérést készítettem, amit publikálni akartam. Mindenütt visszautasították. Azzal érveltek, hogy egy ilyen cikket úgysem olvasnak el az emberek. A szakma is úgy vélekedett, hogy ez lehetetlen. Végül a *Valóság* vállalta, de a gépíró fejfájást kapott, amikor leírta. Újabb érv, hogy nem fogják utána megvenni a folyóiratot, visszautasítják, amiért ilyen cikk jelent meg. Az eredmény fordított volt. Ez volt az első áttörés Magyarországon. Érdeklődtek. Érdekes számomra: utóbb olvasom, hogy ennek kapcsán hogyan nyilatkozott az osztályvezető orvos. „Alaine megmagyarázta, hogy ez miért jó, és lassan-lassan minket is rávezetett, hogy a gyermeknek jobb, ha otthon hal meg.” Tehát ez egyszerűen a praxisból adódó felismerés volt, és mit sem tudtam a hospice-ról. Egész egyszerűen az a felismerés vezetett, hogy rossz a kórházban meghalni, otthon kell - szeretteink körében - tölteni az utolsó napokat. Legyen az anya a gyermek mellett. Hiába engedték, hogy bent legyen a klinikán - mi voltunk az elsők az országban, akik ezt megengedték -, de amikor az elkülönítő szobában órákig ott van egy anya egyedül a gyermekével, ennél szörnyűbb csak az, ha teljesen egyedül van a gyermek. Ha a többi gyermek között hagyjuk a haldoklót, akkor azok rémültek meg, ha izoláltuk, szenvedett az izolációtól. Nehezítette a helyzetet, hogy az akkori felfogás szerint gyermeknek morfiumpot nem volt szabad adni. Hát azok az iszonyatos szenvedések, a félelem, a szörnyűség... Az ember bent marad egy haldoklóval két-három éjjel, de egyik jött a másik után. Azt sem lehetett, hogy az ember teljesen feladja a saját életét. De ha fel is adná a saját életét, reggel akkor is ott kell ülni a következő beteg mellett, nem mentség az, hogy én éjjel nem aludtam.

Kapott-e segítséget, és ha igen: mit és kitől?

Kaptam-e segítséget? Elsősorban a szülőktől a bátorítást, az összefogást, a hálát, a szeretetet, azt, hogy mindenben olyan készségesen próbáltak segíteni, igazodni. Azt, hogy a halál után visszajöttek, hogy leveleket írtak, hogy köszönték. Azt mondta egyszer a gondnok: „megáll az eszem, meghal a gyermek, és jönnek a hálás szülők virággal”. Akkor tanultam meg - és ez nagy segítség volt -, hogy ha a szülők hálásak a gyermek halála után, ez azt jelenti, hogy lehet segíteni a haldoklás folyamatában - a gyermeknek és a szülőknek is.

Amikor az orvosok elfogadták, hogy ez jó, akkor már összefogás volt. Közös döntöttünk a segítségnyújtás mikéntjéről. Persze voltak olyan harcok, amikor azt mondta az osztályvezető orvos, hogy „Alaine, gondolj az én lelkemre is, attól félek, hogy a mentőkocsiban hal meg a gyermek, mit érzek én mint orvos, amikor útra engedjük?” Erre azt mondta a játékfoglalkoztató fiatal lány, hogy lehet-e szebben meghalni, mint úgy, hogy tudom, hogy útban vagyok hazafelé? Ezt gyönyörűnek találtam.

Segített a klinika is. Nagyon fontosak voltak ezek a harcok és ezek a csaták. Például néztük, hogy más intézményekben mi van. Volt Párizsban egy intézmény, ahonnan hazaküldték a gyermekeket meghalni, hogy a statisztika jobb legyen. Ezt mi nagyon keménynek éreztük. Tehát nem állt mögötte a felismerés.

A hospice munkánál eleinte az Onkológiai Intézet is segített, sok orvos, sok nővér, barátok. Kocsis Zoltán felajánlotta, hogy tart egy estét a hospice javára. Nyitottak az emberek, segítenek. A Posta annak idején kedvezményt adott a telefonra. Fillérekért telepített vonalakat, és ez nagyon fontos volt a betegnek, aki távol, messze lakik, hogy el tudja érni az orvost, a nővért.

Nagyon szépen ír a Meghalok én is? című könyvében a paraszti társadalmak és a falu temetkezési szokásairól. Hogyan hasznosította munkájában ezt a tu- dását?

Azt gondolom, hogy engem a felismerésben sokat segített az, hogy én még láttam otthon meghalni gyermekeket, és tudtam azt, hogy mire képesek az asszonyok, az anyák. Egyrészt ezt láttam, és ezért tudok aránylag jól dolgozni felnőtt haldoklókkal is. Másrészt a világháborúban megszoktam a halált és a haldoklókat. Önkéntes nővér voltam mint gimnazista, minden szabad időmet kórházakban töltöttem. Nekem a test ellátása nem volt idegen. A halálnak a háttere sem volt idegen. A régi rítusokat, szokásokat ismertem. Végül a pszichológiai tudásom, a mélypszichológiával való kapcsolatom és a hitem is segített a szellemi ellátásban. Úgyhogy nekem sokkal könnyebb volt ezzel a háttérrel ehhez a munkához fogni. (...)

Kérem, beszéljen a hospice-ban végzett tevékenységéről!

Ez jóval később történt, mert hét évvel túldolgoztam a nyugdíjkorhatárt, utána jött két-három év szünet és akkor én már közben megismertem Elisabeth Kübler-Rosst, és valamennyit tudtam a hospice munkáról. Tehát 10-15 évvel később kezdtem a hospice munkát. Ekkor nyugaton ez már nyitott terület volt. Több ország- ban is a hospice szellemében indult ez a munka - például Kalkuttai Teréz anya Indiában az utcáról felszedett haldoklókat gondozta, vallási megkülönböztetés nélkül. Csak a szeretetet és a gondoskodást adni, anélkül, hogy próbálnánk a mi hitünket rájuk erőltetni, kinek-kinek tiszteletben tartani a hitét - ez a hospice szellemiségéhez is hozzátartozik. A haldokló nem térítés tárgya. Cicely Saunders Lon- donban létrehozta az első hospice otthonot, s ez jelentősen hozzájárult a palliatív terápia fejlődéséhez is. Elisabeth Kübler-Ross pedig a haldoklás pszichológiai folyamatát tanulmányozta.

Magyarországon 1991-ben kezdtük ezt a munkát. Hívást kaptam egy ősz hajú, számomra ismeretlen asszonytól hospice létrehozására. Nem a hospice-től féltem, és nem a haláltól, hanem az adminisztrációs munkától. De két-három hónap alatt hárman talpra állítottuk. Nagyon nehéz volt, mert egyikünknek sem kenyerre az adminisztráció, bár ez nagy adminisztrációs feladat volt. A munka kezdete nagyon szép volt, nagyon sokat tanultam, és elmondhatom, hogy bizonyos fokig én már otthonosan mozogtam az erdélyi szociális háttér miatt, a Gyermekklinikán szerzett tapasztalataim miatt, és akkor már jött az irodalom is, sőt gombamód szaporodott a tanatológiai irodalom. Akkorra már a társadalom részben éretté vált ennek az elfogadására. Szerintem azért, mert közben megkezdődtek az eutanázia-viták, megkezdődött a reszuscitáció. Így már nagyon sok ember tudott arról, hogy el tudjuk húzni a halál idejét, és elkezdtek félni az emberek a halálhoz vezető úttól. Közben jöttek az új fájdalomcsillapító módok is. Tehát a reszuscitációval a tabu a halál körül kezdett lebomlani, és hirtelen az érdeklődés a haldokló és a halál felé fordult. Valószínűleg - nem szándékosan, nem tudatosan -, de valamennyire már én is készítettem elő a talajt a tanulmányaimmal és a könyveimmel.

Milyen anyagi támogatást kaptak az induláshoz, illetve miből tartja fenn magát a Magyar Hospice Alapítvány?

A Soros Alapítvány karolt fel minket. Az első négy évet abszolút nekik köszönhetjük. Jelenleg is támogatnak. Később a Népjóléti Minisztérium és a Társadalombiztosítás is írt ki hospice pályázatokat. A betegetől, a hozzátartozóktól azonban sohasem fogadunk el pénzt - legfeljebb utólag adományt az alapítvány részére. Itt nem lehet jól keresni, ne jöjjön hospice munkára olyan ember, aki pénzt akar keresni és ebből akar megélni. A Gyermekklinikán is tilos volt pénzt elfogadni. Ezt tudom, mert nálam kumulálódott, mivel nekem mint pszichológusnak mondták el a szülők, hogy nem fogad el a kezelőorvos pénzt, és ők ezt úgy értelmezték, hogy nem lehet a gyermeket megmenteni. Amikor

később hivatalosan is megengedték, hogy szabad pénzt elfogadni, ott álltunk megdöbbenve, és nem tartottuk etikusnak, hogy ilyen szenvedő emberektől pénzt fogadjunk el. Nekem ez a legtermészetesebb volt, a hospice-hoz hozzátartozik, hogy pénzt és ajándékot elfogadni tilos. A Klinikán a professzor nekünk azt engedte meg, hogy virágot, saját kézzel készült kézimunkát elfogadhatunk, mivel ezt visszautasítani szeretetlenség lenne, ugyanez vonatkozik a hospice-ra is. Ez nem az anyagi meggazdagodás, hanem a lelki gazdagodás útja, nagyon sokat tanul az ember a haldoklóktól. (...)

Milyen akadályokba ütközött a hospice munka kapcsán?

Biztosan voltak, de nekem olyan az alaptermészetem, hogy főképpen a jóra emlékszem, és olyan hamar elfelejtem a rosszat. Abszolút pozitív érzés maradt bennem, hogy nyitott a társadalom. Részleteknél természetes, hogy voltak harcok, de ez nem azt jelenti, hogy úgy éled meg, hogy ez akadályoztatás. Még nem értik, még nem látják, még nem tudják miről van szó, hiszen én sem tudtam eleinte, hogy ez a jó. Ha az akadályokat úgy tekinted, hogy nem a munkádat akarják hátráltatni, hanem nem tudják, hogy mi az, vagy nem értik, akkor sokkal könnyebb.

Persze azért akadályok most is vannak. Nagyon nehéz a mai helyzet azért, mert az egészségügyi törvényben ugyan benne van a hospice ellátás, de a társadalombiztosítás olyan keveset fizet bejegyzett és elfogadott alapítványoknak, olyan nagyon keveset, hogy az egyszerűen nevetséges. A beteglátogatásokért kapott kevés pénzből kellene kigazdálkodni a hospice-ban dolgozók fizetését, a közlekedés díját, a hospice működési költségeit: a telefont, az iroda költségeit stb. Ezt mi pótoljuk Soros-pénzből, de később nem tudom, hogy miként lesz. Nagy nehézségekkel küszködnek a már felállított és működő hospice részlegek. A túlélés stratégiáját próbáljuk folytatni addig, ameddig az egészségügy többet tud erre áldozni, és egyáltalán rendszerré válik a hospice tevékenység.

Ha jól tudom, palliatív osztály esetén a krónikus ágyakra vonatkozó finanszírozást alkalmazza a társadalombiztosítás...

Pedig a krónikus ellátás pontosan az ellentéte ennek, mint amit mi teszünk, tudniillik hogy mindent megadunk a betegnek. Tulajdonképpen nem is szeretjük ha krónikus, vagy volt elfekvő osztályból lesz hospice, mert azt átalakítani úgy, hogy otthonos, meleg legyen, ne legyenek rideg szabályok, minden a haldokló kedve szerint történjen, őt vegye körül egy felkészültebb személyzet, jobb ellátás, ahol nincsen kötelező látogatási idő, étkezési idő stb., tehát egy magas szintű ellátás - ezt a legmélyebb pontról elindulva kialakítani nagyon nehéz.

A legnehezebb a palliatív részlegeket fenntartani, mert azt csak úgy lehet, ha a kórház erre áldoz. Tehát a palliatív részlegek területén nagyobb csaták vannak, mint a home care körül, mert a palliatív részlegnek egy kórházba kell betagozódnia - viszont egy kórházi hierarchiába, módszerbe, technikába stb. egy ilyen osztálynak beilleszkedni nagyon nehéz. De azt gondolom, hogy minden országban vannak és lesznek is hasonló nehézségek. Pár évvel ezelőtt láttam Bécsben a hospice-t: még csak házi gondozó részlegük volt, ők nem tudtak palliatív részleget csinálni. Később megnyitották, de rövid idő múlva már be kellett zárniuk, majd újból nyitottak másat. (...)

Mi az elképzelése a jövőről?

Azt hiszem, a hospice világszerte tért hódít és előtérbe kerül. Egyre többet tudunk a haldoklókról, a haldoklók segítségéről, és a társadalom nyitottan fogadja ezt a munkát. Jobban tudja szervezni és megélni a saját életét. A halálközelben tanulja meg az ember azt, hogy mi az élet értelme, célja. Nagyon nagy dolog, ha egy társadalom szembe tud nézni a halállal, segíteni tudja a haldoklókat. Ez csak úgy lehetséges, ha tanulja ezt a szembenézést - és akkor másként is fog élni. Ez nem csak azt jelenti, hogy segítjük a haldoklókat, hanem ezzel a saját gyökereinket is mélyebbre eresztjük és gazdagabban, szebben élünk a halál tudatával, másként visszük a szerelmünket, gyermeknevelésünket, életünket.

Őn szerint mitől alakul ez ki? Birtokában vagyunk-e azoknak az értékeknek, amelyeket megtapasztalunk a haldoklók mellett?

Azt szoktuk mondani, hogy a halál az igazság órája, akkor lemeztelenednek a dolgok. Sok minden, amit ráraktunk csak akkor hullik le. Jönnek a felismerések. Mit csináltam az életemben? Miért nem éltem igazán? És ha ezt átéled egy haldoklónál, két haldoklónál - már másképpen nézed az életet. Az értékek átalakulnak. S ez az értékdevaluáció, amelyben ez a társadalom él, hirtelen élessé válik. Kegyetlen ez a piacgazdaság, és ez lemeztelenedik halálközelben.

Marie de Hennezel A meghitt halál című könyvében azokról a tapasztalatairól ír, melyet munkája során haldoklók ágya mellett élt meg, és tanult tőlük. Mit gondol erről?

Hasonlít ez ahhoz, amit Elisabeth Kübler-Ross csinál: a haldoklók mellé mennek az egészségesek élni tanulni. Ezt Szókratész úgy fogalmazza meg: „Filozofálni nem más, mint halni tanulni. Halni tudni annyi, mint élni tudni.” Itt sokkal-sokkal többről van szó, mint a halálról és a haldoklókról. Itt az életről van szó.

A MAGYAR HOSPICE-PALLIATÍV EGYESÜLET OKTATÁSI TEVÉKENYSÉGE 1995-2004

A magyarországi hospice képzések rendszerét - az európai standardra és a nemzetközi tapasztalatokra alapozva - az 1995-ben Magyar Hospice Egyesület néven megalakult országos hospice szervezet fejlesztette ki. Képzéseink megvalósítására kezdettől a magyar Soros Alapítvány támogatása adott lehetőséget, majd 2000-től két ízben is elnyertük az Nyílt Társadalom Intézet Nemzeti képzési programjának kétéves pályázati támogatását, amely 2004 végéig nyújt anyagi háttérrel tanfolyamaink szervezéséhez.

ÁPOLÓK ÉS MÁS EGÉSZSÉGÜGYI SZAKEMBEREK HOSPICE KÉPZÉSE

1995 óta az Egészségügyi Szakképző és Továbbképző Intézettel együttműködve évente kétszer 40 órás (5 napos) alaptanfolyamot szervezünk, amelyet szintén 40 órás továbbképző tanfolyam követ különböző egészségügyi szakemberek számára. A tanfolyamok egymásra épülnek: továbbképző tanfolyamot csak az végezhet, aki az alaptanfolyamot már elvégezte.

Nagy súlyt helyezünk a változatos módszerekre: az alaptanfolyamokon az előadásokat kommunikációs tréning (12 óra) valamint filmvetítések egészítik ki (3 óra), amelyek a haldokló beteggel való kommunikáció ismereteit mélyítik el. A továbbképző tanfolyam módszerében az esetközpontúság dominál. Az előadások elsősorban a gyakorlatra épülnek, és ezeket esetmegbeszélés (9 óra), egynapos hospice látogatás, valamint filmvetítések egészítik ki.

A tanfolyamok vizsgával zárulnak. Képzéseinket az Egészségügyi Minisztérium - maximális pontszámmal - pontszerzővé minősítette 1998-tól. Ezt a minősítést azóta is minden évben megkaptuk. 2004 augusztusáig hospice képzéseinken összesen 3073 fő vett részt, ebbe beleszámoltuk a vidéken, illetve külföldön - Szegeden, Dombóváron, Győrben, Erdélyben stb. - tartott tanfolyamainkat is. A tanfolyamok szakmai minősítését a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Magatartástudományi Intézete vállalta. A hospice oktatás magas színvonalának biztosítása érdekében a Magyar Hospice Egyesület az egészségügyi dolgozók információs lapjában, az ETINFO-ban 1998-ban, majd 2003-ban is közzétette az Egyesület által elfogadott (minősített) hospice oktatók listáját.

Képzéseink célja elsősorban a halállal, haldoklással és gyásszal kapcsolatos szemlélet formálása az egészségügyben. A tanfolyamokon csak kisebb részben vesznek részt hospice dolgozók, akiknek a Magyar Hospice-Palliatív Egyesület (Az Egyesület nevét 2001-ben egészítettük ki.) alapszabálya szerint kötelező a tanfolyamok elvégzése; nagyobb részben vidéki és budapesti kórházakban, házi szakápolásban, illetve ápolási otthonokban dolgozó szakemberek - elsősorban ápolók, szociális munkások, gyógytornászok, aszisztensek - végzik el tanfolyamainkat, hogy az újfajta szemléletet beviessék az egészségügyi, illetve a szociális ellátás napi gyakorlatába. Az általunk szervezett alaptanfolyamokon önkéntesek is jelen vannak (kb. 10%-ban). A szakemberek és önkéntesek együttes jelenléte úgyszintén szemléletformáló hatású, hiszen Magyarországon - sajnos - nincs igazán hagyománya az önkéntes munkának.

Tanfolyamaink után a hallgatók névtelen kérdőívben összegzik véleményüket. A résztvevők a kezdetektől fogva kitűnőnek, illetve kiemelkedően jónak minősítik tanfolyamainkat és előadóinkat. Egyesületünk 1996-ban indította útjára oktató füzetsorozatát „Hospice beteggondozás” címmel. E kiadványok a hospice gondozás egy-egy részterületének ismereteit foglalják össze, s így módon tananyagként szolgálnak a képzésekhez, elmélyítve és további módszertani adalékokkal bővítve az itt szerzett ismereteket. A sorozat eddig megjelent 9 kötete a hospice magyarországi helyzetét, továbbá a hospice-ban dolgozó orvos, nővér, önkéntes segítő, gyógytornász, dietetikus, szociális munkás és lelkes speciális feladatait, valamint a gyászfeldolgozás lehetőségeit ismertetik.

A 15/2004. (III.8.) ESZCSM rendelet az egészségügyi szolgáltatások nyújtásához szükséges szakmai minimumfeltételekről szóló 60/2003. (X.20.) ESZCSM rendelet módosításáról közli a hospice ellátás minimumfeltételeit, és ebben kötelezővé teszi a hospice-ban dolgozók számára a fent említett, minősített hospice tanfolyam elvégzését.

ORVOSOK ÉS ORVOSTANHALLGATÓK HOSPICE/PALLIATÍV KÉPZÉSE

Az orvosok érdeklődése sajnos nem annyira jellemző a téma iránt, mint a nővéreké vagy más egészségügyi szakembereké. Az elmúlt tíz évben hat alkalommal tartottunk az Egyesület szervezésében palliatív terápiás továbbképzést orvosok számára, összesen 152 fő részvételével, így a jövőben elsősorban az ő érdeklődésüket szeretnénk felkelteni, illetve képzéseinket bevinni az alapfokú orvosképzésbe.

A Semmelweis Orvostudományi Egyetem Magatartástudományi Intézete szervezésében - úgyszintén a már említett Soros-támogatással - 2003 őszén tartottuk első 30 órás, kreditpontos kurzusunkat orvostanhallgatók számára *A terminális állapotú daganatos betegek palliatív ellátása* címen. Az oktatók a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Magatartástudományi Intézetéből, Aneszteziológiai és Intenzív Terápiás Klinikájáról, illetve a II. számú Gyermekklinikájáról, Radiológiai Klinikájáról és a magyarországi hospice-ok vezető szakemberi közül kerültek ki. A kurzus résztvevői között nem csak orvostanhallgatók, hanem szociális munkás hallgatók is a téma iránt érdeklődő, gyakorló orvosok is voltak. A képzéshez 2002- ben önálló tankönyvet is megjelentettünk *A palliatív ellátás alapjai* címmel e sorok írójának szerkesztésében.

Soron következő, 2004 őszén induló kurzusunkra máris több mint 50 orvos- tanhallgató jelentkezett, ami biztatóan jelzi, hogy a téma mind népszerűbb ebben a körben is.

Dr. Hegedűs Katalin
a Magyar Hospice-Palliatív Egyesület elnöke

1998

M = 1:100

Január elsejétől a minimálbér összege 19 500 forintra nő; a hatvanöt év felettiak ingyenesen utazhatnak a MÁV vonalain s az év öt hónapjában a Malév járatain is. Január elején a Koszovói Felszabadítási Hadsereg bejelenti, hogy megkezdte harcát a Szerbiához tartozó, albán többségű Koszovó és Albánia egyesítésért. Január 21-én Kubába látogat II. János Pál pápa. Ugyanaznap az amerikai elnök ügyeit vizsgáló bíró tudomására jut, hogy Clinton nyomására korábban hamisan esküdött az elnök egyik állítólagos szexpartnerére és beosztottja.

Február 2-án megkezdődik a sikerdíjáról elhíresült Tocsik Márta meghallgatása a Fővárosi Bíróságon. A kormány dönt a tandíjhitel szeptemberi bevezetéséről. Február 9-én Tbilisziben merényletet követnek el a grúz elnök ellen, de maga Sevardnadze túléli a támadást. 11-én ismeretlen tettesek meggyilkolják Fenyő Jánost, a VICO Rt. tulajdonosát a budapesti Margit körúton. Február 16-án a miniszterelnök bejelenti a parlamentben, hogy Magyarország visszafizette tartozása utolsó részletét a Nemzetközi Valutaalapnak. Másnap az Országgyűlés engedélyezi, hogy az Irak ellen fellépő nemzetközi erőök használják a magyar légerőt és a kijelölt hazai repülőtereket, valamint, hogy egy legfeljebb ötven fős magyar egészségügyi alakulat részt vegyen az ENSZ-határozatoknak érvényt szerezni hivatott nemzetközi akcióban. Február 27-én Pozsonyban a magyar és a szlovák fél aláírja azt a jegyzőkönyvet, amely alapján kidolgozható a bős-nagymarosi vízlépcsőről szóló közös keretmegállapodás. Február végén sikerrel jár Kofi Annan ENSZ-főtitkár bagdadi missziója, amely végül elhárítja az amerikaiak által tervezett, "Sivatagi mennydörgés" fedőnevű csapáSORozatot.

Március 13-án pokolgépet hatástalanítanak az FKGP Belgrád rakparti épülete előtt. Folytatódnak a Duna Kör szervezte tüntetések a bős-i keretszerződés ellen. Március 16-án, az 1994-ben választott Országgyűlés utolsó munkanapján a képviselők tíz törvényt fogadnak el, többek között a fogyatékosok jogairól és az állatvédelemről, ugyanakkor úgy döntenek, hogy a kisebbségek sem májusban, sem októberben nem jutnak parlamenti mandátumhoz. Március 19-én a kormány az év végéig meghosszabbítja Nemcsók János államtitkár s a Bős-Nagymaros ügyében tárgyaló magyar delegáció mandátumát és elfogadja a 4-es metró Etele tér és Baross tér közötti szakaszának építési tervét. Március 28-án leteszik az új Nemzeti Színház alapkövét, a tervek szerint 2000. október 23-án tartanak az első előadást. Március 31-én Brüsszelben megkezdődnek a hivatalos tárgyalások Magyarország európai uniós csatlakozásáról. Az albán többségű Koszovóban egyre véresebbé válik a helyi szerbek és albánok konfliktusa.

Április 3-án bejelentik, hogy Orbán Viktor vezeti a Fidesz-MPP országos listáját. A KDNP listája élén Giczy György, az MSZP-jén Horn Gyula, az MDF-én Lezsák Sándor, az SZDSZ-én Kuncze Gábor áll majd. Időközben a határidő lejártáig tizenöt párt állított területi, tizenkettő pedig országos listát a választásokra. Április 10-én megszületik az észak-iraki válság békés rendezéséről szóló újabb megállapodás. Április 23-án az Alkotmánybíróság határozatot hoz a Művelődési Minisztérium és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem közötti vitában. (Az alkotmánybírák döntése értelmében a minisztérium megsértette az egyetem önkormányzati jogát, amikor megtagadta a felvételi többletpontokra vonatkozó információk közzétételét a felvételi tájékoztatóban.) Április 25-én leszerel az utolsó sorállományú határőr, ezután már csak hivatásosok szolgálnak a határőrségnél. Koszovóban továbbra is dúl a polgárháború. Az uniós országokban folynak a közös valuta, az euró bevezetéséhez vezető tárgyalások, s a német és a francia parlament egyaránt jóváhagyja eredményeiket.

Május 2-án hajnalban pokolgép robban Szájer József, a Fidesz alelnökének lakása előtt. Május 10-én lezajlik az országgyűlési választások első fordulóját, a vártnál alacsonyabb részvétellel. Másnap a kormánypártok tárgyalni kezdenek a második forduló együttműködéséről, ugyanakkor a Fidesz-MPP és az MDNP jelöltek visszalépéséről dönt. Május 20-án tartja nyilvános vitáját Horn Gyula és Orbán Viktor a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen. Másnap az amerikai elnök aláírja a Magyarország, Csehország és Lengyelország NATO-felvételéről szóló törvényt. Május 24-én megtartják a választások második fordulóját. A szavazás eredményeként a parlamentbe jutáshoz szükséges küszöböt öt párt - a Fidesz 148, az MSZP 134, az FKGP 48, az SZDSZ 24, a MIÉP pedig 14 mandátummal - éri el, de hat párt jelöltjei jutnak képviselői helyhez (MDF 17). Május folyamán előbb India, majd Pakisztán is nukleáris kísérleti robbantásokat hajt végre. A koszovói válság tovább mélyül. Indonéziában harminckét év után megbukik Suharto tábornok.

Június 15-én az Alkotmánybíróság úgy dönt, hogy a parlamentbe jutáshoz szükséges ötszázalékos szavazati arányt meghaladó MIÉP tizennygy képviselője is frakciót alapíthat, és alkotmányellenesnek

minősíti a Hárszabály azon rendelkezését, amely ezt legkevesebb tizenöt főhöz köti. Ugyanaznap pokolgép robban a Fidesz Lendvay utcai székházánál. Június 18-án a parlament alakuló ülésén leteszik esküjüket az Országgyűlés májusban megválasztott képviselői, és Göncz Árpád köztársasági elnök kormányalakítási megbízást ad Orbán Viktornak. Június 20-án Magyar Bálintot választják az SZDSZ elnökévé. Az oroszországi pénzügyi válság tovább mélyül, és Japán gazdaságát is káosz fenyegeti, a japán jen is meredeken zuhanni kezd. Június derekán az "Elszánt sólyom" nevű hadgyakorlaton tizenhárom NATO-ország nyolcvanhárom harci gépe repül át Albánián és Macedónián, alig néhány kilométerre a koszovói szerb határtól.

Július 2-án délben a budapesti Aranykéz utcai robbantásos merényletben négyen meghalnak, huszónhárman megsebesülnek. A Fidesz és az MDF, illetve a Fidesz és az FKGP közötti koalíciós szerződések megkötése után július 8-án megalakul az Orbán Viktor vezette új koalíciós kormány. Még aznap az Országgyűlés úgy dönt, hogy az első alap- és kiegészítő képzésben résztvevő nappali tagozatos felsőoktatási hallgatóknak nem kell tandíjat fizetniük, emellett határoz a családtámogatási rendszer megváltoztatásáról s a TB-önkormányzatok megszüntetéséről. Július 12-én a francia válogatott nyeri a futball-világbajnokságot. Észak-Írországban a protestáns Orániai Rend menetének útvonala körül viszály robban ki, amely három kisgyermek életét követeli, és katolikus templomokat borít lángba. Szentpétervárott végső nyughelyükre helyezik az orosz cári család földi maradványait. Augusztus 7-én Kenyában és Tanzániában pokolgépek robbannak az amerikai követségeken. Az USA ellensapásként az iszlám fundamentalizmust régóta támogató Szudánt és az iszlám terroristák afganisztáni kiképzőtáborait veszi célba. Augusztus 11-én a Budapesti Értéktőzsde indexe csaknem 8%-kal esik, s az értékzuhanás folytatódik a hónap végéig. A hónap utolsó napjaiban nyilvánosságra hozzák a Fidesz vezető politikusainak az előző kormányzati ciklusban történt titkos megfigyeléséről szóló híreket. Kínában az elmúlt fél évszázad legnagyobb árvize pusztít a Jangce völgyében, eközben a pénzügyi válság egyre mélyül Japánban, és Oroszországban összeomlik a tőzsde. Viktor Csernomirgin megbízott miniszterelnök vezetésével új kormány alakul Oroszországban. Amerikában egy független ügyész vizsgálódása nyomán kérdésessé válik, hogy a szexbotrányba keveredett Clinton elnök egy korábbi vallomásában igazat mondott-e.

Szeptember 4-én a budapesti tőzsdeindex a lélektani határnak tekintett ötezer pont alá zuhan. Másnap az MSZP tisztújító kongresszusán Kovács Lászlót választják pártelnökké. Szeptember 14-én Orbán Viktor bejelenti, hogy Magyarország és Ausztria közösen pályázik a 2004-es labdarúgó EB megrendezésére. Szeptember 16-án határozatlan időre szóló, teljes körű tűzszünetet hirdet az ETA. Szeptember közepéig tovább zuhan a BUX-index. Pintér Sándor belügyminisztert azzal vádolják, hogy korábban kapcsolatban állt a robbantásos merényletekben résztvevő bűnözőkkel. A hónap utolsó napján a parlament nemzetbiztonsági bizottsága úgy dönt, hogy a belügyminiszter tisztázta magát a vádak alól. Szeptember végén szociáldemokrata kormány alakul Németországban.

Október 14-én az Országgyűlés, néhány ellenszavazat mellett, hozzájárul ahhoz, hogy a NATO igénybe vegye a magyar légteret egy esetleges Jugoszlávia elleni katonai akcióban. Október 16-án egy angol bíróság döntése nyomán Londonban őrizetbe veszik Pinochet egykori chilei diktátort. Az október 18-ai önkormányzati választásokon a szavazatok 25,4%-át az MSZP, 19,9%-át a Fidesz nyeri el. A polgármesteri posztok többségét független jelölt szerzi meg, Budapest főpolgármestere ismét Demszky Gábor lesz. Október 29-én bejelentik, hogy a kormány új pályázatot ír ki a Nemzeti Színház felépítésére, és másnap Schwajda Györgyöt nevezik ki miniszteri biztosnak. Október 23-án a közel-keleti békefolyamat újabb állomásaként, Washingtonban izraeli-palesztin megállapodás aláírására kerül sor.

November elején a kormány úgy dönt, hogy elhalasztja az ítélőtáblák - eredetileg januárra tervezett - bevezetését, mivel először az igazságszolgáltatás működését kell gyorsítani az elsőfokú bíróságok személyi és tárgyi feltételeinek javításával. November 5-én a kormány rendkívüli készültséget rendel el a Felső-Tisza térségében az áradás miatt. Ugyanakkor úgy dönt, hogy egyoldalúan felmondja a korábbi kormány szintű kötelezettségvállalást a 4-es metróvonal építésének ügyében. Másnap négy település lakóit telepítik ki a Felső-Tisza vidékén. Kárpátalján is óriási károkat okoz az emberéleteket is követelő áradás. November 10-én Bálint András lemond az új Nemzeti Színház igazgatói posztjáról, mert nem ért egyet az Erzsébet téri építkezés beszüntetéséről hozott kormánydöntéssel. November 17-én a miniszterelnök megszünteti a rendkívüli készültséget a Felső-Tisza vidékén, ugyanaznap több mint háromnapos küzdelem után sikerül elfojtani a nagylengyeli gázkitörést. November 27-én a kormány úgy dönt, hogy az integráció jegyében nyolcvankilencről huszónháromra csökkenti a hazai felsőoktatási intézmények számát.

December 3-án a Fővárosi Önkormányzat benyújtja bírósági keresetét a magyar állam ellen a 4-es metró építéséről kötött szerződés felbontása miatt. December 10-én a kabinet úgy dönt, hogy a

következő évtől az újonnan épített vagy vásárolt lakások után visszaigényelhető lesz az áfa 60%-a, de legfeljebb négyezer forint. December 21-én kétórás figyelemztető sztrájkot tartanak a mozdonyvezetők, melyet másnap megismétel a Vasutasok Szakszervezete is. (Ezeket utóbb a Fővárosi Munkaügyi Bíróság jogellenesnek minősíti.) A parlament elutasítja a NATO-csatlakozással kapcsolatos alkotmánymódosítást. December végén döntés születik az APEH bűnügyi igazgatóságának januári felállításáról, valamint arról, hogy a családi pótlék ismét alanyi jogon jár majd.

M = 1:10

Január elején Kim De Dzung, újonnan megválasztott dél-koreai elnök felkéri Soros Györgyöt, hogy tanácsadóként segítsen úrrá lenni az országot sújtó pénzügyigazdasági válságon. Tíz nap múlva Soros bejelenti, hogy mintegy 3 milliárd dollárt kíván Egyiptomban befektetni. Január közepén a Magyar Kultúra Napján a Köztársasági Érdemrend Kiskeresztjével tüntetik ki Kardos Lászlót, az Alapítvány korábbi igazgatóját. A hónap végén Civil Központ nyílik meg Kaposváron a Soros Alapítvány támogatásával.

Február elején a davosi Világgazdasági Fórumon Soros György új mechanizmust sürget a nemzetközi pénzpiacok ellenőrzésére, mivel szerinte a meglévő pénzügyi szervezetek: a Világbank, az IMF vagy a Nemzetközi Elszámolás Bankja - mint azt az ázsiai valutaválság is mutatja - nem képesek ellátni ezt a feladatot. A bíralt intézmények vezetői azonban elvetették a Soros javasolta új "Bretton Woods-i Egyezmény" tervét, s inkább a meglévő keretek jobb kihasználását tartják szükségesnek.

Március elején újabb konferenciát rendeznek "Az alternatív foglalkoztatási programok lehetőségei Észak-Magyarországon" címmel, melyen a résztvevők az Alapítvány OFA-val közös, új foglalkoztatást segítő programját is megvitatják. Zágrábban pert nyer a Nyílt Társadalom Alapítványa, melynek ítélete szerint az intézmény két munkatársától elkobzott pénzt a horvát állam köteles visszafizetni. Március idusán a Centrális Galériában "50 éve volt 100 éve" címmel újabb történelmi dokumentumkiállítás nyílik arról, hogy 1948-ban a kommunista állami propaganda miként manipulálta az 1848-as forradalom és szabadságharc emlékezetét. Ugyancsak márciusban a Nyílt Társadalom Archívuma teljes történelmi gyűjteményével beköltözik a CEU Nádor utcai épületébe. A hónap végén a BorsodAbaúj-Zemplén megyei Mályiban konferenciát szervez az Alapítvány az intézetben élő fiatal és felnőtt értelmi fogyatékosok életkörülményeinek javításáról, emberi jogaik érvényesítéséről.

Április 23-án a Budapesti Kongresszusi Központban megnyílik a Nemzetközi Könyvfesztivál, melyen az Alapítvány is képviselteti magát több tucat hazai könyvkiadó mecénásaként.

A minszki Soros-iroda vezetője távozni kényszerül hazájából, miután a belorusz elnök utasítására a hatósági zaklatások ellehetetlenítették a jótékonyági szervezet működését.

Május végén egy Pilisborosjenőn rendezett kétnapos konferenciával kezdetét veszi az Alapítvány Kisgyermekkorai fejlesztés programja. Párhuzamosan háromnapos iskolai informatikai továbbképzést tartanak Balatonfüreden, szintén az Alapítvány rendezésében.

Június 22-én a Magyar Tudományos Akadémia nyílt vitanapot tart Soros György: "The Capitalist Threat" címmel az Atlantic Monthlyban nemrég közzé tett tanulmányáról. A szerzőn kívül a vitában részt vesz Bródy András, Giscard d'Estaing, Rabár Ferenc, Jörn Rüsen, Tardos Márton és Vargha János. (Az elhangzottak rövidített szövevegét utóbb a 2000 című folyóirat 1998/9. száma is közli.)

Július elején a fogyatékosok önálló életvitelét segítő központot hoz létre Salgótarjánban a Hálózat a Demokráciáért Alapítvány, a Soros Alapítvány továbbá négy Nógrád megyei szervezet.

Augusztusban első ízben bírálja el a Közösségi egészségmegőrzés alkatórium a beérkezett közel kétszáz települési egészségtervet, 62 pályázatra mintegy 43 millió forint támogatást megszavazva.

Szeptember végén New Yorkban Martonyi János tart előadást a Külkapcsolatok Tanácsában (Council of Foreign Relations), ahol a nemrég kinevezett magyar külügyminisztert Soros György mutatja be a hallgatóságának. Ősszel az Alapítvány meghirdeti új pályázatát a hazai felsőoktatási intézmények diák tanácsadó központjainak támogatására. A kiírás szerint új irodák létrehozására s a már meglévő fejlesztésére egyaránt lehet pályázni, három tanéves támogatásra.

Október elején megnyílik a Kortárs Művészetek Háza, a Liliom utcai "Trafó", a Fővárosi Önkormányzat, a NKÖM és a Soros Alapítvány támogatásával. Október végén Soros György bejelenti, hogy a nemzetközi tőkepiacokon elszenvedett veszteségek s egy kulcsfontosságú londoni menedzsere betegsége miatt saját kezébe veszi és átszervezi mintegy 20 milliárd dollárt mozgó befektető cégét, a Quantumot.

November végén magyarul is megjelenik Soros legújabb könyve a Világkapitalizmus válsága - Veszélyben a nyílt társadalom címmel, melyben a szerző a válság megelőzése és válságkezelés új, globális intézményi reformját sürgeti.

Decembertől a C3 Kulturális és Kommunikációs Központ kísérletképpen négy ingyenes köztéri internet terminált állít fel Budapesten: a Déli pályaudvaron, a Széchényi Könyvtárban, a Budagyöngye bevásárlóközpontban és az I. kerületi polgármesteri hivatalban. Az év végével bezárul az Alapítvány két nagy stratégiai programja: a hazai oktatás és az egészségügy fejlesztését célzó támogatások rendszere. Mint azt egy december közepén tartott sajtótájékoztatón Bakonyi Éva igazgató elmondja: 1994 és 1998 között az Alapítvány több tucat részprogrammal együttvéve 23 millió dollárt fordított a két kiemelt közsféra támogatására.

Az Alapítvány ez évi költségkerete mintegy 17,4 millió dollár volt. Az 1998-ban megítélt támogatások főbb tételei:

I. Közoktatás-fejlesztési program

A Közoktatás-fejlesztési program általános keretéből felhasznált pályázati támogatások	54 213 521 Ft	
Kistérségi közoktatási együttműködés	22 957 000 Ft	
Gazdasági kultúra fejlesztése	9 220 000 Ft	
Számítógépes iskola a nyílt társadalomért	153 704 881 Ft	
Kistérségi informatika program	14 421 393 Ft	
Regionális rendszergazda program	10 000 100 Ft	
Hátrányos helyzetűeket segítő program	118 799 000 Ft	
Utcagyerek program	23 650 000 Ft	
Kisgyermekkorai fejlesztés	78 794 550 Ft	
Óvodai és iskolai (Step by Step) program	27 300 000 Ft	
Tolerancia program	28 800 000 Ft	15 000 \$
Társadalmi kezdeményezések a közoktatásban program	11 363 000 Ft	
Roma oktatási program	145 220 000 Ft	
Solt Ottilia-díj	1 800 000 Ft	
Vizuális nevelés	50 092 000 Ft	
Demokráciára nevelés	6 520 000 Ft	
Környezeti nevelés program	36 749 160 Ft	
Oktatásügyi vezetés fejlesztése program	22 679 000 Ft	
Önfejlesztő iskolák	16 944 860 Ft	
Társadalomismeret program	41 206 240 Ft	
Oktatás és nyilvánosság program	41 668 940 Ft	
Szakmai szervezetek	17 042 150 Ft	
Közösségi oktatás és iskola program	16 372 566 Ft	100 \$
Gyakorlóiskolák	19 470 700 Ft	
Közoktatási Információs Hálózat	48 840 000 Ft	
Tankönyv- és taneszköz-fejlesztési program	51 568 650 Ft	
Kritikai gondolkodás fejlesztése program	11 000 000 Ft	
Vendégtanárév az USA-ban	1 028 000 Ft	14 000 \$
I*EARN - tanárok és diákok nemzetközi kommunikációs hálózata	6 809 000 Ft	
Iskolai egészségnevelés	23 068 000 Ft	
Disputa (Vitakultúra) program	18 900 000 Ft	
Út '98 csoportos diákutazási program	2 357 250 Ft	126 610 \$
"IF YOU..." - középiskolák csoportos tevékenységeinek támogatása	12 969 000 Ft	
Összesen:	1 145 528 961 Ft	155 710 \$

II. Felsőoktatási, kutatói és ösztöndíjprogramok

Felsőoktatási programok	19 579 000 Ft
Intézményi programok	
HESP Higher Education Support Program	24 663 999 Ft
Új szakkollégiumi programok	56 301 666 Ft

Egyetemi és főiskolai csereprogramok támogatása	90 500 \$
Nemzetközi továbbtanulási információs központok	7 736 000 Ft
Külföldi és belföldi ösztöndíjak	
Külföldi posztgraduális és kutatói ösztöndíjprogramok	480 000 Ft 376 930 \$
Egyéves amerikai tanulmányút egyetemisták részére	90 000 \$
Belföldi kutatói ösztöndíjprogram	622 060 \$
Belföldi doktorandusz program	37 820 000 Ft
Kiegészítő támogatás külföldi ösztöndíjhoz	97 925 \$
Ösztöndíj-kiegészítés külföldi művészeti képzéshez	95 610 \$
Tanulmányutak és konferenciák	
Belföldi és külföldi szakmai tudományos rendezvényeken való részvétel támogatása	6 930 000 Ft 203 787 \$
Rövid belföldi vagy külföldi tanulmányúton, szakmai továbbképzésen való részvétel támogatása	15 509 230 Ft 166 455 \$
Egyhetes tarfolyamok szakorvosoknak (Salzburg Medical Seminars)	8 000 \$
Civil kezdeményezések	
Civil kezdeményezések a felsőoktatásban	4 437 000 Ft 4 100 \$
Összesen:	173 456 295 Ft 1 755 367 \$

III. Kultúra és művészetek

Könyvtár-támogatási program	28 672 142 Ft 2 520 \$
Könyvkiadás-támogatási program	136 251 440 Ft
Folyóirat- és laptámogatási program	121 150 000 Ft
Kulturális menedzsment program	16 370 000 Ft
A Soros Alapítvány díjai	35 460 000 Ft
Kultúra és művészetek program	98 965 970 Ft
Zenei rendezvények támogatása	27 380 000 Ft
Zenei CD támogatása	10 759 470 Ft
Civil kultúra program	6 851 000 Ft
Restaurálási program	7 397 000 Ft
Stúdiószínházi program	46 228 000 Ft
Előadó-művészeti képzés program	1 994 230 Ft
Kulturális és művészeti kapcsolatok program	23 709 581 Ft 8 524 \$
East Translates East program	735 000 Ft
Összesen:	561 923 833 Ft 11 044 \$

IV. Egészségügyi és szociális programok

Egészségügyi rendszerfejlesztési program	
Általános program	116 091 595 Ft 3 420 \$
Egészségügyi menedzsment hatékonyságának javítása	15 608 000 Ft
Egészségügyi minőségfejlesztés	26 549 000 Ft
Hospice program	30 501 800 Ft
Napi sebészet	15 990 500 Ft
Hajléktalanok egészségügyi helyzetének javítása	22 389 000 Ft
Betegjogi program	10 000 000 Ft
Közösségi egészségmegőrzés	87 043 291 Ft
Fogyatékossgal élő emberek életminőségének javítását elősegítő program	102 529 487 Ft
Részvétel és tolerancia program	43 130 000 Ft
Leszakadó rétegek egészségügyi ellátásának javítása	38 960 100 Ft
Pszichoterápiás járóbeteg rendelés	22 422 380 Ft
Drogfogyasztással összefüggő ártalmak csökkentése	14 597 440 Ft 3 850 \$
Új kezdeményezések az egészségügyben	20 000 \$

Civil programok az egészségügyben	9 815 323 Ft
Szociális programok	
Szupervíziós program	17 496 600 Ft
Kistélepülések szociális gondjainak enyhítése	28 390 074 Ft
Általános szociális program	55 293 480 Ft
Foglalkoztatási program	47 792 638 Ft
Együttműködés a Magyar Máltai Szeretetszolgálattal	32 572 000 Ft
Összesen:	737 127 708 Ft 27 270 \$

V. Civil társadalom

Roma program	149 015 000 Ft 1 250 \$
Kisebbségi, etnikai program	8 906 300 Ft
Civil kezdeményezések támogatása	71 910 935 Ft 96 070 \$
Századvég Politikai Iskola támogatása	6 000 000 Ft
East-East program	14 283 025 Ft 7 540 \$
Soros-COLPI közös támogatás	59 651 380 Ft
Városi könyvtárak informatikai fejlesztése	24 024 000 Ft
Összesen:	333 790 640 Ft 104 860 \$

VI. Független programirodák

Business Basics (BB) Vállalkozásfejlesztő Alapítvány	9 000 000 Ft
NonprofitInformációsésOktatóKözpont Alapítvány, Soros-NIOK Iroda	19 200 000 Ft
C3 Kulturális és Kommunikációs Központ	157 845 409 Ft
Független Ökológiai Központ	26 707 900 Ft
Összesen:	212 753 309 Ft

A New York-i Soros Alapítvány természetbeni adományai a magyar Alapítvány közvetítésével	986 887 \$
Mindösszesen:	3 164 625 746 Ft 3 041 138 \$

Az 1998. évi hivatalos középárfolyamon (1 \$=220 Ft) számolva mindez **17 425 800 dollárt** tesz ki.

Az Alapítvány új munkatársai: Bognár Ágnes és Bolyán Anita igazgatói asszisztensek, Buda Júlia programvezető (Közoktatási megaprogram, roma programok), Földesné Szabó Margit főkönyvelő, Gazsi Judit programvezető (Felsőoktatási programok, doktorandusz ösztöndíjak), Héjj Katalin program-asszisztens (Roma programok), Karádi Ágnes program-asszisztens (Kultúra és művészetek), Károssy Fruzsina PR-asszisztens, Magdus Sándorné takarító, Sankovics Szabolcs kontroller (Pénzügyi osztály), Sarancz Anikó recepció, Szalay Klára programvezető (Közoktatási megaprogram), Tamás Szilárd programigazgató (Közoktatási megaprogram), Traoré Abdul Karim programvezető (zenei és CD-programok).
Távozó munkatársak: Kárpátné Kútvölgyi Éva program-asszisztens (Felsőok- tatási programok) és Májer Imre gépkocsivezető.

M = 1:1

ROMA PROGRAMOK

**ROMA PROGRAMOK
AZ ÉVTIZED ELSŐ FELÉBEN**

E rövid visszatekintés aligha adhat számot arról, hogy miféle változásokat hozott az elmúlt másfél évtized a hazai cigányság életében, mi több, maradéktalanul még arról sem, hogy a Soros Alapítvány éppen tíz éve indult Roma programja miként érintette azokat. Nem teheti ezt már csak azért sem, mivel maga a program, idővel mindinkább szakosodva, legalább tucatnyi részprogramot foglalt magába, több ezer sikeres egyéni és intézményi pályázattal - melyek együttes támogatása, ha esetenként még oly szerény összegekből állt is, csak dollármilliókban mérhető. (Az Alapítvány legfrissebb kimutatásai szerint - 1989-ig visszanyúlva - megközelíti az 4 millió dollárt.) Magam kezdettől, azaz 1993 őszétől voltam tagja a Roma program kuratóriumának, majd 1997-ben történt átalakulása után, három évig annak elnöki tisztét is elláttam.

A ROMA PROGRAM KEZDETEI - 1993-1996

Közismert, hogy a rendszerváltás hevében vagy azóta létrejött roma szervezetekre kezdettől erős külső politikai nyomás nehezedett, s nem egy közülük utóbb személyes hatalmi ambíciók vagy a korrupció áldozata lett. Már csak ezért is fontos, hogy a Soros-támogatások lehetőleg a tényleges tagsággal rendelkező, valós értékeket képviselő, független roma szerveződések erősítsék. Az alapítványi Roma program 1989-ig visszanyúló, szörványos előzményei voltaképp ugyanezt célozták - így a Phralipe vagy az Amalipe megalakuló helyi szervezeteinek felkarolása -, most azonban végre önálló támogatási keret és nyílt pályázati program erősítette e szándékot. Kardos László igazgató ekkor már évek óta makacsul szorgalmazott egy a roma ügyekben kezdeményezőbb alapítványi szerepvállalást, amikor 1993 őszén végül sikerült áttörést elérni. A Nagykuratórium jóváhagyta az új program tervét, Kemény István elnökletével megalakult annak kuratóriuma (Havas Gábor, Solt Ottilia, Orsós László Jakab és Krémer Balázs részvételével), majd októberben "cigányprogram" néven nyilvános pályázatot hirdettünk meg.

Az első pályázati kiírás szándékosan nem tartalmazott semmiféle megkötést, mivel előbb látni akartuk, miféle igények futnak be, hogy aztán azokból válogatva próbáljunk valami gyakorlati koncepciót kidolgozni a jövőre nézve. Az eredmény ennek megfelelően igencsak vegyes volt, témában és színvonalban egyaránt, s a nagy tarkaságban nem volt könnyű rendet vágni. A közzétett eredménylista indoklása szerint az Alapítvány "főként oktatási-művelődési programokat támogatott, melyek célja a cigány értelmiség kialakításának előmozdítása". Nos, a mintegy száz díjazott pályázat közt akadt ilyen is, más is, összesen mintegy 72 millió forintot, valamint számítógépeket, irodai berendezéseket osztottunk szét a nyertesek között. Emlékszem, kezdettől kiemelt támogatást kapott például az Edelényi Munkaiskola, a Józsefvárosi Tanoda, a szerveződő Gandhi Gimnázium, az akkoriban induló Amaro Drom és Cigányfűró című lapok, a Phralipe vidéki és fővárosi tagszervezetei s az országos civil fórumként ígéretesen induló Roma Parlament. Ugyanígy, már a legelső évben átutaltunk egy jelentősebb összeget az Autonómia Alapítvány roma kisvállalkozásokat támogató programjának is.

Elhatároztuk ugyanis, hogy "megélhetési projekteket" közvetlen módon nem támogatunk, hanem a rendelkezésre álló keret egy részét átadjuk az Autonómiának, amely ekkor már évek óta kellő szakértelemmel és terepismerettel menedzselte - főként a vidéki roma közösségek körében - mezőgazdasági kisvállalkozásokat, s ehhez egy monitoring rendszert is kiépített. (Ebből a két alapítvány összefogásával sok évig tartó, sikeres együttműködés lett, amely több tucat családi és kisközösségi vállalkozást segített talpra állni a munkanélküliség sújtotta, kiváltképp elesett vidékeken.) Idővel azt is eldöntöttük, hogy a nagy számú oktatási pályázatot elkülönítjük, s ezek elbírálását önálló felsőoktatási, középiskolai, szakiskolai stb. alprogramok hatáskörébe utaljuk. Ezzel együtt az Általános roma program kezdeti éveiben számos iskolai kérést teljesítettünk, nyári táborok, erdei iskolák és különféle pedagógia programok igényeit, egyrészt mert magunk is jól ismertük a vidéki iskolák zömének nyomorúságos viszonyait, másrészt mert a romák sikeres társadalmi integrálódásához kulcsfontosságúnak tartottuk a közoktatás színvonalának emelését. Döntéseink további irányelveként abban is megállapodtunk, hogy a roma szervezetek működését általában nem - csupán azok szakmai és közéleti kezdeményezéseit, konkrét programjait támogatjuk. Ezzel együtt a kuratóriumra szinte minden irányból folyamatos nyomás nehezedett, és mitagadás, szakmai vagy személyes elfogultságból döntéseink olykor vállaltan részrehajlóak voltak a "pozitív diszkrimináció" elvén, ami az ellenérdekeltekből nem ritkán sértett vádaskodást váltott ki.

Az Általános roma program még további két éven át futott többé-kevésbé változatlan formában - 1996-tól csupán a nagy számú felsőoktatási ösztöndíj kérelmet kezeltük külön alprogramként -, nagyjából az első évihez hasonló eredménnyel. Évente átlag 100 millió forintot osztottunk szét a 300 pályázó mintegy felét támogatva - így minden második kérésnek - legalábbis részben - eleget tehattunk. A

program harmadik évének végére azonban már egyre nyilvánvalóbb volt, hogy megérett az idő a változtatásra, s az addigi gyakorlat nem folytatható tovább. Maga a Nagykuratórium is többször jelezte elégedetlenségét, mely leginkább abból fakadt, hogy úgy látták, túlzottan szétaprózzuk a támogatásokat a helyi kis ügyekre, s hogy e mögül hiányzik valami markáns szelekciós elv, koncepció. Időközben az Alapítványon belül is jelentős stratégiai és vezetőváltás ment végbe. A korábbi igazgatót, Kardos Lászlót 1994-től Bakonyi Éva váltotta fel, megújult a Nagykuratórium, sokszorosára duzzadt az éves támogatási keret is, és beindultak az alapítványi profilt mindinkább átfর্মáló egészségügyi-szociális és oktatási "megaprogramok". Mindez nyilván közrejátszott abban, hogy a Roma program addigi gyakorlatát egyre több bíráló érte, s az alapítványi vezetés 1996-1997 fordulóján végül feloszlatta a Roma kuratóriumot, vagy fél évre magát a programot is beszüntetve.

MEGÚJULÓ KURATÓRIUM, ÚJ RÉSZPROGRAMOK - 1997-2000

Hosszas konzultáció-sorozat után 1997 nyarán új kuratórium alakult, immár célirányos pályázati programokkal, az én elnökségem alatt. Ez nemcsak frissülést, fiatalodást hozott a döntéshozó testületben, ahol a folytonosságot egyedül én képviseltem, hanem a korábbi, jórészt "gádzsó" összetétel után, végre többségi roma részvételt is. Az újonnan felkért kurátorok sorában volt Bogdán János, a Gandhi Gimnázium alapító igazgatója, Bernáth Gábor, a Roma Sajtóközpont vezetője, Vajda Imre szociológus és Solymosi Imre szociális munkás.

A lényegét illetően nem volt vita köztünk. Az alapítványi vezetés és a Roma program új kuratóriuma egyaránt úgy látta, hogy a jövőben tematikusan fel kell bontani s bizonyos fontos ügyekre kell összpontosítani támogatásainkat. Ekkor, 1997-től kezdődik a hangsúlyos szakosodás, az új célpályázatok és alprogramok kiválása az addig "Általános" roma programból, bár ez utóbbi, csökkenő támogatási kerettel továbbra is nyitva maradt a sehova be nem sorolható pályázatok előtt egészen 2001-es megszűnéséig. Itt a legfőbb dilemmánk az volt, hogy vajon valóban szükség van-e önálló "cigány programokra" - ami óhatatlanul felidéz a "gettósodás" veszélyét -, avagy inkább olyan ügyeket kell pártolnunk, melyek a cigányság szempontjából is kiemelten fontosak. Végül elhatároztuk, hogy a szabad felhasználású keret fenntartásával egy sor új, tematikus pályázatot írunk ki, melyek közül a Roma jogvédő, a Roma média, a Roma oktatásügy és a Roma szociális programok voltak emlékeim szerint a legmarkánsabbak és a leghasznosabbak.

A Roma jogvédő program, mint neve is jelzi, egy az egész roma közösséget érintő, hiányzó funkciót igyekezett pótolni. Akkor már évek óta aktivizálódtak különféle szervezetek, szórványosan, eseti jelleggel, melyek valamiféle roma jogvédelmet láttak el. Magunk is úgy véltük, hogy ezek megerősítése és állandósítása igen fontos lenne. Annál inkább, mivel lépten-nyomon felmerültek oktatási, munkahelyi, lakóhelyi és más diszkriminációs kísérletek és kirívó jogsértések, melyek gyors és hatékony jogorvoslatot igényeltek. (Ezeket sajnos nemegyszer a helyi és országos cigány önkormányzatok sem tudták megfelelően kezelni.) Magam kezdettől nyomon követtem Bíró Andrásék erőfeszítéseit a NEKI - Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda - létrehozására, de ismertem más fontos kezdeményezések háttérét és hasonló törekvéseit is. Fontosnak és kiemelten támogatandónak ítéltük egyebek közt a Roma Polgárjogi Alapítvány, a Magyarországi Roma Parlament, a Cigány Vezetők Szakmai Egyesülete és más jogvédő szervezetek rendszeres munkáját, melyet csak a program első három évében együttvéve közel 100 millió forinttal segítettünk. Bár magam csak 1999-ig követhettem alakulását, tudtommal ez a támogatási forma hét éven át eredményesen bevált, s maga a program csak 2003-ban szűnt meg.

A nyilvános pályázatként úgyszintén 1997-ben indult Roma médiaprogram deklarált célja: "olyan szakemberek és csoportok támogatása, akik a roma közösségeket hitelesen tájékoztatják, a többségi médián keresztül a cigánysággal kapcsolatos előítéleteket csökkentik, a cigány kultúra terjesztését tűzik ki célul és vállalják roma származású médiaszakemberek képzését". Itt főként dokumentum- és ismeretterjesztő filmeket, kulturális és hírműsorokat, kábel-televíziós programokat segítettünk megvalósulni, de esetenként játékfilmre (Kőszegi Edit: Sitiprinc), rádiós riporterképzésre (Tilos Rádió) és lapszerkesztésre (Amaro Drom) is adtunk pénzt. Magam ez ügyben a Fekete Doboz kezdeményezését tartom máig is a leghasznosabbnak. Elbert Márta és Jávor István ezekben az években indított egy speciális médiaképzést, televíziós újságíró tanfolyamot kifejezetten roma fiataloknak. Az eredeti terv az volt, hogy a Soros-pályázatokra jelentkező, zömmel vidéki roma fiatalok köréből verbuválják majd a hallgatóikat, akiknek szükségük lehet ilyen gyakorlati készségekre ahhoz, hogy például a helyi kábelcsatornák részére hozzáértő és szakmailag is igényes műsorokat készíthessenek. Ez a kör aztán később kibővült, és máshonnan is fogadtak jelentkezőket. Maga a

képzés igen jól ki volt találva: a társadalomelmélet, a szociológia mellett újságírói gyakorlatot tanítottak és persze technikai készségeket: kamerahasználatot, az interjúkészítés szakmai fortélyait. Mindebből utóbb önálló Roma Média Iskola lett, s a végzett növendékek zöme azóta sikeres pályát futott be. (Így például a "Provokátor" nevű, szociális kérdéseket felvető tévéműsor fiatal stábjja.) Másik "siker sztoriként" az Amaro Drom című, kiválóan szerkesztett, cigány hetilap említhető, amely Kerényi György irányítása alatt szintén egy sor tehetséges roma fiatal bocsátott pályára. Ez a program is hét évet ért meg, s csupán az első három év alatt közel 130 millió forintos támogatást nyújtott.

A Roma oktatási programokról itt érdemben nemigen szólhatok, mivel azok a Közoktatás-fejlesztési megaprogramba sorolva kezdettől kikerültek a mi döntési hatáskörünkből. Annyi mindenesetre elmondható, hogy idővel minden képzési szintre és profilra kiterjedtek az általános iskolától az egyetemig, a szakiskolai képzéstől az önfejlesztő roma iskoláig, s összességében több száz iskolát és több ezer diákot, tanárt segítettek sok éves működésük alatt. Néhány modellkísérlet tudtommal máig él, sőt egyes támogatási elemeket azóta az oktatási kormányzat is átvett. Volt egy "Soros-elv" ugyanis, hogy mindazt, amit hiánypótló közfeladatként az Alapítvány kezdeményez, idővel vegyék át más intézmények: kormányzati, önkormányzati vagy civil szervezetek. Miután a Magyarországi Cigányokért Közalapítvány létrejött, megegyezés született arról, hogy az a Roma oktatási program jelentős részét is átveszi és tovább folytatja. Ennek alakulását én azonban érdemben már nem ismerem, mivel 1999-ben kuratóriumi elnökségem véget ért, s a roma programok további sorsát Belia Anna vette kezébe.

EPILOGUS

Budapest VII. kerületében, a Nefelejcs utca 39-ben ez idő szerint három intézmény működik: a Roma Polgárjogi Alapítvány, a Roma Sajtóközpont és a Romaversitas - utóbbi kettő az első "köpönyegéből" bújtt elő, bár mára teljesen önállóvá vált. Mindhárom intézmény kezdettől egész a közelmúltig jelentős Soros támogatást kapott. Elsőként a 1995 májusában alakult Roma Polgárjogi Alapítvány, majd az ennek égisze alatt 1996 nyarán létrejött Roma Sajtóközpont (melynek megszervezésében és kezdeti működtetésében Horváth Aladár és Csalog Zsolt vállalt oroszlanrészt, majd utóbb Bernáth Gábor vette át irányítását), végül pedig az előzményeiben szintén 1996 nyaráig visszanyúló, bár folyamatosan csak 1998 februárjától működő Romaversitas, amelynek létrejötténél többek közt Kardos László, Horváth Aladár, Mendi Rózsa, Erdélyi Ágnes és e sorok írója bábáskodtak.

A Roma Sajtóközpontot az a szándék hívta életre, hogy a médiában tapasztalható, előítéletes sztereotípiákat hiteles információkkal ellensúlyozza, és - mintegy az MTI pendent-jaként - segítsen egy önálló roma távirati iroda folyamatos hírszolgáltatásaival megváltoztatni a sokban torz és manipulált többségi "roma-képet". A másik fontos célja az volt, hogy mindehhez fiatal, tehetséges munkatársakat találjon, és szakmailag felkészítse őket a feladatra. A jelentkezőket sorra beiskolázták különféle újságírói képzésekbe, s ekként a Sajtóközpont stábjja mindinkább kiépülve ma már igen komoly munkát végez, kiterjedt információs hálózatra és saját archívumra támaszkodva. Volt azután egy harmadik, általános célkitűzése is: a magyarországi cigányság sorsa iránt felelősséget érző, öntudatos roma értelmiség kinevelése - bár ez már jóval messzebbre vezet, hiszen ugyanez a szándék hívta életre a Romaversitást is - amelynek egyik alapítója voltam és jelenleg oktatási igazgatója vagyok.

Már a Roma Polgárjogi Alapítvány megalakulásakor kitént, hogy nincs elég tehetséges és elkötelezett, fiatal roma értelmiségi, akikre a különféle, szakértelmet igénylő ügyekben támaszkodni lehet. Épp ezért a "láthatatlan kollégiumok" mintájára létrehoztuk a magyar felsőoktatás sokféle intézményében tanuló, sokféle pályára készülő roma hallgatók tehetségpártoló intézményét "Romaversitas" néven. A köztudatban régóta él az a váratkozás, hogy ha sikerül a cigányság köréből kellő számú, tehetséges fiatal értelmiségi pályákra segíteni, az idővel az egész romaemancipációban áttörést hozhat. Nos, vajon hogy állunk ezzel ma? Kétségtől van némi előrelépés, bár a számottevő helyzetjavuláshoz még hiányzik a "kritikus tömeg". Így a legutóbbi - 2002-es - választások nyomán biztató lehetőségek nyíltak meg sorra, mivel az új kormány késznek mutatkozott a roma ügyeket komolyabban kézbe venni, s az oktatási, igazságügyi, szociális, környezetvédelmi és más minisztériumok jelentős számban alkalmaztak roma referenseket - köztük a Romaversitas már végzett hallgatóit, akik többen is fontos feladatot kaptak. Elkezdődött hát valami; értelmes, jól dolgozó, fiatal roma szakemberek jutnak mind gyakrabban döntési pozíciókba. Az persze nem igaz, hogy aki a Romaversitas tagja lesz, mind ugyanezt a pályát futja be. Ilyen presszió nincs is, a Romaversitas inkább kedvet kíván ébreszteni a közügyek iránt azzal, hogy lehetőséget kínál hallgatóinak, kapcsolódjanak be a Roma Polgárjogi Alapítvány akcióiba és nyilvános vitafórumaiba (így például a jászladányi iskolaügy, a

zámolyi kivándorlók vagy más hasonló esetek kapcsán). Ezt azonban senki nem erőlteti, és főképpen nem szabja a tagság feltételéül, hisz tudomásul kell venni: a komoly továbbtanulási ambíciót tápláló roma fiatalok legfőbb indítéka gyakran épp a saját eredeti közegükből való kiválás, azaz a nyomortól, iskolázatlanságtól és társadalmi esélytelenségtől való szabadulás. Emiatt van, hogy sokuk identitástudata legalábbis ellentmondásos, és azt az etnikai lojalitáson kívül más, egyénileg választott értékek (műveltség, szaktudás, jólét, egyéni boldogulás stb.) éppúgy befolyásolják. A kérdésre visszatérve: azt tehát korántsem mondhatni, hogy a cigány értelmiségiek "szabadcsapatái" - mint egykor a népi kollégisták - napjainkban sorra meghódítják a hatalmi pozíciókat, s ezáltal radikális társadalmi átrendeződést kényszerítenek ki. Ez a kétes értékű mozgalmi küldetésstudat mára különben is a múlté, s a Romaversitas sokkal inkább tiszteli a szabad egyéni és hivatásbeli értékválasztást, semhogy ilyesmi kampányszerű felélesztésével kísérletezzék.

Itt kell végül megemlékezni arról, hogy az utóbbi időkben fájó veszteségek érték a cigánysággal aktívan szolidáris értelmiségiek - sajnos amúgy sem népes - körét. Az elmúlt tíz évben elhunytak közül elég csak Kardos László, Solt Ottilia, Csalog Zsolt vagy Bogdán János nevét említenem, akik korábbi ellenzéki múltjukat és szakmai tapasztalataikat egy sor, mára jelentős intézmény létrehozásában kamatoztatták - nem utolsósorban az alapítványi Roma program hathatós támogatásával. Nélkülük ma jóval gyengébb, hézagosabb volna az a civil intézményhálózat, amely a magyarországi romák megannyi égető gondján próbál enyhíteni az oktatás, a kultúra, a szociális vagy az emberi jogok terén. Csalog Zsolt konok ügybuzgalma nélkül aligha lett volna Roma Sajtóközpont, mely mára professzionális működésével nemzetközi elismerést vívott ki - mint ahogy Bogdán János (és társai) sok éves lelkes munkája nélkül sem jött volna létre a Gandhi Gimnázium, Közép-Kelet-Európa máig egyetlen cigány középiskolája. Solt Ottiliának, sok más nem halványuló érdeme mellett, jelentős része volt abban is, hogy Horváth Aladár és mások istápolásával a magyarországi cigányságnak végre az országos politikában is autentikus képviselői legyenek. Kardos László pedig - mint ennek magam is közeli tanúja lehettem - kétség kívül a legtöbbet tett azért, hogy a Soros Alapítvány sok éven át napirenden tartsa a roma támogatások ügyét, s azt társadalmi súlyával arányos lelkiismereti és szakmai kérdésként kezelje.

F. Havas Gábor

ROMA PROGRAMOK AZ ÉVTIZED MÁSODIK FELÉBEN

Bár az alapítványi roma programokhoz szorosabban csak 1998-tól volt közöm - amikor előbb e programok gazdája, majd az Alapítvány igazgatója lettem -, néhány gondolat erejéig, úgy vélem,

AZ ELŐZMÉNYEK

is okvetlenül szót érdemelnek. A roma- és szegénykérdést két, ez ügyben régóta elkötelezett, kiváló ember: Kardos László és Solt Ottilia emelte az Alapítvány látóterébe úgyszólván kezdettől fogva. Nekik, majd más bevont szakembereknek - így Kemény Istvánnak, Havas Gábornak - köszönhető, hogy e kérdésekkel Magyarországon a Soros Alapítvány foglalkozott elsőként intézményesen, komplex megközelítésben; mielőtt azok a köztudatban a maihoz hasonló súlyú gondokként jelentkeztek volna. A rendszerváltás utáni kíméletlen versenyben a romák esélytelennek bizonyultak. Megküzdési stratégiájuk iskolázatlanságuk és a pusztító munkanélküliség miatt gyenge. Helyzetükből érthetően semmilyen jövőképet vagy akár alternatívát nem lehetett látni. Két területen látszott szükségesnek radikális szemléletváltás velük kapcsolatban ahhoz, hogy egyáltalán elinduljon valami: az oktatásban és a foglalkoztatásban.

Amikor a megaprogramjaink 1994-95-ben elkezdődtek, legalábbis az oktatásügy terén már tisztán lehetett látni, hogy szegregáltak a romák és szegregáltak a szegények nagy tömegei, hogy például számos cigány gyerek kiegészítő iskolába jár, holott nem tartozik a gyógypedagógiai esetek közé. Magától értődő volt hát, hogy foglalkoznunk kell e kérdéssel, s ekként az kezdettől súlyával arányos figyelmet kapott a közoktatási megaprogramunkban, a megfelelő szakértőkkel és anyagi támogatással. Ekkor kezdődött a Gandhi Gimnázium előkészítése is, s úgyszólván ez időben állt össze az a szakértői gárda, melyből utóbb a roma kuratórium tagjai is kikerültek.

Az egészségügyben a hasonlóan súlyos örökség már közel sem volt ily nyilvánvaló, jóllehet kiváló egészségügyi statisztikusunk, Józán Péter, a szakkuratórium tagja ekkor már évek óta nyomatékkal figyelmeztetett arra, hogy a romák születéskor várható átlagéletkora tíz évvel alacsonyabb, mint a hazai nem roma népességé - jóllehet ez utóbbi is legalább ennyivel alatta marad a nyugat-európainak.

Mégis vagy két éven át - sok más teendőnk és elkötelezettségünk miatt - érdemben nemigen foglalkoztunk a roma szociális és egészségüggyel, mivel az egészségügyi rendszerfejlesztés távlatos célkitűzéseitől ez eleinte idegen volt. Mikor azonban világossá vált, hogy a romakérdés egyre égetőbb kezeletlenségével alig foglalkozik az állam, az oktatási megaprogramhoz hasonlóan az egészségügyi is napirendre tűzte a romaügyet. Annál is inkább, mert nagy kihívásnak tekintettük, hogy alapvető szükségletekre próbáljunk rendszerszerű választ adni. Soros György számára is nyilvánvalóvá vált, hogy az Alapítványnak kell úttörő szerepet vállalnia abban, hogy az ország gondolkodni kezdjen e súlyos társadalmi, gazdasági és politikai kérdés megoldási lehetőségein. Vásárhelyi Miklóssal s a Nagykuratóriummal konzultálva így 1996 utóján végül elhatározta, hogy e célra külön 2,5 millió dollárt ajánl fel.

Az Alapítvány igazgatója, Bakonyi Éva ezek után engem bízott meg a program előkészítésével, ami mindenképp új feladatot, és komoly szakmai kihívást jelentett számomra, hiszen korábban nem foglalkoztam hasonló ügyekkel. Igyekeztem hát felmérni a helyzetet, megismerni a romaügyek alapítványi előzményeit, személyes konzultációk révén tájékozódni és - nyelvszakos bölcész lévén, aki nem tanult szociológiát - beleásni magam e szerteágazó kérdéskör irodalmába. Kardos Lászlóhoz, az Alapítvány korábbi igazgatójához fordultam, aki igen nagy segítségemre volt, bár betegsége ekkor már megakadályozta abban, hogy bejárjon hozzánk. Ennek ellenére gyakori találkozóinkon lelkesen részt vállalt

AZ ÚJFAJTA TÁMOGATÁSI RENDSZER

eltervezésében, melynek együttes munkával csakhamar sikerült is meghatározniuk főbb célpontjait. Emlékszem egy megbeszélésre - amelyen megszületett a Solt Ottilia-díj ötlete is -, ahol Honti Mária, Szuhay Péter, Havas Gábor, Orsós Éva és Kardos László volt jelen, és ahol egyben kirajzolódtak a későbbi roma programok tapasztalatai - sikerei és kudarcai - alapján alakult. Csak megjegyzem, hogy hihetetlenül izgalmas, néha konfliktusoktól sem mentes folyamat volt, amíg viták, fogalmazványok, kutatások, irányított és spontán beszélgetések, és persze, a különféle érdekcsoportoktól érkező nyomások hatására kialakult a program terve.

A már meglevő programok is változtak - több évre szóló terveket dolgoztunk ki az oktatásiakban, de újak is indultak. Ebben az időben vált az Alapítvány egyik fő célkitűzésévé a társadalmi szolidaritás erősítése. Magam, aki mindig is hittem abban, hogy az együttműködés, a tagjaival szolidáris közösség képes nehéz feladatok megoldására és segíteni abban, hogy minden tagja képességei szerint a legtöbbet tegye saját boldogulásáért, örömmel fogadtam a szakértők javaslatát egy új

ROMA KÖZÖSSÉGI HÁZ PROGRAM

elindítására. Hogy a program ne csak átgondolatlan rögtönzés legyen, előzetesen készítettünk egy országos felmérést a roma közösségi házakról, hogy lássuk, hány ilyen van, mennyire aktívak, van-e saját épületük, s ha igen, milyen állapotú és így tovább. A felmérést egy lelkes miskolci szervezet végezte szorgosan bejárva az egész országot. Adataik és értékelésük alapján kiválogattuk, hogy mely roma közösségi házakat érdemes bevennünk az induló programba. A felmérés 36 településre terjedt ki, a közösségfejlesztő tréningre 110-en jelentkeztek (egy-egy település 3-5 fővel képviseltette magát), végül a képzést 66-an végezték el.

Maga a program - melynek megvalósításában a Közösségfejlesztők Egyesületével társultunk - 1999-ben indult, és három éven át tartott. Első lépésként szerveztünk egy hosszúhétvégi, bentlakásos képzést, majd a résztvevők különféle "házi feladatokat" kaptak, hogy hazatérve mit próbáljanak megoldani közösségük gondjaiból a helyi kisebbségi önkormányzattal karöltve. Azután a helyszíntre utazott a Közösségfejlesztőtől valaki, aki segített saját konkrét munkaprogramjuk összeállításában. Ezt követően még két alkalommal került sor hétvégi konzultációra, közös esetmegbeszélésre. Megpróbáltunk hasznos útravalót adni a közösségi házak gazdáinak, hogy képesek legyenek pályázni, helyi programokat szervezni, saját érdekeiket összehangoltan érvényesíteni. Azaz nem magukat a közösségi házakat kívántuk fejleszteni, hanem hozzásegíteni őket ahhoz, hogy mindinkább a saját lábukra álljanak.

A közösségfejlesztő mentorként mindvégig mellettük maradt, s az együttműködésből nemegyszer szoros barátságok születtek. Néhány résztvevőből utóbb helyi roma politikus is lett.

A közösségi ház program előkészítésében már kértem az Autonómia Alapítvány munkatársainak segítségét, mivel ők akkor már sok éve járták az országot, tárgyilagos képük volt a különféle roma csoportok helyzetéről. A Soros-szemlélet nem volt idegen tőlük (ahogy tőlünk sem az Autonómiáé),

hiszen foglalkoztatási programjaink monitorozásában már 1994 óta együttműködtek velünk. Ezért is döntött úgy a kuratórium, hogy a

FOGLALKOZTATÁSTÁMOGATÁS AZ AUTONÓMIA ALAPÍTVÁNNYAL

társulva valósítható meg a leghatékonyabban és programszerűen. Csongor Annával és csapatával hamar hangot találtunk, s egész a program közelmúltbeli lezárásáig korrekt módon, igen jó barátságban, és ami fő, eredményesen sikerült együttműködnünk.

Roma foglalkoztatási programunk - változó elnevezéssel - 1994-től hat éven át működött, átlag évi 15 millió Ft-os kerettel, főként a legelesettebb, munkanélküliség sújtotta kistelepülések roma népességének mezőgazdasági, jövedelemteremtő vállalkozásait segítő.

A segítség abban állt, hogy a roma vállalkozók nem elsősorban pénzt kaptak, hanem folyamatos tanácsadást és eszközöket - a vetőmagtól az ügyintézésbeli segítségig, a kapától a terményszállítás megszervezéséig. Így például az uborkatermesztő mellett mindvégig ott volt valaki az Autonómia Alapítványtól, aki kezdettől nyomon követte s a szükséges anyagi, jogi és szervezésbeli segítséggel egyengette a családi, kisközösségi vállalkozás sikerét. Amikor az Autonómia 1999-ben 10 éves lett, az évfordulóra egyebek közt dokumentumfilm készült közös programunkról is, sorra megszólaltatva a benne résztvevőket, akik nyíltan beszéltek sikereikről, kudarcokról. Mondhatom, egyik izgalmasabb volt, mint a másik! E történetek ugyanis nem csupán arról szóltak, hogy egy faluban munkalehetőséget teremtettek, megmutatva, hogy a cigányok is képesek dolgozni, még hozzá a termőföldön, amiről általában azt tartják, képtelenek megművelni. Egyúttal meggyőzően tanúsítják azt is, hogy e jórészt tanulatlan emberek - hiszen némelyik még nyolc osztályt sem végzett - igenis sikeres vállalkozóvá lehetnek. Egypár hónappal későbbi találkozón például magabiztosan beszéltek arról, hogy az őstermelői igazolvánnyal milyen gondok lehetnek, hogy az önkormányzatnál hogyan kell az ügyeket intézni, a konzervgyárral okosan megegyezni, hogy milyen veszéllyel járhat, ha a nagy meleg miatt korábban érik be a termés, amire az átvevő nincs felkészülve - szóval olyan szakértelemmel taglalták a vállalkozás minden előnyét, kockázatát, hogy azt akárhány menedzser is megirigyelhette volna.

Ha mégoly sokáig élt is, ez a programunk - nyilvánvaló anyagi kockázata miatt - kísérleti és kisléptékű maradt aránylag szerény kerettel, mely a hat év alatt sem érte el a százmillió forintot.

Mégis, számomra mindennél meggyőzőbb eredmény volt látni, hogy egy csaknem teljesen munkanélküli falu lakói kellő támogatással képesek megteremteni - ha nem is a jólétet, legalább - az élet alapvető feltételeit, megérezni az ízét annak, hogy munkával is lehet pénzt keresni, kenyeret adni minden éhes gyerekcsájba. Mindebből mára hasonló szellemű kormányzati pályázati projekt lett a gazdasági tárca felügyelete alatt, noha a szükségesnél jóval szerényebb kerettel; az erre szánt 2004-es előirányzat 200 millió Ft, amelyből egyegy pályázó legfeljebb 3 milliót kaphat, és persze mindig is kérdéses, hogy csakugyan a leginkább érintettekhez jut-e el a támogatás.

Az egészségügyben már sokkal nehezebb "fogást találni" a roma betegekkel való gondok megoldásához. Hogy nagy bajok vannak, az a kilencvenes évek közepén lezajlott kutatásokból, többek közt Neményi Máriaéiból is kiderült. Az úgynevezett

INTERETNIKUS ORVOSKÉPZŐ PROGRAM

a roma betegek s az őket ellátó egészségügyi szakszemélyzet kapcsolatát volt hivatott javítani. A program olyan alternatív oktatási formák kidolgozását támogatta az orvosok és az egészségügyi dolgozók képzésében, melyek elméleti és gyakorlati ismereteket nyújtottak a roma betegek és az őket ellátók közt felmerülő, elsősorban kommunikációs nehézségek kezelésére. A pályázók a saját szakterületük és oktatási intézményeik sajátosságaihoz igyekeztek adaptálni az alternatív képzési formákat.

Itt egy kicsit megállnék, mert ugye, hiába beszélünk az egészségügyről, ezúttal is az oktatásnál, most éppen a felsőoktatásnál tartunk. És ez nem véletlen, hiszen ha rendszerszerű választ akarunk kapni valamilyen problémára, a képzésnél kell megfogni, elkezdeni a dolgot. Márpedig, ha ott kezdjük, akkor a változtatások, az innováció eredményét, hatását csak sok-sok év múlva lehet lemérni. A bevezetőmben már említettem e számomra különös tapasztalatot. Ezért is gondolom, hogy az oktatás kiténtetetten olyan terület, amelyen élhettünk a magánalapítvány kockázatvállalási lehetőségével, kísérletező, kudarcot is elbíró szabadságával.

Az 1998-as 1999-re szóló Soros-döntés a meglévő

ROMA OKTATÁSÜGYI PROGRAMUNK

keretét is növelte, annak ellenére, hogy ez már a közoktatási megaprogram utolsó éve volt. Ott is próbáltunk több olyan alprogramot indítani, mely a szegregáció mérséklését szolgálta. Így indult be sorra közös tanár-diák ösztöndíjunk, szakképzési programunk, az általános és középiskolai végzős diákok céltámogatása és egyetemi előkészítők finanszírozása-tehát egy átfogó, mindenoktatásiszintra kiterjedő patronáló szisztéma annak érdekében, hogy a roma gyerekeket segítsük eljutni az érettségig, a tehetségesebbjét pedig a diplomáig. A felsőoktatási program részeként volt ezen felül egy külön a roma diákok számára meghirdetett egyéni ösztöndíjpályázatunk is, amelynek kerete a hét év alatt lassanként apadt, ahogy támogatottjaink évfolyamai sorra kifutottak. A Szonda Ipsos általunk megrendelt hatástanulmánya később pontosan kimutatta, hány hallgatót, meddig és milyen eredménnyel kísértünk a tanulmányain végig. Eszerint például csak felsőoktatási ösztöndíjat - havi 10-16 000 Ft-ot - a 2002/2003-as tanévvel bezáróan közel 500 roma diáknak folyósítottunk, e hét év alatt együttvéve több mint negyedmilliárd forint értékben. Általános és középiskolás támogatottjaink köre - beleértve a patronáló tanárokat s az önfejlesztő roma iskolákat - ennél is jóval kiterjedtebb volt, és hosszabb-rövidebb ideig több ezer gyereknek segített sikerrel elvégezni tanulmányait. Végül akadt két-három tucat olyan pártfogoltunk is, aki az általános iskola 6-7. osztályától az egyetemi vagy főiskolai diploma megszerzéséig egy teljes évtizeden át Soros-ösztöndíjas volt.

Az 1998-ban alapított Solt Ottilia-díjat összesen öt ízben ítélte oda az Alapítvány (idén az Oktatási Minisztérium vette át tőlünk e gesztusértékű, nemes tradíciót). Évről évre tucatnyi pedagógus kapta meg, akik áldozatos munkájukkal kiemelkedően sokat tettek a roma diákok esélyegyenlőségéért, személyre szabott, integrált oktatásáért. Sokukat láttam munka közben vagy hallgattam a történeteiket. Azt hiszem, a díj is egyre több roma fiatal ösztönöz arra, hogy friss diplomásként visszatérjen tanítani a szülőhelyére, vállalja ezt a hősies munkát.

KÖZÉPISKOLÁS ROMA NYÁRI TÁBORAINKAT

1997-től 2001-ig szerveztük meg, elsősorban a tanár-diák közös ösztöndíj-pályázatunk sikeres résztvevőinek, különféle identitáserősítő programokkal - újságíró, filmes, művészeti, hagyományőrző és más tematikus foglalkozásokkal. Ezek mindegyike azt sugallta a serdülő fiúknak, lányoknak: "Légy büszke arra, hogy cigány vagy!". A táborokban dolgozó pedagógusok, meghívott előadók és fiatalcsoportvezetők nagyobb része roma volt. Remek hangulatú táborok voltak ezek, magam is minden nyáron felkerestem őket - előbb Almádiban, majd Lellén, Balatonyörökön és Nyírjesen -, egy alkalommal Soros György társaságában is.

Az Alapítvány számítógépeivel minden táborban állandó internet-hozzáférést biztosító, korszerű géptermet rendeztünk be, hogy a gyerekek saját újságot szerkeszthessenek, sport, kirándulás - minden volt, ami a maradandó tábori élményekhez kellett. A gyerekek közt sok tartós barátság, szerelem, sőt, azt hiszem, még egy házasság is született ezekben a táborokban. Az Alapítvány munkatársai maguk is szívesen vállaltak némi többletmunkát a nyári programok sikere érdekében. Saját autójukon vitték le a számítógépeket és más szükséges holmit, rendszergazdánk, Zalatnay Kálmán pedig nemcsak beüzemelni segített őket, hanem még szabadsága alatt is bármikor ott termett, ha szükség volt rá. Szívesen vettem részt magam is a gyerekek közös programjaiban - emlékszem, egyszer épp Anna-napra érkeztem, és úgy megtáncoltattak, hogy csuda! Egyszerűen, lelkesek voltunk; mindenki természetesnek vette, hogy a roma táborok sikere rajtunk is múlik. Nem hallgatható el persze az sem, hogy az alapítványi roma programok szükségképpen velejárójaként számos nehézséggel és visszás jelenséggel is szembesülnünk kellett.

SIKEREK ÉS KUDARCOK - A ROMA CIVIL TÁRSADALOM "NEHÉZ" PARTNERSÉGE

miatt egyaránt értek bennünket. A bajok többnyire ott kezdődtek, hogy mihelyt híre futott, Soros György "egy kalap pénzt" adott külön a roma programokra, sokan azt gondolták, hogy romának születvén, úgymond, alanyi jogon jár nekik. Egy sor konfliktusbonyolódttamemiatt, mert én azt mondtam, hogy ez nem jár, hanem bizonyos dolgokra jár, ha legalább egyet sikerül előre lépniük a megvalósulás felé. Ráadásul együtt kell működni. És persze, mint mindennél Magyarországon, ennél a kérdésnél kiváltképp nehéz volt az Alapítvány támogatási filozófiáján kívül rekeszteni a politikát.

Mert egy szegény országban még egy az állami költségvetéshez képest kis pénzhez való hozzáférés is hatalmat jelent. Mi pedig - Vásárhelyi Miklóssal és a kuratóriummal az élen - nem akartunk hatalmi játszmában részt venni. Különösen a roma civil társadalmon belül nem.

És sokszor nagyon nehéz azt megértetni ezzel a társadalommal, hogy mi a roma ügyet szolgáljuk, tehát mindenkiét, s nem pedig az egymással rivalizáló szervezetek csoportérdekeinek próbálunk eleget tenni a többiek rovására. Mindebből igen sok konfliktus származott még ott is, ahol a legkevésbé vártuk. Hogy csak egyetlen példát említsek: van egy Roma közösségi ház programunk, amelyik két éven át tartó képzést kínál a Közösségfejlesztő Alapítvánnyal, s egyszer csak kiderül, hogy X közösségi ház vezetője Y politikus táborába tartozik, s azzal kérkedik, hogy ő mit csinál és kinek oszt le a Soros pénzből. Az a pénz már nagyon kicsi összeg, de közvetlen praktikus funkcióján túl egyszerre szimbolikus hatalmi eszköz lett.

Persze, tudok erre pozitív példát is mondani. A szociális szférában nagyon sokszor találkoztam ezzel; hogyha például egy védőnő egy isten háta mögötti kis faluban egyszer kapott 60 000 Ft ösztöndíjat, hogy ne csak tanítsa, hanem a gyakorlatban is bemutathassa vagy szemléltethesse a higiéniát vagy a csecsemőápolást, ingyen eszközöket és anyagokat adhasson a rászorulóknak, akkor az, hogy a Soros-tól kapta ezt a támogatást, sokkal többet jelentett, mint a pénzt magát. A védőnő a közösségében bebizonyíthatta, hogy szakmailag rátermett, sikeres pályázó, és ez tekintélyt szerzett neki a továbbiakra is, könnyebben tudott megszerezni segítséget az önkormányzattól, az ÁNTSz-től és így tovább.

Ez nem az a terület volt, mint mondjuk a művészet; az írók, festők, zenészek területe, ahol az alkotásért kapok Soros pénzt, mert írok egy regényt, vagy szerkesztek egy lapot. Ennek itt hihetetlen motorizáló ereje volt, és ez a roma társadalomban hatványozottan látszódott. Eleinte nagyon nehéz volt, nagyon sok személyes bánatom származott ebből, mert elfogultsággal vádoltak, rasszistának neveztek. De ehhez hozzá kell szokni, hogy a kisebbségek néha igazságtalanul érvelnek. Elég sok igazságtalanság éri őket ahhoz, hogy ezt meg tudjuk nekik bocsátani.

Az átpolitizáltság ellen azóta is küzdünk. Hogy az Alapítvány ne azért adjon egy szervezetnek pénzt, mert úgymond a liberális romákat képviseli, miközben arra és úgy költik el azt, amire és ahogy mi nem akarjuk. Sokszor leültünk a szervezetek képviselőivel, hogy megértessük velük: ez nem jótékonykodás, és nem azért adjuk a támogatást, hogy X-nek munkaviszonya legyen, hanem hogy bizonyos pozitív változásokat programszerűen elősegítsen, s azután rendben elszámoljanak az erre felhasznált pénzzel.

Ilyenformán nem kis részben szociális segélyezésre folytak el más szakprogramok pénzei is, ami időnként koncepcionális vitákhoz, személyes feszültségekhez vezetett. Programigazgatóként végül magam is arra jutottam, hogy e gyakorlatnak ideje véget vetni. Elhatároztam, nem lesz külön Roma kuratórium, hanem a meglévő roma programokat tematikusan beillesztjük az Alapítvány átfogó döntési struktúrájába. Így minden roma program a tevékenységének megfelelő programcsoportba került: a Roma jogvédő a Jogi - a Roma média az Információs és média programokhoz és így tovább. Úgy láttam, a roma ügyek elkülönítését többé nem indokolja semmi, s az lesz a legjobb, ha a jövőben tisztán szakmai szempontok alapján az arra hivatott szakkuratóriumok bírálják el a roma pályázatokat. Mindez többéves küzdelembe telt, mire 2000-ben végre sikerült elérni.

Azt ugyan senki nem vitatta, hogy ez a legfőbb dilemma - mármint a roma támogatások szegregált vagy integrált kezelésmódja - s hogy valamiképp megoldást kell rá találni. Konkrét javaslattal viszont nemigen állt elő senki, s én eléggé magamra maradtam ez ügyben. Korábbi legfőbb tanácsadómra, Kardos Lászlóra már nem számíhattam, s mások is - így Solt Ottilia, Bogdán János - fájóan korán távoztak, vagy idővel inaktívvá lettek. Orsós Évával sikerült ugyan tisztesen végig vinnünk a Roma közösségi ház programot, de együttműködésünk, más szerepvállalásai miatt, csak limitált maradt. Az alapítványi vezetés roma ügyekben leginkább elkötelezett tagjait - Vásárhelyi Miklóst vagy Vámos Tibort - is óvatos távolságtartás jellemezte, részben másfajta habitusuk miatt, részben a hazai roma közéletben dúló áldatlan konfliktusok és botrányok "begyűrűzésétől" tartva.

A belső szervezeti változásokat utóvégre sikerrel véghezvittük, s

AZ ELMÚLT NÉGY-ÖT ÉV EREDMÉNYEI

úgy vélem, kellőképp igazolják, hogy bár az Alapítvány forrásai folyamatosan apadtak, a különféle címen megítélt roma támogatások egész a tavalyi, 2003-as évi jelentősek maradtak mind az összegeket, mind a kedvezményezettek körét tekintve.

Ezek a tapasztalatok is annak a tanulási folyamatnak a részei voltak, amelyben a legtöbbit az Alapítvány körül igen korán kialakult roma szakértői közösségtől kaptam. Az ország legjobb roma

szakértői: Kemény István, Havas Gábor és Solt Ottilia - Kardos László hívására - már kezdettől fogva együtt dolgozott velünk. Később, amikor 1997-től megújult a Roma kuratórium, hozzájuk csatlakozott, illetve őket váltotta fel Bogdán János, Bernáth Gábor, Szuhay Péter, Liskó Ilona, Orsós László Jakab, Mohácsi Viktória, és sorolhatnám még a neveket.

Kemény az én időmben már nem volt ott. Havas Gábor, az új kuratórium elnökeként még aktívan részt vállalt az alapítványi romaügyekben, és akkor történt meg az 1998-as kormányváltás is, amire a roma programok igazán átalakultak. A romaügyi helyettes államtitkár Orsós Éva az Orbán-kormányba már nem került be. Létrehozott egy alapítványt, hogy elképzelései megvalósítását ott folytassa. Bakonyi Éva javaslatára elkezdtünk tárgyalni vele arról, hogy csináljunk közösen egy roma programot - gondolván, hogy neki van négyéves államigazgatási tapasztalata arról, mit lehet a roma politikával csinálni, és hogy ezt próbáljuk lefordítani a magánalapítványi szférára.

Mint már említettem, úgy gondoltam, három csomópontból érdemes kiindulni, ezek: az oktatás, a foglalkoztatás és a közösségfejlesztés, és mindegyik leginkább a helyi önszerveződés meglévő formáin: azaz a roma közösségi házakon keresztül tudunk hatni, de erről már a maga helyén szoltam.

A ROMA EGÉSZSÉGÜGYI ÉS KÖRNYEZET REHABILITÁCIÓ

programot azért kell említsem az újabbak közt, mert a jelenlegi kormány végre - legalább terv-szinten - elkezdett a roma telepek égető gondjával foglalkozni. Bennünk is ez munkált. A dolog - s itt szokimondó kell legyen - a "budi-történettel" kezdődött. A Leszakadó rétegek egészségügyi programjában még 1997-ben beérkezett egy pályázat egy helységről árnyékszékek építésére a cigánytelepen. Először nem akartunk hinni a szemünknek. Aztán Gyeney Márta, a program szakértője utánanézett, hogy a KSH a népszámláláskor a lakások komfortfokozatának felmérésére azt a kérdést teszi fel a kérdőívben, hogy van-e vízőblítéses WC a lakásban. Azt persze nem, hogy van-e egyáltalán a lakáshoz tartozó illemhely. Márpedig sok olyan telep van, ahol nincs vagy csak elvétve akad ilyen. És erre még a cigányokkal foglalkozó szociológusok is alig figyeltek fel. Így kezdődött ez az akció, mely végső soron foglalkoztatási program volt, és mind a helyi önkormányzat, mind maguk a teleplakók együttműködését megkívánta.

Az öt éven át tartó pályázati program célja az elszegényedett térségek településeiben, teleszerű elkülönültségben (utca, sor, telep) élő roma népesség egészségügyi ellátásának, közegészségügyi helyzetének és lakókörnyezetének javítása volt. A kiírásnak megfelelően az Alapítvány olyan pályázatokat támogatott, melyek az alábbi három feltételnek eleget tettek:

1. Egy-egy kistérség településeinek összefogásával, megfelelő szakemberek, oktatási intézmények, munkaügyi központok stb. bevonásával a térségben élő roma és nem roma fiatalok számára, képzettségüknek megfelelő, rendszeres alkalmazást biztosítottak a szociális és egészségügyi ellátás keretein belül, akár közhasznú foglalkoztatás formájában is. Kedvező elbírálásban részesültek azok a programok, amelyek a teleszerűen elkülönült roma népesség fiataljai közül választottak munkatársakat.
2. Az elkülönültségben élő roma népességben belül olyan egészségügyi bázisokat hoztak létre, amelyek alkalmasak elsősegélynyújtásra, egészségügyi intézményekkel való kapcsolattartásra, telepeken élő közegészségügyi, betegség-megelőző, illetve gyors betegség elhárító tevékenységre és gyógyító-megelőző-felvilágosító munkára. Előnyben részesültek azok a programok, amelyek a különböző intézményeket, szervezeteket összefogták, koordinálták az egészségügyi állomások létrehozásában, segítették és szakmailag irányították az adott állomások tagjait, illetve a velük folyamatosan kapcsolatot tartó egészségügyi intézmények képviselőit, és a roma közösségek keretein belül végezték gyógyító-megelőző-felvilágosító munkájukat.
3. Ugyanígy lehetett pályázni a teleszerű elkülönültségben élők lakókörnyezeti viszonyainak javítására is: higiénikus viszonyaik javítására, játszótérek kialakítására, folyamatos tereprendezésre és karbantartásra. Itt előnyt élveztek az olyan közhasznú vagy más foglalkoztatásban megvalósuló infrastrukturális fejlesztési munkák (utak, ivóvíz, csatorna), amelyek feloldották és kiegyenlítették az adott településen belüli infrastrukturális különbségeket, a teleszerű elkülönülésből adódó hátrányokat.

VÉGÜL

ide kívánczik még néhány értékelő szó arról, hogy mit tartok munkánk eredményéről.

Az alapítványi roma programok története - akár a hazai cigányságé az elmúlt évtizedben - megannyi sikerből, félsikerből és kudarcból áll össze. Mégis, a fentieket mind mérlegre téve, legalábbis három

állítás bátran megkockáztatható. Az egyik, hogy a magyarországi romáknak hosszú és viszontagságos történelmük során aligha akadt bőkezűbb és ellenszolgáltatást nem váró pártfogója, mint a Soros György adományait kezelő magánalapítvány, amely 1984 óta mintegy 4 millió dollárt - mai értéken több mint 1 milliárd Ft-ot - fordított különféle roma pályázatokra és programokra. A másik elvitathatatlan eredmény, hogy minden nehézség és eseti kudarc ellenére e sokféle támogatási forma számottevően hozzájárult a hazai roma önszerveződések megerősödéséhez, a civil társadalom egész a közelmúltig hiányzó alapintézményeinek létrejöttéhez. Újonnan alakult iskolák, pedagógiai műhelyek, kulturális és művészeti csoportok, szociális és egészségügyi intézmények, kisebbségi önkormányzatok, független jogvédő irodák és sajtóorgánumok sokasága kapott éveken át létfontosságú támogatást, melyek közül a leginkább életképesek, önerőből vagy más külső forrásból, azóta is sikerrel működnek.

Végül, bár nem utolsó sorban, ha a hazai cigányság helyzetének egészét tekintjük, talán éppen a Soros Roma programok igazolják a legbiztatóbban, hogy a pénz, kellő lelkiismerettel és leleménnyel párosulva, még e kiváltképp mostoha terepen is meglepő eredményeket hozhat.

Ámbár megfordítva az is igaz: a cigányság emancipációja ábránd marad csak kellő professzionalitás nélkül, melyben mind nagyobb szerep vár saját értelmiségére is.

A Soros alapítványi hálózat, a Világbank, az Európai Unió és az Európa Tanács és más nemzetközi szervezetek közös programja az érintett államokkal, a Romák Évtizede, amely másfél éves előkészítés után 2005-ben indul el összehangoltan kilenc kelet- és dél-európai országban, úgyszintén a felnövekvő roma értelmiségre épít. Ezek a fiatalok - sokan közülük Soros-ösztöndíjakkal tanultak - igen meggyőző szellemi képességekkel és készségekkel érveltek az előkészítő konferenciákon.

Belia Anna

*A Roma programok támogatásai 1994–2003
millió Ft*

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Általános roma program	72 79p x	55 299p 157ny	141 293p 169ny	127 125p 40ny	52 217p 53ny		17 17p 14ny	16 28p 18ny		
Hálófesztés				22		1				
Roma jogvédelem				13 17p 7ny	26 28p 11ny	49 20p 15ny	28 42p 25ny	50 33p 21ny	19 64p 25ny	
Roma média				58 62p 23ny	22 56p 23ny	50 45p 24ny	27 35p 19ny	21 41p 16ny	37 47p 25ny	9ny
Roma foglalkoztatási program				15	15	30				
Kisbbségi és többségi társadalom együttműködés „Kedvesház”					7 28p 5ny					
Roma közösségi ház						15 49p x	5 x	8 3p 3ny		
Utcai szociális gondozó képzés						20 11p 8ny				
Egészségügyi és rehabilitációs program						35 47p 21ny	17 78p 16ny	12 40p 7ny	19 50p 9ny	13ny
Nyitott keret							24 33p 24ny	40 29p 20ny		
Önfejlesztő roma iskolák					20 20p 18ny	10 2p 2ny			5 x	17ny
Roma nyári táborok				11	8	13	5			
Roma közoktatási program		13 xp 48ny	72 853p 568ny	109 1101p 929ny	145 1144p 799ny	156 1744p 1213ny	117 2059p 1383ny	29 365 140	30 283p 67ny	
Roma felsőoktatási program						98 436p 372ny	48 348p 299ny	26 305 164	13 85p 45ny	
Összesen	72	55	213	355	295	505	293	202	123	56
Mindösszesen										2169

A ROMA OKTATÁSI PROGRAMOK ÉRTÉKELÉSE

(Részletek a Szonda Ipsos 2000 őszén készült hatásvizsgálatából)

A Soros Alapítvány 1994 és 1999 között négy, kifejezetten a roma fiatalokattámogató oktatási pályázatot hirdetett meg. Ezek az ösztöndíjak a roma fiatalokiskolai előrejutási, továbbtanulási esélyeit voltak hivatottak segíteni:

1. közös havi ösztöndíj roma diákok és patronáló tanáraik számára;
2. 6-7. osztályosok (általános iskola) egyszeri 10 000 Ft-os támogatása;
3. érettségit adó középiskolába jelentkező roma fiatalok egyszeri 25 000 Ft-os támogatása;
4. felsőoktatásban tanuló roma fiatalok havi ösztöndíja.

Jelen kutatásunk egyrészt a patronálók megkérdezésére, másrészt pedig a négy programban (egynél) több alkalommal ösztöndíjat nyert diákok megkérdezésére épült. A közös havi ösztöndíjjal kapcsolatos tapasztalatokról, élményekről, tanulságokról 300 patronust, a négyféle ösztöndíjprogrammal kapcsolatos tapasztalatokról pedig 510 támogatott diákot kérdeztünk.

A mintavétel első lépéseként az említett programok négyéves működése során a Soros Alapítványnál támogatottként regisztrált diákok közül kiválasztottuk azokat, akik vagy (1) legalább két alkalommal részesültek támogatásban egy programon belül (két, illetve több különböző évben) vagy pedig (2) a négyből legalább kétféle program keretei között voltak minimálisan egyszer-egyszer ösztöndíjasok. A nyilvántartásban a fenti két kritériumnak megfelelő, összesen 896 támogatott közül választottuk ki második lépésben a megkérdezendő tervezetten 500, valóságosan 510 diákot. A felmérésben részt vevő patronusokat szintén a Soros Alapítvány regisztrációjából, a közös havi ösztöndíj-támogatásban részesült patronáló tanárok* köréből választottuk a (300 fős) mintába.

* A mintában szereplő patronusok 4%-a nem középiskolai tanár (vagy jelenleg nem tanít középiskolában); ők kollégiumi, illetve nevelőotthoni nevelőtanárok, szociálpedagógusok, szociális munkások, valamint nyugdíjazott pedagógusok, intézményvezetők voltak. Az adatokat részletező táblázatokban, ábrákban az ilyen patronusokat a "nem tanít" megkülönböztetéssel jelöltük. (A továbbiakban - helyszűke miatt - csupán a támogatott diákok értékelésének főbb megállapításait idézzük a mintegy 90 oldalas hatástanulmányból - a Szerk.)

A TÁMOGATOTT DIÁKOK VÉLEMÉNYE

Az alábbiakban e négy alprogram résztvevőinek véleményét ismertetjük a támogatással, a programmal, az iskolai előmenetellel kapcsolatban. Amint az a mintaleírásból kiderül, a vizsgálatban szereplő diákok kiválasztásakor alapvető szempont volt, hogy olyanok kerüljenek be a kérdezettek közé, akik vagy legalább kétféle támogatást kaptak, vagy egy támogatási formán belül legalább 2 éven át részesültek az adott ösztöndíjban. Ily módon nyerhettük a leggazdagabb információt az egyes programokról, s ezért lehetséges az, hogy az 510 kérdezett összességében 624 válaszadót jelent, amennyiben az egyes programokban érintett válaszadók létszámát összesítjük.

Az egyes támogatási formákban részesültek száma és százalékos aránya a mintán belül

	N	%
közös havi ösztöndíj középiskolás diákok és patronusaik számára	217	43
6-7. osztályosok egyszeri 10 ezer Ft-os támogatása	133	26
Érettségit adó középiskolába jelentkezők egyszeri 25 ezer Ft-os támogatása	147	29
felsőoktatásban tanuló roma fiatalokhaviösztöndíja	127	25

A kérdezettek 79%-a mindössze 1 támogatási formát jelölt meg a felsoroltak közül - igaz, azt több ízben is kaphatta -, 20%-nyian kétféle juttatásban is részesültek, s mindössze néhány fő volt azoknak a száma, akik három támogatási formára is sikerrel pályáztak. A két vagy több támogatási formában is részesült válaszadók között az átlagosnál valamivel magasabb a lányok, a 16-18 évesek, a jelenleg még középiskolába járók, a községekben és Magyarország nyugati megyéiben élők aránya. Elsőként azt a támogatási formát vizsgáljuk, amely kérdéseit tekintve összehasonlítási lehetőséget nyújt a tanári vizsgálat megfelelő eredményeivel, azaz a közös havi ösztöndíjban részesült középiskolás diákok és patronusaik körét.

TÁRSADALMI-DEMOGRÁFIAI JELLEMZŐK ÉS CSALÁDI HÁTTÉR

A részletes elemzés előtt közöljük azoknak a főbb társadalmi-demográfiai jellemzőknek a megoszlását, amelyek leginkább befolyásolhatják a kérdezettek válaszait, s amelyeket a továbbiakban az elemzés háttérváltozóiként kezelünk majd.

A kérdezettek főbb társadalmi-demográfiaiszempontokszertimegoszlása (százalékos arányok, N=217)

<i>Nem szerint:</i>	
Fiú	38
Lány	62
<i>Életkor szerint:</i>	
16 év alatti	2
16-18 éves	51
19-21 éves	42
21 év feletti	5
<i>A kérdezett jelenlegi foglalkozása:</i>	
felsőfokú képzésben vesz részt	23
középfokú képzésben vesz részt	50
dolgozik	9
inaktív	17
nem derül ki	2
<i>A kérdezett állandó lakóhelye:</i>	
Budapest	6
megyeszékhely	7
más város	33
község	53
nem derül ki	1
<i>A lakóhely régiója:</i>	
Budapest és Pest megye	7
Nyugat-Magyarország	41
Kelet-Magyarország	50
nem derül ki	1
<i>A kérdezett jelenleg hol lakik:</i>	
a szülőknél	89
saját lakásban	2
kollégiumban, albérletben, egyéb	9
<i>A kérdezett családjának anyagi helyzete:</i>	
rossz	54
átlagos	31
jó	13
nem derül ki	1

A középiskolások ösztöndíj-támogatásában részesült kérdezettek csaknem kétharmada lány, s zömében 16-21 évesek, azaz vagy még jelenleg is középiskolába járnak, vagy éppen csak befejezték azt. A jelenleg középiskolába, illetve felsőfokú intézménybe járók szinte kivétel nélkül nappali tagozaton végzik tanulmányaikat. A tanulmányi eredményük átlagosan 3,7, ami kicsit magasabb a lányok, a főiskolára, egyetemre járók, valamint a gimnazisták esetében (3,9), s alacsonyabb a többi képzési formában résztvevőknél. Állandó lakóhelyüket tekintve a legtöbben kisebb településeken laknak, igen magas körökben a községekben élők száma. Életkoruknál fogva a legtöbben szüleiknél élnek, csaknem egytizednyien - a főiskolán, egyetemen tanulók közül több mint egynegyednyien - viszont kollégiumban, diákokthozban, albérletben.

A megkérdezettek 97%-a nőtlen, illetve hajadon, s mindössze néhányan élnek tartós kapcsolatban, házasságban vagy élettársi viszonyban. A szülői háttérrel tekintve megfigyelhető, hogy 45%-uknak az édesapja legfeljebb 8 osztályt végzett, s további 39%-é középiskolai végzettséggel - ezen belül túlnyomórészt szakmunkás végzettséggel - rendelkezik. A főiskolai, egyetemi diplomával rendelkező apák aránya alig 3%. Az édesanyákat tekintve ezek az adatok még kedvezőtlenebbek: háromnegyednyi a legfeljebb általános iskolát végzetek aránya, s egyötödnyien végeztek közülük középiskolát, s csak 4 fő esetében találunk felsőfokú végzettségű édesanyát.

A szülők iskolai végzettsége (százalékos arányok)

	Édesapa	édesanya
0-7 osztály	5	15

8 osztály	40	60
középiskola, technikum	42	20
főiskola, egyetem	3	2
nem tudja, nincs édesapja/édesanyja	10	3

A szülők jelenlegi foglalkozását tekintve számottevő az inaktív aránya, az aktív dolgozók túlnyomó többsége pedig - iskolai végzettségének megfelelően - fizikai munkát végez.

A szülők foglalkozása (százalékos arányok)

	Édesapa	édesanya
Vállalkozó	6	2
vezető, beosztott szellemi	4	4
szakmunkás	17	6
betanított és segédmunkás	12	26
munkanélküli	16	15
nyugdíjas	24	17
egyéb inaktív	5	26
nem tudja, nincs édesapja/édesanyja	16	4

A családok átlagos háztartáslétszáma 4,39 fő, ami jócskán meghaladja az országos átlagot. 1-3 fős létszámú családokban 27%-nyian élnek, a 4 és az 5 fős háztartások aránya 29-29%, a 6 főseké vagy ennél népesebbeké 14% volt. A megkérdezettek 12%-ának nincs testvére, 31% egy testvérral rendelkezik, 36% kettővel, míg egytizednyien 4 vagy több testvért jelöltek meg.

A megkérdezettek családjában átlagosan 10,6 ezer Ft-ra tehető az egy főre jutó havi nettó jövedelem, ami elmarad az országos átlagtól. Az egy főre jutó jövedelem mértéke ebben a körben is az iskolázottság emelkedésével növekszik valamelyest, ugyanakkor befolyással van rá a háztartáslétszám, a családban élő testvérek száma is.

Az egy főre jutó havi nettó jövedelem - adathiány miatt - a kérdezettek 14%-a esetében nem volt kiszámítható, ami jóval alacsonyabb az általában megfigyelhető országos mértéknél. A többieket 3 nagy csoportba rendeztük. Az alacsony jövedelműek közé a 10 000 Ft alatti havi egy főre jutó jövedelemmel rendelkezők kerültek, a közepes jövedelműek 10 001-15 000 Ft közötti értékeket, a magasabb jövedelműek pedig e fölötti egy főre jutó családi bevételt jeleztek. (Természetesen ezek a kategóriák nem abszolút értelemben véve jeleznek alacsony, közepes vagy magas jövedelmet, csupán a csoporton belüli megoszlást érzékeltetik.) Ily módon az alábbi jövedelemhatárokat és - kategóriákat kaptuk:

*Az egy főre jutó jövedelem mértéke
(százalékos arányok)*

10 ezer Ft alatt	34
10-15 ezer Ft	39
15 ezer Ft felett	13
nem derül ki	14

*A kapott pénz felett ...?
(a válaszok százalékos megoszlása)*

teljes egészében Te rendelkezél	59
nagyobb része felett Te rendelkezél, egy kisebb részt a családnak adtál	22
nagyobb része felett a szüleid rendelkeztek, Te egy kisebb részt kaptál	11
teljes egészében szüleid, a családnak rendelkezett felette	7

A pénzfelhasználás feletti részbeni vagy teljes körű szülői felügyelet jellemzőbb a községekben élőkre, s azokra, akik középiskolások, vagy inaktívak, s jelenleg is a szüleikkel élnek. A család szűkös anyagi helyzete is nagyobb eséllyel vezet oda, hogy az ösztöndíj a közös családi kasszáat gyarapítsa. A megkérdezettek túlnyomó többsége iskolaszerekre, tankönyvekre fordította a kapott összeget, minden második kérdezett azonban ruházkodásra is költött. A megkérdezettek 24%-ánál a mindennapos kiadások között is megjelent az ösztöndíj összege, megtakarítani, üdülni, illetve tartós fogyasztási cikkeket vásárolni azonban csak kevesen tudtak belőle.

*Az ösztöndíjat alapvetően milyen cél(ok)ra fordítottad/fordítottátok?
(az említések százalékos aránya*)*

iskolaszerek, tankönyvek	76
ruházkodás	55
élelmiszer, étkezés, mindennapos kiadások	24
megtakarítás, félretették	6
üdülni, nyaralás	2
tartós fogyasztási cikk	2
egyéb	31

* a százalékok összege nem 100, mert a kérdezettek több célt is említhettek

AZ EGYÜTTMŰKÖDÉS MEGÍTÉLÉSE

A megkérdezettek túlnyomó többsége jónak vagy nagyon jónak értékeli a patronálóval való együttműködést, s a kapott adatok még kedvezőbbek is a pedagógusok körében végzett felmérés eredményeinél. Ezúttal is mindössze a kérdezettek 5%-a érzi úgy, hogy a kapcsolatukon jelentősebb mértékben lehetett volna javítani.

*Utólag visszatekintve összességében milyennek ítéled meg
a patronálódal való együttműködést?
(a válaszok százalékos megoszlása)*

nagyon jó	60
jó	33
közepes	4
rossz	1
nagyon rossz	-
nem derül ki	1
átlag	4,54

Az együttműködést az átlagosnál jobbnak ítélik meg a lányok és a fővárosban élők. A találkozások gyakorisága ugyanakkor igen gyenge összefüggést mutat a kapcsolat minőségével, egyedül azok, akik kéthetente vagy ennél ritkábban találkoztak patronusaikkal, minősítették együttműködésüket kissé rosszabbnak. Az a néhány diák, aki gyengébbre osztályozta együttműködésüket, jellemzően a tanárra, annak előítéletességére vezette vissza a kudarcot.

A PROGRAM KÖZVETLEN ÉS KÖZVETETT HATÁSAI

A megkérdezettek 7%-a jelezte, hogy az ösztöndíj odaítélése óta változtatott középiskolát. Ennek oka részben a rossz tanulmányi eredmény volt, részben viszont külső okokra (egészségügyi okok, családi okok, iskolába járás nehézségei) vezethető vissza az iskolaváltoztatás. Azok közül, akik középiskolát váltottak, csupán egyetlen fő szakította meg végleg a tanulmányait, a kérdezettek között viszont összességében találtunk 7 olyan volt ösztöndíjast, aki abbahagyta, vagy megszakította középfokú

tanulmányait. Ennek okai között egyaránt szerepeltek családiak, anyagiak és a külső körülményekre (pl. közlekedés) visszavezethetők.

Amint azt láttuk, az ösztöndíjasok túlnyomó többsége ugyanabban az intézményben folytatta középiskolai tanulmányait, mint amelyben az ösztöndíjat is megkapta. A továbbiakban arra voltunk kíváncsiak, hogyan alakult a sorsuk tanulmányi téren. A szakmunkásképző iskolába járó ösztöndíjasok túlnyomó többsége már sikeres szakmunkásvizsgát tett azóta, sőt ketten közülük továbbtanultak más, érettségit adó középiskolában, a többieknek pedig kivétel nélkül szándékukban áll a későbbiekben továbbtanulni és érettségit szerezni.

Az érettségit adó intézményekben tanulók közül mindössze öten válaszoltak úgy, hogy nem sikerült érettségi vizsgát tenniük, 54%-nyian azonban sikeres érettségi birtokában vannak, a többiek pedig még jelenleg is a szakközépiskola, illetve a gimnázium diákjai. Azok közül, akik érettségi bizonyítvánnyal rendelkeznek, 61%-nyian jelentkeztek valamely felsőoktatási intézménybe. Az átlagosnál gyakrabban válaszoltak így a gimnáziumokban érettségizettek, akiknek négyötöde jelentkezett továbbtanulásra, míg a szakközépiskolai végzettséggel rendelkezők közül 46%-nyian. A jelentkezők 43%-ának a kérdés idején már tudomása volt a sikeres felvételtől (akadt, aki már meg is kezdte ilyen irányú tanulmányait), 16%-nyian biztosak abban, hogy nem nyertek felvételt, 41%-nyian pedig még bizonytalanok voltak a felvételi vizsga kimenetelét illetően. A felvételt nyertek szinte mindegyike más-más felsőoktatási intézményben tanul tovább, az adatokból egyedül annyi állapítható meg, hogy mintegy egyharmaduk valamilyen tanár- vagy tanítóképző főiskola hallgatója (lesz). A további válaszokból az is kiderül, hogy a jelenleg még nem érettségizettek, illetve a felvételt nem nyertek többségének is szándékában áll a későbbiekben valamely főiskolára vagy egyetemre jelentkezni.

Az ösztöndíj közvetlen hatásai az előzőeken túlmenően az iskolai teljesítmény változásán is mérhetőek, ugyanakkor ezen kívül számos közvetett hatás - mint például a környezethez való viszony megváltozása, szemléletváltozás stb. - is jelentkezhet. A továbbiakban ezekről kértünk információkat. A megkérdezettek 8%-a jelezte, hogy az ösztöndíj odaítélését követően romlott a tanulmányi átlaga, 52%-nyian viszont javulásról számoltak be. Az ösztöndíjasok 39%-a tartani tudta korábbi eredményét. A diákok 42%-ánál az iskolai tanulmányok iránti fokozottabb érdeklődés is megfigyelhető, a többiek ugyanakkor nem érzékelnek változást e téren. Az ösztöndíj a diákok egynegyedénél még a roma származásúakhoz való tartozás érzését is erősítette (mind a diáktársak, mind a felnőttek viszonylatában), s lényegében alig akadt olyan kérdezett, akinél ellenkező hatást váltott volna ki.

*A Soros Alapítvány ösztöndíjának odaítélését követően hogyan változott a(z)...?
(a válaszok százalékos megoszlása)*

	Romlott	nem változott	javult	nem tudja
tanulmányi eredményed	8	39	52	-
érdeklődésed az iskolai tanulmányok iránt	1	57	42	-
kapcsolatod a roma diáktársakkal	1	68	24	7
roma származásúak közé való tartozás érzése	-	75	23	2
kapcsolatod a helyi roma közösséggel	1	77	14	8
kapcsolatod a többi diákkal	1	85	13	1

Az előzőek összhangban vannak a pedagógusok külső értékelésével, bár ők az iskolai tanulmányok terén nagyobb érdeklődést láttak. Megfigyelhető, hogy azok, akik kétszer vagy többször is részesültek az ösztöndíjban, valamennyi területen, de különösen a tanulmányi eredmények terén gyakrabban számoltak be javulásról, mint azok, akik egy alkalommal részesültek ebben a támogatásban.

Az ösztöndíj közvetett hatásai közé tartoznak azok, amelyek az ösztöndíjban részesült diákok szemléletmódjának, értékítéletének, magatartásának megváltozására utalnak. A megkérdezett diákok túlnyomó többsége úgy érzékeli, hogy az ösztöndíj hatással volt egyes tulajdonságainak, magatartásának megváltozására, s ezen belül a legtöbben pozitív irányú változást tapasztaltak.

Az ösztöndíj hatását összefoglalóan két fő szempont - a tanulmányi előmenetel és az anyagi helyzet javulása - szerint is vizsgáltuk. A diákok véleménye e két szempont mentén a tanároknál is jóval kedvezőbb. A tanulmányok terén a diákok 48%-a, az anyagiak terén az ösztöndíjasok 45%-a értékeli az ösztöndíjat nagyon nagy segítségnek, s ezek az értékek jóval magasabbak a patronálók által említettéknél. A diákok körében is mindössze 2, illetve 3% azoknak az aránya, akik úgy válaszoltak,

hogy a rendszeres havi támogatás szerintük egyáltalán nem jelentett segítséget sem az iskolai előremenetelükben, sem pedig az anyagi helyzetük javulásában.

*Összefoglalóan hogyan ítéled meg, a kapott támogatás mennyire segített téged...?
(a "nagyon nagy mértékben" és az "egyáltalán nem" válaszok százalékos megoszlása,
valamint az 5-fokú skálából képzett átlagértékek)*

	nagyon nagy mértékben	egyáltalán nem	átlag*
tanulmányi előmenetelében	48	3	4,26
anyagi körülményeid, családod anyagi helyzetének javításában	45	2	4,14

* ahol 1 = egyáltalán nem, 5 = nagyon nagy mértékben

Mindkét területen az átlagosnál kedvezőbb hatást érzékelnek a lányok, a nem fővárosiak, s azok, akik többször részesültek ilyen támogatásban.

ROMA KÖZÖSSÉGI HÁZ VEZETŐK KÉPZÉSE

A képzést szervezte: Közösségfejlesztők Egyesülete (1011 Budapest, Corvin tér 8.) Résztvevők: 33 település roma szervezetének képviselői és önkéntesei A beiskolázottak létszáma: 96 fő, a képzést elvégezte: 66 fő Időpont: 1999. október 1. - 2000. április 16.

Helyszín: Civil Kollégium Közösségi Háza - Kunbábony Szakmai vezetők: Varga A. Tamás, Vercseg Ilona Tanárok: Farkas Éva, Huszerl József, Kas Éva, Kováts Andrea, Kovács Edit, Kovácsné Füredi Enikő, Mészáros Zsuzsa, Péterfi Ferenc, Pósfay Péter, B. Szolnoki Ildikó, Varga Matild Programasszisztens: Purcsl Andrea

AZ ELŐZMÉNYEK, A FELADAT

A Soros Alapítvány programjának célja a roma lakosság társadalmi hátrányainak mérséklése, jelen esetben a közösségi házak hálózatának segítségével. A Soros Alapítvány, a roma közösségi házakkal ugyancsak foglalkozó Magyarországi Cigányokért Közalapítvánnyal és az Autonómia Alapítvánnyal egyetértően abban, hogy a roma közösségi házak nem a szegregáció, hanem az autonómia, az önszerveződés, a roma és nem roma lakosság együttműködésének színterei.

Ez az elképzelés találkozott a Közösségfejlesztők Egyesületének felfogásával is, amely a közösségi házak vezetőinek és önkénteseinek képzésére vonatkozó pályázatában egy, a settlement-házakéval rokon közösségi ház funkciót vázolt fel. Eszerint a közösségi házak idővel a települések társadalmi-kulturális intézményeivé válhatnak. Olyan közösségi színtérré, ahol a lakosság szükségleteire alapozott, javarészt önszervező tevékenység folyik.

Az egyeztetett elképzelések alapján a Soros Alapítvány a már működő és potenciális közösségi házak vezetőinek, aktivistáinak képzésével a Közösségfejlesztők Egyesületét bízta meg.

A képzés legfőbb célja a "képesé tétel" volt, az, hogy a roma közösségi házak vezetői és aktivistái - mindinkább - képesek legyenek saját közösségi életük demokratikus szemléletű, az önszerveződésre és önkéntességre építő megszervezésére. Ehhez arra van szükség, hogy az érintettek gondolkodása kiterjedjen saját szűkebb és tágabb társadalmi környezetük egészére, a településre, s mind tágabb körökben és egyre több partnerrel kommunikáljanak, működjenek együtt, a probléma-felismerés és -megoldás folyamatába bevonva mind a helyi lakosokat, mind a külső segítőköt is.

Ez az elgondolás képezte alapját a bentlakásos, 3 hétvégére kiterjedő képzési programnak, amely lényegében egy kívülről, a tanár-közösségfejlesztők által gerjesztett közösségfejlesztési folyamat volt. A képzés ugyanis azért épült három, nagyjából havonként ismétlődő hétvégi munkára, hogy az egyes hétvégék közötti időszakokban a hallgatók "házi feladat"-jellegű aktivizáló és kooperációs feladatokat oldjanak meg saját településeiken.

A KÖZÖSSÉGFEJLESZTŐK EGYESÜLETÉNEK MOTIVÁCIÓI

Ez a feladat a magyarországi közösségfejlesztés fejlődésének fontos állomása volt. Eddig ugyanis az volt a gyakorlatunk, hogy "mindenkit" megszólítottunk egy adott településen vagy szomszédságban, s a továbbiakban azokkal működünk együtt, akik ezt igényelték. Tapasztalataink szerint ezek

elsősorban a jobb érdekérvényesítők, azok, akik segítséggel viszonylag könnyen képesek megvalósítani elképzeléseiket (mert a nagyobb hátrányokkal küzdők felzárkóztatásához még nem épült ki a megfelelő infrastruktúra - pl. a felnőttoktatásé). Számos ok miatt a magyar közösségfejlesztés gyakorlata még nem terjedhetett ki a célcsoportokkal való foglalkozásra. Az okok közé tartozik pl. az, hogy az újrastrukturálódó társadalomban még nem alakultak ki, vagy csak lassan alakulnak a csoportidentitások; lassan ismerődik fel, hogy a valamilyen szükségét szenvedőknek össze kell fogniuk, s ehhez támogatókat is kell találniuk - többek között azért, hogy a szakember-segítőket megfizethessék.

De nem csak az ún. célcsoportokkal való munka hiányzott eddig szinte teljesen munkáinkból, hanem sajnos a romákkal való együttműködés is. Ők ugyanis - még ha megszólításukra az utóbbi időkben külön súlyt fektettünk, és ez olykor sikerült is - az ismert társadalmi okok miatt hamar kimaradnak a közösségi folyamatból. Egyre gyakrabban tapasztaltuk viszont elesettségüket és kirekesztésüket, ezért határozott szándékunkká vált e nehéz problémával szembenézni és keresni azokat a módokat, amelyek segítségével a közösségfejlesztés e jelenségek ellen hatni tud. A Soros Alapítvány megbízása számunkra ennek az útnak az első jelentős állomása.

Bízva a közösségfejlesztés demokratikus szemléletében, módszereiben és önmagunkban úgy gondoltuk, hogy a romákkal is ugyanúgy dolgozhatunk, mint bárki mással, s ha a munka során kialakulnak új hangsúlyok, amelyek esetleg arra engednek bennünket következtetni, hogy azok csak a romákra jellemzőek, akkor azokat úgy tekintjük, mint amelyek gazdagítják eddigi társadalomismeretünket és módszereinket. Egymás bátorítása, az együttműködés, az egymástól tanulás juttathat csak el ugyanis bennünket a hátrányok elleni közös küzdelemhez.

A PROGRAM ELŐKÉSZÍTÉSE

A Soros Alapítvány egy feltárás eredményeként megpróbálta azonosítani a közösségi házzal rendelkező vagy annak létrehozását tervező szervezeteket, ezért összehívta mindazon roma szervezetek képviselőit, amelyek az elmúlt időszakban bármilyen támogatásért folyamodtak közösségi házuk működtetése érdekében. Az első személyes találkozás (székhelyünkön, a Corvin téren, 1999. június 29-én) alkalmat adott az adományozó és képző szervezeteknek a program ismertetésére, a résztvevőknek pedig elvárásaik legalapvetőbb elemeinek tisztázására. A megjelent közel 80 szervezet nagyjából úgy foglalt állást, hogy a tanulócsoportokat régióként szervezzük, bár szívesen találkozoznának más országrész hasonló típusú közösségeivel is.

E találkozón mutatkozott be jövődő partnereinek a Cood Bt. is, s készítette fel az egybegyűlteket egy általa végzendő "diagnózis", feltárás folyamatára, hogy a szervezetekre vonatkozó információk a szeptemberben induló képzés kiinduló- pontjaként szolgálhassanak.

A CSOPORTOK

A program indításáig a megkeresettek közül 36 település 64 szervezete kötött szerződést a Soros Alapítvánnyal, vállalva, hogy a képzésben később megfelelő létszámmal vesz részt.

A helyi cselekvésre felkészítő képzésekre egy-egy településről optimálisan 3-5 jelentkezőt vártunk azért, hogy a résztvevők a későbbiekben egymást erősítve dolgozhassanak otthon. Azt is el szeretnénk volna érni, hogy a szervezetektől ne csak a - többnyire egyébként is túlterhelt - vezetők jöjjenek el, hanem alakuljon ki egy jól együttműködő helyi cselekvő csoport. Magyarán arra törekedtünk, hogy azok jöjjenek el a képzésre, akik valóban dolgozni szeretnének, és ehhez szükségük is van tanulásra. Végül 7 tanulócsoporthoz osztottuk a képzésre visszajelentkezett szervezeteket. A beosztásnál a döntő szempont a hasonló helyi adottságok (kezdő, közép- és felső szint) érvényesítése volt.

Az így kialakított csoportok végleges létszámáról csak a képzés első napján kaptunk megbízható képet. Néhány esetben a hallgatók személye is változott, s ez bizony nem könnyítette meg a közös munkát.

36 településről 110 jelentkezés érkezett, míg a képzésen 33 településről 96 fő jelent meg.

MÓDSZEREINK

Módszereinket két tényező határozta be. Az egyik az a szándékunk, hogy e képzésen mi tulajdonképpen kívülről animáljunk egy közösségfejlesztési folyamatot, s ezért a képzés ne pusztán a 3 hétvégéből, hanem az első és utolsó hétvége közötti időszakból, 3 hónapból álljon, sőt, a program

követésére is kiterjedjen. A másik meghatározó tényező a Civil Kollégiumban kialakított és alkalmazott közösségfejlesztői módszer iránti hűségünk volt. Eszerint:

- a képzés elsősorban a tapasztalatokra épít, vigyáz a "kibontás" és a "bevétel" arányára;
- igyekszik megtalálni a "sok új ismeret - kevés új ismeret" közötti kényes egyensúlyt; vagyis nem zúdítt megemészthetetlen, elvont ismereteket a hallgatókra, de azért ad - mégpedig begyakorolt módon ad! - új ismereteket is;

- igyekszik eljuttatni a résztvevőket az "ahá"-élményig;
- örömet ad, motivál, az ismétlés utáni vágyat hozza létre - ennek alapja a résztvevők elfogadása!;
- csoportvezetési módszereiben az ún. "páros animációt" alkalmazza.

Arra törekedtünk tehát, hogy a képzés végén a résztvevők egy közösségi gondolkodásmódon alapuló, a mindennapokban jól használható eszköztárral rendelkezzenek, melyet a saját életükből választott konkrét feladat megoldása során sajátítottak el. Ilyenek:

- a helyi szükségletek és erőforrások közösségi feltárása;
- a célok és feladatok megfogalmazása;
- a közösségi és művelődési folyamatok tervezése;
- a kapcsolatok, források megtalálása és a munka során történő alkalmazása.

A képzés során tehát aránylag kis teret kaptak a tanári kiselőadások, elméleti alapvetések - ezeket csak akkor alkalmaztuk, amikor előzetes ismereteket nem tudtunk mozgósítani, ám ekkor mindig csak rövid, lényegre törő előadásokat tartottunk, s szívesebben építettünk a közös gondolkodás, a feladatmegoldás, a cselekedtetés módszereire.

Nagy teret szántunk viszont a "házi feladatoknak";

- a település megismerésére, feltárására vonatkozó módszerek alkalmazásának;
- a lakosság aktivizálásának módszereire - interjúk, közösségi beszélgetések, közösségi felmérés;
- az e munkát a képzésen bemutató megnyilvánulásoknak: kiselőadás, kiállítás, film, fotók stb.

Dolgoztunk egyéni és kiscsoportos formában, a kiscsoportokat esetenként változtattuk - hogy mindenki mindenkivel kapcsolatba kerüljön -, alakítottunk tanulópárokat, voltunk előadók, moderátorok, csoportvezetők, megfigyelők és résztvevők - ahogyan a helyzet kívánta.

A közös tananyagterv kialakítása után minden tanári páros a maga módszertani készletével tette teljessé az oktatást, amelyet persze a hallgatók aktivitása, tudása, igényei és lehetőségei minden alkalommal erősen befolyásoltak.

Néhány példa a módszerekre: egyéni és közös gyűjtőmunka, érték- és problémalista készítése, esettanulmány, szituációs játék, vita, megbeszélés, ötletroham, szerepjáték, referátum, kiselőadás, összefoglaló, csoportképző, önismereti és készségfejlesztő játékok, egyéni és csoportos írásbeli feladat, páros feladatmegoldás, interjú stb.

A KÖRÜLMÉNYEK

A csoportok jellemzői

a. Tagolódás

A képzésen a következő társadalmi csoportok képviselői vettek részt: roma szervezetek vezetői, többen közülük "hivatásos politikusok"; cigány kisebbségi önkormányzatok vezetői vagy tagjai; közösségi házban dolgozó önkéntesek (leggyakrabban családtagok); nem roma segítők, a helyi értelmiség tagjai (védőnő, óvónő, tanító, tanár, múzeumigazgató, újságíró).

Foglalkozás szerint fizikai dolgozók, közhasznú foglalkoztatottak, munkanélküliek, nyugdíjasok, közalkalmazottak és diákok voltak a képzés résztvevői.

Iskolai végzettség szerinti megoszlásukat nem vizsgáltuk, de felsőfokú végzettsége csak a nem roma segítőknek volt, a helyi vezetők között inkább a 8 általános, illetve a szakképzettség volt a jellemző.

A meglevő tapasztalatok sokkal fontosabbak voltak számunkra, mint az iskolai végzettség. Legtöbben sok éves közösségi tevékenység során szerzett tudást hoztak magukkal, de megjelent a fiatal roma politikus típusa is, aki már szinte hivatásszerűen folytatja a közösségi munkát. Jellemző a családi szerveződés, amelyben a házaspár valamelyik tagja a szervezet vezetője vagy alkalmazottja, a másik önkéntes. Egymással és más rokonokkal együttműködve dolgoznak. A fiatalokat (= gyerekeiket) is ennek szellemében vonják be a munkába.

b. Szerepek

A résztvevők között jól megfigyelhető volt bizonyos "túlképzettség", már ami a kisebbségi élet szervezeti kérdéseit jelenti. A "túlképzettek" önkormányzati, jogi tapasztalataikat mindig szívesen megosztották másokkal, láthatóan fontos is volt számukra a *tanácsadó/vezető* szerepe. A mi feladatunk elsősorban a közösségiség gondolkodásmódjának és cselekvő eszköztárának bemutatása volt, s ez iránt *a legfogékonyabbak a szerény anyagi körülmények között élő, kis társadalmi elismertség mellett is kitartóan dolgozó helyi roma vezetők voltak*, akik végül döntően meghatározták képzésünket. A sokszínű csoportokban ők voltak a mag, az ő tudásukhoz igazodtunk, tapasztalataikat beépítettük a képzésbe, s elmondható, hogy az ő készségeiket sikerült a leginkább fejlesztenünk.

A csoportmunka szempontjából a legnehezebb volt a helyi vezetők mellett megjelenő *fiatalokkal* dolgozni. Ők nagyon bátortalanok voltak, de ha sikerült őket "elszigetelni" a szervezet vezetőjétől, akkor - sok biztatással - körükben is lehetett eredményeket elérni.

E két szélsőség (a túlképzettek és a bátortalanok) általában minden civil képzésen megjelenik, de esetünkben ez a kép kiegészült a *nem roma* résztvevőkkel. Helyük a csoportokban különös jelentőséggel bírt, mert mintát adott a problémák mentén való települési együttműködésre, s megmutatta, hogy a romák helyzetének javítása a többségi társadalom számára is egyre fontosabb.

c. Motiváltság

A csoportra általában a *közösségi munkára való motiváltság* volt a jellemző. Értékrendjünkben az első három helyen az *együttműködés, felelősség, tolerancia* szerepelt.

d. Aktivitás

Együttműködő partneri viszonyt igyekeztünk kialakítani. Nem tekintettük magunkat mindentudónak, a résztvevők tapasztalatait és véleményét messzemenően tiszteltük - teret kapott önálló véleményük, hagytuk kibeszélni a sikereket és a kudarccokat egyaránt. Ezzel sikerült elérni, hogy csoportjaink nagyobb részt aktívan vettek részt az együttműködést igénylő feladatok elvégzésében.

Fokozta az aktivitást az a nehéz helyzet is, ami a roma közösségi házak környezetében, minden helyi cselekvés során körülveszi ezeket az embereket. Tiszteletre méltó módon *minden eszközt megragadnak, hogy eredményeket érjenek el*. Sajnos, egyes vezetők leginkább a kapcsolatoktól remélik ezt, ők valószínűleg csalódtak bennünk. A többséggel azonban sikerült felismertetni azt, hogy ha nem a közösséggel együtt látnak a helyi problémák megoldásához, akkor tartós sikerre nem számíthatnak, maguk is elszigetelődhetnek, s a tervek nagyobb része is megvalósulatlan marad. A helyenként igazán fárasztó munkatempót legtöbbször kis csodálkozással vették tudomásul, de - éppen a nagyfokú azonosulásnak köszönhetően - ezt általában megbocsátották nekünk.

Ennek ellenére előfordult lemorzsolódás, melynek okairól a következőket tudjuk: anyagi természetű (nem volt pénzük az útiköltséget megelőlegezni); mást vártak a képzéstől (valószínűleg sokallták vagy nehéznek tartották a feladatokat); más irányú elfoglaltság (a politikusok esetében); egészségügyi problémák (sajnos, sokan közülük súlyos betegségekkel küzdenek); közlekedési nehézségek (vasutassztrájk, zord időjárás).

A lemorzsolódásban az azonos helyről érkezők egyformán viselkedtek, tehát mindezekon kívül és mellett valószínűleg a szervezet vezetőjének véleménye lehetett a döntő.

A TANANYAG

Előzetesen kidolgozott tananyagtervünk - tanári párosok által kiegészített - vázlata a következő:

Első hétvége: Bemutatkozások, tudnivalók a képzésről. Saját munkájuk és szervezeteik bemutatása. Sikerek, kudarckok. A szervezetről alkotott kép jelentősége (hírírás, kapcsolat a médiákkal). A küldetés. A szervezetek közeli és távoli tervei. A település bemutatása és megismerésének jelentősége. A környezet problémáinak feltárása, ennek módszerei. A közösség fogalma, jelentősége a problémák megoldásában. Kapcsolati háló készítése és elemzése. A helyi cselekvés első lépései. Interjúkészítés, közösségi beszélgetés. Ezek technikai tudnivalói és szerepük a helyi cselekvésben és a bevonásban. Otthoni feladat: interjúkészítés helyi véleményformálókkal.

Második hétvége: Az otthoni feladatok eredményeinek értékelése. A településkép kiegészítése. Lehetőségek, adottságok, gyengeségek, veszélyek. A helyi cselekvés stratégiájának kialakítása egy-egy saját problémára. A célok és feladatok meghatározása. A célcsoport fogalma. A közösségi ház funkciói, szerepe a problémák megoldásában. Partnerség a cselekvésben. Közösségi akciók

tervezése. A bevonás technikái. Az önkéntesség fogalma, problémái és lehetőségei. A konfliktusok kezelése és az érdekek egyeztetése. A közösségi döntéshozatal formái. A külső és belső nyilvánosság szerepe a szervezetek életében. A projektek véglegesítése. Otthoni feladat: nyilvános beszélgetés szervezése.

Harmadik hétvége: A legutóbbi találkozás óta lezajlott helyi események beépítése a tervekbe. A helyi akciók, feladatok konkrét tervezése. Programterv, időzítés, költségvetés. A források fajtái. Forrásteremtési technikák. Pályázatírási gyakorlatok, tanácsok. A minimális eredmény megfogalmazása. A fenntarthatóság elve. A közös munka és egymás segítésének útjai. Tervek, javaslatok a jövőre. A képzés értékelése. A fenti tematika természetesen nem jelentette azt, hogy minden csoport minden egyes alpontot külön érintett. A felsoroltakban az összes csoportban érintett témák fordulnak elő, de a csoportokban mindezek a csoporttagok és a csoportvezetők által meghatározott variációban valósultak meg. Emellett voltak "egyéni szabott" témák is, melyeket a tanulócsoporthoz igényei, érdeklődése miatt tárgyaltunk meg, mint pl. a közösségi felmérés módszerének bemutatása vagy a közösségi vállalkozások beindítása.

AZ ELKÉSZÜLT PROJEKTEK

Célunk az volt, hogy a képzés végére megfogalmazott, a közösség felemelkedését célzó tervek a saját településen felmerülő saját problémára adandó válaszokat tartalmazzák. Kiválasztásuk és kidolgozásuk legnagyobb nehézségét éppen ez adta a hallgatók számára: a legtöbben általánosságokban kezdtek el gondolkodni.

A folyamatot mélyen átgondolók körében sikerült ezeket a terveket a valóságos igényekre és a helyi adottságokra alkalmazva elkészíteni. Nem volt könnyű dolguk.

A település és az ott élő romák sok-sok problémájából kellett kiemelniük azt a néhányat, amelynek megoldásához a közösség - a közösségi ház segítségével - maga is hozzá tud járulni.

Néhány példa a romák körében felmerülő problémákra és a projektformát öltött válaszokra:

Munkanélküliség

- Munkaerő-piaci képzések (Siklósnagyfalu, Kisköre, Szikszó)
- Nyaralónak használt régi lakóházak felújítása, kézműves munkák megszervezése (Barcs)
- Szociális asszisztens képzés, mentorok alkalmazása (Kiskunmajsa) Infrastrukturális elmaradottság
- Közösségi ház épületének felújítása (Sarkad, Okány, Nagykanizsa, Babócsa)
- Közösségi ház építése/vásárlása (Szombathely)
- Parlafűirtás (Kecel)
- Gáz- és vízvezeték építése (Tamási)
- Útépités, játszótér létesítése (Sajóivánka)
- Lakókörnyezet higiénikus viszonyainak javítása (Sormás) Érdekérvényesítés, helyi demokrácia
- Cigányokat támogató magyarok baráti társasága (Kecskemét)
- Megyei cigány vezetők képzése (Kiskunmajsa)
- Önkormányzati konfliktuskezelés (Siklósnagyfalu)
- Jogvédő iroda felállítása és működtetése (Tamási)
- Utcamesterek szervezetének kiépítése (Barcs)
- Városrészi roma civil szervezetek összefogása (Miskolc) Életmód
- Kallódó fiatalok drogellenes klubja (Pécs)
- "Bőrünkön érezzük" - roma egészségügyi újság (Ózd, É.M.R.U.)
- Komplex egészségügyi és szociális terv (Kiskunhalas)
- Életvezetési tanácsadás (Sarud, Gerjen) Oktatás, iskolázottság
- Gyermek felzárkóztató programja (Gerjen, Kisköre, Kunszentmiklós)
- Helyi tanterv kidolgozása roma népismereti tárgy oktatására (Borsodbóta)
- Olvasótábor roma gyerekeknek (Rudabánya)
- Általános iskola befejezését szolgáló képzés fiataloknak és felnőtteknek (Szolnok)
- Hétvégi Kollégium (Nagykanizsa) Közösségi élet, hagyományörzés
- Cigány szakácskönyv kiadása (Okány)
- Ifjúsági hagyományörző klub indítása (Pécs, Gerjen, Borsodbóta)
- Cigány kulturális nap (Kunszentmiklós, Siklósnagyfalu, Rudabánya)
- Roma Gasztronómiai Nap rendezése (Szombathely)
- A helyi cigányság életét, múltját bemutató kiállítás (Rudabánya, Nagykanizsa)
- Cigánybál szervezése (Gerjen)

- Nyári gyermeküdültetés (Okány)

AMIRE NAGY SZÜKSÉG VOLNA...

a résztvevők szerint:

A leggyakrabban előfordult kifejezések a "pályázat" és a "támogatás" voltak. Meggyőződésünk, hogy legtöbb helyen nagyon szerény körülmények között dolgoznak a roma közösségek. Szükségük lenne:

- a közösségi házak korszerűsítésére;
- a közösségi házak felszerelésére;
- működési költségeik biztosítására;
- az ott dolgozók megfizetésére;
- programjaik kiadásának fedezésére kiírt további *pályázatokra*;
- ezen lehetőségekről való mindig *friss információkra*.

A résztvevők nagyobb része szívesen tanulna további *bevonást segítő, aktivizáló módszereket*, mert ráébredtek, hogy saját környezetük elköteleződése is kell a fejlődéshez.

Mindnyájan várják a program folytatását, legfőképpen egy találkozást a többi csoport tagjaival. Úgy gondolják, hogy ezt a Soros Alapítvány fogja nekik megszervezni.

a közösségfejlesztők szerint:

Információs hálózat megszervezése, hírlevél kiadása, amelyek segítségével a kapcsolatok nem vesznek el, de élők maradnak; egymást saját munkájukról tájékoztatni tudják; aktuális információkhoz jutnak stb.

Közösségfejlesztők képzése. Azokra gondolunk, akik alkalmasak a helyi cselekvés elindítására, segítésére, s akik képesek egy szakmának elköteleződni. A képzés modellértékű lenne - mint szakképzés, az első közösségfejlesztő képzés lenne az országban -, s bizonyára követésre találna. Az itt végzőkből akár egy hálózat is alakulhatna, amely nagyobb területre is ki tudná terjeszteni hatását.

A képzés hatására elkészült projektek vagy készülő más tervek megvalósításának követése.

Egy, a képzés tapasztalatait, tananyagát összefoglaló, példatárral, esettanulmányokkal kiegészített tágabb publikáció a résztvevőknek és a távol maradottaknak egyaránt.

VÉGEZETÜL...

A több mint fél éves képzés során általunk megismert roma vezetők és segítők mindegyike elmondta, az értékelő feladatlapokon megállapította, hogy számára *fontos volt* ez a képzés.

A településben való gondolkodás mindnyájuk számára *újdonságot jelentett*, holott maguk is kimondták, hogy a romák helyzetét a saját településükön, a saját lehetőségeiket számba véve lehet a leghatékonyabban megoldani.

Képzésünk során több olyan eszközt tudtunk a kezükbe adni, amelyekkel sikeresebben végezhetik munkájukat. Ha ezeket az olykor sok munkát igénylő módszereket a saját településükön alkalmazni kezdik, akkor a tekintélyelvűség helyett a *bevonás*, a paternalizmus helyett az *önsegítés* gyökeresedik meg gyakorlatukban.

Sok támogatás, anyagi és szakmai segítség mellett *önmaguk megerősítése* az eszköze annak, hogy a nagyobb sikereket értsék el településükön. Munkánk ennek a célnak igyekezett megfelelni.

Varga Matild - dr. Vercseg Ilona

1999

M = 1:100

Az év első napjaiban a Vasúti Dolgozók Szabad Szakszervezetének sztrájkja miatt kaotikussá válik a vasúti közlekedés, s az egyeztetések közben tragikus hirtelenséggel meghal Sipos István, a MÁV vezérigazgatója. Január 8-án a vasutasok befejezik a sztrájkot, mivel a munkaügyi bíróság jogellenesnek minősíti azt. Január 24-én az Országos Cigány Kisebbségi Önkormányzat mind az ötvenhárom képviselői mandátumát a Lungo Drom választási szövetség szerzi meg. Január utolsó napján Lezsák Sándorral szemben Dávid Ibolyát választják az MDF elnökévé.

Február 9-én az Országgyűlés elsőprő többséggel szavaz hazánk NATO-csat lakozása, és az Észak-atlanti Szövetség ratifikálása mellett, másnap Göncz Árpád is aláírja az erre vonatkozó törvényt. Február 11-én nyilvánosságra hozzák a KSH felmérésének adatait, eszerint az utóbbi tizenegy évben csak ez év januárjában sikerült először 10% alá szorítani az inflációt. Február 12-én a washingtoni szenátus felmenti Clinton amerikai elnököt a hamis tanúzás vádjá alól. Február közepén a rendkívüli havazás mintegy négyszáz települést vág el a külvilágtól. Február 15-én egy török kommandó Kenyában elfogja Abdullah Öcalant, a Kurd Munka párt vezérét. Ugyanaznap közel harminc, többségében német fiatal utasítanak ki az országból, akik két nappal korábban SS-katonákra emlékeztek a budai várbán, majd este nyolc rendőrt sebesítettek meg egy budapesti szórakozóhelyen. Február 24-én harmadfokú készültséget rendelnek el a Berettyón, a Krasznán és a FeketeKörösön, az ország jelentős részét belvíz fenyegeti.

Március elsején bejelentik, hogy a Nemzeti Színház építésére nem írnak ki új pályázatot, a kormánybiztos Siklós Mária építész bízta meg a feladattal. Másnap a Magyar Építész Kamara elnöke tiltakozását fejezi ki, amiért pályázat nélkül építik fel a Nemzeti Színházat. Március 6-án Orbán Viktor miniszterelnök rendkívüli belvízi készültséget rendel el. Március 12-én Martonyi János külügyminiszter a Missouri állambeli Independence városában átadja a csatlakozási dokumentumokat, és aláírja a jegyzőkönyvet, ezzel Magyarország a NATO teljes jogú tagjává válik. Március közepén pénzügyi visszaélések miatt testületileg lemond az Európai Bizottság, és vesztegetési ügyek miatt a NOB is kizárja néhány tagját. Március 23-án az Országgyűlés ellenszavazat nélkül elfogadja a Magyar Állandó Értekezlet létrehozását. Másnap a képviselők hozzájárulnak ahhoz, hogy a NATO Jugoszlávia elleni akciója során ne csak a magyar légteret, hanem a repülőtereket is igénybe vehesse. Március 24-én megkezdődik a Jugoszlávia elleni NATO-légítámadás, miután a jugoszláv vezetés elutasította a koszovói válság békés rendezésére tett nemzetközi kísérleteket. A jugoszláv hadsereg tovább folytatja a koszovói albánok elleni népiirtást. Az etnikai tisztogatás elől menekülve albánok tömegei érkeznek a környező országokba, köztük hazánkba is.

Április elején Líbia átadja az ENSZ képviselőinek a PANAM 103-as repülőgépének felrobbantásával gyanúsított két állampolgárát. Április 13-án az Országgyűlés jóváhagyja, hogy öt hivatásos katonát küldjenek Albániába a NATO szárazföldi erőinek parancsnokságához. Április 14-én ünnepi országgyűlést tartanak a debreceni Nagytemplomban, a Habsburg-ház trónfosztásának és a magyar függetlenség kinyilvánításának százötvenedik évfordulóján. Miután a magyar határnál feltartóztatnak egy orosz és fehér orosz, humanitáriusnak mondott, valójában Szerbiának hadianyagot szállító konvojt, megromlik az orosz-magyar viszony; a budapesti orosz nagykövetet haza hívják, s az orosz kormány lemondja a magyar külügyminiszter moszkvai útját. Washingtonban NATO csúcstalálkozót rendeznek, s a szövetség közli: folytatja a Jugoszlávia elleni légitámadásokat. Április 27-én a kormány hozzájárul, hogy a NATO üzemanyag-szállító gépei igénybe vegyék a Ferihegy I. repülőteret. Április 28-án a parlamenti pártok egyöntetűen elutasítják a MIÉP javaslatát, miszerint a kormány kezdjen tárgyalásokat a vajdasági autonómia ügyében.

Május 1-én ötven hazai politikus és értelmiségi „A Balkán békéjéért” néven mozgalmat indít a háború befejezése érdekében, követelve a NATO-bombázások azonnali beszüntetését. Deutsch Tamás sportminiszter a FIFA kizárással fenyegető határozatának hatására visszavonja Kovács Attila MLSZ-elnök felfüggesztését. Május 9-én Budapesten több ezren tiltakoznak a koszovói népiirtás és a NATO légitámadásai ellen. A hónap közepén Szájer József elnézést kér Peter Tufo amerikai nagykövettől, amiért három államtitkár, valamint több kormánypárti képviselő levélben javasolta az amerikai szenátus illetékeseinek, hogy Steven M. Jones legyen az USA új magyarországi nagykövete. Június 9-én a jugoszláv vezetés elfogadja a fegyveres erőinek Koszovóból való kivonását rögzítő katonai megállapodást, ugyanekkor megkezdődik a KFOR-erők bevonulása. Június 15-én az Országgyűlés hozzájárul, hogy egy háromszázötven főből álló magyar egység őrző-biztosító

feladatokat lásson el a KFOR kötelékében Koszovóban. Tovább dagad a botrány a közismert személyiségek, politikusok által korábban a Postabanktól felvett kedvezményes hitelekkel kapcsolatban. A bíróság első- és másodfokon is érvénytelennek minősíti, hogy a kormány egyoldalúan fel mondta a 4-es metró megépítésére a fővárossal kötött megállapodást, ennek ellenére a kabinet nem változtat álláspontján.

Július közepére hazánk közel kétszáz települését fenyegeti ismét az árvíz, több ezer embert kell kitelepíteni.

Augusztus 11-én teljes napfogyatkozás figyelhető meg Magyarországon. Az augusztusi törökországi földrengésben több ezren vesztek életüket. Augusztus közepén a kormány úgy dönt, hogy a Nemzeti Színházat a Lágymányosi-híd közelében a volt expóterületen építik fel. Augusztus utolsó napján kormányhatározat születik az Esztergom és Párkány közötti Duna-híd újjáépítéséről.

Szeptember 4-én Izrael és a Palesztin Nemzeti Hatóság képviselői aláírják az egyiptomi Sharm es-Sheikben az 1998 októberében elfogadott Wye Plantation Egyezményben vállalt kötelezettségeik kölcsönös teljesítéséről szóló megállapodást. Szeptember 16-án az Európai Unió Tanácsa - a kelet-timori véres eseményekre reagálva - fegyverembargót rendel el Indonézia ellen.

Október 5-én a kormány úgy határoz, hogy a millenniumi év kezdő eseményeként a Szent Koronát ünnepi menetben viszik át a Parlamentbe, amely majd 2001. augusztus 20-án kerül végső helyére a Várba. Az október eleji képviseléválasztásokon az osztrák Szabadságpárt a második legerősebb párttá lép elő. Október 12-én katonai puccsal Pervez Musaraf tábornok kerül Pakisztán élére.

November elsején Oslóban izraeli-palesztin csúcstalálkozóra kerül sor. Novemberben tovább dagad az ún. megfigyelési üggyel kapcsolatos botrány. November 29-én a magyar kormány egy évvel, 2000. december 31-ig meghosszabbítja a Bosznia-Hercegovinában szolgáló SFOR műszaki alakulat megbízatását.

December 2-án részleges önállósággal rendelkező kormány alakul Belfastban. December elején átalakítják a magyar kormányt, távozik posztjáról a gazdasági és a kulturális miniszter. December 15-én csaknem teljesen leég a Budapest Sport csarnok. December 20-án vasutassztrájkot tartanak. Lemond Borisz Jelcin, az Oroszországi Föderáció államfője, az ügyvezető államfő Vlagyimir Putyin lesz.

M = 1:10

Január közepén magyar, cseh, horvát, bolgár, román és litván pedagógusok részvételével Roma Közoktatási Konferenciát tartanak Pécsen, melyen az Alapítvány elmúlt négyéves programjának tapasztalatait is értékelik.

Február elején megalakul a Közép-kelet-európai Bioetikai Társaság az Alapítvány támogatásával. Február 18-án a hazai civil szervezetek számára „SANSZ-napot” tartanak az Alapítvány közreműködésével a pályázati és oktatási lehetőségekről és szaktanácsadásokról. A hónap végén a Közép-európai Egyetemen „A rendőrség az átmenet korszakában” címmel a Helsinki Bizottság konferenciát rendez.

Március 2-án Madeleine Albright amerikai külügyminiszter a koszovói béke terv elfogadtatásának érdekében Bob Dale volt republikánus szenátor és Soros György jószolgálati közreműködését kéri. Március közepén Dobogókőn a „Kitagolás” program részeként értelmi fogyatékos, intézeti ápoltak számára új lakóotthonok építéséről rendez konferenciát az Alapítvány. A hónap végén ingyenes jogsegély hálózatot szervez az Alapítvány újságírók számára. A budapesti Trafóban átadják a 15 éves Soros Alapítvány irodalmi, társadalomtudományi, képzőművészeti, zenei, színházi és fotóművészeti díjait.

Április elején bejelentik, hogy Soros György új európai befektetési alapot hoz létre egymilliárd dollár induló tőkével. „Társadalom és család a fogyatékosok életminőségének javításáért” címmel Budaörsön konferenciát rendez az Alapítvány és a Közösségi Iskolák Szövetsége.

Május elején ingyenes szolgáltatásként mozgó mellrákszűrő-labort indít útjára a MaMMA Klinika és a Soros Alapítvány, melynek első állomása Székesfehérvár. A hónap közepén Budapesten megrendezik a III. Nemzetközi Liszt Konferenciát a Fővárosi Önkormányzat, a Soros Alapítvány és a Magyar Alkotóművészeti Közalapítvány támogatásával. Május végén Soros György kockázati tőkealapjait kezelő társaság, a Soros Fund Management három kulcsembere kilép a cégtől, és saját alapkezelőt hoz létre.

Június 21. és 29. között az Alapítvány fennállásának 15. évfordulója alkalmából egy héten át tartó rendezvénysorozat zajlik Budapesten és számos vidéki hely színen a korábban díjnyertes pályázók és partnerszervezetek részvételével. A hónap végén Varsóban a Freedom House és a Báthory (Soros)

Alapítvány meghívására a nemzetközi kulturális és szellemi élet mintegy 300 kiválósága vesz részt a Demokrácia Világforumán. (A meghívottak közt van Kofi Annan ENSZ-főtitkár, Jerzy Buzek lengyel miniszterelnök, Bronislaw Geremek külügyminiszter, Francis Fukuyama amerikai eszmetörténész, Szergej Kovaljov orosz emberi jogi harcos és Amos Oz Nobel-díjas író.) Júniustól C3 Alapítvány néven önállósul a korábbi Soros finanszírozta Ország ház utcai Kulturális és Kommunikációs Központ, amelynek ingyenes levelezési rendszerét több mint százötvenezer felhasználóval a MATÁV veszi át. A nyár folyamán „Perspektíva” címmel nagyszabású nemzetközi kiállítást láthat a Múcsarnokban, a hozzátartozó eseménysorozattal a budapesti közönség, a Múcsarnok és a C3 rendezésében. Szeptembertől országszerte megkezdik működésüket az Alapítvány támogatta diáktanácsadó irodák. Az 1999/2000-es tanévre - még az előző év őszén - meghirdetett pályázatra 28 hazai felsőoktatási intézmény jelentkezett, s közülük 20 nyert egyúttal csaknem 48 millió Ft értékű támogatást. Október elején a Közösségfejlesztők Egyesületével társulva az Alapítvány megkezdte a roma közösségi házak vezetőinek szánt tréningjét és tanácsadói programját. A hónap végén Kijevben bemutatják a sajtónak azt a falba rejtett és véletlen megtalált „palackpostát”, mely arról tanúskodik, hogy a kijevi Soros-iroda épületén 1947-48-ban magyar hadifoglyok dolgoztak. Az alapítvány ukrán igazgatója egyúttal ingyenes kijevi látogatásra hívta meg mindazokat, akik a ház egykori magyar építői közül az ezredfordulón még éltek.

November 7-én Berlinben Hannah Arendt-díjjal tüntetik ki Soros Györgyöt. November közepén a Világbank és a koszovói Soros Alapítvány közös kezdeményezésként bejelenti, hogy együttesen 20 millió dollárral támogatják a helyi önkormányzatok háború utáni újjászervezését és infrastrukturális igényeit.

December elején a Báthory (Soros) Alapítvány rendezésében háromnapos nemzetközi konferenciát tartanak Varsóban a nem-kormányzati szervezetek szerepéről az euro-atlanti integrációban. Az év végén Soros György befektetési alapja, a Quantum Fund közel 35%-os árfolyamnyereséggel kimagasló eredményt zárt, főként a vezető számítástechnikai világcégek tőzsdérésvényeit megforgatva.

Az Alapítvány ez évi költségkerete mintegy 15,3 millió dollár volt. Az 1999-ben megítélt támogatások főbb tételei:

I. Oktatási programok

Felsőoktatási programok

Nyitott oktatási keret	5 752 895 Ft
Belföldi doktorandusz program	56 416 000 Ft
Belföldi és külföldi szakmai továbbképzési ösztöndíj	44691 311 Ft
Külföldi posztgraduális és kutatói ösztöndíjprogramok	2 740 000 Ft
Egyhetes tanfolyam szakorvosoknak (Salzburg Medical Seminars)	355 089 \$
Kiegészítő támogatás külföldi tanulmányi ösztöndíjhoz (Supplementary Grant)	8 300 \$
Ösztöndíj-kiegészítés külföldi művészeti képzéshez (Special Studies Grant)	115 700 \$
Belföldi és külföldi tudományos rendezvényeken való részvétel támogatása	142 900 \$
Új szakkollégiumi programok	39 200 728 Ft
Felsőoktatási együttműködési és programinnovációs pályázat	52 711 000 Ft
Egyetemi, főiskolai felvételt segítő program	100 000 000 Ft
Felsőoktatásban tanuló érzékszervi és mozgássérült fiatalok segítése	4 266 500 Ft
Nemzetközi továbbtanulási információs központok	24 146 356 Ft
Diáktanácsadó Központok	7 000 000 Ft
Civil kezdeményezések az oktatásban	47 889 000 Ft
Közoktatási és ifjúsági programok	26 180 000 Ft
Civil szervezetek a közoktatásban	70 000 000 Ft
Iskolai informatika program	51 388 500 Ft
Szociálisan hátrányos helyzetű fiatalokat segítő program	123 350 000 Ft

Alternatív pedagógiák támogatása	49 665 300 Ft
Közéiskolai kollégiumok	58 730 000 Ft
I*EARN - tanárok és diákok nemzetközi kommunikációs hálózata	6 965 195 Ft
Közösségi iskola program	14 000 000 Ft
Disputa (Vitakultúra) program	14 400 000 Ft
Közoktatási információs hálózat	7 635 000 Ft
Kistelepüléseken működő iskolák informatikai támogatása	58 337 930 Ft
Önfejlesztő iskola program	10 000 000 Ft
Közoktatási program	36 415 000 Ft
„IF YOU...” - középiskolák csoportos tevékenységeinek támogatása	9 497 460 Ft
Szakmai szervezetek támogatása	11 830 000 Ft
Tanárképzés fejlesztése	20 060 000 Ft
Oktatás és nyilvánosság	29 875 000 Ft
Tankönyvhitel program	19 768 500 Ft
Nemzetközi oktatásügyi együttműködés	18 565 000 Ft
Step by Step (Lépésről lépésre) program	23 559 680 Ft
Reading and Writing for Critical Thinking	19 200 000 Ft
Vendégtanár év az USA-ban	450 000 Ft 9 000 \$
Környezeti nevelés	35 800 000 Ft
Összesen:	1 100 486 355 Ft 630 989 \$

II. Kultúra és művészetek

A Soros Alapítvány díjai	24 480 000 Ft
Könyvkiadás-támogatási program	150 887 251 Ft
East Translates East program	4 490 000 Ft
Folyóirat- és laptámogatási program	103 525 000 Ft
Folyóiratok az interneten	28 820 000 Ft
Tudományos periodikák	6 900 000 Ft
Könyvtár-támogatási program	32 124 503 Ft 2 000 \$
Városi könyvtárak informatikai támogatása	55 200 000 Ft
Restaurálási program	5 419 000 Ft
Stúdiószínházi program	33 157 000 Ft
Előadó-művészeti képzés program	7 986 000 Ft
Kortárs színház- és táncművészeti szakirodalom megjelentetése	6 500 000 Ft
Mozgó Műhely pályázat	14 990 000 Ft
Kulturális menedzsment program	14 530 000 Ft
Zenei rendezvények támogatása	23 879 625 Ft
Zenei CD program	12 390 000 Ft
Kultúra és művészetek	102 226 200 Ft
Civil kultúra program	9 991 700 Ft
Kulturális és művészeti kapcsolatok	27 424 865 Ft 3 184 \$
East-East program	28 875 043 Ft 6 716 \$
Összesen:	693 796 187 Ft 11 900 \$

III. Programok az esélyegyenlőségért

Szociális/társadalmi programok	
Általános program	73 720 000 Ft
Betegjog, betegcsoportok	45 485 600 Ft
Szenvedélybeteg ellátásának javítása	80 548 000 Ft
Drogfogyasztással összefüggő ártalmak csökkentése	8 400 000 Ft
Fogyatékosokkal élő emberek életminőségének	129 639 297 Ft

javítását elősegítő programok	
Együttműködés a Magyar Máltai Szeretetszolgálattal	40 000 000 Ft
Hajléktalan és a hajléktalanság által fenyegetett emberek lakhatásának megoldása	14 000 000 Ft
Leszakadó rétegek egészségügyi ellátásnak javítása	79 684 348 Ft
Idős emberek életminőségének javítása	19 990 700 Ft
Gerontológiai és geriátriai program	8 188 000 Ft 1 450 \$
Hospice program	28 230 480 Ft
Új kezdeményezések az egészségügyben	19 951 000 Ft
Helyi összefogáson alapuló településfejlesztés	20 000 000 Ft
Kistelepülések szociális gondjainak enyhítése	33 599 648 Ft
Közösségi egészségmegőrzés	63 975 000 Ft
Érzékszervi, mozgás-, értelmi sérültek és elmebetegek szervezeteinek segítése	26 029 680 Ft
Foglalkoztatási programok	86 253 609 Ft
Játszótér program	20 000 000 Ft
Roma program	
Évvégi jutalomösztöndíj	4 390 000 Ft
Továbbtanulási ösztöndíj	6 250 000 Ft
Közös tanár-diák ösztöndíj	30 850 000 Ft
Patronáló tanárok támogatása	575 000 Ft
Roma tábor	12 989 842 Ft
Ösztöndíj felsőoktatásban tanulók számára	76 218 000 Ft
Innovatív pedagógiai módszerek	66 730 000 Ft
Solt Ottilia-díj	2 000 000 Ft
Roma kultúra oktatása a pedagógusképzésben	20 000 000 Ft
Tanulók szakképzése	10 000 000 Ft
Vizuális nevelés, médiapedagógia	15 000 000 Ft
„Kedvezés Ház” hálózat kiépítése	15 000 000 Ft
Hálófeszítés	770 000 Ft
Közösségi ház program	15 000 000 Ft
Munkaalkalom-teremtő programok	30 000 000 Ft
Utcai szociális gondozó és képző program	19 875 200 Ft
Roma jogvédelem	49 000 000 Ft
Roma média	50 000 000 Ft
Egészségügyi rehabilitációs program	34 974 110 Ft
Interretnikus orvosképzés	15 000 000 Ft
Összesen:	1 272 317 514 Ft 1 450 \$

IV. Egyéb

Utcagyerekek program	28 176 519 Ft
Korrupcióellenes program	1 799 069 Ft
Program a nőkért	62 000 000 Ft
Soros-COLPI közös támogatás	36 715 550 Ft 2 610 \$
Századvég Politikai Főiskola támogatása	6 000 000 Ft
Elnöki keret	44 645 350 Ft
Összesen:	179 336 488 Ft 6 010 \$

V. Független programirodák

Business Basics (BB) Vállalkozásfejlesztő Alapítvány	20 000 000 Ft
Nonprofit Információs és Oktató Központ Alapítvány,	17 800 000 Ft
Soros-NIOK Iroda	
C3 Kulturális és Kommunikációs Központ	149 531 552 Ft
Független Ökológiai Központ	20 460 360 Ft

Összesen:

207 791 912 Ft

A New York-i Soros Alapítvány természetbeni adományai a magyar Alapítvány közvetítésével:

272 054 \$

Mindösszesen:

3 453 728 456 Ft 922 403 \$

Az 1999. évi hivatalos középárfolyamon számolva mindez **15 313 000 dollárt** tesz ki.

Az Alapítvány új munkatársai: Osztyolykán Ágnes programvezető (Roma programok), Peternák Miklós igazgató (C3), Szabó Zsuzsanna programvezető (Óvodai nevelési program).

Távozó munkatársak: Bárdos Ferenc, Beöthy Balázs és Csóka Edina (C3), Daróczi Gábor programvezető (Közoktatási megaprogram, ifjúsági programok), Jóri János pénzügyi igazgató, Gall Cecília mb. igazgató (C3), Kaffka Gabriella és Károssy Fruzsina PR-asszisztensek, Kedl Márta programvezető (Esélyegyenlőségi megaprogram, fogyatékos programok), Ludányi Béláné adatrögzítő, Magdus Sándorné takarító, Oláh Sándorné adatrögzítő, Osztyolykán Ágnes programvezető (Roma programok), Sarancz Anikó recepciós, Szabó Zsuzsanna programvezető (Óvodai nevelési program), Tamás Szilárd programigazgató (Közoktatási megaprogram), Traoré Abdul Karim programvezető (zenei és CD-programok), Vásárhelyi Judit (FÖK, környezetvédő programok).

Elhunyt: Bogdán János, a pécsi Gandhi Gimnázium igazgatója, az alapítványi Roma program kurátora, valamint Kardos László, az Alapítvány volt igazgatója.

M = 1:1

KÖZOKTATÁS-FEJLESZTÉS

II.

A MEGAPROGRAM NÉGY ÉVÉRŐL

1994 nyarán többekkel arra a felismerésre jutottunk, hogy a Soros-filozófiához, a nyitott társadalom tényleges megvalósításához többé nem az elit értelmiséget és az ellenzékot kell kiemelten támogatni - mert hiszen politikai értelemben a rendszer váltás megtörtént, s a kormányváltással lezárult végre az időszak, mikor az áldatlan módon újra felszított „kulturharc” még indokoltá tette egy liberális magánalapítvány efféletámogatásait.

A '94-es választások nyomán tehát új helyzet állt elő, s ezt Soros György is érzékelte. Tudta jól, ha folytatni kívánja a törekény hazai demokrácia támogatását, akkor ennek a civil élethez, a helyi társadalomhoz jobban közelítő, és nem annyira a nagypolitikát, a kultúra csúcsait érintő módjait érdemes választania.

E felismerés jegyében kezdődött a közös tervezés, melynek eredményeként végül is két ún. „megaprogramot” indítottunk újtjára a hazai közegészségügy és a közoktatás átfogó megújítására. A továbbiakban csupán a Közoktatás-fejlesztési megaprogramról szólok, amely már a tervezés fázisában is jóval hangsúlyosabb alapítványi vállalás volt, közel kétannyi költségvetéssel és tematikus részprogramokkal a másikkhoz képest.

A PROGRAM INDULÁSA

A közoktatást 1994-ben sajátos kettősség jellemezte. Egyfelől már a nyolcvanas évek közepén számos mértékadó pedagógiai műhely alakult: kísérleti iskolák, személyközpontú alternatívák, tantárgyfejlesztések százai jellemezték az oktatásügy különféle szegmenseit. Mindezek azonban jórészt elszórt, helyi kezdeményezések maradtak, s ekként csupán szűkebb körben éreztették hatásukat, olykor csak egyetlen osztályra, tanulócsoporthoz korlátozva. Létezett tehát egy spontánul kiválasztódott szakmai elit a közoktatásban, bár sok éves munkája mások számára alig volt hozzáférhető, s eredményeit így nem vagy csak nehezen tudta átadni. Mégis, felhalmozódott legalább valamiféle szellemi tőke, ígéretes szakmai tudáskincs, amire a jövőben építeni lehetett.

Másrészről viszont égetően hiányzott továbbra is az alapja egy korszerű, nyíltabb és demokratikusabb, gyermekközpontú iskolarendszer kialakításának.

A feladat tehát adott volt: nincs szükség magunktól kitalálnunk semmit, mondtuk a program tervezésekor, csupán azokat a pedagógiai eredményeket kell számba vennünk, melyek az Alapítvány

filozófiájába és támogatási gyakorlatába beleil lenek, s az ezeket létrehozó tanárokat, műhelyeket kell hozzásegítenünk, hogy ne csak megismerjék munkájukat más pedagógusok, szülők és gyerekek - bár önma gában már ez is komoly eredmény lenne -, hanem segítsünk azokat adaptálni és elterjeszteni. Egyszóval, próbáljunk minél több olyan pedagógus műhelyt, iskolát helyzetbe hozni, melyek önerőből máris sokra jutottak, de maguktól nyilván nem képesek túllépni az iskola, a szertár, a tanterem falain, egy-egy mégoly kiváló tanár hatókörének természetes korlátain. Az is nyilvánvaló volt kezdettől, hogy a program csak az esetben lehet igazán hatékony, ha képesek leszünk együttműködni nemcsak az érintett szakmai körökkel, hanem az oktatásügyben illetékes önkormányzati és kormányzati erőkkel is. Persze fontos volt mindjárt az elején hangsúlyozni, hogy az Alapítvány nem kíván abba a hibába esni, hogy állami közfeladatokat vállal át a közoktatásban. Egyrészt azért nem, mert ez magában is megkérdőjelezhető, és jókora szereptévesztés lett volna, másrészt azt a látszatot keltené, mintha a reformfolyamatok önerőből zajlanának, holott mihelyt beszüntetnénk támogatásukat, menten összeomlanának. Épp ezért kezdettől érvényesíteni próbáltuk azt az elvet, amelyet egyébiránt az Alapítvány mindig is követett, hogy intézményfenntartást, működési költségeket nem finanszírozunk arra mégoly érdemes pályázók esetében sem. Amire forrás van, az a fejlesztés, a szakmai program és annak átadása, adaptálása.

Hogy a program eredményei kellőképp beépüljenek a hazai közoktatás-fejlesztés egészébe, mindjárt az elején keretmegállapodást kötöttünk a szakminisztériummal s a Fővárosi Önkormányzattal mint legnagyobb iskolafenntartóval. Ez a kétirányú kooperáció azután - ha nem is meghatározó módon - négy éven át végigkísérte az egész programot.

Soros György még 1994 őszén kötelezettséget vállalt arra, hogy a következő négy évben mintegy 1 milliárd forint éves keretet biztosít az új Közoktatás-fejlesztési program céljaira. Ez persze, az időszerint elképesztően nagy összegnek hangzott, főként ha megszámitjuk, hogy az 1994-es állami költségvetés mindössze 80 millió forintot szánt közoktatás-fejlesztésre, s ez is csak egy szűkebb lobbycsopor tot érintett, tantárgyfejlesztések céltámogatásaként. Ha ehhez hozzávesszük, hogy az iskolák milyen állapotban voltak szakmai, szellemi adottságaikat és a tárgyi feltételeket illetően, akkor értékelhető csak igazán, hogy a Soros-felajánlás milyen nagyvonalú és számottevő volt. Csak hogy a program további hatásait érzékeltessem, itt kell említenem, hogy 1997-re a költségvetésben már 11,5 milliárd, egy év múlva pedig több mint 13 milliárd Ft állt rendelkezésre közoktatás-fejlesztésre. Az értékelést megelőlegezve úgy gondolom, nem utolsósorban azért, mert az Alapítvány támogatásával véghezvitt fejlesztések igazolták életképességüket, ami utóbb a kormányt és a parlamentet is bátrabb, ilyen irányú elmozdulásra ösztönözte. Ilyenformán, ha tetszik, meg a programunknak további forrásteremtő hatása is volt.

Az első tanulságos és nemzetközi összehasonlításban is jelentős alapítványi kezdeményezés a

SZÁMÍTÁSTECHNIKAI RÉSZPROGRAM

volt. Ezt eredetileg Információs forradalom az iskolában néven hirdettük meg, melyet később Jefferson programmá neveztünk át. Ez a program voltaképp már 1992-től létezett mint az iskoláknak nyújtott speciális céltámogatás, s ily módon két évvel megelőzte a megaprogram indulását. Célja az volt - mint a program spiritus rectora, Vámos Tibor meggyőzően hangoztatta -, hogy a számítógép ne csak egy új tantárgy legyen az iskolában, hanem olyan mindennapos használati eszköz, amely nélkülözhetetlen a korszerű kommunikációban, s amely az egyenlő hozzáféréssel valódi esélyegyenlőséget teremt. Ennek jegyében az 1992-94-es tanévekben előbb számítógépes szaktantermekre lehetett pályázni. Vagy 40 iskolát szereltünk fel így, mikor beláttuk, hogy nem csak az iskolák számítógépes felszerelése a cél, hanem olyan megoldást kell keresni, amely a költ ségek jelentős növelése nélkül, jóval szélesebb körű hozzáférést kínál mindenkinek. Olyat, amely az iskolapolgárokat, tehát a diákokat és tanárt egyaránt hozzásegíti, hogy napi kapcsolatba léphessenek akár a szomszéd község iskolájával, akár a világhálóval.

INTERNETES PROGRAM

Így indult el internetes programunk. Többé nem géptermekekre, hanem jól felszerelt - külső kapcsolatokat is teremtő - gépekre lehetett pályázni. Kerestük azt a „civil” teret, ahová a gépeket biztonsággal telepíteni lehet, ám azért mindenki szabadon hozzájuk férhet. Így akadtunk végül az iskolai könyvtárra, noha kezdettől magától értődő lett volna e választás. Szerencsés véletlen folytán épp ekkor kerültünk kapcsolatba a Könyvtáros Tanárok Egyesületével. Velük konzultálva egyszerre jutottunk arra a felismerésre, hogy itt van a nagy lehetőség.

Közös gondolkodásból született meg az Iskolai könyvtári program, melynek eredményeképp több mint 300 iskolában működik a Soros Alapítvány által felszerelt internetes szolgáltató hely. Ez azt jelenti, hogy minden ilyen iskolai könyvtárban van számítógép, internetes hozzáférés, komoly CD ROM készlet, tehát nem csupán gépeket, hanem szoftvereket is adtunk a programhoz, s van már legalább 300 könyvtárosunk, akik számítástechnikából is kellőképp felkészültek. Ők különben, jórészt magyar szakos pedagógusok lévén, korábban a legkritikább esetben értettek az efféléhez. További hozadéka a programnak, hogy általa a könyvtár és könyvtáros iskolán belüli megítélése is alapvetően megváltozott. Nőtt a presztízse, részévé vált a pedagógiai folyamatoknak, s a könyvtár lett az a hely, ahol tanár és diák szabadon találkozhat, egyaránt élvezve a technika kínálta lehetőségekkel. Talán ennél is fontosabb, hogy a programnak egészen kivételes utóélete lett, hisz voltaképp ezek az iskolai tapasztalatok irányították az Oktatásügyi Minisztérium figyelmét az internetszolgáltatás felé, és innen nőtt ki az úgynevezett Sulinet program is, amely azt a célt tűzte maga elé, hogy 1998 végére minden középiskolát - közel 1000 tanintézményt - beköt egy országos hálózatba, sőt megcélozta, hogy 2002-ig mindezt valamennyi általános iskolára is kiterjeszti. Az, hogy az egész Sulinet program ebből a kezdeményezésből nőtt ki, s indult egy országos hálózatfejlesztés irányába, talán magában is igazolja a Soros-program sikerét.

A másik pozitív utóhatás a mára intézményessé vált könyvtárfejlesztés, hiszen voltaképp e 300 iskola sikeres példája és tapasztalatai bírták rá a kormányzati döntéshozást az iskolai könyvtárak célzott fejlesztésére.

Hamar világossá vált, hogy az iskolai könyvtárak fejlesztésével olyan modern információs központokat hozhatunk létre, ahol lakóhelytől függetlenül mindenki nek lehetősége van a tájékozódásra és az önfejlesztésre. Nagyon lényeges szempont volt az is, hogy nem csak a könyvtárakat, hanem a könyvtárosokat is felkészítsük új szerepükre. Tehát tanár-továbbképzésben kezdtünk el gondolkodni. Mi lett ennek a kormányzati következménye a könyvtárügyre nézve? Ma talán szinte egyedülállóan, külön, csak erre a célra fordítható normatíva áll rendelkezésre könyvtárfejlesztésre. Nagyon érdekesek azok a tapasztalatok is, ahogy ehhez a változáshoz maga a Soros-program igazodott. Ahogy az állam, az állami költségvetés átvette a gépek, a hardver beszerzésének feladatát, úgy vonult ki maga az Alapítvány e területről és kezdte el a szoftverfejlesztésekről, CD ROM készítésekről szóló pályázatokat és finanszírozásokat. Az új irány egyik első „terméke” a magyarországi cigány kultúrát feldolgozó CD, ami ma már széles körben hozzáférhető. Ez volt az első olyan szoftverfejlesztés, ahol a jó ötletekkel jelentkezőknek nem csak pénzt adtunk a megvalósításra, hanem folyamatos szakmai segítséget és infrastrukturális háttérrel is biztosítottunk a számukra. Így ez a CD egy kicsit a Soros Alapítvány produktuma is.

MOZGÓ SZÁMÍTÁSTECHNIKAI LABOR

Az informatika programhoz tartozik egy másik program is. Falusi kis iskolák egy csoportja vetette fel a mozgó számítástechnikai labor ötletét. Nyilvánvaló, hogy a számítástechnika tanítása, ami 1998-tól kötelező a 7. és a 8. osztályokban, nem oldható meg minden egyes kis településen, mivel ehhez hiányoznak az anyagi, technikai és személyi feltételek.

A mozgó számítástechnikai labor ötletét három szintéren próbáltuk ki. A program négy falu együttműködését igényli. Minden településen két-két hónapig működik a számítógépes rendszer, egy számítástechnika tanár közreműködésével. Két hónapon keresztül a hetedikeseknek és nyolcadikosoknak naponta egy vagy akár két számítástechnika órája van, és a végén a gyerekek levizsgáznak, megkapják az év végi jegyüket. Az oktatás végeztével az Alapítvány egy jól felszerelt számítógépet juttat az iskola könyvtárának, internet-csatlakozással, ezzel biztosítva a folyamatos hozzáférést, munkát, játékot a gyerekek és az egész iskola számára. A számítástechnikai labor két hónapos jelenléte során az iskolában tanító tanárok felkészítésére is sor kerül, és délután a falu felnőtt lakossága is hozzáférhet számítógépes lehetőségekhez. Ez a program önkormányzati részvételt is feltételez, mivel a számítástechnika tanár fizetését az önkormányzatok vállalják, az Alapítvány csak a gépeket, és bizonyos, a programhoz kapcsolódó kiegészítő ösztöndíjat ad. A helyi önkormányzatnak vállalnia kell továbbá, hogy folytatja a programot legalább három évig.

A másik fontos elem, amely említést kíván, az információkhoz való hozzájutás kérdése. A Soros Alapítvány számtalan pályázatot hirdetett meg országos napi lapokban, de a tapasztalatok szerint rendkívül beszűkült a pályázók köre, sokszor ugyanazok pályáztak.

Rá kellett döbbernünk, hogy nincs kellő információ, a pedagógusok, az iskolavezetők sok esetben nem férnek hozzá országos napilapokhoz. Gyakran találkozunk azzal a véleménnyel is, hogy nem

érdemes pályázni, hiszen úgy sincs remény egy „világvégi” kis iskola számára, a pályázat az elit kiváltsága.

Nyilvánvalóvá vált, hogy tevékenységünk országos kiterjesztéséhez más partnerek segítségére is szükségünk van. Az Alapítvány csak Budapestről nem tudja a közoktatás egészét segíteni, ehhez a munkához partnerek kellene, akik ott vannak a településeken, akik felhívják az iskolák, óvodák figyelmét a fontos esélyekre, pályázati lehetőségekre. Emellett segítenek akár a pályázat elkészítésében is, szen sokszor zseniális programok azért nem jutottak el a céljukig, mert az érintettek tudtak ugyan arról, hogy van egy pályázati lehetőség, de nem értettek a menedzselési feladatokhoz. Megoldásként kínáltak a Megyei Pedagógiai Intézetek. A Pedagógiai zetek megyeszékhelyeken, jól megközelíthető helyen, jó tárgyi feltételekkel működtek, a pedagógusok ismerték is ezeket a központokat.

A terv szerint minden intézetben kialakul egy Soros információs központ, ahol egy e-mail csatlakozással felszerelt gép, és egy felkészített szakember nyújt információkat. Fontos volt azonban az is, hogy ne csak a Soros Alapítvány információihoz férjenek itt hozzá az érdeklődők.

Két év után kezdett az információs hálózatban fantáziát látni a kormányzat is. Mára ezek a megyei pedagógiai intézetek a közoktatás-fejlesztés igazi információs központjaivá váltak. Ez a fajta hálózatban gondolkodás, az információhoz való hozzáférés esélyegyenlőségének biztosítása, a helyi szintű kapcsolatok megteremtése, megkeresése, döntő jelentőségű lépés volt, s a Soros Alapítvány fejlesztési elképzelésében gyökeredzett. 1997-ben 800 millió Ft-ot kaptak közvetlenül a megyei pedagógiai intézetek arra, hogy helyi szinteken részt vegyenek a közoktatás fejlesztésében. Kialakult megyénként egy olyan szakmai bázis, amely ma már messze túllép a Soros Alapítványon, s az egész Nemzeti Alaptanterv és a helyi pedagógiai programok elkészítése szempontjából is meghatározó jelentőségűvé vált.

OKTATÁSÜGYI VEZETŐKÉPZÉS

Igen érdekes és tanulságos volt a továbbképzések kérdése. 1994-ben, amikor a programról gondolkodni kezdtünk, a tanár-továbbképzésen belül kiemelt feladatnak tekintettük az oktatásügyi vezetőképzést.

Abból indultunk ki, hogy elsősorban a stratégiai helyzetben lévő pedagógusokat kellene a továbbképzési lehetőségekbe bevonni, iskolaigazgatókat, önkormányzati oktatásügyi szakembereket, középszintű irányítókat, de ide értettük a különböző szakmai szervezetek, egyesületek vezetőit is. A program kezdetekor meghirdettük a szokásos pályázati lehetőségeket a vezetőképzők körében. Kiderült, hogy összesen négy-öt helyszínen folyik vezetőképzés Magyarországon, és ezek is különböző minőségűek. A pályázat eredményeként ezek a vezetőképzők elnyertek néhány millió Ft-ot központként. A beszámolókból kiderült, hogy egy-egy vezetőképző programra csak néhány tucat, vagy annál is kevesebb pedagógus jelentkező volt. Felmerült a lehetősége annak, hogy nem a továbbképzőket, hanem a továbbképzésen résztvevőket kellene támogatni. Pedagógusok pályázhattak azzal, hogy továbbképzésen szeretnének részt venni, és mi a költségeiket vállaltuk át. Ők maguk döntötték el, hogy azt a pénzt, amit elnyertek, melyik továbbképző intézményben kívánják felhasználni.

Fontos kikötésünk volt, hogy nem fizetjük a teljes költséget. A költségek 15-20%-át vagy a pedagógus, vagy a pedagógus környezetében lévő iskola, helyi társadalom, civil szervezet vállalja fel, annak érdekében, hogy döntésük alapos és megfontolt legyen. Az a 4,6 milliárd forintot felemészítő tanár-továbbképzési rendszer, ami 1997-ben fokozatosan életbe lépett Magyarországon, a Soros Alapítványnál született meg. Azt gondolom, hogy ez a rendszer hosszú távon meghatározza az egész magyar tanártovábbképzés ügyét, hiszen állami pénzekből ugyan, de a piaci versenyhelyzetet, a piac előnyeit figyelembe véve működik, és ez mindennél fontosabb. Ez is olyan része a programnak, amely önmagában is megérte volna a Közoktatás-fejlesztési megaprogram elindítását.

ÖNFEJLESZTŐ ISKOLÁK

Voltaképp ebből a részprogramból nőtt ki az önfejlesztő iskolák programja is. A program tervezésénél két dologból indultunk ki. Egyrészt azt láttuk már az elején, hogy hiába támogatunk egy iskolát egy program kapcsán, s hiába vállalja az, hogy az eredményeket hozzáférhetővé teszi mások számára, igazából ez automatikusan nem működik.

Egyre nagyobb igény lett az iránt, hogy az információs hálózathoz hasonlóan országos hálózatot próbáljunk meg kialakítani közvetlenül az iskola világában is.

Abban az időben néhányan a program koordinátorai közül Litvániában jártunk az ottani Soros Alapítvány meghívására. Ott láttuk az azóta is litván modellként emlegetett elképzelést. A modell nagyon leegyszerűsítve azt jelentette, hogy Litvániában, ahol összesen mintegy 100 iskola működik, a helyi Soros Alapítvány olyan vezetőképzést szervezett, ahova nemcsak az iskolaigazgatót hívták el a képzésre, hanem még két, általa kiválasztott pedagógust is. A litván modellel azt a „kritikus tömeget” akartuk elérni, akikkel az iskolába bevitt tudás, új ismeret, előrelépés megvalósítható lehetne. Ez a modell arra is jó, hogy ha az igazgató megtanult valamit, vagy lát egy új programot, nem tudja azt később semmibe venni. Így a visszalépés lehetősége akadályozódik meg, és az együttműködés minimuma jön létre a testületen belül.

Elindítottunk hát egy olyan programot a Soros Alapítványnál, ahol nem pénzt ígértünk. A pályázók ebben az esetben arra pályáztak, hogy részt vesznek egy olyan továbbképzésben, amelynek célja, hogy iskolánként három ember közösen megcsinálja a saját pedagógiai programját.

Itt a Soros program épített a közoktatás egészének fejlesztésére. A kormány által létrehozott fejlesztési program része volt a pedagógiai programok kötelező elkészítése. Ez nagyon egyszerűen annyit jelentett, hogy 1998. szeptember 1-ig minden iskolának el kellett készítenie a saját „üzleti tervét”, tehát azt az alapidokumentumot, pedagógiai programot, amelyben benne van, hogy az iskola mit, hogyan, és milyen feltételek mellett kíván megvalósítani.

Egy konkrét oktatáspolitikai cél: a pedagógiai programok elkészítése, a vezető képzésnek nevezett program és a litván modell összekapcsolásával próbálkoztunk meg az Önfelkészítő Iskolák programjában.

A közös munka nagyon intenzív volt. Négy-szer egy hét, egy féléves időszak alatt, ami önmagában is nagy igénybevétel, hiszen az iskola vezetőjét és vezetőségének tagjait vettük ki, rövid idő alatt négy hétre az iskolai irányításból. A tréninget úgy próbáltuk megszervezni, hogy a továbbképzések lehetőleg a szünetekben legyenek.

Itt most az Alapítvány aktív résztvevővé vált. Az első körben 50 iskola 150 pedagógusát vittük el a továbbképzésre. A program előkészítésére olyan embereket sikerült megnyernünk, akik az alternatív pedagógiában, az úgynevezett innovatív iskolai környezetben már komoly eredményeket értek el. Fontos elem volt az is, hogy nem tudományos szakemberekre, nem egyetemi oktatókra, nem vezetőképzésben járatos személyekre bíztuk a program előkészítését, hanem olyan gyakorlott pedagógusokra, akik már túl voltak saját programjuk készítésén, olyan kutatókra, akiknek napi iskolai kapcsolatuk volt, tehát ismerték a közoktatás világát.

A 150 pedagógus, a 4x1 hetet töltött intenzív munkával, jó hangulatban, minden gátlását, feszültségét, otthoni gondjait, keserveit félretéve tudott színvonalasan együttműködni. Végül is ötven iskola szánta rá magát - tehát nemcsak a résztvevő 150 ember, hanem a mögöttük álló 1500-2000 pedagógus - arra, hogy alaposan felmérje saját helyzetét. Ilyesmire nemigen volt eddig Magyarországon példa. Ötven iskola, ennek a 150 pedagógusnak a vezetésével készítette el a maga korszerű és színvonalas pedagógiai programját. Jellemző módon a program vége felé kiírt minisztériumi pályázaton az 50-ből 8 nyert mintaprogram minősítést, és került be az országos vérkeringésbe, jutott el több ezer iskolához. A legnagyobb előnye azonban a programnak az volt, hogy egy sajátos szakmai együttműködés kezdett kialakulni.

Az iskolák igényelték a napi kapcsolattartást, a tapasztalatcserét, ezért a harmadik hét végére mind az 50 iskola kapott egy internet-csatlakozással rendelkező, nagy teljesítményű CD ROM-os számítógépet az Alapítványtól. Összehoztunk tehát egy 50 iskolára szóló hálózatot, mely önmagától működni kezdett, s mintegy „Soros iskolává” vált.

ÖNFEJLESZTŐ ISKOLÁK EGYESÜLETE

Amikor ez a program lezárult, nem hagytuk azonnal magukra az iskolákat. Ők vetették fel, hogy létrehoznának egy egyesületet, az Önfelkészítő Iskolák Egyesületét. Meghirdettünk egy meghívásos pályázatot, melyben ezt az 50 iskolát, saját környezetükben, a közvetlen kistérségükben élő más iskolák támogatására kértük fel: segítsenek másoknak a pedagógiai programok elkészítésében. Ez az 50 iskola ma már helyi iskolai központként működik, sok száz másik iskola számára juttatva el a pedagógiai programkészítés általa megtanult, kimunkált formáját. Ezzel megsokszoroztuk az Alapítvány erőforrásait, lehetőségeit.

Az egyértelmű sikerek után vetődött fel a gondolat, hogy próbáljuk meg még egyszer megismételni ezt a programot. Újabb 50 iskolával egy ugyanolyan tréninget csináltunk végig. Így 100-ra nőtt azon iskolák száma, amelyek ma Magyarországon önfelkészítő iskolaként működnek. Ez a 100 iskola

mindegyike legalább 15-20 iskolával van napi kapcsolatban, ami azt jelenti, hogy mára a Soros Alapítvány ennek révén legalább a Magyarországon működő iskolák feléhez jutott el, jut el a szakmai kapcsolatokon, a napi együttműködésen keresztül. Csak egy példa a „hálózat” tényleges működésére: a bajai III. Béla Gimnázium esete. Az iskola világát belülről ismerők számára köztudott, hogy milyen rossz a kapcsolat az általános iskolai pedagógusok és a középiskolai tanárok között. A középiskolai tanárok sok esetben lenéznek az általános iskolai tanárt. Ez különösen igaz azokra az elit iskolákra, amelyek folyton arra panaszkodnak, hogy nem készíti fel jól a pedagógus az általános iskolában a gyerekeket, és ennek ők isszák meg a levét, ők már ezt nem tudják később korrigálni. A III. Béla Gimnázium, szakítva a hagyományos egy másra mutogatással, közösen kezdett el dolgozni azokkal az általános iskolákkal, ahonnan a tanulók jöttek, és közös tantervi fejlesztésekbe kezdtek. A matematika tanárok például havonta egyszer találkoztak, és közösen gondolták végig a NAT nak megfelelő változtatásokat. Ez modellértékű lépés, hiszen a szakmai együttműködés mint belülről megjelenő természetes igény fogalmazódott meg egy-egy kis térségben. Ez a 100 önfejlesztő iskola hosszú távon jelent valódi szakmai bázist a magyar iskolarendszer számára. Ma már ezek az iskolák népszerű, megkerülhetetlen intézményei a szakmai környezetnek.

SZAKÉRTŐI FELKÉSZÍTŐ PROGRAM

A program sajátos folytatásaként merült fel annak igénye a majd 300 részt vevő pedagógus részéről, hogy szükség lenne szakértői képzésre, hiszen a folyamat egy lényeges eleme még hiányzik: hogyan lehet értékelni mások programját. Ezért kezdünk bele egy szakértői felkészítő programba. A résztvevők egy újabb háromhetes, otthoni munkával egybekötött 120 órás tanfolyamon készültek fel a stratégiai feladatra, hogy más iskolák pedagógiai programjait értelmezzék, véleményezzék, ezzel segítve az önkormányzatok munkáját is.

KISTÉRSÉGI FEJLESZTÉSI PROGRAM

Az önfejlesztő iskolák munkájának egyik sajátos eredménye a Kistérségi fejlesztési programunk. Az önfejlesztő iskolák működésének eredményeként indult el komolyabb együttműködés egy kisebb térségre kiterjesztve. Ugyanakkor egyre inkább látszott, hogy az egész közoktatás-fejlesztés meghatározó jelentőségű kérdésévé válik az önkormányzat és az iskola együttműködése. Az Alapítvány kezdeményezésére elindult végre az igazi szakmai együttműködés egy-egy kistérségben, de ebből az önkormányzatok teljesen kimaradtak. Ebben az időben megkeresett minket a makói alpolgármester azzal az ötlettel, hogy ők egy kistérségi fejlesztésbe kezdtek 16 településsel együttműködve, segítene-e munkájukban a Soros Alapítvány. Az elképzelés lényege az volt, hogy az érintett önkormányzatok és iskolák egy közös fejlesztési projektet dolgoznak ki Makóra és vonzáskörzetére vonatkozóan számítástechnikai adatbázissal alátámasztva, szakmai programokkal, együttműködésekkel, az önkormányzatok és iskolák közös fejlesztési elképzeléseivel. Egyrészt volt tapasztalat a kistérségi együttműködésre az önfejlesztő programban, másrészt itt volt az egyik legnagyobb probléma: az önkormányzatok együttműködés-képtelensége iskolaügyben, és végül volt egy jó helyi kezdeményezés.

Pályázatot írtunk ki kistérségi együttműködésre iskolaügyben. Beérkezett 20-22 program, melyek közül a makói volt az egyetlen valóban komplex, kistérségi fejlesztés, a többiekben voltak jó ötletek, amelyeket támogatni lehetett, de egy nagy, átfogó kistérségi közoktatás-fejlesztési programként nehezen lehetett értékelni. Ezért merült fel az az ötlet, hogy bíráljuk el a pályázatokat, de ne hagyjuk annyiban a dolgot, és próbáljuk meg befolyásolni a nyertesek munkáját, pénzfelhasználását, fejlesztését.

Kétnapos konferenciát szerveztünk Makón, ahol minden győztes pályázó elmondta, mit és hogyan szeretne csinálni, így tanulva egymástól még az indulás előtt.

KISGYERMEKKORI FEJLESZTÉS RÉSZPROGRAM

Tanulságos és hosszú távon fontos tapasztalatokat eredményezett a Kisgyermekkorai fejlesztés részprogram, amely az előzőekhez hasonlóan egy modelliskolai hálózat kiépítéséhez vezetett. Ma már 20 olyan személyközpontú alternatívát jelentő óvodánk, kisiskolánk van, amely modell, hozzáférhetőséget jelent mások számára. Lényeges tanulsága, ha tetszik kudarca volt ennek a programnak, hogy nem tudunk mit kezdeni, vagy nem tudjuk kellőképpen támogatni a

programfinanszírozási rendszerrel - azzal, hogy működésre, fenntartásra nem adtunk pénzt - azokat a civil kezdeményezésre létrejövő alapítványi iskolákat, amelyeket mondjuk szülők, vagy lelkes pedagógusok hoztak létre mindenféle állami, önkormányzati támogatás nélkül.

Helyesnek tartom, hogy nem indultunk el a csábító irányba, hogy ezeket az iskolákat az Alapítvány kezdje el működtetni. Az alapítványi iskolákat továbbra is csak programjaikban finanszírozzuk, vagy modelliskolaként támogatjuk.

A program eredménye volt az a szakmailag is alátámasztható felismerés, hogy az óvoda van ma a legjobb állapotban a magyar oktatásban. A beérkező pályázatok mennyisége és minősége is azt bizonyította, hogy az anyagilag jóval nehezebb helyzetben lévő óvodák a közoktatási rendszer igazi korszerű, gyerekközpontú, alternatívákat is befogadni tudó intézményei. Ez a tapasztalat az egész közoktatás-finanszírozásra is kihatott.

Részben a kisgyermekkorai program eredményei szolgálták megfellebbezhetetlen érvként az óvodai normatívákhoz való igazításához. (Ez 1996-ban azt jelentette, hogy kétszeresére tudtuk emelni az állami költségvetésben az óvodai normatívákat, ami esetenként milliós többletet jelentett.) A kisgyermekkorai részprogram szakmai eredményei megjelentek óvodai alaprogramokban is, a Nemzeti alap tantervhez hasonlóan, de annál jobb minőségben. A program következtében nőtt az óvodák presztízse, szakmai elfogadottsága, ami mindenképpen a Soros Alapítványhoz kötődik.

TÁRSADALOMISMERET RÉSZPROGRAM

A Társadalomismeret részprogram talán a legsajátosabb program volt, hiszen nem pályázati rendszerben próbáltunk meg fejlesztéseket támogatni, hanem egy új tantárgy kifejlesztésébe kezdtünk. Fontos tapasztalat volt, hogy nem elég megkeresni azokat a helyeket, ahol már eredmények születtek és pénzt adni a folytatáshoz, ha nem segíteni kell az önmenedzselésben, a különböző műhelyek együttműködésében, a tankönyvkiadás előkészítésében, színvonalas könyvszerkesztői munkákban is. Ezzel a támogatás új útjai nyíltak meg, az Alapítvány finanszírozóbólaktív részt vevő közvetítővé vált, érzékelhetően növelve ezzel a program hatékonyságát.

Nem az a feladat, hogy elvegyük a fejlesztés lehetőségét az iskolai műhelyektől, és újból tudományos területekről szülessenek a gyerekek számára használhatatlan tananyagok és tankönyvek, hanem az iskolai műhelyeket kell támogatni, és akkor ott csodák szülehetnek.

HÁTRÁNYOS HELYZETŰEKET SEGÍTŐ PROGRAM

Nagyon érdekesen alakult a Hátrányos helyzetűeket segítő programunk. Eredetileg azt gondoltuk, nem indítunk külön cigány oktatási programot, hanem amennyiben a cigány oktatás ügye megjelenik az Alapítványnál, azt vagy a hátrányos helyzetű programba illesztjük bele vagy az ún. Tolerancia programba. Hamar kiderült azonban, hogy ez így nem tartható. A cigány kisebbség felzárkózási lehetőségeinek teljes hiánya ma Magyarországon olyan akut válságterület, mellyel az Alapítványnak, amely alapértékként kezeli a mások tiszteletét, a nyitott társadalmat, külön kell foglalkoznia.

A hátrányos helyzetű program igen fontos tanulsága volt, hogy nincsenek jó programok a hátrányos helyzet pedagógiai kezelésére. Több „bukott” pályázatunk volt, nem találtunk olyan programokat, amelyek kifejezetten a hátrányos helyzetű gyerekek felzárkóztatásában jelentettek volna valami merőben újat és átvehető, megvalósíthatót.

Természetesen ennek a programnak is voltak komoly, hosszú távú eredményei. Ilyen például a Belvárosi Tanoda, amely sajátos iskolai formaként a legelesebb, mindenhol kizoruló srácok számára jelent további esélyt. Volt tehát néhány felmutatható kezdemény, de ezzel együtt is pedagógiai értelemben minden törekvésünk ellenére a hátrányos helyzetűek ügyében nem tudtunk igazából előre lépni. Érzékelhetően ma még nincs benne a pedagógiai közgondolkodásban a hátrányos helyzet, a szegénység iskolai szintű kezelése, holott mind nagyobb szükség lenne erre. Mindenképpen pozitív tapasztalat volt, hogy érdemes létrehozni egy olyan ösztöndíjrendszert, amely a középiskolába járást segíti elő. A program négy éve alatt 4-500 diák kapott havi rendszerességgel anyagi támogatást az Alapítványtól. Az új ösztöndíjrendszer bizonyos elemei ma már kormányzati és önkormányzati szinten is jelen vannak, ha nem is érik el a rászorultak mindegyikét.

ROMA OKTATÁSI PROGRAM

Még 1995-ben előkészítettük, majd elindítottuk az önálló Roma oktatási programot, amely végül a legnagyobb kifizetésű kezdeményezése lett a Köznevelés-fejlesztési megaprogramnak.

Az induláskor megpróbáltunk az óvodától a középiskola végéig gondolkodni, és ekként a köznevelés egészét érintő cigány oktatási programot készítettünk el, alapvetően az emberi jogokra, a kisebbségi léte és a felzárkóztatásra koncentrálnak.

Első lépésként egy roma kultúráról, történelemről szóló CD elkészítésére adtuk megbízást, és a társadalomismeret programnál már bemutatott módon az elkészíté sében is segédkeztünk. Az elkészült anyag minden szempontból alkalmas eszköz a cigány kultúra megismerésére, az identitás növelésére, a másság értékeinek bemutatására. A feladat ugyan ezzel még nem ért véget, hiszen az anyag még nem vált széles körben alkalmazott taneszközzé, de néhány napos tréninggel összekapcsolva a tantervtovábbképzés jó eszközévé válhat. A Roma oktatási program azzal a szándékkal készült, hogy kicsiben próbáljuk ki, mit lehet tenni majd a minisztériummal együttműködve. Ezekből minél több ország fejlesztést indítottunk be.

A részprogram induláskor készített átfogó Roma oktatási program ma már önálló életet él, mint egy lehetséges alternatívája a cigányság felzárkóztatásának az oktatás területén.

LÉPÉSRŐL LÉPÉSRE PROGRAM

Sajátos volt a helyzet az óvodákkal, hiszen itt előzményként már volt mire építeni. A Step by Step - Lépésről lépésre - program mint regionális program már tucatnyi óvodában működik, alkalmas kiinduló pontot kínálva egy országos óvodai felzárkóztató program megvalósítására. Ez az USA-ban kidolgozott, a régió több országában működő program az óvodát mint a családsegítés eszközét gondolja el.

A cigány gyerekek - később alig behozható - lemaradásának egyik fő oka éppen a kisgyermekkor eltérő fejlődési folyamataiban érhető tetten. Az óvoda alkalmas intézménye a hátrányok kezelésének, hiszen még a családot is el tudja érni. Az óvodában működő szociális munkás napi segítséget tud adni a már-már megoldhatatlan szociális problémákkal küzdő családoknak. A gyerekek kreativitására építő fejlesztő programok igazi lehetőséget teremtenek az induló helyzetben egyáltalán nem rosszabb képességekkel rendelkező - „csak” nehezebb sorsú - cigány gyerekeknek. Készen volt tehát a program, honosítva a magyar viszonyokra, főiskolai háttérrel és már működő modellintézményekkel. Sajnos a két részprogram egymásra találása még várat magára. Nehéz igazi meggyőzést találni az együttműködés hiányára, a kínálkozó lehetőség kihasználatlanságára. Elkerülhetetlen feladat a következőkben a Lépésről lépésre program ki terjesztése - ha kell átalakítása - a nagy számban roma gyerekeket fogadó és erre kész óvodák irányába.

NYÍRTELEKI PROGRAM

Igen lényeges eleme volt az első pillanattól a Roma programnak az egyik legsikeresebb cigány felzárkóztató modellkísérlet, a nyírteleki program támogatása. Itt nem egyszerűen támogatásról van szó, hanem jóval többről: szakmai együttműködésről, menedzselésről. A nyírteleki iskola valójában az Alapítvány első modellintézménye volt több szempontból is. A nyírteleki iskola ma már egy bázisa a régióban a roma oktatás fejlesztésének, Lázár Péter pedig olyan sikeres cigány pedagógus, aki a Soros szakértőjeként jóval szélesebb körben segít, mint ha „csak” saját iskolája kiálló pedagógusa lenne. A nyírteleki iskola mellett létrejövő „Kedvesház”, magában is olyan modell, amely közepes méretű falvakban mindenképp járható alternatívát kínál. A „Kedvesház” sajátos kollégiumi helyszín, amely nagyon kevés pénzből létrehozható, hiszen egy családi ház nagyobb beruházás nélkül átalakítható erre a célra; hétközi bentlakásos tanulóházzá, lakóházzá, játszóházzá. A hálózatépítés első lépéseként elkészítettük a „Kedvesház” szakmai programját, ami hozzáférhető a Soros-füzetekben. A program folytatásaként erre vállalkozó iskolákkal és önkormányzatokkal közösen falusi „kollégiumokat” lehet létrehozni, amelyek egyrészt megteremtik a gyerekek számára az elfogadható körülményeket, másrészt nem szakítják ki őket saját környezetükből. Méregdrága, s az estek jó részében eleve kudarcra ítélt neve lőttthon alapítások helyett a kistérségi - helyi - megoldások sajátos formája született így meg, ami nemcsak a gyerekek számára jelenthet megoldást, hanem a család számára is mintát, segítséget adhat már rövid távon is.

KÖZÖS TANÁR-DIÁK ÖSZTÖNDÍJ PROGRAM

A Roma oktatási program talán legnagyobb és leghasznosabb vállalkozása a Közös tanár-diák ösztöndíj program volt roma gyerekek és patronáló tanáraik számára. Maga az ötlet a hátrányos helyzetű részprogram ösztöndíj gyakorlatából nőtt ki azzal a különbséggel, hogy a kezdetől azt mondtuk: a cigány oktatáson belül nem egyszerűen ösztöndíjakat adunk a gyerekeknek - ma már több mint 600 cigány kisdíák kap általunk támogatást a középiskolai tanulmányaihoz -, hanem a gyerekek mellé felnőtt segítséget is adunk, amihez szintén a Soros Alapítvány biztosítja a megfelelő forrásokat. Fontos volt az is, hogy nemcsak pedagógusokra gondoltunk, amikor a segítőhálózat kiépítésébe kezdtünk, hanem a helyi értelmiség más tagjaira is, akiknek ez valamilyen okból szívügye, és tudnak és akarnak is erre időt áldozni. Mindenesetre ma már a 600 középiskolás diák mellett 110 fős felnőtt segítő jelent valódi „hálózat”, igazi segítséget a leginkább rászorulóknak.

Ezt a programot mindenképp folytatni érdemes, előkészítve átadását az állami és önkormányzati szférának. Ennek érdekében elkezdődött egy együttműködés más cigánygyerekeknek ösztöndíjat adó intézmények, szervezetek között - ilyenek vannak államiak és önkormányzatiak is. Igaz, ez a koordináció elsősorban a partnerek nehézségei miatt lanyhult, és a váltásnál kevésbé bizonyult működőképesnek.

HÁLÓFESZÍTÉS PROGRAM

A Hálófeszítés program olyan információs hálózatok, szakmai központok kiépítését célozta, amelyek öt helyszínen a leginkább érintett kistérségekben ma már működnek. Ezek a kistérségi központok jelenthetik hosszú távon az igazi megoldást, anyagi segítséget az érintett óvodák, iskolák számára. A hálózat kiépítésében továbbra is fontos szerep vár az Alapítványra, de mindenképp szükséges olyan partnerek bevonása, akik a működtetés költségeit - más területekhez hasonlóan - kezdetől vállalják. Ez nemcsak anyagi kérdés. A cigányság helyzete nem lehet a Soros Alapítvány magánügye. Az adott régióban, kistérségben kell együttműködőkre találni, mert csak így van remény az érdemi változásokra. Elmondható tehát, hogy a Roma oktatási program tapasztalatainak jó része különösebb nehézség nélkül ma már átvehető önkormányzati feladatként, hiszen például a pécsi „Derdák-féle” Amrita Egyesület programja, a „kiskollégium” középiskolások számára is olyan modell, amely készen áll a széleskörű elterjesztésre.

KÖRNYEZETI NEVELÉS PROGRAM

A Környezeti nevelés program tapasztalatai kevésbé szivárogtak át a közoktatás egész rendszerébe. A környezeti nevelés sajátos hálózatként működik: jó néhány ezer lelkes pedagógus ma igazi környezetvédőként dolgozik, s ez meg is látszik közvetlen környezetén, egy-egy gyerekcsoporton. Az egész gondolkodásmódnak azonban nem sikerült áttörnie a pedagógusok, egy-egy pedagógus köré csoportosult szűkebb csoport korlátait. Talán ez a csoport volt a leginkább szétaprózódott. E program keretében adtuk összességében a legtöbb, ám esetenként csupán néhány tízezer Ft-os támogatást. Mindvégig vita volt arról, hatékony-e ez a fajta pályázati rendszer. A közoktatás egészét vizsgálva talán kevésbé, de egy-egy iskolát tekintve mindenképp jó úton jártunk, hiszen ezek a sokszor csak gesztus értékű támogatások jelentősen növelték a nyertes pedagógus presztízsét, és ezzel lehetőségeit az adott közösségben. Szemléletformáló hatása és jelentősége van e támogatásoknak, hozzájárulnak a környezeti nevelés felértékelődéséhez az iskola világában.

EGY ISKOLA EGY FALU PROGRAM

Számomra a legérdekesebb kísérlet e program keretében az Egy iskola egy falu program volt. Egy olyan hálózat lehetőségét láttam benne, amely kiindulópontja lehetne egy valódi környezeti nevelési „nagyvállalkozásnak”, amelyre rákapcsolható volna a helyi civilszervezetektől kezdve, az önkormányzatokon, az idegenforgalmi hivatalokon, a Környezetvédelmi Minisztériumon és a területfejlesztésen át mindenki a profitorientált idegenforgalmi szervezetekkel és gazdálkodó egységekkel együtt.

Tehát egy olyan nagyszabású program körvonalai kezdtek kialakulni, amely messze túlmutat a közoktatási rendszeren. Az Egy iskola egy falu program ugyan elindult, de nem igazán dinamikus, hatékonyan. Az elkezdett fejlesztést mindeképp folytatni kell, talán egy külön ezzel foglalkozó csoport bevonásával, akik ezt az ügyet kézbe tudják venni, és hozzáférhetővé tehetik mások számára is.

Röviden arról van szó, hogy kiépíthetők lennének a nagyvárosi betonrengetegben működő iskolákhoz kapcsolódóan igazi zöldövezeti, falusi telephelyek, amelyek egyrészt a szorgalmi időszakban valóságos terepgyakorlat színterei lehetnének, a környezeti nevelés valóságos központjait jelentenék, másrészt leginkább ilyen fontos, hogy a szünetekben táborozási helyként szolgálhatnának az egyébként ilyen lehetőségektől teljesen elzárt iskolások számára.

A Környezeti nevelés részprogram, miközben komoly sikereket ért el fontos területeken - például megszületett „Hazánk öröm és bánat térképe”, amely tényleg érdekes dokumentuma annak, hogy mennyi minden történik, és mi mindennel lehet megmozgatni a gyerekek, pedagógusok fantáziáját -, nem vált a magyarországi közoktatás modernizációjának valamiféle mozgatórugójává, fejlesztő elemévé.

TANKÖNYVES PROGRAM

Hamar felismertük, hogy nekünk nem szabad az éppen most alakuló tankönyv piacot veszélyeztetnünk azzal, hogy kiemelünk belőle néhány általunk fontosnak tartott kiadót vagy kiadványt, és ezeket jobb helyzetbe hozzuk egy külön támogatási rendszer révén. Ezért úgy döntöttünk, nem avatkozhatunk be a tankönyv kiadásba, mivel a tankönyvkiadás az egyik legjobb kulturális üzlet Magyarországon, tehát nem szükséges a Soros Alapítványnak külön szponzori tevékenységét folytatnia ezen a területen. Az azonban kezdettől fontos volt számunkra, hogy támogassuk, segítsük azokat a kiadványokat, tankönyveket, taneszközöket, amelyek egy-egy részprogramunkon belül megszülettek, akár kis példányszámú kísérleti stádiumban lévő tankönyveket, taneszközöket is annak érdekében, hogy legalább meg tudjanak mérteni a piacon. Így alakult ki a tankönyvhitel konstrukció, ami ma már a közoktatás-fejlesztési programon túlmutatva, más Soros programoknál is működő forma. A pályázati cél nem támogatás, hanem visszafizetendő kölcsön, legtöbb esetben kamatosan, bár a piaci kamatnál kedvezőbb feltételek mellett. Ráadásul a kamatokat szinte minden esetben tankönyvekben, taneszközökben kértük, ami lehetőséget biztosított arra, hogy ezekkel a tankönyvekkel hátrányos helyzetű települések könyvtárait segíthessük.

DEMOKRÁCIÁRA NEVELÉS PROGRAM

Sajátosan alakult a Demokráciára nevelés programunk. Egyrészt életre segítette az Állampolgári Tanulmányok Központját, mely a magyarországi diáktreningek, fejlesztések egyik meghatározó eleme, és ehhez az indulásnál komoly támogatást kapott a Soros Alapítványtól.

Ez a központ mára teljesen függetlenül működik tőlünk, nem is a legjobb viszonyban váltunk el, ám azért azt gondolom, nem volt kidobott pénz őket pályára segíteni - még akkor sem, ha sok mindenben nem értünk egyet.

A másik nagy fejlesztés, amely e program keretében merült fel, az országos diákjogi hálózat létrehozása volt. Olyan központokat szerettünk volna kialakítani, első körben a megyeszékhelyeken, ahová a diákok nyugodtan fordulhatnak panaszukkal, problémáikkal, s ahol jogi segítséget vagy tanácsot kaphatnak abban az esetben is, ha történetesen épp az iskolával vagy a tanáraikkal van konfliktusuk. Az elképzelés sorsa sajátosan alakult; az Alapítványnál találtuk ki, de nem került sor a megvalósításra. Az ötletet azonban átvette és megvalósította a Művelődési és Minisztérium, s húsz helyen hozott létre úgynevezett „D” pontokat, olyan diákokat segítő szolgáltató helyeket, amelyek abba az irányba mutatnak, amit a program keretében kigondoltunk.

OKTATÁS ÉS NYILVÁNOSSÁG RÉSZPROGRAM

Röviden az Oktatás és nyilvánosság részprogramról, amelynek bizonyos elemei szintén túlmutatnak az Alapítvány programjain, és nagy jelentőségű, önállóan is működni képes ügyekké tudnak válni. Ilyen az 1995-ben létrehozott, mindaddig előzmény nélküli pedagógiai folyóirat, a *Tandem*, amely elsősorban tankönyvkritikákat, felhasználó tanárok által írt elemzéseket, összehasonlításokat tartalmaz. A folyóirat olyan hiánypótló háttéranyag lett, amely valóságos segítséget jelent a pedagógusok számára. A lap ma már nem függ közvetlenül az Alapítványtól, hanem a saját lábára állt. Ugyanígy messze túlmutat a megaprogram négy évén a Soros Oktatási Füzetek című sorozat is, eddig megjelent 9+10 számával. A címlista magáért beszél:

**SOROS OKTATÁSI FÜZETEK
1995-2001**

1. A Soros Alapítvány Közoktatás-fejlesztési programja
2. A Disputa program
3. A drogprobléma megközelítése és kezelése a Belvárosi Tanodában
4. A Józsefvárosi Tanoda
5. A Kedvesház pedagógiája
6. Diáktanácsadók a felsőoktatásban
7. Emberi jogok egyetemes nyilatkozata gyerekeknek
8. Hogyan válasszunk nyelvkönyvet?
9. Honismeret és életmód - Dózsa-program
10. Kapcsolatok - Diáklevelezés és diákcsera az idegennyelv-oktatásban
11. Koldulás vagy partnerség? - Tudnivalók pályázóknak
12. Közösségi iskolák Magyarországon
13. Nemzetközi Érettségi Program a Karinthy Ferenc Kéttannyelvű Gimnáziumban
14. Önfejlesztő iskolák
15. Vállalkozás az iskolában I.
16. Vállalkozás az iskolában II.
17. Vizuális nevelés program
18. „Collegium Martineum”
19. „Van más út is!” program - Mohács - Pécs

Ezekben a kiadványokban legfontosabb fejlesztéseinket, legsikeresebb programjainkat tesszük hozzáférhetővé az érintett szakmai csoportok szélesebb köre számára. Ez a kiadványsorozat az egész program egyfajta szakmai összefoglalója is egyben, és ilyen értelemben nyilván túléli magát a programot, és reményeim szerint hatásában is túléli négy év időszakán.

TOLERANCIA PROGRAM

A Tolerancia program részeként magunk karoltunk fel két olyan kezdeményezést, amely előzmény nélküli, önálló elemként jelent meg a magyar közoktatásban.

Ez egy amerikai program, amely több nyugat-európai országban (például Angliában és Svájcban) működik, és amelyet véletlenül ismertünk meg a Soros Közoktatás-fejlesztési program kezdetekor. A program a holokauszt feldolgozásának sajátos szöveggyűjteményére, egy tanári kézikönyvre épülő tréningprogram.

A legfőbb tanulsága az volt, hogy nem elég tananyagokkal, tantervekkel, programokkal megjelenni és azokat hozzáférhetővé tenni, mindez csak pénzkiadás, ha nincs hozzá olyan - akár csak néhány napos - tréning, amely a pedagógust az adott taneszköz, tananyag, tanterv használatára felkészíti. Ez is egy tanulság, ami átszivárogni látszik a magyar közoktatás egészének gyakorlatába. Ma már nem az a kérdés, hogy van-e választási lehetőség külön böző kiadványok, programok között, hanem az hogy, meg lehet-e tanulni egy-egy program vagy eszköz használatát. Ennek megfelelően ez a program „fordítva” kezdődött, már a fordítás elindulásakor elkezdtünk háromnapos intenzív felkészítést tartani a pedagógusok számára ebben a témakörben a szöveggyűjteményre építve. Több mint 300 tanár vett részt tréningeken. Közben a program saját lábára állása érdekében önálló egyesületet hoztunk létre. Maga a folyamat modell értékű, hiszen az Alapítvány kezdeményezte a programot, elkészültek a szükséges taneszközök, kipróbáltuk a programot, ám ezek után a fejlesztésnek magának kell megtalálnia a helyét a közoktatás egészében.

MÁSKÉPP PROGRAM

A Másképp program - középiskolás diákoknak szóló kerettanterv tankönyvvel, tanári segédkönyvvel, tehát egy komplex multikulturális tananyaggal - a Másképp Alapítvány szervezésében indult meg. Ez a program már az indulás pillanatában sok saját elemmel rendelkezett, tehát nem mondhatjuk kizárólag saját „gyermekünknek”. Nemcsak pénzt, hanem jelen tős szakmai segítséget, együttműködést, kiadói háttérrel, lektorokat is adtunk a saját környezetünkből.

Itt is többről volt szó, mint pusztán pályázatokon elnyert forrás felhasználásáról. Ehhez a programhoz infrastrukturális bázis is kapcsolódott: a multikulturális irányba nyitott mozi, a Cirkogejzír, amely napjainkra már önálló szellemi műhelylé vált.

SZAKMAI SZERVEZETEK PROGRAMJAINAK TÁMOGATÁSA

Sajátosan alakult a szakmai szervezetekhez, tanári szakmai egyesületekhez való viszonyunk. Az induláskor úgy tűnt, hogy ezek támogatására külön programot kell létrehozni, később azonban bebizonyosodott, hogy nem a szervezeteket kell támogatni, hanem azok konkrét programjait. Ez a rendszer két éven át működött, majd mégis visszaléptünk, mert megélné a szakmai közeg, talán az Alapítvány növekvő oktatásügyi szerepvállalásának eredményeként is. A közoktatási reform hatására, s néha azzal szemben is egyre több, jól szervezett, erős, számos tanárt tömörítő szakmai egyesület, szervezet jött létre a Történelemtanárok Egyletétől kezdve a Gimnáziumi Igazgatók Szövetségéig, s ezek az egyesületek mind fontosabb elemeivé váltak a szakmai érdekérvényesítésnek.

Ezek támogatása 1997-ben újra előkerült, miután sorra jelentkeztek azok az egyesületek, amelyek tulajdonképpen az Alapítvány kezdeményezésére jöttek létre egy-egy fejlesztéshez kapcsolódóan. Ilyenek például az Önfejlesztő Iskolák Egyesülete vagy a Hannah Arendt Egyesület - amely a Szemtől szembe program egyesülete - vagy ilyen a vizuális kultúra területén létrejött nagykanizsai egyesület. Nyilvánvalóvá vált, hogy fontos lenne kormányzati forrásokat biztosítani az egyesületek működésére, természetesen nem állandóan, hanem valamiféle pályázati úton konkrét programokra. Ennek első lépéseként 1997-ben - a Soros Alapítvány tapasztalataira építve - 20 milliót fordított az MKM szakmai szervezetek programjainak támogatására. Itt is átléptük tehát az Alapítvány határait, a szakmai szervezetek támogatása ma már egyértelmű kormányzati feladat.

VIZUÁLIS KULTÚRA PROGRAM

Eredetileg nem tervezett, új programunk volt a Vizuális kultúra programja. A Soros Közoktatás-fejlesztési programhoz érkeztek olyan pályázatok, melyeket nem tudunk sehova sem besorolni. A szakma tudomást szerzett arról, hogy a Soros Alapítvány nem egyszerűen célpályázatokra adományoz összegeket, hanem olyan fejlesztési központtá nőtte ki magát, ahová érdemes fordulni, még akkor is, ha ennek nincs megcímzett helye. Sokan keresték az Alapítványt, akik nem néhány milliót kértek saját elképzeléseikre, hanem azt a kérdést tették fel, nem kéne-e valamit tenni a vizuális kultúra területén. A felvetés evidensnek tűnik, ugyanis ez olyan területe a magyar közoktatásnak, ahol igen rosszul állunk. A verbális kultúra és művészetek nevelésében, oktatásában vannak hagyományaink, de vizuális kultúrát intézményesen Magyarországon csak kevés helyen oktatunk. A vizuális kultúra oktatásának egyetlen ága a rajztanítás, de a rajztanárok az egyik legrosszabb pozíciójú csoport a tanári karokban. Erre az új feladatra kerestünk együttműködő partnert és találtunk is S. Nagy Katalin személyében. Először egy megyére, egy régióra kiterjedő programot indítottunk el. Ez volt az első kísérletünk arra, amikor egy konkrét régióban komplexen próbáltunk ki egy fejlesztést, biztosítva a folyamatos szakmai együttműködést és a rendszeres információcserét. Zala megyében indult el a program 100 rajztanár részvételével, teljes sikerrel.

Ma már a programnak saját egyesülete van, és három helyen is elkezdődött regionális vizuális kultúra fejlesztő központok létrehozása. Kialakult egy olyan tanár-továbbképzési forma tananyagokkal, taneszközökkel, amely átvehető, megvalósítható, akár az Alapítvány nélkül is. Elindult egy olyan folyamat, amelynek eredményeként két vidéki főiskolán - először csak a tanár-továbbképzésben, de be látható időn belül talán a graduális tanárképzésben is - megjelenhet a vizuális kultúra intézményes oktatása.

MOZGÓKÉPKULTÚRA PROGRAM

Hasonló folyamat zajlott le a mozgóképkultúra területén azzal a különbséggel, hogy itt nem az Alapítvány volt a kezdeményező, mint a vizuális kultúra esetében. Ezúttal épp fordítva történt, minket keresett meg egy szakmai műhely azzal, hogy szeretnének a NAT-hoz kapcsolódóan egy önálló mozgóképkultúra tananyagot ki fejleszteni és ehhez szükséges infrastrukturális háttérrel létrehozni. A kezdő lökést tőlünk kapták, de később a program önállósult, és ma már az országos Közoktatási Intézettől, a Közoktatási Modernizációs Közalapítványtól és sok más helytől kap támogatást arra, hogy működtesse ezt a hálózatot.

A MEGAPROGRAM MÉRLEGE

A Soros Alapítvány 1994 és 1998 között a magyar közoktatás fejlesztésének egyik meghatározó elemévé, kísérleti terepévé vált, és ez felbecsülhetetlen jelentőségű a reform egészére nézve. A programok egy része beépült a közoktatásba, kormányzati programmá vált. Vannak olyan programok, amelyek saját lábukra álltak, s ma már az Alapítványtól függetlenül, saját erőkre vagy más forrásokra támaszkodva működnek. És vannak olyan Soros-fejlesztések, amelyek elindítottak számos helyi kezdeményezést, megváltoztatva egy-egy intézmény működését, illetve hozzásegítve másokat is, hogy ezek tapasztalatait hasznosítsák, mikor egy modernebb óvodában, iskolában kezdenek gondolkodni. Az 1994-98 közötti időszakot követően sem vonult ki a Soros Alapítvány teljesen a közoktatás területéről, hanem ún. levezető programok keretében még több száz millió forintot költött néhány támogatás - így például a Roma oktatásai program - továbbvitelére, hogy az elért eredmények ne vesszenek el. Összegzésként az mindenestre elmondható, hogy a Soros Alapítvány történelmi érdeme, hogy nehéz politikai és gazdasági környezetben tudott a közoktatási fejlesztések motorja lenni, elindítva olyan folyamatokat, amelyek már ma és a jövőben remélhetőleg még inkább meghatározzák majd oktatási intézményeink és főként gyermekeink életét.

Horn Gábor

A SOROS OKTATÁSI PROGRAMOKBÓL ÖNÁLLÓSULT SZERVEZETEK

Közösségi iskolai program

Magyar Közösségi Iskolák Szövetsége
Levelezési cím: 1134 Budapest, Csángó u. 34. II. em. 2.

I*EARN program

I*Earn Egyesület
3231 Gyöngyösoroszi, Virág u. 57.

Disputa program

Disputa Kör Egyesület
7632 Pécs, Apáczai körtér 1.

Step by Step program

Lépésről Lépésre Országos Szakmai Egyesület
1123 Budapest, Húvösvölgyi út 54. I. ép. I. em.

Egy iskola egy falu program

Gyertek Egyesület
8111 Seregélyes, Fő út 201.

Tankönyvfejlesztési program

Tandem Egyesület
Tankönyvkritikai és Oktatási Egyesület
1026 Budapest, Bimbó u. 216-226.

Oktatásügyi vezetés fejlesztése program

Önfejlesztő Iskolák Egyesülete
8400 Ajka, Fürst S. u. 2.

Kisgyermekkorai fejlesztés program

Gyermekközpontú Magyarországért Egyesület
1096 Budapest, Vendel u. 3.

Iskolai egészségnevelés program

Egészségvirág Egyesület
1181 Budapest, Élőpatak u. 1.

Vizuális nevelés program

Híd - Dunántúli Vizuális Nevelési Egyesület

8800 Nagykanizsa, Csokonai u. 1.

Tolerancia program
Hannah Arendt Egyesület
1096 Budapest, Vendel u. 3.

Megj.: A fenti címlista a 2000 tavaszi állapotot tükrözi.

A KÖZOKTATÁS-FEJLESZTÉSI PROGRAM HATÁSAI

*A Szonda Ipsos makroszintű értékelése
1999. április*

A Soros Alapítvány 1995-ben indította el Közoktatás-fejlesztési és Egészségügyi rendszerfejlesztési megaprogramjait. E két, a magyar közoktatás és egészségügy egészének átalakulásában, fejlődésében jelentős szerepet játszó programcsomag 1998-ban zárult le. A programok lezárása szükségessé teszi az elmúlt négy évben elért eredmények, felhalmozódott tapasztalatok értékelését. A Soros Alapítvány megbízásából a Szonda Ipsos Média-, Vélemény- és Piackutató Intézet a NonprofitKutatócsoporttal együttműködésben kutatást végzett a megaprogramok eredményességéről, a közoktatási, illetve egészségügyi rendszerre gyakorolt hatásairól, a kitűzött célok megvalósításáról. A kutatás három szinten folyt:

1. Az 500 támogatást nyert szervezet körében végzett, véletlen mintavételen alapuló kérdőíves adatfelvétel a megaprogramok keretében megvalósult projektek eredményeinek, tapasztalatainak, hatásainak, hatékonyságának felmérését, a Soros Alapítvány pályázati rendszerének értékelését célozta.
2. A megaprogramok - a közoktatási és egészségügyi rendszer egyes lehatárolt részterületeire gyakorolt - hatásainak és a Soros Alapítvány szerepének felmérésére kvalitatív (mélyinterjú) kutatás készült oktatáspolitikai és egészségügyi szakértők körében.
3. Az egészségügyi és közoktatási rendszer finanszírozásáról rendelkezésre álló statisztikai adatok és a Soros Alapítvány számára készült korábbi értékelések alapján készült makroszintű elemzés a megaprogramok a magyar közoktatási és egészségügyi rendszer egészére gyakorolt hatásainak felmérését célozta.

Jelen tanulmány a Közoktatás-fejlesztési megaprogram makroszintű értékelésére vállalkozik.
(A mintegy 120 oldalas tanulmánynak - helyszűke miatt - itt csak néhány végkövetkeztetését és összegző adatsorát idézzük. - a Szerk.)

I. A PROGRAM BELSŐ ÉRTÉKELÉSE: EGYBEVETÉS A SAJÁT CÉLOKKAL

A program irányítóinak önértékelései - például visszaemlékezés formájában - természetesen elkötelezettek, és értelemszerűen nem tudnak, nem is mindig akarnak tárgyilagosak lenni. Ez az elkötelezettség kellett is ahhoz, hogy a programnak jelentős társadalmi támogatottsága legyen. Távolságtartóbbak azok az értékelések, amelyek a programot a saját céljaihoz igyekeztek hozzámérni; elsősorban a menet közbeni módosítás, a program közbeni beavatkozás, kiegészítő részprogramok kezdeményezésének szándékával. A program hozzámérése a saját céljaihoz azonban nem könnyű. Ennek az az oka, hogy a program céljai részben megmaradtak eszményeknek, amelyeket a résztvevők jobbra osztottak, és amelyek felé törekedni kell. Akkor is, ha tudvalevő, hogy ezeket az eszményeket a maguk teljességében nem lehet megvalósítani. Ez a helyzet biztosította azt, hogy a program mindvégig mozgásban volt, folyamatosan fejlődött, alakult, változott. Egy-egy részprogram formális értékelését azonban nehezebbé, sokszor kudarcossá tette.

Végső célok és eszmények

Mind a programot, mind a részprogramokat, mind pedig a már idézett értékelése ket erőteljesen áthatják azok az eszmények, amelyekre hivatkozva, amelyek elére se érdekében a Soros Alapítvány létrejött. Az alapítvány egy angol nyelvű rövid tá jékoztatója - a birtokunkba került dokumentációból talán legteljesebben és legösz szefogottabban - ezekről az eszményekről, identitásról és modernizációs stratégiáról így nyilatkozik (1-2. old.):

„A Magyar Soros Alapítvány... célja a nyitott társadalom kialakulásának elősegítése... A társadalom csak akkor őrizheti meg nyitottságát és biztosíthatja a társadalmi békét, ha a szolidaritás és humanizmus szelleme hatja át.”

„Az állam támaszkodhat az Alapítvány aktív közreműködésére az oktatásügyi, kulturális, egészségügyi és szociális programokban... A kormányzat vagy civil szerveződések számos esetben folytatják azokat a projekteket, amelyeket az Alapítvány kezdeményezett... 1996 óta az Alapítvány kiterjesztette tevékenységét és erősítette együttműködését a kormányzattal, miközben megőrizte függetlenségét és integritását.”

„A közoktatási program támogatja az új eljárásokat és oktatási reformokat - tantervfejlesztéstől a pedagógusképzésig - a legkülönbözőbb tantárgyak terén, például a történelemben és társadalomismeretben, a környezetismeretben és a toleranciára nevelésben. A reformnak ezek a kezdeményezései különböző információs hálózatok segítségével terjednek... A program elsősorban kezdeményezéseket támogat, nem pedig a működtetést.”

A „nyitott társadalom” eszménye sokszor előkerül az értékelésekben. A program irányítói visszatérően nyilatkoznak úgy, hogy egy-egy kezdeményezés éppen beleillik az Alapító „nyitott társadalom” koncepciójába.

Úgy érzik - és ez a közérzet áthatja működésük egészét -, hogy a közoktatás fej lesztésének az az útja, amelyet az Alapítvány támogatásával kezdeményeznek és járnak, jól illeszkedik a „nyitott társadalom” koncepcióhoz (hogy miért, azt egy további, eszmetörténeti elemzés tárhatná föl). Ez a végső cél - a nyitott társadalom eszménye - áthatja az egész programot, úgyhogy vehetjük a program iratlan szabá lyának. Talán ez az egyik oka, hogy ez az eszmeiség célként alig tételeződik. Ezért az értékelő zavarba jön, amikor azt kell eldöntenie, vajon a program elérte-e a saját maga elé tűzött célokat. Az a benyomásunk támad - a dokumentumok olvastán, az összefoglalókat egybevetve és a program mögötti mozgalommal ismerkedve -, hogy *a program egésze ennek az eszmeiségnek a jegyében valósult meg.*

Közbenső, operatív célok

Miközben az Alapítványnak szelleme, eszmeisége van - ami nehezen adatható -, addig egyes részprogramoknak jól operacionalizált feladatai (közbenső és/vagy esz közti jellegű), céljai vannak. Egyes részprogramok egyenesen mintaszerűek abban a tekintetben, hogyan kell egy-egy ötletet gyakorlattá fordítani és kivitelezéséhez hoz zálátni. Az Alapítvány - és ezen belül maga a program - fontos hozzájárulás volt ahhoz, amit az önértékelések nem is hangsúlyoztak.

Kialakította a programfejlesztés, finanszírozás, monitorozás egy kultúráját Ma gyarországon, amelyet a továbbiakban más - állami és nem állami, oktatásügyi és kapcsolódó - programoknak alighanem kikerülhetetlenül figyelembe kell venni.

Kevésbé biztató azonban a kép, ha az egyes részprogramok eredeti céljait és megvalósulásukat vetjük egybe (vö. a részprogramok értékelésével). A problémák különösen a program első szakaszát (1995-96) jellemezték. Az ebből az időszakból származó részértékelések visszatérően hiányolják a pontosságot, ütemezést, a tevé kenységek regisztrálását és az elszámoltathatóságot (a program második szakaszá ban ezek a kifogások jelentősen csökkennek, de teljesen nem szűntek meg). E kifo gások egyik oka az a mozgalmi jelleg, amely a program egészét áthatotta, és amely nehezen tűrte, vette tudomásul, hogy a pénzügyi támogatás szoros elszámolással jár. A másik ok eléggé nyilvánvalóan az a közreműködői kör, amelyet a program pályázatai vonzottak, és amely innovativitásával, kezdeményezéseivel, mozgalmárságával ütött el a közoktatás egészétől, nem pedig precizitásával, kitartásával és ap rómunkájával. Így az Alapítvány rugalmasságának, innovativitásának árát, főleg kezdetben, a rendezettség, az elszámolhatóság az egyes alprogramokban jelentkező hiányával fizette meg.

Hogyan viszonyulnak az egyes részprogramok a program egészének szellemiségéhez? Hogyan hozható például összefüggésbe a „nyitott társadalom” koncepciója az alulról megreformált iskolával, az információs hálózatokkal, a társadalom bizonyos csoportjainak kiemelt támogatásával, a tolerancia programokkal, a tantervi-tankönyvi alternatívitással, az önfejlesztő közösségekkel stb.?

Általánosabban fogalmazva: *mennyiben szolgálták ezek az operatív célok (a részprogramok) az elérendő eszményt?* Erre a kérdésre csupán vélekedéssel válaszolhatunk. Sehogyan sem bizonyítható - persze nem is cáfolható -, hogy e lépésről lépésre teljesített feladatok közelebb vittek-e a végső eszményekhez, vagy netán távolodtak tőle. *A részprogramok az iskolai élet praxisára fordították azokat az eszményeket, amelyek jegyében a honi oktatásügyi értelmiség a nyolcvanas években felnőtt.* Úgy is fölfoghatjuk őket, mint illusztrációkat egy oktatáspolitikai tankönyvhöz, amelyben folyamatos fejlesztésről, alulról jött kezdeményezésekről, demokratikus iskoláról és társadalmi kontrollról olvasunk. A program tanulsága, hogy ezek az eszmények gyakorlattá fordíthatók, és alternatív oktatásfejlesztéssé formálhatók.

II.

A PROGRAM KÜLSŐ ÉRTÉKELÉSE

A program kilépett a véleményformáló (budapesti) értelmiség szűkebb köréből, és - többek közt a Megyei Pedagógiai Intézeteken keresztül - jelentősen hatott a pedagógus társadalomra. Így hát szükséges, hogy néhány jellegzetességét a közvélekedés tükrében mérlegeljük.

Ami a közvéleményről tudunk és nem tudunk. Az alábbi megállapításokhoz ma még nem rendelkezünk kiterjedt kutatással. A Szonda Ipsos által a Közoktatás fejlesztési program keretében támogatott 300 intézmény körében készült kutatás adatai alapján az alábbiakat állapíthatjuk meg. A legtöbbször 3-5 alkalommal fordultak támogatásért az Alapítványhoz (32%); 1995 előtt egyszer sem pályázott ide 43%; erről a kezdeményezésről pályázati fi-gyelőkből - főként a Sansz-ból - tudtak. Más támogatásokkal összehasonlítva a Soros Alapítvány támogatását átláthatóbbnak, adminisztrációját kisebbnek, összegeit jelentősebbnek, kínálatát szélesebbnek értékelték (11-23%).

Egyszeri vagy meghatározott időre szóló, rövid távú akciókhoz kaptak támogatást (54%); ezeket a tevékenységeket már korábban is tervezték, de az Alapítvány támogatása nélkül nem vagy nem így fogtak volna hozzá (23-36%). Támogatás híján eredeti céljaik nem valósultak volna meg (a többség). A támogatás a kértnél kevesebb volt (többségében); ezzel a támogatással is el tudtak és akartak indulni; más forrást is találtak, igénybe vettek.

A közoktatási program három meghatározó prioritását emelték ki (több mint 40%): a pedagógiai innovációt, a tananyagok fejlesztését és a tehetséggondozást. A támogatottak meghatározó kisebbsége a program két törekvését említette: az oktatás reformját és a hátrányos helyzet terheinek könnyítését.

A támogatottak szolid többsége úgy érezte, hogy fejlődött; a munka jó, sikeres, eredményes, tartalmas volt; egyáltalán: megindult a megvalósulás útján; sokat tanultak belőle (56%). A támogatottak közül azok, akik kudarcot éltek át, az együtt működéseket hiányolták, valamint kevesellették a pénzt (20, illetve 34%). A támogatás befejeztével a támogatottak is deklarálták, hogy céljukat elérték, programjukat befejezik, illetve (egyötöd) folytatni tudják és akarják.

Összefoglalva: akik támogatást kaptak, azok úgy érezték, hogy - bár az ötlet megvolt - *a program nélkül nem tudtak volna elindulni.* Ami tehát a kezdeményezésről, a közoktatási program kétségtelenül elérte az egyik célt. Hogy mi volt a fontosabb eredmény - a pénzügyi támogatás vagy a hálózatépítés - nem derül ki egyértelműen; gyanítjuk, mindkettő. S akik kudarcról panaszkodtak, *joggal érezték úgy, hogy magukra maradtak* - nemcsak pénz dolgában. A korábbi támogatók többsége arról számolt be, hogy programjaik vagy elérték a céljukat, vagy folytatni fogják őket. Egy későbbi vizsgálat tanulságosan számolhatna be ezeknek a szándékoknak a megvalósulásáról.

A program és a kormányzat viszonya

A program és irányítói közül többen hangsúlyozták, hogy együttműködnek a kormányzattal a közoktatás megújításában, amennyiben a kormányzat átveszi tőlük a stafétabotot és kezdeményezéseikből kormányzati politikát formál. Ez számos részprogram esetén meg is történt (Sulinet, pedagógus-továbbképzés, hátrányos helyzetűek támogatása), de más esetekben is kétségtelen hatással voltak a kormányzati modernizációs politika formálására.

A program irányítóinak 1994-98 között pozitív együttműködést sikerült ki alakítaniuk az oktatáspolitikai kormányzati szereplőivel; kezdeményezéseiket több esetben egyeztetették, összehangolták. Így a

közoktatás fejlesztését nemcsak az alulról jövő kezdeményezések felkarolásán keresztül tudta elősegíteni az Alapítvány.

Új, innovatív kezdeményezések

A program támogatási rendszere a sikeres, innovatív, alulról jövő kezdeményezéseket igyekezett megtalálni, beindításukat segíteni. A program irányítói hittek abban, hogy a kezdeményezések, amelyeket alulról megvalósítanak, így vagy úgy, de általános gyakorlattá válhatnak. A programot fölfoghatjuk úgy is, mint ameklyik szándékosan célozta meg és akarta életre hívni az innovációkat és az innovátorokat. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy egy ilyen program csak akkor tud látványos eredményeket elérni, ha a közoktatás egyébként megbízhatóan működik - s ezért a működésért a program nem vállalhatott felelősséget.

Maradandó hatás

A legtöbb önértékelés annak megállapításával kezdődik vagy zárul, hogy a program visszafordíthatatlan folyamatokat indított el a közoktatásban. Rövid távon azonban ez még nem állapítható meg. Kétségtelen, hogy a program már említett kezdeményezései illeszkedtek a „kor követelményeihez” (oktatás-finanszírozás, tankönyvpiac, intézményi autonómia, iskolai demokrácia stb.), és így akár saját kezdeményezésük folytán, akár mert belesimultak már folyó oktatáspolitikai modernizációkba, általánosan ismertté, sőt elfogadottakká váltak. Még nem állapítható meg, hogy az Alapítvány Közoktatás-fejlesztési megaprogramja hatására az oktatási rendszerben megindult kedvező folyamatok az időközben megváltozott (a Soros Alapítvány közoktatási kezdeményezéseivel kisebb együttműködő készséget mutató) politikai környezetben valóban visszafordíthatatlannak bizonyulnak-e.

Az élen járók magányossága

A program irányítói a kezdet kezdetétől tudatosan törekedtek arra, hogy kilépjenek a korábbi évek értelmiségi elszigeteltségéből, és minél szélesebb körben, átfogóbban terjeszthessék az oktatás modernizációját. E tekintetben minden eddiginél messzebbre jutottak: az Alapítvány, többek között közoktatási programjának köszönhetően is, mára integráns része a tudomány, a kultúra és az oktatás támogatásának.

A Soros Alapítvány programjai a közoktatásban 1995-1999 (Összes támogatás a négy év alatt)

<i>Programok</i>	<i>1995-98 ezer \$</i>	<i>1995-98 ezer Ft</i>
Információs forradalom az oktatásban		4 320 671 313
Szociálisan hátrányos helyzetű fiatalokatsegítőprogram (gyermekétkeztetés)		3 100 418 600
Step by Step		2 588 391 883
Közoktatási információs hálózat		2 560 363 331
Hátrányos helyzetű csoportokat segítő pedagógiai program		2 527 406 500
Közoktatás-fejlesztési program (nem osztott)		2 495 392 487
Roma oktatási program		2 259 383 000
Kisgyermekkorai fejlesztés		1 957 307 900
Tankönyv-, taneszköz-, tantervfejlesztés		1 360 203 311
Környezeti nevelés		1 304 212 000
Demokráciára nevelés		1 073 162 500
Oktatás és nyilvánosság		931 147 494
Az oktatásügyi vezetés fejlesztése		782 123 300
Társadalomismeret		686 110 250
Tolerancia program		627 96 600
Gyakorlóiskolák		623 110 992

Szakmai egyesületek, pedagógus szakmai szervezetek	515 85 944
Vizuális nevelés	502 85 670
Út program	454 73 642
„IF YOU...” - középiskolák csoportos tevékenységeinek támogatása	415 67 000
Disputa (Vitakultúra) program	375 61 107
Kistérségi közoktatási együttműködési program	352 65 000
Közösségi oktatás és iskola	314 49 801
Iskolai egészségnevelési program	269 43 784
Vendégtanár az USA-ban	196 33 764
Ösztöndíj program középiskolás diákok részére	159 29 050
Iskolai informatika	154 30 000
Középiskolai kollégiumok program	144 28 000
Nemzetközi oktatási együttműködés	103 20 000
Tesol	64 10 055
Reading and Writing for Critical Thinking	56 11 000
I*EARN	51 9 800
Alternatív pedagógiai intézmények	36 7 000
Összesen	33 351 5 212 078

*Közoktatás-fejlesztési feladatok támogatása állami költségvetésből
- Az OM céltámogatásai a négy év alatt -*

<i>Program</i>	<i>1995-98 ezer \$</i>	<i>1995-98 ezer Ft</i>
Informatikai fejlesztés	38 309 7 018 000	
Tankönyvkiadás	15 345 2 332 000	
Tankönyvvásárlás támogatása	34 270 5 416 000	
Pedagógus-továbbképzés	51 095 9 287 000	
Pedagógus könyvvásárlás	16 256 2 920 000	
NAT és kerettantervek kidolgozása	2 201 385 000	
Térségi feladatok	35 393 6 431 000	
Értékelési és vizsgaközpontok	0 0	
Hátrányos helyzetűek támogatása	14 589 2 655 000	
Gyakorló iskolák	70 805 11 493 000	
Összesen	278 264 47 937 000	

**FELSŐOKTATÁSI PROGRAMOK
A FELZÁRKÓZÁS, AZ INTERDISZCIPLINARITÁS
ÉS KERESZTIRÁNYÚ PÁRBESZÉD JEGYÉBEN**

Az Alapítvány kezdettől fogva nagy figyelmet fordított arra, hogy tevékenyebben hozzájáruljon a magyarországi felsőoktatási képzés és tudományos kutatás korszerűbbé tételéhez. Már működésének első éveiben számos olyan támogatást ítélt oda, amely közvetett módon ezt a célt szolgálta („Xerox” program, belföldi és külföldi kutatói ösztöndíjak, könyvtár-támogatások stb.). 1994-től még sokszínűbbé vált a paletta. Új intézményi és egyéni pályázati programok indultak, illetve éltek „virág korukat”. Noha a felsőoktatás támogatására helyezett hangsúly az erre szánt összeg sosem közelített meg az 1994-től induló egészségügyi és közoktatási megaprogramokéit, a hazai felsőoktatásra fordított támogatások nagyságrendje többé-kevésbé állandó és jelentős maradt az Alapítvány második évtizedének nagy részében.

E terület programvezetőinek munkája talán kevesebb vagy másfajta nehézséggel járt, élvezetesebb volt az imént említett, fajsúlyosabb területeken dolgozóknál - ezzel persze korántsem azt állítom, hogy mennyiségében kevesebb vagy minőségében más lett volna. Mindenesetre egyetemistákkal, egyetemi vezetőkkel, tudós szakemberekkel volt dolgunk, akiknek pályázati anyagait élvezet volt olvasni, pályázataik végrehajtását figyelemmel kísérni és a beszámolókat áttanulmányozni. E

pályázati programok csupán a tárgyalat időszak utolsó éveiben szűntek meg, mert - bár a rendszerváltással az adminisztratív akadályok elhárultak - a romló gazdasági körülmények miatt az Alapítvány egészen a közelmúltig indokoltnak látta azok fenntartását.

A jelen könyvben tárgyalat dekád második harmadától, nagyjából 1997-98-tól érződik a pályázati programokon az Alapítvány fokozottabb figyelme a felsőoktatás hátrányos helyzetű szereplői iránt, valamint a nyitás a civil kezdeményezések felé. Vásárhelyi Miklós, az Alapítvány elnöke a rendszerváltás gazdasági, társadalmi hatásainak elemzésével már 1996-ban megfogalmazta az új stratégiát az Alapítvány számára, melynek középpontjában a következők álltak: a társadalmi szolidaritás erősítése, a demoralizálódás elleni harc, fokozott figyelem és támogatás a hazai civil szervezeteknek és általában a civil önszerveződésnek. Ekkor indulnak a roma középiskolásokat és egyetemistákat, valamint az érzékszervi és mozgássérült hallgatókat segítő pályázatok, felmérés születik a felsőoktatásba jelentkezők és oda bejutók összetételéről és motivációjáról, támogatásra pályázhatnak a felsőoktatás, majd általában az oktatás területén indított civil kezdeményezések. Diáktanácsadó Központok létesítését és fejlesztését segíti az Alapítvány az USA és Nyugat-Európa egyetemeinek példája nyomán, hogy az információhoz való hozzáférés és a személyes tanácsadás egyformán biztosított legyen minden hallgató számára. A külföldi képzések mellett hangsúlyt kap a belföldön megszerezhető szakmai képzés: magyarországi szakmai rendezvényeken való részvételre is lehet támogatásért folyamodni, a belföldi doktorandusz programban pedig a disszertáció megírásának idejére ösztöndíjat nyerni. A jobboldali kormány éve alatt működik a nyitott társadalom eszméjének terjesztését szolgáló szakkollégiumi program, valamint a szélsőjobb eszmék terjedése elleni felsőoktatási program. Az évezredfordulótól végül megszűnik a köz- és felsőoktatás kettéválasztása a programvezetésben.

BÖLCSÉSZ REFORM PROGRAM - HESP - FEPP

A kísérletképpen még 1990-ben kezdődött **Bölcsész reform program** folytatásaként indult a „Higher Education Support Program”, azaz **HESP** (Felsőoktatás támogatási program), amely 1992-től lényegében hét éven át működött, egészen az 1997/98-as tanévvel bezáróan. Ez idő alatt évről évre növekvő mértékű támogatással összesen közel 250 millió Ft és 460 ezer dollár támogatást nyújtott több tucat hazai egyetemnek és főiskolának, immár nemcsak új vagy újjáépítő jellegű bölcsészeti, hanem társadalomtudományi oktatási programokhoz is. Az angol elnevezés a Soros alapítványok nemzetközi hálózatában több országba „exportálódott” ma gyarapodó sikeres elterjedését jelzi: a Nyílt Társadalom Intézet külön keretet adott és regionális programirodát állított fel az egyes országok HESP programjainak figyelemmel kísérésére és koordinálására.

A magyar mintaprogram születésénél az alapítón kívül többen is „bábáskodtak”, így egyebek közt Komoróczy Géza, Szilágyi János György, Litván György, Rév István, Nádasdy Ádám s az azóta elhunyt Hanák Péter professzor. A HESP ma is tovább él sok helyütt, így a szovjet utódállamokban vagy Mongóliában.

A pályázati program létrejöttében döntő szerepe volt a rendszerváltásnak. Ezt követően ugyanis, mikor az „emberek és eszmék szabad áramlásának” immár csak anyagi korlátai maradtak, a hazai egyetemekben növekvő igény támadt arra, hogy felzárkózzanak a nyugati felsőoktatás színvonalához és sokszínűségéhez, s ez másként nem mehetett, mint ha az ottani tapasztalatokat átveszik. Azaz, ha meghívják például külföldi vendégoktatókat, lefordítanak és átvesznek tananyagokat és maguk is új jegyzeteket írnak, új oktatási programokat indítanak az interdiszciplinaritás jegyében. Elindult tehát egy sokszereplős, spontán modernizációs folyamat a felsőoktatásban, s ezt kívánta a HESP is minél inkább elősegíteni. Aránylag kis pénzekkel, de igen hatékonyan, például azzal, hogy támogatta egy sor olyan vendégtanár meghívását, akikhez kiutazni jóval költségesebb lett volna a hazai kollégáknak vagy népes ösztöndíjas diákcsoportoknak. Fontos hozadéka volt a HESP-nek az is, hogy nagyban hozzájárult a tényleges egyetemi - s azon belül: a tanszéki, kutatóintézeti - autonómia megalapozásához. Számos hazai tanszék és fakultás e program sok éves támogatásai révén tudta elindítani vagy továbbfejleszteni önálló doktori programjait, s válhatott a posztgraduális képzés, a korszerű kutatómunka valódi műhelyévé. Hogy a teljesség igénye nélkül csak néhányat említsünk, többek között az ELTE Folklor Tanszékének, Olasz Tanszékének, Belső-Ázsiai Tanszékének, Magyar Irodalomtörténeti Intézetének önálló doktori programjai, a Germanisztika Intézet jiddis programja, a később tanszékké fejlődő Kulturális Antropológia Szakcsoport vagy a Történeti Antropológia Tanszéki Csoport oktatási programjai, a humánökológiai szakirány elindítása, vagy a „gender studies” mint újszerű oktatási program bevezetése. A vidéki egyetemek és főiskolák is nagy számban képviseltették magukat a nyertesek között (Miskolc, Debrecen, Szeged, Pécs, Szombathely, Eger,

Esztergom, Zsámbék, Baja). A vidéken in dult képzések közül kiemelkedik a pécsi Kulturális Antropológia Program, a mis kolci Vizuális Antropológia Tanszék programja, a szegedi Vallástudományi Szak kollégium vagy a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem amerikanisztikai és irlandisztikai kurzusai.

A program folyamán mindinkább körvonalazódott az az igény, hogy ne csak évről évre lehessen pályázni, hanem távlatosabb munkatervvel is. Épp ezért a HESP utolsó három éve gyakorlatilag a meghívásos, több tanévre szóló pályázatátás jegyében telt. A pályázóknak három tanévre szóló kerettantervet kellett benyújtania niuk, amihez - a megfelelő részeredmények igazolásával - évente kapták meg a tá mogatást. Ez valójában egy szűkebb, bár összetételében meglehetősen vegyes pá lyázói kört jelentett: mintegy 60 főiskolai, egyetemi tanszéket, intézetet, tanszék csoportot, oktatási programot és speciális kollégiumot. A kuratóriumnak az volt az álláspontja, hogy fusson végig e hároméves ciklus, s a tapasztalatok fényében majd újra lehet gondolni a folytatást.

Az Alapítvány 15 éves jubileumára készített statisztikai összeállításban a tá mogatásból részesült egyetemek aránya 2:1-hez a budapesti intézmények javára az 1998-as évvel bezárólag. Ez az arány megmaradt a további esztendőkb en is. A program kimagasló éve 1993 és 1996 volt, amikor évi 45 millió Ft-os kerettel rendelkezett (akkoriban ez tetemes összeg volt!).

1999-től alakult át a program, és lett a HESP-ből **FEPP**, azaz: Felsőoktatási Együtműködési és Programinnovációs Pályázat, amely újabb három tanéven át, együtvéve mintegy 222 millió Ft-os támogatást biztosított 25 egyetemi és főiskolai oktatási egységnek. Ennek lényege, mint neve is jelzi: az együtműködés, az az a keresztirányú kommunikáció elősegítése és az innovatív elemek megvalósítá sa volt. A program célja a bölcsészet- és társadalomtudomány területén komplex, az oktatási és kutatási alapegységek széles körű és szoros együtműködésén alapu ló, tartalmukat és módszerüket tekintve korszerű képzési programok kialakulásá nak támogatása. Az Alapítvány kiváltképp ösztönözni kívánta a „keresztirányú” párbeszédet az azonos tudományterületeken tevékenykedő hazai és külföldi okta tók és kutatók között, közelítve ezzel a hazai felsőoktatás színvonalát a nemzetkö zi normákhoz. Ezért olyan, több partner együtműködésén alapuló programok se gítését határozta el, amelyek tartalmukban és módszereikben korszerűek, de a hagyományos szervezeti keretek között nehezen találnának támogatót. Pályázatokat a hazai felsőoktatási intézmények oktatási egységeitől, tehát tanszékektől, tanszék csoportoktól, oktatási intézetektől fogadott az Alapítvány. A pályázatot egy tan széknek, tanszékcsoporthoz vagy oktatási intézetnek mint főpályázónak kellett benyújtania oly módon, hogy legalább még egy (de lehetőleg több) hazai vagy kül földi oktatási, kutatási intézmény hasonló egységével partnerkapcsolatot létesített. Nyolc programelemre lehetett támogatást kérni, melyek ötvözték a korábbi sike res alapítványi programokat. Így például a hazai oktatás, külföldi szaktekintélyek meghívása, jegyzetírás mellett a programmal összefüggő külföldi tanulmányutakra, konferenciákön való részvételre, egyetemi cserekapcsolatokra is.

A pályázati konstrukció többhónapos tervezést vett igénybe, s az akkori Felsőoktatási Szakkuratórium mellett oroszlanrésze volt benne a szakértőknek: Kállay Gézának, Bezeczy Gábornak és Papp Lajosnak.

Így került sor többek között az ELTE Önálló Jiddis Programjának támogatásá ra az Oxfordi Egyetemmel együtműködésben, az ELTE Egyetemközi Nyelvész háló programjáéra, melyet a szegedi és pécsi egyetemmel közösen terveztek és haj tottak végre. Az esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola értékközpontú film terjesztői speciális képzéséhez a Magyar Filmintézettel társult partnerként, míg a Debreceni Egyetem (akkor még Kossuth Lajos Tudományegyetem) Ókortörténeti Tanszéke az egyetem Klasszika-Filológia Tanszékével s a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemmel együtműködve vitte végig nagy sikerrel speciális programját történelem, latin és ögörög szakos hallgatók számára.

SZAKKOLLÉGIUMI PROGRAMOK

Az Alapítvány már a rendszerváltás előtti évektől nyújtott támogatást a Jogász Szakkollégiumnak (később: Bibó István Szakkollégium) és a Rajk László Szakkol légiumnak. Ez a formáció egy olyan különleges, demokráciára nevelő intézmény, mely az angol college-ok mintájára és a népi kollégiumok pozitív, közösségformáló hagyományát átvéve meghonosítani kívánja a tutori rendszert, a legkiválóbbakból egy későbbi szakmai vezető elit kinevelését a szó legjobb értelmében, miközben a kollégiumi életforma és vezetés demokratikus rendszerében megtanítja a kollégistákat a demokrácia napi gyakorlására.

A program csak 1996-ban önállósult, sokáig a HESP részeként működött. Már akkor kialakult egy belső köre a szakkollégiumoknak, azoké, amelyek működése se kiforrott mintaként szolgálhatott a felzárkózni szándékozók számára (Rajk, Bibó, Széchenyi, Bolyai Szakkollégium, Társadalomelméleti Kollégium, Németh László Szakkollégium). Önálló programként mindjárt 5 alprogrammal indult, melyek közül három a meghívotti kört szolgálta (intézményi azaz általános működési támogatás, infrastrukturális fejlesztések, valamint szociális ösztöndíjkeret a rászoruló kollégistáknak, melyet saját hatáskörében a diákbizottság ítélte oda). A másik két alprogram a „szakkollégiumiság” felé haladó kollégiumok fejlesztését szolgálta két fokozatban.

1996-tól a 2002/2003-as tanévvel bezárólag együttesen 214 millió Ft-ot fordított az Alapítvány összesen 147 tanévi szakkollégiumi programra.

A vezető szakkollégiumok diákképviselőivel együtt az Alapítvány utóbb kidolgozta az ún.

Szakkollégiumi Kritériumrendszert, mely azóta is alapul szolgál mind a szakkollégiumok, mind az egyéb támogatási programok számára. Az 1998-2002 évi Fidesz-kormányzat alatt a MEH Civil Kapcsolatok Főosztálya indított pályázatot szakkollégiumok számára, melyben felhasználta - igaz, megkérdezésünk nélkül - a Soros-féle többlépcsős pályázati konstrukciót és a kritériumrendszert.

Az utolsó támogatási kör 2002-ben a „Szakkollégiumok a nyitott társadalom mért” címet viselte. Ennek keretében rendezvényeket, előadásorozatokat szervezett a nyertes 18 szakkollégium. Így született meg például a TEK Társadalomelméleti Kollégium „Perspektívák egy tágra zárt társadalomban” című kitűnő konferencia kiadványa, mely a másság kérdéskörével foglalkozó előadásokat, kerekasztal-beszélgetéseket gyűjtötte kötetbe.

KÜLFÖLDI FELSŐOKTATÁSI INFORMÁCIÓS KÖZPONTOK, DIÁKTANÁCSADÓ KÖZPONTOK

Az amerikai felsőoktatás iránt megnyilvánuló érdeklődés, a rendszerváltást követően megnyíló utazási lehetőségek és elérhetővé vált (tegyük hozzá, akkoriban aránylag nagy számban is kínált) amerikai ösztöndíjak vezették a New York-i Soros-irodát arra a gondolatra, hogy tájékoztató irodahálózatot létesítsen Magyarországon a Soros Alapítvánnyal és az akkor még Magyarországon aktív US Information Service-szel együttműködésben. A kezdeti néhány iroda száma hamarosan nyolcra szaporodott, Budapesten kettő, a vidéki nagy felsőoktatási központokban hat működött. Egyetemi könyvtárakban, hallgatói információs központokban nyújtott információt egy-egy arra kiképzett munkatárs a külföldön tanulni vágyóknak. A program a '90-es évek közepén élte fénykorát. Megfelelő pénzkeret volt arra, hogy nemzetközi szakmai szervezetekben tagi státuszt szerezzenek az információs munkatársak, rendszeresen utazott a csoport külföldi szakmai konferenciákra, a USIS által szervezett továbbképzésekre. Az Alapítvány 2002-ig tudta a pénzkeretet biztosítani erre a programra. A hálózat a Fulbright Tanácsadó Központ szakmai támogatásával ma is működik, az irodákat nagyrészt átvették azok az intézmények, melyek eddig is helyet adtak nekik (így például a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, vagy a miskolci, debreceni, szegedi, pécsi, veszprémi egyetem ill. a szombathelyi főiskola).

A nyolc tanácsadó központ 1990-től évente kapott alapítványi támogatási keretet egészen 2002-ig, összesen 45 millió Ft-ot és természetbeni adományt közel 100 ezer dollár értékben.

A megszerzett tapasztalatok azt is nyilvánvalóvá tették, hogy Magyarországon hiányzik a belföldi felsőoktatásból egy olyan, a diákokkal foglalkozó tanácsadó iroda mint intézmény (és egyáltalán a „student advising” mint műfaj), amelynek létrehozásában, fejlesztésében szerepe lehet az Alapítványnak.

Az Alapítvány többhónapos tervezés után, 1998 őszén hirdette meg pályázata tét Diáktanácsadó Központok támogatására felsőoktatási intézmények számára. A kiírás szerint mind új irodák létrehozásának, mind a már meglévők fejlesztésének támogatására lehetett pályázni, három tanéven át tartó támogatásra. A pályázat célkitűzései közül a legfontosabbak a következők voltak:

- Alakuljon ki a szolgáltató szemléletű, sokféle információt és segítséget nyújtó, kellően felszerelt, motivált munkatársakkal működő diáktanácsadók országos hálózata; - a diáktanácsadók kialakulása segítse az intézményeken belüli és az intézmények közötti információcserét, az együttműködést, az integrációs folyamatokat;
- az irodák épüljenek be az intézmények adminisztratív apparátusába, az intézményvezetés vállalja a tevékenységet, és a működtetésről gondoskodik a hároméves program lezárulta után is.

Az első, 1999/2000-es tanévre számos felsőoktatási intézménytől, kisebb főiskolától a nagy tudományegyetemekig, összesen 28 pályázat érkezett. Ezek közül 20 részesült közel 48 millió forint

támogatásban. Kiestek azok a pályázók, amelyeknél nem látszott biztosítottnak az intézményi háttér: a pályázathoz alapfeltételként helyiséget, berendezést, két munkahelyi státust és rezsifedezetet kellett garantálni, továbbá az intézmény vezetésének nyilatkoznia kellett, hogy a pályázati futamidő lejárta után is tovább működteti a tanácsadót.

Az alapítványi döntést két szempont erősen motiválta; egyrészt az, hogy a támogatás révén lehetőség szerint az ország minden régiójában alakuljon diáktanácsadó, másrészt, hogy az azonos városban vagy régióban lévő tanácsadók működjenek együtt: mi több a következő fordulóban már lehetőleg közösen pályázzanak. A második, 2001/2002-es tanévre jelentősen javult a pályázatok színvonala. Az ösztámogatás 14 pályázónak 28 millió forint volt. Letisztult a feladat, megvalósítható, konkrét elképzelések, együttműködések alakultak ki. Ehhez hozzájárult egy fontos, részben a pályázat által gerjesztett, de lényegében spontán folyamat: a diáktanácsadók együttműködése, konzultációk, konferenciák szervezése. A Felsőoktatási Tanácsadás Egyesület (FETA) keretében a már nagyobb tapasztalattal vagy felkészültebb szakember gárdával rendelkező intézmények segítik az újakat, sőt a szakmai képzés és továbbképzés körvonalai is kirajzolódnak.

Az első év nyerteseinek 20-as mezőnyéből a harmadik tanévre 15 maradt, részben a felsőoktatásban időközben lezajló integrációs folyamat által létrehívott ösz szeolvadások, részben az anyaintézmény belső problémái miatt. Így is maradt az ország minden felsőoktatási központjában Soros-támogatással kifejlődött tanácsadó. A három tanév alatt e célra összesen 104 millió Ft-ot fordított az Alapítvány.

EGYETEMI CSEREPROGRAMOK

A rendszerváltást követően a magyarországi egyetemek és főiskolák buzgón léte sítették a nyugati cserekapcsolatokat, melyek révén számos hallgató jutott egy két szemeszteres külföldi képzéshez. A program öt tanéve alatt összesen 113 cse reprogram bonyolódott mind budapesti, mind vidéki egyetemi-főiskolai tanszékek és külföldi intézményi cserepartnereik között (USA-beli, angliai, finnországi, hollandiai, olaszországi, izraeli stb. egyetemek). Az egyik legsikeresebb, 5 tanéven fenntartott cserekapcsolat volt például a Gödöllői Agrártudományi Egyetemé az amerikai Purdue Egyetemmel.

Az Alapítvány összesen több mint félmillió dollárt költött a programra. Az Alapítvány - olykor a kezdetekig visszanyúló - legalább egy tucatnyi külföldi ösztöndíjas programja külön elemzést érdemel, így ezekre itt most nem térek ki. (Ld. Debreczeni Júlia, egykori programvezető írását.)

KÜLFÖLDI ÖSZTÖNDÍJKIEGÉSZÍTÉSEK, RÖVID TANULMÁNYUTAK

Még az Alapítvány elindulásakor, 1985-ben alakult ki a **Konferenciaprogram**, mely akkor szinte az egyedüli független támogatási lehetőség volt tudományos konferenciákon való részvételhez. A humán- és társadalomtudományok mellett a „hard sciences”, a természet-, műszaki, agrár- és orvostudományok is szóhoz jutottak itt. Nemcsak repülőjegyet, hanem a részvétel költségeire dollártámogatást is lehetett nyerni. Feltétel volt a színvonalas pályázati anyag mellett a meghívóval vagy elfogadott előadás. Hamarosan, a jelentkező igényekre válaszul kialakult a rövid tanulmányutas konstrukció is, mely szintén meghívólevélhez, elfogadott jelentkezéshez volt kötve legfeljebb három hónapos tanulmányút, szakmai képzés esetében. Kezdetben az Alapítvány Nagykuratóriuma döntött, majd szakmai al kuratóriumokat kértek föl az egyes szakterületekre jelentkező pályázók hozzájáruló rangsorolása céljából (minden alkalommal többszörös „túljelentkezésre” lehetett számítani).

A New York-i Soros-irodában jelentkezték támogatásért azok az amerikai ösztöndíjat nyert hallgatók, akiknek vagy a kiutazás fedezete, vagy a túl csekély ösztöndíj okozott gondot, és kiegészítést reméltek Soros György alapítványától legalább ar ra az 1-2 hónapos időszakra, amíg berendezkednek új életszakaszukban. Így született meg a **Supplementary Grant** program, melyről később levált és önállósodott a **Special Studies Grant** program a zenei, alkotó- és előadó-művészetekre, a Supplementary Grant kategóriát meghagyva a természet-, orvos-, műszaki és agrártudományok művelői számára. Az alapgondolat az volt, hogy azokat támogassa az Alapítvány, akik a maguk erejéből (nem államközi megállapodások keretében) nyert ösztöndíjakkal vágnak neki külföldi tanulmányaiknak. Ezért nem lehetett egyébként ilyen támogatást kérni például Erasmus ösztöndíjakhoz, vagy a Magyar Állami Ösztöndíjbizottság ösztöndíjaihoz.

Kezdetben az Alapítvány szerepe csupán a pályázatok formai ellenőrzésére korlátozódott, a megfelelőket faxon továbbította New York-ba, ahonnan azután megérkezett a - többnyire elfogadó - válasz. A pályázók bankszámlára kapták a támogatást New Yorkból. A szaporodó kérések és az

ittthoni valutakezelés könyve nyebbé válása vezetett végül oda, hogy a programot a budapesti Alapítvány a sajátjaként vihette tovább. A teendők összehangolására önálló és roppant lelkes kuratórium alakult (Pók Attila történész, Kállay Géza angol irodalmár, Pete Péter közgazdász, a színházi pályázatokra Ascher Tamás, Koltai Tamás, Nánay István, vagy a táncosokéra Kaán Zsuzsa - hogy csak néhányukat említsem), mely értőn támogatta számos tehetséges és invenciózus magyar fiatal szakmai ambícióit (csupán az USA-ban szokásos sportösztöndíjak esetében volt tapasztalható részükről némi gyanakvás).

A **Salzburgi szemináriumok** régi és sokáig élő pályázati programja az Alapítványnak (2004-ben az Alapítvány közreműködésével és támogatásával még működik). Az USA-beli Cornell Egyetem Gyógyászati Központja és az American Austrian Foundation támogatásával az Alapítvány egyhetes szakorvosi tanfolyamokra tudta küldeni a nyerteseket, évente 20-30 szakembert. Mivel három támogató együttműködésével folyt a program, az Alapítvány aránylag kis befektetéssel (útiköltség fedezete) rendkívül hasznos kezdeményezéshez nyújtott fontos segítséget. A program - hála a külföldi támogatóknak - a mai napig él, a Soros Alapítványtól a Hospice Alapítvány vette át a tanfolyamok meghirdetését, pályázatok gyűjtését és az ösztöndíjak kezelését.

Az Alapítvány 15 éves évfordulójára készített kimutatás szerint csak 1998-ig öt és félezer szakember vett részt külföldi konferencián és tanulmányúton az Alapítvány segítségével. A célországok között az USA részesedése már „csak” 20%, a legnagyobb súllyal pedig a nyugat-európai országok szerepelnek (60%). Ugyanebben az összeállításban másfélezer a száma azoknak, akik 1998-ig külföldi ösztöndíjukhoz kiegészítő támogatást nyertek az Alapítványtól.

TUDOMÁNYOS PUBLIKÁCIÓK KÜLFÖLDI MEGJELENTETÉSE

Ez is azoknak a programoknak az egyike, melyek a valutahiányos időkből származnak. Magas idézettségi indexű külföldi szaklapokban közlésre elfogadott cikkek publikációs díját fedezte az Alapítvány a megfelelő igazolások ellenében. Sokáig tartotta magát a program, egészen 1996-ig, amikor az alapítványi keret szűkebbé válása, a kutatás mint alapítványi prioritás megszűnése végül magával hozta e fájdalmas döntést.

A programra évente 150-300 ezer dollár közötti összeget szánt az Alapítvány egészen a lezáró évig, 1996-ig. A támogatás révén minden évben 30-40 tudományos cikk jelenhetett meg magyar kutatók tollából a legkomolyabb nyugati szaklapokban. (A tételes eredménylistákat évkönyveink ma is őrzik.)

BELFÖLDI ÖSZTÖNDÍJAK KIVÁLÓAKNAK ÉS RÁSZORULTAKNAK

A **doktorandusz hallgatók** számára kiírt ösztöndíj nemcsak a doktori disszertáció megírásának évére nyújtott - keresetpótló - jövedelmet, hanem egy „célprémiumot” is magában foglalt mind a konzulens, mind a doktorandusz részére a disszertáció benyújtásának igazolásakor. Általános tapasztalat volt ugyanis, hogy a doktori képzés (és vele a doktori ösztöndíj) lejártával a hallgatók - anyagi okok miatt is - inkább elhelyezkednek, és elmarad a dolgozat megírása, a képzés „megkoronázása”. Rengetegen pályáztak erre a lehetőségre, és jó érzéssel mondhatni ma is, hogy számos értékes dolgozat született meg nem utolsósorban az Alapítvány jóvoltából.

A **belföldi „rövid” tanulmányút** ösztöndíj gondolata mögött az a szándék húzódott meg, hogy az Alapítvány külföldi képzési programjai révén Magyarországra hozott tudás „multiplikátor” hatását kell kihasználni. Érthető okokból azonban mégsem vált olyan népszerűvé a program, mint külföldi megfelelője, a Rövid tanulmányút program.

Ezekre a külföldi szakmai képzésekre 1990 és 2000 között összesen 4,3 millió dollárt és 54 millió Ft-ot fordított az Alapítvány. Egy évtized alatt közel 3200 szakember jutott külföldre konferenciára, rövid tanulmányútra, külföldi egyetemre fokozatszerzés céljából vagy művészeti képzésekre az Alapítvány támogatásával. 1999-ben merült föl más, az egészségügyi programban szerzett alapítványi tapasztalatok nyomán annak gondolata, hogy a felsőoktatásba már bejutott, **érzékszervi vagy mozgássérült hallgatóknak** nyújtson segítséget az Alapítvány tanulmányaik sikeres végzéséhez. Ez jelenthetett például havi rendszerességű ösztöndíjat egy segítő számára, aki fölolvasta/magnóra mondta a tananyagot egy vak hallgatónak, vagy akár egy családtag számára, aki naponta vitte és hozta mozgássérült, kerekesszékes gyermekét az egyetemre. A tanulmányok végzését megkönnyítő kisebb technikai eszközökre is lehetett támogatásért pályázni (számítógépes software, magnetofon

stb.). A program első évében néhány felsőoktatási intézmény is támogatáshoz jutott a fogyatékkal élő hallgatók számára speciális diáktanácsadás indítására.

A fenti támogatással három tanéven át összesen 568 érzékszervi vagy mozgás sérült egyetemi/főiskolai hallgatót segített az Alapítvány tanulmányai végzésében. Az e célra fordított összeg három év alatt meghaladta az 57 millió Ft-ot.

Az 1998-ban induló és két tanévet felölelő, **egyetemi és főiskolai felvételt segítő pályázati program** is a hátrányokkal induló fiatalokat kívánta kedvezőbb helyzetbe hozni. Ennek keretében állami gondozottak, volt állami gondozottak és roma származásúak kérhettek támogatást felvételi előkészítő tanfolyamon való részvételhez, a felvételre való készülődés idejére megélhetési támogatásként 10 havi ösztöndíjat, idegen nyelv tanulásához nyelvtanfolyami díjtérítést, sőt a felvételi lapok megvételéhez is lehetett anyagi segítséget kapni. 46 fiatal jutott összesen 4,3 millió Ft támogatáshoz.

MOBILITÁS A FELSŐOKTATÁSBAN

- egy felmérés tanulságai -

1998-ban az Alapítvány felsőoktatási támogatási programjaiban új prioritásként jelentkezik a szociális szempontok fokozott érvényesítése az esélyegyenlőség javítása, a szociális helyzetből fakadó hátrányok csökkentése érdekében. Új pályázatot írt ki a leginkább rászoruló csoportok, a romák és az állami gondozottak szociális támogatására. Hiányzott azonban a magyar felsőoktatás olyan átfogó szociológiai elemzése, mely alapján megbízható képet lehetett volna kapni a felsőoktatásba jelentkezők, az oda bejutók szociális háttéréről, a társadalmi mobilitás és a felsőoktatás kapcsolatáról. A kutatást különösen az állította a szociológiai érdeklődés előterébe, hogy a kilencvenes években, 1990 és 1997 között megduplázódott az elsőéves nappali egyetemi és főiskolai hallgatók száma. A meghívásos pályázatot az ELTE Szociológiai Intézete nyerte el közel 20 millió Ft támogatással. A kutatás során anyagot gyűjtöttek és elemzést készítettek a szóbeli felvételi vizsgák időszakában, önkéntes részvétellel a felvételizők családi háttéréről, vagyoni helyzetéről, az intézmény- és szakválasztás motívumairól. A felmérés második szakasza a felvételik eredményességére vonatkozott, a bejutottak (és kimaradók) motivációit és eredményeit elemezte. A kutatás igen érdekes - és sokban meglepő - eredményt hozott. Eszerint a közép felső iskolafokokon csökken a család társadalmi helyzetének hatása a fiatalok előmenetelére. Az általános iskola utolsó évében lezajló szelekción túljutottak között már nincsenek ott a legeleesebbek, akik semmilyen középiskolában nem tanulnak tovább. A középiskolát elvégzők nagyobb része viszont már az érett ségi megszerzésével meghaladja a szülők iskolázottsági szintjét. A felsőoktatásba való bejutásra a családi háttér aránylag csekély hatással van, inkább a tanulmányi eredmény és a középiskola típusa a fő meghatározó. Gyakorlatilag, mire a felvételi jelentkezésre kerül sor, „a társadalmi szelekció tényezői már elvégezték feladatuk nagy részét. A felsőfokú továbbtanulási esélyek egyenlősítését messziről kell kezdeni, hiszen minél közelebb érünk magához a felsőoktatáshoz, annál szűkebb körben és annál kevésbé hatékonyan lehet beavatkozni.”*

* *A felsőfokú továbbtanulás meghatározói 1998-ban* - zárótanulmány. Készítette: az ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézetének kutatócsoportja. ELTE, Budapest, 1998. december 20.

CIVIL KEZDEMÉNYEZÉSEK A (FELSŐ)OKTATÁSBAN

A fogyó pályázati programlehetőségek ellensúlyozására született meg ez a pályázati lehetőség, mely a támogatásra érdemes, de a meghirdetett programokba be nem illeszhető, esetenként az Alapítvány által indított alternatív, civil szervezeti oktatási kezdeményezések továbbélését szolgálta. Kezdetben a program csak a felsőoktatásból fogadott ilyen célú kéréseket, majd az oktatási programcsoport megszületésével a közoktatás területéről is.

Három éven át működött a program, 1999-től 2001-ig, mely időszak alatt csaknem 300 civil szervezet által tervezett és végrehajtott oktatási programot támogatott együttvéve 60 millió Ft-tal.

EGYETEMI-FŐISKOLAI OKTATÓK A SZÉLSŐJOBB NÉZETEK TERJEDÉSE ELLEN

Az ezredforduló éveiben volt tapasztalható a szélsőjobb nézetek aggasztó térhódítása az egyetemeken és főiskolákon. Az Alapítvány támogatást nyújtott a nyílt társadalom eszméjének terjesztését, a látókör szélesítését, a liberális értékrendet, kritikus gondolkodást szolgáló, szabadon választható előadások, kurzussorozatok szer vezetéséhez, megtartásához 2002-ben, az oktatási programok utolsó évében. A cél az volt, hogy a diákság figyelmé felhívjuk a szélsőjobb hatásokra és a bennük rejlő veszélyekre, hogy ezeket a fiatalok időben felismerjék. Ezúttal a kurzusok tematikus kereteit is megadta az Alapítvány a pályázathoz. Ezek a következők voltak: a szélsőjobb oldali nézetek térhódításának okai, megjelenésének módjai (anti szemitizmus, cigányellenesség, sovinizmus stb.), története, stratégiai eszköztára, az ellenük folytatott küzdelem lehetséges formái.

13 pályázat nyert, köztük magánszemélyek, felsőoktatási intézmények, civil szervezetek. Terveik megvalósítására összesen 6,5 millió Ft-ot fordított az Alapítvány.

Összességében azt hiszem, nyugodt lélekkel mondhatjuk, hogy az Alapítvány ezen a téren is megtette a magáét: sokat és hatékonyan áldozott a magyar felsőoktatás és kutatás fellendítésére, nemzetközi felzárkóztatására, és a szakértők és szakmai kuratóriumok az egyes programok kialakításában sikeresen ötvözték az Alapítvány fő célkitűzéseit a belföldi és külföldi trendek összehasonlításából levonható konzekvenciákkal.

Az ezredforduló környékén a szaktárcák számos, az Alapítvány által bevezetett támogatási mintát használtak föl vagy vettek át. Az egyetemi-főiskolai autonómia létrejötte, a magyar felsőoktatás integrációja, a bolognai folyamathoz történő felzárkózás, az európai uniós támogatási lehetőségek (Socrates-Erasmus + kutatási keretprogramok) intenzív jelenléte mind arra utalt, hogy ezen a területen az Alapítványnak már nincs többé tennivalója. Visszavonulni is jókor kell tudni - úgy látjuk, ezt is a kellő időben cselekedtük.

Gesztai Judit

KÜLFÖLDI ÖSZTÖNDÍJ- ÉS KONFERENCIATÁMOGATÁSOK

Frissen végzett bölcsészként 1986-ban kerültem az akkor még alig egy éve működő MTA-Soros Alapítványhoz, amely addig csak belföldre adott ösztöndíjakat. Engem az első külföldi ösztöndíjprogramok, az Oxfordi és az Általános külföldi ösztöndíjprogram koordinálására, ügyintézésére vettek fel. Később nagyban önállóan is létrehoztam együttműködési megállapodásokat és azok nyomán ösztöndíjprogramokat jövevény külföldi egyetemekkel és kutatóhelyekkel.

De a „hőskor” 1986 volt, amikor az MTA-Soros Alapítvány felhívására két hónapos beadási határidő mellett több mint 800 pályázat érkezett. Óriási mennyiség, ha belegondol az ember: mintha a tudományos élet legkülönbözőbb területein a legkülönbözőbb szakmákban egyre gyűlt volna a külföldi tapasztalatszerzésre és megmérettetésre sarkalló vágy, ami az Alapítvány hívó szavára mintegy átszakította a zsilipeket. A pályázatok feldolgozását az Oktatási Minisztérium külföldi ösztöndíj bizottságával együttműködésben kellett elvégezni, ami a néhai pártállami bürokrácia közismert nehézsége és óvatossága miatt korántsem volt zökkenőmentes. A minisztérium, korábbi szelekciós monopóliumán féltve őrködve, ragaszkodott hozzá, hogy hozzá fussanak be a pályázatok, és megbízta az „illetékes osztályt”, hogy ellenőrizze és iktassa a Soros által meghirdetett két ösztöndíjprogramra érkező beadványokat. Itt fizikai valójában is megjelent a 800 pályázat abszurditása: máig elevenen él bennem a látvány, ahogy benyitva a minisztérium megbízott munkatársának szobájába azt láttam, hogy az összeroppanás határán küszködik az őt elárasztó, kezelhetetlen mennyiségű irattömeggel. Világos volt, hogy a minisztérium sem szokva, sem felkészülve nincs ilyen mennyiségű pályázat ilyen módon való kezeléséhez. Mindez, persze, nem pusztán technikai probléma volt, hiszen az Alapítvány titkárságának vezetői, Vásárhelyi Miklós és Forgács Pál eleve tiltakoztak az ellen, hogy az ösztöndíjpályázataink ügyében a minisztérium vagy az MTA mondja ki a végső szót. Később sikerült is meggyőzni a többletterhektől szabadulni akaró apparátust, s így ez a rendszer csakhamar meg is szűnt, és a pályázatok - az adminisztrációtól az elbíráláson át a kiutaztatásig - végleg átkerültek hozzánk. A kezdetek figyelemre méltó tanulsága azonban mindegyképpen az, hogy milyen nagymértékű várakozás és bizalom volt az emberekben az Alapítvány külföldi ösztöndíjpályázatairól. Az állami pályázatokkal kapcsolatban meglehetősen kiábrándultság jellemezte akkoriban a tudományos és művészeti közhangulatot: az emberek nem igazán tudtak hinni abban, hogy egyáltalán érdemes energiát fektetni a pályázatok elkészítésébe, hisz

nyilvánvaló volt, hogy nagy valószínűséggel úgysem ők kapják meg - nagyon gyakran ugyanis „másfajta” szempontok döntöttek az elbírálásban. És ezekre a másfajta szempontokra nem volt illő rákérdezni. Abban a világban, ha valaki összeszedte a bátorságát és vala milyen állami ösztöndíjra beadott egy pályázatot, akkor az sok esetben eltűnt egy tökéletesen átláthatatlan gépezet süllyesztőjében. Általános tapasztalat volt, hogy a negatív válaszokról nem kaptak semmiféle értesítést a pályázók - gondolom, az elképzelés az volt, hogy majd csak rájönnek maguktól is. Személyes ismeretségi körömben is előfordult, hogy fiatal kutatók, tanárok, művészek beadtak pályázatot, aztán évek múlva, teljesen váratlanul kaptak egy értesítést arról, hogy mondjuk, kimehetnek három hónapra Londonba. Az alapítványi pályázatok népszerűsége a pályázati folyamat és elbírálás átláthatóságában, demokratikusságában, kiszámíthatóságában állt. Mi a pályázatainkat nem szóbeszéd vagy tanszékeken kerengő körlevelek útján terjesztettük, hanem a legnagyobb, országos terjesztésű napilapokban hirdettük meg. Az ügyintézésben igyekeztünk érvényesíteni valami „nyugatias” szellemű rendezettség, korrektséget és átláthatóságot, amit, minthogy nem tanultuk sehol, mi is akkor „találtunk fel”. Visszagondolva ezekre a nem is olyan régmúlt időkre, be kell valljam, elége dettséggel tölt el, hogy a munkatársaimmal emberi jóézésből, a dolgaink logikus átgondolásából és a fair play iránti rokonszenvünkből, elkötelezettségünkből olyan szellemiséget tudtunk létrehozni az Alapítvány titkárságán (és ez persze nemcsak a külföldi ösztöndíjakra vonatkozik), amit nemigen tanulhattunk a magyar intézményekben a felnövekedésünk során. Ugyanúgy működünk itt, ahogyan azok az úgynevezett „rendes emberek”, akikkel persze, ha szerencséje volt, találkozhatott az ember, amikor valamilyen ügyét el akarta intézni, csak hogy kint, a világban ez „protekciónak” bántásmódnak számított, az Alapítványban pedig ez volt a magától értődő, az elvárható, a norma. Ez bizalmat ébresztett az emberekben.

A másik, ennél még sokkal nagyobb horderejű változás a pályázatok elbírálásában volt. Bárki is iktatta a pályázatokat, az elbírálásuk kezdetektől fogva független és szakmai szempontok alapján, független kuratóriumok kezében volt. A hosszú külföldi ösztöndíjas pályázatokban a végső döntést mindig a külföldi fogadóegyetem vagy fogadóintézmény hozta. Az Alapítvány ösztöndíjas kuratóriumának elnöke Litván György volt, tehát ő képviselte a nagykuratóriumot ebben az alkuratóriumban, és az első években igen aktív szerepet játszott Komoróczy Géza, Enyedi György, Vámos Tibor. A különböző külföldi ösztöndíjpályázatokat különböző alkuratóriumok bírálták el, tehát egyetlen kuratórium kezében sem koncentráldott kizárólagos hatalom. Az évek múlását az jelezte a legplasztikusabban, amikor korábbi ösztöndíjasaink megjelentek a kuratóriumokban. Nagyon kedves és jó emlékeim fűződnek a kuratóriumi ülésekhez. A kurátorok a pályázatokból jól felkészült, nagytudású emberek voltak, akik nagyra értékelték azt a lehetőséget, hogy az ítéletük alapján ösztöndíjat kaphatnak az arra érdemesek. Ezekben az időkben ösztöndíjat nem csak kapni, hanem adni is jó dolognak számított. Én mindig úgy éreztem, hogy a kuratóriumi tagok szakértelmük díjazásának és független tudományosságuk elismerésének tekintették a felkérést, hogy valamelyik bíráló bizottságban részt vegyenek. A kuratóriumok aktív szerepet játszottak a pályázatok arculatának kialakításában, vagy kétféle átalakításában is. Sok izgalmas, késő estebe nyúló szakmai beszélgetésre emlékszem, amikor hosszasan latolgattuk, hogyan idézhetnénk elő a pályázatainkkal még alapvetőbb strukturális változásokat a tudományok és a művészet, illetve ezek oktatása terén. Ugyanis az egyre szaporodó külföldi ösztöndíjas lehetőségeket nem csupán az egyén számára éreztük fontosnak, sokszor sorsformáló jelentőségűnek, ha nem arra törekedtünk, hogy az egyén lehetősége a szakmai közösség számára is hasznos legyen. Magánalapítvány lévén bennünket nem kötött olyan kényszer, hogy a tudomány vagy a művészetek hivatalos ágát, az „established” vonalat támogassuk, s így mód nyílt arra, hogy lehetőséget biztosítsunk a „nem megalapozott tudományok” vagy a művészetekben az alternatív törekvések számára is. Tudvalevő, hogy a világon sokkal többféle dolog létezik, mint amit a „hivatalosság” elfogad, sokszor innen indul az, amit később fejlődésnek fogunk nevezni. Van rá példa, hogy egyéni ösztöndíjkból tanszékek jöttek létre, amelyek ma már magától értődő természetességgel oktatják azt a hajdan obskurusnak számító szakterületet, amit csak külföldön lehetett tanulni, és csak a Soros Alapítvány volt elég merész és szabad ahhoz, hogy egy ösztöndíjnyi befektetéssel esélyt adjon a meghonosítására. A mai napig hálás vagyok azért, hogy a nyolcvanas évek végén és a kilencvenes években abban a kivételesen kedvező helyzetben voltam, hogy a Soros Alapítvány kuratóriumaival együtt dolgozva olyan dolgokat támogathattunk és találhattunk ki, amiktől, úgy éreztük, jobb hely lehet ez a világ.

Az Oxfordi ösztöndíjpályázat volt az első a sorban, amely - bár sokfajta változáson ment keresztül - 1986-tól 1999-ig fennmaradt. Posztgraduális és posztdoktorális ösztöndíjakra is lehetett pályázni, tehát a frissen végzetteknek ugyanúgy nyílt pályázati lehetőség, mint a már magyar doktori fokozattal rendelkezőknek. A posztgraduális ösztöndíj 10 hónapos oxfordi tanulmányokat tett lehetővé, és az

ösztöndíjasok között a 13 év alatt volt jogász, biológus, egyiptológus, református lelkész, régész, filozófus, orvos, matematikus, közgazdász, nyelvész, kémikus, csillagász, sorolhatnám, mi minden. A posztdoktorális képzés 6 hónapos volt.

Az Általános külföldi ösztöndíjpályázat 3-tól 10 hónapig terjedő tanulmányútra adott ösztöndíjat, tudományos szakembereknek és művészeknek, akik a pályázatot megelőző három évben nem töltöttek 3 hónapnál hosszabb időt külföldön. Az első évben 436 pályázat érkezett, és a kuratórium 122 hónapnyi (tehát több mint 10 évnyi!) ösztöndíjat osztott ki 28 embernek. Pályázni a szakmai anyaggal kellett, és az Alapítvány New York-i irodája intézte a külföldi egyetemekkel, kutatóhelyekkel és művészeti intézményekkel a pályázók elhelyezését. Ez a szisztéma a kilencvenes évek közepétől megváltozott, és a pályázónak külföldi fogadóhelyet kellett a pályázata mellé felmutatnia. Ez kifejezi azt a változást, ami közel 10 év alatt Magyarországon végbement: míg a kezdetekben az Alapítványnak kellett megtalálnia az ösztöndíjasok számára a fogadóintézményt, körülbelül egy évtized alatt a magyar kutatók külföldi kapcsolatrendszere annyira megélné, hogy elvárhatóvá vált a saját maguk által hozott befogadó nyilatkozat. Ebben nem kis szerepe volt a Soros Alapítvány egyéb külföldi támogatásainak: a konferencia részvételt támogató pályázatnak, a 3 hónapnál rövidebb külföldi tanulmányutat támogató programnak, a célzott szakmai szemináriumoknak és később a diákok számára adott kiegészítő ösztöndíj támogatásoknak.

1988-ban hoztuk létre a Leuveni Katolikus Egyetemen való együttműködést, amely igen komoly fejlődésen ment át 2000-ben történt megszűntéig. Míg az Oxfordi pályázatot a Soros Alapítványi hálózat létrejötte után más kelet-európai országok pályázóival megosztva kapták a magyarok, a leuveni pályázat megmaradt a magyar Soros Alapítvány és a Leuveni Katolikus Egyetem kizárólagos együttműködésének. A program indulásakor 3 hónapos kutatói ösztöndíjakat és 9 hónapos posztgraduális illetve posztdoktorális ösztöndíjakat ítélték oda a nyertes pályázóknak. Később az egyetem nagylelkűsége révén a program kibővült és lehetőséget adott a magyar ösztöndíjasoknak a PhD programokban való részvételre, úgyhogy jónéhány leuveni ösztöndíjasunk Magyarországon elsőként külföldi PhD fokozattal tért haza.

1988 és 1990 között az amerikai Bloomington University-n, Indiana államban judaisztikai és amerikanisztikai tanulmányokat folytathattak a Soros Alapítvány ösztöndíjasai. 1989 és 1991 között a New York University Jogi Karán tanult évenként 3 fő. 1989 és 1994 között a New Jersey-i Rutgers Egyetem fogadott évente 5 ösztöndíjasunkat. 1991-ben Vásárhelyi Miklós aktív közreműködésével jött létre a Bolognai Egyetemen az a program, amelynek keretében 1999-ig, tehát 9 éven át mentek a Soros Alapítvány ösztöndíjasai a bölcsészettudomány valamely ágát, közgazdaságtudományt, kémiát, geológiát vagy transzplantációs sebészetet tanulni négy vagy hat hónapra. 1991-ben és 1992-ben az angliai Cambridge University-n tanulhattak matematikát, társadalomtudományt és bölcsészettudományt a sikeres pályázók. 1992 és 1996 között a London University-n 3-6 hónapig folytathattak tanulmányokat a filozófia, jog, közgazdaságtan, nemzetközi kapcsolatok, politikai gazdaságtan és politológia területén. 1993-tól 1995-ig, tehát 3 éven át működött az a program, amellyel évente 3 magyar amerikanista kutathatott a washingtoni National Museum of American History Smithsonian Intézetében. 1995-ben indult az együttműködés a Soros Alapítvány és az angliai Leicester University Centre for Urban History között, ami 4 fő számára egyéves MA programban való részvételt tett lehetővé: az ösztöndíjasok 9 hónapot töltöttek a Leicester University-n, majd további 3 hónapig magyarországi támogatást kaptak a disszertációjuk befejezéséhez. Ennek a programnak 2000-ben lett vége. Először 1995-ben hirdettük meg a Soros Alapítvány és a New York-i Open Society Institute közös programját, amely kezdetben Virtual University, később Undergraduate Exchange program néven 1999-ig működött és lehetőséget adott a régió országaiban, így Magyarországon is, hogy a kiemelkedő teljesítményű másod- vagy harmadéves egyetemi hallgatók egy-egy dégtanévvel töltsenek el valamely amerikai egyetemen. 1996 és 1999 között a Párizsi Magyar Intézettel együttműködve magyar-francia közös tudományos kutatások tárgyában szervezett rövid konferenciákat és workshopokat támogattunk. Ugyanígy, 1998-99-ben a Római Magyar Akadémiával karöltve támogattunk kutatásokat. 1997-ben léptünk szerződésre a nagy hírű izraeli kutatóintézettel, a Weizmann Intézettel, ahová 3 éven keresztül, 1999-ig jártak ösztöndíjasaink egyéves posztdoktorális kutatói ösztöndíjakra és 2 héttől 3 hónapig terjedő felnőtt kutatói ösztöndíjakra. 1997-ben és 1998-ban a magyarországi újságírás fellendítésére Újságíró gyakornoki programot indítottunk, melynek keretében 5-6 hetet tölthettek az ösztöndíjasok az USA-beli *Washington Post*-nál, a párizsi *Le Monde*-nél, illetve a római *La Repubblica*-nál. 1997-ben a hosszú távú célok azonossága közös program indítására ösztönözte a magyar Soros Alapítványt és a Fulbright Bizottságot, mely program keretében 2001-ig, tehát 5 éven át évi 5 diák utazhatott posztgraduális képzésre az Egyesült Államokba. 1998-ban már látszott, hogy nem lesznek hosszú életűek az ösztöndíjprogramok az Alapítványnál, de azért

még sikerült az angliai Bristoli Egyetemen közös programot indítanunk évi 6 fő számára posztgraduális tanulmányokra, jöhet ez a program 2 év után, 2000-ben bezárt. Ahogy így végiggondoltam az ösztöndíjprogramok sokaságát, a 14 év történetét, rengeteg arc és név tolt az emlékezetembe. Megdöbbentő és meghatározó, hogy a világ különböző pontjain hányan érezték szívügyüknek a mi szívügyünket, hányan munkálkodtak azon, hogy a magyar tudomány és művészet kiemelkedő mélységei vagy ígéretes tehetségei lehetőséget és hangot kapjanak Magyarországhatárain túl is. Mindenkire nem tudok felsorolni, de vannak néhányan, akiknek a megemlékezése nélkül nem volna teljes egy ilyen visszaemlékezés. Neumann Gábor 1986-tól 1998-ban bekövetkezett haláláig New Yorkból segítette ügyünket. Kúti Miklós, világhírű fizikus, aki oxfordi laboratóriumában jó ideig tartotta a világ csúcsot a leghidegebb hőmérséklet létrehozásában, és akinek az asztalánál minden karácsonykor szívesen látott, sőt elvárt vendégek voltak oxfordi ösztöndíjasaink, egészen 1998-ig, amikor 85 éves korában meghalt. Gulyás Balázs, aki nélkül nem lett volna leuveni programunk. Feldmann Lajos, aki a Weizmann Intézzel kötött egyezségünket segítette. Györfly Balázs, aki a Bristol Egyetemen egyengette a magyar ösztöndíjasok útját. Amikor a Soros Alapítvány megalakulásának 15. évfordulóját ünnepeltük 1999-ben, összeszámoltuk, hogy durván milyen nagyságrendben adtuk külföldi ösztöndíjakat. Kiderült, hogy több mint 2000 évnél többre szóló ösztöndíjat osztottunk ki Soros György támogatásából. Elgondolkodtató számolat ez így a 2000-dik év környékén. Hankiss Elemér úgy fogalmazott egyszer, hogy Soros segítette a félénket, megnyomított kelet-európai értelmiségnek egy százéves hátrányt behozni, és felnőni annak az öntudatos, nyugati típusú, modern közéleti és tudós értelmiségnek, akiknek hatalmas szerepe volt és lesz a társadalmi átalakulásban. Örülök és büszke vagyok rá, hogy ennek a nagyívű gondolatnak a tanúja lehettem és a legjobb időszakában a megvalósításán munkálkodhattam. Van egy visszatérő fantáziám arról, hogy egyszer, az éjszaka ugyanazon pillanatában mindenkin, aki valaha Soros támogatást kapott, kigyullad egy kis lámpa. Meggyőződésem, hogy ez az összeadódó fény enyhe derengésbe vonná legalábbis a földgolyónak a mifelénk eső részét.

Debreczeni Júlia

2000

M = 1:100

Január elejétől a Szent Korona a Nemzeti Múzeum helyett a Parlamentben tekintetű meg. Németországban ügyészségi vizsgálat indul Helmut Kohl egykori német kancellár ellen különféle, nagy összegű pártadományok miatt. Január 10-én a vasutasok hatvanórás sztrájkba kezdenek, a MÁV és a szakszervezetek egyeztetései a bérfejlesztésről továbbra is sikertelenek maradnak. Február elsején országos, általános sztrájkba lépnek a vasutasok. Másnap a Tisza is eléri a Szamosba került romániai eredetű ciánszennyezés, amely példátlanul súlyos pusztítást okoz a folyó élővilágában. Miután Ausztriában hivatalba lép a Néppárt és a Szabadságpárt koalíciós kormánya, az EU tizennégy országa szankciókat léptet életbe az osztrákokkal szemben a szélsőségesen jobboldali Jörg Haider vezette FPÖ hatalomra kerülése miatt. (Haider a hónap végén lemond a pártelnökségről.) Február 11-én London felfüggeszti a belfasti önkormányzati intézmények működését, és visszaállítja a közvetlen brit ellenőrzést Észak-Írországon, miután az IRA nem hajlandó közölni, mikor kezdi meg fegyvereinek leadását. Február 13-án már csak a tagdíj beszédésének módjáról van vita a MÁV és a szakszervezetek között, és mind kevesebben sztrájkolnak, így az elégséges szolgáltatáson túl is közlekednek vonatok.

Március első napjaiban Londonból hazatér Augusto Pinochet, Chile egykori diktátora. Március 10-én a BUX 10 472 ponttal rekordot dönt. Másnap újabb romániai szennyeződés éri el a Tisza magyarországi szakaszát, és ez március 15-én is megismétlődik. Március 12-én II. János Pál pápa ünnepélyesen bocsánatot kér a katolikus egyház által az évszázadok során az „igazság szolgálatában” elkövetett bűnökért, ide sorolva többek között az inkvizíciót és az erőszakos hitterjesztést. Március 20-ig az SZDSZ-nek a hadkötelezettség eltörléséért indított aláírásgyűjtő akciója 203 ezer aláírást eredményez. Március 26-án Vlagyimir Putyin nyeri az orosz elnökválasztást. Március végén a Fővárosi Közgyűlés jóváhagyja az Erzsébet téri rendezési tervet, amely szerint 2002 áprilisáig a föld alatt mélygarázst, fölötté konferenciaközpontot, a felszínen pedig parkot létesítenek. Április elején a Bodrogon harmadfokú árvízvédelmi munkát rendelnek el. Április 8-án a kormány árvízvédelmi vészhelyzetet hirdet a Tisza, a Bodrog, a Körösök, a Sajó, a Szamos és a Kraszna egyes szakaszaira. A Tisza két hét múlva apadni kezd.

Május 5-én megszüntetik a rendkívüli árvízvédelmi készültséget a Tiszán és a Bodrogon. A tiszai ciánszennyezéssel kapcsolatban folytatott kétoldalú tárgyalások nem hoznak eredményt Romániával. A hónap közepén a kormány tízéves haderőreform-programot fogad el. Május végén lezárul a két évezet háború Etiópia és Eritrea között. Május 30-án visszakapja hatalmát a belfasti kormány és az ír nemzetgyűlés, miután az IRA elfogadja, hogy nemzetközi ellenőrzés mellett „használaton kívül helyezi” fegyverállományát.

Június 6-án az Országgyűlés csak a harmadik fordulón tudja megválasztani a köztársasági elnöké Mádl Ferenc jogászprofesszort. Június 10-én hatvankilenc éves korában elhunyt Háfez Asszad szíri elnök. Június 13-án történelmi jelentőségű találkozóra kerül sor Észak- és Dél-Korea vezetői között, amelyet konkrét közeledési lépések követnek. Június 26-án Washingtonban, Londonban, Párizsban és Tokióban egyszerre jelentik be, hogy amerikai, brit, japán, francia, német és kínai kutatóintézetek a Humán-genetikai Projekt nevű program keretében elkészítették az ember vázlatos géntérképét. A hónap első felében országos demonstrációkat tartanak a gazdák, míg június 30-án az egészségügyi dolgozók tüntetnek ötven hazai városban.

Július 2-án a futball EB Franciaország győzelmével zárul. Júliusban továbbad az ún. olajüggyel kapcsolatos botrány, miután a parlament olajbizottságának vezetője, Pallag László június elején egy tanúvallomás alapján több közismert politikus nevét hozta nyilvánosságra az olajbűnözéssel kapcsolatban. Július 25-én az Air France Concorde-jának katasztrófájában több mint százán vesztik életüket. Július végén a zámolyi románok egy csoportja menedékjogot kér Franciaországban.

Augusztus elsején a kormány hozzájárul a Nemzeti Színház Rt. megalapításához, amelyet a kulturális tárca kétszáz millió forint tőkével hoz létre. Augusztus 4-én ünnepélyesen beiktatják hivatalába Mádl Ferenc köztársasági elnököt; elsőként tíz év után leköszönő elődje, Göncz Árpád gratulál neki. Mogyoród mellett a Formula-1-es versenyek idejére ideiglenes türelmi zónát jelölnek ki a prostituáltak számára - az ország történetében először. Augusztus 11-én hazaérkezik Tamás Andrási, az utolsó magyar hadifogoly, aki 53 évet töltött egy oroszországi elmeegógyintézetben.

Augusztus 12-én a Barents-tengeren ismeretlen okból elsüllyed a Kursk nevű orosz atom-tengeralattjáró, százötvenkilenc fős legénysége a készenléti mentő akció miatt életét veszti. Az

augusztus 20-ai ünnepekre közel 1 milliárd forintot költ a kormány, melynek felhasználásáról nem ad részletes tájékoztatást. A hó nap utolsó napján a Fővárosi Közgyűlés úgy dönt, hogy 2001 júniusában megkezdődik a 4-es metró állomásainak építése.

Szeptember 3-án sikerült eloltani a MOL pusztaszőlősi gázkútját, amely két héttel korábban gyulladt ki. Másnap az Országgyűlés elfogadja a háromhetenkénti ülésrendet. Szeptember közepén megkezdődik a Nemzeti Színház építése. A hónap utolsó napján a Fidesz Országos Választmánya úgy dönt, hogy a párt ki lép a Liberális Internacionáléból, és csatlakozik az Európai Néppárthoz. A Sydney-ben megrendezett XXVII. Nyári Olimpián a magyar sportolók nyolc arany, hat ezüst és három bronzérmes nyertek, ami a nemzetek világválogáján a tizenharmadik helyre jogosít.

Október 6-án lemondásra kényszerül Szlobodan Milosevics, miután Belgrád-ban hatalmas tömegek tiltakoztak a szeptember 24-i elnökválasztás eredményének meghamisítása ellen. Október végén a kormány úgy dönt, hogy novembertől a nagyfogyasztók 43%-kal drágábban kapják a gázt, a lakossági szolgáltatók azonban változatlan áron jutnak hozzá. A Gazdasági Versenyhivatal 11 millió forintot bírsággal sújtja a júniusban egységes áremelésben megállapodó gyógyszergyártó szövetségeket. Október végén Nógrádi László közlekedési miniszter megkülönböztető kék lámpát használó gépkocsijával balesetet szenved, a velük ütköző autó huszonegy éves sofőrje meghal, utasa életveszélyes állapotba kerül.

November 7-én zajlik az amerikai elnökválasztás, amely igen szoros eredményt hoz a republikánus George W. Bush és a demokrata Al Gore között. A demokraták a floridai szavazatok kézi újraszámolását kérik a bíróságtól, és végül csak többszörös jogi csatározást követően dől el, hogy az USA 43. elnöke a republikánus George W. Bush. November 11-én Ausztriában egy alpesi alagútban tűz üt ki, a katasztrófában több mint százötvenen halnak meg. Novemberben tovább gyűrűzik a Torgyán József vagyonnyilatkozatával kapcsolatos botrányt. A parlamenti olajbizottság elkészíti a vizsgálatokat lezáró jelentését.

December elején kilép az SZDSZ-ből Tamás Gáspár Miklós. December 11-én a nizzai EU-csúcson elfogadják az intézményi reformokat, melyek megnyitják az utat az új tagállamok befogadásához. December 12-én az Országgyűlés új törvényt alkot, amelynek értelmében semmisnek tekintendők azok az ítéletek, amelyek az 1956-ban bevezetett rögtönítélő bíraskodásban, 1957-ben gyorsított eljárásban vagy népbírósági tanács előtt születtek a forradalomban való részvétel miatt. Ugyanaznap Etiópia és Eritrea megkötötte a kétesztendő háborút lezáró békeegyezményt Algírban. December közepén megalakul a képviselők vagyoni helyzetét vizsgáló parlamenti bizottság. A hónap végén a Magyar Építész Kamara kizárja sorából Siklós Mária, a Nemzeti Színház tervezőjét.

Az év elején hivatalosan is bejelentik, hogy önállósult a C3 Kulturális és Kommunikációs Központ, bár fő támogatója továbbra is a Soros Alapítvány és a MATÁV marad. Peternák Miklós, a C3 igazgatója egyúttal bejelenti, „Scripta” néven új, aktuális folyóirat-válogatás lapozható a világhálón egyebek között a *Balkon*, a *Beszélő*, a *Jelenkor*, a *Nagyvilág* és más hazai periodikák legfrissebb számaival, melyek on-line változatát az Alapítvány internetes folyóirat-programja támogatja.

Február elején a hátrányos helyzetűek oktatását segítő utóprogramjaival együtt végleg lezárul az Alapítvány mintegy 20 millió dolláros költségvetésű közoktatási megaprogramja. A MatávNet és a C3 közreműködésével negyedmillióra emelkedik a Freemail használóinak száma. A NIOK az „Év adakozója” címet az ÁB- AEGON biztosítótársaságnak ítéli oda.

Márciusban megindul a Primavera Mammográfiai szűrőprogram. A Soros Alapítvány és a MaMMA Klinika támogatásával mozgó szűrőállomás járja az országot, hogy a mellrákos megbetegedéseket még időben segítsen diagnosztizálni.

Április közepén több mint 150 magyarországi község képviselői gyűltek két napos tanácskozásra, hogy felkészüljenek az Alapítvány Települési egészségterv programjának folytatására. Mint Belia Anna programigazgató elmondta, a két éve indított programra eddig csaknem fél ezer település pályázott, s közülük 158 nyert egyúttal mintegy 100 millió forint értékű támogatást.

Május elején Ibrányban Kistérségi közoktatási együttműködési konferenciát rendez az Alapítvány. Júniusban a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Pedagógiai Intézet az iskolai környezetvédelem- oktatásról szervez országos tanácskozást, az Oktatási és a Környezetvédelmi Minisztérium védnökségével és a Soros Alapítvány támogatásával. Június végén az MTA, a CEU és az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara két napos konferenciát tart a leköszönő köztársasági elnök, Göncz Árpád tiszteletére az emberi méltóságról. A konferencia nyitó előadását Wole Soyinka, Nobel-díjas író tartja, a tanácskozáson Soros György is részt vesz.

A nyári folyamán újabb akciósorozattal folytatódik a nagyvárosi hajléktalanok

tbc-szűrő programja a Magyar Vöröskereszt, a Máltai Szeretetszolgálat és az Alapítvány szoros együttműködésében.

Július 1-én megkezdte működését Soros György újonnan alapított befektető cége: a Quantum Endowment Fund, amely 6 milliárd dolláros alapjainak a korábbiaknál szerényebb, kb. 15%-os hozamot ígér. Mint az Alapító a *Financial Times*nek nyilatkozva elmondja, az új céggel egyben filantróp intézményhálózatát kívánja tartós alapokra helyezni, hogy ami arra érdemes, az túlélje a hetvenéves alapítót, „s azután is fennmaradjon, ha ő már nem lesz.” Augusztus elején Nagy-Britanniában kisebb szenzációt kelt, hogy a brit adóhivatal 750 épülete egy privatizációs tender révén a Mapeley konzorcium nevű Soros-cég birtokába kerül.

Szeptember végén az Alap a Civil Társadalomért (ACT) igazgatója, Jacek Wojnarowski Budapesten bejelenti, hogy öt nemzetközi mamut-alapítvány: a Ford, a Rockefeller, a German Marshall, a Charles Mott és a Soros Foundation 75 millió dolláros alapot hozott létre a térségbeli civil szervezetek támogatására. A tíz évre szóló pályázati alapból Szlovénia, Bulgária, Románia, Szlovákia, Csehország, Magyarország és Lengyelország nonprofit szervezetei részesedhetnek.

Október közepén Nemzetközi Hospice Konferenciát rendeznek a budapesti Közép-európai Egyetemen. A gyógyíthatatlan betegek és haldoklók méltó bánás módjáról folytatott háromnapos tanácskozás házigazdája a Magyar Hospice Egyesület, támogatói pedig a Nyílt Társadalom Intézet, a Soros Alapítvány, a WHO és az Albert Schweitzer Alapítvány.

November elején az ukrán Soros alapítvány, az „Újjászületés” létrehozásának tízedik évfordulójára Soros György Kijevbe látogat, ahol egyebek közt a korábban általa keményen bírált Kucsma elnök is fogadja.

December elején a szakminisztérium, a Mikkamakka és a Soros Alapítvány forrásából megnyílik az első vidéki játéktár, mely ötféle család- és nevelésszolgáltató szolgáltatást nyújt.

Az Alapítvány ez évi költségkerete mintegy 4,9 millió dollár volt. A 2000-ben megítélt támogatások főbb tételei:

I. Oktatási programok

Oktatási nyitott keret	20 342 510 Ft
Belföldi doktorandusz program	30 176 000 Ft
Belföldi szakmai továbbképzési ösztöndíj	10 591 660 Ft
Külföldi posztgraduális és kutatói ösztöndíjprogram	60 000 Ft 135 300 \$
Új szakkollégiumi programok	39 572 000 Ft
Felsőoktatási Együttműködési és Programinnovációs Pályázat	73 164 237 Ft
Gyermekközpontú pedagógiák elterjesztése a közoktatási rendszerben	16 489 140 Ft
Középiskolai kollégiumok	11 400 000 Ft
Általános roma program	16 546 680 Ft 2 500 \$
Év végi jutalomösztöndíj	5 042 000 Ft
Beiskolázási támogatás	10 437 500 Ft
Közös tanár-diák ösztöndíj	21 300 000 Ft
Ösztöndíj felsőoktatásban tanuló roma fiatalok számára	47 840 000 Ft
Innovatív pedagógiai módszerek	27 738 200 Ft
Roma kultúra oktatása a pedagógusképzésben	6 250 000 Ft
Roma tanulók szakképzése	4 590 000 Ft
Roma tábor	4 926 450 Ft
Pedagógus szakmai szervezetek támogatása	9 645 000 Ft
Reading and Writing for Critical Thinking	6 940 000 Ft
Civil kezdeményezések az oktatásban	17 802 000 Ft
Összesen:	380 853 597 Ft 137 800 \$

II. Információs programok

East Translates East program	9 280 000 Ft

Forgóeszközhitel könyvkiadóknak	65 000 000 Ft
Könyvtár-támogatási program	39 471 330 Ft
Könyvtári internet program	29 088 559 Ft
Iskolai informatikai program	33 085 179 Ft
Új on-line és off-linekommunikációsformák	5 341 080 Ft
I*EARN - tanárok és diákok nemzetközi kommunikációs hálózata	2 900 000 Ft
Diáktanácsadó Központok	28 989 000 Ft
Roma média	26 586 000 Ft
Összesen:	239 741 148 Ft

III. Kulturális és művészeti programok

Stúdiószínházi program	37 527 466 Ft
Kulturális menedzsment program	14 170 000 Ft
Zenei program	15 310 000 Ft
Életrajzi monográfia	5 040 000 Ft
Kultúra és művészetek	140 635 200 Ft
Kulturális és művészeti kapcsolatok	13 657 930 Ft
Összesen:	226 340 596 Ft

IV. Jogi programok

Nyitott jogi keret	1 085 000 Ft
Emberi jogi és korrupcióellenes program	44 623 000 Ft
Roma jogvédelem	27 580 000 Ft
Betegjog, betegcsoportok	23 131 000 Ft
Összesen:	96 419 000 Ft

V. Civil programok

East-East Network program	22 960 432 Ft	10 058 \$
Foglalkoztatási programok	43 465 991 Ft	
Közösségi ház	5 179 000 Ft	
Együttműködés a Magyar Máltai Szeretetszolgálattal	9 696 000 Ft	
Európai Unió	5 500 000 Ft	
Elnöki keret	63 615 400 Ft	
Összesen:	150 416 823 Ft	10 058 \$

VI. Egészségmegőrzési programok

Egészségmegőrzési nyitott keret	22 410 650 Ft	4 676 \$
Szenvedélybetegek ellátásának javítása	14 444 000 Ft	
Fogyatékossgal élő emberek életminőségének javítását elősegítő programok	35 676 390 Ft	
Leszakadó rétegek egészségügyi ellátásnak javítása	6 994 500 Ft	
Roma egészségügyi és rehabilitációs program	17 382 543 Ft	
Hospice program	24 033 174 Ft	
Települési egészségterv	23 970 648 Ft	
Felsőoktatásban tanuló érzékszervi és mozgássérült fiataloksegítése	19 544 200 Ft	
Összesen:	164 186 105 Ft	4 676 \$

VII. Független programirodák

Business Basics (BB) Vállalkozásfejlesztő Alapítvány	10 000 000 Ft
NonprofitInformációsésOktatóKözpontAlapítvány, Soros-NIOK Iroda	11 699 325 Ft
Független Ökológiai központ	7 954 000 Ft
Összesen:	29 653 325 Ft
Mindösszesen:	1 307 310 594 Ft 161 259 \$

A 2000. évi hivatalos középárfolyamon számolva mindez **4 915 115 dollárt** tesz ki.

Az Alapítvány új munkatársa: CséffánGáborkisegítőmunkatárs. Távozó munkatársak: Bakonyi Éva igazgató, Bognár Ágnes igazgatói asszisztens, Debreczeni Júlia programigazgató (Felsőoktatási programok, külföldi ösztöndíjak), Dominikné Nagy Szilvia program-asszisztens (Közoktatási megaprogram), Gazsi Judit programvezető (Felsőoktatási programok - doktorandusz ösztöndíjak), Karádi Ágnes program-asszisztens (Kultúra és művészetek), Koplányi Emil programvezető (Közoktatási megaprogram - informatikai programok), Lafferthon Judit programvezető (Közoktatási megaprogram), Szekeres Andrea (SCCA, C3), Szilárd Gabriella programigazgató (Kultúra és művészetek).

M = 1:1

SZOCIÁLIS ÉS EGÉSZSÉGÜGYI SZEREPVÁLLALÁS II.

SZOCIÁLIS ÉS FOGLAKOZTATÁSI PROGRAMOK

Nyolc éven át - 1994-től 2002-ig - voltam az Alapítvány munkatársa, a szociális és foglalkoztatási programok vezetője. Egykori munkám gondjai, örömei szorosan kötődtek néhány ez időre jellemző Soros-kezdeményezéshez; ezeket kívánom felidézni, nagyobb részt saját emlékeimre hagyatkozva. Amikor az Alapítványhoz kerültem, már futó program volt az ún. Help to Help (Segítség a segítőknek). 1992 előtt nem volt ilyen meghirdetett program és létrejött nem tudatos törekvés eredménye volt, hanem az „élet hozta”. Egyre-másra értek a Soros Alapítványhoz a legkülönfélébb szakterületekről a legkülönfélébb támogatási kérelmek, és összesítve őket ezt a nevet kapták. A legtöbb Help-es pályázó hátrányos helyzetűekkel foglalkozó vagy azok érdekeit képviselő szervezet volt az egészségügy, a szociális ellátás, az oktatás területéről. Erre az időre esett a civil szféra kialakulása: egyik évről a másikra tömegesen alakultak önszervező, érdekvédelmi szervezetek (betegszervezetek, fogyatékosok érdekszervezetei, nyugdíjas szervezetek, munkanélküliek szervezetei, kulturális-hagyományőrző szervezetek). De egyre több állami, önkormányzati fenntartású szervezet maga is létrehozott saját alapítványt, hogy hozzájuthasson pályázati forrásokhoz. A kezdetekkor sok értékes szakmai kezdeményezés kaphatott hathatós Soros támogatást, amelynek révén tekintélyes civil szervezetek tudtak létrejönni. A 90-es évek közepére, amikor átvettem ezt a programot, már Budapesttől távolabbi, hátrányos helyzetű kis településekre is eljutott a Soros Alapítvány híre, és valósággal özönlöttek a pályázati kérelmek. A Help-es pályázatokban a korábbiaknál is markánsabban megjelent a szegénység miatti kétségbeesés, de még reményekkel teli pályázói aktivitás, s egyre több segítségkérő pályázat, jobban mondva kérvény érkezett a családsegítőktől, kisebbségi önkormányzatoktól is. A támogatási pénzek igencsak elaprózódtak. A Soroshoz sikerrel pályázhattak a szegény, igazi kis civil szervezetek is, különösebb pályázatiírói-adminisztrációs ismeretek nélkül. Az akkori kuratórium (Ferge Zsuzsával mint elnökkel és Göncz Kingával, Iványi Gáborral mint kurátorokkal) a pályázatok hitelességét, tisztességességét, jó céljait tartották szem előtt a döntéskor, ugyanakkor próbálták elkerülni a pályázó szervezetek, egyesülések öncélú fenntartás-támogatásának, illetve a pusztán segélyfolyósításnak a csapdáját is, hiszen ilyen funkciót nem vállalhatott föl az Alapítvány. Elkezdődött hát a program áttekintése olyan szempontból, hogy miféle jobban körülhatárolt támogatási célokat kellene követni, meghirdetni pályázati kiírásainkban. Mivel a pályázatokból jól érzékelhető volt a szociális problémák növekvő súlya, s a kurátorok is tudatában voltak a segítő szakmára, a szociális munkásokra háruló többletterheknek, Göncz Kinga javaslatára elindult egy olyan pályázati program, amely a szociális munkások szupervíziójának szükségességét kívánta tudatosítani a szociális

intézmények s egyáltalán a hátrányos helyzetűekkel foglalkozó intézmények vezetői, dolgozói körében. (A „szupervízió” ebben az esetben olyan ismeretek és szolgáltatások összességét jelenti, amelynek révén megelőzhetővé, illetve kezelhetővé válik a segítő foglalkozásúakat fenyegető ún. kiégési szindróma.) Ez a Soros-program nagyban hozzájárulhatott a szupervízió megismertetéséhez, intézményesüléséhez, a szupervizorok képzésének megszervezéséhez.

A szociális jellegű programokat megújító munkában segítséget jelentett az a változás, ami a Soros Alapítvány támogatási politikájában bekövetkezett. A változás háttere az az elgondolás volt, hogy az 1994-től regnáló szocialista-liberális kormányzattal az Alapítvány jól együtt tud működni majd, és a kormányzati munka hatékonyságát is elősegítheti azáltal, hogy viszonylag kevés pénzzel, kisebb programok indításával olyan megoldásokat kísérletez ki, amelyekbe nagy közpénzek befektetése - előtapasztalatok híján - kockázatos lenne. Elkezdődött a „modellszerű programok” kora. Kívánatosak voltak továbbá az olyan programok, melyek révén viszonylag csekély Soros-támogatással jól megfogalmazott célok érdekében a központi források felhasználását ösztönözni lehetett.

A legtöbb új modellkísérleti szociális pályázati program koncepciója, szakmai kidolgozása a különösen innovatív, nagy szervezőerejű Vecsei Miklóshoz, illetve a társadalmi helyzeteket, érdekviszonyokat, háttérmotívumokat ritka éleslátással megítélő szegényszcizológushoz, Ambrus Péterhez kötődik. Több alprogram indításakor meghívtuk ötletadó, programindító beszélgetésre a szűkebb szakterület általunk ismert és elérhető valahány szakemberét, így például a szociális munka vagy a tartós munkanélküliek foglalkoztatásának segítésére indítandó modell programjaink esetében. Az új szociális programok pályázatairól 1994 és 1998 között szintén az Egészségügyi rendszerfejlesztési megaprogram kuratóriuma döntött meghívott szakértőkkel előkészítése és szakmai javaslatai nyomán.

HAJLÉKTALANPROGRAMOK

Az Egészségügyi rendszerfejlesztési programon belül különösen eredeti kísérleti programok születtek a hajléktalanellátás javítására. A programok ötlete Vecsei Miklósé. (Ő akkor már évek óta részt vett az Alapítvány munkájában az Együttműködés a Magyar Máltai Szeretetszolgálat programjának révén - ld. az egészségügyi és szociális programok áttekintésében!) Az első, a hajléktalan tbc-betegek szűrésére és gyógyítására indult program ki dolgozásában szakértői segítséget nyújtott Oross Jolán (akkor a Szociális és Családügyi Minisztérium Pro Domo Módszertani Osztályának vezetője). A több évig tartó és folyamatosan fejlesztett program révén sikerült intézményesíteni az utcán, a szabad ég alatt élő hajléktalanok szűrését, illetve viszonylag korán megfékezni a hajléktalanok körében vészes terjedésnek indult kórt. A program első évében a hajléktalanokat még ún. „ajándécsomagokkal” a tüdőszűrő állomásokhoz csábították, de csakhamar mozgó tüdőszűrő buszban végezték a szűréseket. A buszon dolgozó orvosok más betegségeket is képesek voltak észlelni, illetve ellátni. A tbc-s betegek gyógyítási folyamatát szociális munkások követték végig, ellátva a kórházi szociális munkát is. A teljes gyógyulásig tartó folyamat idejére bizonyos hajléktalanszállókön speciális ellátást szerveztek a betegek számára. A program ma már a minisztérium támogatási körébe tartozik.

(Részletes ismertetését ld. a kötet külön tanulmányában!) Vecsei Miklós nevéhez még nagyon sok más hajléktalanellátást érintő gyakorlatias kezdeményezés fűződik. Így többek között a betegszobák kialakítása a hajléktalanszállókön (ahol a kórházi ellátást már nem igénylő, de otthoni ágyynuga lomhoz nem jutó, lábadozó hajléktalanok egészségügyi felügyelettel tartózkodhatnak), anya-gyerek szállókön játszótérek kialakítása, a hajléktalanszállókön élő alkoholbetegek rehabilitációja. Ezek rendszerint meghirdetett pályázatok voltak, ki véve, ha már eleve tudtuk, hogy a pályázat csak kevés hajléktalanellátó intézményt érint. Ekkor meghívtuk a lehetséges pályázókat.

Ugyanígy az ő ötlete volt és az ő szakértői felügyelete alá tartozott a hajléktalanok fogorvosi rendelőjének létrehozása - amelyre egyik utolsó írásában már Solt Ottilia is javaslatot tett. (Ld. az In memoriam fejezetben közölt tervezetet). Nem tudom, milyen körben érinti ez a hajléktalanok tömegeit, mint ahogy azt sem, hogy a fővárosi hajléktalanok fogazata javult-e számottevően, minden esetre úgy hallom, a rendelőknek ma is sok munkája akad, mi több, a környék szegény nyugdíjasai is igénybe veszik.

Még egy remek programra emlékszem az utolsó évekből, melynek keretében az utcán élő hajléktalanok számára téli ruházati cikkeket, hátizsákokat, takarót és más szükséges túlélőholmit készítettek a szállókön lakó hajléktalan társaik. A pályázók maguk a hajléktalanszállók voltak. Vecsei Miklós lendületes, meggyőző erejű ember, kiváló problémamegoldó készséggel és kapcsolati hálóval, aki ráadásul a szélesebb nyilvánosságot is képes megnyerni, egyszóval azon kevesek közé tartozik, akik sikerrel keresztül tudnak vinni merész megoldásokat. Komolyabb hatásvizsgálat tárgya

lehetne, hogy a hajléktalanellátás egészét tekintve milyen hullámokat tudtak gerjeszteni ambiciózus kezdeményezései, mindenestre tudtak, s a tüdőszűrésben, azt hiszem, valóban jelentőseket. Szakértőként ugyancsak Vecsei Miklós segítette az Iványi Gábor vezette Olta Iom Karitatív Egyesület, illetve az általa működtetett Hajléktalan Kórház pszichiátriai betegek bentlakásos intézményének létrehozását is, vagy a Tutor Alapítvány jogvédő programját, amely a hajléktalanná vált vagy hajléktalansággal fenyegetett családok védelmét igyekszik ellátni. Jogi tanácsadó irodát működtetnek, és indo kolt esetben ügyvédi képviselőt nyújtanak. Ugyancsak ő volt a szakértője a Tu tor Alapítvány Utcai Gondozó Szolgálatára szintén általunk támogatott programjának, az ún. Aluljáró programnak is, amelyben a pályázó szervezet vállalta, hogy önkénteseik olyan hajléktalanokat látnak el, akik nem hajlandók szállókra bemenni, s az intézményi ellátás elutasítása miatt a teljes egészségi és szellemi leépülés háttérükön vannak. Minden év legnehezebb időszakában, a téli krízisellátásban segítettek a bajbajutottakon.

FOGLALKOZTATÁST ÖSZTÖNZŐ PROGRAMOK

A foglalkoztatással kapcsolatos programok zömének ötlete és gyakorlati kimunkálása Ambrus Péter nevéhez fűződik. A jóváhagyást Ferge Zsuzsa adta a szakkura tórium részéről azzal, hogy „ahol nincs munka, ott semmi sincs”. Az első ilyen kísérlet még akkoriban indult, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a társadalmi-gazdasági változások hatásai a munka világában elsősorban a középkorosztályt érintik hátrányosan, és ezen belül is legfőképp a férfiakat, akiknek kiugró morbiditásáról és mortalitásáról egyre-másra jelentek meg a sokkoló számadatok. A pályázati kiírásban viszont csak alig látható betűkkel jelent meg az utalás a férfiakra és később az is elmaradt a „nemi diszkrimináció” túlzott félelme miatt. (Különös, hogy a női támogatási programok ma is elfogadottak, „politikailag korrektnek” számítanak, míg a férfi programok indításának hallatán mindenki elkezd fanyalogni.) Szóval így indult el a 40 évesnél idősebb, közép- és felsőfokú végzettségűek közhasznú foglalkoztatásának támogatása - abból a megfontolásból, hogy míg az alacsonyabb végzettségűek a fizikaiszakmák körében inkább találnak megélhetést és valamiféle igazolást társadalmi hasznosságukra (ha csak többé-kevésbé legálisan dolgozva is), a munkanélkülivé vált szellemiek teljesen ellehetetlenülnek. A megcélzott pályázói körbe pedig - az Alapítvány profiljának megfelelően - olyanok tartoztak, amelyek bár jogosultak voltak közhasznú foglalkoztatásra, nem volt elég önrészükhöz ahhoz sem, hogy közhasznú bértámogatást igényeljenek a számukra fontos munkák elvégzéséhez, nem hogy saját forrásból tudnának alkalmazni munkatársakat. Mint minden közhasznú programnál, szükség volt a Munkaügyi Központ igazolására, hogy bértámogatást nyújt a foglalkoztató intézménynek az új foglalkoztatásokhoz. Jellemző módon, a program révén közhasznú foglalkoztatásba bevontak köre utóbb elnőiesedett. Ám az sem volt általunk szándékolt vagy előre látható fejlemény, hogy csak hamar elkezdtek dörömbölni az ajtón a kisebbségi önkormányzatok, ráadásul, nyilvánvalóan fizikai munkások alkalmazásának igényével. Annál is inkább, mi vel időközben megszűnt az Alapítvány Általános roma programja, és számos kisebbségi önkormányzat, amely addig ettől nyert támogatást, most erre a programra jelentkezett, ahol pedig már rákényszerült az adatokkal alátámasztott, célirányos pályázat benyújtására. (Mi tagadás, az elbíráláskor még nálunk is nem egyszer megértő engedékenységet tapasztalhattak.) A közhasznú programok ad minisztrációjára, miként a többi ún. foglalkoztatási programé is, jóval több munkát valajárt, mert be kellett várni és ellenőrizni kellett a pályázó által ígért munkaügyi központi igazolásokat, a beszámolóikban pedig össze kellett vetni a bérjegyzéket a pályázatban benyújtott nevekkal, a munkában töltött hónapokkal stb. Még is, a programok révén a pályázó szervezetek számára a viszonylag csekély Soros pénzhez képest jelentős források váltak hozzáférhetővé a munkaügyi központok alapjából. Ez a hatás igazán a szegény településeket érintő, közhasznú foglalkoztatást ösztönző programoknál volt látványos. Mint annál a programnál, amely révén a kis települések önkormányzatainak lehetősége nyílt arra, hogy a helybéli idősök, gondoskodásra szorulóknak életét megkönnyítő szolgáltatásokat el tudják végeztetni a helyi munkanélküliek foglalkoztatásával. Paradoxnak tűnik, de ilyen élethelyzetek nemigen tudnak a magától értődő módon megoldódni. Mert adva van egy kis település a maga esettjeivel és a még fizikai aktivitásra képes munkatlanjaival, és lám, mégsem képes e kettőt összekapcsolni... Viszont kis segítség, kis ösztönző juttatás jól jött azon pályázó önkormányzatoknak, amelyeknek voltaképpen amúgy is ellátási feladatkörükbe tartozott a gondoskodási-jóléti szolgáltatások valamilyen szintű elvégzése. A szokásos szociális ellátás - ebédhordás, egészségügyi felügyelet stb. - mellett olyan alkalmazások voltak például, hogy a helyi, ott rekedt munkanélküli férfiak az idős

falubelieknek segítettek a ház körüli, fizikai erőt igénylő munkák elvégzésében. Itt megint csak viszonylag szerény Soros-hozzájárulásokkal lehetett megmozdítani a Munkaügyi Központok pénzt, hogy bértámogatást nyújtsanak a foglalkoztató önkormányzatoknak. Idővel, kuratóriumi javaslatra, a pályázatot eleve az ország leghátrányosabb helyzetű, munkanélküliség által leginkább sújtott, természetszerűleg előregedett lakosságú kistelepülések önkormányzatainak írtuk ki.

ROMA EGÉSZSÉGÜGYI ÉS KÖRNYEZETREHABILITÁCIÓS PROGRAM

Ez a program is a közhasznú foglalkoztatást ösztönző programok közé tartozik, s szintén Ambrus Péter volt a kidolgozója és szakértője. Pályázatokat kisebbségi és „többségi” önkormányzatok, ÁNTSZ-ek, helyi szociális és érdekvédelmi szervezetek nyújthattak be valamely gettószerű telep vagy településrész égető higiéniai gondjainak megoldása érdekében. Támogatásért lehetett pályázni személyi segítők kiképzéséhez és egy évig tartó közhasznú foglalkoztatására.

A beérkezett pályázatok - a szakértő alapos helyzetismeretének köszönhetően - meglehetősen lefedték a felhívásban jelzett megoldási lehetőségeket. Így a támogatott pályázói célkitűzések között szerepeltek a következők: 1. gondozónők, védőnői asszisztensek vagy ún. egészségőrök kiképzése arra, hogy az adott telepen vagy településrészen segíteni tudják azokat a roma családokat, kisgyerekes anyákat, akik különben a hivatalos intézmények segítségét nem kérték, sőt esetenként akár vissza is utasították (oltások, tetűirtás, elemi szintű higiéniai és egészségügyi ellátás-tanácsadás); 2. helyi beruházások elvégzése, illetve sok esetben elvégzésének kieszközlése se, kijárása a pályázó részéről a Soros-segítséggel megtámogatva. Ilyen beruházások voltak például a rendszerint sáros, hepehupás (mentőautók számára is járhatatlan) földutak helyett makadám utak építése, csatornázás, házak fertőtlenítő meszelése, szemételepek helyén játszótér, sporttelep kialakítása és így tovább.

A beruházási célú pályázatok támogatásának alapfeltétele volt az együttműködési szerződések bemutatása a résztvevő szervezetek (kisebbségi önkormányzatok, „többségi” önkormányzatok, beruházást végző szervezet) között. A közhasznú foglalkoztatás támogatásának alapja pedig - mint mindig - itt is a munkaügyi központok határozata volt. Sok esetben nyilvánvaló volt, hogy a „többségi” önkormányzat eleve ott állt a kisebbségi önkormányzat pályázásának háttértámogatója ként, hiszen ha a kisebbségi önkormányzat fordul a Munkaügyi Központhoz, a roma foglalkoztatottak bérének 90%-os támogatása remélhető.

A program kifejezetten modellszerű volt a tekintetben, hogy a helyi problémák helyi kezdeményezésű megoldására ösztönzött. A pályázati cél megvalósulásához nemcsak az érintett szervezetek együttműködésére, hanem az ott lakók - sok esetben - tevőleges részvételére is szükség volt. A telep játszótérének, sportpályájának kiépítéséhez, felszereléséhez, de még a házak csatornázásához is szükség volt az ott lakók keze munkájára, vagy akár a gyerekek megfigyelésére a közös jó megóvása érdekében.

A Soros-szintű odafigyelés, kicsinek számító anyagi támogatással mint látni lehet arra, hogyan lehetne ezeket a ma embertelennek számító életkörülményeket-helyzeteket kímoldítani a holpontról. No persze ahhoz, hogy vissza ne essenek, tisztességgel járó munka is elkelne azoknak, akik dolgozni szeretnének.

KÖZÖS PÁLYÁZATOK AZ ORSZÁGOS FOGLALKOZTATÁSI KÖZALAPÍTVÁNNYAL

A foglalkoztatási programok sorában a következő csoport az OFA-val való együttműködésben született meg. Itt Szántó Tamás volt a programok kidolgozója és szakértője (aki az OFA programvezetője ma is), de meg kell említenem, hogy a legtöbb kvázi foglalkoztatási programunkba bevontuk szakértőként Bajka Gábort, a Fővárosi Munkaügyi Központ igazgatói tanácsadóját is. Azért kellett az imént a „kvázi” megszorítással élnem, mert hiszen egy valamirevaló foglalkoztatástámogatási program a Soros-pénzeknél nagyságrendekkel nagyobb ráfordítást igényel - mint látni azt például az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány pályázati támogatásainál. A közös Soros-OFA pályázatok kiírását viszont éppen az tette szükségessé, hogy korábban az OFA nem tudta kiosztani támogatási keretét, minthogy a civil szervezetektől szakmailag megalapozatlan pályázatok érkeztek be sorra a „munkanélküliség-csökkentés” varázsígyével. Ebben a Soros-időszakban, mikor az együttműködés létrejött, a különféle szociális jellegű programok zöld utat kaptak arra, hogy mindinkább a foglalkoztatásösztönzés irányába mozduljanak, és különösen kiemelt céllá vált a civil szervezetek támogatása.

Így az első meghirdetett felhívásban azokat a civil szervezeteket szólítottuk meg, akik az OFA-hoz kívántak pályázni, és a sikeres pályázáshoz szakértői segítségre volt szükségük, mivel azt maguktól nem tudták megfizetni. Az első forduló tanulsága az volt, hogy a szakértők nem voltak kellően érdekeltek a civilek OFA-pályázatainak si kerében, emiatt módosítani kellett a feltételeken úgy, hogy a szakértők is vállalja nak némi anyagi kockázatot. A következő forduló meghirdetésekor már nemcsak az OFA-nál pályázni kívánó civil szervezetek, hanem a nonprofit szféra foglalkoztatá si pályázatainak szakértésére vállalkozók is külön pályáztak. A cél az volt, hogy or szágos szinten kialakuljon e sajátos terület szakértői műhelyeinek hálózata. Mind két pályázati kör elbírálása nyomán többé-kevésbé régióként sikerült összepárosí tanunk a foglalkoztatásra vállalkozó civil szervezeteket és a szakértői műhelyeket, amelyek ezúttal maguk is szerződtek egymással. Ez a program közelebb járt a sikeres gyakorlati megoldáshoz, ám szakmai elemzésére már sajnos nem került sor, mivel az Alapítvány támogatási profilváltása miatt más prioritások kerültek előtérbe.

Szurkos Mária

HAJLÉKTALANOK TBC-SZÜRÉSE

(Egy modellkísérlet eredményei)*

1989-1990-ben a hajléktalan emberek tömeges megjelenésével nyilvánvalóvá vált, hogy a hajléktalan létforma melegágya számos súlyos betegségnek, így a tbc-nek is. A neves alkohológus-tüdőgyógyász professzor, Levendel László - aki haláláig elhi vatott orvosa volt a legelesettebbeknek - egyszerre hívta fel az orvostársadalom, a szociális szakma és az átlagpolgár figyelmét a hajléktalanság életveszélyes voltára. „Megviseltségük életútjukból, személyiségfejlődésük traumatizáltságából, egészsé gi állapotuk többszörös károsodásából, a társadalmi lejtőn a mélypontra csúszásá ból egyaránt kiviláglik. A hajléktalan ember életveszélyes, krízisállapotban van. Bár a probléma társadalmi, szociális eredetű, a helyzet elsősorban egészségügyi, orvo si intervenciót sürget.”** Levendel László szoros összefüggést látott a hajléktalan ság, az alkoholbetegségek és a tbc között. Míg az alkoholbetegek körében legalább tízszeresre tette a tbc előfordulását, a hajléktalan emberek esetében akár a százszoros arányt is elképzelhetőnek tartotta. A későbbi vizsgálatok, ha ilyen magasat nem is, de az átlag lakossághoz képest sokszoros tbc-s megbetegedési arányokat mutattak ki.

Írásunkban a hajléktalanság és a tbc összefüggéseivel foglalkozunk, részben a korábbi - e témakört is érintő - vizsgálatok tükrében és nagyobb részben annak a programnak a tapasztalatai kapcsán, amely a fővárosban élő hajléktalan embe rek tüdőszűrését tűzte ki célul. Bemutatjuk a program megtervezésének és lebo nyolításának fázisait, a felmerült dilemmákat és megoldási kísérleteket, valamint a program továbbfejlesztésének, illetve elterjesztésének lehetőségeit. A szűrési prog ram során készült „szűrési interjúk” alapján elemezzük, amit az érintett hajlékta lan emberekről megtudtunk, és adatainkat összevetjük korábbi kutatások tapasztalataival is.

* Részletek Dávid Bea, Oross Jolán és Vecsei Miklós *A hajléktalanság és a TBC* címmel 1998-ban a Soros Alapítvány támogatásával megjelent könyvéből.

** Levendel László: *A hajléktalan ember*. Budapest, 1993, OAI, 116. o.

A TBC ÚJRAÉLEDÉSE MAGYARORSZÁGON

Hazánkban a tbc-s járványügyi helyzet századunk első felében rendkívül kedve zőtlen volt. 1910-ben a tbc még az első helyen állt a halálokok között, 1930-ban a harmadik, 1960-ra a hatodik helyre került. A század elején százezer lakosból négyszázan, a második világháború utáni években mintegy százan haltak meg tbc-ben, 1995-ben ez az arányszám 6,1 volt.

Az 1950-es évek elején 30-35 ezer új tbc-s beteget regisztráltak, s közülük több mint 5000 gyermek volt. A tbc-s helyzet javulása az 1960-1980-as évekre esik. A 90-es évektől viszont a tbc-s betegek száma újra lassan emelkedik, és elsősorban az aktív korban lévők között. A következő két táblázat a Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján a nyilvántartott és az új tbc-s betegek számának alakulását mutatja.

A nyilvántartott tbc-s betegek számának alakulása

1980

1990

1993

1994

1995

15 548

11 176

11 404

11 895

12 190

Az új tbc-s betegek számának alakulása nemek szerinti bontásban

	1980	1990	1993	1994	1995
Férfi	3566	2533	2908	2880	3011
Nő	1846	1055	1301	1283	1328
Összesen:	5412	3588	4209	4163	4339

A tízezer lakosra jutó új tbc-s betegek száma 1990-ben 3,50, 1993-ban 4,10, 1995-ben 4,24 volt. A gümőkóros helyzet rosszabbodását okozó tényezők feltárása a tbc elleni küzdelem szempontjából elengedhetetlen. Dr. Schweiger Ottó négy ilyen tényezőt emelt ki:

- A hiányzó vagy nem hatékonyan működő tbc elleni program. - Népeségi hatások. (Olyan országokban, ahol a tbc gyakori és a népszaporulat nagy, a lakosság nagyobb fertőzési hatásokat van kitéve. Hatással van a tbc-jár ványra az adott lakosság korösszetétele is. Ahol a közép- és időskorúak aránya növekszik, ott szintén szaporodik a tbc.) - A lakosság tbc iránti fogékonysága. (A tbc szaporodásáért felelőssé tehető a szervezet tbc-vel szembeni ellenálló képességét befolyásoló rizikófaktorok. Ezek között nem csupán a korábbi tbc-s vagy akár HIV-fertőzések szerepelhetnek, hanem egyéb krónikus betegségek is, mint a diabetes, alkoholizmus stb., amelyek száma állandóan növekszik.)

- A szociális-gazdasági helyzet hatása. (A tbc és a gazdasági helyzet összefüggésén túl a bevándorolt tbc-s betegekre hívja fel a figyelmet a szerző. A 90-es évek elejétől ezzel a jelenséggel is számolni kell a rizikótényezők között.) Ma már elfogadott - összegzi a szerző -, hogy az utóbbi években a hazai lakosság elöregedése és egészségi állapotának rosszabbodása következett be. Rosszabbodott a gazdasági-szociális helyzet. Újként jelentek meg a bevándorló tbc-betegek. Közben változott a hazai egészségügyi struktúra. A kórházi központú ellátás helyett a járóbeteg-ellátás (házi orvosi rendszer) kapott elsőbbséget. Ez a tüdőgyógyászati hálózatban bizonytalansághoz vezetett. A megoldást - a szerző véleménye szerint - az jelentheti, ha az eddig alkalmazott tbc elleni programot a bekövetkezett változásoknak megfelelően módosítják, és a tbc elleni küzdelem a fertőző tbc-s beteg felkutatására és mielőbbi meggyógyítására irányul.

Amíg a korábbi években a lakosság pénzbüntetés terhe mellett volt kötelezve a tüdőszűrésre, addig annak elmulasztása ma már semmilyen büntetést nem von maga után. Napjainkban a magyar lakosság nem tart a gümőkórtól és nem jár szűrésre sem. Amíg húsz évvel ezelőtt mintegy 7 millió ember jelent meg a szűrő vizsgálatokon, addig 1995-ben csupán 4,2 millió. Ma Budapesten a felnőtt lakosoknak csak mintegy 60%-a vesz részt szűrésen, és a hiányzók pontosan a legveszélyeztetettebbek körébe tartoznak.

Egy Budapesten zajló modellvizsgálat rámutatott arra, hogy a vizsgált kerületben (Kőbánya) a szociálisan legveszélyeztetettebb réteg (pl. az ideiglenes lakosság - munkásszállók, hajléktalanszállások, szociális otthonok lakói stb.) körében volt a legmagasabb azoknak az aránya, akik nem jelentek meg tüdőszűrésen, és e körből kerültek ki később a gyors lefolyású, súlyos tüdő tbc-s betegek is. A vizsgálat tapasztalatai szerint a kerületben élő ideiglenes lakosság körében (12-15 ezer fő) 1981 és 1993 között 72 fő betegedett meg tbc-ben, akiknek 53%-a nem rendelkezik korábbi ernyőfelvétellel. Ez az arány lényegesen magasabb, mint az állandó lakosok körében, ahol a betegek csupán 8%-ánál nem volt ernyőkép előzmény.

A tüdőszűrések számának alakulása ezer főben

1938	1950	1960	1970	1980	1990	1992	1993	1994	1995
269	2560	6448	7366	6480	4828	4720	4492	4418	4226

A leszűrtek közül további vizsgálatra 1980-ban 238 ezer, 1990-ben 169 ezer, 1995-ben 157 ezer embert emeltek ki. 1995-ben ez a leszűrtek 3,7%-át jelentette.

A szűrőprogramunkkal 1995-1996-ban elért hajléktalan emberek körében azt tapasztaltuk, hogy a leszűrtek 6%-át kellett kiemelni további vizsgálatokra.

A TBC SZOCIÁLIS BETEGSÉG

A rizikócsoporthoz kapcsán leírtak alapján mondhatjuk, hogy a tbc a rossz szociális helyzetben lévők számára komoly fenyegetést jelent. A tüdő tbc incidencia növekedése, a halálhoz vezető súlyos kórképek kialakulása szoros összefüggést mutat a szociális tényezőkkel. Utaltunk arra, hogy hatással van a tbc-s megbetegedések számának alakulására az adott lakosság korösszetétele, egészségi állapotának, gazdasági helyzetének romlása, de nem hagyható figyelmen kívül magának az egészségügy struktúrájának reagálási képessége sem a megváltozott körülményre.

Losonczi Ágnes *Ártó-védő társadalom* című könyvében írja, hogy a tbc mint „népbetegség” elég korán kapta a „szegénybetegség” minősítést, a társadalom alsó rétegeihez kötődött, a szegénységhez, az elesettséghez, a gyógyítani, illetve legújabbban a gyógyulni nem tudáshoz. A szerző tanulmányában más betegségek mellett (szív- és érrendszeri, emésztőszervi stb.) részletesen elemzi a légzőszervi betegségek társadalmi jellemzőit. Az egyén társadalmi pozícióját meghatározó hat - általa szerkesztett - életszféra mutató közül az anyagi helyzetet meghatározó komplex mutató még az úgynevezett bioszociális (kor, nem) jellemzőknél is erősebb összefüggést mutatott a légzőszervi megbetegedésekkel. Az életszínvonal - ezen belül például a vagyoni helyzet az, ami a betegségek kialakulását nagyban befolyásolja. „...a légzőszervi betegek csoportjában nagyobb arányban vannak azok, akiknek rossz anyagi helyzete relatíve gyerekkoruk óta nem változott, tehát viszonylag ugyanúgy a társadalmi hierarchia alján élnek.” Losonczi Ágnes mintájában 4,6%-ban voltak olyan, főleg középkorú - a társadalom periferiáján élő - férfiak, akiknek élete során volt tbc-je, amiből teljesen meggyógyultak. Bokor Ágnes *Szegénység a mai Magyarországon* című könyvében külön fejezetet szentelt a szegénység, illetve a depriváció és az egészség-betegség dimenziók összefüggéseinek tárgyalására. A leggyakoribb betegségek közül az elme és az agy betegségei 4,4-szer, a keringési rendszer betegségei 3,6-szor gyakrabban fordulnak elő a depriváltak között. „Viszonylag nagy még az egyenlőtlenség (2,6) a fertőzőbetegségek, valamint a húgy- és ivarrendszeri betegségeknél. Mindkettő jellemző a hagyományos szegénység és a betegstruktúra kapcsolatára (elsősorban a tbc és a szülések magas száma miatt).” A kilencvenes évek kutatásai szerint a friss tbc-s betegeknek több mint a fele hátrányos helyzetű volt. A leginkább érintettek az alkoholbeteg, a kábítószeres, a hajléktalan és a munkanélküli emberek. Fővárosi adatok szerint a körülbelül évi 900 új beteg közül 200-an hajléktalanok. A fővárosi tüdőgondozók összesített adatai szerint a látókörükből eltűnt aktív tbc-szek száma meghaladja a százat, és többségük hajléktalan.

1994 tavaszán folyt az első magyarországi, a hajléktalan emberek egészségi állapotát vizsgáló kontrollminta kutatás. Tapasztalatai alapján a hajléktalan emberek között a tbc gyakorisága tízszer nagyobb, mint a fővárosi kontroll férfi lakosság körében.

1995 februárjában kezdte meg működését Budapesten a Dankó utcában az Olthalm Kórház, amely hajléktalan emberek gyógyítására rendezkedett be. Egyéves működése alatt 446 felvételre került sor, ebből 43 fő tbc-s beteg volt.

A hajléktalan emberek tbc és tüdő megbetegedéseinek magas arányához külön veszélyeztető tényezőként járul hozzá a hajléktalan létformából adódó fellelhetési bizonytalanság, a kezelési, utógondozási nehézségek, és az ezekből fakadó fertőzésveszély. Mind a betegek megtalálása (kiszűrése, majd kezelésbe vonása), mind kezelésük és utógondozásuk más megközelítést és speciálisan bővített feltételrendszert igényel, mint az a „lakó” népesség gyógyítása esetén szükséges. A tbc-beteg hajléktalan emberek kiszűrése és kezelése sokrétű feladat, amely csak az egészségügyi és a szociális hálózat szoros együttműködésével lehet igazán hatékony. A hajléktalan emberek súlyos veszélyeztetettségét és az életformából adódó sajtóságok alapján fokozott fertőzésveszélyt látva a szakterületen dolgozók évek óta egyik legfontosabb feladatuknak tekintik a hajléktalan emberek tüdőszűrését és a kiszűrt betegségek kezelésének megszervezését. Ez részben abban nyilvánul meg, hogy a hajléktalan átmeneti szállásokon a beköltözéskor vagy az azt követő napokban kötelező a tüdőszűrésen való részvétel. Ez azonban nem várható a jelenlegi szállásrendszer 30%-át jelentő éjjeli menedékhelyek, valamint a nappali melegedők, illetve a népkonyhák szolgáltatásait igénybevevőktől. Ezek az intézmények elvileg, és amennyiben megfelelő módon működnek, mintegy az „életbenmaradás jogán”, beutalás nélkül kötelesek fogadni azokat, akik szolgáltatásaikat igénylik, és az igénylők forgása ezekben az intézményekben meglehetősen gyors.

Mezei György 1995-ben a budapesti éjjeli menedékhelyeken megforduló hajléktalan emberek alvási szokásait vizsgálva a menhelyen töltött - egyébként rövid - idő figyelembevételével úgy találta, hogy a fővárosi hajléktalan embereknek kb. a fele jut menhelyi ágyhoz. Egyébként a menhelylátogatók 5-10%-a választ törzs helyének egy-egy éjjeli menedékhelyet, míg minden hetedik menhely látogató „át

mozog”, megtalálható más menhelyen is. Ez megnehezíti a beteg, netán tbc-s hajléktalan emberek kiszűrését, megtalálását. Még inkább speciális módszereket igényel ez azoknál a hajlék nélkülieknél, akik nem találhatók meg a szállást nyújtó helyeken, hanem a közterületen, illetve valamilyen lakáspótló helyen (bódé, barlang, lépcsőház, pince stb.) lelhetők csak fel.

HAJLÉKTALAN EMBEREK TÜDŐSZŰRÉSI PROGRAMJA

1995-ben a Soros Alapítvány - a hajléktalanellátásban résztvevő szakemberekkel folytatott előzetes konzultációk után - pályázati felhívást tett közzé hajléktalan emberek tüdőszűrési programjának megvalósítására. A felhívásra számos pályázat érkezett mind a fővárosból, mind nagyobb vidéki városokból, egészségügyi és szociális intézményektől egyaránt.

A rendelkezésre álló anyagi eszközök, valamint a beérkezett pályázatok tartalmanak ismeretében és tekintettel a hajléktalan emberek létformájából fakadó spe. cifikumokra a pályázatok egyenkénti elbírálása, és ezáltal több, elszigetelt és így bizonytalan hatékonyságú program finanszírozása helyett egyetlen, a főváros területén zajló és a szociális és egészségügyi szervezetek szoros, koordinált együttműködését igénylő modellkísérlet indítását javasoltuk. A pályázókkal tartott egyeztető megbeszélések eredményre vezettek. Közös döntés született arról, hogy 1995-1996 telén modellkísérlet jelleggel komplex szűrési program szerveződik a fővárosban. A program megtervezésénél a szűrés, a gyógyítás és az utógondozás lépéseit kellett összehangolnunk a hajléktalan létformából adódó sajátosságokkal.

A Soros Alapítvány által meghirdetett és finanszírozott modellkísérleti program első szakasza a Magyar Máltai Szeretetszolgálat Budapesti Központjának koordinációjával 1995. december 1-jén indult el és 1996. augusztus 31-én zárult. A programban részt vett öt fővárosi tüdőgondozó (III., IV., VIII., XIII., XIV. ker.), az Országos Korányi TBC és Pulmonológiai Intézet, a SOTE Pulmonológiai Klinikája, az Egészséges Légzésért Alapítvány, a Fővárosi Szociális Központ és Intézményei és a RÉS Alapítvány. A program sikere szempontjából döntő jelentőségű volt, hogy az egészségügyi és a szociális ellátást végző intézmények között a program idején napi kapcsolat és párbeszéd alakult ki, ami (sajnos még mindig) úttörő jellegűnek tekinthető.

A program keretében 1996. március 31-ig 3088 hajléktalan emberrel vettük fel a kapcsolatot, elsősorban az éjjeli menedékhelyeken, nappali melegedőkben, ingyenkonyhákban, népfürdőkben és a téli „teásjاراتok” által javasolt helyszíneken.

A program négy lépcsőben zajlott.

Első lépcső: a kapcsolatfelvétel

Az első lépcsőt a kapcsolatfelvétel jelentette. Izgalmas feladat volt ez a szociális munkások számára, hiszen több probléma is adódott. Nem volt elég megtalálni azokat a helyeket, amelyeken a hajléktalan emberek nagy számban elérhetők. Meg is kellett nyerni őket a közreműködésre, hiszen köztudott, hogy a hajléktalan embereknek a betegség megelőzése vagy korai felismerése nem tartozik a legfontosabb tennivalói közé. A másik oldalról nézve viszont kicsit furcsának tetszhet, hogy egy tüdőszűrésen való részvételért jutalmat osszunk. E nélkül viszont nehezen képzelhető el, hogy egy hajléktalan ember esetleg órákat várakozzon. A rossz érzések eloszlatásának érdekében a hajléktalan emberek a díjazást (egy-egy doboz cigaretta) egy ún. szűrési interjú - rövid kérdőív - kitöltéséért remélhették. A kérdőív kitöltése után mindenki kapott egy beutalót a programba bevont kerületi tüdőgondozók egyikébe és időpontot egy újabb találkozásra, amikor bemutatják a leletet. A kérdőív, ami magán viseli a rövid kérdőívek minden hiányosságát, tartalmazott néhány egészségügyi kérdést, amelyek alapján a jelen lévő szakorvos tájékozódni tudott, és amennyiben tbc-re utaló jeleket talált, azonnal köpetet vettett, és ezzel felgyorsította a felismerés folyamatát.

Míg az átlag fővárosi férfi lakosságnak a 42%-a, addig a hajléktalan embereknek a 90%-a dohányzik. A jutalom cigarettára muszáj egy bekezdés erejéig kitérni. Komoly indulatokat váltott ki, és több port kavart, mint a program maga. Mindenki úgy érezte, hogy szót kell emelnie a hajléktalan emberek egészségének védelmében. Több levelet és figyelmeztetést kaptunk szakmai körökből is.

Valószínűleg nem sejtették, hogy mi is jól átgondoltuk a dolgot. A legfőbb ok az volt, hogy kb. száz forint állt rendelkezésünkre az első jutalomra (a másodikról később). Ha száz forintot osztunk, az egyrészt kicsit furcsa, másrészt komoly adminisztrációs többlettel jár, az idő pedig komoly faktorként jelentkezett a programnak ezen a részén. Sör, csoki, cigareta, konzerv voltak a legtámogatottabb javaslatok. Legtöbbször azonban úgy gondolták, hogy a hajléktalan ember számára a valutát jelentő cigaretta a legcélszerűbb. Tudta persze mindenki, hogy nagy dohányzás elleni harc fog indulni en

nek ürügyén, de néhány tény mégis fontosnak látszott: a hajléktalan emberek több mint 90%-a dohányzik. Akkor is, ha nem akarjuk, és akkor is, ha nincs saját cigarettája. A buszmegállók jelentik legtöbbször a gyújtóhelyet, és a csikkek szívása nem kis fertőzésveszéllyel jár. Ráadásul a legtöbb kórházban, a tüdőosztályokon sem tilos a dohányzás.

Az egyik orvosprofesszor mesélte vigasztalásul, hogy Németországban a 60-as években egy fiatal orvos kocsmát bérelt és minden reggel fél deci pálinkát adott annak, aki azzal bevette az antituberkulotikumot. Sokan „kitagadták”, de sokakat meggyógyított.

Talán hosszúnak és mellékesnek látszik ez a história, de okulásul talán szolgálhat. Néha a legkörülményesebb és szakmailag jól végiggondolt folyamatokkal sem lehet jó pontokat szerezni a népszerűségi listákon.

Második lépcső: a szűrés

A hajléktalan emberek döntő többsége elment a kijelölt szűrőállomásra, és a legtöbbször megjelent az általában egy héttel későbbre megbeszélte találkozón is, ahol cserébe egy komolyabb „motivációs csomagot” kaptak. Sajnos ez alkalommal már nem bújhattunk el a rossz érzések elől sem, mivel azt kellett díjaznunk egy-egy ember esetében, hogy elment a szűrésre. (A program folytatásában a szűrőbusz tulajdonképpen ezt a dilemmát is eloszlatja.) Természetesen a szűrés és az újabb találkozás közötti hét sem zajlott eseménytelenül. A munkatársak rendszeresen jártak a kerületi szűrőállomásokra a leletekért.

A 3088 ember közül 2147 (70%) ment el a szűrésre, 1897-en (61%) jöttek vissza a második találkozásra, 941 fő (30%) nem ment el a szűrésre.

Feltételeztük, hogy lesznek hajléktalan emberek, akiket különösebben nem fogja érdekelni a szűrés eredménye, és a motivációs csomag kedvéért sem mennek vissza a leletükért. Később kiderült, hogy ez tulajdonképpen nem is baj. Tör tént, hogy néhányan azok közül a hajléktalan emberek közül, akik visszamentek az eredményért, amikor kiderült a betegségük - és mivel még nem okozott fájdalmat -, a kórháztól, a bezártságtól való félelem miatt elszöktek a gondozóból.

Azok az emberek, akik a második találkozás alkalmával szereztek tudomást a betegségükről, rábeszélhetőbbek voltak a kórházi kezelésre. A kórházi csomag (ami a kórházakat is nagyban segítette), a rendszeres látogatások, és az, hogy a gyógyulás után a kórházból a szállásra jutás biztosítva volt, a legtöbb esetben elégségesnek bizonyult. Komoly gondot jelentettek viszont azok, akik bár betegek voltak, még sem jelentek meg a második alkalommal. Őket a program egész ideje alatt kerestük a fővárosi hajléktalanszállók közreműködésével.

Másik nagy és előre nem tervezett probléma a tüdőgondozóba visszarendeltek ügye volt. Ők voltak azok, akiknél szintén találtak elváltot az egészségügyi szakemberek, de kórházi kezelésüket nem tartották indokoltnak, ugyanakkor szükségessé lett volna a gondozóban történő rendszeres megjelenésük. Sajnos a legtöbbször ezt nem vállalta, aminek következménye a betegségük súlyosbodása lett.

A 2147 szűrésből 2017 lelet volt negatív. 130 főt (6%) kellett kiemelni. Közülük 50 fő került kórházba. Ketten a kórházban meghaltak. A többi 80 kiemelt beteg közül 4 súlyosan fertőzött nem sikerült megtalálni. 76 főt további vizsgálatokra rendeltek vissza. Közülük 23-an jártak rendszeresen kezelésre, 53 főt pedig nem sikerült megtalálni.

Harmadik lépcső: a kórházi kezelés

A kórházi kezelés időszakában nagy jelentősége volt a szociális és az egészségügyi szakemberek rugalmas együttműködésének. Bár nagyon sok helyzetben nem voltak jól bevált módszerek, ezen a ponton jelentkezett a legkevesebb probléma, sőt a két szakma közötti napi kapcsolatnak köszönhetően sok egyéb gond is megoldást talált a kórházak például előre jelezték az utókezelőknek, hogy mikor hány ágyra lesz szükség az utókezeléshez, így a legtöbb esetben a gyógyult (értsd: nem fertőző) beteg azonnal távozhatott a kórházból.

Mindez nyilván annak is köszönhető, hogy a program felismerte, hogy a mai magyar egészségügy nem szívesen látja a hajléktalan emberek nagyobb csoportjait. Ennek oka lehet a hajléktalan betegek normaszegő viselkedése, a „lejmolás”, vagy gyakrabban az alkoholfüggés és a fizetésképtelenség. Az előzőeket a szociális munkások gyakori „hozzátartozópótló” látogatásai, az utóbbit a Soros Alapítvány ösztöndíjai orvosolták.

Ennek ellenére 4 fő önkényesen távozott, egyet pedig a rendszeres alkoholfogyasztás miatt a kórházból kizártak. A program ideje alatt a SOTE Pulmonológiai Klinikája és az Országos Korányi

TBC és Pulmonológiai Intézet 78 hajléktalan tbc-s beteget kezelte. A 78-ból 50-nek a betegsége a programunknak köszönhető en és szűrés útján derült ki. Ez a 64%-os szűrési arány messze felülmúlja az országos adatokat, amelyek szerint 1995-ben a 100 új beteg közül a szűréssel felkutatottak aránya 42% volt.

Negyedik lépcső: az utókezelés

Az utókezelő intézmények léte kulcsfontosságú volt a program sikere szempontjából, hiszen a végleges gyógyuláshoz, a visszaesés elkerülése érdekében a betegnek még több hónapig gyógyszert kell szednie, és megfelelően kell táplálkoznia. Az otthonnal nem rendelkező, vagyonát egy zacskóban őrző, rendszertelen életet élő és minden biztonságot nélkülöző ember számára ez segítség nélkül megvalósít hatatlan. Pedig az utógondozás fázisa nélkül az ezt megelőző összes szakasz értelme megkérdőjeleződik.

A program keretében a kórházba került 50 főből (a fentebb már említett 2 halálos eset, 4 önkényes távozás és 1 kizárás mellett) 15 fő más egészségügyi intézménybe került, így 28-an igényelték az utókezelést.

Ebbe a fázisba három teljesen eltérő adottságú intézmény kapcsolódott be. Egy kórházi osztály (Országos Korányi TBC és Pulmonológiai Intézet „L” pavilonja) és két hajléktalanellátó intézmény (Fővárosi Szociális Központ és Intézményei, valamint a RÉS Alapítvány). A hajléktalan intézmények esetében sajnos a kórházi finanszírozástól messze elmaradó anyagi körülmények behatárolták a lehetőségeket. Az azonban kiderült, hogy a személyesebb kapcsolatokat biztosító, kisebb méretű, jól szeparálható és átlátható intézmények nagyobb sikerben reménykedhettek a betegek gyógyulásának terén. Az utógondozás fázisában - mivel az intézmények, egy kivételtől eltekintve kórházon kívül helyezkedtek el -, nagy fontossággal bírt a kerületi gondozókkal való együttműködés. A program során ezen a területen mindennemű segítség a rendelkezésre állott.

A kutatás lezárásakor az utókezelésre vonatkozóan - annak időigényes volta miatt - pontos adatokkal nem rendelkezünk.

Az azonban bizonyos, hogy az ilyen típusú szociális munkával és rehabilitációval megerősített intézmények nélkül a program sikertelen lenne.

AZ ELSŐ MOBIL SZŰRÉSEK

Korábban már említettük, hogy a legnagyobb gondok egyike a második találkozás kivitelezése volt. Nem csupán azért, mert sokan erre már nem jöttek el, és a fertőző betegek felkutatása rengeteg többletmunkát eredményezett, hanem mert a „motivációs csomag” is nagyon költséges volt. A megoldást egy olyan mozgó szűrőállomás jelentette volna, amely azonnal képes eredményt produkálni, tehát a két találkozás helyett csupán egyre lett volna szükség. Nógrádgárdonyból a Nógrád Megyei Önkormányzat Tüdőgyógyintézetétől a program kölcsön kapott egy szűrőbuszt, amelyre egy sötétkamarát és egy előhívót telepítettünk. Természetesen a képek minősége meg sem közelítette a jól felszerelt kerületi szűrőállomásokon készült felvételeket, arra azonban jók voltak, hogy a súlyos betegségeket kiszűrjük és még inkább arra, hogy bebizonyosodjon: ezen az úton lehet továbbhaladni.

Az 1996. június 3-án és 7-én között a nógrádgárdonyi tüdőgyógyintézetétől kölcsönkapott busszal még 7 helyen történt szűrés. Újabb 494 hajléktalan ember közül 50 főt kellett kiemelni. 11-en igényeltek különféle kórházi kezelést, közülük ketten friss tbc-szek voltak, ketten pedig még a vizsgálatok előtt elhunytak.

A FOLYTATÁS

A Soros Alapítvány és a Magyar Máltai Szeretetszolgálat erőfeszítései nem voltak hiábavalók. 1997-ben már lényegesen nagyobb figyelem kíséri a programot. A közreműködők száma is nőtt, sok új elemmel bővült az ellátás. A Soros Alapítvány továbbra is finanszírozza a programot. Az egészségügyi folyamatok végigkövetés szociális munkát a kifejezetten erre a feladatra szerveződött TUTOR Alapítvány végzi. Új elem a programnak, hogy kérdéses eseteknél (amikor további vizsgálatokra volna szükség) az ÁNTSZ egy gyors teszt segítségével néhány óra leforgása alatt jelezni tudja a fertőző tuberkulózis meglétét. E néhány órát, esetleg teljes éjszaka kát az Oltalom Karitatív Egyesület vállalta fel, ami döntő abból a szempontból is, hogy itt biztosított az orvosi jelenlét. Az utókezelésben új állami(!) szereplőként vesz részt 1997-től a Szent János Kórház. Az

utókezelést és a rehabilitációt a legkényesebb esetekben továbbra is a RÉS Alapítvány végzi. S ami a legfontosabb: 1997. február végén munkába állt a Szeretetszolgálat vadonatúj szűrőbusza, amely „Az Egészségesebb Életért Alapítvány” ajándéka. Korszerű felszerelése mellett néhány percen belül kiváló minőségű képet készít. A busz költségeit 1997-ben (és remélhetőleg továbbra is) a Népjóléti Minisztérium vállalta.

REMÉNYEINK

A tbc újraéledésének problémája, ha nem is mindenki számára, de az egészségügy számára mindenképpen nyilvánvaló. Voltak is figyelemreméltó próbálkozások (Aj kay-program, dr. Ungár Anna erőfeszítései stb.), de a probléma - súlyának megfelelő - kezeléséhez a civil szervezetek összefogása és egyet akarása, az egészségügy és a szociális szféra közös fellépése egyaránt szükséges. Tapasztalataink szerint a fővárosban élő 15-20 ezer hajléktalan ember mintegy 2%-a tekinthető gyógykezelésre szoruló - többségében fertőző - tbc-s betegnek. Ez komoly fertőzési veszélyt jelent szűkebb és tágabb környezetükre egyaránt. A betegek idejében történő kiszűréséhez mobil szűrőállomásunk nagyban hozzájárulhat, gyógykezelésük infrastrukturális hátterének megteremtése (megerősítése) azonban égetően fontos feladat. Programunk során számos elkötelezett egészségügyi szakemberrel dolgozhattunk, dolgozhatunk együtt. Az a kórházi háttér (megfelelő számú kórházi ágy) azonban, amely elegendő számban képes befogadni a betegeket, s amelynek megléte elengedhetetlen feltétele a kór feltartóztatásának, egyelőre még csak részben áll rendelkezésre. A program folytatódik, s reményeink szerint a Budapest utcáin bolyongó több száz(!) tbc-s beteg mielőbb gyógyulást nyerhet.

ZÁRÓ GONDOLATOK

A hajléktalan emberek vagy más, perifériára került csoportok érdekeiért küzdeni nem egyszerű feladat. Különösen nehézé válik ez, ha több - egyébként is alul finanszírozott - ellátási terület érintézügy. Sokan értik (szakértik), de kevesen próbálják meg igazán orvosolni az itt megjelenő bajt. A megoldandó feladat - a cselekvés pillanatában - mindig éppen a „másik oldal” kötelessége. Az okokat figyelve könnyen megállapítható a szomorú kép: a legszegényebb, legvédtelenebb ember senkinek sem igazán fontos.

Ez a program mégis sikeres. Ha ennek okait vizsgáljuk - és rosszindulatúak vagyunk -, arra gondolunk, hogy a szegény ember tbc-je mindenki számára megrendítőbb, mint a fogfájása, láza vagy fekélye. A tbc-t mindenki elkaphatja, így ez jócskán közügy is.

Van azonban talán egy lényegesebb mozzanat. A mai világban egyre kevésbé fellelhető, egyszerű dolog: az együttműködés.

A képlet: a fővárosi közgyűlés felismeri, elismeri, s - a maga módján - próbálja orvosolni a bajt. Nem sikerül. A Soros Alapítvány felfigyel a jelzésre, és pályázatot ír ki. A pályázat nem kerül elbírálásra, hanem - meglepő módon - a pályázók közösen elvállalják a feladatot, mindenki azt, amihez leginkább ért.

Majd jön két nagyon nehéz év, ami alatt megoldást nyernek a problémák: már el lehet érni a hajléktalan embert, egy alkalom elég a felvétel elkészítésére és az értekelésre, a szociális munkás együtt dolgozik az utcán(!) az orvossal és az egészségügyi személyzettel, a kórház fogadja a beteget, a szociális munkás - a hozzátartozókat pótolva - látogatja és ellátja a betegeket. Létrejönnek az utókezelők, amelyek az otthonot pótolják a teljes felgyógyuláshoz annak, akinek nincs otthona.

Megjelenik a minisztériumi finanszírozás.

Leegyszerűsítve: az állam (a minisztérium és a fővárosi önkormányzat) észleli a bajt, de nem tudja kezelni. A civil szféra - amolyan katalizátorként - modellt készít, bizonyít. Az állam újra megjelenik, és visszaveszi, illetve finanszírozza a tevékenységet. Ez is egy modell. Egy civil társadalom, egy polgári állam lehetséges működésének, munkamegosztásának modellje.

Sajnos még hiányok is vannak. A busz, bár munkára készen áll, a hét hat napján nem dolgozik.

Sajnos nem azért, mert nincs hajléktalan ember az utcákon, hanem mert nincs üres ágy a kórházakban. Szorító érzés. 20-30 kórházi férőhellyel több kéne, és talán ugyanennyi nyílvél kellene bővíteni az utókezelők ágyszámát is. Az is jó volna, ha valaki - a Népjóléti Minisztérium, a Főváros - átvállalná a kórházi szociális munkával járó kiadásokat a Soros Alapítványtól. Továbbá jó volna, ha a bizonytalan, minden alkalommal kiharcolandó minisztériumi támogatás helyett a busz működését egy Országos Egészségbiztosítási Pénztárral megkötött szerződés biztosítaná.

És a legszebb az volna, ha néhány év múlva a buszról leszerelhetnénk a szűrőbe rendezést, és székeket tehetnénk a helyére, hogy gyerekeket vihessen kirándulni, mert nincs már tbc, sőt otthontalanul élő ember sincs többé.

1997. május

Dávid Bea - Oross Jolán - Vecsei Miklós

UTÓIRAT

1997 óta a program keretében 40 000 röntgenszűrés történt. A szűréseket továbbra is túlnyomórészt budapesti gócpontokban végzi a busz, de rendszeresen vállal fel adatot vidéki nagyvárosokban, büntetés-végrehajtási intézményekben és időnként roma telepeken is. Külön említést érdemel a „Dzsumbuj” rendszeres szűrése, ahol az első alkalommal a hajléktalan-populációnál kétszer nagyobb arányban kerültek betegek kiemelésre. Azóta a IX. kerületi ÁNTSZ és a kerületi Tüdőgondozó min den évben felkéri a Mobil Tüdőszűrő Állomást a szűrés elvégzésére. A program na pi kapcsolatban van a hajléktalanellátó szervezetekkel, s a szűrések időpontjait és helyszíneit rendszeresen közli a Menhely Alapítvány havonta megjelenő tájékoztatója. A legfontosabb együttműködők továbbra is a VIII. kerületi Tüdőgondozó Intézet, az Országos Korányi TBC és Pulmonológiai Intézet és a RÉS Alapítvány.

A programot 1999-ben az Országos Egészségbiztosítási Pénztár is befogadta és folyamatosan finanszírozza. A járulékos költségeket - motiváció, kérdőívezés, kór házi csomag, kapcsolattartás - a Máltai Szeretetszolgálat adományokból és pályázatokból fedezi. Dr. Lukács Gyula főorvos beszámolója alapján - akinek neve fel tétlen említést kíván, hiszen 1997 óta nagy szakmai odaadással felügyeli a progra mot - a Mobil Tüdőszűrő Állomás hatékonysága (találati aránya) tízszerese az or szágos átlagnak. Ez a tény jól jelzi, hogy az utcán élő emberek veszélyeztetettsége továbbra is rendkívül nagy, habár az elmúlt 7 évben mintegy felére csökkent a ki emelésre kerültek száma, ami egyértelműen a program áldásos hatásának tulajdonítható.

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐK ÉLETMINŐSÉGÉT JAVÍTÓ PROGRAMOK

A Soros Alapítvány magyarországi működésének kezdetétől fogva sokrétű prog ramjai mindegyikében kiemelt figyelmet fordított arra, hogy hátrányos helyzetű, bármilyen ok miatt kirekesztett, megbélyegzett rétegek életminőségét és társadalmi integrációját elősegítse. Ugyanígy a fogyatékossgal élő embereket szolgáló intézmények pályázatait is rendre támogatásban részesültek mind az oktatásügyben, mind a szociális szférában.

Új fordulatot jelentett viszont 1995-96-tól az a lehetőség, hogy a fogyatékossgal ügyi tématerület önálló programok keretében biztosítsa az addig elszórtan és eset legesen megvalósuló támogatásokat.

Ennek első két kísérleti programja, az 1995- ben meghirdetett pályázat fogyatékos gyermekek korai szűrésére, rehabilitációjára, illetve a fogyatékkal élők független életvitelét elősegítő támogatás. Később további három program társult ezekhez, melyekről alább még részletesen szólok. A fogya tékossgal ügyi programok kezdetben az Egészségügyi rendszerfejlesztési programba integrálódtak, majd ennek átalakulása nyomán a szociális és jogi programok kerekében működtek tovább. Közvetlen irányításukra önálló szakkuratórium alakult, amelynek elnöke dr. Kullmann Lajos volt, tagjai pedig az évek során: Liling Tamás, Locsmándi Alajos, illetve dr. Bánfalvy Csaba és Hideg Antal.

1995-től indult meg e programcsoport tervezése, céljának, hosszú távú koncepciójának és gyakorlati megvalósításának kidolgozása. A Soros Alapítvány más programjaihoz képest itt többletként jelentkezett az az igény is, hogy a gyakorlati célokat segítő anyagi juttatások mellett segítséget adjon a fogyatékossgal ügyet befolyásoló elmélet átalakításához, a szemléletváltáshoz. Hiszen a fogyatékossgal élő emberek helyzete azért is volt elszomorítóan kedvezőtlen hazánkban, mert rossz struktúrájú intézmények szolgálták őket, reális szükségleteiket többnyire figyelmen kívül hagyva. Emellett hiányzó és nem kellően egymásra épülő szolgáltatások nehezítették az életvitel átfogó, emberközpontú segítő szolgálatok kialakítását is. Mindezt felismerve a programokat kidolgozó szakemberek - dr. Könczei György, Kedl Márta, dr. Kullmann Lajos és e sorok írója - fontosnak tartották, hogy elméletvezérelt gyakorlati munka bontakozzék ki, amely az alapítványi támogatások megszűnése után is hatással lehet a rendszer szerves továbbépülésére. E célok érdekében tehát nemcsak anyagi támogatást kaphattak személyek, civil és állami szervezetek,

intézmények, hanem sor került a programcélokat szolgáló kor szerű módszereket bemutató szakirodalom fordítására, hazai adaptálására is. Egy egy időszakot lezáróan konferenciákat is támogattunk, melyeken neves, időnként külföldi szakemberek közvetítették a szemléletváltást elősegítő legfontosabb in novációs elképzeléseket, s ezzel párhuzamosan az általunk támogatott szervezetek képviselői is bemutathatták a program során elért eredményeiket. A konferenciák kialakuló műhelyviták és kötetlen eszmecsereik nagyban hozzásegítettek ahhoz, hogy a résztvevők saját környezetükben hatékony multiplikátorai lehessenek az elindított folyamatoknak.

Nehéz volna a programokat a ráfordított forintösszegekkel jellemezni, hiszen az infláció miatt ma már bajos megítélni, hogy az egykor rendelkezésre álló összeg reálértékben mennyit érhetett. Az Alapítvány természetesen nem vállalkozhatott arra, hogy egy rendszermegújító kezdeményezés minden költségét vállalja, de a jelentős összegek és az igen kiterjedt pályázói kör révén elindult egy folyamat, amelynek konkrét eredményei mind az időközben megszülető törvények, mind az ágazati irányítás rendeleteiben, pályázati kiírásaiban tetten érhetőek.

Az 1996 óta induló programok sem a támogatási összegben, sem időtartamban nem voltak azonosak. Elsősorban felnőtt személyek szolgáltatásainak fejlesztésére irányultak, mert fogyatékos gyermekek gyógypedagógiai ellátása területén is van ugyan fejlesztési és reformigény, de viszonylag ellátottabb a gyermek korosztály.

A következő négy területen valósultak meg 3-6 éves futamidejű programok:

ÖNÁLLÓ ÉLETVITEL KÖZPONTOK ORSZÁGOS HÁLÓZATÁNAK KIALAKÍTÁSA

A fogyatékos személyek és családjaik számára gyakran jelentett problémát, hogy nem rendelkeztek kellő információval arról, hogy hol és milyen formában juthatnak a számukra szükséges szolgáltatásokhoz. Ugyanakkor újonnan szerveződő szolgáltatások sok esetben nem találták meg klienseiket. Épp ezért egy olyan in formációs rendszer kialakítása látszott szükségesnek, ahol a szereplők egymásra támaszkodnak. Emellett az is cél volt, hogy támogassuk a fogyatékosággal élő emberek és családjaik önrendelkezését, valamint azt a születésben lévő mozgalmat, melyben jog- és esélyegyenlőségükért önmaguk küzdenek. Fontos volt az is, hogy olyan speciális szolgáltatásokat biztosító és koordináló intézményhálózat kialakítását se gátoljuk, melyben maguk a fogyatékos emberek aktívan részt vehetnek, azt maguk irányíthatják. Jellegéből adódóan ez a program elsősorban a mozgáskorlátozott és érzékszervi sérüléssel élő emberek szervezeteit támogatta.

KITAGOLÁS (AZAZ ÉRTELMI FOGYATÉKOSOK KIEMELÉSE NAGY LÉTSZÁMÚ INTÉZMÉNYEKBŐL KISCSOPORTOS LAKÓOTTHONOKBA)

E program célja az volt, hogy a kiscsoportos lakóformák létesítésének útján elősegítse az értelmi fogyatékosággal élő emberek életkörülményeinek és életmódjának normalizálását, humanizálását, közelítését nem fogyatékos társaikéhoz. A program célcsoportját tehát azok a személyek jelentették, akik legkevesebbé képesek saját érdekeik felismerésére, képviseletére, és túlnyomó többségüket ebben a család sem tudja kellően segíteni. A nagy létszámú intézetek személytelen, uniformizált és sokszor emberhez nem méltó körülményei sürgetően követelték a rendszer átforgatását. Új típusú intézmények létesítésében kezdeményező szerepet vállaltak értelmileg sérült személyek szülei által létesített civil szervezetek, melyeket a Kézenfogva Alapítvány mintegy ernyőszervezetként fogott össze. A Soros Alapítvány

alapfilozófiájából eredően, anyitottársadalomeszméjének terjesztése érdekében programjai keretében általában a civil kezdeményezéseket támogatta. A legnagyobb szükség a modellértékű innováció bevezetésére azonban az állami/önkormányzati fenntartású nagy intézetekben volt. Ezért a kitagolás program elsősorban ezekre az intézményekre irányult. A civil és az önkormányzati világ közelítése érdekében azonban a munkakonferenciákon, majd a Kézenfogva Alapítvány által biztosított képzéseken - melyekhez a Soros Alapítvány jelentős összeggel járult hozzá - vegyesen vettek részt a kétféle fenntartású intézmény képviselői. Ez elősegítette a kezdeti szembenállás, bizonytalanság és hiteltelenség oldását, a kölcsönös tapasztalatcserét, egymás megbecsülését.

A kezdeti időszakban a program elvi, módszertani, jogi és gazdasági szempontjainak kidolgozását, a külföldi modellek értékelését, a hazai hasznosításra vonatkozó javaslatokat és a gyakorlati megvalósítás tervét támogatta az Alapítvány, majd a kiscsoportos lakóotthonok indítására irányuló

modellértékű, komplex intézmény átalakítási, -átszervezési programok szakmai részét finanszírozta, s emellett pályázatot írt ki lakóotthonok felszerelésére, berendezésére is.

A program félidejétől kezdve - joggal állíthatjuk, hogy annak hatására - az Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium pályázati programjai között is megjelent a lakóotthon-létesítés, és már a szociális intézmények felsorolásában is szerepelt a lakóotthon mint szociális ellátási forma. A minisztériumi támogatás in gatlanbeszerzésre, építésre, felújításra vonatkozott, a Soros Alapítvány támogatása pedig ezt egészítette ki a munka tartalmi és szakmai elemeivel.

A program során több mint 80 lakóotthon kialakítása vált lehetővé felnőtt értelmi fogyatékos személyek számára, ezek kétharmad része állami/önkormányzati és egyharmad része civil fenntartású.

FELNŐTT AFÁZIÁS BETEGEK LOGOPÉDIAI REHABILITÁCIÓJA

Ez a programunk a fiatal-ésfelnőttkorbankülönbözőeredetűagykárosodásokkövetkezményeként kialakult súlyos kommunikációs zavarok kezelésének megoldását célozta. A beszédértés és beszédkivitelezés zavara mellett mozgásos problémák, az olvasás- és írásképeség teljes vagy részleges elvesztése is gyakran nehezíti az ép intellektussal rendelkező személyeknél az állapotukkal való megküzdést. Az volt a cél, hogy a terápiás segítség eljusson a nehezen közlekedő személyek otthonába akkor is, ha kistelepülésen, a rehabilitációs centrumtól távol élnek. A terápiás szolgáltatást biztosító logopédusoknak vállalniuk kellett, hogy havonta egyszer teammegbeszélésre Budapestre jönnek, ahol biztosított volt számukra a szakmai szupervízió, az afázia diagnosztizálásában és a terápiás terv készítésében a legjobb afázia-szakértőkkel való konzultáció lehetősége. A havi konzultációk szervezését a Démoszthenész Egyesület végezte, mely a beszéd-sérültek önálló érdekvédelme területén az egyik legjelentősebb civil szervezet. Szakmai konferenciák szervezésére is sor került.

A COCHLEÁRIS IMPLANTÁCIÓT KÖVETŐ FOLYAMATOS HALLÁS- ÉS BESZÉDFEJLESZTÉS

Ez a segítő kezdeményezés azt célozta, hogy a beültetett eszközzel és a beszédproceszszorral lehetővé tett hallást az érintett személy valóban használni tudja. Ez a program gyermekekre irányult, elsősorban olyan súlyos hallássérültekre, akik még a beszédtanulás előtt veszítették el hallásukat. Felnőttek a műtétet követően igen kevés segítséggel megtanulják használni visszanyert hallásukat, gyermekeknél azonban ez csak hosszabb tanulás eredménye lehet. A társadalombiztosítás csak a műtétet, az implantátumot, az orvosi és audiológiai ellenőrzést támogatja, ma gát a beszédrehabilitációt nem. A tapasztalatok azt igazolták, hogy az orvosi, audiológiai team, kiegészítve a hallássérült szakos gyógypedagógussal, eredményesé teszi a beavatkozást, és ennek következtében a gyermek integrálódni tud a halló közösségbe.

EREDMÉNYEK ÉS MEGOLDÁSRA VÁRÓ PROBLÉMÁK

Az afázia és a cochleáris implantációs program meggyőző eredményei ellenére sem sikerült a társadalombiztosítási feltételekre tett javaslatokat egyértelműen érvényesíteni, bár vannak a pozitív kimenetelre utaló jelek. Az önálló életvitel program nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló törvény 1999. évi módosításában kötelezettségként megjelenő támogató szolgálatok rendszere úgy épüljön ki, hogy abban az érintett fogyatékos személyek önrendelkezésének elve és személyes részvétele is biztosított legyen. Az értelmi fogyatékos személyek intézeteinek átalakítási folyamata felgyorsult, a lakóotthonok száma a program ideje alatt megnégyszereződött. Miközben a kiscsoportos lakóotthon-modell széleskörűen terjedőben van, szükség volna olyan, ezt is meghaladó lakhatási formák kidolgozására és meghonosítására, mint például a támogatott önálló lakhatás, amelynek gyakorlata az európai országokban terjedőben van. Fogyatékos személyek nappali intézményeinek létesítésére és a foglalkoztatás biztosítására a Soros Alapítvány csak egy fordulóban tudott pályázatot kiírni. Ezek folytatását remélhetőleg az európai uniós pályázati források teszik majd lehetővé.

Lányiné dr. Engelmayer Ágnes

Fogyatékosokat támogató programok 1995-2002
millió Ft

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	Összesen
Fogyatékos gyermekek korai szűrése, rehabilitációja	19,5								19,5
Önálló életvitel	48p								48p
	18,7	21,3	30,7	33	30,1	15,6	15,8		165,2
	61p	22p	31p	41p	33p	28p	27p		243p
Kitagolás		2,2	30,9	81,3	80,9	20	15		230,3
		17p	28p	26p	54p	15p	12p		152p
Afázia			16,6	16,6	18,7				51,9
			18p	20p	23p				61p
Cochlea		2	2,1	3,7					7,8
		3p	6p	5p					14p
Gondnokság és érdek érvényesítés								9,2	9,2
								8p	8p
Mindösszesen:									483,6

p=az évenkénti nyertes pályázók száma

NÉHÁNY ÚJABB PUBLIKÁCIÓ
A FENTI PROGRAMOKHOZ

- Csányi Y. (szerk.): *Cochleáris implantáción átesett gyermekek terápiája és fejlődése. Egy Soros project kétéves munkájának eredményei.* Budapest, 2002.
- Dávid A. (szerk.): *Támogatott foglalkoztatás. Értelmi sérült munkavállalók a nyílt munkaerőpiacon.* Kézikönyv. Budapest, 2000, Salva Vita Alapítvány.
- Günzburg, H.: *Pedagógiai Analízis és Curriculum (P-A-C) a szociális és B szemé lyiségfejlődés mérésére értelmi fogyatékosoknál. Az eljárás négy változata.* Szerk.: Kedl M. - Lányiné Engelmayer Á. Budapest, 2000, ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar.
- Házi M. - Kedl M. (szerk.): *Gondok és örömök. Útban az önrendelkező élet felé.* Fogyatékosokkal élő emberek konferenciája. Budapest, 2002, Soros Alapítvány.
- Lányiné Engelmayer Á. (szerk.): *Kiscsoportos lakóotthonok - A szervezés és a tartalmi munka aktuális kérdései.* Budapest, 1999, Soros Alapítvány.
- Lányiné Engelmayer Á. (szerk.): *Kiscsoportos lakóotthonok. Hol is tartunk? Két munkakonferencia tapasztalatai.* Budapest, 2002, Soros Alapítvány.
- Schwarte, N. - Oberste-Ufer, R.: *LEWO. Életminőség a felnőtt korú értelmi fogyatékosok lakóformáiban. Segédeszköz a minőségfejlesztéshez.* Budapest, 1999, Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola.
- Zászkaliczky P. (szerk.): *A függőségtől az autonómiáig. Helyzetértékelés és jövőkép a kiscsoportos lakóotthonokról.* Budapest, 1998, Kézenfogva Alapítvány - Soros Alapítvány.

2001

M = 1:100

Januártól negyvenezer forintra emelkedik a minimálbér. Január 3-án százezer fős tömeg vonul a prágai Vencel térre, a cseh közszolgálati televízió alkalmazottai mellett tüntetve, akik karácsony óta sztrájkolnak a kinevezett vezérigazgató és hírigazgató ellen tiltakozva. Január 15-én a Gazdasági Minisztérium nyilvánosságra hozza a Széchenyi-terv programjához kapcsolódó ötvenöt pályázatot, amelyek százmilliárd forint vissza nem térítendő támogatás elnyerésére adnak lehetőséget. Január 16-án meggyilkolják a Kongói Köztársaság államfőjét, Laurent Kabilát. A Független Kisgazda Pártban nő a belső megosztottság, a Földművelésügyi Minisztérium vezetői körül egyre több botrány pattan ki. Január 20-án Washingtonban leteszi a hivatali esküt az Amerikai Egyesült Államok 43. elnöke, George W. Bush. Január utolsó napján a Magyar Nemzeti Bank forgalomba hozza az új húszezer forintos bankjegyeket Deák Ferenc portréjával.

Február 8-án lemond miniszteri posztjáról Torgyán József; tovább folytatódnak a kisgazda botrányok s a párt széthullása. A hónap folyamán többnapos sztrájkot tartanak a Malév repülőgép-szerelői.

Március 6-án a kormány rendkívüli készültséget rendel el a Tisza, a Túr és a Szamos egyes szakaszain. A beregi körzetet kitelepítik, mert a tiszai gáton áttört a víz, a folyó csak négy nap múlva kezd apadni. Március közepén a tálibok le rombolják a világ legnagyobb Buddha-alakjainak tartott, Bámiján városhoz köze li ókori szobrokat. Március 23-án a légkörben elégnek, illetve a Csendes-óceánba csapódnak a másfél évtizeden át működtetett orosz Mir űrállomás darabjai.

Április elsején a Délkínai-tenger fölött egymásnak ütközik egy amerikai felde rítő gép és egy kínai vadászrepülő, az incidens miatt tovább romlik a két ország vi szonya. Április 26-án a francia Danone cég és a magyar kormány képviselői meg állapodnak abban, hogy nem zárják be a Danone tulajdonában lévő győri keksz gyárat. Másnap a KSH közli, hogy az ország lakossága a 2001. évi népszámlálás első adatai szerint 10 millió 197 ezerre apadt.

Május elején a pápa, az ortodox egyházhoz és az iszlám világhoz való közeledés jegyében Görögországba és Szíriába látogat. Május 13-án a Silvio Berlusconi vezette jobboldal nyeri meg az olaszországi választásokat. Május 22-én Nagycen ken Bereményi Géza rendezésében megkezdődik az 1,8 milliárd forintos költségvetésű *Hídember* című film forgatása. Május 26-án megtartja alakuló közgyűlését a Magyar Demokrata Néppárt és a Vállalkozók Pártja által létrehozott szövetség, a Békejobb Demokrata Unió. Május 29-én az Országgyűlés elfogadja az ún. lex Ré pássyt, amellyel módosulnak a polgári törvénykönyv személyiségi jogok védelmére vonatkozó rendelkezései, bevezetve a sajtó-helyreigazítás mellett a választás jogá nak elnevezett intézményt is. A hónap folyamán az orosz űrkutatás súlyos anyagi gondjai miatt Moszkva beleegyezik, hogy egy Szojuz űrhajó - húszmillió dollárért - elvigye a nemrég üzembe helyezett, nemzetközi űrállomásra az amerikai Denis Titót, a világ első űrturistáját.

Június 6-án az Országgyűlés területfejlesztési bizottsága létrehozza az olimpiai bizottságot, miután a kormány kinyilvánította szándékát, hogy Magyarország 2012-ben olimpiát szeretne rendezni. Június 7-én a Tony Blair miniszterelnök vezette Munkáspárt fölünyes győzelmet arat a brit parlamenti választásokon. Június 12-én az Országgyűlés elfogadja a sorkatonai szolgálat idejének hat hónapra csök kentését, egy héttel később pedig a szomszédos országokban élő magyarokról szó ló ún. státustörvényt. Június 28-án a belügyi szervek kiadják Milosevics volt jugo szláv államfőt a Hágai Nemzetközi Bíróságnak. A genovai G8 csúcson halálos ál dozatot követelő összecsapások zajlanak a rendőrség és a globalizációellenes tüntetők között.

Július 16-án távozik posztjáról a Nemzetközi Olimpiai Bizottság elnöke, Juan Antonio Samaranch, utódává Jacques Rogge-t választják. Július 19-én a bonni klí makonferencián életbe léptetik az üvegházhatást okozó gázok kibocsátását korlá tozó, négy évvel korábbi kiotói jegyzőkönyvet. Július utolsó napjaiban új kisgazda politikai szervezet alakul Reform Kisgazdapárt néven, valamint létrejön a Cigány Pártok Szövetsége. Egy chilei bíróság Augusto Pinochet egykori diktátort fizikailag és szellemileg alkalmatlannak minősíti a tárgyaláson való részvételre.

Augusztus 15-én a Szent Korona előtt tartják meg a Nagyboldogasszony-na pi egyházi és állami milleniumi ünnepséget Esztergomban. A hónap közepén alá írnak a február közepe óta tartó macedóniai polgárháborút lezáró megállapodást. Augusztus végén megalakul a Nemzeti Néppárt olyan volt MIÉP tagokból, akik a párt politikájával egyetértének, de a Csurka-féle vezetést elutasítják. A magyar belpolitikai életet továbbra is áthatják a korrupciós vádaskodások, botrányok. Au gusztus 31-én a Fidesz és az MDF aláírja a 2002-es országgyűlési választásokra szóló együttműködési

megállapodását, melynek értelmében a két párt közös listát állít. A hónap folyamán az izraeli légi erők megölik Abu Ali Musztafát, a Népi Front Palesztina Felszabadításáért nevű szervezet vezetőjét. Szeptember 11-én terroristák négy utasszállító gépet térítenek el az Amerikai Egyesült Államokban. Két gép a World Trade Center toronyépületeibe csapódik, az épületek nem sokkal ezután összedőlnek. A harmadik gép a Pentagonra zuhan, a negyedik Pittsburgh környékén semmisül meg. A másfél óra alatt összeomló WTC romjai között több ezren lelik halálukat. Bush elnök többfrontos háborút hirdet a terrorizmus felszámolására. Szigorú biztonsági óvintézkedéseket vezetnek be szerte a világon. Szeptember 17-én megalakul a Magyar Kisgazda és Polgári Párt, amely a parasztság politikai újraegyesítését tűzi ki céljául. Szeptember 24-én az Országgyűlés hozzájárul ahhoz, hogy a „Végtelen Igazság” katonai művelet során az amerikai fegyveres erők igénybe vehessék Magyarország légterét, a kijelölt repülőtereket.

Októberben tovább folynak az elhúzódó helyreállítási munkák az árvíz sújtotta beregi térségben. Október 7-én megkezdődik az Afganisztán elleni amerikai-brit támadás, a szeptemberi terrorista merényletek értelmi szerzőjének tartott Oszama bin Laden vezette al-Káida, illetve az annak támogatásával gyanúsított tálibok ellen. Október 11-én felavatják a szlovákiai Párkányt és Esztergomot összekötő, háborús romjaiból újjáépített Mária Valéria-hidat. A hónap közepén hazánkban is megszorodnak a lépfenével kapcsolatos vakciázások. Október 23-án az IRA megsemmisíti fegyverezését egy részét. Október végén egyre több kórháztraumatológiája és intenzív osztálya tiltakozik az egészségügy válsághelyzete miatt. A hónap végén az amerikai űrkutatási hivatal Mars körüli pályára állítja az életjelek után kutató Mars Odyssey nevű űrszondát. Ismét kiéleződnek a harcok Kaszmírban India és Pakisztán között. A hónap folyamán több súlyos légi katasztrófa is történik, a hatóságok merényletre gyanakszanak, de utóbb a szerencsétlenségeket balesetnek minősítik.

November 4-én a Nemzeti Panteon 21. parcellájánál bekiabálásokkal és fűty szóval zavarják meg a koszorúzást, amikor ellenzéki politikusok, egyebek közt Mécs Imre rója le kegyeletét. Az Európai Unió november közepi országjelentésében a csatlakozásra váró országok egyik legfelkészültebbikeként említi hazánkat, ám a kritikai észrevételek közt szerepel a korrupció, a közbeszerzési eljárások hiánya, a bíróságok túlterheltsége, valamint a romák helyzete. November 13-án a tálibok ellen harcoló Északi Szövetség elfoglalja Kabult. Az Egyesült Államok új budapesti nagykövete elítéli a hazánkban tapasztalt, a politikai elit bizonyos részéről elhangzott antiszemita és idegengyűlölő kijelentéseket. November 23-án Centrum néven új pártot hoz létre a Magyar Demokrata Néppárt, a Kereszténydemokrata Néppárt, a Harmadik Oldal Magyarországi Egyesület és a Zöld Demokraták. November 27-én az Országgyűlés elfogadja a nyelvtörvényt, melynek értelmében 2003-tól kötelező lesz magyar nyelven is megjeleníteni a gazdasági reklámok szövegét, az üzletek nevét, valamint a közterületeken és a közlekedési eszközökön elhelyezett közleményeket. November 29-én a Magyarországi Református Egyház Zsinata úgy dönt, hogy református lelkész nem lehet politikai párt tagja, s képviselője vagy politikai pártbeli tagsága idején lelkészi szolgálatot nem végezhet. December elején - a tálibok utolsó északi védőbástyája, Kundúz után - elesik Kandahár, a tálibok vallási-szellemi központja is. December 4-én az Alkotmány bíróság nyilvánosságra hozza, hogy alkotmányellenesnek minősül a lex Röpássy, mert aránytalanul korlátozza a véleménynyilvánítás szabadságát. December 13-án a köztársasági elnök az esedékes országgyűlési választások két időpontját 2002. április 7-re és április 21-re tűzi ki. December 20-án aláírják a svéd Gripen vadászgépek tíz évre szóló bérleti szerződését. December 23-án megszűnik a Matáv monopóliuma, a távközlési piac liberalizáció első napján hét újabb cég jelentkezik. 28-án kormányrendelet születik a „magyarigazolványok” kiadásáról a határon túli magyarok körében.

M = 1:10

Január elején Békéscsabán a Mobilitas és a Soros Alapítvány támogatásával ötödik alkalommal rendezik meg az immár hagyományos városi jótékonyági bált.

Február 17-én nemzetközi tanácskozást tartanak Győrben a határmenti regionális együttműködés új lehetőségeiről az uniós integráció jegyében; a rendezvényt az MTA Regionális Kutatások Központja, a Soros Alapítvány és a Friedrich Neumann Alapítvány szervezte.

Március elején a Transparency International nyilvánosságra hozza a Fővárosi Önkormányzat átvilágító jelentését, melynek elkészültét az Alapítvány és a COLPI finanszírozta. A hónap végén a moszkvai Soros Alapítvány felfüggeszti a felsőfokú tanintézetek diákjainak és kutatóinak segélyezését, mivel az orosz kormány új rendelete ezen ösztöndíjakat is 36%-os adóval sújtja. (A moszkvai alap egyébiránt hat év alatt mintegy 80 millió dollárt áldozott az orosz felsőoktatásra és kutatásra.) Április elején a

Magyar Önkormányzati Szövetségek Társulata új nemzetközi Európa-projektet indít alapítványi támogatással a térségbeli önkormányzatok minél teljesebb európai uniós integrálódását elősegítendő. Május 31-én sajtótájékoztatón jelentik be, hogy az Alapítvány Bolyai utcai székházának fogadósintjén megkezdte működését a Nonprofit Szolgáltató Központ, amely elsősorban a Pest megyei civil szervezeteknek kínál ingyenes irodahasználatot, jogi, pénzügyi és pályázati tanácsadást az Alapítvány és a NIOK közös programjaként.

Június elején a mintegy két tucat - korábban az Alapítvány segítségével létesült - ökoiskola körének bővítését tűzi ki célul az oktatási kormányzat környezeti nevelési koncepciója. Eszerint az erdei iskolák támogatására ez évben 16,5 millió az általános iskoláké 50 millió Ft jut. Június 18-án megnyílik az első Hospice Ház Budapesten az OSI és az Alapítvány jelentős hozzájárulásával. Az etnikai konferenciák kapcsán egy sajtótájékoztatón közlik, hogy Soros György mindeddig 22 millió dollárt fordított Szlovákiában különféle roma programokra, ahol becslések szerint az 5 milliós lakosság mintegy 10 százaléka roma. Július 31-én, életének 84. évében elhunyt Vásárhelyi Miklós, a Soros Alapítvány elnöke; augusztus 8-án a Farkasréti temetőben több ezren vettek végbúcsút tőle.

Augusztus elején az MTA, a Friedrich Neumann Alapítvány és a Soros Alapítvány konferenciát rendez „Hazánk európai uniós csatlakozása és az elmaradott térségek felzárkóztatása” címmel. Szeptemberben Halmai Gábor elnökletével megújul a Nagykuratórium: az új elnök Göncz Kinga lesz, a régi tagokhoz - Bojár Gábor, Halpern László, Orsós László, Jakab - két újabb: Majtényi László és Klaniczay Gábor csatlakozik. Ősz től új pályázati programcsoport indul „Hogyan legyünk polgárok?” címmel (Min denki kisebbségi - A szabadság kis körei - A szabadság hagyománya - Közzolgálati médiaprogram), együttvéve mintegy 200 millió forintos kerettel.

Október elején a Vásárhelyi Őszi Hetek nyitó rendezvényeként a városháza dísztermében kistérségi konferenciát rendeznek az Alapítvány és az OSI East-East programjának támogatásával. A Közép-európai Egyetem fennállásának 10. évfordulóját egy a globalizáció „megszelídítéséről” rendezett háromnapos konferenciával ünnepli. Alapítója, Soros György 250 millió dolláros alapot adományoz, mely további 20 évre szavatolja az intézmény függetlenségét és fennmaradását.

November közepén Kondor Katalin, a Magyar Rádió elnöke megakadályozta, hogy az intézmény munkatársai pályázzanak az Alapítványhoz a közzolgálati műsorprogramok készítésére főlajánlott összesen 110 millió Ft támogatásra.

December elején Szerencsen egy oktatásügyi tanácskozáson megvitatják az Alapítvány tanár-diák közös ösztöndíjprogramjának eredményeit. A hónap közepén alapítványi segítséggel új jogsegélyszolgálati programot indít a nyíregyházi Szocio East Egyesület a nők esélyegyenlőségének elősegítésére.

Az Alapítvány ez évi költségkerete mintegy 4,1 millió dollár volt. A 2001-ben megítélt támogatások főbb tételei:

I. Civil programok

East-East	20 928 566 Ft 5 336 \$
Hogyan legyünk polgárok?	24 600 000 Ft
Európai Unió	19 607 970 Ft
Nonprofit Szolgáltató Központ	62 974 600 Ft
Mikrohitel	11 400 000 Ft
Együttműködés a Magyar Máltai Szeretetszolgálattal	7 068 000 Ft
Települési egészségterv	17 078 520 Ft
Általános roma program	12 765 000 Ft 10 526 \$
Roma közösségi ház	7 720 000 Ft
Elnöki keret	39 958 650 Ft
Összesen:	224 101 306 Ft 15 862 \$

II. Egészségmegőrzési programok

Egészségmegőrzési program nyitott kerete	18 591 000 Ft 1 376 \$
Felsőoktatásban tanuló érzékszervi és mozgássérült fiatalok segítése	14 012 000 Ft
Public Health Informatics	5 643 000 Ft 2 655 \$

ASPHER	11 400 000 Ft
Foglalkoztatási programok	38 212 401 Ft
Szenvedélybetegek ellátásának javítása	3 000 000 Ft
Hospice	8 870 000 Ft
Leszakadó rétegek egészségi állapotának javítása	23 007 000 Ft
Roma egészségügyi és rehabilitációs program	11 864 670 Ft
Schweitzer szeminárium	213 000 Ft 150 \$
Összesen:	134 813 071 Ft 4181 \$

III. Információs programok

Információs nyitott keret	5 325 179 Ft
Diáktanácsadó Központok	27 000 000 Ft
East Translates East program	6 250 000 Ft
Könyvtártámogatás	28 678 000 Ft
Információs jogok és civil szervezetek	17 558 000 Ft
Roma média	21 127 872 Ft
Összesen:	105 939 051 Ft

IV. Jogi programok

Jogi programok nyitott kerete	860 000 Ft 200 \$
Emberi jogi és korrupcióellenes program	45 710 000 Ft
Betegjog	18 749 400 Ft
Esélyegyenlőség a joghoz jutásban	19 876 700 Ft
Civil jogérvényesítés a környezetvédelemben	3 280 000 Ft
Mozgó jogsegélyszolgálat	7 690 000 Ft
Fogyatékossgal élő emberek életminőségének javítását elősegítő programok	30 758 000 Ft
Roma jogvédelem	50 311 000 Ft
Összesen:	177 235 100 Ft 200 \$

V. Kulturális és művészeti programok

Cultural Link	20 688 502 Ft 1 932 \$
Kulturális menedzsment	14 855 000 Ft
Cultural Policy	7 125 000 Ft
Bridge of Understanding	6 640 500 Ft
Kultúra és művészetek támogatása	100 510 800 Ft
Vidéki kulturális programsorozatok	25 950 000 Ft
Stúdiószínházi program	35 380 000 Ft
C3 Kulturális és Kommunikációs Központ Alapítvány	50 000 000 Ft
Összesen:	261 149 802 Ft 1 932 \$

VI. Oktatási programok

Oktatási nyitott keret	18 900 000 Ft
Multicenter	40 005 502 Ft
A Közoktatás-fejlesztési program eredményeinek hozzáférhetővé tétele Fulbright-Soros közös ösztöndíjprogram	11 400 000 Ft
Felsőoktatási együttműködési és programinnovációs pályázat	18 810 000 Ft
Szakkollégiumi programok	43 664 237 Ft
	20 500 000 Ft

„If you...” (Soros-Levi's közös program)	4 503 000 Ft
Lépésről lépésre	8 967 076 Ft
Reading and Writing for Critical Thinking(RWCT)	61 565 Ft
Civil kezdeményezések az oktatásban	1 5167 894 Ft
Roma tanár-diák ösztöndíjprogram eredményeinek közzététele	450 000 Ft
Ösztöndíjpályázat felsőoktatásban tanuló roma fiatalok számára	26 000 000 Ft
Innovatív pedagógiai módszerek a roma gyerekek nevelésében, oktatásában	19 815 596 Ft
Roma kultúra oktatása a pedagógusképzésben	5 130 000 Ft
Roma tanulók szakképzése	3 255 391 Ft
Összesen:	236 630 261 Ft
Mindösszesen:	1 159 568 591 Ft 22 175 \$

A 2001. évi hivatalos középárfolyamon számolva mindez **4 090 837 dollárt** tesz ki. Az Alapítvány új munkatársa: Halmi Gábor elnök Távozó munkatárs: Rónai Judit, az Alapítvány PR-menedzsere. Elhunyt: Vásárhelyi Miklós elnök, valamint Mészöly Miklós író, az Alapítvány szépirodalmi kurátora, majd életmű-díjazottja.

M = 1:1

KULTURÁLIS ÉS MŰVÉSZETI MECENATÚRA II.

ELŐADÓ-MŰVÉSZETI TÁMOGATÁSOK 1994-2003

„Az Alapítvány célja, hogy támogassa a magyar társadalom kibontakozását. Mint külföldi nem tudom, és nem is tartom feladatomban meghatározni, hogy ez miből áll - szögezte le az Alapító az akkor még MTA-Soros Alapítvány legelső, 1985 tavaszán kelt évkönyvében. - Úgy vélem azonban, hogy a kulturális és a tudományos élet gazdagodása és sokszínűsége mindenképp hozzátartozik. És az Alapítvány éppen arra törekszik, hogy bővítse a kulturális alkotómunka, a közművelődés, az új kezdeményezések lehetőségét.” Nos, mennyiben igazolódott ez a „szándéknyilatkozat”, s vele az új lehetőségek iránti várakozás? Az Alapítvány első felhívására 135 pályázat érkezett be a legkülönbözőbb - távolról sem csak kulturális vagy tudományos - témákban. Ez a sokszínűség az új és rendhagyó civil intézmény eredendő nyitottságára volt adekvát felelet, bár szűk ségképp előrevetítette a későbbi szakosodás igényét. Valóban, Soros György már az 1984 őszi kuratóriumi ülésen javaslatot tett egy új pályázati konstrukcióra, amely szerint a nyílt pályázat fenntartása mellett konkrét pályázati témaköröket kell megjelölni, és törekedni kell a pályázatok egy-egy témakörön belüli, rangsorolás szerinti elbírálására. Ez a szépirodalmi és a társadalomtudományi pályázatok vagy az önálló könyvtár-támogatási programok esetében csakhamar érvényre sült, ám ahhoz, hogy e szándék maradéktalanul valóra váljék, kedvezőbb politikai viszonyokra, s az immár független Magyar Soros Alapítvány megalapítására volt szükség.

1989-ben, a rendszerváltás „csúcspontjában” maga a pályázati struktúra még jobbra érintetlen marad, annál markánsabb átalakulást jelez bő egy év múltával az 1990-es évkönyv előszava:

„Alapvetően megváltoztatjuk egész működési módunkat. (...) Mostanáig főleg a beérkezett pályázatok alapján szabtuk meg, mire költjük a pénzünket, ezentúl a Kuratórium dönti el, hogy mire szánja a pénzt és milyen feltételrendszer szerint. (...) A Kuratórium a jövőben nem fogad el olyan pályázatokat, amelyek nem illeszkednek az Alapítvány által konkrétan meghatározott és meghirdetett feltételrendszerbe” - nyilatkozta az Alapító.

LÉGIFELVÉTEL A PÁLYÁZATI RENDSZERRŐL

1991-től csakugyan látványos burjánzásnak indulnak az új, konkrét célmeghatározással és pályázati feltételrendszerrel, nagyobb részt saját döntéshozó testülettel rendelkező programok. Mindvégig megmaradt azonban a kulturális területen egy nyitott pályázati lehetőség, hogy esélyt kínáljon az

értékes, bár sehova be nem illeszhető, jobbára új utakat kereső kezdeményezéseknek. Utóbb, 1994-től ez a nyitott pályázati keret házi használatra a „Kultúra és művészetek” elnevezést kapta. Döntési jogkör az első három évben az Alapítvány nagykuratóriuma gyakorolta felette, majd 1997-től 2002-ig önálló szakkuratórium, előbb Géher István, majd Wilhelm András elnöklétével. (Tagjai - egyidejűleg vagy egymást váltva - Barna Imre, Csányi Vilmos, Koltai Tamás, Péter Vladimír, Somlai Péter, Szabó Júlia és Török András voltak.) Az általános pályázati kategórián belül már kezdetől szép számmal kerültek különféle színházi támogatások: a független kisszínházak pályázataitól a rendezők vagy színháztudományi szakemberek egyéni kéréseiig. Az új működési struktúra kialakulásával 1995-ben, más alapítványi profilokkal együtt, a színházügy is önálló kuratóriumot és programot kapott „Stúdiószínházi program” néven. (Elnök Nánay István, tagjai - egyidejűleg vagy egymást váltva: Bérczes László, Csizmadia Tibor, Fuchs Livia, Jákfalvi Magdolna, Kiss Csaba, Mészáros Tamás, Sándor L. István és Szeredás András voltak.) A program első pályázati kiírása 1995-ben a színházi stúdióprodukciók támogatása volt. Egy év múltán a program az Őszi Fesztivál keretében évente megrendezett Soros Stúdiószínházi Napokkal bővült, mely egészen 2003-ig bezáróan rendszeres seregszemléje lett a hazai alternatív színház- és táncprodukcióknak.

1997-ben a Nyílt Társadalom Intézet Előadó-művészeti hálózati programja val együttműködésben, a színházi területen is megjelent egy hálózati program, amely a mindinkább bővülő - Közép-Kelet-Európa, Közép-Ázsia és a Kaukázus immár 28 országában működő - Soros intézményhálózatban bárhol megpályázható volt. Az „Előadó-művészeti képzés” elnevezésű pályázat remek alkalmat kínált arra, hogy a célzott produkciós támogatások mellett a színház, táncosok, színházi technikusok és más szakemberek továbbképzésének biztosításában is tevékeny részt vállaljon az Alapítvány. Hasonló célokat szolgált a hiánypótló „Kortárs előadó-művészeti szakirodalom megjelentetése” nevű pályázatunk 1999-ben. A Stúdiószínházi program 1998-tól három éven át a „Befogadószínházi pályázat” kiírásával kívánta elősegíteni a támogatott produkciók kimozdulását eredeti helyszínükről (ami az esetek több mint negyötödében a főváros volt), illetve hozzájárulni ahhoz, hogy az előadások olyan helyekre is eljuthassanak, ahol nincsenek meg a bemutatásukhoz szükséges hang- és látványtechnikai feltételek. A „Mozgó műhely pályázat” az iménti kiegészítő támogatási formájaként egy több társulat által igénybe vehető, korszerűen felszerelt próbahely kialakítását is lehetővé tette.

A színház mellett a zenei témájú pályázatok is jelentős részt képviseltek a kezdetben közös pályázati programban. Utóbb ez indította az Alapítvány nagykuratóriumát arra, hogy 1996-ban önálló zenei programot hívjon életre saját kuratóriummal. A zenei szakkuratórium (elnöke Újfalussy József, tagjai Gonda János, Demény János, Devich Sándor és Schanda Beáta voltak) úgy döntött, hogy a két leginkább támogatásra érdemes ügy a fővároson kívüli komolyzenei és jazz rendezvények felkarolása, valamint a művészi CD lemezek megjelentetése. Előbbire 5 év alatt 742 pályázónak mintegy 116 millió - míg az utóbbi célra két év alatt 70 pályázónak mintegy 21 millió Ft összértékű támogatást ítéltek meg.

Mind a színházi, mind a zenei mecenatúrához szorosan kapcsolódott a független előadó-művészeti csoportok alkotómunkájának hátterét, feltételrendszerét erősíteni hivatott Kulturális menedzsment program.

A pályázati lehetőségek sokasodása és az Alapítvány lendületes növekedése 1998-1999-ig tartott. 2000-ben az Alapítvány szándéka szerint - hogy támogatásai jelentős részét a fejlődő világ országaiba átcsoportosíthassa - a magyar Alapítvány költségvetése is kevesebb mint felére apadt a korábbi évekhez képest, ami több területen programbezárásokhoz vezetett, és időszzerűvé tette a fokozatos kivonulás stratégiájának kimunkálását. Az új stratégia egyszerűbb programstruktúrával a legfontosabb területek további támogatására helyezte a hangsúlyt, s néhány kiemelt projekt vagy intézmény fenntarthatóságát igyekezett elősegíteni. Ehhez igazodva a két nagyobb részt befogadó pályázat: a Befogadószínházi és a Zenei rendezvénytámogatás megszűnt, s az Alapítvány 2001-ben egy minden művészeti ágra kiterjesztett, új pályázatot hirdetett meg „Vidéki kulturális programsorozatok támogatása” néven. Már a program második félévében kitűnt azonban, hogy valójában egy olyan változatra van szükség, amely néhány kiemelt szerepet játszó befogadóhely, nagyságrendekkel komolyabb támogatásával járulhat hozzá a kortárs művészetek markánsabb jelenlétéhez a vidéki nagyvárosokban; így alakult ki az Alapítvány legifjabb, már csupán két évet megélt kulturális pályázata, a „Kortárs művészeti programhálózat”.

2003-ban a Kultúra és művészetek programok utolsó pályázata is lezárult, a programcsoport megszűnt, s az Alapítvány fokozatos kivonulásának újabb stádiumában már a magyarországi civil szféra megerősítésére összpontosítja stratégiáját, hogy intézményi támogatásokkal biztosítsa e terület mértékadó szereplőinek hosszú távú, független létezését.

Soros György már az 1989-es évkönyv előszavában kifejezte azon reményét, hogy más mecénások, támogató szervezetek is megjelennek Magyarországon, hogy az Alapítvány fokozatos kivonulásával átadhassa majd az újító kezdeménye zések pártolásának felelősségét, hiszen mint írta: „Egy nyitott társadalomnak magának kell gondoskodnia a kulturális értékek istápolásáról”.

PROGRAMOK - KÖZELNÉZETBŐL

Alább az imént felsorolt támogatási formák fő célját és eredményeit kívánom be mutatni - további jellemző adalékokkal, majd írásom végén néhány összegző táblázattal.

Soros Stúdiószínházi Napok (1996-2003)

Az Őszi Fesztivál keretében évről évre megtartott mustra célja az volt, hogy a Stú diószínházi program által támogatott, többnyire kis számú közönség előtt, kevés alkalommal bemutatott - évente 9-12, a kuratórium által kiválasztott - előadás nak nagyobb publicitást és elismertséget szerezzen. Mindemellett nem volt jelen téktelen az SSN egymillió forintos díja sem, melyet a nyertes produkció alkotói új előadás létrehozásához vagy valamely külföldi fesztiválon való részvételhez használhattak fel.

Az SSN nyertes előadásai a nyolc év alatt a következők voltak:

<i>Év</i>	<i>Rendező / Koreográfus</i>	<i>Társulat</i>	<i>Előadás</i>
1996	Ruszt József	Budapesti Kamaraszínház	Othello
1997	Magyar Éva, Horváth Csaba	Sámán Színház	Alakoskodók
1998	Gold Bea		Pártában
1999	Réthy Attila Csiky	Gergely Színház	Lőrinczy Attila: Balta a fülbe
2000	Novák Eszter	Bárka Színház	Kárpáti Péter: Tótféri
2001	Frenák Pál	Frenák Pál Társulat	Lakoma
2002	Schilling Árpád	Kréta kör Színház	W-munkáscirkusz
2003	Pintér Béla	Pintér Béla Társulat	Parasztopera

A díjért minden évben rendkívül szoros verseny folyt, a zsűrinek egy mechanikus, pontozásos rendszert kellett kialakítani, áthidalandó a sok esetben lehetetlen - mert összehasonlíthatatlan előadások közti - választást.

A Soros Stúdiószínházi Napok és a program szakmai záróeseménye 2003 őszén a Szkéné Színházban rendezett konferencia volt: „A Kockázat szépsége - alterna tív művészeti finanszírozás a Soros Alapítvány után” címmel. (Szerkesztett szöve ge egyaránt olvasható az Alapítvány weblapján és a nemrég megjelent 2003-as évkönyvben.)

Előadó-művészeti képzés (1997-1999)

A Nyílt Társadalom Intézet Előadó-művészeti hálózati programjával együttműködésben futtatott pályázat az alábbi két kategóriában nyújtott támogatást:

1. Színházi szakemberek külföldi képzése

Gyakorlattal rendelkező, 40 év alatti színházi szakemberek pályázhattak a kortárs művészeti irányzatokat, új technikákat és módszereket tanító külföldi kurzusokon való részvételük résztámogatására (tandíjra, részvételi díjra, napidíjra, valamint a repülőjegy és biztosítás költségeire).

2. Színház- és táncművészeti kurzusok, továbbképzések magyarországi megrendezése

Felsőoktatási és kulturális intézmények, szervezetek, valamint magánszemélyek pályázhattak Magyarországon megrendezésre kerülő, kortárs művészeti irányzato kat, új technikákat tanító kurzusok támogatására. Emellett neves külföldi, kortárs irányzatot képviselő mesterek meghívásához is lehetett támogatást igényelni.

A sok kiváló kurzus listájából kiemelkednek a bábművészeti képzések, mint például a győri Vaskakas Bábszínház által szervezett tíznapos workshop Krzysztof Rau vezetésével, vagy a Színház és Filmművészeti Főiskola báb szakos hallgatóinak szervezett kiegészítő képzések támogatása. Örömteli volt a sok jó kortárs táncos képzés, ezek között is kiemelkedtek a Műhely Alapítvány és a Trafó együttműködésében megvalósítottak. Sajnos kevés volt a technikai jellegű pályázat, szintén a Műhely Alapítvány szervezett fénytervezési kurzust.

Befogadósínházi pályázat (1998-2000)

A pályázat azzal a kettős céllal jött létre, hogy elősegítse a kísérletező stúdiósínházi előadások szélesebb körű ismertségét, és hogy a Soros Alapítvány stúdiósínházi pályázatán támogatást nyert előadások eljuthassanak vidéki játszóhelyekre.

A pályázaton olyan nem fővárosi kishírházak vehettek részt, melyek állandó saját társulat híján elsősorban befogadósínházi jelleggel működtek. Így több éven át támogatni tudta az Alapítvány az egri, a pécsi, a soproni és a szegedi befogadó helyeket, de egy-egy évben örömmel fogadta és támogatta a kuratórium egy dunajvárosi és egy szomathelyi befogadó kezdeményezés pályázatát is. A színházak az Alapítvány által kibocsátott listáról választhatták ki az általuk preferált előadásokat. Legalább három produkciót kellett meghívni, és valamilyen könnyebb három előadásra. Az elnyert támogatás a vendéjáték-sorozat teljes költségeinek maximum kétharmadát tehetette ki, az elnyerhető legmagasabb támogatás kétfélmillió forint volt.

Vidéki kulturális programsorozatok támogatása (2001-2002)

A program a 2000-ben befejezett „Zenei rendezvények és befogadósínházi pályázatok” - összevont és minden művészeti ágra kiterjesztett - folytatása volt.

A pályázat célja a magas kultúra iránt érdeklődő közönség körének szélesítése volt minden művészeti ágban.

A programban civil szervezetek, magánszemélyek, vidéki önkormányzatok vagy vidéki önkormányzat fenntartásával működő intézmények, továbbá hivatásos együttesek, csoportok, művészek pályázhattak vidéki művészeti rendezvénysorozatok résztámogatására.

Előnyt élveztek azok a pályázatok, amelyek országosan ismert, rangos együttesek/művészek vagy tehetséges pályakezdők fellépéséhez kértek támogatást.

Hosszú oldalakon át sorolhatnánk a támogatott rendezvényeket, amelyeken ha zánk legrangosabb együttesei léptek fel valamennyi megyeszékhelyen és nagyvárosban, de olyan kisebb településeken is, mint például Berhida, Berze, Cserhátúr, Cserfő, Etyek, Herend, Isaszeg, Jászapati, Budakalász, Kisvárd, Alsóócsa, Rőjtökmuzsaj, Dédestapolcsány, Mánfa, Martonvásár, Püspökladány, Rábapatona, Tiszakécske, Dunaföldvár, Csorna, Zalaszentgrót - megközelítőleg sem a teljesség igényével.

Kortárs művészeti programhálózat (2002-2003)

A program célja a kortárs művészet iránt érdeklődő közönség körének szélesítése volt egy-egy településre koncentrálva, jelentős mértékben hozzájárulva az adott régió egész évi kortárs művészeti kínálatához és a programok promóciójához.

A pályázat útján öt vidéki intézmény nyerhette el a programban való részvétel lehetőségét. Ezek a MASZK (Szeged), a Mediawave (Győr), a pécsi Művészetek Háza, a Pécsi Harmadik Színház és a Pannon Várszínház Színművészet-fejlesztési Kht. (Veszprém) voltak. A pályázaton nyertes intézmények tízmillió forint nagy összegű támogatásban részesülhettek, amelyet a Soros Alapítvánnyal együttműködve kialakított, egész éves kortárs művészeti programsorozat lebonyolítására - a befogadott programok közvetlen költségeire - utazási, szállítási, személyi és közvetlen dologi, pl. bérleti díj, díszlet - és promóciós költségeire fordíthattak.

A pályázaton olyan nem fővárosi kishírházak, kulturális szervezetek vehettek részt, amelyek rendelkeznek színházi előadások, zenei rendezvények, kiállítások befogadására alkalmas térrel és technikai eszközökkel, valamint a fenti programok szervezésében jártas munkatárssal.

A művészeti ágak minél teljesebb körű megjelenésének céljával a pályázó szervezet együttműködésre léphetett a vele egy városban működő, befogadóhellyel rendelkező más szervezetekkel.

A pályázatok elbírálásánál előnyben részesültek azok a szervezetek, amelyek a programsorozat lebonyolításához más forrásból, elsősorban a helyi önkormányzattól vagy helyi szponzoroktól is támogatást tudtak biztosítani.

Zenei program (1996-2003)

1996 elején, az egyre növekvő igényekre reagálva (a Kultúra és művészetek program ramba beadott pályázatok közel 30%-a zenei jellegű volt) az Alapítvány kuratóriuma úgy döntött, hogy a Kultúra és művészetek program terhére elkülönít egy keretet a zenei témában beérkező pályázatok támogatására, és a pályázatok elbírálására felállít egy zenei szakkuratóriumot.

A szakkuratórium első ülésén a kurátorok definiálták a programot, és legfontosabb szempontként a vidéki zenei élet élénkítését, a zenehallgatók táborának bővítését nevezték meg. Az aránylag kis keretet a kuratórium arra kívánta fordítani, hogy igényes fellépéseket produkáló, budapesti vagy vidéki központokban működő kisebb létszámú csoportok - kamarazenekarok, kamaragyüttesek vagy szólóisták - olyan helyekre is eljuthassanak produkciójukkal, ahol az Alapítvány támogatása nélkül a helybeli közönség nem részesülhetne értékes élő komolyzenei élményben. Így került sor számtalan vidéki zeneiskolában és művelődési központban megvalósult koncert támogatására, de olyan, mára hagyományossá vált, rangos esemény elindulását is segítette a program, mint például a Földvári Zenei Napok, vagy a nemzetközi Dzsesszmély Nemzetközi Jazz Napok. Ezek és a hasonló projektek mellett olyan rendkívüli jelentőségű, nagy hagyománnyal rendelkező programok életben maradását és fejlődését is támogattuk, mint például a Soproni Régi Zenei Napok, vagy a Bartók Szeminárium.

Zenei CD program (1998-1999)

A program hivatásos együttesek, szólóisták és zeneszerzők CD hanglemezeinek kiadásához nyújtott támogatást, a komolyzene és a jazz műfajában.

A pályázóknak árajánlatot tartalmazó részletes költségvetési tervet kellett készíteniük, amely tartalmazta a minden részletében kidolgozott műsortervet is.

A két év alatt 78 kortárs CD-produkció nyert támogatást összesen 23 millió forint értékben. (A részletes eredménylistákat ld. az Alapítvány honlapján: www.soros.hu)

VÉGSZÓ GYANÁNT

Summázatként elmondható, hogy az Alapítvány az elmúlt tíz évben változatos és leleményes támogatási formákkal próbálta segíteni a magyar előadó-művészet külföldi ágait saját - kezdetben lendületesen bővülő, majd egyre szűkebb - forrásból. Sok száz igényes produkció megvalósításához járult hozzá, és az emlékeztető művészi élmények sokasága remélhetőleg számottevően gyarapította a kortárs színház-, tánc- és zenebarát közönség hazai táborát, főként az újra mindenkor fogékony, valódi kulturális élményekre éhes fiatalság köréből újabb híveket toborozva. Az alábbi statisztikai összesítés, úgy vélem, mindennél többet mond, hiszen a magyar előadó-művészet az 1993 és 2003 közötti tíz évben tucatnyi nyilvános pályázati program keretében csaknem 1 milliárd forint Soros-támogatást „nyert”. Bárha kerülne minél több önzetlen mecénás, ki e szerepet a jövőben átvállalja - a kortárs művészet és mindannyiunk javára.

Arnold István

Az előadó-művészeti programok pályázati támogatásai 1993–2003 (millió Ft)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	Össz
Kultúra és művészetek program	16	32	23	45	20	35	35	41	39	39		325
Kulturális menedzsment	21p	36p	49p	72p	55p	99p	73p	64p	64p	42p		96
Színházi stúdióprodukciók			9	36p	83p	40p	42p	35p	13p			251
Zenei rendezvények			13	28	33	39	25	29	33	51		116
Előadó-művészeti képzés			57p	105p	78p	99p	70p	76p	94p	116p		17
				5	24	48	24	15				
				5p	213p	277p	144p	103p				
					5	4	8					

	15p	15p	20p				
Befogadósínházi pályázat		4	5	5			14
		4p	4p	5p			
Mozgó Műhely			15				15
			1p				
Zenei CD program		10	11				21
		33p	37p				
Kortárs szakirodalom			7				7
			5p				
Vidéki kulturális programsorozatok					24	29	53
					146p	97p	
Kortárs Művészeti Programhálózat						37	27 64
						5p	3p
Mindösszesen:							979

p= a nyertes pályázók száma

VISSZATEKINTÉS A STÚDIÓSÍNHÁZI PROGRAMRA

Csaknem egy évtizede már, hogy néhány rendező azzal a hírrel keresett meg: a Soros Alapítvány fontolgatja, miként tudna segíteni az alternatív színházakon. A hír igaznak bizonyult, s mivel jó ideje foglalkoztam már a struktúrán kívüli színházzal, annak művészi és finanszírozásikérdéseivel, egyszeriben belecseppentem a stúdiósínházi program előkészítésébe. A Soros Alapítvány ezt megelőzően már támogatott néhány együttest vagy alkotót, de ez elsősorban a demokratikus Magyarország megteremtésének programja keretében szerepet vállaló, színházi tevékenységet (is) folytató civil szervezeteknek vagy másként gondolkodóknak szóló akció volt. Így kapott néhány csoport a kilencvenes évek legelején számítógépet s egyéb berendezést, illetve mehettek színházi emberek európai vagy amerikai tanulmányútra. A kilencvenes évek közepére azonban olyan gyökeres változás következett be a színházi - s különösen az alternatív színházi - világban, amely az értékteremtés és -őrzés intenzív támogatásának szükségességét helyezte előtérbe.

A nyolcvanas évek második felére egyre-másra születtek azok a színházi csoportosulások, amelyek tagjai szűknek érezték a hivatalos színházi kereteket. Ez az elégedetlenség nem feltétlen politikai vagy ideológiai szembenállásból fakadt, sokkal inkább a művészi szabadság kiélésének vágyából eredeztethető. Azok az együttesek tudtak huzamos ideig és művészileg magas színvonalon létezni, amelyeknél a közösségi létforma erősítése és a művészi alkotás együtt határozta meg a csoport és tagjai tevékenységét. Az évtized végére - mindenekelőtt a főváros segítségével - sikerült már némi anyagi forráshoz is juttatni ezeket a struktúrán kívüli színházakat, ami azonban az akkori körülmények között is igen csekélynek volt mondható.

A rendszerváltással együtt járó remények természetesen az alternatív választó művészcsoportok esetében is hallatlanul nagyok voltak, hiszen joggal gondolhatták, hogy az ideológiai befolyásolás különböző formáinak megszűntével az alkotás folyamata akadálytalan és szabad lehet.

Megsokasodtak a színházi szabadcsapatok: új erőre kaptak a régóta, de a körülmények szorítása miatt csak korlátozott rendszerességgel működő együttesek; egy-egy produkció létrehozására olyan alkotók álltak össze, akik a szerződésrendszerből adódóan soha nem tudtak együtt dolgozni; addig háttérbe szorult-szorított műfajok - mindenekelőtt a kortárs tánc - képviselői találtak egymásra; mások műhelymunkára szövetkeztek.

Az alternatív színház természetesen nem csupán az alkotók, hanem a közönség szempontjából is jelentős szerepet töltött be. A kilencvenes évtizedet minden szempontból, így színházi értelemben is az értékválság jellemezte, s ez mindenekelőtt abban mutatkozott meg, hogy a nézők jelentős hányada elhagyta a hagyományos kulturális-művészeti intézményrendszert. Hogy miért, ennek több oka is lehetett. Egyrészt mivel az emberek a társadalmi aktivitás más formáit keresték és találtak meg, másrészt mert életszínvonaluk radikálisan leromlott, vagy mert úgy találták, hogy az adott gazdasági, társadalmi kérdésekre a művészet képtelen érvényes válaszokat adni. A színházak

ugyanis légüres térbe kerültek, keresték helyüket a megváltozott körülmények között, s a legáltalánosabb kitérés irányát a popolaritásban vélték megtalálni, azaz műsorukban, játéktípusukban egyre inkább kommercializálódtak. Nem mellékesen: az akkoriban kidolgozott színházfinanszírozási rendszer is erre ösztönözte őket.

Ebben a szisztémában az addig több-kevesebb művészi igényességgel működő stúdiószínházi tevékenység is háttérbe szorult. Az alternatívok pedig teljes mértékben kimaradtak az állami finanszírozási rendszerből, csupán különböző, igen alacsony összegű alapoknál pályázhattak. Ezen a helyzeten az 1994-95-ös gazdasági megszorítások csak rontottak.

Ilyen előzmények után született meg a Soros Alapítvány elhatározása, hogy létre hozza a stúdiószínházi programot. Mivel Európa-szerte megfigyelhető az a funkciómegosztás, miszerint a nagyszínházak elsősorban a nagyközönség ízlését szolgálják, míg a kis- vagy stúdiószínházak lettek a kísérletezés, az új formák és a kort kifejező, gondolati és világnézeti szempontból valóban kortársnak tekinthető alkotások helyszínei, az Alapítvány szigorúan a kisformák (kettő-tíz szereplő, maximum százötven nézőt befogadó tér) támogatását tekintette feladatának.

Természetesen nem az volt a cél, hogy az Alapítvány oldja meg az egész alternatív színházi réteg anyagi gondjait, hanem, hogy alapot teremtsen a különleges élményt ígérő, elmélyült színészi alakításokra és a színpadi hatáselemek komplexitására épülő műhelymunkához, az állami fenntartású és az alternatív színházak közötti formálódó, kölcsönös előnyökkel járó, szabadabb együttműködéshez, a színpadi formanyelv megújításához.

Ezen elgondolás jegyében az első perctől kezdve nyitottan tekintettük a pályázatot, azaz nem tettünk különbséget a stúdiószínházak és az alternatívok, a régóta együtt dolgozó és az egyetlen projektre szerveződő csoportok, a - második évtől kezdve - tánc és mozgásszínházak, a gyerekelőadásokat létrehozók és a prózai társulatok között. Ez a pályázat kifejezetten a produkciókat támogatta, tehát a pénzt nem lehetett csoportok fenntartására vagy színházak általános rezsijére fordítani.

Ezért ragaszkodtunk ahhoz, hogy a pályázatot ne intézmény, hanem minden esetben rendező vagy koreográfus, tehát maga az alkotóművész nyújtsa be.

A program soha nem akarta egymaga dotálni a projekteket, de fontosnak tartotta, hogy az értékesnek tűnő kezdeményezések elindulhassanak, a kezdő tőkével rendelkező művészi vállalkozások kiteljesedhessenek. Ebből az elvből következett, hogy a pályázaton elnyerhető összeg - az évek során emelkedő mértékben - maximum volt. Kezdetben kiegészítő támogatást lehetett kérni kortárs magyar dráma bemutatásához, új, értékes fordítás készíttetéséhez, eredeti színpadi zenéhez, különleges vizuális hatásokhoz és az alternatív-hivatásos színházi együttműködéshez. Később, amikor az új magyar dráma más színházi szférában is keresetté vált, vagy a két eltérő érdekeltségű színházi réteg kooperációjára egyre kevesebb esély mutatkozott, a kiegészítő támogatás megszűnt, illetve beépült a maximált összegbe.

A hazai színházi pályázatok közül mindmáig ez az egyedüli, amely folyamatosan figyelemmel kísérte a nyertes pályaművek sorsát, azaz a kurátorok nemcsak megítélték a dotációt, de az elkészült produkciókat látták, sőt arra is figyeltek, hogy megtörtént-e a pályázat tárgyát képező műötödik előadása, hiszen a támogatás második részletét csak ez után lehetett lehívni.

Az évi két fordulóra rendszeresen több mint kétszáz pályázatot adtak be, s általában a kérések mintegy negyven százalékát tudtuk támogatni. A megvalósult előadásokból válogattuk ki azt a tíztizenkét legjobbnak tartottat, melyek a minden év novemberében megtartott Soros Stúdiószínházi Napokon reprezentálták az alternatív színházi élet színvonalát, irányzatait, a pályázat eredményességét.

Két-három év után kiderült, hogy nem elég csak a produkciók létrejöttét támogatni, az alternatív színházak körében ugyanis számos olyan probléma vált egyre nyilvánvalóbbá, amelynek megoldásában, vagy legalább enyhítésében szintén jelentős szerep jutott az Alapítványnak. A legfőbb gond az volt - s részben ma is az -, hogy a csoportok a támogatásuk nagy részét kénytelenek próbaterelem, illetve az előadásokhoz szükséges technikai (világító és hangosító) felszerelés bérlésére fordítani. Emellett nem volt, s igazából ma sincs megoldva az alternatív színészek, a kortárs táncművészeinek képzése, illetve továbbképzése. Nagyon gyér a magyarul hozzáférhető színházelméleti szakirodalom, különösen igaz ez a kortárs művészetet foglalkozó szakkönyvekre. Az elkészült előadások - mindenekelőtt a táncprodukciók - megtalálják ugyan a maguk közönségét, de ez viszonylag szűk réteg, s ahhoz, hogy a kortárs művészet szélesebb körben ismertté és kedvelté váljon, erős tevékenységre lenne szükség, s mindenekelőtt olyan játszóhelyek kialakítására, amelyek be tudják fogadni a különböző stílusú produkciókat. Természetesen szép számmal vannak ilyenek, de zömmel a fővárosban.

Mindezekből adódtak az újabb feladatok. A legjelentősebb kezdeményezésnek a technikai park telepítésére kiírt pályázat számít, ugyanis a Soros Alapítvány egy igen jelentős kiszolgáló technikai apparátust bocsátott az alternatív színházak részére, amelynek karbantartását és kölcsönzését végül is az Artus Színház nyerte el s működteti - a használók közmegelegedésére. A Soros Alapítvány által támogatott csoportok kedvezményesen vehetik igénybe a technikai parkot, míg más együttesek piaci áron juthatnak hozzá.

Éveken keresztül mód nyílt arra, hogy - főleg - vidéki színházak és színház szerűen működő művelődési intézmények támogatást kapjanak a stúdiószínházi program kurátorai által javasolt előadások meghívására. A program igyekezett anyagi segítséget nyújtani neves külföldi szakemberek Magyarországon rendezett workshopjain való részvételhez, illetve külföldi tanulmányutakhoz. Ezeket első sorban a táncosok vették igénybe. A szakirodalom kiadásának támogatására viszont csak egyszeri kísérletre futotta a program erejéből. Bár a kiadási jogok megszerzése, a fordíttatás, a lektoráltatás, a kiadó és pénzügyi partner megtalálása stb. nagyon hosszú időt igényel, mégis megjelent néhány olyan könyv, amelynek megszületéséhez a stúdiószínházi program is hozzájárult. Van, amivel a maga célkitűzéseire és az igényekhez képest adós maradt a program: mindenekelőtt a próbaviszonyok javításával. Elengedhetetlenül fontos lenne, hogy egy vagy több olyan osztott terület nagy épület létezzen, amelyben egymással párhuzamosan - s főleg kedvezményesen áron - dolgozhatnak a különböző csoportok, együttesek. E befogadóképességű üzemeltetése hasonló elveken nyugodhatna, mint a technikai parké. Változatlanul megoldatlan a stabil alternatív színházak középtávú anyagi biztonságának, ezzel együtt a művészi tervezettség feltételeinek a megteremtése, illetve az alternatív színházi produkciók forgalmazása.

A magyar színházi élet integráns, megkerülhetetlen szektora lett az alternatív - vagy ahogy mostanában szokás nevezni: struktúrán kívüli - színház. Ez hosszú folyamat eredménye, s a folyamat aktív alakítója volt a Soros Alapítvány stúdiószínházi programja is. Természetesen nem elsősorban azzal - a sokszor jelképes - összeggel, amelyet a csoportoknak és alkotóknak juttatott, hanem mindenekelőtt azzal a következetes értékszemlélettel, amely a támogatások filozófiáját jelentette. A program nem dotálta az olcsóságot, a zavarosságot, a kommerszet, de segítette a kísérletezést, vállalta a bukás kockázatát, egyaránt odaállt a tehetségüket már igazolt művészek s a pályán első, botladozó lépéseiket tevők mellé. Folyamatokban igyekeztünk gondolkodni, figyelemmel kísértük s a magunk eszközeivel építeni próbáltuk az arra érdemes alkotók pályáját.

Talán szerénytelenség nélkül állíthatjuk: abban, hogy például a Krétakör Színház, Pintér Béla Társulata, a Mozgó Ház Társulat, a Közép-Európa Táncszínház, a Stúdió K. országos, illetve világhírré tett szert, hogy - többek között - Alföldi Róbert, Zsótér Sándor, Schilling Árpád, Horváth Csaba, Bérczes László rövid idő alatt jelentős színházi alkotóvá vált, hogy - a több száz pályázóból csak néhányukat említve - Csabai Attila, Balázs Zoltán, Ladjanszky Márta, Guelmino Sándor berobbanhatott a művészeti közéletbe, kicsit a mi segítő figyelmünk is közrejátszott.

Bevallom, kissé aggodalmas vagyok, ha a következő évekre gondolok: hogyan fog alakulni ezen együttesek és alkotók sorsa? Milyen jövő vár a most pályára lépőkre? Mivé válik a színház, ha beszűkül a kísérletezés, a szabad alkotás lehetősége? Márpedig a jelek nem biztatóak, hiszen bizonyos tekintetben ma ugyanolyan nehéz helyzetben vannak az alternatívát vállalók, mint annak idején, amikor a stúdiószínházi program elkezdte munkáját. Sok-sok színházi és táncscsoport, valamint egyéni alkotó nevében is állíthatom: a nyolc éves színház-támogató szerep vállalás befejeztével nagyon fog hiányozni a Soros Alapítvány kiegyenlítő szerepű, orientáló támogató jelenléte.

Nánay István

A C3 NYOLC ÉS FÉL ÉVE

1996 januárjában először nyílt arra lehetőség Budapesten, hogy az érdeklődő kiállításlátogató közönség ne csupán megismerhesse, de több mint egy hónapig nyilvános térben ingyenesen használhassa is az internetet: öt gép állt rendelkezésre, hogy a world wide webben, a világhálón „szörfölhessen” bármely látogató a nyitva tartási idő alatt - ennek a kiállításnak *A pillangó-hatás* volt a címe. Egyfelől jól illeszkedett abba a sorozatba, mely a Soros Kortárs Művészeti Dokumentációs Központ (SCCA) tevékenységét akkor már több éve jellemezte - példaként az 1991-es Sub voce vagy az 1993-as Polifonia említhető -, másfelől viszont jelentős újítások sorát hozta, legalábbis a magyarországi gyakorlatban. Magán a kiállításon - a fent említett, korfestő újdonságon túl - együttesen szerepeltek médiatörténeti emlékek a legfrissebb hazai és nemzetközi műalkotásokkal, s egy lokális adatbázis tette lehetővé az előkészítés idején feltárt források jó részét a „vision station” névre keresztelt célkomputereken. *A pillangó-hatás* azonban nem csupán egy kiállítás volt, hanem komplex

rendezvénysorozat, tudományos konferenciákkal, vetítéssorozat tal, színházi és egyéb rendezvényekkel, melyhez önálló website is készült (elérhető: <http://www.c3.hu/scca/butterfly/index.html>).

Az SCCA program vezetői, Szekeres Andrea és Mészöly Suzanne a Múcsarnok egyik emeleti szobájában dolgoztak. A központ fő profilja megalakulása (1985) óta a hazai művészekről készült (ma már jórészt on-line is elérhető: <http://doku.mentumtar.c3.hu/>) dokumentációk összeállítása, a művészek kiállításainak, kata lógusainak támogatása volt, mely a rendszerváltással némileg módosult, s az 1990- es évek közepére jelentős átalakuláson ment át (<http://www.c3.hu/scca/index.hu.html>). A *pillangó-hatás* minden korábbinál nagyobb vállalkozása volt e központnak, s igen jelentős előkészítő munka állt mögötte. Emlékszem, hogy magam 1994 végétől dolgoztam a projekten, s az előkészítő majd szervező és rendező stáb a megnyitó közeledtével folyamatosan nőtt. Fontosnak tartom itt rögzíteni, hogy bár a *pillangó-hatást* „kurátorként” Mészöly Suzyval ketten jegyezzük, a koncepcióalakításban kezdetektől meghatározó szerepe volt (a website-ot is tervező, kiállítóként az első hazai VRML művel részt vevő) Szegedy-Maszák Zoltánnak. Alighanem a rendezvény kivételes sikere vezetett ahhoz, hogy ez a csapat kapott meg bizást 1996 elején a Soros Alapítvány tervezett új programja, a majdani C3 koncepciójának kialakítására.

Nem tudom, hogy egyértelmű válasz adható-e arra a kérdésre, kinek az ötlete volt a C3: bizonyos, hogy meghatározó szerepe volt a döntéshozó kuratórium mel lett a Soros Alapítvány akkori igazgatójának, Bakonyi Évának, s az is, hogy a pro jekt létrejöttét több véletlen egybeesés segítette. A program döntő eleme az inter net magyarországi elterjedésének segítése, a hálózati kultúrával kapcsolatos isme retek terjesztése volt, valamint pályázati úton történő hozzáférés biztosítása a non profit és kulturális szférának. Mindebben a művészetnek látszólag kevés helye len ne: viszont volt egy csapat, amely valami hasonlót már megvalósított, épp a művé szeti közegben. És volt egy remek, várbeli épület, amelynek - a Soros Alapítvány Bolyai utcai székházba költözése után - megfelelő funkciót kellett találni, és vé gül volt egy átalakulóban lévő program (az SCCA), melynek elhelyezése egyéb ként sem volt megfelelő s amelynek egy új, médiaművészetet támogató profil to vábbélést jelenthetett. Így már a *pillangó-hatás* kiállítás bezárása előtt, s utána is mind többször találkozott az az alkalmilag összeállt, de sikeres csapat ezen új - és rendkívül gyorsan megoldandó -, három évre tervezett, kísérleti program létre hozása érdekében, mely kezdetektől magában rejtette egy új típusú médiaközpont megvalósításának lehetőségét. Az említettek mellett a projekt kulcsemberevé Tü dős András vált - akit mind a hálózatépítéssel kapcsolatos ismeretei, mind pedig kivételes munkabíró képessége és energiái szinte predestináltak arra, hogy vele a program rekordidő alatt megvalósíthatóvá váljon. Ekként az említett, Országház utca 9-ben álló épület átalakításával, hálózati és egyéb felszerelésével együtt 1996. június 26-án készen állt a megnyitásra.

Mindehhez persze nélkülözhetetlen volt két társalapító vállalat, a Matáv Rt. és a Silicon Graphics Magyarország - ahogy mondani szokás - „szerepvállalá sa”: előbbit Straub Elek elnök-vezérigazgató, utóbbit Halász Gábor, az akkori vezető képviselte, amit egyébként ne formális, hanem aktív és meghatározó je lenlétként gondoljon el az olvasó (mindketten jelenleg is a C3 Alapítvány kura tóriumának tagjai). Az új programra - így, utólag visszatekintve látható - egy értelműen büszkék lehetnek az alapító személyek és szervezetek, s innen nézve nem túlzás, hogy a megnyitónak Soros György mellett két miniszter, Magyar Bá lint és Lotz Károly jelenléte, valamint a köztársasági elnök, Göncz Árpád levele adott nyomatékot.

A projekt hétköznapjai azonban nem a megnyitó után kezdődtek - ami két tényt említve is nyomban világossá válhat: Az első hivatalos találkozóra 1996. április 28-án került sor, melyen a Soros Alapítvány kuratóriumát Vámos Ti bor akadémikus képviselte, jelen volt az új program kuratóriuma, valamint a C3 munkáját ezt követően több mint egy évig segítő nemzetközi tanácsadó testület tagjai (Richard Kriesche médiaművész, professzor, Kathy Rae Huffmann, kurá tor, Marina Grzinic, kurátor, videóművész, Siegfried Zielinski professzor, a köl ni KhM alapító rektora). Kalandos történet volt az új program honlapjának be jegyzése is: a c3.hu volt Magyarországon az első kétbetűs domain, mely meg változtatta a domain regisztráció hazai gyakorlatát, hiszen a regisztrálás körül támadt vita vezetett az Internetszolgáltatók Tanácsa (ISZT) létrejöttéhez, mely szervezet máig felelős a domain-bejegyzésekért. Az is tény, hogy az előkészítés ben résztvevők közül többen nem kezdték meg a munkát a C3-ban a megnyi tó után, kiegészült viszont a stáb új, meghatározó személyekkel, mint például az informatikus Fernezelyi Mártonnal.

Az új program - pontosabban programok halmaza: az említett SCCA, a Soros Alapítvány programjaihoz nyújtott szolgáltatások, a C3 szolgáltatásai és program jai - együttesen igen sokrétű aktivitást fedtek, mely talán közvetlenül nem is lát ható a rövid (egyébként máig alkalmazott) küldetésnyilatkozatból: „A C3 Kultu rális és Kommunikációs Központ mindenki számára nyitott,

nonprofit intézmény, amely a kommunikációval, kultúrával és a nyílt társadalommal kapcsolatos kísérletezés és fejlesztés terepe, segítve mindenekelőtt a művészeti, tudományos és technikai szféra találkozásait és kooperációját." A konnektivitás biztosítását röviden áttekintve, az első időszakban 42 középiskola kapott bérelt vonalon (64K) hozzáférést, amely (a Sulinet indulása után) 1998-tól majd két évre vidéki városi könyvtárakhoz került; dial-up hozzáféréshez jutott a Közoktatási Információs Hálózat (Megyei Pedagógiai Intézetek és Szolgáltató Pontok, 46 db), iskolai könyvtárak (205), önfejlesztő iskolák és közösségi iskolák (97 ill. 6), roma hálódészítés (5 bérelt vonal, Frame Relay), szakértők, kistérségi programok (58 dial-up). Ehhez társult a civil társadalom, az NGO-k számára nyújtott dial-up hozzáférés és ingyenes tárhely, s a tanfolyamok: 1996 novembertől: 223 dial-up, 1997 júniusától: 322, 1998 januárjától: 180, 1998 júniusától: 257, összesen: 982 dial-up. Ezen túl, részben önfelnszírozó módon több szervezet kapott bérelt vonalat, illetve nagyobb sáv szélességű kapcsolatot (pl. Zöld Pók Alapítvány, Goethe Intézet, Collegium Budapest, CEU-OSI, Soros Alapítvány, Ludwig Múzeum).

Kezdettől kimondatott: ha a három évre tervezett kísérleti program sikeresnek bizonyul, a C3 önállóul, amiből egyenesen következett, hogy bár az első három évben a C3 egyik programja volt a Soros Alapítványnak, gyakorta önálló intézményként vált a külvilág számára azonosíthatóvá. Talán ez a kérdés, hogy program vagy intézmény-e a C3, vezethetett az első jelentős személyi változáshoz, vagyis ahhoz hogy 1997 tavaszán a Soros Alapítvány megvált Mészöly Suzanne-tól, a C3 első tíz hónapjának egyik főszereplőjétől (http://www.heise.de/tp/deutsch/pop/topic_0/4014/2.html).

Az az ötlet, hogy a kuratóriumi elnök döntéshozói, ám gyakorlatilag inkább reprezentatív szerepkörét cseréljem fel a programigazgatói - konkrét munkát jelentő - feladatokkal, tudtommal Szekeres Andreától származott: legalábbis ő győzött meg arról -, és mivel a stáb is egyetértett, a kuratórium is elfogadta a változást, számomra sem volt nehéz a döntés. Minthogy a C3 programját korábban is a kuratórium hagyta jóvá, illetve konkrét javaslatokkal és elvárásokkal alakította, ez a személyi változás inkább hangsúlyeltolódásokat, mint látványos átrendeződést jelentett a C3 működésében, hiszen azt közös munka, konszenzussal záruló viták és konkrét feladatok határozták meg korábban is. Az egyik mozzanat, amit lényeginek tartottam, az ún. „technikai stáb” nagyobb, önállóbb szerephez juttatása a projektek megvalósításában, s ami fontosabb, kezdeményezésében. Ennek volt eredménye a freemail elindítása, majd a Webterminal kifejlesztése. A másik mozzanat a hazai médiaművészet segítése új produkciókkal, bemutatókkal és a történeti-feldolgozó munka révén. Meggyőződésem (volt és az ma is), hogy a C3-nak művészettörténeti jelentőségű projektekhez érdemes hozzákezdeni - amiben persze a hazai viszonyokat tekintve van jó adag illúzió, de a törekvés kimondása önmagában is fontos -, vagyis más szóval, kevésbé provokatíván: a C3-nak igenis lehet szerepe a (művészeti) kutatás és fejlesztés terén, minként elengedhetetlen az is, hogy a hasonló profilú nemzetközi intézményekkel közvetlen partneri kapcsolatra lépjen.

Meglehetősen időigényes feladat lenne a C3 eddigi működéséről teljes, átfogó képet nyújtani, s jelen írásnak nem is annyira ez, inkább egy rövid, személyes hangú összegzés a célja. Ennek viszont az a nehézsége, hogy a hihetetlen sebességgel változó kommunikációs területen már néhány évre visszamenőleg sem lehet az ember biztos a memóriájában. Épp ezért átnéztem az 1997-es mailboxaimat s az alábbi jellemző részleteket választottam illusztrálandó a „napi működésünk” elemeit:

FREEMAIL.C3.HU

Magyarországon az elektronikus levelezés elterjedésének akadálya, hogy csak egy viszonylag szűk kör tud ingyenes postaládához jutni, ez még az internet-hozzáféréssel rendelkezők számára sem mindig megoldható. Célkitűzések: Az elterjedtebb levelezőeszközök képességeivel egyenértékű elektronikus levelezés megvalósítása www felületen, mely bárki számára ingyen hozzáférhető. A postafiókok elkészítése, a levelek olvasása-írása weboldalakon keresztül történik, a felhasználók maguk tudják elkészíteni postafiókjukat, melyek természetesen egyedi azonosítóval védettek. A rendszer használatához minimális számítógépes ismeretek, illetve web-elérés szükségesek. A rendszer technikai üzemeltetése az indulástól kezdve automatikusan történik. (1997. augusztus 5.)

HTTP://WWW.ROMAPAGE.C3.HU

1997. szeptember 24., szerda - Csütörtöktől „él” a világhálón a magyarországi roma és romákkal foglalkozó civil és kormányzati szervezetek új fóruma: a Roma Page. A virtuális hirdetőtáblán egyelőre 11 szervezet helyezte el anyagait, amelyek magyarul és angolul egyaránt olvashatók. A homepage-re

való felkerülés minden csatlakozó szervezetnek ingyenes, és a szervezők, a Kurt Lewin Alapítvány munkatársainak szándékai szerint a teljes, romákkal kapcsolatos társadalmi életet le kívánja fedni. (Sajtóközlemény.)

MAGYAR TARTALOM

Azt hiszem, ez az utolsó vagy talán már az utolsó utáni pillanat, amikor még el lehet készíteni néhány ilyen gyorsfényképet a magyar internetről, de már most is te leobjektív kell hozzá, hogy nagyjából minden lényeges rajta legyen a fotókon. Számomra valamikor 1995 nyarán vált áttekinthetatlenné a hazai Hálózat, addig - kis túlzással - minden listát és hírcsoportot olvastam, minden új szervert megnéztem, és volt egy teljesnek tekinthető térkép a fejemben arról, hogy kb. hol mi van, mit merre érdemes keresni. Drótos László: Mosolyalbum? :-) Képek a magyar internet gyermekkorából. 1997. szeptember (<http://www.c3.hu/collection/mt/drotos.html>).

*

A C3 Kulturális és Kommunikációs Központ Alapítványt, a kísérleti három év le teltével, a Magyar Soros Alapítvány és a Matáv Rt. alapította 1999-ben. A nyilvános sajtóbejelentésre azonban csak 2000 elején került sor - nyilván ebből adódik némi dátumbeli bizonytalanság (pl.: „A C3 mától önálló alapítvány.” Népszabadság, 2000. január 14. 25. o.). Az alapító okirat számára összegyűjtött statisztikát (1999. május) idézve íme tevékenységünk első három évének rövid foglalata - a számok tükrében:

A C3 eddigi működésének sikeressége jól illusztrálható a következő adatokkal:

- a C3 eddigi fennállása alatt 48 kiállítást, bemutatót szervezett; - a C3 műhelypályázata és rezidenciaprogramja keretében 54 hazai és nemzetközi művészeti projekt valósult meg; - a C3 által fenntartott internetműhelyt évente mintegy 4200 személy látogatta meg, a tanfolyamokon körülbelül 2000-en vettek részt; - a C3 által kínált ingyenes elektronikus postafiókokat (ún. „freemail”) 135 000-en használják;

- a C3 által tárolt internetes honlapok (ún. „website”) látogatóinak száma naponta megközelíti a 25 000-et; - a C3 internet szolgáltatásait 1600 civil szervezet és iskola használja, 50 közoktatási intézmény és roma központ bérelt vonallal csatlakozik a C3-hoz és így a világhálóra.

Az alapító okirat főbb tartalmi elemei az alábbiak: A C3 Kulturális és Kommunikációs Központ Alapítvány célja az új tudományos-technológiai eredmények, felfedezések kulturális alkalmazásának, kreatív használatának, innovatív művészeti lehetőségeinek kutatása, fejlesztése, támogatása, új projektek létrehozása, művészeti, tudományos, kommunikációs, oktatási és kulturális programok kezdeményezése, megvalósítása és támogatása.

Céljainak megfelelően a C3 Alapítvány egyebek közt az alábbi feladatokat látja el: - Helyet és alkalmat biztosít az érdekmentes információcsere, a médiakultúrával kapcsolatos dialógus számára, és ezek eredményeit hozzáférhetővé teszi a nagyközönség számára.

- Olyan nívós művészeti és interdiszciplináris projekteket támogat, amelyek saját eszközparkja, infrastruktúrája segítségével megvalósíthatóak.

- Magyarozza, értelmezi és terjeszti a létrehozott pozitív példákat nagyobb rendezvények, kiállítások, konferenciák kezdeményezésével, hagyományos és elektronikus kiadványok, kutatási jelentések, beszámolók és periodikák különféle médiumok használatával történő kiadása által, valamint szakirányú dokumentáció, archívum és médiatár fenntartásával.

- Nonprofit karakteréből adódóan lehetőség szerint hálózati hozzáférést, publikációs lehetőséget biztosít más közhasznú, illetve céljaiban a C3 Alapítványhoz hasonló intézményeknek, szervezeteknek.

Ami viszont nem szerepel az alapító okiratban: a C3 szolgáltatásai az új szervezeti formának valamint a lezárt programoknak megfelelően jelentősen módosultak. Szerencsés és sajnálatos személyi változások is jelzik az átalakulást: sajnálatos a távozók (pl. Tüdös András, Szekeres Andrea), és szerencsés az új munkatársak (Erőss Nikolett, Darvas Györgyi) megnevezése, s van akire mindkettő igaz: Mélyi József (a C3 igazgatóhelyettese 2000-2003 között). Ugyanezen jelzők alkalmazhatók a finanszírozásra is: míg az első három évben gyakorlatilag minden kezdeményezés és program megfelelőképp finanszírozott volt, az új szervezet megalapításakor létrehozói célul tűzték ki, hogy belátható idő (újabb három év) alatt váljon önfinanszírozóvá, pontosabban működését ne tervezze alapítói támogatásra. Az indulást, illetve az első három évet megkönnyítette a freemail eladása a Matáv Rt-nek, az a tény viszont, hogy egy nonprofit közhasznú szervezet jött létre, lényegében

magában foglalta azt is, hogy az önállósulás óta történetünk a finanszírozás folyamatos (újra)termeléséről is szól. Ennek részletezése helyett azonban inkább tekintsük át folyamatában a C3 működésének eddigi alakulását:

TEVÉKENYSÉGEK A FELADATOK SZOLGÁLATÁBAN

On-line tartalomfejlesztés és -szolgáltatás - C3 on-line <http://www.c3.hu/>

A C3 saját fejlesztésű oldalainak látogatottsága a 2000-2001-es havi 130-160 ezer látogatóról 2004-re stabilan 250 ezer fölé nőtt havonta. A 2000-ben alapított ex- indexnek napi 200-nál több, havonta kb. 5-7000 látogatója van.

A C3 weblap főoldalainak változása: <http://www.c3.hu/log/index.html>. A C3 első weboldala, amely a megnyitóra készült: <http://www.c3.hu/log/anno/index.html>.

A C3 on-line művészeti magazinja: <http://exindex.c3.hu/>.

Kiállítások, művészeti produkciók, műhelypályázatok, rezidencia művészek számára

Hat nagyszabású, nemzetközi kiállítást és eseménysorozatot rendeztünk:

A pillangó-hatás (1996), Múcsarnok, <http://www.c3.hu/scca/butterfly/index.html>,

Perspektíva (1999), Múcsarnok, <http://www.c3.hu/perspektiva/>,

Média Modell (2000), Múcsarnok, <http://www.mediamodell.c3.hu/>,

2001: science+fiction, Trafó, <http://2001.c3.hu/>,

Látás - kép és percepció (2002), Múcsarnok, <http://vision.c3.hu/>,

Aura (2003), Millenáris, <http://aura.c3.hu>, melyek mindegyikéhez önálló website és kiadvány készült.

A C3 Galéria rendszere res bemutatón túl (<http://www.c3.hu/galeria/index.php3>) több mint száz Mű helypályázati projekt keretében mintegy 60 új magyar médiamű megszületését támogattuk.

A C3 médiaművészeti gyűjteménye: <http://www.c3.hu/collection/index.php>.

Kiadványok: <http://www.c3.hu/c3/publications/>.

Videoarchívum: <http://www.c3.hu/collection/videomuveszet/>.

Előadások, bemutatók, szimpóziumok szervezése: Kronológiai összeállítás a C3 rendezvényeiről <http://www.c3.hu/events/index-hu.html>.

Webtárhely biztosítása

1996-tól mintegy ezer NGO - különböző, a Soros Alapítvány pályázatán nyer tes civil szervezet, intézmény - számára biztosítottunk webtárhelyet, elérhetősé get, melyek közül a C3 Alapítvány egyet sem szüntetett meg. Ehhez járult a fo lyóiratprogram: Kulturális folyóiratok (17 lap)

<http://www.c3.hu/scripta/>, illetve a tanfolyammal egybekötött Periodikák az interneten (21 lap)

<http://www.c3.hu/periodikak/>. 1999 után számos önálló honlap született a C3-nál, melyek közül töb bet

a C3 stáb készített, elsősorban művészeknek (Jovánovics György, Nagy Krisz ta, Drozdik Orsolya, Rajk László, Perneczky Géza), a **102 webtárhely** (pl. kontex tus.hu, litera.hu, filmvilag.hu, balkon.hu, beszelo.hu, replika.c3.hu, GYIK Mű hely, Liget Galéria, N&N Galéria) közül néhány átmenetileg, az induláskor hasz nálta a lehetőséget, itt a C3 mintegy „inkubátorként” működött, sokat azonban máig a C3 szerverén fejlesztenek.

Internetszolgáltatás (meglévő felhasználóknak)

Jelenleg is több mint 3000 dial-up felhasználói mailcím kapcsolódik a C3-hoz, va gyis nagy részüknek immár nyolcadik éve a C3 nyújtja a konnektivitást. A C3 1996 óta csatlakozik a BIX-hez, a magyar internet szolgáltatók forgalomkicserélő pont jához és az ISZT -hez. A BIX-en akkoriban egy 10Mbps-es koax kábel jelentette az összeköttetést, amit fizikaiteljesítőképeségénekhatáránaC3 által adományozott Cisco Ethernet kapcsoló váltott fel. A rendszer azóta számos technológia fejlesztésen átesett, mára 4 helyszínen sok száz megabit egyidejű forgalmat bonyolít.

Ingyenes levelezőrendszer fenntartása és fejlesztése (freemail)

A freemail tulajdonosa 1998 óta ugyan a Matáv Rt. (pontosabban létrejötté után az Axelero Rt.), de a fejlesztést és üzemeltetést a rendszer létrehozói, a C3 stáb végzi továbbra is. 2002. május 5-én

regisztrált az egymilliomodik freemail felhasználó, 2004. március 9-i adat szerint 1,7 millió aktív freemail postafióklétezik.

C3 WebTerminál

A C3 WebTerminál olyan eszköz, melynek segítségével nyilvános tereken bárki számára hozzáférhetővé válik a telekommunikáció ma ismert legsokrétűbb megjelenési formája, az internet. A C3 Kulturális és Kommunikációs Központ 1998 szeptemberében fejlesztet te ki kültéri, ingyenesen használható online WebTerminálját. Az első kísérleti pro totípus bemutatójára már 1998-ban, az Őszi Fesztivál keretében sor került. A pro totípus bemutatását követően valós körülmények között kívántuk tesztelni a ter minál fogadtatását, a potenciális felhasználók reakcióit. Ennek érdekében a Ma táv Távközlésfejlesztési Intézet (PKI) segítségével továbbfejlesztettük a terméket, melynek keretében öt terminált helyeztünk el publikus tereken, az internetkap csolathoz pedig egy kapcsolódó kísérlet keretében az akkoriban még újdonságnak számító ADSL vonalakat használtunk. A terminálokat az alábbi helyszíneken telepítettük: Déli pályaudvar pénztárcsarnok, Országos Széchényi Könyvtár előcsar noka, Budagyöngye bevásárlóközpont, I. kerületi polgármesteri hivatal ügyfél szolgálata (a helyszín átalakítása miatt megszűnt), C3 Alapítvány. A kültéri Web Terminálok népszerűvé váltak, számos ismertető és cikk jelent meg róluk. A kísér leti WebTerminálok 1999 tavasza óta üzemelnek, ez idő alatt üzemelésük és hasz nálatuk folyamatos volt. A vandálbiztosra tervezett terminálok kiállták az idő pró báját, az intenzív használat ellenére komolyabb károsodás az elmúlt években nem történt.

C3 domain regisztrációs rendszer <http://domreg.c3.hu>

A C3 fejlesztett ki hazánkban elsőként on-line regisztrációs rendszert, mely jelen tősen könnyíti a domain bejegyzési folyamatot. A szolgáltatás 2000 augusztusában indult, 2001-től az URL, 2002-től az e-mail átirányítást nyújtja a rendszer a be jegyzés ügyintézése, fenntartás, name szerverek biztosítása és a zóna on-line mó dosítás mellett. A legújabb fejlesztés az ékezetes domain nevek bejegyzésének lehetősége. A tavalyi évben felmértük, hogyan áll a C3 a regisztrátorok között. A közel 108 000 regisztrált domainből mi tartunk fenn 1800-at. A regisztrátorok száma az ISZT honlapja szerint 73. Ebből 20 regisztrátor tart fenn 1500-nál több domaint, a C3 a 16. helyen áll. 2004 április végén a bejegyzett domainek száma 130 266, ebből a C3 tart fenn 2072-t.

A kreatív számítógép-használatot inspiráló és fejlesztő verseny szervezése gyerekeknek

Szabadfogású számítógép címmel 2003-ban országos számítógépes versenyt hirdettünk 19 év alatti fiataloknak(<http://verseny.c3.hu/>), melynek akreatív számítógép-használat a célja, megkötések nélkül. A Szabadfogású számítógép versenyre 633 érvényes pályamű érkezett, ami várakozáson felüli eredmény. Mivel több pályázat csapatmunkában készült, így a versenyen összesen 750-en vettek részt.

Együttműködések hazai és nemzetközi partnerintézményekkel, közös projektek

Eddigi működésünk során állandó nemzetközi partnereink mellett 64 különböző hazai és külföldi szervezettel rendeztünk közös programokat, kiállítást, konferenciát (pl. Ars Electronica Center, CICV Pierre Schaeffer, GoetheIntézet, Budapest, hardware medien kunst verein, Dortmund, Németország, Institut Franca is, Budapest, Ludwig Múzeum, Budapest, MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, Budapest, Maison Européenne de la Photographie, Párizs, Millenáris Kht., Budapest, Múcsarnok, Budapest, Budapesti Őszi Fesztivál, TENT - Centrum Beeldende Kunst, Rotterdam, The Netherlands Media Art Institute, Montevideo/ TBA, Amszterdam, Trafó - Kortárs Művészetek Háza, Budapest, V2 Lab, Rotterdam, Zentrum für Kunst und Medientechnologie (ZKM) Karlsruhe). Részletes lista: <http://www.c3.hu/c3/partners/index-hu.html>. Továbbá alapítói tagjai vagyunk három nemzetközi networknek, az ENCART, ecb és az I-CAN hálózatnak. Öt EU/EC támogatású kulturális és kutatási projektben vettünk eddig part nerként részt, s jelenleg négy áll előkészületben, mindez legalább húsz pályázati anyag elkészítésének eredménye. Néhány példa: Kiállítás a párizsi MEP-ben <http://mep.c3.hu/fr.html>, Interfacing Realities http://www.c3.hu/c3/master_classes/index.php, Mi marad a médiaművészetből? http://www.c3.hu/c3/eu_projects/hardware/index-hu.html, SCALEX

http://www.c3.hu/c3/eu_projects/scalex/index-hu.html, I-CAN <http://www.c3.hu/ican/index-hu.html>, EMARE (1994-1999) <http://www.c3.hu/c3/partners/emare/index-hu.html> ENCART <http://www.encart.net/>.
Die Zeit a C3-ról: Pusztas aus Nullen und Einsen. (http://www.zeit.de/2001/34/Kultur/200134_ungarn.html).

A C3 KURATÓRIUM TAGJAI:

Bakonyi Éva, World Bank, International Finance Corporation, Senior program of ficer, Small and Medium Enterprise Department; BeliaAnna (1999-től), Magyar Soros Alapítvány, igazgató; Halász Gábor, Ricoh Hungary Kft., ügyvezető igazgató; Maurer Dóra (1999-től), képzőművész, egyetemi tanár; Néray Katalin, Kor társ Művészeti Múzeum - Ludwig Múzeum, igazgató; Pohárnok Mihály, Design Center, igazgató; Straub Elek, MATÁV Rt., elnök-vezérigazgató. (1996-1997-ben Waliczky Tamás médiaművész is a kuratórium tagja volt.) Kuratóriumi elnökök: Peternák Miklós (1996. június-1997. április), Nyikos Lajos (1997. április-2004), Néray Katalin (2004-).
 Az Alapítvány ellenőrző szerve a Felügyelő Bizottság, melynek tagjai:
 dr. Dornbach Alajos, ügyvéd, Hanák Péter, egyetemi tanár, BME.

A C3 ALAPÍTVÁNY MUNKATÁRSAI 2004 JÚNIUSÁBAN:

A Kuratórium által kinevezett igazgató: Peternák Miklós. Projektfelelősök: Eröss Nikolett (művészettörténész - művészeti projektek), Fernezelyi Márton (informatikus, a technikai stáb vezetője), Adčle Eisenstein (nemzetközi koordináció), Nikázy Gusztáv (webmester), Nótári Péter (Pararádió). Beosztottak: Darvas Györgyi (irodavezető), Fejes Gábor (technikus), Acsai Gábor (programozó - domreg), Beöthy Balázs (képzőművész - exindex), Pecse nyánszky István (rendszergazda). Recepció: Bárdos Ferenc (éjszakai portás), Nagy Krisztián (recepció), Leidál András (recepció).
 Önkéntesek: A Pararádió internetes rádió mintegy húsz fiatal munkatárssal működik. Minden évben a projektek jellege szerint több alkalmi munkatárs és önkéntes is dolgozik a C3-ban.

A C3 programok éves költségkerete a Soros Alapítvány részeként

1996	88 000 000
1997	97 716 168
1998	157 845 409
1999	76 640 000

A C3 Alapítvány bevételei

	Összes bevétel Ebből a Soros Alapítvány támogatása	
2000	117 843 000	35 800 000
2001	167 274 000	30 000 000
2002	153 011 000	14 500 000
2003	159 806 000	0
2004	20 000 000	*

*Az Intézményi támogatás program keretében 3 évre szóló támogatás

A C3 Alapítvány bevételeinek megoszlása

	2001	2002	2003
<i>Árbevétel</i>			
Közhasznú	5,69%	5,23%	4,80%
Vállalkozási	21,12%	29,78%	44,30%
Összes árbevétel:	26,82%	35,01%	49,10%
Támogatások	63,73%	60,93%	49,71%

Egyéb bevétel	0,16%	0,00%	0,00%
Pénzügyi bevétel	9,29%	4,05%	1,18%
Mindösszesen:	100,00%	100,00%	100,00%

Elképzeléseink szerint a C3 a jövőben is független médiaközpontként folytatja működését, melyben a művészeti és technológiai fejlesztések, tudományos és művészet-együttműködések, kutatások, bemutatók, kiállítások szervezése mellett az oktatás is lényeges szerepet kaphat. Meglévő nemzetközi kapcsolataink fejlesztése, a magyar médiaművészet külföldi bemutatása mellett itthon - a művészeteken túl - a fiatalok és a civil szféra számára nyújtott szolgáltatások és kezdeményezések továbbra is programunk állandó elemei maradnak.

Peternák Miklós

A SUMMA ARTIUM INDULÁSÁRÓL

Előzmények

2002 őszén bekövetkezett az, amiről régóta püsmögtek a Soros Alapítvány bennfentesei: a Kultúra és Művészet program az év végével bezárul. Az alapító elhatározta, hogy nem kívánja tovább a - sok probléma ellenére is nyitottnak tekinthető - társadalom kultúráját közvetlenül, pályázati úton támogatni. Ekkor a kulturális kuratórium és a nagykuratórium (emlékeim szerint valamikor októberben) egy közös tanakodást tartott arról, hogyan tovább a kultúra érdekében. Élt a nagykuratóriumban az a vágy, hogy az Alapítvány továbbra is tegyen valamit a magyar kultúráért. Ezen a beszélgetésen hoztam szóba az Arts and Business szervezet ötletét, amely határozott érdeklődést keltett. Elmondtam, hogy 1997-ben a British Council ösztöndíjával Angliában jártam, és egy fél napot töltöttem az ABSA (Association for the Business Sponsorship for the Arts) székházában, és ez a látogatás elemi erővel hatott rám. Az akkor húszéves nonprofitszervezetmegszorozta az Angliában kultúrára fordított üzleti szponzorációt.

Az ötlet érdeklődést keltett, mert olyasmire irányult, amit az Alapító és a kurátorok is szerettek volna: a kultúra szponzorációját Soros Györgytől vegye át az egyre módosabb magyar üzleti elit. Úgy éreztem, hogy Magyarországon 2002 végére erre éppen megérett a helyzet. Végül 2003 tavaszán szántam el magamat arra, hogy addigi munkámat, a Mai Manó Ház igazgatását (más okokból) feladván, jelentkezsek arra, hogy a tervet megvalósítsam. Tisztában voltam azzal, hogy egy ilyen jellegű cég egyik fontos eszköze a neve. Ezért hónapokon át teszteltem a különböző változatokat. Néhány elvetett, jónak tűnő ötlet: ABC (Arts and Business Center), VÁKUM (Vállalkozók a Kulturális Mecénatúráért), HAB (Hungarian Arts and Business). A cég nevének végül is egy latin szócicet javasoltam: a Summa Artium (ejtése, a magyar hagyomány szerint „arcium”) kifejezés egyszerre két dolgot jelent. Egyfelől „a művészetek összessége”, másfelől a „művészetek pénze”. Ugyancsak lényeges elem, hogy másik érdemi munkatársnak megnyertem Arnold Istvánt, aki nyolc éven át volt a kulturális pályázatok felelős adminisztrátora a Soros Alapítványnál, és pályázatok tízezrei mentek át a kezén. Úgy hiszem, képességeink jól kiegészítik egymást.

A cégről szóló álláspontok kiérlelése során módomban volt találkozni Soros Györggyel is, aki meghallgatva terveimet, azt mondta, nemigen bízik abban, hogy egy ilyen kezdeményezés Magyarországon működőképes lehet. De, tette hozzá keze alatt széttárva, ha a kuratórium mégis úgy látja jónak, ám legyen. E beszélgetésen jelen volt Bojár Gábor üzletember is, a kuratórium tagja, aki szintén úgy látta, hogy illúzió azt hinni, miszerint az üzleti élet indirekt módon is hajlandó lesz támogatni mégoly jó projekteket is. Ő sokkal inkább egy specializált PR-ügynökségnek látná értelmét, amely a magán- és üzleti mecénatúra témáját folyamatosan napirenden tartva növelné az adakozási kedvet.

A Soros Alapítvány kuratóriuma több olvasatban is tárgyalta az ügyet, végül 2003. november 7-én úgy döntött, hogy megalapítja az általam javasolt közhasznú társaságot. Kis csalódásomra nem fogadta el ajánlatomat, hogy 100 000 forinttal én magam is tulajdonostárs legyek. Megszavazta viszont a 2004. évi 100 000 dolláros támogatást, amely hangsúlyozottan a cég elindítására szolgált, és nem tartalma zott ígéretet arra nézve, hogy ezt követi-e majd támogatás. De maga az alapeszme is ellentétes ezzel,

hiszen a Summa Artiumnak a maga lábán is meg kellene állnia a piacon, ha nem is a második, de legalább a harmadik évtől.

A Summa Artium végül is 2004. február 9-én foglalta el irodáját egy belvárosi, ám azért szerénynek mondható irodaházban, az egykori Iparterv épületben, a Deák Ferenc utca 10. V. emelet 509. szám alatt. Azért éppen itt, mert úgy érezük, magunk is üzleti szervezet vagyunk. A másik szempont pedig, hogy ugyan ezen a szinten működik az AmCham, az Amerikai-Magyar Kereskedelmi Kamara, akikkel úgyszintén szoros együttműködésre törekszünk.

TÉNYKEDÉSÜNK FŐ IRÁNYAI

a.) Figyelemfelkeltés, „fórum-szerep”

Annak érdekében, hogy a kultúrába irányuló üzleti szponzoráció, valamint az ilyen célú adományozás évről évre emelkedjék Magyarországon:

- politikai lobbizás az adókedvezmények kiterjesztése érdekében,
- pozitív tapasztalatok fölmutatása, esettanulmányok gyűjtése, nagyobb közfigyelem fölkelése,
- díjak alapítása és odaítélése,
- rendezvények szervezése,
- tanácsadás szponzorációs stratégia kialakításához.

b.) Közvetítés, nonprofitmódra

- természetbeli adományok (termékek és szolgáltatások) közvetítése,
- internetes művészeti projekt-tár, a Summárium működtetése a Summa hon lapon: támogatásra érdemes projektek gyűjtése és bemutatása a lehetséges szponzoroknak,
- Támogatói Programok működtetése,
- országos Summa Klubhálózat létrehozása, a magaskultúra helyi kezdeményezéseinek támogatására,

Ezen felül nyitottak vagyunk „outsourcing” jellegű szolgáltatásokra (cégek helyett pályázati ciklusok teljes vagy részbeni lebonyolítása).

Mit nem tudunk vállalni?

Nem tudunk ügynökség módjára egy-egy projektnek támogatást szerezni. Nem tudunk saját erőből projektet támogatni.

Nem jutalékért dolgozunk.

Nem tudjuk vállalni pályázatok megírását.

AZ ELSŐ FÉL ÉV

E kézirat lezárásakor a szervezet mindössze fél éves. Az első fél évet felkészülés sel, piacfelméressel töltöttük. Elkészítettük honlapunkat Orosz István grafikai munkájának felhasználásával, melyben nem a szín és a mozgalmasság, hanem az információ dominál. E hat hónap alatt vagy félszázszor kerültem abba a helyzetbe, hogy barátaimnak, ismerőseimnek el kellett magyaráznom, mivel is foglalkozunk valaképpen. Erre mindig azt mondom: két ambíciónk van, egy gazdasági és egy szellemi. A gazdasági ambíciónk, hogy évről évre növekedjék az üzleti élet, illetve a tehetős magánemberek kultúrára fordított támogatása. Szellemi ambíciónk pedig az, hogy a Soros Alapítvány által mindig is támogatott, igényes kortárs kultúra is forrásokhoz jusson az üzleti élettől. Küldetésünket nyolc pontban foglaljuk össze:

1. A Summa Artium fő célja, hogy a kultúrára fordított üzleti szponzoráció évről évre növekedjék.
2. A Summa Artium meg van győződve arról, hogy a kulturális szponzoráció a vállalkozói célok hatékony eszköze, ahogy más országokban is, úgy Magyarországon is.
3. A Summa Artium szeretné elérni, hogy a kulturális szponzoráció adózási környezete kedvezőbb legyen, hogy a cégek adózási kedve növekedjék. Ezért összefog az üzleti és a kulturális élet minden erre hajlandóságot mutató szervezetével.
4. A Summa Artium közelebb kívánja hozni egymáshoz a kulturális és az üzleti világot - a kulturális szponzoráció területén több nyíltságra, bizalomra és méltányosságra, valamint szilárdabb szerződéses felelősségre van szükség.
5. A Summa Artium célja az is, hogy az üzleti szférát a tartósabb és hosszabb távú támogatásra sarkallja - így növekedhet a szponzorok szavahihetősége, s a támogatottak egy kicsivel tovább

tervezhetnek előre. Az igazi partnerség a folyamatos ságon, a kölcsönös tiszteleten, valamint a vállalt kockázat megosztásán nyugodhat.

6. A Summa Artium életre hívója és első támogatója a Soros Alapítvány, mely ezt a szerepét átmenetinek tekinti. A Summa tevékenységét csak az üzleti élet adományából tudja fedezni. A Summa Artium önerejéből nem támogat projekteket - erre nincsenek eszközei.

7. A Summa Artium konzultációs fórumszerepet is be kíván tölteni - célja, hogy közkinccsé tegye a tapasztalatokat elsősorban azon cégek között, melyek nem zárkóznak el a kultúra támogatása elől. Továbbá a kulturális szponzoráció ügyének „nyilvános arca”, lobbistája is szeretne lenni, amely párbeszédre törekszik az ügy iránt érdeklődő intézményekkel, cégekkel, magánszemélyekkel és sajtóorgánumokkal.

8. A Summa Artium a szponzorokat egymással is össze kívánja kötni. Együtt működésre törekszik más hasonló célú szervezetekkel is, Magyarországon és mást. A Summa Artium a CEREC nevű, brüsszeli központú nemzetközi szervezetben megfigyelőként vesz részt.

Igen ám, de miképpen lehet ezt elérni, kérdik barátaim, egyöntetű makacssággal. Olyan programokkal, amelyek felkeltik e rétegek érdeklődését, felelhetem. A meleg vizet csak legvégső esetben szükséges feltalálni, ezért először is megpróbáljuk meghonosítani a sikeres külföldi példákat. Megfigyelői státuszban tagjai lettünk a hasonló nonprofit cégeket tömörítő brüsszeli székhelyű CEREC (Comité Européen pour le Rapprochement de l'Economie et de la Culture) szervezetnek, amely 13 sikeres szervezetet képvisel. Megfigyelőként kaptunk meghívást, ami azt jelenti, hogy pillanatnyilag nem kell tagdíjat fizetni.

A CEREC tagok tucatnál is több sikeres programja közül lemásoltunk kettőt, kettőt pedig magunk találtunk ki.

AZ ELSŐ HÁROM PROGRAM

Csaknem minden külföldi szervezet kiad ún. Éves jelentést, amely beszámol a mecenatúra és szponzoráció friss fejleményeiről. Mi is nekiláttunk egy ilyen jelentés készítésének. A magyar és angol nyelvű kötetben minden évben igyekszünk összegyűjteni a hozzáférhető számokat, néhány jelentős szponzor gyakorlatát, az üzleti élet által adományozott kulturális díjak részletes katalógusát. Továbbá lesz benne Ki-kicsoda, bibliográfia és mindenolyasmi, amiről a magyar és külföldi szakmai közvéleménynek tudnia kell. Kiadását évente tervezzük.

Ugyancsak sikeres külföldi példa meghonosítására tett kísérlet a Summa Artium Klubhálózat szervezése. Vidéki tagszervezeteink létrehozásával arra törekszünk, hogy a főváros mellett a vidéki városokban is élénkítsük a magas kultúrára irányuló szponzorációs kedvet.

Summa tagszervezetet bármely vidéki város legalább öt üzleti vállalkozása hozhat létre. A tagszervezet egy olyan önállóan működő egység, amelynek résztvevői a tagszervezeti szerződés aláírásával vállalják, hogy fő céljuknak a magas kultúra helyi támogatását tekintik.

A Summa a tagszervezetek számára különleges programokat szervez, állandó meghívottként helyet biztosít részükre a Summa budapesti és helyi rendezvényein, tagjaik automatikusan Summa klubtagságot kapnak. Az első klub megalakulását jelenleg Jászberényben készítjük elő.

Saját „lelemény” a Summárium adatbázis kialakítása és működtetése, hogy az aktuálisan támogatást kereső kulturális, művészeti projektekről szakszerű információt nyújtson a lehetséges üzleti támogatók számára, így elősegítve ezen projekteket, illetve a projekteket képviselő szervezetek támogatását.

A Summa a művészeti projekteket a Summárium regisztrációs felületén fogadja, majd szakértők bevonásával elemzi, értékeli és szűri, hogy a jelszóval rendelkező üzleti szervezetek már a magas minőséget garantáló, szakmai értékeléssel ellátott projektek között válogathassanak. A projektek bemutatásánál súlyt helyezünk arra, hogy az olvasók a legfontosabb marketingszempontrú információkat is megtalálják, vagyis választ kapjanak arra, hogy az adott művészeti esemény mikor, milyen helyszínen lesz látogatható, várhatóan mekkora számú és milyen összetételű közönséget vonz, milyen médiavisszhangot kiváltva.

A Summárium fő elemei: - a kulturális szponzorációban élenjáró cégek legfontosabb adatait és szponzorációs elvárásaik rövid összefoglalását tartalmazó adatbázis, - a Summa által szponzorációra javasolt kulturális, művészeti projektek és az ezeket képviselő szervezetek adatbázisa.

A kulturális élet szereplői jelenleg ingyen, később névleges díjért tehetik fel projekteiket. Az üzleti életből viszont éves előfizetőket szeretnénk gyűjteni. Vagyis a Summárium egy nonprofit piaci termék, mellyel bevételhez szeretnénk jutni.

MAGÁNEMBEREKNEK

Negyedik tervezett programunk neve „kulturális lottó”. Ezt magánember pártoló tagjaink számára indítjuk. Köztük hetente kisorsolunk majd egy-egy nyereményt. Csupa olyasmit, amit nem pénzért veszünk: egy vers kézírata, egy színházlátogatás „háttulnézetből”, egy élvezetes filmegysosehallottrendezőtől.

Minden programunk kulcseleme, hogy megadjuk a támogatónak azt az örömet, amelyet ma még ritkán kapnak meg. Jelmondatunkat komolyan gondoljuk: „A kultúra támogatása, a támogatás kultúrája.” A jótékonyági „piac” is öldöklő harc színtere. Bár nem feltétlenül a más jó ügyektől akarjuk elcsábítani a támogatót, tudatosítani szeretnénk azt, hogy amennyiben a támogató megtalálja az éppen neki való projektet, igen nagy személyes öröme lehet benne. Ez lehet a titka annak, hogy egyes támogatóink egyre nagyobb „befektetésekre” szánják el magukat. A lehetőségeket az alábbi táblázatban foglaltuk össze:

Szempont	-	*	**	***	****	*****
Közvetlen részvétel a Summa életében	Tanácsadás, kapcsolatok átadása	Természet beníado mány, számla átvállalása	Alkal mi pénz adomány a Summa részére	Hozzájárulás a Summa fenntartásá hoz, évenkénti döntéssel	Summa Endowmenthoz hozzájárulás	Endowment létesítése a Summa számára
Közvetett részvétel	Segítség adomány gyűjtéshez	Alkalmi hozzájárulás érdekes projekthez	Évente elhatározott összeg elköltése a Summa tanácsai alapján	Saját alapítvány létrehozása, a Summa gondozásában	Saját alapítvány létrehozása nyilvános pályázati rendszerrel	Saját intézmény létrehozása, épülettel
Jelleg	Alkalmi adomány	Rendszeres adomány	Éves keretösszeg	Saját alapítvány	Saját, pályázati úton támogató, látható alapítvány	Saját intézmény épülettel
Nyilvánosság	Rejtőzködő	Színhagyomány	Megjelenő	Ismertségre törekvő	Saját pályázatait népszerűsítő	Önreklámozás (intézmény párosuló)
A Summa technikai szempontból	Alkalmi tanács	Rendszeres tanács	Rendszeres kapcsolati segítséget kap	Adományt kap	Alapítványt gondoz	Intézményt működtet

AZ ÁLLAM NÉLKÜL

Angliai mintaképünk azért lehetett olyan sikeres, mert idővel képes volt megvalósítani egy olyan programot, amelyben összefogott a kulturális minisztériummal. Sok éven át az ABSA által szerzett támogatásokhoz a minisztérium ugyanannyit hozzá tett. Nyilvánvaló, hogy a Summa megalapítása után nyomban kapcsolatba léptünk a minisztériummal (előtte is gondos egyeztetést folytattunk). Sajnos azon ban elutasító választ kaptunk a minisztertől, aki azt írta, hogy maga is hasonló szervezetet kíván létrehozni. A fejleményeket érdeklődve figyeljük, shaaszervezet valóban létrejön, együttműködésre törekszünk majd vele.

Mint közhasznú társaságnak szükségünk van közhasznú partnerre, a minisztérium elutasítása után ezért Budapest Főváros V. kerületéhez fordultunk, ahonnan biztatást kaptunk.

Bízunk abban, hogy az állami együttműködés csatornáit csak átmenetileg záródtak be. Amint hasznosságunkat sikerült bebizonyítani, ismét ajánlatot teszünk.

Hiszünk abban, hogy noha a Summa civil kezdeményezés, céljait az állammal és az önkormányzatokkal való együttműködés révén tudja elérni. A kultúra állami támogatásának léptéke

nemigen nőhet tovább. Mind az államnak, mind az önkormányzatoknak érdeke a magánemberek bevonása. Mi szövetségesül kínálkozunk.

MERRE? MEDDIG?

Mikor tekinteném sikeresnek a Summa Artiumot? Ennek három ismervét állítot tam fel. Egyrészt, ha megtalálná saját működésének stabil forrásait. Nagy különbség, ha az üzleti élet támogatásait maradéktalanul projektekre lehet fordítani, mint ha annak egy részét működésre kell fordítani. Másrészt, magánember pártoló tagokból komoly hálózatra van szükség. 100 stabil személy már igazi eredmény lenne 3 éven belül, ezek között elkerülhetetlen fluktuáció van, de ha 5 év múlva ez a szám még mindig 100 körül mozog, akkor annak pénzügyi, még inkább szellemi kisugárzó hatása óriási lehetne.

A harmadik tényező a vidéki klubok hálózata. Ebből 10-12 a megcélzott szám. A Summa legfőbb ambíciója azonban az üzleti szereplők kulturális célú adakozó kedvének lényeges javítása, a „torta” méreteinek növelése. Ehhez persze előbb azt kell tudni, hogy mekkora is ez a torta *most*.

Mindenesetre vannak biztató jelek: tavaly adták át első ízben a Prima Primissi ma díjat, idén pedig megkezdte működését a Kovács Gábor Alapítvány. A kulturális mecenatúra frontján tehát áttörés jelei mutatkoznak.

A Summa Artium emblémájául Orosz István különleges grafikáját választotta. Azt szeretnénk jelképezni vele, hogy az adományozás évszázados vastag fáját valaki („a történelem kedvezőtlen fordulata”) derékban elfűrészelt. De mi újra növesztjük a hagyományt.

Néhány év, és - reményeink szerint - új hajtások sokasága fogja feledtetni a múltat.

Török András

2002

M = 1:100

Január elsején tizenkét EU-tagországban forgalomba kerül az új egységes valuta: az euró. Február 4-én felavatják Győrben a Széchenyi István Egyetemet. Február közepén népi tüntetésekkel és a hadviselés szabályainak megsértésével vádolja meg a Hági Nemzetközi Bíróság Szlobodan Milosevics egykori szerb, majd jugoszláv elnököt. Február 24-én Budapesten megnyílik a Terror Háza Múzeum. Február 28-án megkezd munkáját az Európai Konvent Brüsszelben. Az EU-tagországok és tagjelöltek küldötteiből álló testület feladata a kibővülő Európai Unió alkotmányának kidolgozása.

Március 15-én *Az ember tragédiájának* díszelőadásával nyitja meg kapuit az új Nemzeti Színház. Március 20-án több mint négyszáz fős, különleges kiváltságokkal felruházott főtisztviselői elitgardát nevez ki Orbán Viktor miniszterelnök. Március 29-én az izraeli hadsereg - válaszul a palesztin öngyilkos merényletekre - bevonul Jasszer Arafat rámalláhi főhadiszállásának otthont adó Mukata épületkomplexumba, a palesztin vezető azonban nem hajlandó elhagyni Izraelt. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa először fogad el határozatot a palesztin államiságról.

Április 7-én lezajlik az országgyűlési választások első fordulóját, amelyben az MSZP szerzi meg a vezetést. Bár a Fidesz erőteljes, harcias hangú kampányba kezd, a 21-es második fordulóban mégis az MSZP-SZDSZ szerzi meg a végső győzelmet. A vesztesek nehezen nyugszanak bele az eredménybe, a szavazatok újra számlálását követelik, de a választási hatóságok sorra elutasítják az óváásokat. Négy párt jut be a parlamentbe, az MSZP, az SZDSZ, a Fidesz és az MDF. Áprilisban tüzszünetet köt az angolai kormány és az UNITA nevű gerillaszervezet, és ezzel vége szakad a függetlenség 1975-ös elnyerése óta tartó, egymillió ember életét követelő véres polgárháborúnak. Május 5-én a francia államfőválasztás második fordulójában Jacques Chirac arat győzelmet a szélsőjobboldali Jean-Marie Le Pen szemben. Május 9-én Mórban a brutális kegyetlenséggel végrehajtott, gépfegyveres bankrablásban nyolc ártatlan ember veszti életét. A hónap folyamán egy kasmíri incidenst követően India és Pakisztán ismét a háború szélére sodródik. Május 20-án kikiáltják az önálló Kelet-Timor Demokratikus Köztársaságot. Május 24-én az amerikai és az orosz elnök egyezményt ír alá a hadászati támadó fegyverek csökkentéséről. Május 27-én leterjeszt hivatali esküjét az MSZP-SZDSZ kormány vezetője, Medgyessy Péter, a pártállam egykori miniszterelnök-helyettese. Június 12-én az afgán törzsi vezetők gyűlése Kabulban Hamid Karzai ideiglenes kormányfőt választja az ország átmeneti elnökévé, ezt követően hazatérnek a menekültek, és megkezdődik a gazdaság újjáépítése. Június 19-én a kormányfő elismeri, hogy a rendszerváltozás előtt az állambiztonság szigorúan titkos tisztje volt. Az ügynökbotrány tovább dagad, a Horn- és az Orbán-kormány több miniszteréről kiderül, hogy egykor együttműködött a III-as főcsoportfőnökséggel. Június 27-én a világörökség részévé nyilvánítják a történelmi tokaj-hegyaljai borvidéket és a budapesti Andrássy utat. A Dél-Korea és Japán által közösen megrendezett futball világbajnokság parádés brazil győzelemmel zárul.

Július 4-én több órára megbénul Budapest közlekedése, miután reggel néhány magát polgárnak nevező tüntető lezárja az Erzsébet-hidat, a parlamenti választások szavazatainak újraszámolását követelve. Estig több ezer szimpatizáns próbál csatlakozni a főváros több pontján folyó, előre be nem jelentett demonstrációhoz, melyet a rendőrség végül könnygázzal oszlat fel. Júliusban megalakul a Nemzetközi Büntetőbíróság azon háborús bűnösök felelősségre vonására, akiket hazájukban nem állítottak bíróság elé. (Az USA nem ratifikálja ezt az egyezményt, attól tartva, hogy ellenfelei politikai indíttatású pereket kezdenek amerikai katonák ellen.) Augusztus közepén száz éve nem tapasztalt méretű árhullám önti el Prágát, de Csehországon kívül árvíz sújtja Németországot és Ausztriát is. Az óriási anyagi károkat okozó katasztrófákban több ezer embert kell kitelepíteni. Augusztus 14-én Budapesten eléri csúcspontját a Duna felső szakaszán minden rekordot megdöntő árhullám, amely helyenként áttöri az önkéntesek százaival védekező ideiglenes töltéseket. A településeket ért anyagi kár közel hétmilliárd forint, leginkább a rómaiparti ingatlanok rongálódnak meg.

Szeptember elsején az új közalkalmazotti illetménytáblához igazodóan átlag öt ven százalékkal emelkednek a közalkalmazotti bérek. Szeptember elején felbomlik az osztrák kormánykoalíció. Szeptember végén Németországban ismét megnyeri a választást a szociáldemokrata-zöld kormánykoalíció.

Október elsején az Alkotmánybíróság kimondja, hogy törvényes volt az FKGP május 4-i nagyválasztmányi ülése, amelyen Torgyán Józsefet megfosztották párt elnöki tisztétől. Az október 20-i

helyhatósági választásokon a kormánypártok na gyobb arányú győzelmet aratnak, mint tavasszal, Budapest főpolgármesterévé ne gyedszer is Demszky Gábort választják. Október 22-én az IBM bejelenti, hogy be zárni készül székesfehérvári gyárát, melynek következtében közel négyezren vesztk el munkahelyüket. Októberben Észak-Korea elismeri, hogy nukleáris programon dolgozik. A súlyos gazdasági válsággal küszködő ország külföldi segélyek ben bízik. Több száz turista esik áldozatául a Bali szigetén elkövetett pokolgépes merényletnek, melyet az al-Káida vállal magára. Csecsen terroristák egy moszkvai színházban túsul ejtik a közönséget, több mint százan halnak meg, amikor az orosz különleges egységek megrohamozzák az épületet. Október 30-án a kormány bejelenti, hogy újraindítják az állami tulajdonú cégek privatizációját.

November 5-én az amerikai időközi kongresszusi választásokon a republikánu sok ismét többséget szereznek a szenátusban. November 7-én megnyílik a Green peace irodája Budapesten. November 8-án az ENSZ Biztonsági Tanácsa határozatot hoz az iraki tömegpusztító fegyverek leszereléséről. A hónap második felében megkezdik munkájukat a fegyverzetellenőrök Irakban. November 12-én a parlament elfogadja az egyszerűsített vállalkozási adóról szóló törvényt. A november 21-i prágai NATO-tanácskozáson hét kelet-közép-európai ország kap tagsági meghívót. Novemberben az előrehozott ausztriai választások magabiztos néppárti győzelmet hoznak, a Haider-féle FPÖ pedig megroppan. Jordán Tamás nyeri el a Nemzeti Színház igazgatói posztjára kiírt pályázatot.

December 10-én Kertész Imre átveszi az irodalmi Nobel-díjat Stockholmban. December 13-án a koppenhágai EU-csúcsértekezleten végleg alkalmasnak minősítik a tíz tagjelöltet arra, hogy még a 2004. júniusi európai parlamenti választás előtt teljes jogú taggá váljon. Decemberben Észak-Korea bejelenti, hogy újraindítja atomreaktorait. Megkezdődik a parlamenti ellenzékhez kötődő Hír Tv műsorsugárzása.

M = 1:10

Január 9-i számában a *Libération* című párizsi hetilap riportot közöl Európa egyetemen roma középiskolájáról: az 1994-ben alapított pécsi Gandhi Gimnáziumról, a Soros Alapítvány korábbi támogatásait és munkatársai véleményét is idézve.

Február végén az Alapítvány közzéteszi, hogy „Élj a jogaiddal - menj el szavazni!” címmel nyilvános kampányt indít egy célra szánt 35 millió forintos keretből, hogy minél nagyobb részvételre buzdítson a tavasszal esedékes országgyűlési választásokon. A nyílt pályázatra 113 munkaterv érkezett - a nyertes a Geszti Péter vezette ARC kulturális ügynökség lett. (A kampány óriásplakát sorozatára - amely a kiélezett belpolitikai légkörben heves sajtóvitát támaszt - utóbb további 22 millió, a második választási fordulóra újabb 14 millió forintot szavaz meg a kuratórium.) Március elején Milan Kucan elnök a Szlovén Köztársaság Szabadságáért érdeméremet ad át Soros Györgynek, az indoklás szerint, mert helyi alapítványa révén a humanitárius segítségnyújtáson kívül nem kormányzati szervezetek és független tömegtájékoztató eszközök tucatjainak működését segítette a volt Jugoszláviában kirobbant háború alatt. Március végén az Alapítvány Bolyai utcai székházának kertjében egy bensőséges ünnepen emlékfákat ültetnek Forgács Pál, Vásárhelyi Miklós és Kardos László tiszteletére.

Április 1-ére a SuperGroup művészcsoporthoz - a Soros Alapítvány, Zwack Péter és más magánadományozók szponzorálásával - „becsomagolta” az Erzsébet-hidat. Az „Egy hajóban evezünk - Szavazz!” feliratú, hajót formázó installációval az alkotók, szándékuk szerint, pártállástól és politikai hovatartozástól függetlenül kívánták minél nagyobb részvételre buzdítani a budapesti polgárokat. Május közepén a Jelenkutató Intézet és az Alapítvány falukutató konferenciát rendez Tatabányán értékelve az elmúlt két évben több hazai kistérségre és Erdélyre is kiterjesztett kutatási programot, melyet egyebek között a Soros Alapítvány is kezdetől jelentős összeggel támogatott.

Június 8-án az amerikai légierő múzeumában Soros György veheti át a 2002. év Dayton-békedíját. Mint Bruce Hitchner, a Dayton Békeprogram elnöke a díjátadáson hangsúlyozta, Soros az amerikai nem kormányzati szervezetek legrangosabb elismerését a háború dúlta Boszniának nyújtott 50 millió dolláros újjáépítési támogatásával érdemelte ki. A pénzt a boszniai hatóságok Szarajevó elpusztult víz- és gázhálózatának újjáépítésére fordították - s a békedíjjal járó 25 000 dollárt az Alapító szintén a háborús károk enyhítésére ajánlotta fel.

Június 20-án a Közép-európai Egyetem diplomaosztó tanévzáróján két neves grúz politikus: Mihail Szaakasvili, volt igazságügy-miniszter és Zurab Zsvanija, a grúz parlament volt elnöke vehette át a CEU „Nyílt Társadalom Díját”. Az immár ötödik alkalommal az Alapító által személyesen átadott kitüntetéssel azok érdemeit ismerik el, akik számottevően hozzájárultak a nyílt társadalom eszméjének gyakorlati érvényesítéséhez. (Korábban egyebek között Václav Havel, Göncz Árpád és

Bronislaw Geremek is részesült a díjban.) Július végén egy bérleti jogvita önkényes megoldási kísérleteként fegyveres kommandósok veszik blokád alá a moszkvai Nyílt Társadalom Intézet székházát, miután a bíróság az Intézet javára döntve érvényesnek nyilvánította a fennálló bérleti szerződést. A moszkvai Soros-iroda emiatt pár napra kénytelen felfüggeszteni működését, bár az Alapító megerősíti, nem kívánja Oroszországban beszüntetni 15 éve megkezdett jótékonyági és modernizációs programjait.

Augusztusban átadják a Máltai Szeretetszolgálat újabb - immár tizenegyedik -, pedagógusok által felügyelt, lakótelepi játszótérét. A modellkísérlet a Soros Alapítvány társulásával még 1998-ban, a békásmegyeri játszópark létrehozásával kezdődött, s azóta öt újabb fővárosi és öt vidéki játszótér nyílt meg Esztergom, Pápa, Miskolc, Szeged és Tatabánya lakótelepein.

Szeptember elején a Soros Alapítvány rendezésében „Ügynökök és akták” című nemzetközi konferenciát tartanak az állambiztonsági múltjáról a volt kommunista országok alkotmányjogászai és titkosszolgálati szakemberei. (A tanácskozás anyaga utóbb egy azonos című tanulmánykötetben is megjelent.) A hónap végén a Fővárosi Közgyűlés - Kertész Ákos író és Agárdy Gábor színművész mellett - Budapest díszpolgárára címet szavaz meg Soros Györgynek. A díjat Demszky Gábor főpolgármester egy 2003 januári látogatása alkalmából a Városházán adja át a kitüntetettnek.)

Október 2-án Magyar Bálint oktatási miniszter megállapodást ír alá a Soros Alapítvány „Önfejlesztő iskola-modelljének” oktatási kormányzat általi felhasználásáról. Mint Belia Anna, az Alapítvány igazgatója ez alkalomból elmondja: az előző hat év során 151 iskola több mint 500 pedagógusa kapcsolódott be a programba, melyre az Alapítvány - a továbbképzéseket is beszámítva - több mint 154 millió forintot fordított. A hónap közepén Stipe Mesic elnök Zágrábban magas állami kitüntetést ad át Soros Györgynek a Nyílt Társadalom Intézet horvátországi irodája megnyitásának 10. évfordulóján.

November elején egyhetes tanácskozást rendeznek Balatonkenesén az Alapítvány Roma önfejlesztő iskolai programjának támogatóit és szakértőit részvételével. A rendezvényen, melyen 30 település mintegy 150 pedagógussal képviselteti magát, hivatalosan bejelentik, hogy a hat éve indított alapítványi program gazdája a jövőben az oktatási tárca lesz.

A karácsonyi könyvvásárra megjelenik Vásárhelyi Miklós posztumusz kötete *A bilincsbe vert beszéd* címmel. A kötet a néhai alapítványi elnök a szélesebb nyilvánosság előtt jórészt még ismeretlen sajtótörténeti tanulmányait közli.

Az Alapítvány ez évi költségkerete mintegy 4,2 millió dollár volt. A 2002-ben megítélt támogatások főbb tételei:

I. Civil programok

Eötvös Károly Intézet	3 000 000 Ft
Civil programok nyitott kerete	11 243 081 Ft
East-East: Partnership Beyond Borders program	8 747 235 Ft 62 705 \$
Együttműködés a Magyar Máltai Szeretetszolgálattal	4 589 655 Ft
Hitelprogram	43 130 000 Ft
Hogyan legyünk polgárok? (programok a demokrácia minőségéről)	143 150 000 Ft
„If you”	3 549 000 Ft
NonprofitSzolgáltatóKözpont	48 883 966 Ft
Nők és férfikesélyegyenlőségeatársadalom minden szintjén	17 500 000 Ft
Települési egészségterv	9 660 000 Ft
Összesen:	298 452 937 Ft 620 705 \$

II. Egészségmegőrzési programok

Egészségmegőrzési program nyitott kerete	17 120 170 Ft
Hospice és palliatív ellátás	26 541 500 Ft
Kitagolás - kicsoportos lakóotthonok indításának támogatása	20 000 000 Ft
Népegészségügyi oktatási program	12 322 140 Ft
Szenvedélybetegek ellátásának javítása	13 000 000 Ft

Salzburg Medical Seminars - Egyhetes tanfolyamok szakorvosoknak	2 262 000 Ft
Step by Step for Roma program	7 125 000 Ft 6 000 \$
Roma egészségügyi és környezetrehabilitáció	19 135 000 Ft
Összesen:	117 505 810 Ft 6 000 \$

III. Információs programok

Információs nyitott keret	1 520 000 Ft
East Translates East program	6 560 000 Ft
EU - Információs és pályázati tanácsadó program	20 000 000 Ft
Információs jogok és civil szervezetek	18 887 000 Ft
Könyvtártámogatás	5 000 000 Ft
Külföldi felsőoktatási információs központok	4 013 334 Ft
Roma média	37 285 000 Ft
Összesen:	93 265 334 Ft

IV. Jogi programok

Jogi programok nyitott kerete	2 980 000 Ft
Betegjogi program	19 321 000 Ft
Civil jogérvényesítés a környezetvédelemben	9 590 000 Ft
Emberi jogi és korrupcióellenes program	52 833 250 Ft
Esélyegyenlőség a joghoz jutásban	19 330 000 Ft
Élj a jogaiddal - Menj el szavazni!	71 000 000 Ft
Gondnokság és érdekérvényesítés	9 239 200 Ft
Összesen:	184 293 450 Ft

V. Kulturális és művészeti programok

Bridge of Understanding	7 830 000 Ft
Kulturális menedzsment program	14 855 000 Ft
Looking Inside	975 000 Ft
Kortárs művészeti programhálózat	37 000 000 Ft
Kultúra és művészetek	93 026 151 Ft
Kulturális és Kommunikációs Központ Alapítvány (C3)	14 500 000 Ft
Stúdiószínházi program	53 170 000 Ft
Vidéki kulturális programsorozatok	30 349 000 Ft
Összesen:	251 705 151 Ft

VI. Oktatási programok

Oktatási nyitott keret	9 895 000 Ft
Egyetemi és főiskolai oktatók a szélsőjobboldal ellen	6 410 345 Ft
Felsőoktatási Együttműködési és Programinnovációs Pályázat	4 840 000 Ft
Innovatív pedagógiai módszerek a roma gyerekek oktatásában, nevelésében	29 769 760 Ft
Önfejlesztő roma iskolák	16 975 069 Ft
Roma felsőoktatási ösztöndíj	13 100 000 Ft
Soros Tanácsadó Ház	10 330 000 Ft
Szakkollégiumok a nyitott társadalomért	8 130 000 Ft
Összesen:	99 500 174 Ft
Mindösszesen:	1 067 722 856 Ft 68 705 \$

A 2002. évi hivatalos középárfolyamon számolva mindez **4 175 331 dollárt** tesz ki.

Az Alapítvány távozó munkatársai: Héjj Katalin programvezető (Roma programok), Kollár Éva adatrögzítő, Lános Ágnes pénzügyi munkatárs, Mankovits Adrienne irodavezető, Radvánszky Katalin elnöki asszisztens, programvezető (Civil programok), Szurkos Mária programvezető (Szociális programok), Vári Mária pénzügyi munkatárs, Tóth Elekné adatrögzítő.
Elhunyt: Dr. Szentpéteri István szegedi jogász professzor, a Külföldi ösztöndíj- kuratórium volt tagja.

M = 1:1

TELEPÜLÉS - KÖZÖSSÉG - ÉLETMINŐSÉG

A TELEPÜLÉSI EGÉSZSÉGTERV PROGRAM

Egy programból - legyen az bármi gondal előkészített - ritkán lesz társadalmi mozgalom. A Soros Alapítvány Települési egészségterv programjával pontosan ez történt. Hogy napjainkban milyen kivételes jelenség ez, elég csak az alábbiakat megfontolni:

Létezik-e Magyarországon ma olyan program,

- amelynek felhívására közel 700 település képviselői kerekedtek fel, hogy részt vegyenek a pályázatot megelőző felkészítő tréningben?
- amelynek hatására 537 település lakói (intézményvezetők, civil szervezetek, aktív lakosok) készítették el a településük életminőségét befolyásoló tényezők komplex leírását, tervezték meg rövid- és hosszú távú stratégiai programjaikat, s ezek megvalósítására konkrét cselekvési programokat is indítottak?
- melyben a támogató magánalapítvány - 6 pályázati forduló során - 238 településnek nyújtott pénzügyi támogatást terveik megvalósításához?
- melyben minden így nyert forinthat a települések (önkéntes munkában, természetbeni juttatásként, pénzben stb.) másfélszer annyit tettek hozzá?
- melynek lezárultával tovább szerveződnek a kistérségi, térségi konferenciák - immár a kezdeményező alapítvány nélkül?
- amelynek tapasztalatai (s az elkészített egészségkép, stratégia és cselekvési tervek) alapján további sikeres pályázatok, együttműködési tervek születtek?

A pályázó települések - szűkös lehetőségeik pótlására, kiegészítésére, jó ötleteik megvalósítására - pénzügyi támogatást kerestek a Soros Alapítványnál. Emellett (sokszor ehelyett) ismereteket, tudást, fejlesztett képességeket, jártasságokat - ösz szességében önbecsülést és a helyi demokrácia működtetésének élményét kapták azok, akik megértve a program üzenetét vállalták, ami annak megvalósításával járt.

Mi a Települési egészségterv?

Az egészségterv olyan stratégiai terv és cselekvési program, melynek célja egy adott település, közösség életfeltételeinek, életminőségének, s az ott élő emberek egészségi állapotának javítása az élet minőségét befolyásoló tényezők változtatásán keresztül.

Miben más ez, mint az eddigi programok?

Az egészségterv, miközben az adott települést sújtó konkrét problémák megoldását, s ezáltal az ott élő emberek testi, lelki és szociális „jól-létét” szolgálja, egy új társadalmi gyakorlat meghonosodását is elősegíti. Olyan gyakorlat, amely a problémák megoldása során az újraalakuló, autonóm módon szerveződő közösségeknek épít, önbizalmat ad és cselekvési lehetőséget biztosít. Az ilyen közösségek kialakulása nem csupán „eszmei jelentőségű”. A saját problémáik megoldásában a különböző közösségek jelentős erőforrást is képviselnek - hiszen létük egyúttal biztosítja a céljaik eléréséhez szükséges eszközöket.

A program általános célja

A program kidolgozói abból a tényből indultak ki, hogy életminőségünk, egész ségi állapotunk döntő mértékben meghatározza életkilátásainkat, jövőnket, egyé ni, családi és közösségi szinten egyaránt. A program nem azt tűzte ki céljául, hogy megvédi az embereket a betegségektől vagy a haláltól, hanem „csupán” azt, hogy e programok segítségével változásokat indít el az autonóm módon szerveződő, korlátozott forrásokkal rendelkező közösségek életében.

A program konkrét céljai

- Javuljon egy adott településen, közösségben élő emberek életminősége/egészségi állapota.
- A programok tervezése és megvalósítása során olyan gyakorlat alakuljon ki, amely:
- a közösség tagjainak e folyamatba való bevonását, a bebeszélés és az aktív a közreműködés lehetőségét biztosítja,
- felszámolja a korábbi paternalista gyakorlat maradványait,
- erősíti az egyének, közösségek autonómiáját, önbizalmát, egyúttal felelős e ségérzetét is.
- A közösség szellemi és anyagi erőforrásainak bevonásával növelje a problémák belátható időn belül történő megoldásának esélyeit.
- Az életminőség és az egészség mint „rendezőelv” segítségével építse a közösséget.

A program legfőbb célja

az volt, hogy feltételeket teremtsen azok számára, akik e feltételek birtokában képesek maguk változtatni sorsukon.

ELŐZMÉNYEK

Hogyan kezdődött mindez?

1998 májusában a Soros Alapítvány pályázatot írt ki községi jogállású települések részére egészségterv készítésére és megvalósítására. A pályázati kiírás idővel a kisvárosokra is kiterjedt, és a program neve is Települési egészségtervre módosult.

A program kidolgozó és segítői

A Soros Alapítvány 1997 őszén kérte fel a Fact Alapítványt, hogy Pécs város egész ségtervének* mintájára mint modellre támaszkodva dolgozzon ki egy olyan programot, amely kistelepülésekre (elsősorban falvakra) alkalmazható, a kistelepüléseken is megvalósítható. A Fact Alapítvány szakértői, a támogató Soros Alapítvány, a NEVI Primér Prevenációs Munkacsoportja, valamint a Közösségfejlesztők Egye sülete szakembereinek közreműködésével - s a későbbiekben már a közreműködő települések sokaságával - alakították, formálták azt a programot, amely ma Települési egészségterv program néven vált ismertté.

„Hálót adunk, s nem halat”

Új szemlélet és szokatlan gyakorlat a pályázató részéről

A program vezetői arra törekedtek, hogy az ország bármely területén lévő település azonos eséllyel pályázhasson támogatásra - s ehhez minden segítséget megkapjon.

* Pécs város egészségtervének kidolgozását egy WHO-modell adaptációjával 1995-ben kezdte meg a Fact Alapítvány. E tevékenységet az OEP Kockázatkezelői Kuratóriumok Titkársága és a Népjóléti Minisztérium támogatta. A pécsi modell alapján a Fact Alapítvány koordinálásával 1996-ban már 13 további magyarországi város, egy falu és egy megye kezdte el ugyanezt a tevékenységet. Bár a program iránt sokan érdeklődtek, a tényleges esély annak széles körű elterjesztésére - kiváltképp a hazai kistelepülések körében - csak a Soros Alapítvány belépésével teremtődött meg.

A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy

- a települések „névre szóló”, írásos meghívást kaptak a pályázatban való részvételre,
- az érdeklődő települések képviselői felkészítő tréningeken vehettek részt,
- sokszorosított Módszertani útmutató segítette őket a munkában,
- telefonos konzultációra volt lehetőség a pályázat megírását megelőző időszakban, és a megvalósítás során is,
- a pályázók részletes, írásos értékelést kaptak benyújtott pályázatukról,
- hírlevél tájékoztatta őket a program eredményeiről, melyben egymás munkáját is megismerhették,
- országos és kistérségi konferenciákon közösségfejlesztő szakemberek segítségével értékelték a települések, a közösségek életében bekövetkező változásokat, határozhatták meg a továbblépés irányait,
- a települések segítséget kaptak hálózatok kiépítéséhez, melynek eredményeként a program - a korábban egymástól elszigetelten működő települések köréből - kistérségi szintereket is felölelő hálózatokká szélesedett és „önjáróvá” vált.

„Fogjuk meg és vigyük”

A pályázat a településektől merőben újszerű gondolkodást és cselekvést várt. A programoknak elsősorban az érintett közösség - általa meghatározott - problémáira kellett reális, azaz helyi szinten, helyi kompetenciával megvalósítható megoldásokat kínálnia. Ez pedig másként nem volt lehetséges, csak ha mind a tervezés, mind a megvalósítás a *helyi társadalom széles összefogására* épült. A gyakorlatban ez annyit tett, hogy

- a cselekvési program megtervezése helyi szakemberek által készített, a közösség tagjai által ismert komplex elemzésen alapult,
- a cselekvési program elemeinek meghatározása a közösség tagjainak bevonásával történt, s a köztük e tekintetben kialakult konszenzuson alapult,
- megvalósítása a közösség tagjainak aktív részvételére támaszkodott,
- a megvalósított programok eredményességét folyamatosan figyelemmel kísérték,
- a program nem csupán egyszeri alkalomra szolgált, hanem folyamatot indított el és fenntarthatóvá vált.

A továbbiakban a Települési egészségterv programról a Fact Alapítvány 2001 őszén megjelent hatástanulmánya alapján számolunk be*. Ez két nagyobb részből áll: a dokumentumelemzésből (a benyújtott pályázatok alapján) s a kérdőíves vizs-

* A teljes dokumentum megtekinthető a www.soros.hu és a www.kkapcsolat.hu oldalakon.

gálatból (a nyertes települések körében). Az eredmények értékeléséhez figyelembe kell venni, hogy a pályázati program a hatástanulmány készítésekor még nem zárult le, azt még további pályázati forduló követte.

I.

A „TELEPÜLÉSI EGÉSZSÉGTERV” PROGRAM ÉRTÉKELÉSE A BENYÚJTOTT PÁLYÁZATOK DOKUMENTUMELEMZÉSE ALAPJÁN

A pályázó településekről

Az öt pályázati forduló során összesen 445 település nyújtotta be pályázatát a Települési egészségterv program keretében a Soros Alapítványhoz. Közülük 355 település 1, 73 település 2, 14 település 3, míg 3 település 4 fordulóban is pályázott. Ebből következik, hogy a pályázó 445 település összesen 555 pályázatot nyújtott be. Az elemzésben azonban csak a települések első pályázatával foglalkozunk, nem pedig az összes benyújtott pályázattal.

A pályázó települések országos megoszlása

Ha megnézzük a pályázatot benyújtó települések országos megoszlását, megállapíthatjuk, hogy a Soros Alapítvány e célkitűzése megvalósult: azaz az ország minden részéből pályáztak települések a programba. Megfigyelhetőemelléztársország egyes területeiről pályázó „településbokrok” kialakulása is. Ezek a településeken feltehetőleg jól működnek azok az informális (szomszédsági) kapcsolatok,

ame lyeken keresztül az itt élők tájékoztatják egymást a pályázati kiírásokról és segítik egymást a pályázatok elkészítésében, programjaik megvalósításában.

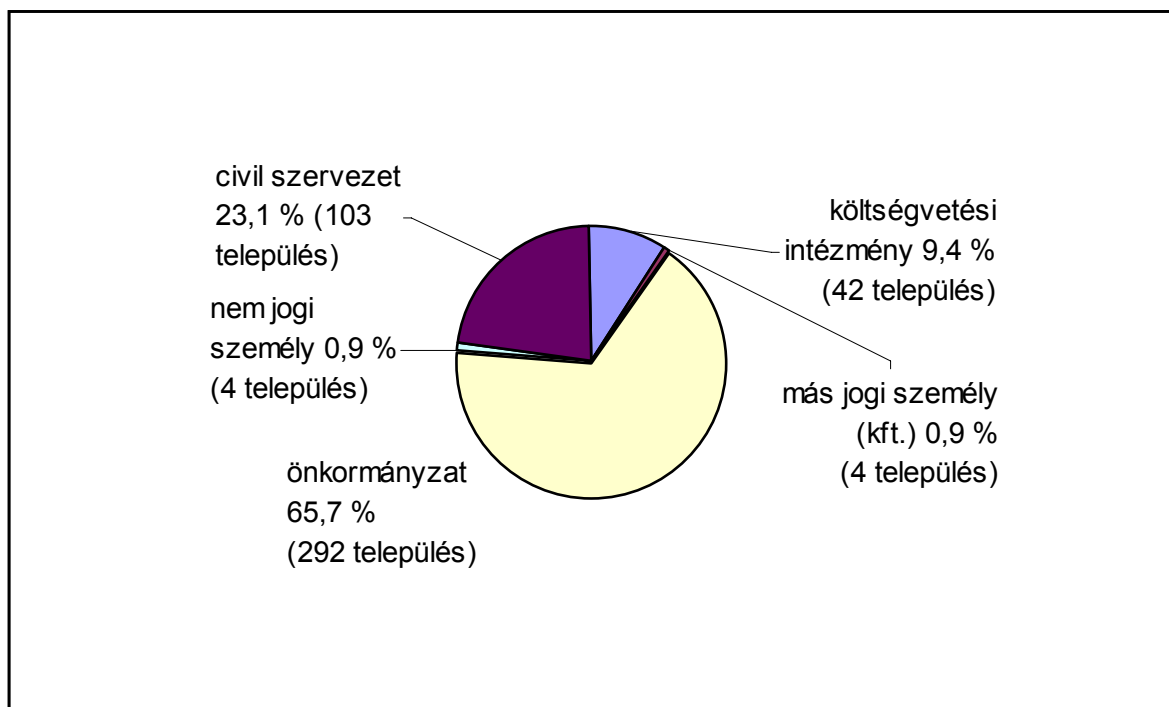
A pályázó települések típusa

A kezdetben „Községi egészségterv” címet viselő program a második pályázati forduló után kibővült, és a kisvárosokra is kiterjedt. Ezt követően a városok, városrészek, városokban működő közösségek is pályázhattak egészségtervükkel és cselekvési programjaikkal a Soros Alapítványhoz. A városok - az egyes pályázati fordulóban - a benyújtott pályázatok 10-20 százalékát képviselték.

A pályázó csoportokról

A Soros Alapítvány pályázati kiírása szerint pályázatot önkormányzatok, civil szervezetek, intézmények, jogi személyiséggel rendelkező csoportok nyújthattak be. A pályázati kiírás bátorította a több intézmény, csoport együttműködésén alapuló pályázatok kidolgozását.

A pályázó csoportok megoszlása a vizsgálatba bevont települések körében

A csatlakozó támogatók

A pályázatot benyújtó szervezetekhez/csoportokhoz a települések felénél további támogatók is csatlakoztak, akik szándéknyilatkozatukkal fejezték ki, hogy a programok megvalósítása során együttműködnek a pályázókkal. A települések többsége általában főleg a helyi intézményvezetők (az önkormányzat dolgozói, a helyi óvoda és iskola, a kulturális, valamint az egészségügyi és szociális intézmények vezetői) vállalták az együttműködést

Együttműködések, civil összefogás

Néhány település (összesen 18) az összefogásban és a közös célok megteremtésében látta programjai sikerének, illetve azok fenntarthatóságának biztosítékát. Ezért ők már a meglévő kistérségi társulás, vagy a szomszédos településekkel spontán szerveződő társulás keretében nyújtották be pályázatukat.

Komoly inspiráló tényezőnek bizonyult a települések számára a - pályázat elkészítését segítő - Módszertani útmutató, melynek „tanácsait” követve 13 település hozott létre új szervezetet a program során összekovácsolódott „munkaközösségekből”, illetve a már meglévő, de formai kereteket eddig nem öltött csoportokból (nyugdíjasok, fiatalok, kismamák klubja stb.). Egészségvédő- és

életmódklubok, a környezet tisztasága és védelme mellett síkra szálló egyesületek alakultak az egészségterv kidolgozására, melyek működésükkel remélhetőleg egyben a program szellemiségének továbbvitelét is szolgálják majd a jövőben.

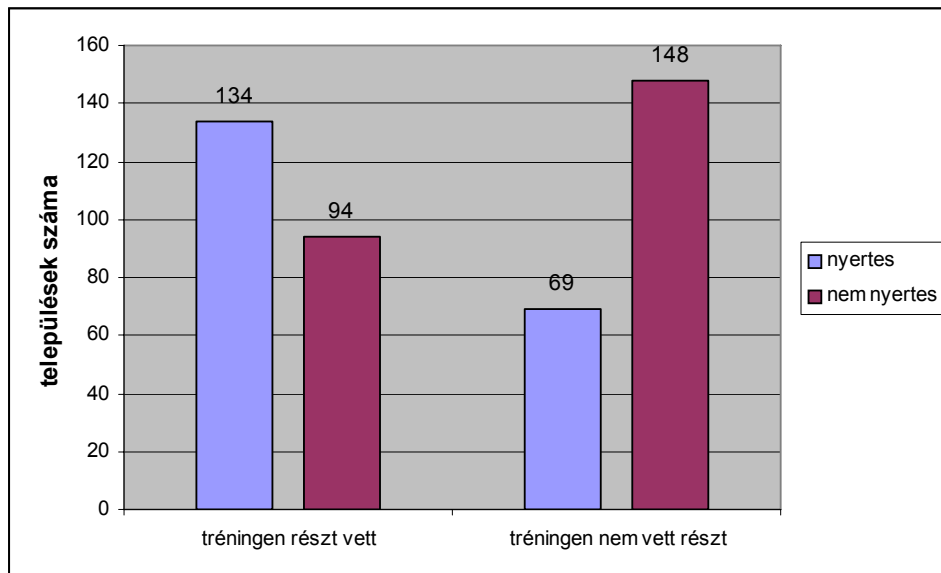
A tréningprogramokról

A Települési egészségterv program keretében, a majd két évet felölelő öt fordulósán, a Fact Alapítvány szervezésében a pályázni kívánó települések összesen 16 ún. tréningen vehettek részt több helyütt az országban. A tréningek 9 helyszínen folytak: Budapesten, Pécsen, Szombathelyen, Szolnokon, Nyíregyházán, Kaposváron, Szegeden, Debrecenben és Székesfehérváron. A tréningekre valamennyi megyéből érkeztek a településeket képviselő érdeklődők és potenciális pályázók.

A tréningen való részvétel nem volt feltétele a pályázat benyújtásának. Ezeket a rendezvényeket a Soros Alapítvány azért támogatta, hogy a pályázatírásban kevésbé jártas települések képviselőit gyakorlati tanácsokkal segítse, amellyel, hogy a program ideáját, megvalósításának újszerűségét is megismertesse.

A tréningek eltérő módon inspirálták a résztvevőket a pályázat benyújtására. A tréningeken megjelent 617 településből 228 település (azaz 37%-uk) készítette el végül a pályázatát. A dokumentumelemzésbe bevont 445 település közül ez az említett 228 település a vizsgált települések 51,2 százaléka.

A nyertes és nem nyertes települések tréningen való részvételének megoszlása

A közösség szerepe a programok megvalósításában

A Települési egészségterv program kiemelt célja, hogy a közösség tagjainak aktív bevonásával javítsa a közösség életminőségét, s ezen keresztül egészségi állapotát. Éppen ezért a pályázatok értékelése során kiemelt szempont volt, hogy a közösség részvételével történik-e a programok megvalósítása, vagy a közösség a programoknak csak passzív résztvevője, „megajándékozottja” lesz.

A nyertes települések 43,3 százaléka (88 település) a pályázat céljainak megfelelően olyan programokat dolgozott ki, melyekben a település lakossága maga is aktív résztvevőként van jelen, annak kitalálója, megvalósítója és a programok hasznainak élvezője.

Ezzel ellentétben a támogatást nem nyert települések nagyobb részénél (65,3 százalékánál, mely 158 települést jelent) a lakók csupán a pályázati programok passzív résztvevői, megajándékozottjai, annak tervezésébe beleszólásuk nincs, illetve nem is tesznek semmit azok megvalósulásáért.

A közösségi aktivitást azoknál a településeknél tapasztalhattuk leginkább, ahol a pályázók által „kigondolt” cselekvési programok megtervezéséhez és megvalósításához a településen élők többsége csatlakozott. (A legjobb pályázatok természetesen azok voltak, ahol a programok kidolgozását közösségi szükségletfelmérés előzte meg.*)

Az egészségképről és az egészségfejlesztési stratégiáról

A pályázat benyújtásának feltétele egy egészségkép (állapotleírás) elkészítése volt. E „beugró” feltétel bizonyára szelektálta a pályázók körét. Úgy véltük ugyanis, hogy azok, akik minden előzetes támogatás nélkül hajlandók „befektetni” a prog ramba, nagyobb valószínűséggel valósítják meg, viszik majd végig az általuk terve zetteket. A pályázat benyújtásához ez volt az első „saját erő”, amit ugyan nem kész pénzben, infrastruktúrában kellett biztosítani a pályázóknak, hanem olyan nem materiális javakban, mint a motiváltság, a változtatás, az összefogás képessége, a reális tervezés alapjainak biztosítása stb.

Az egészségkép (vagy helyzetelemzés, állapotleírás) elkészítése - a pályázatot ér tékelők szemszögéből nézve - a legtöbb pályázó számára nem jelentett olyan súlyú problémát, amely a pályázat megítélését hátrányosan befolyásolta volna. Minő ségbeli különbségek persze találhatók, de a Módszertani útmutatóban megadott szempontok minimális elvárásait a legtöbb település sikeresen teljesítette.

* Az ún. közösségi felmérésnek változatos formáival találkoztunk a pályázatokban. Volt, ahol falugyű lésen gyűjtötték össze a megoldandó problémákat, kérdőíves felmérést végeztek, utcánként önkénte sek gyűjtötték az ötleteket, vagy a rendelőbe, boltba betérők válaszoltak arra, mit is kellene tenni a közösségért, a település fejlődéséért, s ezt hogyan lehet elérni.

A települések 9,4%-ától - 42 település - eltekintve a pályázók elkészítették a te lepülés lakóinak életfeltételeit, életminőségét jellemző állapotleírást, az ún. egészségképet.

A pályázatok áttekintése során azt tapasztaltuk, hogy az egészségkép adatainak értelmező elemzésére a pályázók közül már kevesebben vállalkoztak, vagyis csak kevesen gondolták át a kulcsproblémákra alapozott rövid és hosszú távú célokat, azaz a stratégiát, és az ezek eléréséhez szükséges feltételrendszert.

A cselekvési programok típusairól

A vizsgálatban szereplő települések első pályázatukban összesen 2102 programot dolgoztak ki (ez a 445 településre nézve településenként átlagosan 5,3 programot jelent). Ez a szám önmagában nehezen értelmezhető. Amennyiben figyelembe vesszük milyen hatással lehet akár egyetlen jól megszervezett program is egy település életére, jelentőségét nem lehet figyelmen kívül hagyni.

A programok száma településenként meglehetősen nagy szórást mutat (1-től 52-ig terjed), mely a pályázati munkák komplexitásában mutatkozó különbsége ket jelzi. Míg egyes pályázók egy adott alkalomra szóló rendezvényre, egyszeri be ruházásra kértek támogatást, mások egész éves rendezvénysorozatra, sokféle ágazó témájú és több lakossági csoportra kiterjedő programsorozatra pályáztak.

A Soros Alapítvány az előbb említett 2102 számú programból végül is 489-et támogatott (a programok 23%-át). Ez azt jelenti, hogy a támogatást nyert települések átlagosan 2,4 program megvalósításához kezdhettek hozzá.

A pályázott programokat tartalmuk szerint is tipizáltuk. Egy-egy nagyobb té macsoportba gyűjtöttük össze azokat a cselekvési programokat, amelyeket a tele pülések első alkalommal benyújtott pályázatai tartalmaztak. A témacsoportok a következők voltak:

- táplálkozás
- mozgás
- környezetvédelem és környezetszépítés
- egészséges életmód, egészségügyi felvilágosítás
- beruházás
- szociális program
- kultúra
- „egyéb” programok

A legnépszerűbb programtípusnak a beruházásokon belüli *szabadidős beruhá zás* bizonyult, amely az esetek többségében játszótér építését, játszó-pihenő park, sportpálya, tanösvény létrehozását, valamint egy-egy gyermekklub (játsszóház játékokkal, kerékpárokkal való) felszerelését jelentette. Az öt fordulót együtt tekintve

314 ilyen támogatási kérelem érkezett, melyből 132 a Soros Alapítvány támogatásában részesült*.

A szabadidős beruházásokhoz hasonlóan népszerűek voltak a *mozgással, sport tal* kapcsolatos programok is (szám szerint 359), melyből az Alapítvány 69-et támogatott.

Ezt követték az *egészségi* állapotra, a településen élők egészségmagatartásának befolyásolására irányuló programok (a 315 pályázott programból 35 részesült támogatásban).

Környezetszépítésre, környezetvédelemre, többnyire fásításra vagy virágosításra 273 program irányult. Ezt a csoportot - a játszótérhez, pihenőparkhoz hasonlóan, közösségteremtő szerepe miatt - a kuratórium szintén támogatandónak ítélte, így közülük 134 program valósulhatott meg a Soros Alapítvány támogatásával. Egye dül azokat a programokat utasította el a kuratórium, ahol a pályázók előadások, is kolai oktatás keretében tervezték a gyerekek és a felnőttek környezeti tudatosságának formálását.

Az *egészség* témája köré szerveződő programok körében a legtöbb igény még mindig a - többnyire külső szakértőkre építő, a lakosság passzív szerepére támaszkodó - hagyományos egészségnevelő módszerekre irányult, amelyek a program céljaihoz nem illeszkedtek (a 315 programból 163 program volt ilyen - nagyjából a támogatást nem nyert települések pályázataiban).

A kérések másik nagy csoportja (mely a pályázati program félreértésén alapul hatott) az egészségügyi ellátáshoz kapcsolódó infrastruktúra - műszerbeszerzés, rendelőbővítés, gépkocsivásárlás stb. - fejlesztésére irányult (69 település fordult ilyen kérelemmel az Alapítványhoz). Ezzel ellentétben a kuratórium inkább a közösségi összefogást is megteremtő életmódklubok, egészségügyi vetélkedők és az egészség fejlesztésére irányuló rendezvények szervezését ítélte támogatandónak (17 település).

Fontos eredménynek könyvelhetjük el, hogy több pályázatban a korábban alkalmazott, hagyományos egészségnevelő módszerek már megtapasztalt hatása lassúságát is megfogalmazták, s ennek megfelelően több település elállt ezek folytatásától. (Természetesen találtunk példát ennek ellenkezőjére is, ahol a módszert nem vetették el, csupán az előadók személyén változtattak.)

* Ez - beruházás jellegéből adódóan - látszólag ellentmond a Települési egészségterv program célkitűzéseinek, azonban a közösségi élet olyan színterei teremthetők meg segítségével, mely több korcsoport hasznos szabadidő eltöltését, a környezet szépítését, ezáltal az ott élő emberek hangulatának javítását szolgálhatja egy időben. Ezen kívül egy játszótér vagy egy park megvalósítása szociális beruházás is, illetve olyan munkákat igényel, amelyben - a szakértelmet igénylő fázisok kivételével - a lakosság maga is aktív szerepet vállalhat. A kuratórium e programok közül is azokat támogatta, amelyekhez konkrét „hasznosítási terv” is tartozott: milyen közös rendezvényeket szerveznek ott, kiknek a bevonásával, hogyan lesz fenntartható stb.

A pályázók egy része minden bizonnyal csak nehezen képes továbblépni a korábbi évek megszokott gyakorlatán, és új módszerekben gondolkodni. Sokan a betegségek oldaláról közelítenek az egészséghez, ahelyett, hogy pozitív egészség kép kialakítására törekvő programokat tűznének ki célul. A pályázatokban azonban számos, a megvalósítani kívánt célok megfelelő aktivitási terv is szerepelt. Ezeknek a programoknak a sikeres megtervezése egy nagyon fontos feltétel teljesüléséhez kötődött: a pályázatot elkészítők képesek voltak szemléletükön változtatni.

A pályázott és támogatott programok típusai

<i>Programtípusok</i>	<i>Pályázott programok</i>		<i>Támogatott programok</i>		<i>A támogatott programok a pályázott programok százalékában</i>
Táplálkozás	180	8,6%	30	6,1%	16,6%
Mozgás, sport	359	17,2%	69	14,1%	19,2%
Környezetvédelem	273	12,9%	134	27,5%	49,1%
Egészségügy	315	14,9%	35	7,1%	11,1%
Beruházás	567	27,0%	159	32,6%	28,0%
Szociális programok	62	2,9%	2	0,4%	3,2%
Kulturális programok	312	14,9%	60	12,2%	19,2%
Egyéb	34	1,6%	-	-	0,0%
Összesen:	2102	100,0%	489	100,0%	átlagosan: 23,3%

A közösségteremtés szempontjából is értékes és többnyire támogatható programok születtek a települések többségében a *kulturális élet* megteremtésére, fejlesztésére irányuló törekvések mentén. 15 településen színjátszó körök, tánc csoportok, kéz műves és zenei szakkörök alakultak, 16

településen tartottak különböző rendezvényekkel, vetélkedőkkel színesített falunapot. Több helyen a támogatást a helyi kábeltelevízió műsorkínálatának bővítésére, utazásra vagy életmódtáborra fordították.

180 program irányult a *táplálkozási szokások* megváltoztatására, közös főzés rendezésére, tankönyv, biokert kialakítására. Közülük is inkább a közösségi programokat támogatta az Alapítvány, szám szerint 30-at. A helyes táplálkozásról szóló felvilágosító előadások elsősorban az egyéni szokások megváltoztatására irányultak. Közösségteremtő erejük hiánya miatt, valamint az egyéni szokásokban kialakuló változások bizonytalansága miatt a kuratórium nem tartotta ezeket feltétlenül támogatandónak.

Visszatérő problémaként fogalmazódott meg a települések állapotleírásában, illetve a kulcsproblémák kiválasztását követően az egészségfejlesztési stratégia ki dolgozása során is az, hogy az emberek életminőségén szociális körülményeik javítása nélkül változtatni nem lehet. Így több település (62 program keretében) egy-egy lakossági csoport számára dolgozott ki különböző, a szociális feltételeken kívüli szándékozó cselekvési tervet. A *szociális programok* egyharmada a gyerekekre (iskolatej, fogkefe, gyerekruhacsere, napközi, étkezési hozzájárulás stb.), további egyharmada a munkanélküliekre (a munkanélküliség csökkentését célzó tanfolyamok, képzések finanszírozására) irányult. Több program (11) keretében kívántak pályázók az idősök helyzetén változtatni, illetve 5 ilyen irányú kérés érkezett a romáknak szánt szociális támogatásokra is. A 62 szociális programból a Soros Alapítvány mindössze 2 programot támogatott, mivel a programok - elismerve szükségességüket - nem illeszkedtek a pályázati kiíráshoz.

Viszonylag nagyarányú igény fogalmazódott meg a szakemberképzésre, illetve átképzésre is (22 településnél), ez a törekvés azonban nem járt együtt a képzettek saját forrásainak beépítésével, így nem illeszkedett a pályázati célokhoz*.

A programokra megítélt támogatásokról

Az öt pályázati forduló során átlagosan 522 004 forintnyi támogatást ítélt oda településenként a Soros Alapítvány (a legkisebb összegű támogatás 36 000 forint volt, a legnagyobb 2 460 000 forint). Összességében a támogatások többsége 100 és 500 ezer forint között mozgott (a települések 54,6%-a részesült ilyen összegű támogatásban). Az 500 ezer, illetve az 1 millió forintot nem meghaladó támogatás sok többségét a 2000 főnél kevesebb lélekszámú települések kapták, azaz a kuratórium elsősorban ezeket a településeket támogatta pályázatuk alapján.

A települések többsége (371 település, a pályázók 83,4%-a) a Soros Alapítványtól kért támogatást saját forrással kívánta kiegészíteni**. Jóllehet a Soros Alapítvány e pályázati programjának feltételei ezt nem tartalmazták, a saját erő önmagában jelzésértékűnek számított az értékelők számára a települések tenni akarását, komoly szándékát, illetve a programok fenntarthatóságának egyfajta garanciáját illetően. A saját erő értékelésében különösen pozitív megítélés alá esett a tenni, a cselekedni akarás, a helyi lakosok szellemi és fizikai „tőkéjének” felhasználása a programok megvalósítása során. E szándék - hitelesen bizonyítva - „meggyőzőbb” érv volt, mint a sok esetben csak papíron létező pénzösszeg.

* Ebben az esetben, amikor saját forrásról beszélünk, a következőket értjük ez alatt: a képzettek akarják a képzést és a saját sorsukon való változtatást, járuljanak hozzá a képzés feltételeinek megteremtéséhez (pl. minimális önrész vállalása vagy a szakképzéshez szükséges műhely létrehozásában való fizikai részvétel, munkavállalás stb.), a képzés felhagyása járjon szankciókkal (pl. csak akkor kapja vissza az önrészt, ha sikeresen vette a képzés akadályait stb.).

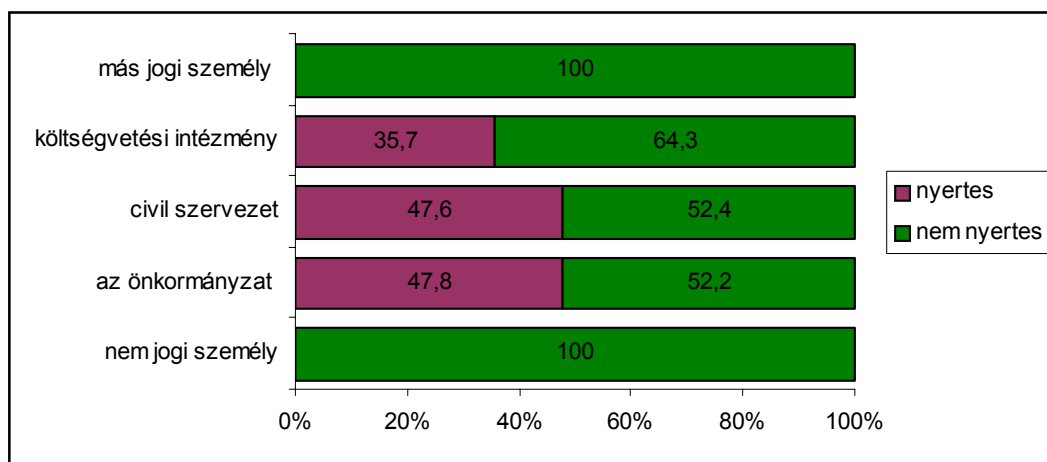
** Ez részben örvendetes tény, részben pedig a kialakult pályázati gyakorlat része, amely - sok esetben irreálisan magas, nem kifejezetten a kistépülések éves költségvetéséhez és lehetőségeihez mért - saját erőt kér. A Soros Alapítvány éppen ezért saját részt, legalábbis pénzben rendelkezésre állót, nem szabott feltételül a pályázat benyújtásához.

Azok a települések, ahol a saját erő feltüntetése (az előbbi értelmezés szerint) nem szerepelt a költségvetési tervben, illetve a pályázat leírásában, kevésbé voltak sikeresek (a 74 település közül, ahol a pályázók nem jelölték meg saját erőt, erőfeszítést, 57 település pályázatát utasította el a kuratórium).

A pályázatok sikerességéről

A Soros Alapítványhoz e pályázati program során legalább egy alkalommal pályázatot benyújtó 445 település közül 203 település pályázatát a kuratórium teljes vagy részösszegű támogatásra javasolta. Ez a pályázó települések 45,6%-át jelentette. A vizsgált települések közül 10 település pályázata formai okok miatt nem felelt meg a pályázati kiírásnak. A következőkben a döntés alapjául szolgáló szakértői véleményeket és a kuratórium végső döntését együttesen vizsgáljuk, hogy megállapíthassuk, milyen elvek és szempontok alapján dolgoztak a döntéshozók.

A pályázó szervezet, a támogatást nyert és nem nyert településeken

Ha a pályázó csoport sikerességét a benyújtott pályázatokhoz viszonyítjuk (ld. a következő táblázatot), akkor az látható, hogy az intézmények és a civil szervezetek magasabb, az önkormányzatok alacsonyabb arányban találhatóak a nyertesek között, mint amilyen arányban a benyújtáskor regisztrálhattuk őket.

A nyertes települések aránya a programban pályázó szervezet/csoport szerint

Főpályázó	A pályázók	Ebből a nyertes települések száma	A nyertes települések a pályázók százalékában
Önkormányzat	292	139	47,6%
Civil szervezet(ek)	103	49	47,6%
Költségvetési intézmény	42	15	35,7%
Más jogi személy	4	-	-
Nem jogi személy	4	-	-
Összesen:	445	203	45,6%

II.
A PROGRAM PÁLYÁZÓI ÉRTÉKELÉSE
- KÉRDŐÍVES VIZSGÁLAT
A NYERTES TELEPÜLÉSEK KÖRÉBEN

A Települési egészségterv program első öt pályázati fordulójában támogatást nyert településeket önkéntes kérdőív segítségével kérdeztük a programról szerzett tapasztalataikról, véleményükről, elégedettségükről és a programban való részvételük motivációjáról. A legtöbb településen a megkérdezés időpontjában még folyamatban volt a program megvalósítása, de már jól körvonalazódtak annak eredményei, hasznai.

A kérdőíves adatfelvételt nem azért szűkítettük a Soros Alapítványnál pénzügyi támogatást nyert településekre, hogy a „visszajelzés” pozitív legyen és igazolással szolgáljon a program kidolgozó, támogatói számára. A kérdőíves vizsgálat célja az volt, hogy az Egészségterv program folyamatának egészéről kapjunk képet, melynek csak egy részét jelenti az előkészítés, a pályázat feltételeinek megteremtése (másként fogalmazva: a pályázók „helyzetbe hozása”). Kétségtelen, e szakasznak is szükséges a vizsgálata, hogy megtudjuk, a Soros Alapítvány munkatársai és a körük szerveződő

szakértők, kurátorok befektetett munkája, erőfeszítései (valamint a Soros Alapítvány pénze) kellő hatékonysággal térült-e meg. Ez a kérdőíves vizsgálat és annak eredményei azonban legalább ugyanilyen mértékben szólnak a pályázók erőfeszítéseiről, az általuk megvalósított programok sikereiről, problémáiról, mint a Soros Alapítvány tevékenységéről.

A kérdőívet 2000 szeptemberében postai úton juttattuk el a pályázókhoz. A 203 támogatásban részesült település közül 172 településtől kaptunk vissza értékelhető kérdőívet (ez a megkeresett települések 84,7%-a).

A települések szociális helyzetét két kérdés segítségével vizsgáltuk, mégpedig a településen élő munkanélküliek és - a több szempontból is értelmezhető - hátrányos helyzetű lakosság arányával*. A munkanélküliek aránya az országos átlag (9 %) fölött volt a vizsgált településeken - a válaszadók átlagosan 13,3%-osra becsülték.

Az egy vagy több szempontból is hátrányos helyzetű lakosok arányát a válaszadók átlagosan 30%-ra becsülték. A települések többségében (111 településen) ez az arány 30% alatt maradt, 18 települést (10,9%) regisztráltunk azonban, ahol a hátrányos helyzetűek a lakosság több mint 60%-át teszik ki.

* Konkrét definíciót sem a munkanélküliekre, sem a hátrányos helyzetű lakosságra nem adtunk, így a kérdőívet kitöltő(k)nek kellett eldönteni, kiket sorol(nak) e kategóriákba.

Az előkészítésről, a segítőkkel való elégedettségről

A pályázat kiírójának, a Soros Alapítványnak egyik fő célkitűzése az volt, hogy a települések egyenlő eséllyel pályázhassanak e programban, és ehhez minden segítséget megadjon számukra. Ezt a célt szolgálták a pályázati fordulók előtt több régióban megrendezett ún. tréningprogramok, a pályázat elkészítéséhez segítséget nyújtó, írásos Módszertani útmutató, a program állomásait végigkísérő Települési Egészségterv Hírlevél kiadvány és a telefonos konzultáció lehetősége is. Ezek értékelését az alábbiak tartalmazzák:

A tréning és a Módszertani útmutató hatékonyságának értékelése a válaszadók szerint

<i>Milyen hatékonyan közvetítette...</i>	<i>a tréning</i>	<i>a Módszertani útmutató</i>
A. a program szellemiségét?	4,53*	4,51
B. a pályázat elkészítéséhez szükséges információkat?	4,44	4,48

* Az átlagpontoszám mutató annál kedvezőbb, minél közelebb van az 5,0-hez.

A vizsgálatban arra is kíváncsiak voltunk, miként élték meg a pályázók a „másik oldal” szereplőivel, vagyis a Soros Alapítvány munkatársaival, kuratóriumával és szakértőivel való kapcsolatukat. A program e tekintetben is rendhagyó volt. Mivel nem egyszeri pályázati kiírásról volt szó, hanem többszöri fordulóról, valamint 16 alkalommal lebonyolított regionális tréningekről, írásbeli szakértői véleményekről, a program közös (a pályázókkal együtt történő) formálásáról, a pályázat kiírói, szakértői, kurátorai nem maradhattak névtelenek (ez nem is volt cél). A cél a program megértése (megértetése) és annak közös formálása, továbbfejlesztése volt, mindannyiunk tudására, tapasztalatára építve.

A program segítőkkel való elégedettség vizsgálatára a válaszadókat egy ötfokú skálán történő osztályozásra kértük, amelyben azt kérdeztük, mennyire voltak elégedettek azzal a segítséggel, amit a Soros Alapítvány munkatársai, kuratóriuma és szakértői nyújtottak a pályázati folyamat során?

Az osztályzatok alapján az alábbi átlagértékek születtek:

A Soros Alapítvány munkatársaival való kapcsolat: 4,71*

A Soros Alapítvány kuratóriumával való kapcsolat: 4,33

A szakértőkkel való kapcsolat: 4,61

* Az átlagpontoszám mutató annál kedvezőbb, minél közelebb van az 5,0-hez.

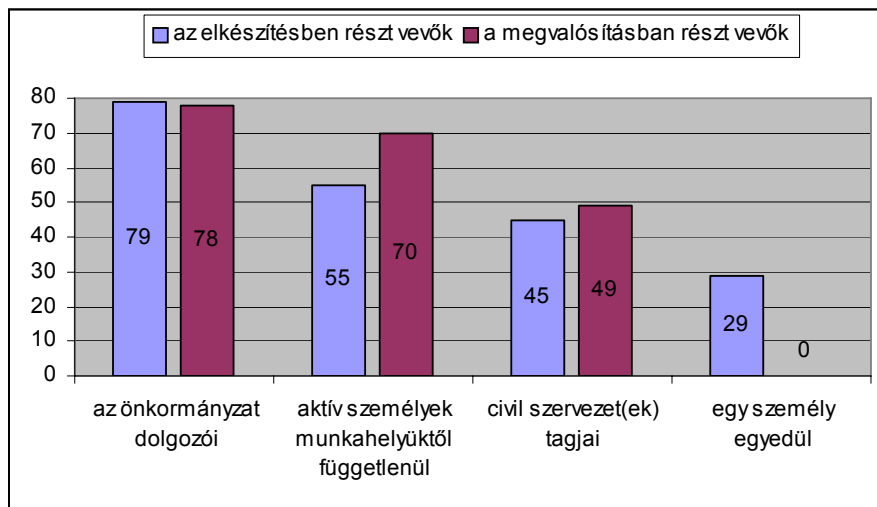
A pályázat előkészítése, elkészítése és megvalósítása

A pályázat komoly követelményt állított a pályázó települések elé már a programok megvalósítása előtt is. A cselekvési program alapjául szolgáló egészségterv elkészítése alapos adatgyűjtő és elemző munkát kívánt meg a pályázóktól, mely többnyire közösségi összefogással volt csak megvalósítható. A vizsgálatban eredményül kapott válaszok is ez előbbi állítást igazolják.

A pályázók által adott értékelések azt mutatják, hogy a legelső lépések nehézségei után a pályázat megírása már valamivel könnyebb (de nem könnyű) feladatnak bizonyult: míg a pályázat megírását megelőző teendők nehézségi fokát a válaszadók átlagosan 2,61-re, addig a pályázat megírását már 2,87-re értékelték egy ötfokú skálán.

Mint az a települések által készített pályázati beszámolókból is kiderült, nem volt könnyű feladat annak a csapatnak a felállítása, amely a pályázathoz szükséges teendőket végigvitte. Azaz előkészítette és megírta a pályázatot, s az elbírálást követően „menedzselte” a támogatott programok megvalósítását.

A különböző lakossági csoportok és intézmények részvétele a pályázat elkészítésében és megvalósításában (említések száma)*

A program megvalósításában már kevésbé az intézmények és az önkormányzat dolgozói, mint inkább az aktív lakosok és a civil szervezetek tagjai vettek részt. A pályázat elkészítésénél tehát inkább az intézményi háttér jellemző, megvalósítása azonban már a településen élők („civiliek”) feladata.

* Az ábra adatai az említések számát jelenítik meg, melyek összege a pályázó csoportok összetettsége miatt (vagyis, hogy egy csoportban általában több szereplő is részt vett) magasabb, mint a vizsgálatban résztvevő települések száma.

A programok támogatottságáról - ahogy a kérdezettek látják

A támogatást nyert, és a kérdőívünkre válaszoló települések költségeinek átlagosan 42,1%-át támogatta a Soros Alapítvány, vagyis a saját hozzáadott rész átlagosan 57,9% volt. A Soros Alapítvány által nyújtott támogatásnak a települések költségvetésében jelentkező nagyságát a következő adatsor mutatja.

A költségvetés támogatott része a Soros Alapítvány által

10% alatti	10,1%
10-20%	8,9%
21-30%	16,5%
31-40%	16,5%
41-50%	24,1%
51-60%	10,1%
60% feletti	13,8%
Összesen:	100,0%

A Soros Alapítványnak nem volt célja a programok teljes finanszírozása. Olyan támogatást (pl. módszertani felkészítést, bizonyos szükségletek iránti motiválást) és csak annyi anyagi segítséget kívánt nyújtani, amely elősegíti a településeken élők belső erőforrásainak mozgósítását, s ezzel a programok folytathatósága, fenntarthatósága alapjainak megteremtését.

A programmal való elégedettségéről

Az egészségterv programokat megvalósító települések válaszadóinak összegző értékelése alapján megállapítható, hogy a program szellemiségében és egyes elemeit együtt tekintve is megfelelt a pályázók előzetes elvárásainak.

Mennyire felelt meg az Egészségterv program a várakozásoknak? (a nyertes települések összesen)

<i>egyáltalán nem felelt meg</i>				<i>teljes mértékben megfelelt</i>	
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	
-	2	11	50	101	nem válaszolt:
-	1,2%	6,7%	30,5%	61,6%	8 település

A nyertes települések közül meglepően sokan, 141 település! (a nyertes települések 82%-a) a program indulása és az adatfelvétel között eltelt két év alatt már más támogatóhoz is pályázott. Közülük 133 település (a máshova is pályázók 94,3%-a) válaszolta azt, hogy próbálkozásaihoz használni tudták az Egészségterv programban készített pályázat bizonyos részeit (pl. az állapotleírást) vagy a megtanult módszereket (pl. a problématerkép készítés módszerét). Ha ezeket is figyelembe vesszük, az egészségterv programba előzetesen befektetett munka rendkívül „költséghatékony” tekinthető. A pályázók elmondása szerint a más támogatóhoz benyújtott pályázat komplex gondolkodásmódja, hosszabb távra szóló stratégiai tervezése meglepte az értékelőket, mely a jelenlegi pályázattal rendszerben még nem „alapkövetelmény”. Az ismeretek mellett azonban talán ugyanilyen fontos volt a pályázatok önbizalmának megerősödése. Egy sikeres pályázat további írására, beadására sarall, az „önerő” felfedezése pedig megvalósíthatóvá teszi az eddig lehetetlennek tűnő feladatokat.

A PROGRAMBAN KÖZREMŰKÖDTEK

Soros Alapítvány

Belia Anna igazgató

Szőke Katalin programvezető

Kishegyi Júlia, a Települési egészségterv program kuratóriumának vezetője

Fekete Attila, a kuratórium tagja

Pintér Alán, a kuratórium tagja

Fact Alapítvány

Füzesi Zsuzsanna

Tistyán László

Ivány Vilmos

NEVI Primér Prevenció Csoport

Fehér István

Mura-Mészáros Levente

Közösségi Kapcsolat Alapítvány

Huszerl József

Radnai Johanna

Év	Pályázatok száma (db)		Összes támogatás (millió Ft)
	Benyújtott	Nyertes	
1998	177	62	43
1999	300	98	64
2000	132	64	24
Összesen:	609	224	131

**VÁSÁRHELYI MIKLÓS ELNÖKI MEGNYITÓJA
A 2000 TAVASZÁN RENDEZETT
TELEPÜLÉSI EGÉSZSÉGTERV KONFERENCIÁN**

Nagy örömmel nyitom meg ezt a tanácskozást, a Soros Alapítvány rendezvényét. Üdvözlöm Önöket, és köszönöm, hogy eleget tettek meghívásunknak.

Belia Anna programigazgató említette nekem, hogy szakértők, hozzáértők fogtak ma hozzászólni. Ahogy körülnézek a teremben, itt csupa szakértő ül. Olyan polgármesterek, elöljárók, pedagógusok és gyakorlati emberek, akik évek óta részt vesznek ebben a programban. Az egyetlen dilettáns itt én vagyok, ami arra indít, hogy kellő szerénységgel és mértéktartással rövidre fogjam a mondandómat, nehogy az a tréfás helyzet álljon elő, hogy Önök azok, akik tudják és teszik a dolgot, én pedig, aki nem rendelkezem e tudással, „előadom”.

Nem is kívánok előadni, csupán azt szeretném elmondani, hogy a Soros Alapítványnak miért kedves, és a lényegéhez közel álló e program, mondhatni: szerkesztése egész filozófiájának. Ezt azért tartom fontosnak elmondani, mert közis mert, s mi sem csináltunk titkot belőle, hogy az elmúlt esztendő óta a Soros Alapítvány a korábbiakhoz képest lényegesen kevesebb pénzzel rendelkezik. Ennek eredményeként számos, nekünk kedves programot vagy erősen megnyírbáltunk, vagy teljesen meg kellett szüntetnünk. Van azonban néhány programunk, amelyhez nem nyúltunk hozzá, mert olyan fontosak, hogy nemcsak megtartásukon, hanem a fejlesztésükön is gondolkozunk. A Települési egészségterv program is ezek sorába tartozik.

Miért oly fontos a Soros Alapítványnak, a „Soros-gondolatnak” a Települési egészségterv program? Azért, mert teljesen beleillik az elképzelésbe, melyet a nyitott társadalomról, s ezen belül a civil társadalomról alkotunk. Az elmúlt tíz évben megteremtettük a demokrácia intézményeit, a szabad választásokat, a parlamentet, a parlamentnek felelős kormányt, az önkormányzatokat és számos más intézményt. Óriási munka volt ez. Lényegében felépítettük - természetesen mindannyian együtt - a demokrácia alapintézményeit. Nyilvánvaló azonban, hogy ezzel még nincs egy országban demokrácia, ha nem elég szilárd a bázis, ha nincs belevonva e folyamatba az egész ország. Ettől még meglehetősen távol állunk, s ezt - mindannyian tapasztalatból tudjuk - nem is könnyű megvalósítani. Nemcsak nálunk nehéz, de jóval fejlettebb, sokkal régebbi demokratikus intézményrendszerrel rendelkező országokban is. Mégsem lehetetlen, s én örülök, hogy e téren mi is tettünk lépéseket. Ez a program egyike azoknak, ahol jelentős sikereket értünk el, és különösen a jövőre nézve komoly eredmények biztatnak. Tehát, ez az egyik, talán legfőbb oka annak, hogy a Soros Alapítvány minden körülmények között, egyik legfontosabb célkitűzésének tartja e program megtartását és hatékonyságának növelését.

A másik, ami miatt e programot fontosnak tartjuk, úgy fogalmazhatnám: a bizalom az emberekben. Egész működésünk azon alapul, hogy bízunk abban: a jó kezdeményezéseket felkarolják az emberek, azok megvalósításába bevonhatók, és áldozatokra, munkára hajlandók az efféle célok érdekében. A Települési egészségterv tipikusan ilyen program, mely azon alapul, hogy az emberek önzetlenül tesznek valamit a közjó, a saját közösségük - és nemcsak a saját érvényesülésük, a politikai siker vagy a hatalom - érdekében.

A harmadik ok, hogy igyekszünk mindenütt segíteni azokat, akik maguk is segíteni képesek másoknak. Angolul „help to helper”-nek (segítség a segítőknek) nevezik az efféle programokat - s ilyenek nemcsak a magyar, de valamennyi Soros-alapítványban működnek.

A kreativitást, az emberek kezdeményezését igyekszünk általuk a jó ügyek szolgálatába állítani. A Soros Alapítvány általános filozófiájának megvalósulását szolgálja ez a program, és ezért is örülünk annak, hogy ilyen szép számmal jelentek meg ezen a konferencián. Bízom abban, hogy a műhelymunkában, amely e rövid bevezető után elkezdődik - mert hiszen az a lényeges - Önök aktívan, és úgy vesznek majd részt, hogy az eredmények mindenkinek hasznosak lesznek.

Magam sem vagyok mentes az emberi gyengeségtől, és azért szeretnék egy kicsit dicsekedni. A világon harminckilenc Soros Alapítvány van, és mi, a magyarok vol tunk az elsők, akik ilyen programot indítottunk. Programunknak, az Önök mun kájának sikere másokat is bátorítani fog, hogy példánkat kövesse, s ennek máris számos biztató jele van. Persze nem vagyunk irigyek, s ha nem egy újabb Soros Alapítvány fogja ezt megtenni, hanem más valaki kér majd tőlünk erre vonatkozó tanácsot vagy támogatást, természetesen megadjuk a számukra.

Még az ilyen rövidke bevezetőnek is szokott befejező része lenni, mely rend szerint egy felszólítás. Én arra kérem Önöket, hogy „végezzék ki a Soros Alapít ványt”! Tudniillik, minden jó alapítványnak az a végső célja, hogy magát a dolga végeztével felszámolja. Ha Önök jól végzik, amit tesznek, erre van is remény. Azt kívánom hát, hogy teljes buzgalommal vegyenek részt a munkában, melynek ered ményeként a Soros Alapítványra nem lesz többé szükség - s akkor mindannyian jól járunk!

PÁLYÁZATI BESZÁMOLÓK, PROGRAMÉRTÉKELÉSEK

PÁLYÁZATI BESZÁMOLÓK

Játszótér és pihenő park Foktőn

A 2000 tavaszán elkészített egészségterv programunkban szabadidőpark létreho zására, játszótér kialakítására, parkosításra és egy labdajátékokra alkalmas pálya építésére pályáztunk. Községünkben ugyanis nem volt egyetlen játszótér, illetve park sem, így kevés lehetőség volt az aktív pihenésre.

A szabadidőparkot a Fő utca felől alakítottuk ki, benne középen egy tetővel el látott pihenőt helyeztünk el, mellette kétoldalt asztalokat, padokat. A park mö gött kapott helyet a játszótér, fából készült játékokkal, homokozóval, csúszdával, különböző hintákkal, várral, kötélmászókákkal, kosárpalánkkal. A legkisebektől kezdve az idősebbekig, valamennyi korosztály számára igyekeztünk otthonossá, használhatóvá tenni a teret. A füvesítés, a növények megerősödése után a falu leg szebb, leghangulatosabb helye lett a park. Néhány őshonos fa ültetésére is sor ke rült a játszótér környékén, valamint a község utcáin, és ezt a parkosítást a jövőben is szeretnénk folytatni. A fiatalokkal fokozatosan „térképezzük fel” azokat a területeket, amelyeket rendbe tehetünk.

Amikor az egészségterv programja megfogalmazódott bennünk, a legnehe zebbnek az emberek bevonása látszott. Kellemes meglepetés volt, hogy a közös célok elérésének érdekében igenis számíthattunk a lakosság aktív támogatására, pozitív hozzáállására, összefogására, amelyben kis közösségünk legnagyobb ereje rejlik.

Az Egészségmegőrző csoport munkatársai, Foktő

Igazi sportcentrum Karádon

A karádiak olyan sportpályát varázsoltak a településre, amilyen nem sok van az or száiban. A községben élők összefogásával, kitartásával sikerült egy elvadult, bozó tos, mocsaras területből igazi kulturált, a szabadidő eltöltésre alkalmas sportcentrumot létrehozni.

Teljes egészében felújított nézőtér, új padok, modern, fémcsőből készült focikapuk várják a sportolókat és a szurkolókat. A pályára levezető, esős időben rendkí vül csúszós, balesetveszélyes korábbi lejárókat szépen kialakított akácfalépcsősor váltotta fel, melynek minden eleme cserélhető. A mocsaras területen lévő pálya alól elvezettük a vizet és egy kb. 900 négyzet méteres kis mesterséges tóban gyűjtöttük össze, amely télen remek korcsolyapályát jelent a gyerekeknek és a felnőtteknek egyaránt. A tónál kisebb szánkó- és sípályát is kialakítottunk, ezzel teljessé téve a téli sportlehetőségek kínálatát.

Ugyanezen a területen hoztuk létre a fogathajtópályát, ahol már több ízben ver senyt is tartottunk. Elkészült a futópályánk is, amely teljes hosszában murvázott, azaz darált kőzúzalékkal borított. A sportolóinkat - különösen iskolásainkat - se gíti még egy homokkal feltöltött távolugróhely, valamint három 5 méteres mászó rúd és egy pár gyűrű is. Mindemellett van még egy lödombunk is, ahol biztonságosan gyakorolható a légpuska- és a nyíllövészet.

Mindezt az eredetileg tervezett pénznek az ötödéből sikerült megvalósítanunk komoly összefogással és szervezéssel, a településen élők odaadó munkájával. Mil leniumi Emlék- és Egészségparkunk nagy előnye, hogy folyamatosan bővíthető, fejleszhető, így egyre több szempontból szolgálja ki az itt lakókat.

A Kartaliak negyedszer is „rámozdultak”

Negyedik alkalommal, a már „bejáratott” programokkal és módszerekkel rendezték meg Kartalon a mindenki által várt - sőt elvárt - egészség- és sportnapot. A szülők, az önkormányzati képviselők, a polgárőrök, a teniszkлуб tagjai, a pedagógusok, a TSZ és az Állami Gazdaság munkatársai és a vállalkozók már előre megtervezték, miben vesznek részt, így a versenyek, túrák megszervezése nem okozott nehézségeket.

A településen élők már nagyon várták a színes, izgalmas programokat. „Éven te legalább négyszer kellene megrendezni!” - javasolta több résztvevő. Ez is mutatja, hogy a köztudatban ma már elmaradhatatlan közösségi megmozdulásként sze repel az egészségnap. Népszerűsége pedig lassan megközelíti az 5000 főt megmozgató majálisét, amelynek programjába az idők folyamán a sportnap egyes elemei is beépültek.

Az előző rendezvényekhez képest kapcsolataink tovább bővültek, túlléptünk a „helyi rendezvény” kategóriáján. A komoly érdeklődés miatt a választható sport tevékenységeket két napra osztottuk el, hogy mindenki minden programon részt vehessen. A korábbi rendezvényeken vándorszerlegeteket indítottunk el, melyek azóta folyamatosan telnek a nevekkkel, és az első helyezettek büszkén őrzik a következő sportnapig őket. Jó kezdeményezésnek bizonyult az is, hogy a legjobb helyezésekért „Mozdulj rá!” felirattal és a rendezvény logójával ellátott pólókat nyertek a versenyzők. Büszkék vagyunk rá, hogy egyre több résztvevőnek van már ilyen pólója, amelyet minden versenyen örömmel viselnek. Célunk az, hogy hamarosan mindenki ilyen pólóban jöhessen az egészségnapra, hiszen ez azt jelentené, hogy a „Mozdulj rá!”-nap valamennyiünk életének fontos részévé lett.

Tóth Ilkó Mihályné, Kartal

„Betonbuli”-val a konditeremért

Nagyon örültünk, amikor egy konditerem kialakítására beadott pályázatunkat a Soros Alapítvány kedvező elbírálásban részesítette. A siker lázba hozta az egész falut. Együtt túljutottunk a felmerülő nehézségeken.

Gyorsan megvásároltuk a konditerem létrehozásához szükséges eszközöket és gépeket, azonban hamar kiderült, hogy az önkormányzattól kapott helyiség padlózata nem alkalmas arra, hogy a gépeket biztonságosan rögzíthessük. Közeledett az év vége és az önkormányzat költségvetése nem tette lehetővé, hogy a helyiség szilárd burkolatot kapjon. Ekkor jött az ötlet, hogy 2000. november 11-én „Be tonbuli” néven jótékonysági bált rendezzünk, melynek bevételéből megvásároljuk a padló kialakításához szükséges anyagokat. A betonozást egy helyi kőműves és az Ifjúsági Klub tagjai vállalták, a betonra kerülő padlószőnyeget pedig az önkormányzat biztosította. Az összefogás a falu határait is átlépte: egyik klubtagunk vár dombi munkatársa használaton kívüli kondigépeit ajánlotta fel a teremhez, melyre ket - a betonozáshoz szükséges anyagokkal együtt - egy varsádi fuvarozó hozott el nekünk. Ezután már semmi nem akadályozhatta meg, hogy megnyissuk az azóta is igen népszerű konditermet.

Programunk megvalósításával kicsit csökkenthettük a városban és a falun élők lehetőségei közötti különbséget, hiszen számunkra eddig csak hosszas utazással volt elképzelhető, hogy ilyen szolgáltatásokat igénybe vegyünk. Ennél is fontosabb azonban, hogy sikerült egymáshoz közelebb hozni a különböző korosztályokat. A közös tornák szüneteiben beszélgetünk, és olyan dolgokat tudunk meg egymásról, amiket kívülről nézve egész más színben láttunk.

Andrási Zoltánné, Varsád

Megszépült Duna-part

Nincs is jobb, mint az egész napos közös munkát együtt ünnepelni egy finomva csorával. A dunaegyházaiknak is jól esett minden falat, amit a közösen elkészített szabadtéri tűzrakó körül elfogyaszthattak.

A pihenést persze sok-sok tervezés, előkészítés és munka előzte meg. Dunaegyházán 2002 márciusáig nem volt játszótér, a településen élők azonban szerették volna, ha a szépen rendbe hozott Duna-parton kicsik és nagyok egyaránt jól érzik magukat. A Települési egészségterv programban meghirdetett pályáza ti lehetőség megadta az utolsó lökést ahhoz, hogy a dunaegyházaik nekifogjanak egy kellemes pihenőpark, illetve játszótér létrehozásához.

A helyszínről kiválasztott Duna-part rendbehozásában az egész falu segített: az önkormányzat munkásai az elvadult növényzetet irtották, a kőgát tisztítását a Hor gászegyesület vállalta, a fák elkorhadó ágait a Zöld Erő Természetvédelmi Egyesület férfi tagjai vágta le, a Haladás Rt. elszállította a használaton kívüli szivattyú csonkot, és markoló emelte ki a területről az elöregedett autógumikat. Az így előkészített helyszínrre érkeztek meg 2002 márciusában a játékok. A gyerekek rögtön birtokba vették az új játszótérrel, minden délután ott lógtak a hintákon, csúszdákon. Áprilisban, az árvíz okozta kisebb ijedség után a játszótér mellé a tűzrakó helyek, illetve a hozzájuk tartozó akácfa padok és asztalok is elkészültek. Utoljára maradt a szemétszedés, a takarítás és a közös ünneplés.

A település lakói ma is örömmel gondolnak arra, hogy a pályázati lehetőség elindította az együttgondolkodást, a támogatási összeg pedig bátorságot adott a szép tervek megvalósításához.

Bankó Andrásné, Dunaegyháza

Tankonyha Fajszon

Fajsz lakossága földműveléssel teremti meg az életfeltételeit. Elsősorban zöldségnövények (paprika, petrezselyem zöldség, kapor, spenót, borsó stb.) termesztése adja a családok megélhetését. A Települési egészségterv program keretében olyan összeghez jutott a fajszi iskola, melynek segítségével berendezhetett egy korszerűen felszerelt tankonyhát, és amelyhez ebédlőhelyet is kialakított.

A 2000. március 15-én átadott új létesítmény elsősorban azt a programot szolgálja, mely az egészséges táplálkozás megismerését és a gyakorlati megvalósítására való ösztönzést tűzte ki céljává. A tanulók és a falu fiataljai ennek megfelelő ételsokeket készítenek, főzés, sütés közben megismerik és használják az egészséges életmódhoz szükséges alapanyagokat, és ezeket az otthoni háztartásba is bevezetik, így a családokat is bevonjuk a programba.

A tankonyhát az idősebb korosztály is szívesen használja, az egészséges táplálkozással kapcsolatos tapasztalatokat itt gyakorlati példák alapján sajátíthatják el.

Az új helyiség nemcsak abban segít, hogy a gyerekek megismerkedjenek a modern konyha eszközeivel, az egészséges étkezés alapanyagaival - közösségformáló szerepét legalább ilyen fontosnak látjuk! A jövőben is szeretnénk minél több önállóan szerveződő csoportot bevonni a konyha munkájába, különböző életmódkultúrákat alakítani, ezáltal erősíteni a közösségi életet, illetve közvetlenül formálni a faluban élők egészséges életmóddal kapcsolatos szemléletét.

Szabadi József, Fajsz

DEZSŐ jól van és dolgozik...

DEZSŐ-re mindannyian büszkék vagyunk! Magatartása, szorgalma példaértékű - noha mindössze négyéves. Ki ez a „csodagyerek”, kicsoda DEZSŐ? Az 1999-ben létrejött Dél-alföldi Régió Települési Egészségterv Egyesületet illeték e névvel létrehozói, azaz a települési egészségtervek megvalósításával foglalkozó települések.

Hogyan is történt DEZSŐ születése? Voltak először a települések, akik külön-külön kezdték el keresni azt az utat, amely segíti őket kicsit jobban élni. Ennek érdekében pályázatot nyújtottak be a Soros Alapítványhoz. Aztán észrevették, hogy a szomszédos település is ugyanezt tette, s elgondolkoztak azon: nem lenne mindez könnyebb és hatékonyabb, ha együtt tennék? A választ is ők maguk adták meg.

A mindennapi együttműködés mellett évente Regionális Egészségterv találkozón összehozták a legfontosabb eredményeket, s határozzák meg a további feladatokat. 2001-ben, második regionális találkozójukon a következőkben foglalták össze az együttműködés tapasztalatait.

Ami jó a Dezsőben

- A DEZSŐ létezik, és rajta keresztül kapcsolatot tudunk teremteni egymással.
- A DEZSŐ által lehetővé válik egymás működő programjainak megismerése, a sikeres programok átadása-átvétele.
- A DEZSŐ segít olyan tréningek megvalósításában, melyek már nagy sikert arattak (például a menedzsmentfejlesztő tréningek).
- A DEZSŐ-vel könnyebb megvalósítani a pályázatfigyelést, illetve a közös, nagyobb léptékű pályázatok elkészítését.
- A DEZSŐ segíti és ösztönzi a civil szervezetek létrejöttét.

A DEZSŐ nehézségei

- A tagszervezetek egy részének passzivitása miatt nem ismerjük mindenki vé leményét, és ezek a tagszervezetek sem ismerik igazán az egyesületben folyó munkát.
- A hírlevelekben meghirdetett programokra, kérdésekre sok esetben nincs visszajelzés.
- A tagszervezetek közti kommunikáció nehézkes.
- Az önkormányzati támogatások csekély mértéke miatt forráshiánnyal küszködünk.
- Az Egyesületben rossz a munkamegosztás, így nem tudjuk minden esetben kihasználni adottságainkat.
- Ismertségünk nem megfelelő helyi szinten és a régióban sem, jobb propagandára kellene törekednünk.

E nehézségek ellenére DEZSŐ jól van és dolgozik, s 2002 végén immár harmad szor is vendégül látja a tagszervezeteket és az ország bármely településéről érke ző érdeklődőket, de különösen azokat, akik maguk is az összefogásban látják a továbblépés esélyeit.

Dr. Sövényházi Ilona, Röszke

A PÁLYÁZÓK PROGRAMÉRTÉKELÉSE *- A FACT Alapítvány kérdőíves felméréséből -*

„Talán a legnagyobb siker az, hogy ezzel a pályázattal rákényszerültünk arra, amit mindenképpen meg kell csinálni, csak valahogy eddig nem csináltuk meg. Arra, hogy helyzetelemzést készítsünk, a problémákat, azok megoldását abból a szempontból is rangsoroljuk, hogy mihez kell pénz és mi az, amit mi magunk is meg tudunk csinálni, mi az ami rövid és mi az ami hosszú távon oldható meg.”

Kelemen Jánosné, Csobánka

*

„Fontos siker volt, hogy a kisközösségekben lévő zenészeket sikerült egy zenekar ba összehozni és sikerült ezt a zenekart megszólaltatni. Nagyon szép szonátát ját szik minden közösségben ez a zenekar, pedig összetételében hasonlít a brémai mu zikusokhoz, szóval elég vegyes összetételű. Ebben még az a szép, hogy ezek a nem is zenészek éppen itt e zenekarokban jöttek rá, hogy ők tulajdonképpen tudnak együtt zenélni.”

Rédei Zsolt, Nyírád

*

„Nagyon sok helyen ennek a pályázatnak a keretében indult el a játszóterek építé se. De jellemző a sportpályák, pihenőparkok építése is, mivel ezek gyakorlatilag a faluközpont szerepét töltik be. A társasági élet ezeken a színhelyeken folyik.”

Bagyiszky Ferencné, Kékbodony

*

„Fontos volt megszólítani a lakosokat, olyan célokat, programokat tervezni, amelyekben mindenki érdekelve érzi magát. A hógolyóból lavina lett.”

Dr. Bittó Csaba, Apátfalva

*

„Talán az a legtöbb, amit elértünk, hogy közösségeket alakítottunk, hogy közös ségek munkálkodnak az egyes településeken. Eredménye ennek a pályázati kiírás nak az is, hogy megmozgatta az egész település lakosságát. Elindult egy folyamat, amit ha kapunk pénzt, akkor biztosan megvalósítjuk, ha nem kapunk, akkor is!”

Ács Péterné, Hajdúsámson

*

„Nem azt köszönöm meg, hogy nyert a pályázatunk és pénzt kaptunk a Soros Ala pítványtól, hanem azt, hogy ha én nem megyek el Pécsre a tréningre, ha nem kerülök kapcsolatba a programmal, nem biztos, hogy a községünkben »Legyen szebb a mi falunk!« egyesület alakul. Én úgy érzem, mi ezzel nyertük a legtöbbet.”

Jelenka György, Gyugy

*

„A jövőbeli továbblépés lehetősége a környékbeli, kistérségi összefogás felismerésében van. Nekünk magunknak kell átvinni a feladatokat, mi rendezzük a kistérségi konferenciákat, kölcsönözzük a szürkeállományt, vesszük át azt a koordinatív, szervező, módszertani tanácsadói szerepet, amit eddig a Fact Alapítvány töltött be.”

Dr. Sövényházi Ilona, Rőske

2003

M = 1:100

Január elsején liberalizálják a hazai árampiac egyharmad részét. Január közepén elmélyül az észak-koreai atomválság, miután Phenjan felmondja az atomsorompó szerződést, és bejelenti, hogy háborús helyzetként értékelné, ha gazdasági szankciókat léptetnének életbe vele szemben.

Február elsején Texas állam fölött, hatvanhét kilométeres magasságban, leszállás közben felrobban a Columbia űrrepülőgép, a hét asztronauta életét veszti. Február 2-án lejár a cseh államfői posztot tíz esztendőn át betöltő Václav Havel mandátuma, utóda Václav Klaus lesz.

Március elsején az Országos Cigány Önkormányzat tagjainak megismételt választásán a Demokratikus Roma Koalíció képviselői, az ötvenhárom tagú testületben ötven helyet nyernek el a rivális Lungo Drommal szemben. Március első napjaiban teljessé válik a generációváltás a kínai vezetés legfelsőbb posztjain. Március 12-én fényes nappal, a kormány épülete előtt meggyilkolják Zoran Gyíngyics szerb miniszterelnököt. Március 10-én kudarcot vallanak a Ciprus egyesítéséről, az ENSZ által kidolgozott rendezési tervről folyó tárgyalások. 13-án kétszeri választás után átadják a leégett Budapest Sportcsarnok helyén épült Budapest Sport arénát. Március közepén számos országban egészségügyi szűrést vezetnek be a repülőtereken, mivel Kanada után Európában is megjelenik a 2002 végén Délkelet-Ázsiából kiindult, lázzal és légzési nehézségekkel járó, halálos áldozatokat is követő SARS nevű betegség. Március 20-án - az ENSZ Biztonsági Tanácsának jóvá hagyása nélkül - az USA és Nagy-Britannia háborút indít Irak ellen, hogy megbuktassa Szaddám Huszeint, és elérje az állítólagos iraki tömegpusztító fegyverek leszerelését.

Április 7-én a parlament elfogadja a közpénzek felhasználásának nyilvánosságáról szóló ún. üvegzebtörvényt. Másnap hosszas jogi procedúrákat követően a Legfelsőbb Bíróság jogerős ítéletet hoz az Tocsik-ügyben, eszerint Tocsik Márta megvádolt hamisításban találtatott bűnösnek. Április 9-én az amerikaiak elfoglalják az iraki fővárost, Bagdadot. Április 11-én súlyos üzemzavart észlelnek a paksi atomerőműben, amelynek következtében a határértéket meghaladó radioaktív anyag kerül a légkörbe. Április 12-én megérkezik Ferihegyre az első „fapados” légi járat, amely az átlagos tarifánál jóval olcsóbban vehető igénybe. Április 16-án Athénban az EU tizenöt tagállamának és tíz tagjelöltjének kormányfői aláírják az európai integráció eddigi legnagyobb bővítéséről szóló, 2004. május 1-jétől hatályos szerződést. Április 23-án megnyitják Cipruson a görög és a török közös széket 1974 óta elválasztó úgynevezett zöld vonalat. Április 29-én Líbia bejelenti, hogy hajlandó kártérítést fizetni a skóciai Lockerbie fölött 1988-ban felrobbantott utasszállító repülőgép katasztrófájában elhunyt utasok családjának, amennyiben az ENSZ, illetve az USA feloldja az országot sújtó szankciókat. Május 1-jén Bush amerikai elnök lezártnak nyilvánítja a nagyobb katonai hadműveleteket Irakban, s az iraki polgári adminisztráció élére Paul Bremert nevezi ki. Május 12-én több - vélhetően az al-Káida által elkövetett - öngyilkos merénylet történik a szaúd-arábiai Rijádban. Május közepi kongresszusán a legnagyobb ellenzéki párt Fidesz-Magyar Polgári Szövetségre változtatja nevét. A hónap folyamán Észak-Korea felmondja a Szöullal a Koreai-félsziget atomfegyver-mentességéről 1992-ben kötött megállapodását.

Június első napjaiban több nyugat-európai országban sztrájkolnak a közalkalmazottak a tervezett nyugdíjreformok ellen. Június 4-én a jordániai Akabában tartott amerikai-izraeli-palesztin csúcstalálkozó keretében indítják útjára a kölcsönös engedmények fejében 2005-re független palesztin államot ígérő ún. útíttervet, ám a palesztin-izraeli konfliktus rendezésére tett kísérlet ismét elbukik. Június közepén Budapesten kitör a sok milliárdos csalás és sikkasztás felfedő ún. brókerbotrány.

Július elsején - ötvenhárom éves szünet után - Budapesten, Pécsen és Szegeden újra működni kezdenek a megyei törvényszékek és a Legfelsőbb Bíróság között elhelyezkedő ítélőtáblák, ezzel párhuzamosan bevezetik az óvadék intézményét is. Július 5-én a Csecsenföld függetlenségéért vívott harcban elesett fegyveresek feleségeiből verbuválódott Fekete Özvegyek nevű csoport öngyilkos merényletet hajtott végre egy moszkvai rockkoncerten, amelyet aztán további akciók követnek. Július 18-án öngyilkosságot követ el David Kelly, a brit védelmi minisztérium biológiai fegyver-szakértője. A hónap folyamán Paul Bremer huszonöt tagú ideiglenes kormányzótanácsot nevez ki Irakban. Július végén - harminc év után először - világbajnokságot nyer a magyar férfi vízilabda-válogatott Barcelonában.

Augusztus 11-én a NATO átveszi az ötezer-ötszáz fős, Kabulban állomásozó nemzetközi erők irányítását. Augusztus 17-én háromszáz fős magyar szállítóalakat indul Irakba. Bagdadban a jordán követség és az ENSZ főhadiszállása ellen öngyilkos merényleteket követnek el.

Szeptember 10-én Stockholm egyik belvárosi áruházában több késszúrással súlyosan megsebesítik Anna Lindh külügyminisztert, aki másnap belehal sérüléseibe. A svédek az eurozónához való csatlakozásról rendezett népszavazáson nemmel voksolnak. A hónap folyamán a tömegpusztító fegyverek után kutató amerikai szakértők beismerik, hogy nem bukkantak vegyi, biológiai vagy nukleáris arzenálra.

Október 15-én a Szovjetunió és az Amerikai Egyesült Államok után harma dikként Kína is felbocsátja első, embert szállító, Mennyei csónak nevű űrhajóját. Október 18-án a MIÉP által mozgósított tüntetők megakadályozzák Medgyessy Péter kormányfőt, hogy elmondja ünnepi beszédét Deák Ferenc söjtöri szülőháza előtt. A hónap folyamán Izrael Szíria területét bombázza, mondván, Damaszkusz otthont ad a palesztin terrororganizációknak.

November 15-én török terroristák öngyilkos merényletet hajtanak végre két isztambuli zsinagógánál, öt nappal később pedig a brit konzulátus és egy angol bank épületénél. A hónap közepén amerikai katonák lelőnek egy magyar civil férfit Irakban, vélhetően azért, mert arab öngyilkos merénylőnek nézték. November 23-án lemond a grúz államfő, Eduard Sevardnadze, miután a különleges rendőri erők jelentős része átállt a november 2-ai parlamenti választások eredményének megsemmisítését és az elnök távozását követelő ellenzék oldalára. November 29-én rekordösszegű nyeremény: több mint ötmilliárd forint talál gazdára a lottón. A hónap folyamán Hamid Karzai ideiglenes afgán elnök kormánya megkezdi a Japán által kétszázmillió dollárral finanszírozott lefegyverzési programot, amely százezer harcos önkéntes leszerelését írja elő.

December elsején a Szépművészeti Múzeumban megnyílik a Monet és barátai című tárlat, melyre az év legvonzóbb képzőművészeti eseményeként - a borsos belépődíj és a többórás sorállás ellenére - több mint negyedmillióan voltak kíváncsiak. A hónap elején India és Pakisztán hadserege határozatlan időre szóló tűzszünetet köt a kasmíri ellenőrzési vonal mentén. Decemberben egy Tikrit közeli földalatti rejtékhelyen az amerikaiak elfogják a hónapok óta bujkáló Szaddám Huszeint.

M = 1:10

Az év elején megalakul az Eötvös Károly Közpolitikai Intézet, Majtényi László volt adatvédelmi biztos irányításával, a Soros Alapítvány három évre szóló, fél millió dolláros támogatásával. Január végén ismét Budapesten tanácskoznak a térségbeli Soros-alapítványok vezetői az uniós csatlakozásig és az utána követendő stratégiájukról. Február elején Halmai Gábor elnök bejelenti, hogy 2004-től megszűnik az Alapítvány hagyományos adományozó tevékenysége. Mint mondja: „2003 át meneti év lesz, a kifutó programokat befejezzük, de 2004-től már nem írunk ki pályázatokat a megszokott módon. Ennek a szisztémának vége. Az a döntés született, hogy az Alapítvány 2004 után is megmarad, de átalakult formában, jelen tősen redukált apparátussal, és az eddigiektől eltérő támogatási tevékenységet folytat majd.” Március 7-én az Uránia Nemzeti Filmszínházban utoljára kerül sor az Alapítvány hagyományos, évi díjkiosztójára. Életműdíjban Tamás Gáspár Miklós, alkotói díjban Dukay Barnabás, Kemény György, Krasznahorkai László, Steiger Kornél, Vikár György és Zsótér Sándor részesül, emellett az Alapítvány hat Solt Ottilia-díjat és tíz Soros-ösztöndíjat adományoz a hazai szociális és kulturális szféra arra érdemesnek ítélt képviselőinek. A hónap közepén az Oltalom Karitatív Egyesület józsefvárosi kórházában megnyílt az ország első, hajléktalan pszichiátriai betegek ellátó osztálya, melynek létesítéséhez az Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium 5 millió, a Soros Alapítvány 20 millió forintot adott.

Április közepén a Nyílt Társadalom Intézet (Open Society Institute - OSI) New York, Budapest és Brüsszel után Londonban is irodát nyit helyi és hálózati Soros-programjai koordinálására.

Május 13-án életműdíjjal ismerte el Kertész Imre munkásságát, a jiddis nyelv és hagyományok ápolására 1925-ben létesített YIVO Intézet. A New York-i ünnep ségen mintegy ötszázan vettek részt, köztük nagy számban a közép- és kelet-európai országokból elszármazott zsidóság képviselői.

Laudációt Soros György mondott, kiemelve, hogy a Nobel-díjas magyar író műveiben az átért borzalmak ellenére sem a bosszúállásra, hanem a tragédia feldolgozására biztatja olvasóit.

Válaszában Kertész hangsúlyozta, hogy írói vállalatát nem tudta volna sikerrel véghezvinni Soros tartós és jelentős támogatása nélkül. - Május végi, a budapesti Hospice Házban tartott, kihelyezett ülésén a kuratórium úgy dönt, hogy az Alapítvány tulajdonában lévő mobil emlészűró állomást a Primavera Alapítványnak adományozza.

Június 9-én oroszországi alapítványa 15. évfordulóján Soros Moszkvában beje lenti, hogy az elmúlt másfél évtizedben 1 milliárd dollárt fordított különféle orosz országi segély- és modernizációs programokra, ám a jövőben radikálisan csökken tett (évi 10 millió dolláros) költségvetéssel főként a civil társadalmat és az oktatás ügy fejlesztését kívánja segíteni. Június végén „Romák az integrálódó Európában” címmel háromnapos regionális konferenciát rendez Budapesten a Világbank az Európai Unió és a Nyílt Társadalom Intézet. A nagyszabású találkozó kormány zati és civil résztvevői a mintegy 8 milliós térségbeli cigányság jövődő esélyeit vi tatták meg James D. Wolfensohn és Soros György elnökletével. A záródokumen tum tíz érintett ország - mindeddig példa nélküli - kormányzati egyetértését tük rözi arról, hogy a 2005-től 2015-ig tartó időszak legyen a roma integráció évtizede, s ehhez az Unió is biztosítson kellő forrásokat.

Július végén a nagy amerikai lapok vasárnapi kiadásaiban Soros György fizetett hirdetést jelentet meg: „Amikor a nemzet hadat visel, az igazság megilleti a népet!” címmel a Bush-kormány iraki háborús politikáját és propaganda-szólamait szembesíti a tényekkel.

Augusztusban megkezdődik az őszi brüsszeli tanulmányút előkészítése, melyen hazai civil szervezetek képviselői vesznek részt szakértőkkel s az Alapítvány stábjával kiegészítve az uniós felkészülés jegyében.

Szeptember 11-12-én az Eötvös Károly Közpolitikai Intézet kétnapos konferenciát rendez az alkotmányosság és az uniós csatlakozás összefüggéseiről és a rendszerváltás óta eltelt másfél évtized legfontosabb alkotmányossági kérdéseiről. Ugyancsak a hónap közepén az Intézményi támogatások program keretében az Alapítvány 11 hazai civil szervezetet hív meg, hogy támogatási igényeiket jelezve nyújtsák be távlati terveiket. A pályázaton utóbb öt szervezet nyert együttvéve 75 millió forintos működési támogatást.

Október végén utoljára tartanak Soros Stúdiósínházi Napokat Budapesten, melynek záróeseménye egy szakmai vitaülés „A kockázat szépsége - Alternatív művészeti finanszírozás a Soros Alapítvány után” címmel. Mint Nánay István, a stúdiósínházi kuratórium elnöke ez alkalomból elmondta, nyolc év alatt több száz társulat pályázott és nyert évről-évre átlag 30-50 millió forint összértékű támogatást kamaraszínházi és kísérleti produkcióira.

November elején Soros György hétvégi villámlátogatásra Budapestre érkezik, hogy a Közép-európai Egyetem teljes akkreditációja ügyében egyebek közt Medgyessy Péter miniszterelnökkel találkozzék. Soros a sajtó kérdéseire megerősíti: 2010-ig nem kíván kivonulni sem a térségből, sem Magyarországról, de az uni ós csatlakozás után jelentősen szűkíteni tervezi alapítványai korábbi tevékenységi körét.

November közepén a *Business Week* című hetilap közli, hogy a legfrissebb ada tok szerint a „filantróp toplistán” - Bill Gates és Gordon Moore után - Soros György áll a harmadik helyen. Eddig mintegy 2,4 milliárd dollárt költött a világ több mint félszáz országában jótékony célra, mely összeg becslés szerint nettó vagyonának 68 százalékát teszi ki.

Mint egy november végi sajtótájékoztatón bejelentik: a magyar civil szféra 900 millió forint értékű amerikai támogatást kap hat nagy amerikai alap: az Atlantic Philantropies, a Ford, a Rockefeller, a Charles Mott, a German Marshall Plan és az Open Society Fund közös adományaként. A magyar civil szervezetek három éves működési programhoz igényelhetnek segítséget. A hazai pályáztatás és az el bírálás három - úgyszintén pályázat útján kiválasztott - felelőse: a Civil Társada lom Fejlődéséért Alapítvány, az Ökotárs Alapítvány és a budapesti Soros Alapít vány. December elsején két külföldi és három magyar szakértővel megalakul a So ros Alapítvány „Trust” Kuratóriuma. A Trust for Civil Society in Central and Eas tern Europe alaptól elnyert 2,4 millió dolláros támogatással az Alapítvány a magyarországi nonprofit szervezetek fenntarthatósági programjait támogatja.

Az év végével bezár az Alapítvány Bolyai utcai székházának fogadószintjén a Nonprofit Szolgáltató Központ, melynek szolgáltatásait a jövőben a NIOK Alapítvány új Margit körúti irodája látja el.

Az Alapítvány ez évi költségkerete mintegy 1,8 millió dollár volt. A 2003-ban megítélt támogatások főbb tételei:

Civil programok

East-East program	18 402 360 Ft 6 246 USD
Eötvös Károly Intézet	1 306 250 Ft
Európai Unió programok	20 649 000 Ft
Információs jogok és civil szervezetek	8 000 000 Ft
Intézményi támogatások	71 525 000 Ft

Nonprofitjelprogram	45 650 000 Ft
NonprofitSzolgáltatóKözpont	44 000 000 Ft
Női programok	13 100 000 Ft
Összesen:	222 632 610 Ft 6 246 USD

Egészségügyi programok

Hospice és palliatív ellátás, Salzburg Seminars	16 606 800 Ft 6 200 USD
Összesen:	16 606 800 Ft 6 200 USD

Jogi programok

Betegjogi program	2 260 000 Ft
Emberi jogi és korrupcióellenes program	37 516 000 Ft
Roma jogvédelem	22 500 000 Ft
Összesen:	62 276 000 Ft

Kulturális programok

Kortárs Művészeti Programhálózat	27 000 000 Ft
Stúdiószínházi program	1 000 000 Ft
Summa Artium	21 000 000 Ft
Összesen:	49 000 000 Ft

Roma programok

Önfejlesztő roma iskolák	9 000 000 Ft
Roma egészségügy	22 378 300 Ft
Roma média és kultúra	24 850 000 Ft
Összesen :	56 228 300 Ft
Mindösszesen:	406 743 710 Ft 12 446 USD

A 2003. évi hivatalos középárfolyamon számolva mindez **1 824 640 dollárt** tesz ki.

Az Alapítvány távozó munkatársai: Sándor Brigitta programvezető (Roma programok), Vida Gabriella programvezető (Kultúra, salzburgi szemináriumok)

Elhunyt: Vályi Gábor, az Országgyűlési Könyvtár nyugalmazott igazgatója, az MTA-Soros Alapítvány volt kurátora; továbbá Balassa Péter esztéta és Orbán Ottó költő, a Széprodalmi és Könyvkiadási kuratórium egykori tagjai.

M = 1:1

A CIVILEK SZOLGÁLATÁBAN

A FÜGGETLEN ÖKOLÓGIAI KÖZPONT
1994-2004

A FÖK a Kelet-Európai Független Környezetvédelmi Alapítvány (KEFKA) irodájaként működött 1989 szeptembere óta; kezdeti éveiről a *Tény/Soros* első „évtizedkönyve” már beszámolt. Egyik alapítója Soros György volt, aki később - a Soros Alapítvány átalakítása idején, több más általa alapított szervezethez hasonlóan -, 1998- ban kezdeményezte bezárását, mivel többé nem kívánt vagy bírt foglalkozni vele. A FÖK még ugyanezen évben csaknem változatlan kuratóriummal és célkitűzésekkel újraalakult Független Ökológiai Központ Alapítvány néven. A KEFKA átruházta rá feladatait és

forrásait, a Soros Alapítvány pedig az új szervezetet is jelentős összegekkel támogatta. Sem az eltelt évek, sem a szervezeti megújulás nem változtatta meg erőteljesen a FÖK „tulajdonságait”, folytatta nagy programjait, küldetése csak finomodott, céljaitartások-sajnos, mégnemokafogyottak. A korábbi évtizedkönyv a FÖK tíz programjának eredményeiről számol be. Ezek a következőképpen folytatódtak:

1. *Részvétel a környezetpolitikában:* a munkatársakat a zöld civil társadalom továbbra is delegálja különféle bizottságokba. Jelenleg az a kitüntető helyzet áll fenn, hogy közülük ketten is dolgoznak a Nemzeti Fejlesztési Terv megvalósítását szorgalmazó egy-egy operatív programhoz kapcsolódó Monitoring Bizottságokban, 5 éves delegációval. Tapasztalataikat az ígéretek szerint figyelembe veszik a 2007-2013 közötti tervezési időszak előkészítésekor. - A szervezet részt vesz az Aarhusi Egyezmény hazai alkalmazásának elősegítésében, kiadvány és honlap (www.foek.hu/aarhus) készült az állampolgárok környezeti információkhoz való hozzáféréseinek megkönnyítése és a társadalmi részvételre való képesítésük érdekében. - A FÖK-nek a Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia újragondolásában is nagy szerepe van, segítségével készült el a II. változat.

2. *Szerepe a Soros Alapítvány támogatásával folyó környezetvédelmi adományozás terén* 1998-ban véget ért. A kis támogatásokról döntő kuratórium nemcsak az adományozói tevékenységtől esett el ilyképpen, hanem nélküli vagy nehezebben szerzi meg a civil zöld mozgalomról a pályázatok útján beérkező helyzetképet. Sokszor megtörtént ugyanis, hogy autentikus közösségi programok, országos ernyőszervezetek helyi csoportjait - melyek saját elnökségüktől nem juthattak bizonyos céljaikat megvalósító erőforrásokhoz - a FÖK kuratóriuma juttatta jobb helyzetbe. 1994-től - az Európai természet védelem évétől - kezdve közösségi faültetésre, őshonos csemeték beszerzésére is lehetett pályázni. E kategória nagyon kedvelt volt. Számos eredeti, innovatív ötlet, kistanulmány fogalmazódott meg először e támogatások segítségével (organikus iskola, alternatív szennyvízkezelés, tiszai foki gazdálkodás stb.).

3. *A Környezetvédők kisebbségben - a kelet-kelet program* kiszélesedett: a határon túli szervezetek fejlesztése, helyzetbe hozatala aprómunka ahhoz a feladat hoz képest, amelyben a tiszai ciánszennyezéshez hasonló környezeti katasztrófák megelőzése érdekében a Tisza vízgyűjtőterületén a veszélyforrások fel térképezését végezte el. A FÖK tapasztalatai és ausztriai modell alapján javasolta először - hiába - 1995-ben a kormánzatnak, hogy létesítsen alapot a Kárpát-medence vízgyűjtője civil szervezeteinek együttműködésére. Az ország alvízi helyzetében védelmet jelentene a határokon átnyúló szennyezések megelőzésére a határokon átnyúló elkötelezett és bizonyosan költséghatékony együttműködés.

4. *A Fenntartható közösségek* eredetileg a demokratikus környezetvédelmi döntéshozatal, a kollaboratív tervezést ismertette meg városi közösségekkel. Az amerikai megközelítés azonban nem foglalkozott a fenntarthatóság gazdasági pillérével. A FÖK figyelme erre a nehéz kérdésre irányul, amikor két területen szélesíti ki a helyi környezetvédelmi akciótervek készítését a helyi fenntarthatóság irányába: a környezetkímélő építés, tájhasználat, a megújuló energiaforrások használata és az alternatív infrastrukturális megoldások felől gondolkodik, tesz javaslatokat. Az ökológiai fenntarthatóság egyik legfontosabb kérdése a földhasználat. A Balaton-felvidéken folyó rurális program tehát - amely addig használt svájci kisgépek behozatalával teremtett termelési kedvet, organikus gyógynövénytermesztést tanított és szervezett, közösségi szárítókat alkalmazott, megalapította a Herbio Szövetkezetet a PHARE és a Zöld Forrás támogatásával - most kiegészül a Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program közösségi bevezetésével, képzési anyagainak elkészítésével, kipróbálásával, a javaslatok összegezésével, a nemzetközi gyakorlat és tapasztalatok fordításával, szemlézésével.

5. *A környezeti nevelés* korábban főként tanár-továbbképzésekre, felnőttoktatásra irányult. Noha a FÖK-nek jelenleg is van két akkreditált tanártovábbképző tanfolyama, a Dörögdi-medencéről egy tucat év alatt szerzett helyismeret előbb a tájvédelmi honlap készítéséhez vezetett, majd 1996-ban a FÖK megvette a harminc éve használaton kívüli vigántpetendi öregiskolát, és megnyitotta Tájvédelmi Oktatóközpontját. A komplex, tantárgyközi oktatócsomagok - a „Bölcsöd e táj”, a „Fától az erdőt?!” - a fenntartható erdőért” és a „Ke rek egy esztendő” - szolgálnak az erdei iskolai programok alapjául. Elemeit használják természetismereti táborokban is, valamint több tanártovábbképzés is foglalkozott a tájmegközelítés jelentőségével. A gyerekek az istállóból hordott tejből vaját köpülnek, túrót fonnyasztanak, komposztálnak, megtanulnak a tűzzel és a vízzel bánni. Szeptembertől már kenyeret is süthetnek a nyáron rakott kemencében. Meglátogatják az Imári-domb botanikai értékeit, és köszönnek az idegen falusi öregasszonyoknak. Gyalogolnak.

A FÖK munkájában is átéli „őbudaiságát”: témanap programot fejlesztett az Óbudai-sziget alapján a fenntartható területhasználat megközelítésére. A szimulációs játékban a gyerekek különféle

szerepekben tanulhatják az érdekkonfliktusokat és - egyeztetéseket: lehetnek főpolgármester-asszony, rockzenész, diák, kaszinótulajdonos és régész, főhadnagyné és vendéglős. A programnak tanár-továbbképzésekben is sikere van. A „Fűről, fáról, Óbudáról” fél éves helytörténeti szakkör tananyaga. Mindkettő kifejlesztését és működtetését a III. kerületi Önkormányzat támogatta. - Ugyancsak az oktatóközpont az alapja kétféle szakmai együttműködésnek is, mindkettőnek a FÖK volt a kezdeményezője. Az egyik a Vackor munkacsoport - hasonló szemléletű, nemzeti parkok közelségében dolgozó, gyermekközpontú oktatóközpontok - működése: ötletközösségekben fejlesztenek taneszközöket és tanári segédeszközöket a terepi munka számára, közös hazai és nemzetközi szakmai tanulmányutakon vesznek részt stb.

A FÖK-nek a Művészetek Völgye nyári rendezvényein betöltött szerepe (ki állítások, ökológiai játszóház, előadások, helyi termékek, könyvek árusítása) más zöld szervezeteket is odavonzott az oktatóközpont kertjébe. A 2004. évi rendezvények során a FÖK koordinálta 10 nemzeti park és 32 civil zöld szer vezet jelenlétét: az idén már minden faluban volt zöld udvar. A program el ső hétvégén a Művészetek Zöldje keretében mindenféle előadások, beszél getések, túrázók, kerékpáros csoportok látványa, csábos bioételek illata ad ta meg a hangulatot. Land-art alkotásként egy mezőben hatalmas, műanyag palackokból készült csiga hirdette - nem a világvégét, hanem - a „pet-end”- et. Egy km-re onnan, Vigántpetenden működött a házÖko kiállítás, a sátorozók zuhanyozáskor a „napot lopták”, ugyanis napkollektor adta a meleg vizet. A családok a Balaton-játszóházat látogatták.

6. A FÖK a KÖRNET c. tájvédelmi böngészővel lépett ki a multimédia világá ba. Az adományozó program fenntartása mellett e tevékenységét is a Soros Alapítvány támogatta. Az internetre nem alkalmazható ötletek fejlesztették ezután a *Bölcsöd e táj* című CD-ROM-ot, amelyet szintén a Soros Alapítvány támogatott. Ezt több taneszköz követte: *Beszélő kővek* (CD-ROM), Zöld zsi bongó (www.foek.hu/zsibongo), kihalt gerinces állatok (www.foek.hu/do do). - Különleges munkát jelentett a FÖK-nek a Soros Alapítvány által meg hirdetett pályázat, a „Magyarország öröm- és bánattérképe” eredményeinek sajtó alá rendezése, az utazó kiállítás elkészítése, terjesztése. Drága kiadvány volt, az Alapítvány támogatta azt az ötletet, amelyből később kisebb mozgalom vált: több város és iskola is elkészítette a maga térképeit. Egy nemzetközi programban ismertette a módszert, hamarosan elkészült annak katalán vál tozata is, ugyanabban a formátumban! Tapolca és vonzaskörzetének falvai is elkészítették - igaz, szerényebb változatban - öröm- és bánattérképüket, amikor helyi fenntarthatóságukról kezdtek gondolkodni.

7. *Ültess fát utódaidnak!* - vélte már Széchenyi is. A FÖK mindenkor ültet, ha teheti, továbbá éveken át tartott fenn a Környezetvédelmi Alap Célelőirány zatának támogatásával adományozó programot őshonos fafajták telepítésé re az egész országban. A Dörögdi-medencében a svájci Stiftung pro Dörögdi Becken segítségével a helyi polgároknak nyújtott segítséget a táj gazdagításá hoz: utak és ösvények építéséhez, gyümölcsfák ültetéséhez, temetők rendbetételéhez, kilátó létesítéséhez.

8. Az *alkalmazott ökológia* azokat a programokat foglalalja egybe, melyek a sze lid technológiák felhasználásának lehetőségeit vizsgálják. A környezetkímélő építés lehetőségeit bemutató alprogram mellett önkormányzatok, kistérségek fenntarthatóbb működését javasolja és terjeszti az Autonóm kistérség alprogram.

9. Az *autonóm kistérség* koncepció a Dörögdi-medence esettanulmányával indult, amely az ökológiai tájhasználat és a nádgyökérszén szennyvíztisztító megvalósíthatóságának vizsgálata mellett a helyi energiahasználat teljes körű felmérését végezte el. Ezt egészítette ki a megújuló energiapotenciál vizsgálata, az optimális használatok kiszámítása. Az esettanulmány alapján jelent meg az *Autonóm kistérség - országos ajánlás* című kötet. A FÖK a Magyar Tudományos Akadémia Regionális Bizottsága támogatásával tudományos konferenciát rendezett, majd a koncepció és annak megvalósítását segítő támogatási lehetőségek 2 napos műhelymunka keretében 4 kistérségben kerültek bemutatásra. A program további alkalmazott ökológiai munkák kiindulópontjául szolgál, és mozgalmat teremtett. Lényege a helyi öfenntartási potenciál felmérése, használatba vétele, identitásba emelése. A vidéki környezetre készült kistérségi koncepciót követően készül az autonóm város modellje, amely az ökológiai lábnyom számításával keresi a városi élet fenntartható lehetőségeit.

10. A *Környezetkímélőbb építés terjesztése* a Környezetkímélőbb Építés Adatbázisával (www.foek.hu/korkep) kezdődött 1998-ban. A folyamatosan fenntartott és fejlesztett tematikus portál a környezetükért felelősebben gondolkodó építőket, tervezőket, kivitelezőket kívánja vál os döntéshelyzetbe hozni. A gyűjtött információk elsősorban a maximum társasház nagyságrendű lakóépület építési és felújítási munkáihoz használhatók, értelmezhetők. Az adatbázis a Magyarországon beszerezhető, környezetkímélőbb építés termékorientált lehetőségeit gyűjti össze, rendszerezi és ismerteti. A fenntartási és bővítési munkákon túlmenően elindult egy olyan rendszer

alapjainak lefektetése, amely egy későbbiekben létrehozandó tudásbázissal nyíltan építhető rendszer kiépítését teszi lehetővé. A virtuális térben létrehozott tudás gyakorlati lehetőségeit mutatja be a HÁZÓKO kiállítás a Művészetek Völgye fesztivál idején a Dörögdi-medencében található oktatóközpont udvarán.

A FÖK Alapítvány kuratóriumának elnöke jelenleg Vida Gábor akadémikus, aki az első öt év után Sólyom Lászlót követte ebben a munkában. Tagjai Ángyán József, Csikor Zsolt, Csonka András, Fleischer Tamár, Karas László, Kiss Károly és Vásárhelyi Tamás.

Szponzoraink ebben az időszakban a Soros Alapítványon kívül túlnyomóan a magyar környezetvédelmi kormányzat, a holland és svájci kormány, a Stiftung pro Dörögdi Becken, a REC, a Rockefeller Brothers' Fund, a Charles Mott Foundation, az Institute for Sustainable Communities, a Right Livelihood Foundation stb. voltak. Az európai források felé is sikeresen fordult a FÖK több elnyert PHARE támogatással.

A Soros Alapítványtól kapott támogatás (pályáztatásra, 5%-os működési költség mellett + telekommunikációs környezeti nevelési eszközökre)

1994	75 000 \$
1995	90 000 \$
1996	90 000 \$
1997	20 000 000 Ft
1998	24 170 000 Ft
1999	20 000 000 Ft

Összegezve az utóbbi évek fejleményeit, a Független Ökológiai Központ karaktere nemigen változott: szerencsésen elkerülte a mindenáron való szervezeti növekedés. Eredményeit publikálja, de ritkán multiplikálja azokat saját maga. Programjainak „védjegyeit” (Ültess fát..!, Autonóm kistérség) mások ismételtetik, olykor hivatkozás nélkül is. Az önművelés jellemző a szervezetre: gyarapítja szakmai és nyelvtudását. Működésének kezdetétől volt „ötletgazda”, „agytröszt” jellege. Útján továbbra is elkíséri innovatív hajlandósága, szakmai igényessége. Változatlanul érték- és feladatorientált, akár új témák felé fordul (zajvédelem, Aarhusi Egyezmény, Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program, fenntartható építés, megújuló energiák használata, új tanári segédeszközök fejlesztése), akár új műfajokat vagy médiumokat használ. Jellemző, hogy miközben más zöldek szívesen szólítanak meg eleve értő közönséget, beszélnek egymásnak, a FÖK igyekszik „kifelé” fordulni, azokat elérni, akik nehezen győzhetőek meg, akik még keveset hallottak a környezetgazdálkodás, a természetvédelem, az ökológiai fenntarthatóság kérdéseiről. A nehéz célcsoportokat választja.

A magyarországi civil zölde szervezetek az utóbbi években gyakran váltak hatalom- és forráskövetővé, a megélhetésért lobbiznak és dolgoznak, még a Nemzeti Civil Alap - ez a pártszerű felépítményű aggregált forrás - elérésének mikéntjéért tanulják. Az uniós források megszerzése is új magatartásformák tanulására készíti a FÖK-höz hasonló szervezeteket. Remélhetőleg a FÖK túléli a szervezeti környezet változásait és sikeresen dolgozik tovább, mivel - ahogy a biológiai sokszínűség, úgy a kulturális, a szervezeti diverzitás is - létkérdés! Végül a szigorú munkabeszámoló után álljon itt egy idejű nyári, üde és friss vigántpetendi anizs:

Az osztály mágikus körben áll az erdei iskola kertjében. A lányok már kisírták magukat („Négy kilométert kell gyalogolni? Én azt nem élem túl!!!”). Én is. (27 ti zenőteves között egy sem tudta, mi a különbség a széna és a szalma között.) Most a türelmesen, gonddal lefölezött tejszínt köpülgetik. - A tejet együtt hoztuk hajnalban az istállóból. A befőttes üveg már 8 perce körbe jár, mindenki rázogatta négyet-ötöt. Nem tudni, kinek a kezében fog egy pillanat alatt kicsapódni a vaj. Ezúttal Panni a szerencsés. Leszűrjük az írókat. A tányéron sárgás, puha, illatos vaj. „Ez a vaj???” Kezdődhet a fogadás, petendi citromfű teával, a répapálcikákat kapros joghurtba mártogatjuk. Nevetünk. Közös valóságban vagyunk. Távozóban a buszon hárman is azt írják az értékelésbe, hogy felnőttek korukban ide kívánnak telepedni.

És a vendégkönyvből: „Leányainkkal két órát töltöttünk az ökológiai játszóházban. Mindannak alapján, amit itt kaptunk és tapasztaltunk, úgy döntöttünk, hogy még egy gyermeket vállalunk...”

Vásárhelyi Judit

A BB VÁLLALKOZÁSFEJLESZTŐ ALAPÍTVÁNY

A BB Alapítvány a rendszerváltással egyidős nonprofit szervezet, mely tevékenységének eddigi 14 éve alatt együtt alakult, fejlődött a hazai kis- és középvállalkozásokkal. Küldetésének alapelvei máig érvényesek, stratégiai céljai azonban, a kedvezményezettek és ügyfelek igényeihez igazodva, átlag 3-4 éves ciklusonként változtak.

A magánalapítású Alapítvány jelenlegi formájában 1994 óta működik. A kura tórium kezdettől az Alapítvány céljait támogató szakemberekből áll, akiknek szerepe a stratégiai célok kialakítása, valamint az éves szintű tervek és beszámolók jó váhagyása, ám a napi operatív feladatokban nem vesznek részt. A kuratórium jelenlegi tagjai: Bakonyi Éva, Joseph Lehrer és Tímár Erzsébet. A BB Alapítvány tevékenységet meghatározó főbb változások és csomópontok az alábbiakban foglalhatók össze:

1990-1994

A BB Alapítvány 1990-ben jött létre a magyarországi kisvállalkozások fejlesztésére, abból a meggyőződésből, hogy a piacgazdaság kialakulása csak erős kisvállalkozói háttérrel mehet végbe. Az állami vállalatok összeomlása és a gazdaság nyitása tömegével kínált felemelkedési lehetőséget olyan kis- és középvállalkozásoknak, melyek korábbi üzleti tapasztalatokkal nem vagy alig rendelkeztek. Az Alapítvány létrehozásában meghatározó tényező volt, hogy ezeknek a kisvállalkozóknak segítséget nyújtson, s egy sor olyan ismeretet adjon át, melyekkel azok eredményesen kapcsolódhatnak be a gazdaság vérkeringésébe.

Alapítványunkat kezdetben a brit kormány Know-How Fundja támogatta. Non profit szervezetként működöttünk, s ekként az ügyfelek csupán a költségekhez járultak hozzá - a szolgáltatások ingyenesek vagy támogatottak voltak. A kezdő és gyakran kényszerből vállalkozók leginkább a képzések, tréningek és a tanácsadás terén igényelték a segítséget. A négy év alatt kifejlesztett és az igényekhez szabott támogatói programok a következő elemekből álltak:

A rövid távú tanácsadás, amely rendszerint az ügyfélnél zajlott, segítséget nyújtott a vállalkozásnak a pénzügyi, marketing, üzleti és stratégiai tervezés, az exportkapcsolatok, valamint a cégvezetés területén. Emellett lehetőség volt kifejezetten az ügyfél szakterületén jártas tanácsadói igénybevételére is, amelyhez magyar és külföldi szakemberekből álló, folyamatosan bővülő tanácsadói csoport állt rendelkezésre.

A BB országszerte üzleti szemináriumokat szervezett partnerek közreműködésével. A kétnapos szemináriumok célja az volt, hogy a résztvevőket megismertessék az alapvető üzleti fogalmakkal. Számos, a befogadást segítő módszert használtak fel: kiscsoportos foglalkozásokat, műhelymunkát, helyzetgyakorlatokat. A képzés ideje alatt minden résztvevőnek lehetősége nyílt egyórás személyes konzultációra az előadókkal, ami alkalmat adott az üzletvitelben felmerült problémák és ötletek megbeszélésére, közös átgondolására. A személyes konzultációra később igény szerint hosszabb távú tanácsadói kapcsolat épülhetett.

Az Alapítványt felkereső ügyfelek egy része szakterülethez kötődő információkat, tudást és kapcsolatokat keresett. A sokrétű szolgáltatást belső és külső munkatársakkal lehetett csak nyújtani olyan területeken, mint az értékesítés, exportálás, pénzügyi irányítás, kisvállalkozói hitelügyintéző-képzés, kisvállalkozási hitelek adatbázisa, vásárokon, kiállításokon való részvétel, hirdetés/marketing és a módszertani „hogyan működünk együtt tanácsadónkkal?”.

A budapesti irodában létesített Üzleti Információs Központ és Könyvtár kiváló információforrás volt a vállalkozók számára. Ez nagy segítséget nyújtott a megfelelő export és import partnerek, a befektetők felkutatásában. A könyvtár közel négy év során mintegy 400 vállalkozó igényeit szolgálta ki. A központ a Kompass és Thomas katalógusokból, műszaki és ágazati szakkatalógusokból, illetve üzletvezetéssel foglalkozó magyar és angol nyelvű kiadványokból állt. Ezenkívül tájékoztatást adott a magyar vállalkozók számára elérhető bankhitelekről, valamint az alapítványok és nemzetközi szervezetek hitelpályázati lehetőségeiről is.

Az Ösztöndíjprogram keretében kisvállalkozók számára rövid (1-2 hónapos) képzéseket, szakmai gyakorlatokat szerveztünk. A program célja az volt, hogy néhány azonos iparágban tevékenykedő külföldi (angol vagy amerikai) cégnél, az előre összeállított program szerint, a magyar kisvállalkozók gyakorlati idő letöltésével megismerkedhessenek a fejlett tőkés országok ipari gyakorlatával a termelés, valamint a cégvezetés és a marketing területén.

Hálózati szolgáltatásunkkal az Alapítvány az első négy évben végzett munka során sokirányú kapcsolatot épített ki mind Magyarországon, mind pedig külföldön. Sikeresen ápolta tanácsadói hálózatunknak köszönhetően mindig tudtunk olyan szervezetet vagy szakembert ajánlani, amelytől vagy akitől az ügyfél további segítséget kaphatott.

1994/5-2000

A BB Alapítvány kezdetben egy bérelt lakásban rendezte be irodáját és oktatási/tréning helyiségeit. Bakonyi Éva ügyvezető igazgatót 1994-től Frenyo Andrea követte a vezetői székben. 1995-ig az Alapítvány és vele a dolgozók létszáma folyamatosan nőtt: a kezdeti kettőről 1995-re tizenegy főre emelkedett a munkatársak száma. A tizenegyből heten - amerikaiak és magyarok - tanácsadóként dolgoztak. Amennyiben szükség volt rá, különböző szakterületeken konzultánsok is rendelkezésre álltak. A velünk legtöbbet dolgozó munkatársak tíz év alatt: Mankovits Adrienne, Horlai János, Szita Éva, Joe Lehrer, David Meier, Alan Cohen J. P., Magyarai Ágnes, Lenhardt Anita, Winkler Gábor, Frenyo Andrea, Vágó Zsuzsanna, Malik Éva, Klein Tibor, Piriti Katalin. Külső tanácsadóként segítette munkánkat: Révész Mária, Kiss Judit, Tóth Herta, Kispesta Zsuzsa, Kehrling Mariann.

1996 két alapvető szempontból is különbözött a BB Alapítvány korábbi tevékenységétől: Megszűnt az előző két évben folyamatosan csökkenő kiegészítő („matching grant”) támogatás, amelyet az angol kormány Know-How Fundjától addig kaptunk. Szolgáltatásaink terén pedig olyan projektet indítottunk el **Növekedésmenedzsment** címmel, amely több évre előre vetítette a BB Alapítvány helyét és küldetését a vállalkozásfejlesztés területén.

A program olyan, a kilencvenes évek közepére megerősödő, növekedésnek indult vállalkozásoknak szólt, melyek az államilag támogatott MVA (Magyar Vállalkozásfejlesztési Alapítvány) kezdő vállalkozóknak szóló képzéseit nem hasznosíthatták bonyolultabb szervezeti és tevékenységi körükben.

A Növekedésmenedzsment program olyan vállalkozók számára készült, akik már több mint 3 éve az üzleti életben dolgoztak, és foglalkoztatottaik száma 11 és 50 fő között volt. A három részből álló menedzsment-, és személyiségfejlesztő program elméleti és gyakorlati elemekre épült: vezetés, emberi erőforrás, pénzügy és marketing témákban, előadások sorozatával, kiscsoportos foglalkozásokkal, já tékokkal és gyakorlatokkal. Minden cégvezető-résztvevő az őt érdeklő területen akciótervet dolgozott ki, melyet vállalkozásánál bevezethetett és a követő konzultáción értékelhetett a BB tanácsadójával. A program különlegessége volt a csoportos tréning, az egyéni tanácsadás és az ebből hosszabb távra kialakítható mélyebb, személyes együttműködés egymásra épülése. A háromnapos bentlakásos tréning, a személyes konzultáció és a követő tanácsadás díja a támogatás révén jóval a piaci ár alatt volt elérhető a vállalkozások számára.

A BB Alapítvány 1994-től a növekvő Soros-támogatások és az Alapítvány kiemelt tevékenységeként kezelt vállalkozásfejlesztő céljai révén a **Soros Alapítvány független programirodája** lett. A Soros Foundation Hungary 1994/95-ben, majd 1996-tól mint Soros Alapítvány kiegészítő hozzájárulással támogatta a Növekedésmenedzsment program fejlesztési tevékenységét.

Az Üzleti információs központ továbbra is segítette a partnerkeresésben itthon és külföldön egyaránt, és sikerrel folytatta növekvő érdeklődéssel kísért tájékoztató munkáját is a kisvállalkozások számára elérhető forrásokról: pályázatokról, bankhitelekéről.

1997-ben a Növekedésmenedzsment program indításával egyidőben a fejlesztési költségvetés jelentős részét a nonprofit szektor üzleti tréningjeinek kifejlesztése, illetve az ún. értékesítési hálózatok tréningprogramjának kidolgozására költöttük. Az előbbi program lehetővé tette, hogy több ilyen területen dolgozó hazai és nemzetközi szervezettel együttműködve (NIOK, National Forum Foundation) olyan képzéseket tartsunk a nonprofit szervezeteknek, amelyek révén önálló vagy nonprofit forrásukat támogató bevételekre is szert tehetnek.

A vállalkozások növekvő számban igényelték a személyre szabott tanácsadást, mely tükröződött az éves szinten ezer órát is meghaladó eredményekben. 1998-ban egy innovatív szemléletű, fiatalokból álló, ambiciózus tanácsadói csapat sora között fel a BB Alapítvány mögött. Képzettek, vállalati gyakorlattal és hazai helyismerettel egyaránt rendelkeztek, s ösztönző szakmai kihívást jelentett számukra a munka. 1998-ban folytatódott a tréning- és tanácsadás-sorozat, de fokozatosan növekedett a stratégiai tervezéshez kötődő profi tanácsadás is, melyet külső szakértőkkel, tanácsadókkal végeztünk.

Az 1998/99-es év a női vállalkozók éve volt a BB Alapítványnál. Ennek jegyében támogattuk a „Women '98: Nők az üzleti életben, nők a középpontban” című rendezvényt tréninggel, tanácsadással és kiállítási hely biztosításával.

A saját bevétel eredményező tevékenységek, melyek az évben 15 millió Ft-ot tettek ki, a Soros Alapítvány 9 millió Ft-os kiegészítő támogatásával új program fejlesztésének lehetőségét teremtették meg. A hitelinformációk és az évek óta vizsgált kisvállalkozó ügyfelek igénye alapján újszerű forgóeszközhitel konstrukció kifejlesztésén kezdett dolgozni az új kollégákkal is bővülő csapat.

1999 látványos eseménye a Central European Academy for Business Women (CEBWA) konferencia megrendezése volt, mely négy szomszédos ország részvétele lével, s a résztvevő szervezetek közti hálózat beindításával vállalkozó nők regionális együttműködését volt hivatott támogatni. A laza hálózattal a kapcsolatok és információk átadását, partnerek keresését s az évenkénti személyes találkozót kívántuk támogatni a partnerszervezetekkel és a vállalkozó nőkkel. Az első budapesti konferenciát így követte a szlovákiai, majd a jugoszláviai találkozó. A CEBWA nem bejegyzett szervezet, munkája és sikere kizárólag a tagok aktivitásán, szolgáltatásai keresletén múlik. Az 1996 óta sikeresen működő tréningprogramot 1999-ben továbbfejlesztette a tanácsadói csapat, s a korábbi résztvevők igényei alapján kialakította a **Növekedés menedzsment II-t**, amely kimondottan vezetői készségfejlesztő program. A kétnapos bentlakásos tréningen a vállalkozásvezetők saját kommunikációs stílusukkal, a konfliktuskezeléssel, tárgyalástechnikával, szervezeti formákkal és a stratégiai tervezéssel ismerkedhettek meg, és ezt saját cégükben is alkalmazhatták. A **mikrohitel projektekkel** kapcsolatos további kutatásokra, fejlesztésekre 1999-ben közel 8 millió Ft-ot fordított az Alapítvány.

2000-2004

2000 volt az elválás és az összeköltözés éve. A BB ettől kezdve más formában - többé már nem mint programiroda - csupán közvetve élvezte a Soros Alapítvány támogatását, s kapta meg azt a lehetőséget, hogy a csökkenő létszámú Alapítvány Bolyai utcai székházába költözzék.

A fordulópont ismét élesen rajzolódott ki. A tréningprogramok és tanácsadás révén 164 vállalkozó vette igénybe a mindinkább szakosodó szolgáltatásokat, bankhitelekről 114 ügyfél kapott bővebb felvilágosítást.

A Pedagógus-továbbképzési Módszertani és Információs Központtal együtt működve 2000 második felében indult iskolavezetőknek szóló Iskolamenedzsment programunk, melyet akkreditált képzésként az Oktatási Minisztérium is elfogadott. A háromnapos bentlakásos tréninget felépítésében a növekedésmenedzsment programra alapoztuk, s az első sikeres tréningen általános iskolai és gimnáziumi igazgatók fejleszthették vezetői készségeiket, építhették partneri kapcsolataikat. A program folytatását a BB stratégiai céljainak változása miatt egyelőre felfüggesztettük.

A Mikrohitel program fejlesztése, és különösen az együttműködő partnerbank keresése több évet vett igénybe. Magyarországon a pénzügyi, majd hitelintézetek szabályozás olyan szigorú és merev, hogy nem teszi lehetővé nonprofit szervezet számára a saját forrású „hitelezési” tevékenységet. A törvénynek megfelelő működés pedig rendkívül költséges, s így jócskán megdrágítja a kisebb ügyfelek kisösszegű hitelezését. Ez tette szükségessé, hogy olyan kereskedelmi bankot keressünk partnernek, amely hajlandó kísérleti programként kipróbálni - és hosszabb távú céljaink szerint akár saját terméként bevezetni - a mikrovállalkozásoknak szóló mikrohittel, amelynek egész bírálati rendszere a sajátos ügyfélkörhöz alkalmazkodik: gyors, rugalmas, dokumentációjában egyszerű és személyes megkeresésen, tanácsadáson és monitorozáson alapul.

A Soros Economic Development Fund (SEDF) New York-i szervezete támogatta a program elindítását és működését, valamint a Budapest Bank Rt.-vel harmadik együttműködő félként a Budapest Mikrohitel termék elindítását.

A program egyedülálló lehetőséget teremtett az eddig mellőzött közösségek és kisvállalkozások piacának olyan hitelek nyújtásával, melyeket a jelenlegi banki piac nem tart nyereségesnek. A programot az tette egyedülállónak a többi mikrohitel programhoz képest, hogy egy helyi bank saját kockázatára helyezte ki forrása a BB Vállalkozásfejlesztési Alapítvány kisvállalkozásokat elemző 10 éves tapasztalatában bízva.

A Mikrohitel program fejlesztésén alapuló tapasztalatok alapján a régióban is elkezdtünk fejleszteni egy hasonló elvi alapon működő, rövid lejáratú hitelprogramot a nonprofit szervezeteknek. A **Nonprofit hitelprogram** kipróbálására (pilot program egy projektre) a Soros Alapítvány SEDF forrásból 2000-ben összesen 9 004 000 Ft támogatást nyújtott.

A millenniumi év számunkra is nevezetes évfordulót hozott, mivel 2000 decemberében a budapesti brit követség estélyén a BB Alapítvány 10 éves születésnapját együtt ünnepelhetjük támogatóinkkal, partnereinkkel és ügyfeleinkkel! 2001 májusában indult a **Budapest Mikrohitel program** mikrovállalkozások részére a Budapest Bank Rt.-vel együttműködésben. Az eredeti fejlesztési elképzelés - miszerint hitelkártya alapon még egyszerűbb és gyorsabb lenne az ügyfelek kiszolgálása - akkor még nem talált partnerre. (A jelenleg futó Széchenyi hitelkártya program erre hasonlít, de államilag támogatott konstrukcióban.) Igazi kihívás volt a szigorú ügyfélkezelés, ugyanakkor a pénzügyi szolgáltatásokban erre a körre nem jellemző személyes kapcsolat kialakítása a

mikrovállalkozásokkal és a banki partnerekkel. Budapesten és környékén majd minden Budapest Bank fiókkal együtt tanultuk a számukra újszerű hitelezés gyakorlatát. A kezdeti lassabb indulást a következő évek gyorsuló növekedése jellemezte.

A BB Alapítvány 2000-2001-ben is sikeresen együttműködött különféle **ku tatási programokban**. Kisvállalkozási és joint-venture témákban az Anglia Poly technics University és az Indiana University számára végeztünk kutatást, melyben hazai partnerek a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem és a Magyar Menedzsment Intézet voltak.

A tréningek és a tanácsadói ügyfélkör mindinkább a kis- és középméretű vállal kozások tartósabb, személyesebb jellegű, hosszú távú együttműködését igényelte. A BB stratégiájának változásával, a munkatársak specializálódó munkamegosztó sával 2001. április 1-től a kuratórium Winkler Gábort nevezte ki a BB Alapítvány ügyvezető igazgatójává.

2002-től alapítványunk tevékenysége elsősorban a forgóeszközhitelt igénylő kisvállalkozásokat, valamint a nonprofit szervezeteket segítette.

A Budapest Mikrohitel elsősorban forgóeszköz finanszírozásra szolgált. A hitelfelvevők köre legalább két éve működő egyéni vállalkozás vagy betéti tár saság lehetett maximum 10 foglalkoztatottal, 50 millió Ft alatti éves könyv szerin ti bevétellel. Az utolsó lezárt éve nem lehetett veszteséges, és nem lehetett továbbá fennálló vállalkozói hitele. A hitel összege 500 ezer és 3 millió Ft közötti, futam ideje 6-9-12 hónap. Kamata kb. negyedéves átlagon alapulva 15-19% között változott, és a tőkét a futamidő végén egy összegben kellett törleszteni. Az egyre ismertebb s a bankon belül is pozitívan kezelt hiteltermék iránt megnőtt a kereslet, és mind az ügyintézés menetében, mind a rövid, rugalmas időkeretek betartásában sikereket értünk el.

A megállapodás alapján 2003. december 31-éig 143 vállalkozást juthatott 500 ezer és 3 millió Ft közötti hitelhez rövid lejáratra.

A **Soros Nonprofit Szolgáltató Központ** munkájához több szakmai területen is kapcsolódtunk. Vállalkozói hitelezési és tanácsadási tapasztalatainkat felhasználva civil szervezeteknek nonprofit marketing és PR, stratégiai tervezés, szerve zettefejlesztés, pályázatok és pénzügyi tervezés területén nyújtottunk egyéni, testre szabott tanácsadást, mely ügyfelenként és találkozóként átlag két órát vett igény be és számukra ingyenes volt. Visszatérő ügyfeleink, partnereink máig megkeresnek bennünket.

A **Nonprofit hitelprogram** 2002 márciusában indult. Ezzel olyan finanszírozási forráshoz juthatnak civil szervezetek, amelyet a pályázati, vagy szerződött összegek későbbi befolyása miatt keletkezett likviditási problémák áthidalására vagy vállalkozási tevékenységükhöz kapcsolódó forgóeszköz beszerzésre fordíthatnak. A hitelező kereskedelmi bankhoz (mely végül a Magyar Külkereskedelmi Bank Rt. lett) benyújtandó kérelem összeállításához képzési, tanácsadási támogatást nyújtunk. Emellett a szervezettel közösen készpénzforgalmi tervet készítünk, amely az együttműködő bank számára biztosítékként is szolgál. A BB ezzel segíti a civil szervezetek sikeres hiteltörténetének kialakítását és új piaci szegmens bevonását a bankok számára. A hitel kamata kedvezményes, eddig 10,5-12,5% között változott. A kölcsön 500 ezer és 3 millió Ft között elérhető olyan civil szervezetek számára, melyek legalább két éve sikerrel működnek. A program közvetve és közvetlenül a civil szervezetek közérdekű, közhasznú tevékenységét támogatja az életmentő áthidaló kölcsönrel vagy a tervezhető, saját bevételt teremtő tevékenység forráslehetőségével.

A Nonprofit hitelprogram a BB Alapítvány tartalékaiból, a New York-i SEDF től kapott támogatásból és az ügyfelek által a tanácsadásért befizetett 1%-ból működik.

JELENÜNK - TERVEINK

2004 ismét olyan év, amely remélhetőleg középtávra meghatározza a BB tevékeny ségét. Az előző négy év alatt a Mikrohitel program, valamint a Nonprofit hitel program és a nonprofit tanácsadólanspeciálisszaktudásté tapasztalatotered ményezett, mely a nonprofit szektorbankkülönlegesen értékes kombináció, ésegyedi lehetőséget kínálhat a szektor fenntarthatósága számára.

Elmondhatjuk: önerőből és az SEDF támogatásával mára megteremtettük egy olyan intézmény alapjait, amely törvényes és szabályos módon nyújthat keretet a nonprofit szektor hitellel történő finanszírozására. Ez a kölcsön olyan kiegészítő és gyakran életmentő forrást jelenthet a nonprofit szervezeteknek, mely lehetővé teszi az utófinanszírozási pályázatokban való részvételüket, az önhibájukon kívül bekövetkező likviditási zavarok áthidalását, mi több, a saját bevétel, az önfenntar tó tevékenység megvalósítását is elősegítheti. Ez idő szerint keressük a kihelyezhe tő forrást és a működésünkhöz néhány évig még szükséges támogatást, mely saját önfenntartóvá válásunkon keresztül az egész nonprofit szektor finanszírozásának egyik alternatíváját tudná biztosítani.

A BB Alapítvány eredményei a számok tükrében

Év	Könyvtárlátogatók száma	Tréningen résztvevő vállalkozók	Tréningek száma	Tanácsadást igénybe vett vállalkozók
1994	55	210	14	87
1995	143	278	18	207
1996	84	213	15	169
1997	120	381	23	153
1998	110	306	22	161
1999	94	138	10	152
2000	68	172	12	162

Év	Mikrohitel programra jelentkező vállalkozók	Budapest Mikrohitelben részesült vállalkozók	Nonprofit hitelt felvett szervezetek száma	Nonprofit szervezeteknek nyújtott tanácsadási órák
2001	38	17	0	0
2002	209	73	7	191
2003	134	52	9	116
2004	0	0	4	28

A Soros Alapítványtól vagy annak közvetítésével kapott támogatások

Közvetlen támogatások a Soros Alapítványtól (ezer Ft)						Támogatás a Soros Alapítvány közvetítésével (ezer Ft)				
1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
11 700	29 250	32 000	35 000	9 000	20 000	10 000	14 500	14 500	11 250	0

A NONPROFIT INFORMÁCIÓS ÉS OKTATÓ KÖZPONT (NIOK) ALAPÍTVÁNY

A NIOK Alapítványt 1993-ban a Nonprofit Kutatócsoport Egyesület alapította azzal a céllal, hogy a civil társadalom Magyarországon a nonprofit szervezetek munkája által is erősebbé váljék, és kialakuljon egy háttérbázis, amely a nonprofit szervezetek hosszú távú működését elősegíti. A szervezet célkitűzései az eltelt évtized alatt nem változtak, programkínálata és partneri köre azonban jelentősen bővült. A NIOK jelenleg is olyan programokat alakít ki, amelyek javítják a civil szervezetek munkáját, annak szakszerűségét és eredményességét, illetve erősítik a nonprofit szektornak a helyi önkormányzatokhoz, az üzleti szférához és a társadalom egészéhez fűződő kapcsolatát.

A NIOK alapítása óta a civil szervezetek száma több mint kétszeresére nőtt hazánkban, a legutóbbi felmérések szerint, ma már több mint ötvenezer aktív szervezet létezik. Alapítványunk az elmúlt tíz évben azon fáradozott, hogy e mennyiségi növekedés egyben minőségi javulással is járjon. Az első évek kuratóriuma (Biernaczky Szilárd, Csizmár Gábor, Gyergyói Ildikó, Harsányi László, Hegyesi Gábor, Szabon János, Várhegyi György) és a NIOK Alapítvány igazgatója: Rabi Béla, majd Gyergyói Ildikó igen fontosnak tartották, hogy megkezdődjék egy hazai nonprofit törvény előkészítése, és hogy a civil szervezetek megfelelő menedzsment ismereteket kapjanak. E célkitűzések megvalósítását több hazai ernyőszerződés, támogató és számos amerikai és magyarországi szakmai szerveződés, valamint magánalapítvány is segítette, így például a John Hopkins Egyetem, az International Center for Not-for-Profit Law, a Rockefeller Brothers Fund, a C. S. Mott Foundation valamint a Soros Alapítvány.

Ez utóbbi szerepe 1995 végétől erősödött meg, amikor a két intézmény együtt működési megállapodást kötött, amelynek értelmében a Soros Alapítvány, klasztoros adományozó szerepén túl, rendhagyó módon a NIOK keretei között kívánta megvalósítani célzott operatív programját a hazai

nonprofit szféra fejlesztésére. E megállapodást 1996 és 2000 között az új névhasználat is jól tükrözte: Nonprofit Információs és Oktató Központ, Soros-NIOK Iroda. A NIOK Alapítvány ezzel együtt továbbra is önálló szervezetként, önálló kuratóriummal működött. Ez utóbbi összetétele 1995-től: Bakonyi Éva, Hegyesi Gábor, Horváth Attila, Kirschner Péter, Stumpf István (1995-1998 között tag és elnök), Vidos Tibor, majd a későbbi tagmódosulások után 2004-től: Hegyesi Gábor, Horváth Attila, Kirschner Péter, Marschall Miklós (1998-tól tag és elnök), Török Marianna és Vidos Tibor. A NIOK Alapítvány igazgatója 1995 óta Török Marianna, igazgatóhelyettese pedig 1997-től Gerencsér Balázs lett. A személyi és formai változások azonban az érdemi munkát nem befolyásolták, s a NIOK 8-10 fő stábjában széles támogatói és ügyfélkörrel folytatta munkáját. Az évek során folyamatosan bővülő profilunk ma a következő területekre terjed ki:

NONPROFIT/CIVIL SZOLGÁLTATÓ KÖZPONT

Valójában ez a NIOK első és legrégebbi programja, melynek célja kezdettől az volt, hogy nonprofit szervezetek számára konkrét, gyakorlati, működésüket segítő információkat nyújtson budapesti irodánkban. Az 1993 óta működő program 1995-től partnerszervezetek bekapcsolódásával a RECIPROK program néven az ország nyolc más pontján is nyújtott hasonló szolgáltatásokat, mely program modelljét utóbb a kormányzat is átvette.

Az eredetileg szűkebbre tervezett funkció a felhasználók igényeit követve folyamatosan bővül ma is, hiszen az új szervezetek jönnek a Központ oktatási és technikai lehetőségeit igénybe venni, a tapasztalt szervezetek pedig a szakanyagok és tanácsadók szolgáltatásait hasznosítják. 2004-ben a következő szolgáltatásokat kínáljuk a hozzánk fordulóknak: pályázati dokumentáció, pályázati tanácsadás; alapítás, alapító okirat/alapszabály készítésének, módosításának segítése; egyéb jogi tanácsadás, gazdasági, pénzügyi és könyvelési szaktanácsadás; szervezetfejlesztési tanácsadás; információ szervezetekről, adatbázis(ok) biztosítása, könyv- és dokumentumtárunk helybeni használata; eszközök igénybevétele, rendezvények támogatása; egyedi képzés, tanfolyam, fórum, műhely (Hidak rendezvény), kerekasztal-beszélgetések; szakértői, előadói lista; pályázati lehetőségek, kiírások, úrlapok.

E széles paletta számokban úgy írható le, hogy évente 10-15 tanfolyamot, fórumot és 1-2 konferenciát szervezünk, 350-400 tanácsadást tartunk, könyvtárunkat átlag 200-250 ember használja, 1000-1200 esetben adunk információt e-mailen, telefonon és levélben, s mintegy 500-600 személyes találkozóra kerül sor a hozzánk forduló civil szervezetek szakmai ügyében.

A NIOK Alapítvány e szolgáltatás megfelelő fővárosi elhelyezése és bővítése érdekében 2001 tavaszán újabb együttműködési megállapodást kötött a Soros Alapítvánnyal, mely utóbbi vállalta, hogy a NIOK szaktudását megfelelő helyszínnel, technikai feltételek javításával és anyagilag is segíti 2003 végéig. (A Nonprofit Szolgáltató Központ 3 évének részletes bemutatását lásd Rácz Erzsébet írásában e könyvben.) Az együttműködés lejártával 2004-től a Margit körüti új helyszínen tovább folytatódik a munka, melyet már az Esélyegyenlőségi Kormányhivatal is támogat a minimum háromévesre tervezett civil szolgáltató központok országos hálózata program részeként.

INFORMÁCIÓ NONPROFITOKRÓL ÉS NONPROFITOKNAK

Ezt a programunkat azért hoztuk létre, hogy az Alapítvány célkitűzéseivel összhangban a magyarországi nonprofit szervezetek működéséhez hasznos, könnyen elérhető tájékoztatást nyújtsunk és megbízható információforrást kínáljunk a nonprofit szervezetekről a hazai civil élet iránt érdeklődők számára. A program keretében elkészült www.nonprofit.hu portál az interneten keresztül információtranszfert segíti elő, és mára az ország leglátogatottabb civil információs forrása lett (több mint hárommillió oldal letöltése évente), amely civil szervezeti adatbázist, rendszeres hírlevelet, sajtófigyelést, adományozási információt is tartalmaz. A portál számos civil szervezet fontos munkaeszköze az általa kínált, napi frissítésű pályázatok, hírek, információk, jogi és könyvelési tudnivalók miatt. Az oldal hoz kéthetente megjelenő, civileknek civilekről szóló elektronikus tájékoztató kapcsolódik NIOK Hírlevél címmel, melyet 6120 címre postázunk közvetlenül, s melyet információink szerint még mintegy 9000 címre továbbítanak.

A Soros Alapítvány és a Nyílt Társadalom Intézet az internetes oldal létrehozását és szakmai értékelését segítette, az Axeleró Rt. és az Observer Kft. pedig a kezdetektől együttműködő szolgáltató partnere az oldalnak.

ADOMÁNYOZÁS

Ez a programterület is úgyszólván kezdettől folyamatos része a NIOK munkájának. Célunk, hogy elősegítsük a hazai adományozói kultúra kialakulását, fejlődését. Ezt a célt szolgálják az év legjobb adományozóinak odaítélt, immár hagyományos díjaink is.

Szükségét érezve, hogy elismerjük azon magánszemélyek és üzleti vállalkozások érdemeit, akik és amelyek élen járnak a magyarországi adakozásban, illetve azon civil szervezetek teljesítményét, melyek példaértékű munkát végeznek, a NIOK Alapítvány 1995-ben, hagyományteremtő szándékkal három díj évenkénti odaítélését kezdeményezte, hogy a pozitív példák felmutatásával elősegítsük a felelős társadalmi magatartás kultúráját. A három díj: Az Év Vállalati Adományozója, Az Év Egyéni Adományozója és Az Év Civil Szervezete nevet viseli. Díjaink eszmei értékűek: csupán az Év Nonprofit Szervezete részesül pénzjutalomban, melynek összessége 1 millió Ft. A díjak fő támogatói az elmúlt kilenc évben: ÁB-AEGON Általános Biztosító Rt., Bankers Trust Company, Budapest Hotel Marriott, Budapest Bortársaság, Citibank Rt., Esélyegyenlőségi Kormányhivatal, Fornetti Fagyasztott Pékáru-termelő és Kereskedelmi Kft., Magyar Soros Alapítvány, Nagy-Britannia és Észak-Írország Nagykövetsége, Ybl Palota, Zwack Unicum Rt.

Eddigi díjazottaink

	<i>Az Év Vállalati Adományozója</i>	<i>Az Év Egyéni Adományozója</i>	<i>Az Év Civil Szervezete</i>	<i>Különdíjak</i>
1995	Inter-Európa Bank Rt.	Fischer Lenke, nyugdíjas	Drog Stop Budapest	Gayer Gyuláné, szociológus (Életműdíj)
1996	P + P Pékáru Kft.	Andor György Károly, ferences pap	Egri Alternatív Kulturális Egyesület	
1997	Shell Hungary Rt.	Koczka Ferenc, karmester	Európa Jövője Egyesület	
1998	MATÁV Rt.	Darmstadter Sándor, nyugdíjas	Megosztott díj az Utcai Szociális Segítők Egyesülete, Tatabánya és az Óbuda-Békásmegyer Gyermekének Egészségéért Alapítvány között	
1999	ÁB-AEGON Általános Biztosító Rt.	Friderikusz Sándor	Miskolci Speciális Felderítő és Közalapítvány	Bartha Viki (A Jövő Mentőcsoportért Adományozója Díj)
2000	Siemens Rt.	Lakatos Mihály, nyugdíjas	Nők a Balatonért Egyesület	
2001	Levi Strauss Magyarország	Dr. Frimpong Manso Sámuel	Magyar Hospice Alapítvány	
2002	Alcoa Magyarországi Vállalatai	Dr. Tamás István	Peter Cerny Alapítvány	
2003	MATÁV	Misetics Bálint	Baltazár Színház Alapítvány	

1% - ADJON EGY RÉSZT A CIVILEKNEK

A legsikeresebb és a nagyközönség számára talán a legismertebb az „1% - Adjon egy részt a civileknek!” kampányunk, amely az 1%-os törvény életbe lépése óta folyik az adakozást segítő. Konkrétan azt szeretnénk elérni, hogy a kampány tudatosítsa az 1%-os adófelajánlások fontosságát, illetve felhívja a figyelmet a NIOK ezzel kapcsolatos információs segítségnyújtására. Ez utóbbi részeként tájékoztatást adunk az érdeklődőknek az 1%-ot gyűjtő szervezetek adatairól, illetve felvilágosítást nyújtunk telefonon és interneten a felajánlás törvényi háttéréről az év első hónapjaiban. A program 1997-ben indult és eredményei között tartjuk számon, hogy

- folyamatosan bővül az 1%-ot fogadó szervezetek adatbázisa (jelenleg több mint 6000 nonprofit szervezet jelentkezett be hozzánk),
- több százezer adófizetőnek adtunk az elmúlt nyolc évben felvilágosítást 1%-ot gyűjtő szervezetekről és a szükséges ismeretekről,
- az ország egyik legnagyobb közérdekű kampányát bonyolítjuk le néhány millió forintból,
- becsléseink szerint segítségünkkel közel 1 milliárd forint jut a szektornak évente.

Óriásplakátjaink az Akció reklámügynökség segítségével jelennek meg, az ingyenes hívható számot a MATÁV Rt. támogatja, s a Soros Alapítvány több alkalommal számítógépek kölcsönzésével és ösztöndíjak biztosításával járult hozzá az 1%-os telefonos információs szolgálat működéséhez, míg az egyéb költségeket eleinte külföldi magán-, majd hazai állami támogatásokból fedeztük.

ONEPERCENT.HU

A magyar 1%-os modell nemzetközi értékelését és segítését célzó projektünket csak nemrég, 2003-ban indítottuk. Célja az, hogy a magyar 1% - nemzetközi összehasonlításban is jelentős - sikerét megvizsgáljuk, s a hasonló törvényt hozó többi ország tapasztalatait összegyűjtve bemutassuk, s az érdeklődők számára szak szerű tájékoztatást nyújtunk. A onepersent.hu weboldal s az e témáról rendezett konferencia hiánypótló, s az előbbi sokan felkeresik ma is. A munka 15 ország szakértőinek bevonásával folyik a Sasakawa Peace Foundation finanszírozásával. A 2004-ben rendezett konferenciát az East-East program, az EFC Orpheus program és a Miniszterelnöki Hivatal is támogatta.

ÖNKÉNTESSÉG

Az önkéntesség témáját úgyszintén kezdettől fontosnak tartottuk, hisz a civil szektor fontos jellemzője az önkéntesség, s magát a koncepciót és az önkéntesség kultúrájának újraélesztését fontosnak tartottuk. Ezért éveken át működtettünk egy önkéntesség fejlesztését elősegítő, fejlesztő programot, amely civil szervezetek önkéntesekkel való együttműködését és magánszemélyek, valamint vállalatok önkéntes tevékenységekben való részvételét koordinálta. Ez a munka idővel kinőtte a NIOK kereteit, s 2002-től Önkéntes Központ Alapítvány néven önállóvá vált, amit magunk is messzemenően támogattunk.

EGYÜTTMŰKÖDŐK

A NIOK Alapítvány elmúlt tíz évére a széles tevékenységi és együttműködői kör volt a jellemző. Munkánk fő támogatói az Esélyegyenlőségi Kormányhivatal, a C. S. Mott Alapítvány és a Soros Alapítvány voltak. A NIOK éves költségvetése 50- 60 millió Ft, s évről évre hasonló értékben kapunk nem pénzbeni, hanem szakmai, szolgáltatásbeli segítséget közel száz partnerunktől is. Támogatóink tették le hetővé, hogy az elmúlt tíz évben tevékenységünk folyamatos lehetett, és sok ezer civil szervezet munkáját segíthettük.

A NIOK Alapítvány tagja az Európai Alapítványi Központnak (European Foundation Centre - EFC), a CIVICUS: World Alliance for Citizen Participation nevű globális szervezetnek, az Orpheus Hálózatnak, az Amerikai Kereskedelmi Kamarának, a Magyar Vállalatvezetők Klubjának és több más szakmai csoportosulásnak.

Török Marianna

Nonprofit Információs és Oktató Központ (NIOK) Alapítvány

1024 Budapest, Margit krt. 43-45. IV. 3.

Tel.:(36-1)

315-3151

Fax:

315-3366

www.niok.hu,

www.nonprofit.hu, www.pestcivil.hu, www.onepercent.hu

A SOROS NONPROFIT SZOLGÁLTATÓ KÖZPONT

A Soros Nonprofit Szolgáltató Központot 2001 tavaszán a Soros Alapítvány és a NIOK Alapítvány hozta létre a budapesti és Pest megyei civil szervezetek előtt megnyitva a Soros Alapítvány Bolyai utcai házában fogadójelét. A közel három éven át - 2003 decemberéig - javarészt ingyenes, komplex szolgáltatás célja az volt, hogy elősegítse a nonprofit szervezetek alapítását, fenntartását, hatékonyabb érdekérvényesítését, együttműködését és forrásteremtését. Mint a program egykori vezetője és a nálunk megforduló több száz civil szervezet házigazdája, alább e gyakorlatias kezdeményezésről kívánok röviden számot adni.

Az új szolgáltató központ gondolata még 2000 szeptemberében merült föl, ami kor nyilvánvalóvá vált, hogy a NIOK kinőtte régi, Margit körüti helyét, s ott na gyobb ügyfélforgalom fogadására a körülmények többé nem alkalmasak. Profi munkáját a NIOK korábbi szolgáltatásai adták

(szaktanácsadás, szakkönyvtár stb.). Új elemet jelentett viszont az ingyenes számítógép-, fénymásoló és internethasználati lehetőség, továbbá a „Vendégiroda” és „Kölcsöniroda program”.

A Vendégiroda program az újonnan létrejött szervezetek elindulását volt hivatott megkönnyíteni azáltal, hogy számukra fél éven át térítésmentesen teljes körű irodahasználati lehetőséget kínált. A nyertes pályázóknak állandó telephelyet és benne ingyenes számítógép, internet-, telefon-, fax- és fénymásoló-használatot biztosítottunk, s igény szerint alkalmanként helyet adtunk kisebb rendezvényeiknek, konferenciáiknak is.

A Kölsöniroda program induló, de saját vagy bérelt irodahelyiséggel már rendelkező szervezeteknek kínált térítésmentesen legfeljebb kétszer fél éves időtartamra számítástechnikai és/vagy irodatechnikai felszerelést (számítógépet, faxmodemet, lézeryintert, fénymásolót), s ezen túl ösztöndíjakat.

Az Inkubátorház, mint már említettem, a Soros Alapítvány fogadósintjének két nagyobb termében rendezkedett be, és hetente négy munkanapon bármely civil szervezetnek az alábbi szolgáltatásokat kínálta:

- Tájékoztató, tanácsadás szervezetek létrehozásáról, működtetéséről és együttműködési lehetőségeiről;
- adatszolgáltatás a nonprofit szervezetek és az adományozók adatbázisairól;
- pályázati, pályázatírási lehetőség a szükséges adatlapokkal;
- internet- és számítógép-használat a civil szervezetek munkájához;
- nonprofit szakkönyvtár (közel 3000 címmel magyarul és idegen nyelveken);
- nonprofit portál internetes szolgáltatások eléréséhez: www.nonprofit.hu;
- elektronikus hírlevél - e-mailen megrendelhető formában: hirlevel@niok.hu;
- további szaktanácsadások előzetes bejelentkezés alapján;
- adó és könyvelési, jogi, pályázatírási és informatikai tanácsadás;
- nonprofit marketing és PR; pályázattal és üzleti tervezéssel kapcsolatos pénzügyi tanácsok;
- humánerőforrás, ösztönzés, értékelés;
- szervezetfejlesztés, menedzsment, szervezeti stratégia építés;
- angol nyelvi lektorálás.

A fenti szolgáltatásokat a hozzánk forduló szervezetek ingyen vehették igénybe - a jogi, könyvelési és pályázatírási szaktanácsadás kivételével, melyekért jelképes, 500 Ft-os térítési hozzájárulást kértünk. (Zárójelben itt kívánom említeni még egy önálló - és részben a Szolgáltató Központ előzményének, majd kiegészítésének számító - alapítványi szolgáltatás: a számítástechnikai eszközök rövid idejű, térítésmentes kölcsönzése. A hozzánk folyamatosan érkező kérvények alapján, Zalatnay Kálmán programgazda irányításával, elsősorban nonprofit szervezetek és magánszemélyek különböző projektjeinek elkészítéséhez, rendezvények, kiállítások, konferenciák, vizuális performanszok sikerének elősegítéséhez kölcsönöztünk videoprojektorokat és különféle számítástechnikai eszközöket. A kölcsön maximális időtartama számítógépek esetében 1 hónap, projektoroknál 2 hét volt. Ez a szolgáltatásunk még 1998-ban indult - 5 év alatt mintegy 700 esetben vették igénybe! -, s kezdettől igen népszerű volt a civil szervezetek körében. Nem csoda, hiszen Magyarországon máig sincs ilyen jellegű, térítésmentes szolgáltatás - térítéses persze létezik, ám ez megfizethetetlen a legtöbb civil szervezet számára. A Központ megnyitását komoly előkészítő munka előzte meg. A 20 számítógéppel, nyomtatókkal és fénymásolóval felszerelt Inkubátorház életének megszervezése, ügyfeleink fogadása a főállású irodavezető és a könyvtáros dolga volt; felkészítésüket a NIOK Alapítvány végezte személyes konzultációk és csoportos műhelymunka révén.

Szolgáltatásaink megismertetése a civil szervezetekkel többféle csatornán és több fázisban történt. Még a nyitás előtt levelet intéztünk valamennyi Pest megyei polgármesterhez (184) és művelődési ház igazgatóhoz (184) tájékoztatva őket új szolgáltatásainkról, s egyben kérve, továbbítsák az információt az érintett helyi szervezeteknek. Ugyancsak még a nyitás előtt 3425 Pest megyei civil szervezet vezetőjének postáztunk körlevelet, figyelmükbe ajánlva az új lehetőséget. Május 31-én sajtótájékoztatót tartottunk, melynek nyomán számos újságcikk, riport jelent meg. Ezen kívül folyamatosan hirdettünk is, többek között a *Pályázatfigyelő*, a *Sansz*, a *Népszabadság*, a *Buda pesti Piac*, a *HVG* és az önkormányzati lapok hasábjain. Az eredmény igazolta reményeinket: év végéig látványosan megszaporodott az érdeklődők száma.)

A KEZDETI TAPASZTALATOK

A szolgáltató központ első három-négy hónapjában több mint fél ezer megkeresés volt - ügyfeleink 5%-a e-mailen, 20%-a telefonon, 75%-a személyesen jelentkezett. Az érdeklődők nagyjából

egyharmada új civil szervezet létrehozásának ügyébe várta tőlünk tanácsot. Másik harmaduk nemrég alakult szervezet beindításához vagy fejlesztéséhez kért segítséget. Harmadrészt olyan, évek óta sikerrel működő szervezetek fordultak hozzánk, akik az új szolgáltatástól további gyakorlati tanácsot, együttműködési lehetőségeket reméltek.

Az eszmegbeszélésekből rendre kitűnt, hogy a civil szervezetek három legégetőbb gondja változatlanul a forrás-, hely- és eszközhiány.

Szolgáltató központunkban nem csak egyéni tanácsadás folyt, de sok esetben valódi műhelymunka is; a hasonló szervezetek, megismerkedve egymás hasonló gondolataival és törekvéseivel, készséggel együttműködtek, segítettek egymást.

A szaktanácsadásaink iránt folyamatosan nőtt az érdeklődés. Akik civil szervezet alapítása ügyében keresték fel a központot, többnyire a jogi, illetve adó- és pénzügyi tanácsadásra is feliratkoztak. (Ez utóbbiakat csak az első három-négy hónap alatt több mint hatvan szervezet vette igénybe.) Pályázatírási tanácsadás személyesen 5 alkalommal volt, elsősorban konkrét esetek megbeszélésével. Informatikai tanácsadás alkalomszerűen történt, mintegy fél tucat esetben. Kezdetből jelentős igény mutatkozott a számítógép- és az internethasználat iránt is. Ügyfeink nem egy esetben itt találtak elsőként a lehető ségekkel, így azok használatát is nálunk sajátították el. Az ingyenes fénymásolás is jó szolgálatot tett; vendégeink többnyire alapító okiratokat, alapszabályokat, rendezvény-meghívókat és különféle szórólapokat sokszorosítottak.

Keresettek voltak a különféle tájékoztató kiadványok, *Pályázatfigyelő*, *Sansz*, *hírlevelek* és a *Soros programfüzet*.

2001 őszétől a BB Alapítvány szervezésében beindult a hitelprogram, mely kedvező lehetőséget kínált a civil szervezetek hitelfelvételéhez. A kérelmeket szintén a szolgáltató központon keresztül nyújtották be az igénylők. A hitelprogram a BB és a Soros Alapítvány együttműködési megállapodása alapján működött, tovább bővítve az érdeklődő szervezetek körét.

A kölcsöniroda program első meghirdetése nyomán 2001 május elejéig 31 pályázat futott be, melyekből az Alapítvány kuratóriuma 25-öt talált támogatásra méltónak. Az elbírálás előkészítését Zalatnay Kálmán, F. Tóth András, Koplányi Emil és Rácz Erzsébet végezte sorra felkeresve a pályázó vidéki és budapesti szervezeteket, hogy technikai igényeikről és a segítségnyújtás legcélszerűbb módjáról a helyszínen tájékozódjanak. A kedvezményezettek hat hónapra kaptak különféle irodagépeket, majd ennek lejártával, novemberben új pályázatot írtunk ki további fél éves időtartamra. A vendégiroda programra 5 szervezet pályázott. A program augusztus végével beindult.

A PROGRAM MÁSODIK ÉVE

Tárgyi feltételeink 2002-ben jelentősen javultak. Márciusban új, korszerű számítógépekre cseréltük az Inkubátorház meglévő gépparkját (20 db), új scanneryomtatót és új fénymásolót is kaptunk.

A program második évében lendületesen nőtt a Központ ügyfélforgalma: a szaktanácsadásokon kívül közel 2500 megkeresést fogadtunk - mintegy 1800 esetben személyesen, több mint 500-ban telefonon fordultak hozzánk, s ezen túl 49 e-mailt és 13 postai levelet kaptunk.

Az érdeklődők nagyobb részt a fővárosból, gyakran Pest megyéből, sőt olykor az ország távolabbi vidékeiről jelentkeztek. A megye közeli településeiről számos szervezet munkatársai jártak be rendszeresen hozzánk, hogy számítógép- és internet-szolgáltatásainkat igénybe vegyék. Ezzel a korábbiakhoz képest némileg szűkebb, de állandó kör él, egy-egy látogató hetente átlag 10-15 órát töltött a gépek mellett. Az idősebb korosztályból többen itt találtak és próbálkoztak először a számítógéppel és az internettel. Ez utóbbit leginkább pályázatkeresésre, információszerezésre és levelezésre használták, a számítógépet pedig egyebek közt honlap frissítésre, alapító okirat elkészítésére vagy pályázatírással. Néhány esetben határon túli szervezetek is megkerestek bennünket, e-mailen vagy személyesen, felvilágosítást vagy szaktanácsot kérve.

Az ingyenes fénymásolási lehetőség továbbra is igen közkedvelt maradt, leginkább programokat, rendezvény-meghívókat, pályázatokat, létesítő okiratokat sokszorosítottak ügyfeink. A BB Alapítvány egyedi konzultációi iránt is növekvő érdeklődés mutatkozott, s az ügyfelek többnyire igen elégedettek voltak. Az adó- és könyvelési tanácsadásra is sokan bejelentkeztek, s elégedetten távoztak. Csökkent viszont a jogi tanácsadást igénybe vevők száma, feltehetően azért, mert ez évben csak minimálisan változott a civil szervezeteket érintő törvényi szabályozás. A pályázatírási tanácsadást is aránylag kevesen igényelték, az egész évben mindössze 5 alkalommal.

A Vendégiroda programra 8 pályázat érkezett, amelyből egyet nem talált megfelelőnek a bíráló bizottság, két szervezetnek pedig időközben megoldódott a helyzete. Végül 5 sikeres pályázó élt az év végéig szóló lehetőséggel, közülük négy 2003-ra is hosszabbítást kért. A Vendégiroda

résztevőivel folyamatos volt az Inkubátor ház együttműködése, s a tapasztalatok azt mutatták, hogy e komplett és ingyenes szolgáltatás igen nagy segítséget jelentett a kedvezményezettek körének. A Kölcsöniroda programra ez évben 72 pályázat érkezett, amelyből 38-at ítelt támogatásra érdemesnek a kuratórium. A fél év lejártával valahány kedvezményezettől részletes beszámolót kértünk, hogy felmérhessük, többnyire mire használják s mennyire hatékony e szolgáltatás. Az eredmény meggyőző volt: a kiadott esz közök s az általunk folyósított ösztöndíjak valóban nagy segítséget jelentettek a folyamatos pályázatfigyelésben, pályázatírásban, a pályázók belső adminisztrációjában, más szervezetekkel és támogatóikkal való kapcsolattartásban, rendezvény szervezésében, saját kiadványok készítésében stb. A beszámolók értékelése nyomán épp ezért augusztusban felajánlottuk, hogy december 1-ig meghosszabbítjuk irodánk eszközeink ingyenes kölcsönzését, mely lehetőséggel, egy kivételével, valamennyi szervezet örömmel élt.

A PROGRAM HARMADIK ÉVE

2003 elején az Inkubátorházban - a jobb térkihasználás végett - helyet cserélt a vendégiroda és a könyvtár. A könyvtárban egyúttal új számítógépes oktatótermet alakítottunk ki nyolc munkaasztallal, könyveink pedig a szekrényekből nyitott polcokra kerültek. Ugyancsak az év elejétől vendégeink új, nagy teljesítményű fénymásolót használhattak.

A szolgáltató központ vezetője továbbra is hetente részt vett a NIOK Alapítvány megbeszélésein, ahol rendszeresen átadta tapasztalatait s maga is tájékozódott a civil szféra legfrissebb fejleményeiről. Ezentúl időnként itthoni és külföldi szakmai tanácskozásokon, továbbképzéseken is részt vett. Tom Wormald, egy manchesteri önkéntes munkatársunk jóvoltából az Inkubátorház szolgáltatásainak kínálata ingyenes angol nyelvi lektorálással bővült, melylyel az igénybevevő szervezetek igen elégedettek voltak.

A központ látogatottsága 2003-ban sem csökkent, bár ez évben sajtóhirdetés már egyáltalán nem jelent meg. Szolgáltatásaink híre így részint szájhagyomány útján, részint az internet megfelelő honlapjain (nonprofit.hu; niok.hu; soros.hu) jutott el az érintettekhez.

Továbbra is sokan kértek információt, tanácsot szervezet létrehozásához, működtetéséhez, hálózati együttműködés kialakításához. A jelentkezők a gyakorlati tudnivalókról részletes tájékoztatást, illetve jogszabályokat, iratmintákat kaptak. A leggyakoribb igény az internet, a szövegszerkesztő-táblázatkezelő programok használata, illetve a fénymásolás iránt mutatkozott, főként a tavaszi és őszi „csúcs-szezonban”, mikor megszorodnak a pályázati kiírások - februártól júni usig, illetve szeptember, október folyamán. Ez nagyon is érthető, hisz a pályázati felhívások, űrlapok manapság egyre terjedelmesek, s utóbbiakat ráadásul több példányban kell benyújtani, ami a kisebb szervezetekre aránytalanul nagy költséget jelent.

Látogatóink továbbra is előszeretettel használták az internet adatbázisait, leggyakrabban a nonprofit.hu portálon találhatóakat; innen töltve le a szükséges iratmintákat, pályázati anyagokat és egyéb tudnivalókat.

2003 tavaszán web-szerkesztő és prezentációkészítő tanfolyamokat szerveztünk, melyeken 40 nonprofit szervezet 46 képviselője vett részt. A jogi, az adó és könyvelési, valamint a pályázatírási szaktanácsadásokra a korábbi évekhez hasonlóan élénk maradt az érdeklődés. A tapasztalatok szerint az adó és könyvelési tanácsadásra kevésnek bizonyult az ügyfelenkénti fél óra. A BB Alapítvány szaktanácsadásai iránt változatlanul nagy volt az érdeklődés, egy-egy bejelentkezőre több munkaórát fordítottak. (Számos szervezet azóta is rendszeres kapcsolatban áll a BB munkatársaival.) A Vendégiroda program keretében ez évben négy szervezet nyert teljes körű irodai szolgáltatást. Az Önkéntes Központ Alapítvány félévtől megoldotta elhelyezését, a Labrisz Egyesület 2004 januárjától bérel irodát egy tengerentúli pályázaton nyert támogatásból, a VINOK Alapítvány és a Program R pedig ez idő tájt még keresi helyét. Mind a négy szervezet kifejezte, hogy felbecsülhetetlen segítséget jelentett számára ez a lehetőség.

Januárban immár harmadszor hirdettük meg a Kölcsöniroda programot - a 61 beérkezett pályázat közül a kuratórium 36-nak ítelt támogatást. A kölcsönzési idő eredetileg október végéig szólt, majd egy hónapos hosszabbítást kaptak a szervezetek. Végül egy novemberi kuratóriumi döntés értelmében egyszeri adományként végleg a használók birtokába adtuk az eszközöket. A visszajelzések közül meggyőzően kitűnt, hogy a kedvezményezett szervezetek stabilitásukat az ingyenes eszközbérlet és ösztöndíjaik igen nagy mértékben erősítették.

ÉRTÉKELÉS

Összegzésként elmondható, hogy a Soros NonprofitSzolgáltatóKözponthasznos társadalmi ügyet szolgált, és jelentős hiányokon próbált enyhíteni közel hároméves működése során. A feladat: a civil szervezetek hathatós információs, szaktanács adói és infrastrukturális támogatása továbbra is igényli a széles körű kormányzati, önkormányzati és civil együttműködést is - főként az uniós csatlakozás küszöbén, mikor a hazai nonprofit szférát egy jóval tágabb és távlatosabb nemzetközi együttműködésbe kellene minél tempósabban bekapcsolni.

A szolgáltató központot 2004. március 10-től a NIOK Alapítvány önállóan működteti tovább új helyszínen, amelynek címe: 1024 Budapest, Margit körút 43-45. IV. 3 (T.: 315-3151, e-mail: program@niok.hu). Az új központ technikai felszerelését a Soros Alapítvány biztosította (20 db számítógép, 2 lézernyomtató, 1 szkennelőnyomtató, 1 nagy teljesítményű fénymásoló, 2 projektor, vetítővászon), a működési költségekhez az Esélyegyenlőségi Kormányhivatal is hozzájárul.

Rácz Erzsébet, programvezető

Az Inkubátorház ügyfélforgalma / 2001. május-2003. december

	<i>E-mail</i>	<i>Levél</i>	<i>Telefon</i>	<i>Személyes</i>	<i>Összesen</i>	<i>Fogadónapok száma</i>
2001. május-december	42	4	273	949	1268	113
2002. január-december	49	13	523	1794	2389	186,5
2003. január-december	62	11	523	1513	2111	172
Összesen:	153	28	1319	4256	5768	471,5

A szaktanácsadók ügyfélforgalma / 2001. május-2003. december

	<i>Adó- és pénzügyi</i>	<i>Jogi</i>	<i>BB</i>	<i>Összesen</i>
2001. május-december	119	113	12	244
2002. január-december	140	84	53	277
2003. január-december	114	138	51	303
Összesen:	373	335	116	824

Számítógépes tanfolyamok / 2003 (Web-szerkesztés és prezentációkészítés)

	<i>április</i>	<i>május</i>	<i>június</i>	<i>november</i>
tanfolyamok száma	2	2	2	1
részvevők száma	12	15	11	8

Angol lektorálás / 2002. október-2003. december

	<i>Igénybe vették</i>	<i>Alkalom</i>	<i>Munkaóra</i>
2002. október-december	6	4	12
2003. január-december	13	12	21
Összesen:	19	16	33

**A TRUST PROGRAM
EGY ÉLETKÉPES CIVIL TÁRSADALOMÉRT**

Még néhány év, és a közép-európai, így a magyarországi civil szektor is nagykorú vá válik. Mindez azt jelenti, hogy a szektort reprezentáló szervezetek már a legközelebbi jövőben saját lábukra kell álljanak, vagyis biztosítaniuk kell fenntartható ságukat, stabil szerepet kell kivívniuk a jogalkotási folyamatban, a szakmai programok kialakításában. A folyamatot nehezíti, hogy a születésüket és növekedésüket segítő számos független, amerikai és nyugat-európai adományozó hamarosan megszünteti közép-európai programjait és kivonul a térségből. Az így keletkező űr jókora kihívás elé állítja a hazai civil szervezetek jelentős részét, hiszen e programok fő jellemzője a rugalmasság, a könnyebb hozzáférhetőség és a szektor szűk ségleteihez való fokozottabb alkalmazkodási képesség volt - szemben a jelenleg elérhető állami és európai uniós forrásokkal.

A fenti helyzetre a korábbi költségvetésének töredékével rendelkező Magyar Soros Alapítvány új stratégiával válaszolt. A hazai civil szektor problémái, a csökkenő források koncentráltabb, eredménycentrikusabb programokat igényeltek. A fókuszba az eddigi eredmények megerősítése, és a hosszú távú esélyek biztosítása került. Ennek jegyében indult el az ún. „Intézményi támogatások program”, melynek célja a civil szektor távlatos fenntarthatóságának biztosítása a civil szektor kulcs szereplőinek intézményi támogatása révén. A korábbi programokkal ellentétben e támogatás nem csupán az adott tevékenység finanszírozását, illetve a tevékenység végző szervezet működésének átmeneti biztosítását jelenti, hanem a kiválasztott szervezetek (és ennek révén tevékenységek) hosszú távú, fenntartható működését hivatott elősegíteni. A stratégia logikus és világos, hiszen a magyar civil szektor és annak kulcsszereplői számára talán ez az utolsó olyan támogatás, melyből „építkezhetnek”, tehát megerősíthetik, hosszú távon fenntarthatóvá tehetik szervezeti és szakmai működésüket.

Az Intézményi támogatások programja nemcsak szakmailag, hanem a lebonyolítás módját tekintve is újszerű: az Alapítvány a korábbiaknál magasabb követelményeket, szigorúbb feltételeket támaszt a kedvezményezett szervezetekkel szemben, a program sikeres lebonyolításához pedig az alapítványi költségvetésen túl más forrást is felhasznál. Ez a forrás olyan programból származik, melynek célkitűzései egybeesnek az Alapítványéval.

A TRUST PROGRAM

Felismerve, hogy a közvetlen pénzügyi támogatáson túl technikai segítségnyújtással, képzéssel és más eszközökkel kombinált tevékenységük hirtelen megszűnése évtizedes civil fejlődési folyamat derékba törését okozhatja, néhány évvel ezelőtt öt nagy amerikai alapítvány afféle „búcsúalapot” hozott létre, mely a Trust for Civil Society in Central and Eastern Europe (a továbbiakban Trust) nevet viseli. A Trust 2000 júniusában jött létre az Egyesült Államokban, tagjai: az Atlantic Philanthropies, a Charles Stewart Mott Foundation, a Ford Foundation, a German Marshall Fund of the United States, az Open Society Institute és a Rockefeller Brothers Fund, olyan amerikai magánalapítványok, melyek korábban a régióban, így Magyarországon is aktív szerepet vállaltak a nonprofit szektorfejlesztésében. Az induló alap 65 millió dollár volt, amelyet 2010-ig 100 millióra szeretnének növelni.

A szervezet hosszas előkészítés nyomán alakult, és létjogosultságát legfőképp az adta, hogy az ezredfordulóhoz közeledve a régióban jelen lévő amerikai támogató szervezetek aktivitása mindinkább vesztett intenzitásából. Stratégiájuk szerint ezek különböző időpontokban, ütemezésben fejezték, illetve tervezik befejezni tevékenységüket a régió országaiban. Ez nyilvánvalóan új helyzetet teremt, és nem kis gondot okoz a helyi nonprofit szervezeteknek, hiszen, bár országonként más-más mértékben, mindenképp jelentős forráscsökkenés megy végbe a nonprofit szervezetek és kiváltképp bizonyos programok - így az érdekvédelem, a jogvédelem, a demokráciafejlesztés, az alternatív szakmapolitikai programok - finanszírozásában.

Ugyanakkor a közép-kelet-európai régió nonprofit szektorainak fejlesztéséért az elmúlt másfél évtizedben komoly erőfeszítéseket tevő támogató szervezetek azzal is tisztában voltak, hogy - bár munkájuk jórészt sikeres volt - az általuk elindított folyamatok még korántsem visszafordíthatatlanok, és a régió szektorainak többsége még igencsak sérülékeny. Kézenfekvő volt tehát a gondolat, hogy közös forrásból, közös stratégia és célok mentén próbálják megszilárdítani az eddigi eredményeket. A Trust eredeti változata szerint a programban magán és állami intézmények, források is szerepet kaptak volna, végül kizárólag magánalapítványok kerültek az alapítók közé.*

* Az eredeti tervek szerint a régió nonprofit szervezetei számára komoly forrásokat biztosító amerikai kormány szerv, a USAID (United States Agency for International Development) is a Trust tagja lett volna, de az ötlet az állami pénzek felhasználhatóságának korlátai, illetve különböző lobbierdekek miatt végül meghiúsult.

Az imént vázolt helyzetelemzésnek megfelelően a Trust végül azzal a deklarált céllal jött létre, hogy a régió hét országában: Bulgáriában, a Cseh Köztársaságban, Magyarországon, Lengyelországban, Romániában, Szlovákiában és Szlovéniában erősítse a civil társadalmat, stabilizálja és hosszú távon is fenntarthatóvá tegye a nonprofit szervezetek működését. A gyakorlatban ez annyit tesz, hogy a fenti célországokban a Trust hosszú távú támogatást biztosít helyi nonprofit szervezetek, ún. partnerszervezetek számára, melyek azután e forrásból támogatják a helyi nonprofit szektor kulcsszereplőit, illetve azok stratégiai fontosságú programjait. A Trust a fenti alapcél mellett

meghatározta mindazon részcélokat is, melyek megvalósítása az egyes országokban a fő cél eléréséhez, vagyis a civil társadalom, a nonprofit szektor megerősítéséhez vezethet. Ezek:

- a szektor kulcsszervezeteinek megerősítése, intézményi támogatása;
- a szektor jogi és pénzügyi hátterének, környezetének javítása;
- a helyi jótékonyág, adományozási kultúra előmozdítása;
- a szervezetek kommunikációs készségeinek fejlesztése;
- a nonprofit szervezetek pénzügyi és szervezeti menedzsment készségeinek javítása.

A TRUST PROGRAM MAGYARORSZÁGON

A Trust először Szlovákiában és Lengyelországban, majd a Cseh Köztársaságban indította el programjait. Magyarországi tevékenységét hosszas előkészítés előzte meg, mivel a konkrét programok kimunkálása előtt a Trust irányítói a helyzet alaposabb elemzését, illetve a támogatások hangsúlyainak pontos meghatározását tartották szükségesnek. A Trust irányítói számos szervezettel, szakértővel léptek kapcsolatba, a 7 magyarországi támogató, fejlesztő szervezetet tömörítő Független Támogatók Fórumával (FTF) pedig különösen intenzív egyeztetést folytattak.* A program lebonyolítására kiírt, nyílt pályázat nem volt sikeres, így a Trust a Független Támogatók Fórumának 7 tagja részére kisebb pénzügyi támogatás lehetőségét ajánlotta fel, amely a Trust programot volt hivatott előkészíteni Magyarországon. A Trust a kisösszegű támogatások kiadása után - hosszas egyeztetést követően - felkérte a Soros, az Ökotárs és a CTF Alapítványt, hogy egyes részterületekre dolgozzák ki a Trust magyarországi programjának részletes pályázati koncepcióját. Ez a következő profilmegosztás szerint történt:

- Ökotárs Alapítvány: A civil társadalom fejlődését elősegítő jogi, pénzügyi környezet támogatása.
- Civil Társadalom Fejlődéséért Alapítvány: A nonprofit szektor erősítése intézményi kapacitás építése által.
- Magyar Soros Alapítvány: A nonprofit szervezetek hosszú távú pénzügyi fenntarthatóságának támogatása.

* A Független Támogatók Fóruma 2000 nyara óta informális kerekasztalként működik. Tagjai: az Autonómia Alapítvány, a Civil Társadalom Fejlődéséért Alapítvány, a Demokratikus Jogok Fejlesztéséért Alapítvány, az Ökotárs Alapítvány, a Partners Hungary Alapítvány, a Soros Alapítvány és a United Way Magyarország Alapítvány.

A SOROS ALAPÍTVÁNY PARTNERI SZEREPE

A Soros Alapítvány programja az adott magyarországi helyzetet figyelembe véve az Alapítvány korábbi támogatási politikájának és gyakorlatának elveire épült. A pályázat a civil szektor alapvető gondjaira keresett választ, vagyis abból indult ki, hogy az EU csatlakozás előestéjén a szektor fő problémája a konszolidáció, az el múlt másfél évtizedben elért eredmények megerősítése és azok intézményes to vábbfejlesztése. A nagy számú szervezet jelenléte ellenére a hazai nonprofit szektor 2004-es állapotára még mindig az államtól való függőség, a helyi források ki használatlansága, az ad hoc működés, azaz a stratégiai gondolkodás hiánya és a kapacitáshiány volt jellemző. A szektort körülvevő társadalmi, gazdasági, politikai környezetet sem lehet egyértelműen pozitívnak értékelni, elég, ha csak a helyi támogató szervezetek hiányára, a szektor átpolitizáltságára, illetve a jogi, pénzügyi háttér hiányosságaira, problémáira utalunk. Ennek megfelelően az Alapítvány a szervezetek közötti együttműködés erősítését, a hosszú távú stratégiai tervezés és működés ösztönzését, a helyi források mobilizálását, a helyi adományozási kultúra megerősítését, a szervezetek kapacitásának növelését és nemzetközi kapcsolataik erősítését tűzte ki fő célul. A fentiek eléréséhez a szektor kulcsszervezeteinek megerősítése, intézményi fejlesztése látszott a leginkább hatékony eszköznél, tehát olyan szervezetek támogatása, melyek hosszú távon fenntartható működése szektorszintű hatásokat képes elérni.

A program két fő elemet tartalmaz. Az Intézményi támogatások programja a magyarországi nonprofit szervezetek hosszú távú fenntarthatóságát célozta, mellyel az Alapítvány a magyarországi demokratikus társadalom kiépítéséhez, erősítéséhez, a hazai nonprofit szektor és szervezetek fejlődéséhez, fenntarthatóságához kívánt hozzájárulni. A pályázati program abban segíti a támogatott szervezeteket, hogy kidolgozzák és megvalósítsák a hosszú távú fenntarthatóságukat biztosító szakmai és működési terveiket és meghatározzák jövőbeni tevékenységük forrásait. A program megvalósításával az Alapítvány a következő részcélok elérését tűzte ki maga elé:

- A demokratikus társadalom működésében, működtetésében kulcsszerepet betöltő, politikai pártoktól független, nonprofit szervezetek intézményi fejlesztése, erősítése;
- más nonprofit szervezetek számára példaként szolgáló, fenntartható tevékenységi és működési modellek létrehozásának támogatása;
- a nonprofit szervezetek társadalomban betöltött szerepének erősítése;
- magas színvonalú szakmai munkájának erősítése;
- stratégiai gondolkodásának, forrásteremtő és menedzsment képességének növelése.

Az Intézményi támogatások program elsősorban a civil szektorban kulcsszerepet betöltő szervezetek támogatására irányul. Az Alapítvány programjában olyan, állam polgári kezdeményezésre létrejött nonprofit szervezeteket támogat, melyeknekha távozott elképzelésük van arról, hogy a program keretében elnyert, többéves támogatás segítségével miként biztosíthatják szervezetük hosszú távú fenntarthatóságát, hogyan helyezik biztos gazdasági alapokra tevékenységüket. Az Alapítvány e programmal tehát elsősorban nem egyszeri, konkrét akciókat, hanem hosszú távú terveket támogat, és olyan szervezeteket tekint a civil szektor kulcsszereplőinek, amelyek

- elsődlegesen nem állami feladatokat látnak el;
- képesek lokális, regionális és országos szinten kitűzött céljaik és az általuk képviselt érdekeinek érvényesítésre;
- jelentős hatással vannak a helyi, regionális vagy országos civil szférára azáltal, hogy demokratikusan (nyitottan, átláthatóan, toleránsan, öntudatosan, a konkrét programokban, tevékenységekben való részvétel lehetőségét biztosítva) működnek, azaz az általuk végzett tevékenység során a demokratikus attitűdöt, tudást „terjesztik”;
- e demokratikus attitűd, tudás terjesztése révén áttételesen pozitív hatással vannak a társadalom demokratikus működésére, fejlődésére, és modellként szolgálnak más szervezetek számára;
- eddigi működésükkel már bizonyították, hogy tevékenységük pozitív hatással van a civil szférára, illetve más civil szervezetek működésére; tevékenységük széles körű, nem csupán egy szűk társadalmi rétegre vagy földrajzi környezetre korlátozódik; másokat (más civil szervezeteket, személyeket) segítenek a tudáshoz, technikához, készségekhez való hozzáférésben.

Összefoglalva tehát, az Intézményi támogatások programja a szektor kulcsszereplőinek támogatásán, megerősítésén keresztül kívánja elérni a civil társadalom, a nonprofit szektor fenntarthatóságát, mely egyben a Trust program eredeti céljais.

A program másik fő eleme az úgynevezett Kölcsönprogram. Ennek keretében az Alapítvány kamatmentes kölcsönt biztosít azon szervezeteknek, melyek a már megítélt támogatásokhoz vagy a nekik járó szolgáltatási díjakhoz időlegesen nem jutnak hozzá. A kölcsönök maximális összege 30 000 dollárnak megfelelő támogatás, mely hat hónapra szól. A kölcsön segíti a szervezeteket átmeneti likviditási gondjaik kezelésében, ugyanakkor ösztönzi őket új források bevonására is. A kölcsönprogram arra a nonprofit hitelrendszerre épül, melyet az Alapítvány az elmúlt években dolgozott ki és működtetett. A programban résztvevő szervezetek kiválasztása nem hagyományos pályázati kiírások keretében történik, a forrásaik kérését szerződéssel bizonyítani tudó szervezetek folyamatosan nyújthatják be kérelmüket az Alapítványhoz.

A fenti program lebonyolításához a Soros Alapítvány 2,4 millió USA dollár összegű támogatást kapott a Trusttól, melyhez 800 000 dollárnak megfelelő saját erőt rendelt.

INTÉZMÉNYI TÁMOGATÁSOK PROGRAM MEGHÍVÁSOS PÁLYÁZAT (2003. SZEPTEMBER)

Az Alapítvány 2003 szeptemberében (még a szerződés aláírása előtt, saját stratégiája alapján és saját forrásból) indította el az Intézményi támogatások program első szakaszát. Ennek keretében 11 szervezetet kért fel szándéklevél benyújtására. A szervezetek kiválasztásának fő szempontja az volt, hogy a meghívott szervezet a szektor kulcsszereplője s egyben az Alapítvány korábbi támogatottja legyen. A meghívás során az Alapítvány törekedett a különböző szakmai területek (pl. szociális, környezetvédelmi, jogvédő stb.) közötti egyensúly fenntartására is. A meghívott 11 szervezet a következő volt:

Közösségfejlesztők Egyesülete
E-misszió Természetvédelmi Egyesület
Társaság a Szabadságjogokért (TASZ)

Reflex Környezetvédelmi Egyesület
Nimfea Környezetvédelmi Egyesület
C3 Kulturális és Kommunikációs Központ Alapítvány
BB Vállalkozásfejlesztő Alapítvány
Motiváció Mozgásszerűltek Segítő Alapítvány
Szószóló Alapítvány
Artus Táncszínházi Egyesület
Fekete Doboz Videófolyóirat Alapítvány

A 11 szervezet közül 10 nyújtott be szándéklevelet az Alapítványhoz, s a kuratórium ezek alapján az alábbiakat hívta meg a második fordulóra, hogy nyújtsák be részletes pályaterveiket:

Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest
Motiváció Alapítvány, Budapest
Nimfea Természetvédelmi Egyesület, Túrkeve
Reflex Környezetvédő Egyesület, Győr
Szószóló Alapítvány, Budapest
Társaság a Szabadságjogokért, Budapest

A felkért hat szervezet mindegyike beadta részletes pályázatát az Alapítványhoz, végül a kuratórium öt pályázat támogatása mellett döntött. A támogatott szervezetek, illetve a megítélt támogatások összege a következő volt:

<i>Szervezet neve</i>	<i>Megítélt támogatás</i>
Reflex Környezetvédő Egyesület	16 860 000 Ft
Nimfea Természetvédő Egyesület	15 850 000 Ft
Motiváció Alapítvány	7 580 000 Ft
Társaság a Szabadságjogokért Alapítvány	16 235 000 Ft
Közösségfejlesztők Egyesülete	15 000 000 Ft
Összesen:	71 525 000 Ft

Mivel az Intézményi támogatások program újszerűsége éppen abban áll, hogy nem magát a tevékenységet, hanem az azt végző szervezetet segíti annak érdekében, hogy maga a tevékenység hosszú távon „ellátott” legyen, az értékelésnél nagy hangsúlyt kaptak a pályázók fenntarthatóságra vonatkozó elképzelései, középtávú stratégiai és szakmai tervei, illetve az, hogy miként segítené a támogatás a szervezet (s ennek révén a tevékenység) fenntarthatóságát.

A benyújtott pályázatokból leszűrhető általános tapasztalat, hogy a Soros Alapítvány támogatásától nagyban vagy kizárólagosan függő szervezetek pályázatai a jövőre vonatkozó stratégiai és fenntarthatósági tervek megfogalmazását tekintve gyengébbek, hiányosabbak és megalapozatlanabbak voltak, mint a több forrásból működő, nem egy támogatótól függő szervezetekéi. Ezek a szervezetek jobbra csak a szükséglet felismerésig jutottak, ám jövőbeli tevékenységük hosszú távú fenntarthatóságát célzó elképzeléseik kiforratlanok voltak és nem épültek környezetelemzésekre. Jellemző továbbá ezekre a tevékenységorientáltság (ami nekik persze megvan a pozitív oldala is) és, hogy az indokoltnál gyakran nagyobb mértékben építenek a Soros Alapítvány támogatására, tekintik azt biztosnak.

A pályázatok jól demonstrálták a fenntarthatóság hazai dilemmáit. A hatékony és stabilan működő, szolgáltatásokat felvállaló szervezetek forrásainak döntő részét állami, önkormányzati bevételek teszik ki, ami működésüket ugyan biztosítja, de „civil” voltukat, függetlenségüket veszélyezteti. Az állammal szoros kapcsolatban (sok esetben szándékosan) nem álló szervezetek bevételeinek döntő hányada ezzel szemben külföldi és hazai magánalapítványoktól érkezik, amely biztosítja ugyan az államtól való függetlenséget, de másfelől hasonlóan erős dependenciát és kiszolgáltatottságot okoz, ráadásul jövőbeli finanszírozásuk is több mint kérdéses. A szervezetek (pályázók) közös vonása ugyanakkor a hazai üzleti és magánadományozóktól (magánalapítványok, egyének) érkező források úgyszólván teljes hiánya, holott azok értelemszerűen mindkét fenti problémát jelentősen enyhíthetnék. Minthogy ezekre a forrásokra (kivéve talán az 1%-os bevételeket) szinte senki sem kíván építeni a jövőben, előtérbe kerülnek a projektfinanszírozású (főleg EU-s és állami) pályázatok, továbbá a saját (főként vállalkozási) bevételek növelése. Feltehetően arról van szó, hogy a jelenlegi

mostoha helyzetet extrapolálva a szervezetek az elkövetkező években sem látnak sok esélyt arra, hogy a fenti forrásokat számottevő mértékben mozgósítsák.

Általánosítható következés volt az is, hogy a szervezetek a fenntarthatóságról való gondolkodás különböző szintjein állnak, illetve arról egészen mást gondolnak. Érdekes módon inkább a javarészt állami forrásokat használó szervezetek rendelkeztek konkrét elképzelésekkel, pénzügyi terveik is kidolgozottabbak, meg alapozottabbak voltak, ami vélhetően a szolgáltató szerepből fakadó tapasztalataikból adódik. A fenti felosztás szerinti másik csoport elképzelései - azaz a külföldi vagy magyar magánalapítványi forrásokból működőké - már korántsem olyan kimunkáltak, s többségükben inkább csak a változtatás szükségének felismeréséig sikerült eljutniuk.

Az Intézményi támogatások program első fordulójának tapasztalatai is alátámasztották, hogy a szektor egyik nagy kihívása a fenntarthatóság, szektor és szervezet szinten egyaránt. Erre az egyik legfontosabb válasz az intézményesülés, azaz a kulcsterületeken olyan nonprofit intézmények létrejötte, melyek az adott szakterületeken hosszú távon is el tudják látni feladataikat, partnerei vagy alternatívái lehetnek az államnak és intézményeinek, illetve képesek kontrollt gyakorolni feletük. A szektorban meglévő szkepszis és ellenérzések ellenére továbbra is nagy szükség volna a kulcsszereplők bizonyos fokú intézményesülésére, hiszen a nonprofit szervezetek alaptevékenységének (környezetvédelem, emberi jogok, szociális szolgáltatások, watchdog szerep stb.) ellátása hosszú távon is nélkülözhetetlen marad, ekként a szervezeti, működési fenntarthatóság igen nagy hangsúlyt kell kapjon. Nyilvánvaló, hogy egy tartósan működő szervezetekből (is) álló szektor jóval hatékonyabb lehet, mint az, amely folyvást megszűnő s újonnan színrelépő szervezetekből áll.

A HÁROM ÉVRE SZÓLÓ NYÍLT PÁLYÁZAT (2004. JANUÁR)

A pályázatban foglaltak szerint az Alapítvány a Trust program szakmai irányítója és a pályázatok értékelésére külön kuratóriumot hozott létre. A Trust program kuratóriuma 5 tagból áll: három magyarországi és egy-egy romániai, szlovákiai tagja van. A Soros Alapítványt az igazgató képviseli, aki egyúttal az Alapítvány kuratóriumának is tagja.

A Trust program kuratóriuma:

Márkus Eszter, EMLA Egyesület, Budapest

Groskáné Piránszki Irén, Kelet-magyarországi Közösségszolgálat Alapítvány, Debrecen

Potozky László, Fundatia Pentru Parteneriat, Marosvásárhely

Belia Anna, Soros Alapítvány, Budapest

Zuzana Kalinacova, SAIA, Kassa

A Kuratórium munkáját az Alapítvány részéről még Szőke Katalin programvezető segíti, továbbá szakértőként e sorok írója, Nizák Péter.

Az Intézményi támogatások program első fázisa, a meghívásos pályázat lebonyolítása után, az Alapítvány 2004 januárjában hirdetett nyílt, kétfordulós pályázatot magyarországi nonprofit szervezetek részére. A pályázat első fordulójában pályázóknak olyan rövid szándéklevelet kellett benyújtaniuk, mely a szervezetük fenntarthatóságára vonatkozó terveket tartalmazta. A Kuratórium a beérkezett szándéklevelek alapján döntött arról, hogy mely szervezeteket hívja meg a második fordulóba, és kéri fel a részletes pályázat kidolgozására.

A programban a civil szektor kulcsszereplői nyújthatták be pályázatukat a nonprofit szervezetek alábbi három csoportjából:

a.) Országos vagy regionális szinten működő érdekképviseleti, érdekvédelmi és jogvédő szervezetek, melyek az alapvető emberi és politikai jogok védelmét vagy valamely szempontból hátrányos helyzetű csoport érdekvédelmét, érdekképviseletét látják el, és egyben a nyílt, demokratikus társadalomban, jogállamban elengedhetetlen, külső civil kontroll funkcióját is ellátják; segítik az állampolgárokat a képviseleti demokrácia részvételi elemeinek, csatornáinak és eszközeinek megismerésében, használatában.

b.) Országos, regionális és megyei támogató és fejlesztő szervezetek, melyek civil szervezetek vagy magánszemélyek számára nyújtanak támogatást avagy fejlesztésüket célzó szolgáltatásokat. Ezek elsősorban olyan közvetítő szervezetek, melyek külföldi vagy hazai forrásokat bevonva egyes szak- vagy tevékenységi területen szektorszerű támogatási vagy szolgáltatási tevékenységet folytatnak, és nemzetközi normákon alapuló támogatási gyakorlatuk a speciális, helyi igényekhez igazodik.

c.) A civil társadalom fejlődését, erősödését elősegítő agytröszt (think-tank) típusú szervezetek, melyek elméleti, kutatási, módszertani, szakértői tevékenységükkel nélkülözhetetlen segítséget nyújtanak a civil szervezetek munkájához, és komoly szerepük van a társadalmi, gazdasági környezet civil érdekeknek megfelelő befolyásolásában is.

A beérkezett 207 pályázat értékelése több fázisban történt. A Trust program konferenciájának 2004. március 22-i ülésén hozott döntéseivel végül is az alábbi 31 szervezetet hívta meg a második fordulóra:

*Országos vagy regionális szinten működő érdekképviseleti,
érdekvédelmi és jogvédő szervezetek*

E-misszió Természet és Környezetvédelmi Egyesület
Nők a Nőkért Együtt az Erőszak Ellen Egyesület
Magyar Helsinki Bizottság
Nagycsaládosok Országos Egyesülete
Nonprofit Humán Szolgáltatók Országos Szövetsége
Magyar Természetvédők Szövetsége
Zalai Falvakért Egyesület
Menedék Migránsokat Segítő Egyesület
Fészek Egyesület
Roma Polgárjogi Alapítvány

Országos, regionális és megyei támogató és fejlesztő szervezetek

Partners Hungary Alapítvány
Demokratikus Ifjúságért Alapítvány
Autonómia Alapítvány
Nonprofit Információs és Oktató Központ Alapítvány
Salva Vita Alapítvány
Demokratikus Jogok Fejlesztéséért Alapítvány
Káva Kulturális Műhely
BB Vállalkozásfejlesztő Alapítvány
Nevelők Háza Egyesület
Szocio East Egyesület
Nonprofit Alapítvány
Civil Kollégium Alapítvány
Független Újságírók Alapítványa
Magyar Internetező Nők Egyesülete Kht.
Kárpátok Alapítvány
Impulzus Pályakezdők Munkaszocializációjával Foglalkozó Szakemberek Egyesülete
Humán Fejlesztők Kollégiuma Egyesület
Kurt Lewin Kulturális Alapítvány az Előítételek Csökkentéséért

Agytröszt (think-tank) típusú szervezetek

Energia Klub Környezetvédelmi Egyesület
C3 Kulturális és Kommunikációs Központ Alapítvány
Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány

A felkért 31 szervezet mindegyike határidőre beadta pályázatát a Soros Alapítványhoz, s a pályázatok formailag megfelelőek voltak. A teljes támogatási igény 788 429 290 forint volt. A pályázatok értékelése a program céljainak megfelelő, a pályázati felhívásban a szervezetekkel is ismertetett szempontok alapján történt. Az értékelés fő szempontja (ez a pályázatra adható pontszám felé tett ki) a pályázók fenntarthatósági tervének megalapozottsága, kidolgozottsága volt. Fontos volt annak megítélése is, hogy a kért támogatás mennyiben alapozza meg a szervezet jövőbeni működését, hosszú távú fenntarthatóságát. A részletes értékelési szempontok a következők voltak:

- *A pályázó szervezet szakmai tevékenysége* (A pályázó szervezet nonprofit szektorban betöltött szerepe, működésének eredményei; a szervezet stratégiája, szakmai téren megvalósítandó jövőbeni tervei; a szervezet partnerei, támogatói; a szervezet forrásstruktúrája.)

- *A pályázó szervezeti működése* (A szervezet belső felépítése, működése; a pályázati programban dolgozó munkatársak.)

- *A fenntarthatósági terv* (A pályázó szervezet jövőterve; a fenntarthatósági terv tevékenységeinek működési, szakmai relevanciája; a fenntarthatósági terv tervezettsége, megvalósíthatósága; a pályázati támogatás szükségessége, felhasználásának hatékonysága; a pályázati program megvalósításába bevonható külső források listája; a fenntarthatósági terv modellértéke.)

- *Pénzügyi terv* (Költségvetési tételek tartalma, indokoltsága; a költségvetés tervezettsége; költséghatékonyság.)

A beérkezett pályázatok színvonala lényegesen jobb volt, mint a korábbi szándék leveleké, a pályázók többsége alaposan átgondolta jelenlegi helyzetét, jövőbeni lehetőségeit, részletesen megtervezte a szervezet hosszú távú fenntarthatóságát biztosító tervet, és általában igen komoly munkát fektetett a pályázat kidolgozásába. A szervezetek többsége láthatóan már korábban lefektetett, alaposan kimunkált stratégiai és szakmai tervek birtokában készítette el pályázatát.

A pályázatokból leszűrhető tapasztalatok igen érdekesek, és jó keresztmetszetet adják a magyarországi nonprofit szektor/szervezetek nehézségeinek, illetve az őket körülvevő környezetből adódó problémáknak. A fenntarthatóság értelmezésében jelentős különbségek nemigen adódtak, a pályázók láthatóan tisztában voltak azzal, hogy szervezetük akkor fenntartható, ha szakmai szerepük legitim (tehát tevékenységük reális igényekre válaszol), szervezeti működésük hatékony, pénzügyi hátterük pedig biztos. Inkább csak az ehhez vezető út felvázolásában voltak eltérő megközelítési módok; a szervezetek egy része eddigi tevékenysége emelt szintű folytatásában, mások a szolgáltatásaikat igénybevevők, illetve környezetük fejlesztésében, megerősítésében, míg egy markáns csoport újszerű működésben, esetleg részleges vagy teljes profilváltásban, hatékonyabb forrásszervezésben látta fenntarthatóságának jövőbeni zálogát.

A pályázó szervezetek különböző profillal, háttérrel rendelkeztek, így a programokból kiolvasható volt a hazai nonprofit szektor fenntarthatóságával kapcsolatos problémahalmaz, illetve a megoldások dilemmái is. A problémák közül a pályázatok alapján a legfontosabbak az anyagi függőség valamely forrástól, illetve a támogatótól, a saját tőke és infrastruktúra hiánya, illetve a hazai magán- vagy üzleti források hiánya.

A fenntarthatósági tervek ugyancsak sokszínűek voltak, így nehéz róluk átfogó képet adni. Ráadásul a pályázók adottságaikat és esélyeiket tekintve is erősen különböztek egymástól. Mindezek után talán furcsa, de azt mondhatni: a szervezetek egy része nincs komolyabb bajban, markánsan látszik jövőbeni szerepe, partnerei és forrásai. Ezekre a szervezetekre és pályázataikra az volt a jellemző, hogy programjaik részfinanszírozásához, szervezeti kapacitásuk erősítéséhez, infrastruktúrájuk fejlesztéséhez, saját tőkéjük növeléséhez kerestek forrásokat, melyek még inkább megerősíthetnék őket a jövőben. E pályázókra az is jellemző, hogy nem terveznek radikális változásokat sem szakmailag, sem szervezetiileg, inkább jelenlegi tevékenységüket akarják kiterjeszteni, megerősíteni. Közéjük sorolhatók jellemzően az ernyőszervezetek, a különféle szakmai, illetve civil szervezetek számára szolgáltató formációk és a környezetvédők többsége.

A pályázó szervezetek közül komoly bajban vannak viszont azok, amelyek tevékenységi és szakmai területe korábban szinte kizárólag külföldi forrásból származott. Több pályázat is azt mutatta, a fenti szervezetek léte, de minimum szakmai profilja súlyos veszélyben van, mivel egyszerűen elapadnak az őket támogató eddigi források. Ezek a szervezetek jellemző módon a jogvédelem, a kultúra, a „demokráciafejlesztés” terén tevékenykednek, illetve jellegük szerint korábban főként adományozói funkciót láttak el maguk is.

A kuratórium tehát nem volt könnyű helyzetben, hiszen a végső döntéshez számos szempontot kellett figyelembe vennie a fentiek közül. A 2004. május 24-i ülésen végül is az alábbi eredménylista született:

Autonómia Alapítvány (Budapest)	15 000 000
C3 Kulturális és Kommunikációs Központ Alapítvány (Budapest)	20 000 000
Civil Kollégium Alapítvány (Budapest)	10 200 000
Demokratikus Jogok Fejlesztéséért Alapítvány (Budapest)	10 500 000
Energia Klub Környezetvédelmi Egyesület (Budapest)	15 000 000
Független Újságírók Alapítványa (Budapest)	10 000 000

Humán Fejlesztők Kollégiuma Egyesület (Debrecen)	7 000 000
Kárpátok Alapítvány (Eger)	15 000 000
Káva Kulturális Műhely (Budapest)	7 800 000
Magyar Természetvédők Szövetsége (Budapest)	10 000 000
Nevelők Háza Egyesület - Civil Közösségek Háza (Pécs)	12 000 000
Nők a Nőkért Együtt az Erőszak Ellen Egyesület (Budapest)	18 497 000
NonprofitHumánSzolgáltatókOrszágosSzövetsége(Budapest)	10 000 000
NonprofitInformációsésOktatóKözpontAlapítvány(Budapest)	15 000 000
Partners Hungary Alapítvány (Budapest)	10 000 000
Salva Vita Alapítvány (Budapest)	14 000 000
Magyar Helsinki Bizottság (Budapest)	15 000 000*
Roma Polgárjogi Alapítvány (Budapest)	15 000 000*

* A csillaggal jelölt szervezetek a támogatás egy részét ún. „matching fundként”, azaz kiegészítő támogatásként kapták meg.

JÖVŐBENI ESÉLYEK ÉS A PROGRAM VÁRHATÓ HATÁSA

A Trust program első szakasza Magyarországon 2006 végéig tart. Az Intézményi támogatások program kedvezményezettjei 2004 júliusában foghatnak finanszírozott terveik megvalósításába, a Kölcsönprogram pedig előreláthatóan az év második felében indul. Az Intézményi támogatások újabb körét is ebben az időszakban hirdeti majd meg az Alapítvány, melynek kedvezményezettje további 10-15 szervezet lesz.

Mivel a cél - a szektor fenntarthatósága - igen ambiciózus, az eredmények pedig csak nehezen mérhetőek, az Alapítvány az elkövetkezendő három évben szorosán együtt kíván dolgozni a támogatott szervezetekkel: képzéseket, műhelytalálkozókat, speciális, a szervezetek szükségleteire alapozó kisebb programokat biztosít számukra. A cél az, hogy a kiválasztott szervezetek szervezetileg és szakmailag annyira megerősödjenek, hogy a civil szektor alapintézményeivé váljanak, s mások számára modellként, követendő példaként szolgáljanak. Létük, tevékenységük nagyban hozzájárulhat a szektor egészének stabilizálásához, konszolidálásához. A program sikerétől függően elképzelhető a Trust újabb támogatása is, mely nagyban növelné a kitűzött célok elérésének esélyét. Az erről szóló döntés azonban csak a mostani támogatási időszak, azaz 2006 végén várható.

A program sorsának alakulása a régióban sem egyszerű. Korábban röviden szóltam már néhány más országban folyó munkáról; ennek értékeléséhez fontos alkalomként szolgált a 2004. június elején Varsóban megtartott műhelytanácskozás: a Trust Partnerek 3. találkozója. A konferencián kitűnt, hogy a Trust programot jelenleg bonyolító országokban vannak ugyan közös problémák, de a helyi viszonyok mindenütt más és más megközelítési módokat, megoldásokat igényelnek. A cél ugyanaz, ám az eszközök változatosak. Ennek jegyében a megvalósító partnerek programjaikban más-más területekre helyezik a hangsúlyt. A lengyel Báthory Alapítvány például kiemelten foglalkozik az EU csatlakozás kérdéseivel, a szlovák konzorciumok és a cseh VIA Alapítvány pedig a társadalmi felelősségvállalás kérdésével. A magyarországi program talán annyiban speciális, hogy hangsúlyozza a fenntarthatóság fontosságát és komplex, koherens megközelítést alkalmaz a támogató jogi-politikai környezet kialakítását célzó programok lebonyolításakor.

A Trust program és az azt lebonyolító helyi szervezetek felelősségteljes feladatot vállalnak azzal, hogy az elmúlt másfél évtizedben térségünkben kialakult, gyorsan fejlődő, ám törékeny civil társadalom hosszú távú fenntarthatóságát igyekeznek biztosítani. Alighanem ez a program az utolsó ilyen célú kezdeményezés, hiszen az EU tagországokban jellemzően már meglévőnek tekintik, ezért csak „funkcionális” közelítik meg a civil szektort: főként szolgáltató és érdekvédő szerepükben je lennek meg a civil társadalmat reprezentáló szervezetek. A Trust program sikeres lebonyolítása ahhoz nyújthat fontos adalékot, hogy a most csatlakozó országok - köztük Magyarország - erős civil társadalommal rendelkezzenek, s nonprofit szervezetei egyenrangú partnerként működhessenek együtt az állami és üzleti szereplőkkel és a hasonló célú nyugat-európai civil szervezetekkel.

Nizák Péter

2004

M = 1:100

Január elsejétől az USA-ban ujjlenyomatot vesznek minden vízumköteles országból érkezőtől. A hónap elején Kínában ismét felüti fejét a SARS nevezetű kór. Az Európai Parlament három képviselője kap levélbombát. Január közepén vádat emelnek az Anna Lindh svéd külügyminiszter meggyilkolásával gyanúsított férfi ellen. Izraeli főrabbi tesznek látogatást a Vatikánban. A hónap közepén felavatják a Selye Jánosról elnevezett első önálló szlovákiai magyar egyetemet Révkomáromban. Dél-Ázsiában halálos áldozatokat szed a madárinfluenza-járvány. Januárvégén fogolycseréről szóló megegyezés születik Izrael és a libanoni Hezbollah gerillaszervezet között.

Február elején véres zavargások törnek ki Haitin, a hónap közepén pedig Sydneyben támadnak öslakosok a rohamrendőrökre. A hónap közepén a gerillák véres támadásokat intéznek az önálló iraki intézmények ellen Faludzsában. 29 európai ország 32 környezetvédő szervezete közös tömörülést alapít Európai Zöld Párt néven. Az LRA gerillaszervezet több száz ártatlan embert mészárol le egy ugandai menekülttáborban.

Március elején az USA által kinevezett kormányzótanács elfogadja az ideiglenes alkotmányt. Bagdadban és Kerbalában a síiták szent ünnepén százötven halálos áldozatot követelő robbantásos merényleteket hajtanak végre. Március 7-én „Hegyvi Vihar” néven újabb amerikai katonai hadművelet indul Afganisztánban. Az Országgyűlés módosítja a büntető törvénykönyvet, melynek értelmében ez után akár két évig terjedő szabadságvesztés is járhat az állatkínzásért. A háborús bűncselekmények kivizsgálására alakult szerbiai különleges bíróság megkezdi első ügyének tárgyalását Belgrádban. Március 11-én Madridban kétszáz halálos áldozatot és másfél ezer sebesültet követelő merényletsorozatot hajtanak végre ismeretlenek. Amerikai tudósok új égitestet fedeznek fel naprendszerünkben. Március közepén ismét etnikai összetűzések robbannak ki Koszovóban a helyi albán és szerb lakosság között. A hónap végén izraeli rakéták végeznek a Hamász szellemi vezérével, Ahmed Jaszín sejjel Gázában.

Április elején közel félmillióan tüntetnek Németország-szerte a kormány megszorításokkal járó, Agenda 2010 nevű reformcsomagja ellen, amely többek között a szociális ellátórendszer radikális átalakítását célozza. Kiújulnak a harcok Irakban, ahol az amerikai és a velük szövetséges erők kétféle harcra kényszerülnek a szunnita gerillák és a síita lázadók ellen. Sharon izraeli államfő magyarországi látogatása során ünnepélyesen megnyitják a Holokauszt Emlékközpontot; terrorcselekmény előkészületének gyanújával őrizetbe veszik a budapesti arab közöség egyik vezetőjeként ismert Saleh Tayser, palesztin származású fogorvost. A hónap közepén az új spanyol kormányfő, Luis Rodríguez Zapatero utasítást ad az iraki csapatkivonás megszervezésére. Május elsején tíz ország - köztük hazánk - csatlakozásával 25 tagúvá bővül az Európai Unió. Világszerte felháborodást kelt, hogy mind több olyan felvétel kerül nyilvánosságra, melyen amerikai katonák iraki foglyokat kínoznak. Május 9-én pokolgépes merénylet áldozatává lesz Ahmed Kadirov csecsen elnök. A hónap végén a közép-amerikai Hispaniola szigetén zajló trópusi esőzések több ezer áldozatot követelnek. Június 13-án a szavazásra jogosultak 38%-ának részvételével Magyarországon is sorban lezajlanak az európai parlamenti választások, melyek eredményeként a Fidesz-MPSZ 11, az MSZP 9, az SZDSZ 2, az MDF pedig 1 mandátumot szerez a brüsszeli parlament első ízben megválasztott, 24 tagú magyar képviselőcsoportjában. A tagállamok vezetői elfogadják az Európai Unió új alkotmányát, amely akkor lép hatályba, ha két éven belül az összes tagállamban ratifikálják. A június 30-i határidő előtt két nappal megtörténik az iraki hatalomátadás, beiktatják az Ijad Allavi vezette ideiglenes iraki kormányt. A hónap végén helyreáll a diplomáciai kapcsolat az USA és Líbia között.

Július közepén a dél-ázsiai örvényvíz szerű esőzések következtében több millió embert kell kitelepíteni a veszélyeztetett térségből. Irakban folytatódnak az erőszakos cselekmények, a nyár folyamán iszlám szélsőségesek egyre több öngyilkos merényletet és túszejtést követnek el a világ számos pontján. Augusztusban sorozatos zaklatások érik a vajdasági magyarokat; Szabadkán és környékén rendszeressé válnak a „magyar-verések”, melyek ügyében a budapesti külügyminisztérium Belgrádhhoz és Brüsszelhez fordul jogorvoslatért. Augusztus 18-án a közvélemény számára váratlanul nyílt konfliktus támad Medgyessy Péter kormányátalakítási tervei miatt, majd két nap múlva nemcsak az SZDSZ, az MSZP is megvonja bizalmát a miniszterelnöktől. Az MSZP egy hét múlva meg tartott országos küldöttgyűlésén elsőprő többséggel Gyurcsány Ferenc ifjúsági és sportminisztert jelöli

Medgyessy utódául, aki a konstruktív bizalmatlansági in dítvány elfogadása helyett sértetten inkább a lemondást választja. (Emiatt a törvé nyek szerint az országnak legkorábban csak szeptember végén lehet új miniszterel nöke.) Augusztus 29-én Athénban véget ér a példátlan biztonsági óvintézkedések kel kísért XXVIII. nyári olimpia, melyen a magyar sportolók 8 arany, 6 ezüst és 3 bronzérmel szereznek. (Sikereinket beárnyékolja néhány áldatlan doppingbotrány, mely utóbb két arany és egy ezüstérmel visszavonásával zárul.) A hónap végén is meretlenség egyidejűleg robbantanak fel két orosz belföldi utasszállító gépet - komor előjeleként egy pár nap múlva bekövetkező, még súlyosabb merényletnek.

Szeptember 1-én az észak-oszétiai Beszlán városában csecsen és arab fegyveresek 1200 túszt ejtenek egy helyi iskola tanérvnyitóján a csecsenföldi orosz csapatok kivonását követelve.

Harmadnapra az orosz biztonsági erők ostroma és a banditák kegyetlensége példátlan tömegmészárlásba torkollik, közel 400 halálos áldozattal és 700 sebesülttel, a többségük gyerek.

(Kronikánk itt megszakad - a kézirat lezárva: 2004. szeptember 5-én.)

M = 1:10

Az év elején New Yorkban megjelenik Soros György újabb könyve *The Bubble of American Supremacy* címmel, amelyben élesen bírálja a Bush-kormányt és általában az amerikai világhatalmi arroganciát. Januártól megújul az Alapítvány inter netes honlapja, melyről közvetlenül elérhetővé válik a Közösségfejlesztők Egyesü letének közreműködésével összegyűjtött, keresési funkcióval ellátott alapítványi adattár és dokumentumgyűjtemény. A kuratórium meghívásos pályázat keretében fiatalmagyarfilmrendezőketkérfel,hogynyújtsákberövidfilmterveiket11 java solt témában, melyek mindegyike a civil társadalom mai dilemmáit érinti. (A pá lyázat két szakértője Jancsó Miklós és Majtényi László; az elkészült filmeketvárhatóan 2004 őszén láthatja a hazai közönség.) Február elején egyeztető megbeszélést tart a néhány héttel korábban meghirde tett Trust Intézményi támogatások program magyarországi irányításával megbí zott három partnerszervezet: az Ökotárs, a Civil Társadalom Fejlődésért és a Soros Alapítvány. Megkezdődik az Alapítvány teljes történeti iratanyagának még 2003 őszén elhatározott átadása és archiválása. Eszerint a mintegy 1200 ládányi pályá zati anyag és programdokumentáció a budapesti Nílt Társadalom Archivumába kerül, és módszeres feldolgozása után szabadon kutatható lesz.

Március közepén lezárul a Trust Intézményi támogatások program első fordulójának pályázati határideje. Egy héttel későbbi ülésén a Kuratórium úgy dönt: az Alapítvány 31 szervezetet hív meg, hogy nyújtsa be részletes pályatervét a második fordulóra.

Április első napjaiban ismét összeül Budapesten a „Roma Évtized” program nemzetközi irányító bizottsága és elfogadja akciótervének első írásos változatát. A programot James Wolfensohn, a Világbank elnöke és Soros György kezdeményezte még 2003 nyarán, s abban a térség kilenc országá vállalt kormány szintű együttműködést a roma közösségek integrációját felgyorsítandó az oktatás, az egészségügy, a foglalkoztatás és a lakhatás égető problémáinak megoldásával.

Május végén a kuratórium jóváhagyja a Trust Intézményi támogatások prog ram nyertesének végleges listáját. Eszerint három éven át 18 hazai civil szervezet kap vissza nem térítendő támogatást, összességében 188 millió Ft értékben.

A nyár folyamán az Alapító kívánságára a kuratórium úgy dönt, hogy a Soros Alapítvány Bolyai utcai székházát a Közép-európai Egyetemnek adományozza, s az Alapítvány 2005 januárjától a CEU egyik belvárosi irodájába költözve folytatja működését.

Augusztus végéig az East-East nemzetközi hálózati program keretében - mely a volt szocialista országok civil szervezeteinek együttműködését hivatott elősegíteni az OSI által évente rendelkezésre bocsátott keretből - a szokásosnál jóval több hazai pályázat nyert támogatást.

Szeptemberben a kuratórium várhatóan döntést hoz az Alapítvány hároméves stratégiájáról.

A tervek szerint november elején a Soros Alapítvány, fennállásának 20. évfordulója alkalmából ünnepségsorozatot rendez, amelynek részeként a jelen kötet is napvilágot lát.

Az Alapítvány ez évre jóváhagyott költségkerete mintegy 1,4 millió dollár. (A kötet lezárásakor egész éves összesítésben tény-adatok még nem állnak rendelkezésre.) Távozó munkatársak: Arnold István programvezető (Kultúra és művészetek), Rácz Erzsébet programvezető (Soros Nonprofit Szolgáltató Központ) és Zalatnay Kálmán rendszergazda.

M = 1:1

„HA MAJD A JOGNAK ASZTALÁNÁL...”

VISSZAPILLANTÁS A JOGI KURATÓRIUM HÁROM ÉVÉRE 2000-2002

Miképp kerül a jogi programokat kormányzó kuratórium élére egy nemzetközi jó gász, merülhetett fel a kérdés 2000-ben, az akkor létrehozott jogi szakkuratórium megalakulásakor. Két tényező magyarázhatta a választást: egyfelől a pénzelosztás kényes műveletében szereztem valamelyes gyakorlatot az Alapítvány szakkollégiumi programjának kuratóriumában, s azt megelőzően a Nemzeti Kulturális Alapnál, másfelől talán szerencsés is volt, hogy nem valamely nagy jogág képviselője ült az elnöki székekben, mert így a szakmai elfogulatlanság eleve adott volt. Az igazságos döntések meghozatalát a teljes időszakban nagyszerű és a programjainkhoz közeli szakmákban dolgozó kurátortársaim segítették: Bernád István (2001-2002), Horvát István (2000-2001), Lányiné dr. Engelmayer Ágnes (2002), Szalai Éva (2000) és Tímár János (2001-2002).

A szakkuratórium nem a semmiből teremtett programokat, éppen ellenkezőleg, izmos hagyományt folytathatott - vagy kellett féltetnie -, hiszen a betegjogi program és a roma jogvédelmi program - más átfogó keretekben - már létezett, és az emberi jogi programnak is volt előzménye, ha nem is nyilvános pályázat formájában.

A 2000-ben megalakult kuratórium a 2001-re meghirdetett programok arculatának megrajzolásához járulhatott hozzá alakítóan. Ezt két módon tette:

1. törekedett arra, hogy a pályázók világosabb és egyértelműbb megfogalmazásukból olvashassák ki az Alapítvány preferenciáit a nyílt társadalom eszményének valóra váltása és terjesztése során, 2. új programok meghirdetésével mutatott rá az álláspontja szerint érzékeny, illetve még kellően fel nem fedezett területekre.

Ennek megfelelően a szakkuratórium 2001-ben az addig nyilvános kiírást és az összehasonlítást lehetővé tevő - beadási határidők nélküli - emberi jogi és korrupcióellenes programokat összevonta, és megegyezett a COLPI*-val mind a program

* COLPI = Constitutional Law and Policy Institute. Nemzetközi alkotmányjogi programokat támogató intézet az Open Society Institute finanszírozásával és felügyelete alatt.

meghirdetéséről, mind a formális közös döntéshozatalról. A betegjogi program jogi elemeit - olykor az önszegélyező, eszközellátó törekvések rovására - erősítette, a roma jogvédelmi programban pedig világossá tette, hogy prioritása a regionális együttműködés vagy országos hatókör, az átlátható működés és a romák diszkriminációja elleni harc, nem egyszerűen a tetszőleges területen romáknak nyújtott jogi segítség.

A második célt három új program indításával kívánta szolgálni a kuratórium. Ezek: az esélyegyenlőség a joghoz jutásban, a civil jogérvényesítés a környezetvédelemben és a mozgó jogsegélyszolgálat. Az esélyegyenlőség a joghoz jutásban az állami szociális háló résein is áthulló, kiváltképp nehéz helyzetű csoportokat (fogyatékosok, hajléktalanok, különösen szegények, elszigetelten élő öregek, állami gondozottak) támogatta a „joghoz jutás” (access to justice) előmozdításával, azzal, hogy meglévő jogaikról nyújtott fel világosítást, illetve azok érvényesítéséhez biztosított (ügyvédi) támogatást. A környezetvédelmi program nagyon speciális volt, hiszen ezen a területen léteztek más elérhető források. Ezért kifejezetten a civil részvételre koncentrált és az információhoz hozzáférést, a környezeti döntéshozatalban való részvételt, illetve a környezeti jogok sérelmének orvoslását támogatta a kuratórium, beleértve a felkészülést az éppen ezen jogokat rögzítő, akkor még Magyarországon hatályba nem lépett Aarhusi Egyezményre. A mozgó jogsegélyszolgálat volt talán a leginnovatívabb ötlet: a többi program, különösen az emberi jogi, a roma jogvédő és az esélyegyenlőség a joghoz jutásban gondolatvilágát egyesítő kezdeményezés azt szorgalmazta, hogy a fenti ügyekkel foglalkozó szervezetek egyedül vagy másokkal együttműködve csak a patokat hozzanak létre, amelyek „házhoz jönnek”, ezzel elérik azokat is, akiknek nincs annyi erejük vagy pénzük, hogy a távolabbi településeken található jogvédő vagy segítő irodákba eljussanak.

Nem kétséges, hogy az esélyegyenlőség a joghoz jutásban és a mozgó jogsegély szolgálat létező hiányra reagált: aki belenéz a „nép ügyvédje” törvénybe, amit 2003 októberében fogadott el az Országgyűlés (2003. évi LXXX. tv), láthatja, hogy - mint oly sokszor az Alapítvány életében - az állami szabályozás átveszi a Soros Alapítvány gyakorlatában kialakított és bevált megoldásokat.

2002-ben nem következett be lényeges változás, csupán a mozgó jogsegélyszolgáltatási program indításáról mondtunk le, részben költségvetési okokból, részben azért, mert úgy látszott, nem lesz kellő számú kvalifikált pályázó. Ebben az évben a kuratórium égisze alatt futott még két további program (Gondnokság és érdekvédelem; Élj a jogaidal - Menj el szavazni!), amelyeket nem a kuratórium tervelt ki. Az előbbi az úgynevezett Kitagolás program folytatása és lezárása volt, megerősített jogi komponenssel, az utóbbi pedig a 2002. évi tavaszi országgyűlési választások idején a Soros Alapítvány támogatásával megjelent és nagy visszhangot kiváltott, a választáson való részvételre buzdító kampányt igazgató program.

Ha hároméves tevékenységünkről mérleget kell vonnunk, mindkét serpenyőben lesznek tételek. A pozitívumok között tartandó számon, hogy a jogi programok megerősítették a civil társadalom képességét arra, hogy a ciklikus választásokon új ruhát öltő, de természetében keveset változó Leviathánnal szembeszálljon, hogy az állam végső bölcsességének és korlátlan hatalmának mítoszát tevékenyen rombolja, egyben serkentve az államgépezetet arra, hogy azokat szolgálja, akiknek a révén és kedvéért létrejött, s oly módon, hogy azzal a jogaik tudatában lévő polgárok elégedettek lehessenek. Számos pályázónk támogatásunk révén vált szaktekintélynek legfontosabb szereplőjévé (vagy maradhatott meg annak), a joguralom éber őrévé, vagy a megaláztatott és megszorítottak professzionális segítőjévé.

Tökéletlenségeink közül a következetes ellenőrzés hiányát emelem ki. Bár az új kérelmek elbírálásakor megvizsgáltuk, hogy a korábban elnyert pályázati összeggel rendben elszámolt-e a jelentkező, arra általában már nem futotta erőnkéből, hogy a beszámoló mögötti valóságos teljesítményt a helyszínen vagy részletes dokumentáció alapján kontrolláljuk. Nem arattunk teljes sikert az Alapítvány sok-sok kuratóriumára jellemző problémával birkózva sem: tíz azzal, hogy kialakult a pályázók, „a megszokott klienseknek” egy viszonylag stabil köre, akik minden évben folyamatosan támogatásért - olykor szinte függetlenül attól, mit is kívántunk támogatni -, s nehezen értük el azokat, akik még soha nem fordultak hozzánk, bárha jó okkal tehették volna.

Legyen szabad néhány szubjektív szót is szólni a változó összetételű kuratórium mindvégig változatlan jellemzőiről. Folyamatos élmény volt, hogy a kuratórium racionális diskurzus során, tagjainak egyéni preferenciáit háttérbe szorítva, hosszas eszmecsere nyomán döntött, sokszor iteratív lépésekben, az igazságosság közös képzeletén alapján. Ezért gyakorlatilag soha nem kellett szavaznunk, és a kuratóriumon belüli csoportosulásnak nyoma sem volt. Az érvelő meggyőzés közös követelménye az üléseket a szokásosnál hosszabbra nyújtotta ugyan, de lehetővé tette, hogy az aznapra rendelt összegek elosztása után mindannyian abban a meggyőződésben álljunk fel: mind azokkal, akik nem kaptak, mind azokkal, akik a kértnél kevesebbet kaptak, bátran szembenézhetünk, mert meg tudjuk indokolni, miért nem rájuk esett a választásunk.

Szakértőt ritkán vettünk igénybe, legtöbbször a kuratórium valamennyi tagja az összes pályázatot - mellékleteivel együtt - elolvasta, kijegyzetelte, s a döntést úgy hoztuk, hogy minden egyes pályázat ügyében valamennyien állást foglaltunk. Volt arra is példa, hogy a kuratórium egyik tagja - aki az adott témában különösen kompetens volt - „belső szakértőként” működve kész javaslatcsomagot tárt elénk, indoklással, összehasonlító táblázatokkal, de az ilyen esetekben is összevetettük nézeteinket - és nemegyszer a „szakértő” javaslatától eltérően döntöttünk.

2003 óta nincs jogi szakkuratórium, azóta az Alapítvány kuratóriumának munkájában veszek részt. Nem feladatomban megmaradt programjaink elemzése, s azt sem gondolom, hogy a folyamatos zsugorodással együttjáró szomorúságról kelle ne itt írnom. Inkább vessünk egy pillantást egy lehetséges jövőbeni alternatívára, olyanra, amelyben az Alapítvány fennmarad. Emellett szólna a holdudvarában ma még elérhető és mozgósítható hatalmas tudás és tapasztalat, felhalmozott szociális tőkéje és az igazságos, mégis nagyvonalú támogatás-osztásban szerzett gyakorlata. Fontosabb ennél, hogy úgy tűnik: marad küldetése, feladata, mégpedig két okból: egyfelől az állammal szemben fenn kell tartani a joguralom elfogulatlan, állami dotációktól független emberi jogi őreit, akik a hatóságok túlkapásai, részrehajlása ellen védenek, másfelől azért, mert a korlátlan látványt keltő új európai uniós források távolról sem azok és a civil szféra számos tartományát nem is érintik. Végződjön akkor ez a néhány bekezdés optimista hangon: szeretném, kívánnám, hogy az Alapítvány maradjon meg a magyar szellemi élet egyik világítótornyának, mely mögött kikötő húzódik meg, nem az egyetlen, de látogatásra feltétlenül érdemes. S ha azt kérdeznék, mivel foglalkozzon a fent írtakon túl, azt ajánlanám, támogassa az alternatív, kritikai (ökológiai, társadalomelméleti) gondolkodást és az avantgárd komoly művészetet, vagyis olyan szellemi mozgásformákat, amelyeket a piac világa nem szívlel, de amelyek nélkül nyitott társadalom nem létezhet.

Nagy Boldizsár

*A jogi programokra megítélt támogatások 2000-2002
millió Ft*

	2000	2001	2002
Emberi jogi és korrupcióellenes program	45	46	53
	68p/24ny	24p/15ny	38p/19ny
Roma jogvédelem	28	50	19
	42p/25ny	33p/21ny	64p/25ny
Betegjog	23	19	19
	227p/89ny	74p/34ny	52p/28ny
Esélyegyenlőség a joghoz jutáshoz		20	19
		47p/21ny	64p/25ny
Civil jogérvényesítés a környezetvédelemben		3	10
		5p/4ny	13p/7ny
Mozgó jogsegélyszolgálat		8	
		9p/2ny	
Gondnokság és érdekérvényesítés			9
			10p/8ny
Élj a jogaiddal - Menj el szavazni!			71
Nyitott keret	1	1	3
Mindösszesen:	97	147	203

p/ny= pályázók/nyertesek

AZ EÖTVÖS KÁROLY KÖZPOLITIKAI INTÉZET ELSŐ ÉVE

Az Eötvös Károly Közpolitikai Intézet 2003 januárjában kezdte meg működését több hónapos tervezés és előkészítés után. Az intézetet létrehozó Soros Alapítvány elképzelése az volt, hogy - az Alapítvány átalakulásával összefüggésben - újszerű, Magyarországon eddig még jószerével kipróbálatlan formákat kell létrehozni a demokratikus politikai kultúra és a kormánytól független intézmények megerősítésére. Már maga a közpolitika fogalma is némi magyarázatra szorul, mivel a magyar politikai szóhasználatban még nem igazán honosodott meg ez a kifejezés: közpolitikán általában a kormányzati tevékenység valamelyik körülhatárolható területén alkalmazott szabályozások, irányelvek és célok együttesét szokás érteni. Így tehát a szociálpolitika, a lakáspolitikai, az egészségügy-politika stb. mind a közpolitika (*public policy*) egy-egy területe, megkülönböztetendő a közönséges politikától (*politics*), amely általában a pártoknak a politikai hatalomért folytatott demokratikus versengésével összefüggő jelenségekre utal. Az Eötvös Károly Közpolitikai Intézet létrehozóiként - úgyszólván mint Majtényi László elnök, Baranyi Imre igazgató és Miklósi Zoltán kutatási koordinátor - kezdetből eldöntöttük, hogy a közpolitikát kiterjesztő módon értelmezzük: minden olyasmit közpolitikának - és ezzel az intézeti tevékenység lehetséges tárgyának - tekintünk, amit a közhatalom képviselői hivatalos minőségükben tesznek, s ami az állampolgárok életére hatással van. Ezen túlmenően, részben az intézet munkatársainak előlétele és érdeklődése okán, az is eldőlt, hogy megkülönböztetett figyelemmel fogjuk kiemelni azokat a kérdéseket, amelyekkel a közintézmények működésének hatékonyságát, átláthatóságát és beszámoltathatóságát. Azt is eldöntöttük, hogy a nyilvánosság előtti megszólalásaink kérdésését is megengedőbben fogjuk értelmezni a klasszikus közpolitikai intézeti szerepfelfogás hoz képest: azaz kutatásainkkal és elemzéseinkkel nem kizárólag a szakértői-tudósi közösségekhez, a szakmai nyilvánossághoz, illetve a politikai döntéshozók hoz kívánunk szólani, hanem a szélesebb nyilvánossághoz is fordulunk, amennyiben olyan jelenségeket észlelünk, amelyek mindenképpen nyilvános állásfoglalást igényelnek. Ezek a nyilvános állásfoglalások képezik az Eötvös Károly Intézet tevékenységének leginkább „politizáló”, legharcosabb oldalát - ld. a két, alább idézett példát -, ugyanakkor igyekeztünk önmérsékletet gyakorolni, amennyiben csak olyan kérdésekben adtunk közre állásfoglalást, amelyeknek valamilyen közjogi vagy alapjogi vetülete is volt, és a magunkkal szemben támasztott elvárások szerint e megszólalások elemző és érvelő jellegűek voltak. Az elmúlt bő egy év során többek között bíráltuk a kormányzatot a gyülekezési jog tervezett (majd elhalasztott) szigorítása miatt, a torz tévékuratórium létrehozása miatt, elítéltük a „kórház törvény” ismételt parlamenti elfogadásának módját (ezt később az Alkotmánybíró is elítélte), sürgettük a jogalkotási folyamat és a bíróságok

működésének a gyorsabb nyilvánosságát, és vitába szálltunk a miniszterelnök közjogi reformelképzeléseivel.

Ugyanakkor arra is törekedtünk, hogy állásfoglalásainkkal ne csak olyan tényekre reflektáljunk, amelyeket a közvélemény már ismer, amelyek a kormányzat vagy a közhatalom más képviselőinek valamilyen konkrét, aktuális döntése nyomán kerültek a közfigyelem középpontjába, hanem vizsgálatainkkal új, korábban feltáratlan tényeket és összefüggéseket is a nyilvánosság elé tárunk, trendeket mutassunk ki: dokumentálható mérésekkel támasszuk alá vagy cáfoljuk meg a köztársaság politikai állapotairól kialakított közkeletű elképzeléseket. Általános például az a vélekedés, hogy Magyarországon lassú az ügyintézés, a hivatal nem válaszol a levelekre, a kormány kerüli a parlamenti beszámolást és így tovább. Elhatároztuk, hogy utánajárunk: a bevett, általunk is osztott előítéletek kiállják-e a módszeres vizsgálat próbáját. Miként előre sejthető, az eredmény az lett, hogy az előítéletek egy része beigazolódott, másokat részben árnyalni kell, részben felülvizsgálni. Megnéztük például, hogy a miniszterelnök milyen rendszeresen jelenik meg az Országgyűlésben, hogy az ellenzék kérdéseire válaszolva beszámoljon a kormány tevékenységéről. E tekintetben előzetes várakozásaink beigazolódtak: dokumentálható, hogy a jelenleg hivatalban lévő miniszterelnök elődeihez hasonlóan kerüli a parlamenti beszámolást, ha teheti, nem jelenik meg az Országgyűlésben, és hetekig várakoztatja az aktuális ügyekben kérdező ellenzéki képviselőket. Egy másik vizsgálat során elektronikus levelet küldtünk huszonkét városi önkormányzat hivatalának, és különböző, a várospolitikai egy-egy területére, illetve az önkormányzat működésére vonatkozó közérdekű információk kiadását kértük, a törvényi kötelezettségre hivatkozva. Arra voltunk kíváncsiak, vajon az önkormányzatok használják-e az új technológiákat, és válaszolnak-e időben és érdemben a feltett kérdésekre. Itt részben árnyalnunk kellett korábbi vélekedéseinket: az önkormányzatok egy-két kivételtől eltekintve viszonylag gyorsan válaszoltak az e-mailen feltett kérdésekre, igaz, a válaszok minősége a közérdekű információk tekintetében meglehetősen változó volt. Ugyanezt a vizsgálatot, más kérdésekkel, elvégeztük a megyei bíróságok körében is, és az eredmény az előzőhöz hasonló volt: a válaszok minősége igencsak bírálható, de a hivatalok alapvetően együttműködőnek bizonyultak.

Az előbbi vizsgálat kiterjesztéseként és betetőzéseként átfogó, komplex demokrácia-vizsgálatot végeztünk a huszonkét megyei jogú város önkormányzatának működéséről. Azt akartuk megtudni, hogy az önkormányzatok működése milyen mértékben elégíti ki a törvényesség, az átláthatóság, a beszámoltathatóság és a reaktivitás alapkövetelményeit. Milyen gyakori, hogy a törvényességi felügyeletet gyakorló szervezetek meg kell semmisíteniük az önkormányzat egy-egy döntését, mennyi panasszal fordulnak a helyi lakók az önkormányzathoz és milyen gyors a panaszok kivizsgálása? Milyen a nyilvános és a zárt közgyűlési ülések aránya, hozzáférhetőek a közgyűlés döntései, milyen mértékben vonják be a lakókat és a helyi önkéntes állampolgári szervezeteket a döntések előkészítésébe és megvitatásába, milyen ellenőrző funkciókat juttatnak az ellenzéki pártoknak? A vizsgálat nem csak az önkormányzat működését, hanem a helyi társadalmi attitűdök demokratikus voltát is érintette: a szavazási hajlandóságot, a civil szervezetek és helyi népi kezdeményezések számát és más hasonlókat. A kutatás érdekes összefüggéseket tárt fel a városok politikai orientációja, földrajzi fekvése, működésének törvényessége, illetve a helyi társadalom szerkezete között. Meglehetősen újszerű, kísérleti jellegű kutatás volt ez, következtetéseivel épp ezért módfelett óvatosan kell bánni, azonban mindenképpen érdemes a folytatásra.

Az elmúlt egy év alatt végzett különböző kutatásokból lassacskán összeállt az is, hogy az Eötvös Károly Intézet tevékenységének - legalábbis rövid távon - mi lesz a fókusza. Több kutatásunk kapcsolódott valamilyen módon a nyilvánosság és az információszabadság kérdéséhez, és ezen belül különös figyelmet kapott az úgy nevezett elektronikus információszabadság kérdése. Az információszabadság általában az állampolgároknak azt a jogát jelenti, hogy megismerhessék a közhatalom működésére, döntéseire, kiadásaira stb. vonatkozó dokumentumokat. Az elektronikus információszabadság, ami a közérdekű adatok közzétételének egy speciális módjára, nevezetesen az interneten való közzétételre összpontosít, egyelőre igen kevés országban vált törvényes kötelezettséggé. Az Eötvös Károly Intézet célja az, hogy a belátható, közeli jövőben szülessen olyan törvény Magyarországon, amely részletesen előírja, hogy mely közintézményeknek milyen információkat kell közzétenniük hivatalos honlapjukon, hogyan kell eligazítani a tájékozódókat az adatok sűrűjében, milyen gyakran kell frissíteni az adatokat, milyen szankciói lehetnek a közzététel elmulasztásának és így tovább. Ez az információszabadság megvalósulásának igen hatékony, alacsony költségű, és az állampolgár és a közintézmények szempontjából egyaránt módfelett egyszerű formája lenne, ezért jelentős változást hozhatna a közhatalmat gyakorlók és az állampolgárok viszonyában. A fenti célkitűzéshez kapcsolódóan az Intézet kiterjedt vizsgálatokat

végzett az elektronikus információszabadság gyakorlati megvalósulása tekintetében. Különböző állami-önkormányzati intézmények körében megvizsgáltuk, hogy a gyakorlatban az egyes intézmények milyen mértékben használják hivatalos honlapjukat a közvélemény tájékoztatására, mennyit lehet megtudni működésükről, döntéseikről, költ ségeikről, a hivatal elérhetőségéről a honlapokat vizsgálva. A vizsgálat magába foglalta a megyei jogú városokat, néhány országos hatáskörű szervezet és a minisztériumokat is. Azt tapasztaltuk, hogy kifejezett törvényi előírás hiányában is igen nagy mértékben előrehaladt az elektronikus információszabadság intézményesedése, de egyelőre nagyon hullámzó és kiszámíthatatlan, hogy az egyes intézmények milyen tartalommal töltik fel honlapjukat. Mindezen kutatási eredményekre is támaszkodva az Eötvös Károly Intézet nemzetközi összehasonlító tartalmú elemzést készített az Informatikai és Hírközlési Minisztérium megbízásából, amely már a reménybeli törvény alapelveire is javaslatot tesz. Mindemellett az Intézet az elmúlt egy év során egy sor nyilvános rendezvényt is szervezett az általunk fontosnak és aktuálisnak tartott kérdésekről. Egyik első, bemutatkozó rendezvényünkön neves értelmiségiek fejtették ki egy kerekasztal-beszélgetésen azt, hogy mit tekintenek a mai magyar demokrácia leginkább aggasztó problémájának. A kerekasztal résztvevői Lányi András, Sajó András, Szalai Erzsébet és Tölgnyessy Péter voltak. 2003 márciusában a Jogklinikával és a Nyílt Társadalom Intézettel közösen szerveztünk konferenciát a magyar bírósági szervezetnek az uniós csatlakozásra való felkészültségéről. Júniusban az akkor kirobbant botrányok (az egri kórház diszkriminációgyanús ügye) kapcsán a diszkrimináció bizonyíthatóságáról, az ezzel kapcsolatos jogi és gyakorlati kérdésekről tartottunk kerekasztal-vitát. Végül 2003 szeptemberében kétnapos, komoly figyelmet keltő konferenciát rendeztünk az alkotmányosság és az uniós csatlakozás összefüggéseiről, a rendszerváltás óta eltelt tizenöt év legfontosabb alkotmányossági kérdéseiről. A konferencián előadott többek közt Kis János, Sólyom László, Arató András, Halmi Gábor is. A konferencia előadásaiból és hozzászólásaiból készülő kötet megjelenése küszöbön áll. Az Intézet idei tervei között szerepel, egyebek mellett, a tavalyi vizsgálatok szisztematikus folytatása, az elektronikus információszabadság és adatvédelem körébe tartozó tanulmányok és monitoring-vizsgálatok végzése, részvétel egy európai esetjogi adatbázis létrehozására irányuló európai uniós projektben, valamint egy a kampány- és pártfinanszírozásról tartandó konferencia. Korai volna megmondani, hogy az Eötvös Károly Intézet működése sikeres-e. De egy célkitűzésünket biztosan megvalósítottuk: egy év alatt sikerült észrevételünk magunkat, az Intézet létezéséről és elemzéseiről sokan tudnak. Az idő majd megmutatja, hogy ezt az eredményt miképpen tudjuk kamatoztatni.

Miklósi Zoltán

Az Intézet két állásfoglalása

A GYŰLEKEZÉSI SZABADSÁGRÓL

A közelmúltban a közéleti viták napirendjére került a gyülekezési szabadság kérdése. A rendszerváltás óta nem először fogalmazódott meg hangsúlyosan az az álláspontra, hogy a gyülekezési jog jelenlegi szabályai túlságosan megengedők, ezért szigorítani kellene a gyülekezési törvényt (1989. évi III. törvény). Az elmúlt hetek eseményei azt sugallják, hogy a rendőrség vezetése meg akar felelni a politikai elvárásoknak: 1989 óta példátlan módon, rendre-másra tilt be tüntetéseket, kétséges indoklással, olyan helyszíneken, amelyeken az elmúlt évtizedben számos nagy tömeget vonzó demonstrációt rendeztek, a közrend és köznyugalom bármiféle néven nevezendő sérelme nélkül.

A gyülekezési szabadság alapjog, korlátozása csak akkor fogadható el, ha a szigorítás valamely másik alapjog érvényesítéséhez feltétlenül szükséges, és a korlátozás mértéke az elhárítani kívánt sérelemmel arányos. A szigorítás szükségessége mellett érvelők nyilatkozataiból kivehető, hogy a védeni kívánt érdek ebben az esetben a közrend és a közérdekek, valamint bizonyos közintézmények működőképességének biztosítása. Takács Albert ombudsman vonatkozó állásfoglalása (5205/2002) a szigorítás kétféle útjára utal. Technikai jellegű szigorítást jelentene a bejelentési határidő meghosszabbítása: a jelenlegi három napról nyolc napra kívánja emelni az előzetes bejelentés határidejét. Milyen jellegű események szűrhetők ki a határidő meghosszabbításával? A módosítást nem indokolhatja a váratlan, nagyarányú forgalomkorlátozás vagy rendzavarás elkerülésének az igénye, hiszen ezeknek az érdekeknek az érvényesítésére a jelenlegi szabályok is módot adnak (8. § (1)). Ezen túlmenően a hatályos törvény előírja a gyülekezés békés jellegét (2. § (1)), valamint, hogy a gyülekezési jog gyakorlása nem veszélyeztetheti a „népképviselői szervek vagy a bíróságok

zavartalan működését” (8.§ (1)). A javaslat csak azt akadályozná meg, hogy a gyülekezési jogokkal élni akarók a lehető legrövidebb időn belül ki mutathassák rokon- vagy ellenszenvüket valamely intézkedéssel, kijelentéssel vagy tervvel kapcsolatban. A demokratikus közélet ritmusa azonban időről időre elő idézheti az azonnali válasz igényét, hiszen előfordulhat, hogy a nyolc napon túl a tiltakozás időszerűségét veszti. Ezekben az esetekben a javasolt korlátozás a gyülekezési szabadságnak mint a politikai kifejezés egyik alapvető formájának tényleges megvonását jelentené, miközben semmi olyan valódi veszély elhárítását nem tenné lehetővé, amelyet a jelenlegi szabályok nem zárnak ki. A határidő felemelése tehát nem szükséges a közrend megóvásához, az általa okozott szabadságelvonás pedig *aránytalan*. Ezért ez a javaslat elfogadhatatlan.

A szigorítás másik útja, amelyre az állásfoglalás utal, már tartalmi: a gyülekezési szabadságot a gyülekezés céljai alapján korlátozná. E nézet szerint az alkotmány sértő célú tüntetéseket a rendőrség nem engedélyezhetné. Az elképzelés alapján a törvényhozó fogódzókat nyújtana a rendőrségnek, hogy mely esetekben kell megtagadnia az engedélyezést. Önmagában kérdéses az, ha a rendőrségnek alapjogi tesztet kell alkalmaznia. Ez a fajta szigorítási javaslat sem indokolható a közrend és a közintézmények zavartalan működéséhez fűződő érdek védelmével. Ezeket az érdekeket a fent hivatkozott szabályok már most is kielégítően védik, és semmi nem támasztja alá, hogy a hatályos alkotmánnyal ellentétes célból szervezett, de a mai előírásokat egyébként betartó rendezvények jobban veszélyeztetnék ezeket az érdekeket, mint az egyéb rendezvények. A javasolt korlátozás nem *alkalmas* a rend zavaró gyülekezések kiszűrésére. A kezdeményezés megvalósulása esetén betilthatók lennének például az alkotmány békés módosítása érdekében szervezett tüntetések is, ez a gyülekezési szabadság *aránytalan* korlátozását eredményezné. A gyülekezési jog szorosan kapcsolódik a véleménynyilvánítás szabadságához, márpedig ennek a jognak az elfogadott, az Alkotmánybíróság által is megerősített értelmezése szerint „a szabad véleménynyilvánításhoz való jog a véleményt annak érték- és igazságtartalmára tekintet nélkül védi” (30/1992. AB határozat). Ezért az alkotmánnyal ellentétes vélemények kinyilvánításának javasolt korlátozása - mivel más alapjog érvényesülését nem is szolgálná - pusztán azok tartalma alapján nem elfogadható.

Általánosságban megállapítható, hogy a gyülekezési törvény elfogadása óta eltelt tizenhárom év tapasztalatai semmilyen mértékben nem igazolják, hogy a gyülekezési szabadság gyakorlása veszélyeztetné a közrendet és a közintézmények rendszeres működését, vagy bármilyen más, alapjogok által védett érdeket. Mind ezekért úgy gondoljuk, nem áll fenn semmi olyan indok, amely a törvényhozót általános szigorításra kényszerítené. Mindannyiunknak emlékeznünk kell arra is, hogy a harmadik köztársaság születésénél milyen szerepük volt azoknak a békés tüntetéseknél, melyek következményeként a hazai jogtörténet első gyülekezési törvénye egyúttal a szabadság, a rendszerváltás egyik jelképe lett.

A gyülekezési szabadság törvényi biztosítását az 1988-as demokratikus tömegmozgalmak kényszerítették ki, ezzel fontos részévé vált a köztársaság *történeti alkotmányának*. Ezért kiváltképp nem lehet az alapjogok korlátozását általában, a gyülekezési jogét pedig különösen azzal indokolni, hogy fontosságuk azért csökkent, mert a demokratikus intézményrendszer már megszilárdult, a szabadságjogokat pedig csak a jogállam intézményesülése idején kell az államhatalom erős korlátjának tekinteni.

2003. február

A MINISZTERELNÖK KÖZJOGI REFORMJAVASLATAIRÓL

A Magyar Köztársaság miniszterelnöke a napokban olyan javaslatokkal lépett az ország nyilvánossága elé, amelyek az alkotmányos berendezkedés alapjait érintik, illetve a magyar állampolgárok és az Európai Unió viszonyát változtatnák meg. Az Eötvös Károly Intézet a következő észrevételeket fogalmazza meg a kormányfő javaslataival kapcsolatban:

A miniszterelnök a közvetlen köztársaságielnök-választás és az Országgyűlés létszámának csökkentése - közvetve az egész választási rendszer megváltoztatása - felvetésével Magyarország államszerkezeti rendszerének legfontosabb alkotmányos alapkérdéseiről kezdeményezett vitát. Ebben a tekintetben általánosságban megfogalmazható az a követelmény, hogy alkotmányreformra csak speciális körülmények között ésszerű törekedni, nevezetesen akkor, ha az alkotmányos rendszerben vagy egészben alkalmatlanná válik az ország és közjogi intézményeinek működtetésére, politikai viszonyainak szabályozására, és ha a legfontosabb politikai szereplők egyetértéssel abban, hogy alkotmányozási kényszerhelyzet van. Ha ezek a feltételek nem állnak fenn, akkor az átfogó alkotmánymódosítás felvetése a létező intézmények autoritását veszélyezteti. A kormányfő felvetése

azt sugallja, hogy az alkotmányos berendezkedéssel alapvető baj van. Az Eötvös Károly In tétet szerint ez az állítás megalapozatlan, és az alkotmányozás más említett feltételei sem teljesülnek. Ezért a kormányfő javaslatai - érdemi tartalmuktól függetlenül is - időszerűtlenek.

Áttérve a javaslatok érdemi vizsgálatára, a miniszterelnök felvetette, hogy a köztársasági elnököt az Országgyűlés helyett a választópolgárok válasszák meg. A közvetlen elnökválasztásnak csak akkor van értelme, ha a kormánytól végrehajtói jogosítványokat adnának át az elnöknek. Ha az elnöknek nincsen végrehajtó hatalma, akkor a választók nem választhatnak valódi, egymással vitázó programok közül. Ilyen körülmények között a közvetlen választás megalapozatlan várakozásokat ébreszt a választókban, ezért alkalmas az alkotmányos rend iránti bizalom csökkentésére. Ezért várjuk, hogy a kormányfő kifejtse, javaslata értelmében milyen jogköröket kívánna átadni a köztársasági elnöknek. Ez viszont teljesen átforná az alkotmányos berendezkedést, a hatalmi ágak rendszerét, ezért önmagában is alapos indoklásra szorul.

Az Országgyűlés létszámának csökkentése megfontolásra érdemes elképzelés, jó érvek szólnak mellette - bár a miniszterelnök által említett takarékoság nem tartozik ezek közé. Logikus, ha a parlament létszáma az ország és nem az üléste rem méretéhez igazodik. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a törvényhozásban he lyet foglaló képviselők száma viszonylag alárendelt szempont az alkotmányos el rendezés egészét tekintve, és ha nincs sürgető szükség a reformra, akkor kérdéses, hogy ésszerű-e a választási rendszert megbolygatni. Ha a választási rendszer reformjára kerülne sor, akkor a törvényhozás létszáma csak egy a figyelembe veendő szempontok sorában.

A miniszterelnök azt is javasolta, hogy a négy parlamenti párt közös listát állít son az európai parlamenti választásokra. Ez az európai parlamenti képviselők nép általi megválasztását lényegében a pártok általi előre meghatározott arányok sze rint delegálásra cserélné. A közös lista ellentétes a demokratikus pluralizmus szel lemével, de ellentétes az uniós intézmények fejlődési irányával is. A kormányfő javaslata szembefordul ezzel a fejlődési iránnyal.

2004. február

HOGYAN LETTÜNK EURÓPAI POLGÁROK?

Három év a Soros Alapítvány kuratóriumának élén nem csinál történelmet. És nem is csak azért, mert elődöm, Vásárhelyi Miklós 17 évet töltött el ezen a posz ton, hanem mindenekelőtt azért, mert a nekem jutott évek feltehetően a fokozatos visszavonulás időszakaként kerülnek be az Alapítvány történetébe. Pedig hát nem felszámolóbiztosnak szerződtem 2001 augusztusában, közvetlenül azt követően, hogy egy másik országba tértem haza Princetontól, mint ahonnan elmentem egy évvel korábban. Túl voltunk a rendszerváltás utáni első nyíltan antiszemita parla menti beszéden, amelynek - mint a zámolyi romák ügyében Jospin miniszterel nökhöz írott levél egyik aláírója - kicsit magamat is címzettjének érezhettem. Él ményeim hasonlóak lehettek Soros Györgyéihez, aki - mint mondják - az év jú niusában tett szokásos budapesti látogatása során szembesült először 1989 után a magyarországi antiszemitizmussal, mindenekelőtt Mihancsik Zsófiánaka*Demok rata*, a *Magyar Fórum* és a *Vasárnapi Újság* szövegeiből készült összeállításából. So ros következtetése az volt, hogy ebben a helyzetben a tervei szerint 2010-ig, 80. születésnapjáig lassan kivonuló Alapítvány sem maradhat tétlen. Amikor megbízá sából Rév István felkeresett, én is úgy éreztem, hogy van még mit tennie egy olyan szervezetnek is, amely már nyilván túl van missziójának történelmi jelentőségű periódusán. Annál is inkább, mert 1999-ben megszűnt a közoktatási és az egész ségügyi „megaprogram”, és ezzel negyedére apadt az évi 20 millió dolláros támo gatási keret. De ez a jelentősen csökkentett összeg még évi 5 millió dollár volt, ami sokféle érdemes ügyre és közhasznú kezdeményezésre elég. Persze tudtam, hogy az Alapítvány ezen túl sem szállhat be a politikába, de láttam lehetőséget arra, hogy a polgárok és a civil szféra társadalmi felelősségérzetére hatni lehessen.

Szerettem volna, ha Soros azt követően bíz meg a kuratórium irányításával, hogy megismeri terveimet. Ennek megtörténte után az igazán nagyszerű kuratóri um (Göncz Kinga, Bojár Gábor, Halpern László, Orsós László Jakab és az év végé ig maradó Enyedi György), ami rajtam kívül kiegészült még Klaniczay Gáborral és Majtényi Lászlóval, valóban nagy lelkesedéssel látott munkához. Emlékszem, hetente tartottunk gyakran egész napos kuratóriumi üléseket, amelyekre a kurátorokon kívül többször meghívtunk külső szakértőket is. Magam igyekeztem tájé kozódni a legsikeresebb Soros-alapítványoknál: Varsóban a civil szervezetek intéz ményi támogatásának hatékony módszereit tanulmányoztam, Pozsonyban pedig azt a kivételes civil kezdeményezést, az OK'98 programot, amelynek eredménye ként az 1998-as parlamenti választásokon 86%-os részvételt sikerült elérni. Októ berben Soros ismét Budapesten volt, nagy büszkén elhívtuk a kuratórium ülése re

- ami korábban nem volt szokás -, sőt közös sajtótájékoztatót is tartottunk ter veinkről. A kuratóriumi ülésen az Alapító érdeklődéssel hallgatta ambiciózus el képzéseinket, de a maga részéről bejelentette, hogy Magyarország - és a többi csatlakozó ország - európai uniós tagsága idejéig jelentősen csökkenteni szándékozik a nemzeti alapítványok támogatását. Persze nem voltunk boldogok a hír hal latán, de lelkesedésünk az éppen meghirdetett „Hogyan legyünk polgárok?” program kapcsán azért nem lankadt.

A csomag két legfontosabb eleme az „Élj a jogaidal - menj el szavazni!”, illetve a Közszolgálati média program volt. Az előbbi leglátványosabb és egyszersmind legvitatottabb része kétségtelenül a Geszti Péter vezette ARC által készített hét óriásplakát volt. A Művész moziban tartott sajtótájékoztatón abba a furcsa helyzetbe kerültem, hogy az Alapítvány által támogatott és általam is nagyra becsült meleg és lesbikus szervezetektől bocsánatot kellett kérnem, amiért a két lesbikus lányt ábrázoló poszter megsértette érzékenységüket. Nem vitás, hogy célunk, ha nem is a polgárpukkasztás, de a minden áron való figyelemfelkeltés volt, a plakátokkal éppúgy, mint az Erzsébet-híd választások előtti feldíszítésével az „Egy csónakban evezünk!” felirattal. A közszolgálati típusú programok megjelenése a kereskedelmi rádiókban, televíziókban, mindenekelőtt a Klub Rádióban és az ATV-ben szintén biztosan hozzájárult a választópolgári aktivitás növeléséhez. Persze sohasem fogjuk megtudni, hogy a kampánynak mekkora szerepe volt abban, hogy a rendszerváltás óta sem korábban, sem azóta nem volt akkora - 70% feletti - a választási részvétel, mint éppen 2002-ben. Azt is nehéz megállapítani, mekkora szerepe volt a ma gas részvételi aránynak abban, hogy a korábbi parlament szélsőséges, antiszemita résztvevője most kiszorult a törvényhozásból, de azt nem is tagadtuk, hogy az állampolgári aktivitás ösztönzése mellett az alkotmányos rend ellenségeinek kiszorítása a parlamentből üdvös mellékhatása lenne a kampánynak. Merthogy meg voltunk győződve arról, hogy a választópolgárok nagy többsége elutasítja ezeket a szélsőségeket, és minél többen mennek el szavazni, annál inkább tükrözi az eredmény a polgároknak ezt az akaratát. Mindenesetre a választások másnapján Soros telefonon gratulált a kampány sikeréhez, és egyben megerősítette, hogy ilyen körülmények között végképp semmi szükség már rá Magyarországon. Ez utóbbi, láthatóan komoly elhatározása arra ösztönözte a kuratóriumot, hogy elkezdje keresni a lehetőségeit, miként lehetne más bel- és külföldi forrásokat bevonni egy esetlegesen átalakítandó Alapítványnak a hazai civil szférát erősítő jövőbeni tevékenységébe. Megbízunk egy profi céget annak feltárásával, milyen esélyei lennének a pénzügyítésnek Magyarországon és külföldön, mindenekelőtt az Egyesült Államokban. A tanulmány elkészültét követően meg kellett tapasztalunk, hogy Soros nem lelkesedik az ötletért, még akkor sem, ha az Alapítvány más néven folytatná munkáját. A kuratórium pedig nem akart az Alapító szándékával szembekezülni, ezért a terv lekerült a napirendről. Maradt viszont az a terv, ami találkozott az Alapító elképzeléseivel, hogy egyrészt pályázzunk meg a civil társadalom fejlesztésére a térségből kivonuló nagy amerikai támogatók (köztük Soros) által létrehozott alap (Trust Fund for Civil Society) pénzeinek magyarországi szétosztását, másrészt hozzunk létre egy közpolitikai intézetet a különböző szakpolitikák befolyásolására. Az utóbbi tűnt egyszerűbb feladatnak, márcsak azért is, mert engem szakmai lag is érdekelt annak megoldása. Ezért is vállaltam szívesen magamra a még meg sem alakult Intézet első rendezvénye, az átvilágításról és az állambiztonsági iratok sorsáról szóló, sikeresnek bizonyult nemzetközi konferencia megszervezését, majd az erről szóló *Ügynökök és akták* című kötet szerkesztését, később pedig az alkotmányról szóló konferencia megszervezésében való aktív részvételt. Az Intézet meg szervezését külön megkönnyítette, hogy Majtényi László, a kuratórium tagja kész volt elvállalni a létrehozandó intézet vezetését, és ez garantálta, hogy a mi elképzeléseink szerint jöjjön létre az intézmény, ami azután szervezetileg teljes mértékben függetlenedik az Alapítványtól. Ez viszont azt is jelentette, hogy a politikai pályára tért Göncz Kinga mellett elveszítettük még egy kiváló kurátorunkat, de szerencsére megnyertük a civil, illetve a jogi programokban már korábban is igen aktív Csongor Annát és Nagy Boldizsárt.

Nehezebb volt a Trust pályázat elnyerése. A kuratórium és a Varsóban székelő management ugyanis nehéz szívvel adta volna a három évre szóló összeget egy olyan szervezetnek, amelynek jövője bizonytalan. Ezért azután előbb Soros Györgyöt kellett meggyőzni arról, hogy a pályázat elnyerése érdekében világossá kell tennie elképzeléseit a jövőt illetően. Erre az időre Soros kialakította a csatlakozó országok 2004 utáni támogatásának azt a rendszerét, amelyben a tíz nemzeti alapítvány egy 10 millió dolláros keretösszeg rájuk eső részére nyújthat be pályázatot. A mi elképzelésünk az volt, hogy ebből a keretből lényegében ugyanarra az intézményi támogatási programra pályázzunk, ami a Trust-pályázatunknak is a központi eleme. Ez a taktika bevált, mind a Trust, mind Soros New York-i kuratóriumát megnyugtatta, hogy nem egyedüli támogatói a tervnek.

Ugyanakkor az elmúlt közel két évtized szervezet- és programtámogatásairól áttérni az intézményi támogatásokra nem bizonyult egyszerűen kommunikálható feladatnak idehaza. Arról van ugyanis szó, hogy ezeket a két-három évre szóló pénzeket nem a szervezet állandó költségeinek fedezésére, de még csak nem is valamilyen kitűnő program megvalósítására adjuk, hanem arra, hogy az illető szervezet - amely persze korábbi támogatottként már igazolta kiválóságát - fel tudjon készülni arra az időszakra, amikor már sem a Soros Alapítvány, sem más külföldi forrásokat felhasználó támogató nem lesz jelen. Meg kellett értetni a közvélemény nyel, hogy megszűnnek az Alapítvány olyan sikeres és népszerű programjai, mint például a kulturális, oktatási, egészségügyi pályázati lehetőségek. És meg kellett értetni egykori partnereinkkel, akiknek gyakran a villanyszámla kifizetése is gondot okozott, hogy ezt a pénzt most fundraiserre vagy profi pályázatíróra költheti csak. Akinek ég a háza, ritkán gondol arra, hogy áldozzon a szelektív szemégyűjítésre. A hagyományos támogatások megszűnését sokan - éppen a korábbi támogatók közül - egyszerűen az Alapítvány megszűnéseként élték meg. Ennek a be látható folyamatnak előjele volt a folyóirat-támogatások megszűnése/csökkenése a 90-es évek végétől kezdve. Ez a program egyike volt azoknak, amelyek a leginkább csípték Soros szemét. Sohasem értette, mi szükség van egy olyan kis országban, mint Magyarország, annyi, magát eltartani nem képes folyóiraatra, amennyi nálunk szerencsére mindig is volt. Persze New Yorkból ő nem tudta megítélni a folyóiratok szerepét, miként azt sem, hogy azok állami támogatása mindig is politikai szimpátia kérdése volt. Egy darabig az Alapítvány megpróbálta elrejtetni ezeket a támogatásokat különböző programkeretek rubrikáiba, de azután 2003-tól már ez sem volt lehetséges. De amíg a kultúrával foglalkozó kuratórium még osztott ilyen támogatásokat, akkor sem adhatott olyan folyóiratoknak, amelyeket rosszul menedzseltek. (Az egyik, egyébként kiváló, de óriási remittendával dolgozó folyóirat hasábjain a főszerkesztő még antiszemizmussal is megvádolt, amiért nem bíraltam felül a szakkuratórium negatív döntését, és nem adtam támogatást nekik a hivatalba lépésem első napján megszüntetett elnöki keretből.) Az Alapítvány által tovább nem folytatható kulturális szponzoráció élenkítéskére 2004-ben Török András vezetésével Summa Artium néven létrehoztunk egy közhasznú társaságot, amely közvetítve az üzleti és kulturális világ között, igyekszik ösztönözni a kultúrára fordított üzleti szponzorációt, ezen belül is növelni a minőségi kortárs művészetek támogatását. Ugyancsak nem folytathatjuk az önfelnevelő roma iskolák, illetve az innovatív pedagógiai módszerek alkalmazásának támogatását a roma gyerekek iskolai sikeressége érdekében. Némi megnyugvást jelez ugyanakkor, hogy a programokat az oktatási kormányzat átvette, sőt ki is bővíttette. A kényszerűségből megszűnő roma támogatásokat persze nem fogja pótolni, de egyfajta, nem is csak magyar, hanem regionális kormányzati erőfeszítéseket tesz szükségessé Magyarország - és az egész régió - cigánységének társadalmi integrációja érdekében. Soros György 2005 januárjától induló kezdeményezése, amely a „Roma Integráció Évtizede” címet viseli. Kétségtelen, hogy az uniós csatlakozás nem oldotta meg az államtól független, erős civil szervezeti szféra hiányának problémáját. A külföldi támogatók kivonulásával a legnehezebb helyzetben éppen azok a demokratikus hatalomgyakorlást ellenőrző, emberi jogvédő szervezetek vannak, amelyek külföldi támogatottsági függősége a civil szektorban az átlagos 6% helyett 74%-os volt. Ezeknek a szervezeteknek van legkisebb esélyük állami támogatásra is, hiszen fő funkciójuk az, hogy kellemtelenedjenek a mindenkori kormánynak, ráadásul olyan szociálpolitikai, egészségügyi szolgáltatásokat sem látnak el, amelyeket az állam szívesen átenged a civileknek. Ezek a szervezetek kevéssé számíthatnak a privát és az üzleti szféra adományaira is. Persze ezzel nem azt kívánom mondani, hogy pusztán a rászorultság indokolja az ideig-óráig tartó további támogatást, sokkal inkább az a fontos szerep, amit a demokratikus értékek feletti őrökedésben betöltenek, hogy jelzik az állami hatalomgyakorlás működési zavarait. A nemzeti alapítványok, köztük a mi alapítványunk javaslatára Soros György kezdeményezte az Európai Uniónál egy önálló alap létrehozását a „watch-dog” típusú szervezetek támogatására.

Húsz évvel az alapítás után tehát az Alapítvány két fontos szerepet játszik a mai magyar közéletben. Az egyik - amelyet az intézményi támogatási programon keresztül igyekszünk megvalósítani - a független civil szféra megteremtésében való részvétel, a másik pedig - amelynek fő motorja az Eötvös Károly Közpolitikai Intézet - a magyarországi szakpolitikák befolyásolása. Mindkét feladatot úgy kell el látni, hogy az apparátus az én elnökségem három éve alatt is a negyedére csökkent, és megszűnt az összes szakkuratórium. Ez azt jelentette, hogy a „felszámolóbiztos” és kurátortársai mellől fokozatosan eltávoztak kiváló szakértelmű kurátorok és apparátusi munkatársak. Köztük olyanok is, akik - mint közvetlen kollégám, Radvánszky Katalin - a megelőző 17 évben folyamatosan az Alapítványt szolgálták. A munkának ezt a nehezen elviselhető, nyomasztó kísérteties jelenségét csak egy olyan emberséges menedzser jelenléte tudta enyhíteni, amilyen Belia Anna igazgató. A vigaszt nyújtó másik körülmény, hogy az Alapítvány - és ez két évtizedes történetének talán legfontosabb, jelen

sorok szerzőjétől független vívmánya - hozzá járult egy olyan szellemi kapacitás, a nyílt társadalom értékeit képviselő értelmiségi bázis kialakulásához, amire mindannyian büszkék lehetünk. Ha van még hivatása az Alapítványnak az elkövetkező években az említett feladatok megvalósításán túl, akkor az éppen ennek az értelmiségi bázisnak az összetartása, amely min dig elkötelezett híve marad a nyílt társadalom eszményének. Magam büszke vagyok rá, hogy az elmúlt húsz évben, előbb mint támogatott - kinek első két könyve az Alapítvány támogatásával jelent meg, és aki messzi konferenciákra jutott el az Alapítvány jóvoltából -, majd mint egy támogatott szervezet, illetve folyóirat alapítója, később mint a felsőoktatási szakkuratórium tagja, illetve vezetője, végül mint a nagykuratórium elnöke része lehettem ennek a nemes társaságnak.

2004. szeptember 1.

Halmi Gábor

„ÉLJ A JOGAIDDAL – MENJ EL SZAVAZNI!”

2002-es választási plakátok

IN MEMORIAM

ANDORKA RUDOLF
BALASSA PÉTER
BOGDÁN JÁNOS
FORGÁCS PÁL
KARDOS LÁSZLÓ
LÁZÁR GUY
MÉSZÖLY MIKLÓS
ORBÁN OTTÓ
SOLT OTTILIA
SZENTPÉTERI ISTVÁN
VÁLYI GÁBOR
VÁSÁRHELYI MIKLÓS

Az itt következő oldalak az Alapítvány elmúlt tíz évben elhunyt külső és belső munka társainak emlékére idézik - portréik mellett egy-egy személyes hangú írásukat, nyilvános megszólalásukat is újfent közreadva.

ANDORKA RUDOLF

(1931-1997)

Szociológus, egyetemi tanár,
a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem
rektora, az OTKA elnöke.
Az 1980-as években számos alapítványi pályázat
ajánlója és szakmai bírálója.

ANDORKA RUDOLF

BEVEZETÉS A SZOCIOLÓGIÁBA

(Részlet a tankönyv előszavából)

1931-ben születtem, így a második világháború és a totalitárius szocialista rendszer súlyos társadalmi következményeit előbb eszmélő tudattal, majd tudatos felnőttként éltem át. Családomat és életemet ezek a politikai események közvetlenül érin tették: apámat mint polgári liberális világnézetű politikust mind a Gestapo, mind az ÁVH letartóztatta, megjárta előbb a mauthauseni koncentrációs tábort, később az Andrássy út 60. börtönét, majd a kistarcsai internálótábort és a váci börtönt. Én magam voltam kitelepített a Szolnok megyei Besenyszög faluban, munkaszolgálatos katona, a forradalmi

tömeg tagjaként részt vettem az 1956-os forradalomban, ezt követően öt hónapi börtönbüntetésre ítélték. Miután a politika ilyen mélyen áthatotta életemet, ennek természetes folyamánya ez iránti elkötelezettségem.

A rendszerváltásig megvalósulhatatlan álom maradt számomra a politikai pálya, ennek ellenére 1989-ben tudatosan döntöttem úgy, hogy mégsem leszek politikus. A politikai és ezekkel összefüggő társadalmi és gazdasági kérdések iránti tudományos érdeklődés érthetően következett múltamból és beállítottságomból. A társadalomtudósi hivatást úgy képzeltem el, hogy abba egyaránt beletartozik a társadalmi valóság feltárása, az oktatás, a tudományos ismeretek népszerűsítése és - nem utolsósorban - mindezen keresztül hozzájárulás a magyarországi állapotok megjavításához.

Amikor 1949-ben leérettségiztem, természetesen a tudományos pálya is elérhetőnek tűnt. Segéd munkásként tudtam csak elhelyezkedni. A reményt, hogy valaha társadalomtudományi munkát végezhessenek, soha nem adtam fel. 1962 őszén szerződéses állást kaptam a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárában, igaz, először napi négyórás munkaidőben. Úgy éreztem, az első lépés megtörtént az olyannyira áhított tudományos munka felé vezető úton.

Az ötvenes években nem szociológiai pályára készültem. Az igazat megvallva nem is igen tudtam a szociológia tudományának létezéséről. Ez a tény is jól jellemzi azt az intellektuális tudatlanságot, amelyben abban az időben Magyarországon éltünk. Varga István polgári közgazdászprofesszor, valamint néhány közgazdaságtani könyv, elsősorban Heller Farkas és Joseph Schumpeter, valamint John Maynard Keynes műveinek olvasása felkeltette érdeklődésem a közgazdaságtan iránt. Esti hallgatóként az ELTE jogi karán fél évig hallgattam Varga István demográfiai előadásait is. A KSH Könyvtárában kerültek először a kezembe külföldi szociológiai munkák, az akkor ugyancsak ott dolgozó Szelényi Iván tanácsára kezdtem azokat figyelmesen tanulmányozni. Amikor 1963-ban a KSH Népeségtudományi Kutató Intézetének immár főállású munkatársa lettem, elsősorban szociológiai témákat, az alkoholizmust, majd a társadalmi mobilitást és az idős emberek helyzetét kutathattam. Ebben az időszakban alakult ki tudományos együttműködésem és barátságom az ugyancsak KSH-ban dolgozó Cseh-Szombaty Lászlóval, aki a még 1949-ben feloszlott Szalai Sándor-féle szociológiai tanszéken szerzett igen alapos szociológiai műveltséget.

Ahogy egyre jobban elmélyültem a szociológia szakirodalmának tanulmányozásában, úgy erősödött bennem az a törekvés, hogy szociológus szeretnék lenni. Nemcsak azért, mert a szociológia ad lehetőséget a társadalmi-gazdasági-politikai összefüggések legszélesebb körű megismerésére, tehát a társadalom megértésére, hanem valószínűleg azért is, mert a szociológiához eredendően hozzátartozik a szegények, elnyomottak, hátrányos helyzetűek melletti elkötelezettség, mely sem a közgazdaságtanban, sem a demográfiában nem található meg. Miért olyan fontos számomra ez? Három eltérő jellegű motívumot szeretnék megemlíteni. Fiatal korom óta a keresztény (azon belül evangélikus) hit tanításai szerint nevelkedtem, és így azonosultam Jézusnak a szegények és elnyomottak melletti nagyon határozott állásfoglalásával. Másrészt életemnek az a tizenegy éve, amelyet munkások és parasztok között éltem le, maradandó emlékeket hagyott bennem a magyar társadalom szegényeiről és elnyomottjairól. Becsületes, keményen dolgozó, szilárd erkölcsi elveket követő és egymás iránt - hozzáteszem, irántam is - szolidáris embereket ismertem meg bennük, akik közül néhányan a mai napig tart a barátság. Végül, családom is és magam is voltam szegény, olykor nagyon szegény, továbbá a hatalomnak kiszolgáltatottja, ezért nagyon is jól tudom, mit jelent szegénynek és elnyomottnak lenni.

Végső soron mélyen gyökeret vert bennem az a meggyőződés, hogy a szociológus igen sokat tehet a társadalmi viszonyok őszinte feltárásával. Amikor életpályámat terveztem, mindig magyar szociológus akartam lenni, maradni, tehát nem gondoltam az ország elhagyására annak ellenére, hogy sokat publikáltam külföldön (a külföldi ismertség bizonyos védelmet biztosított Magyarországon is).

Szociológusi pályafutásom -1962-től 1983-ig a Központi Statisztikai Hivatalban, majd 1984-től a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen - befolyásolta szociológiai felfogásom két olyan alapvető jellemzőjét, amelyet e tankönyv olvasója nyilván észre fog venni, és amelyet ezért érdemes itt világosan előre elmondani. Az első az, hogy nem voltam marxista. Sem a fent leírt intellektuális hatások, sem az 1970-től fokozatosan kiépülő külföldi tudományos kapcsolataim, barátaim nem vittek a marxizmus felé. Hozzáteszem, az amerikai strukturalista funkcionális felé sem. Ha a világ szociológiájában intellektuális rokonokat kell megneveznem, akkor a neoweberianus és az empirikus szociológusokra utalhatok. A neoweberianus elméleti orientáció és az empirikus munka legtöbb esetben összekapcsolódik a hozzám közel álló szociológusoknál. Ezt a lazán körvonalazható irányzatot a dogmatizmus teljes hiánya és készség jellemzi arra, hogy a valóság megismerése alapján nézeteiket módosítsák.

Abból a tényből, hogy nem voltam marxista, következik talán az, hogy Marxt ma is nagyon fontos szociológusnak tartom, akinek fogalmait és nézőpontjait ha talmas tévedései ellenére sem lehet a mai szociológiából kiküszöbölni. Persze Max Weber még inkább „benne van” a mai szociológiában. A KSH-ban 20 évig első sorban a valósággal kellett foglalkoznom. Ez nagyon is megfelelt elképzeléseimnek. A valóságfeltárás elsődlegességéről ma is meg vagyok győződve, noha az egyetemi oktatásban szükségképpen nagy figyelmet fordítok az elméletekre. Az utóbbiaknak azonban az a funkciójuk, hogy hozzásegítsenek ahhoz, hogy jól megfogalmazott kérdéseket tegyünk fel az empirikus kutatásban. (...) A mai magyar társadalmi jelenségek megértéséhez segítséget nyújt, ha tudjuk, mit tártak fel ezekről a jelenségekről a szociológiai vizsgálatok más országokban, elsősorban a fejlett országokban. A magyarországi és a fejlett országokban megfigyelt jelenségek és tendenciák sok tekintetben hasonlítanak; ilyenkor jó tudni, hogy nemcsak magyar, hanem általánosabb jelenségekkel, tendenciával van dolgunk, amelynek eltérő alakulására nem nagyon számíthatunk. A hasonlóságoknál még érdekesebbek azok az esetek, amikor a Magyarországon megfigyelt sajátosságok (például a férfiak halandóságának romlása, az igen magas öngyilkossági arányszám) nem jellemzőek más fejlett országokra, ilyenkor ugyanis a speciális magyarországi okok feltárása nemcsak a magyar, hanem a nemzetközi szociológia számára is igen érdekes következtetésekhez vezethet.

A magyar szociológiai kutatások természetesen nem folynak „elefántcsonttó ronyban”, hanem szorosan összekapcsolódnak a magyarországi társadalmi problémákkal, például a szegénység, a deviáns viselkedések orvoslására való törekvéssel. Ezért röviden utalok arra is, hogy a tárgyalt problémákat hogyan lehet társadalompolitikai eszközökkel befolyásolni.

A szociológia természetesen nem maradhat meg a tények leírásánál, az adatok elemzésénél. Meg kell próbálnia azokat elméleti keretbe rendezni. A konkrét empirikus kutatások összefoglaló magyarázata mellett az elméletnek az is a szerepe, hogy a jövőbeli empirikus kutatások számára kérdéseket fogalmaz meg. Ezért a nemzetközi és a magyarországi helyzet bemutatása előtt ismertettem a kérdéses jelenségre vonatkozó elméleti kérdéseket, a jelenség magyarázatára előadott különböző elméleteket. Igyekszem több, sokszor ellentétes elméleti megközelítést bemutatni. Ezzel érzékeltetni kívánom, hogy a szociológia nem végső igazságként kezeli az elméleteket, hanem egy adott társadalmi jelenség magyarázatára szolgáló kísérletként. Az empirikus vizsgálatok alapján dönthetjük el, hogy melyik elmélet áll a legközelebb a valósághoz. Általában jelzem azt is, hogy én melyik elméletet fogadom el, de az olvasót arra szeretném ösztönözni, hogy maga is gondolkozzék el azon, neki melyik elmélet látszik a legelfogadhatóbbnak. (...)

Bevezetés a szociológiába. Budapest, 1997, Osiris.

BALASSA PÉTER (1947-2003)

Filozófus, esztéta, irodalomtörténész.
1992-től három éven át
az Alapítvány könyvkiadás-támogatási
programjának kurátora.

BALASSA PÉTER

LEONÓRA PAPÍRJAI

(Részletek a szerző utolsó, befejezetlen esszéjéből)

2003. június 12.

(...) Biztosíthatom az Olvasót, legyen az korai vagy késői, nem naplót tart a kezében; nem kívánok személyes vallomásokot tenni (tettem már ilyen, s meglehetősen szerencsés formák között; ami nem azt jelenti, hogy úgy és annak kellett tör tennie naplókísérleteim körül, aminek és ahogy). Arról is biztosíthatok mindenkit, hogy a fogadtatásban rejlő üdvös felejtés és a leváltás-mánia a nietschei értelemben hasznomra vált. És egy rám vetített hatalommániás apafiguradekonstrukciója úgyszintén. Lényeg az, hogy ez itt nem napló, amely a bomló idő mesterséges meg szigorításával és megállítással akarna rendet teremteni. Ez a könyv számadás sem akar lenni. Nincs különösebb célja, sem iránya (vagy ha igen, akkor az magától ki derül a haszonból és a kárból, vagy nem derül ki). A legkevésbé fikciós, esztétikai célkitűzései volnának ennek a könyvnek, de azért szeretném, ha

mondataim esztétikai programok nélkül is korrektek maradnának. Tudományosságuk pedig kimerülne abban, amiben mindig is: a tudás iránti vágyban.

Nem, ez inkább elmélkedés, megfosztva e szót minden közvetlen teológiai, lélektani, kultúrtörténeti húzóerejétől. Írom, amíg bírom, és írja a lejegyző, amíg bírja.

2003. június 14.

Persze a naplóirás túltermelése éppenséggel bizonytalanságra vall. Azért emlékezünk annyit, mert a felejtés nagy paradigmájában vagyunk, annak a védekezésnek a jegyében, amiről Nietzsche kétértelmű röpiratát írta. Az egész Nyugat, legalábbis 1945 óta, pregnánsan felejt, mert emlékei valamiképpen bűnösökké váltak, de itt most nem akarok továbbmenni, se morálteológiai irányba, se a teológia nélküli morál irányába. Mindenki tudja, miről van szó; és nem csupán egyvalaminek (civilizációnk példátlan barbarizálódásának) a felhalmozódásáról. Mindenesetre a napló mint emlékezés - mije? nem válsága, például? - éppen úgy érvényes bizonyos értelemben a természet- és orvostudományokra, mint a társadalomtudományokra. Különösen éles a historizmus válságában megmutatkozó törés e kettő vagy három elválása tekintetében. Ebben a folyamatban beteljesedik Keletnek és Nyugatnak az az eredendő különbsége, hogy a Nyugat fogalomképzése mindig kissé koloniális volt: mindig kellett lennie valami lyen nagyobb totalizáló általánosságnak, amely maga alá gyűri és leigazza a jelenségek nagy sokaságát, így építményszerűséget hozván létre, amelybe egy egyre rémesebb háziúr települt. A Kelet viszont, ha jól érzékelem egyáltalán, a kicsiben mint egyesben pillantja meg, szó szerint láttatja, láthatóvá teszi azt, ami a Nyugat számára utol só pillanatként Platón barlangmozija, végpontként pedig Husserl és az ő fenomeno lógiája. A kicsi látványszerű, a nagy általánosság pedig építményszerű. Az ebből adó gondolkodásbeli, teológiai, logikai stb. különbség világokat állít szembe egymással. Ebből fakad a Nyugat számára a történelem megőrzésében rejlő monumentalitás, nem szólva a logikai rendről, mely különböző alakzatokat ölt magára, mint élet és halál kérdését. (Erre irányul az a mai és termékeny törekvés, amely a Semmivé magasz toszult szabadságtörténetben a Fenséges újraértelmezhetőségét teszi lehetővé. A Fenséges XVIII. századi történetének korunkbeli francia, elsősorban újkanti alapokon történő modernizálása a Nyugat ez idáig egyik legeredetibb kísérlete.) A Kelet számára viszont - s ez a Nyugat szempontjából végzetesen diadalmos - a látás és a látvány az elsődleges, ami kiolthatja a történetiséget, s hatalmi történelem helyett az Orient számára az esztétikai regulát tekinti elsődlegesnek. Az igazságnak két különlegesen meg hasonlott vágyformája ez. Jól látható ez a XX-XXI. század fordulóján, amikor a vizuális világegyetem eluralkodása, a piktogramok, a vizuális kódok, egyszóval a digitális világegyetem, a keleti láthatóság mutatkozik egy hirtelennek látszó fordulattal győztesnek, amely lemond az értelem túlfeszítéséről. Egyébként végső soron ez is *via negativa*: erőteljesen beszélni valamiről, ami nem egzisztál.

Akár innen nézve is beszélhetünk a história mint rossz apa végzetes trónfosztásáról. Arról a megszámlálhatatlanul sok, nagy példányszámban megjelenő *ars me moria*eről, amelyet alig olvas valaki, hogy annál inkább az *ars oblivionis* lovtárába kerüljön (lásd erről Harald Weinrich *Léthé* című könyvét, továbbá mindennapi életünk üdvös és kevésbé üdvös általános vizualizálódását, például a Holocaust-filmek, Auschwitz vizualizálása, amit már ortodox-zsidó szempontból is képtelennek érzek, hiszen „Isten” nyilván negatívan is ábrázolhatatlan).

Mindaz, ami modernizációnak nevezhető, '45 után és még inkább '89 után, nem egyszerűen a '45 utáni korszak hidegháborús időszakának megszakadását követő föleszmélés, hanem az archaikus nyugati történelemnek és minden archaikus forma végső ellehetetlenülésének, az amerikai kultúra (mert bizvást nevezhető ez annak) úgynevezett végső győzelmének látszik, egy egypólusú, amerikanizáló, monokultúrás korszak győzelmének, amit lehet globalizmusnak, *musica mondanának* stb. nevezni, szeretni vagy nem szeretni, édes mindegy. (...) A *pax americanát* (ami a legkevésbé sem *pax*) többnyire *disharmonia terrestris* nek lehet nevezni, amely tehát valami olyan tisztán emberiről rántja le a leplet, amely mögött vagy amelynek színe előtt nincsen semmi és senki. Ennek pártfogói azt mondják, s emellett súlyos érvek szólnak, hogy az ember amennyire szabad lény, annyira transzcendencia nélküli (transzcendentálásra állandóan kész). Látjuk, milyen könnyűszerrel eszkábálható egy finoman mozgatható dichotóm szerkezet. A tiszta modernitás sorsáról van szó. Ezen a ponton maga a dekonstrukció oltja ki magát, hiszen nincs mit leépíteni többé. A bábeli torony mint építmény - mese. A szabadsággal szemben nincsen semmi. A „földi”-vel szemben saját immannenciája van, semmi egyéb. Létrejött a szabadság monokultúrája. Ez az épületszerűségnek radikális sivataggá változása, ami még így is nagyszerű műalkotásokat hoz létre. Gondoljunk azokra, akiket magunk sem posztmodernnek, hanem utol só, nagy késő moderneknek nevezünk, például Beckettre

vagy John Cage-re. Iro nikusan jegyzem meg, hogy posztmodernnek talán még azok sem mondhatók, akik a kiürülés nagy és tulajdonképpen a keleti paradigmát megújító szerzőinek nevezhetők (például ők). Mindenesetre a posztmodernben érdekes visszarettenés tapasztalható a radikális redukcionizmustól. (...)

2003. június 16.

Még mindig a XX. századnál maradva, hogy közelebb kerülünk a XXI.-hez - a XIX. század agóniája ugyanis a XX. század rövid és gyalázatosan ronda vajúadásán át a XXI. század egyelőre értelmezhetetlen születéséhez vezetett.

Hogyan függhet össze a már sokszor felemlgetett historicitás és annak sokszo ros kritikája a radikálisok felől (Marx és Darwin, Nietzsche és Freud, Dosztojevsz kij és a legnagyobb időkritikus-írók, amilyenek Kafka és Musil, Joyce, Proust és az író Kirkegaard), mondjuk, a náci fiatalok, a bolsevik Ifjú Gárdisták, illetve pi tiánerebb változatban az áramvonalas Orbán-féle mozgalmárok történelemfelejté sével, történelmi hazugságaival és mindent relativizáló hamisításaival? A lényeg: a mára létrejött és virulens történelmi relativizmus és a tényekkel, nevekkel(!) szemben beteljesült közömbösség. Az ego nárcisztikus kivetítéstechnikája korunk projekciós jelenidő-diktatúrája. Hogyan jöhetett létre az Idő radikális kritikájá val kapcsolatosan a Tény és a Név közömbös használata? Ez szó szerint a volun tarizmusnak az a súlyos esete, amelyben minden azon a szubjektivizmuson alap szik, hogy minden az Én vagy a csoport közös konstruktumának tekinthető, s ami összerokaszt mindent, ami tudás, mert magát a cserét és a különböződést állan dósítja, semmi egyebet; így kizárólag az analízis *know-how*-ja jön létre az analízis története nélkül. Történet helyett események, a mellérendelés fémesen csillogó fik tiv tere. Ezenkívül konstruktummá emel mindent, amit hihetőnek, vagyis posztmodern tudománynak állít, ami módszeres ténykaleidoszkóppá változtatható.

Ha az eredetet és a folyamatosságot a már elemzett módon teljes mértékben dekonstruáljuk, akkor az Idő helyébe nem valamiféle mélyebb tagolás és változás kérdései lépnek, hanem a magyarázat széttűződik, az értelem pedig hiú történe lemcsinálássá változik. Az Idő így valóban pusztán a szubjektív marketing játéka. Olyan játék, amelyben ismét a darwini harc és játszma lép elénk. A történelem egészében nem ítéhető meg morálisan, de morálisan megítélhető események lehetségesek benne, különösen azok, amelyekben én magam benne va gyok. A történelem belülről ítéhető meg. A történelem, amelyben én magam ben ne vagyok, részesedés és nem birtoklás. Az persze újabb darwini kérdés, hogy ki birtokolja majd utólagosan a fölényt. De ezt nem írta bele Darwin, mint ahogyan a Gulágot sem írta bele Marx *A tőkébe*. Ezek azok a bizonyos külső marketing-já tékok, amelyek reménytelenül szubjektivisztikussá züllesztik a történelmet vagy az időt és a gondolkodást (például *pax sovieticus* vagy *pax americana*); hiszen a cso port erőfölénye lényegében úgy működik már, mint az ego törekvése az erőfölény re; mintha birtokháborúnak látszana az egész. De ez nem egy archaikus világ szer kezete, hanem egy primitív káosz önarcképe. Létrejön ily módon egyfajta ahistori kus historizálás és cinkosság az egyik oldalon, a másik oldalon pedig a múlt rend szerből szokásos utólagos beleírások, kinek ki volt a saját *komonistája*, spiclije, úgy nőke és feljelentője. Sőt még az is, utólag, hogy ki kinek a zsidója, ki kinek az Igaz Embere. Mindez végül Marx és Nietzsche morálkritikáját nagyon is indokoltta te szi; a posztmodern történelemellenességét viszont semmire se kötelező amorális blöffé. (...)

BOGDÁN JÁNOS (1963-1999)

Pedagógus, a pécsi Gandhi Gimnázium
alapító igazgatója.
1997-től haláláig az alapítványi Roma Program
kurátora.

BOGDÁN JÁNOS

KIK PÓLYA ZOLTÁN SZÖVETSÉGESEI?

Ha valaki venné magának a fáradságot s az elmúlt negyven év romákkal kapcsos latos állami és pártokumentumait végig elemezné, láthatná, hogy az üdvözülést szolgáló programokban az iskolának kulcsszerepet tulajdonítanak. A gyermekekkel érdemes foglalkozni. Az iskola a csodaszer.

Pedagógus lévén akár hízelgő is lehetne ez az álláspont számomra. Tudjuk azonban, hogy társadalmi problémákat megoldani az iskola révén - hiú ábránd. Sőt, a társadalmi problémák megoldása nélkül az iskolai problémák sem oldódnak meg.

Mindemellett hamar rá kellett jönnöm, hogy ez az álláspont egyben a szülők, felnőttek „leírását” is jelenti. Kultúrájuk, hagyományaik, akarataik semmibevevéte lét. Az állam, a párt, az iskola tudja, hogy mit kell tenni a gyermekekkel, a szülők nem.

1995 őszén-telén az alig elindult Gandhi Gimnázium felvételi vizsgáján két cse nyétei gyermek is felvételizett. Elért eredményeik alapján a felvételizők utolsó tizedében helyezkedtek el.

A csenyétei diákokat az iskola vezetője kísérte, s meghívására, valamint budapesti barátaink biztatására két kollégámmal 1996 áprilisában meglátogattuk iskolájukat. Olyan pedagógusokhoz mentünk, akikkel ismeretlenül s látatlanul összefűzött valamiféle szolidaritás, s akiknek elbizakodottságunkban tanácsot kívántunk adni. Tudtam, hogy nem lesz könnyű, az iskola veszélyes terep.

Csenyéte néhány utcáját járva Csongor Anna cigányosztályokról szóló tanulmányának mondatai jártak a fejemben. „Nem kétséges, hogy a világ errefelé (csak errefelé?) a szétesés felé tart. Nagyobb, majd egyre kisebb világokra esik szét, amelyek fizikai átjárhatósága is kétséges lesz.”* A „nyilvánvaló hanyagolás, megfosztás, kisémmizés”** itt nem az iskolára, hanem elsősorban a falura igaz.

* Csongor Anna: *Szegregáció az általános iskolában. Cigány osztályok Magyarországon.*

Oktatáskutató Intézet, Budapest, 1991.

** Uo. (A szerk.)

Gyakori tapasztalatom azokról az alkalmakról, ahol roma gyermekeket tanító pedagógusok találkoznak roma vezetőkkel, időnként oktatási szakértőkkel, hogy bár láthatólag élénk vita - olykor veszekedés - folyik, a felek tulajdonképpen nem is egymáshoz beszélnek. A roma vezetők életük sikertelenségét kérik számon az iskolán, s azon életstratégiájuk kudarcát, mely szerint, ha nekik nem is sikerült, de gyermekeiknek már jobb lesz. Persze, nem lesz jobb, mitől is lenne.

A pedagógusok az elégedetlenségre sértődöttek és felháborodottan reagálnak, hisz „még ez is”. Szintén egy szebb jövőképet dédelgetve, általában egy nagyobb város értelmiségi-egyetemi légkörében nevelkedve mennek falura „szolgálni”, ahol kulturális elszigeteltség, az urbánus infrastruktúra és a megbecsülés hiánya fogadja őket. Ráadásul jönnek a cigány gyermekek, cigány osztályban, kiegészítő osztályban, vagy csak úgy, s bár ők hajlandók voltak foglalkozni velük, még ezért sem éri őket hála.

A saját „igazság” kimondásának szenvedélye, a pedagógusok társadalmi, s a szülők iskolai megbecsülésének hiánya nem termékeny állapot.

A csenyétei szülők számára a mindennapokban nem az iskola a központi kérdés. Amúgy, ha szólhatnának, egy „rendes”, „konzervatív” iskolát szeretnének. Osztályokkal, osztálynaplókkal, tanórákkal, feszített tananyaggal. Elsőként azt javasoltuk Pólya Zoltánéknak, hogy fogadják el ezt a kérést, ily módon legyen az iskola a szülőké. Hogy a szülők nem jót akarnak, hiszen a magyar oktatási rendszer intézményei nem jók? Hogy egész Magyarországon nehéz olyan iskolát találni a hagyományos módszerekkel dolgozók közül, ahol a diák jó teljesítményeket nyújt, s jól is érzi magát? Lehet. De biztos, hogy pedagógus és szülő kapcsolata, partnersége nélkül nem lehet sikereket elérni. Meddig becsüli az a gyermek az iskolát, akinek a szülei nem becsülik azt? S miért becsülné a szülő egy olyan intézményt, ahol a számára legfontosabb - a gyermeke jövője - formálódik, s nem hallgatják meg? A szülő, természetesen és magától értődően, gyermekét elsősorban biztonságban szeretné tudni. Biztonságban a gyermekére leselkedő, a világból érkező fizikai, szellemi és anyagi veszélyekkel szemben. Az iskolától is ezt várja el. Ha ezt az iskola jól csinálja - a fent említett, az elutasításból eredő közönyhöz hasonlóan -, ha teheti, nem érdeklődik az iskola iránt. A középosztálybéli szülők sem. Nagyobb részük egyfajta kötelességérzetből megy el a szülői értekezletekre is, bár általában feleslegesnek tartják. Meg akkor, ha baj van. S ez így van jól. Vagy inkább: ez így is jól van.

Az előbb említett biztonságérzethez tartozik, hogy a szülők tudhassák, hogy az adott iskolában megszerezhető tudással máshol is megállják helyüket gyermekeik. A csenyétei iskola esetében elsősorban a baktakéki általános iskolában, a környező városok szakmunkásképzőiben, szakközépiskoláiban, gimnáziumaiban. Ez azt a követelményt állítja minden oktatási intézmény elé, hogy valamilyen mértékig konform legyen a többi oktatási intézményhez. Második javaslatunk így az volt, érdemes az iskola másságát, alternatívását úgy korlátozni, hogy az ne veszélyeztesse a fenti követelményt.

Harmadik javaslatunk a tananyaggal volt kapcsolatos, s tulajdonképpen az el sőhöz is tartozik. Fontos lenne bevinni az iskolába a szülők etnikus kultúráját. Gyakran hallhatóak azok az ellenérvek, melyek szerint ez már csak nyomokban található meg, a szülők maguk sem akarják, vagy ezzel szemben kell hatékony oktatást biztosítani. Ezek az ellenvetések részben helytállóak. Mi lehet azonban egy iskola szerepe, ha nem éppen az, hogy ráébressze a szülőket arra, hogy amijük van, az érték? Ennek révén állhat helyre önbecslésük. Az iskola visszahat a gyermek, a család önértékelésére. A cigányok nem egyszerűen szegények. A cigány kultúra nem azonos a szegénykultúrával. A magyarországi romák nem csupán hiányokkal jellemezhetők. Így nem egyszerűen abnormalisak.

Olyan országban élünk, ahol a többségi társadalom túlnyomó része szinte mit sem tud félmilliónyinál nagyobb kisebbségéről. A gyermekkorban elsajátítható előítéleteken, sztereotípiákon kívül nem feltétlenül kell, hogy érjen bárkit bármi információ. Hogy nem lehet általában cigányokról beszélni, újra és újra meglepetést kelt.

De nemcsak az etnikus kultúra mássága alapján nem lehet univerzális monda tokat alkalmazni a romák kapcsán. Az adott településhez, a modernizációhoz, a munkához jutáshoz való viszony alapján is sokszáféle közösségről beszélhetünk.

Addig, amíg a romákat általában jellemző kijelentések önmagukat beteljesítő jóslatként igazak nem lesznek. Amíg a nyomor homogenizáló hatása az abnormalitást nem teszi a legfőbb jellemzővé.

Fél évvel csenyétei látogatásunk után részt vettem Szófiában egy olyan konferecián, ahol kilenc ország roma értelmiségije, politikusi találkoztak. A találkozó sztárvendégei a Magyarországról érkezett társaság tagjai lettek Kozma Blanka két mondásának köszönhetően. „Kedves Barátaim! Csak magatokra számíthatok!” - kezdte előadását, s dübörgő taps fogadta. Az elhagyatottság és keserű, dacos megállapításának bátor, tettekre buzdító kijelentése akkor, ott lelkesedést váltott ki. Mindenesetre számomra azóta is ez lett a legfontosabb mondat.

Nem tudom, hányan gondoltak arra, hogy ha Blanka mondata igaz, az mekkora baj. Vajon, ha a csenyéteiek csak magukra számíthatnak, mi történik? Vajon, ha a roma értelmiségiek csak magukban bízhatnak, mi történik? Vajon, ha igaz Blanka állítása, mit kell tennünk?

In: *Csenyéte - antológia*. Csenyéte-Budapest-Pécs, 2002,
Gandhi Közalapítványi Gimnázium és Kollégium

FORGÁCS PÁL
(1923-1996)

Szakszervezeti vezető,
a TDDSZ és a LIGA szakszervezetek alapító elnöke,
a Soros Alapítvány legelső titkára.

FORGÁCS PÁL
ELNÖKI MEGNYITÓJA A TDDSZ
1988 MÁJUSI ALAKULÓ ÜLÉSÉN

Tisztelt Alakuló Gyűlés, igen tisztelt Vendégeink, kedves Barátaim!

Olyan eseményre jöttünk össze, amelyhez hasonlóra évtizedek óta nem volt példa a nagy múltú magyar szakszervezeti mozgalom évszázados történetében.

Szakszervezetet fogunk alakítani. Szakszervezet: ez a szó megkopott az utóbbi néhány évtizedben. Ahogy mondani szokás: „csak a legöregebb emberek emlékeznek rá”, milyen is egy valódi, alulról épülő, érdekeket védő, demokratikus szakszervezet.

Jómagam - 18 évesen - 1941-ben vettem részt először egy munkásszakszervezet szervezésében.

Életem nagy elégtételének érzem, hogy most, valamicskével idősebben, újra egy új szakszervezet alapításának örömteli, boldogító, reményekkel teljes munkájában vehetek részt.

Milyen szakszervezetet szeretnénk alapítani? Olyan szakszervezetet, amely fölött senkinek nem kell gyámkodnia, amely számit a dogmákkal és a merev, hierarchikus felépítéssel, amelynek nincsenek az érdekvédelemmel ellentétes feladatai, amelyben a tagság a maga érdekeit demokratikus módon, korlátozás nélkül érvényre juttathatja.

A most megalakuló szakszervezet a legnemesebb hagyományokhoz visszanyúlva nem csupán saját tagságának érdekeit kell képviselje és védelmezze, hanem küzdenie kell a társadalmi igazság érvényesítéséért, a hagyományos szolidaritás erősítéséért.

A Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezete akkor alakul meg, amikor szerte a világon a szakszervezetek egy történelmi esemény 40. évfordulóját ünneplik: 1948 júniusában San Franciscóban a Nemzetközi Munkaügyi Konferencia elfogadta a szabad egyesülésről és a szervezkedési jog védelméről szóló egyezményt, amelyet a Magyar Népköztársaság is becikkelyezett. Ez az egyezmény, amely a szakszervezetek évszázados harcának eredményeként jött létre, első ízben rögzítette, hogy „A dolgozóknak minden megkülönböztetés nélkül joguk van rá, hogy előzetes engedélyezés nélkül megalakítsák saját szervezetüket, és csupán a szervezet szabályainak vessék alá magukat, hogy megalkossák alapszabályaikat és megválasszák képviselőiket. A hatóságoknak tartózkodniuk kell minden beavatkozástól, amely gátolná a jog törvényes érvényesítését.” Ugyanezeket az alapelveket rögzíti a Szakszervezeti Szabadságjogokról szóló Egyetemes Deklaráció, amelynek kidolgozásában magam is részt vettem, és amelyet tíz évvel ezelőtt egyhangúan fogadott el a IX. Szakszervezeti Világkongresszus.

E jogainkkal élve alakítjuk meg ma új, demokratikus szakszervezetünket. A jelenlévő illusztris résztvevőket nyilván nem kell figyelmeztetnem, hogy a gyűlés során - demokratikus jogaikkal élve - tartsák tiszteletben a többiek demokratikus jogait is, és gyakorolják az egyik legszebb demokratikus erényt: a más véleményét megillető toleranciát.

Ebben a szellemben nyitom meg alakuló gyűlésünket.

FORGÁCS PÁL
MEGNYITÓJA A LIGA SZAKSZERVEZETEK HARMADIK,
1993 JANUÁRI KÜLDÖTTGYŰLÉSÉN:

A KÜLDÖTTGYŰLÉS ELÉ

Négy év

Négyéves a LIGA. Megalakulása minden volt, csak nem formális, hivatalos. Egy baráti lakáson született meg az első öt fiatal, függetlenszakszervezetügyvivőinek bizarr ötlete: létre kellene hozni maguk fölé valami közös „ernyőt”. Néhány nappal a TDDSZ első küldöttgyűlése után történt ez, az ottani siker lelkes hangulatában. Az akkor már több mint fél éve sikeresen működő első független szakszervezet első küldöttgyűlése komoly esemény lett, éjjel-nappal társadalmi munkában szerkesztettek, dekoráltak, szereltek, tolmácsoltak a szakszervezet aktivistái; rajtuk volt az ország szeme, sőt mondhatnám, a világ szeme is: tudósítók érkeztek külföldről, hogy hírt adjanak az eseményről. Akkor még nem tudtuk, hogy a pártalám hamarosan összeomlik, de éreztük, hogy egy másmilyen, demokratikus Magyarországot készítünk elő. Azóta sok minden történt, mindnyájan ismerjük a fejleményeket, az újszülött demokrácia eufóriáját, majd a sokunk lelkét megtipró, kegyes csalódást. Merthogy miféle demokrácia az, amelyet rettegve kell féltetni a diktatatorikus hajlamú szélsőségektől? Miféle demokrácia az, ahol a nép nem boldog, ahol az emberek létbiztonság-érzete megintog, ahol sokaknak ismét félniük kell a hatalomtól és ahol a kapitalizmus legigazságtalanabb, latin-amerikai típusú formája születik, keskeny, dúsgazdag réteggel és egyre szélesebb szegényedő tömeggel?

Önbizalom

Mégis, most a LIGA harmadik küldöttgyűlésén - minden csalódottság ellenére is - van okunk az önbizalomra. Ha létezik ebben a sok szempontból elfuserált demokráciában az önszerveződésnek hiteles, alulról növekvő produktuma, úgy a mi szakszervezeteink azok. Már fogantatásuk is demokratikus volt; kezdve az első független szakszervezettől, amely egyetlen magból, egyetlen munkahely sponzártán kezdeményezéséből nőtt nagygyá. Ma is demokratikusan születnek döntéseink. Nőtt a LIGA presztízse. Ma már a szakszervezeteinkről megjelenő cikkek, rádió- és tévéadások hangneme erősen a javunkra változott; a szakszervezeteknek és erőnek kijáró elismerést, tekintélyt tükrözi. S ez a LIGA kitűnő aktivistáinak és döntően megjavult sajtómunkájának köszönhető; embereink ma is fáradhatatlanul, a hajdani lelkesedéssel szerveznek és tárgyalnak, lenn a munkahelyeken éppúgy, mint fönt az Érdkegyeztető T(anács) tárgyalóasztalánál.

A belharc megszüntetéséről

A LIGA tekintélyének megnövekedését szolgálja egy újkeletű fejlemény: a szakszervezeti belharc megszűnőben van, az eddig főleg egymással csatázó szövetségek a legfontosabb kérdésekben megegyeztek, illetve egyeztetik álláspontjukat.

Ezzel kapcsolatban három dologra szeretném felhívni a figyelmet: Az egyik: tudom, sokaknak vannak vegyes érzelmeik ebben az ügyben. Nekem magamnak is. De ez nem érzelmeik kérdése, nem is a régi vagy újabb sérelmeké, se azé a tényé, hogy mi lényegében épp az állampárti szakszervezetek ellenében jötünk létre. Ez nem érzelmeik kérdése, hanem reálpolitika. Ha a veszély, a közös veszély nagyobb az ellentéteknél, ha egyes hatalmi tényezők szívesen eltakarítanák az útból az összes szakszervezetet, mint holmi kellemetlen adalékot, akkor össze kell fogni. A legutóbbi ÉT-n, a Kupa Mihállyal elért eredmények is mutatják: a felvilágosultabb kormánytényezők respektálják az egységesen föllépő munkavállalói érdekképviseleteket.

A második: ezt az összefogást a társadalom díjazza. Minden belharc, minden „kisgazdásodás” ellenszenvet kelt, és pedig az összes fél iránt, függetlenül attól, kinek van igaza.

A harmadik: ne feledjük, hogy az együttműködés megszületése döntően a LIGA érdeme. Bennünket igazol, hogy az MSZOSZ vezetői, ha késve is, de elfogadták három éve tett javaslatunkat, amelynek visszautasítása miatt a Kerekasztal felborult. A LIGA nélkül sose került volna sor a régi szakszervezetek modernizálására: ezt ma már az MSZOSZ-nek azok a vezetői is látják, akik négy éve tűzzel-vassal küzdöttek ellenünk, rágalmaztak és denúciáltak. Ma már tudják: nélkülünk nem újultak volna meg. Hiszen ők az egypártrendszer kiszolgálására jöttek létre annak idején, mi pedig eleve a jogállamra szabtuk magunkat, még annak megszületése előtt.

Sokszínűség, erkölcsi tisztaság

Mielőtt a jogos önbizalom önhiúsággá fajulna, hadd hívjam föl a figyelmet két olyan dologra, amelynek megőrzése nélkül a LIGA elveszti pozitív jellegét és létjogosultságát.

Az egyik a világnézeti sokszínűség. Mindeközéig többnyire kiválóan tudtak szervezeteinkben együtt dolgozni a különböző pártállású, világnézetű emberek, akiket összekötött a szakszervezeti eszmébe vetett hit. Ha napjaink súlyos megosztottsága közénk is behatol, akkor szakszervezeteink nem lesznek többé a demokrácia iskolái, mint eddig.

Ha egyetlen, kötelező világnézet válna uralkodóvá sorainkban, akkor miben különböznénk azoktól, akikről kezdettől meg akarjuk különböztetni magunkat? Arról a jelenségről beszélek, amelyet röviden „szotosodásnak” szokás nevezni. És ide vág az a másik jelenség is, amelyről szeretnék óva inteni mindenkit. Soha küszködtünk hajdan infrastruktúra nélkül, kezdetleges körülmények között, s magam is sok mindent megtettem azért, hogy nemzetközi kapcsolataink révén kiszabaduljunk ebből a helyzetből. Ma már jó körülmények között folyik a munka, de ennek is megvannak a veszélyei. A „szotosodás” riasztó és ellenszenves jelenléte tartson vissza mindenkit attól, hogy létrejöjjön sorainkban egy funkcionárius réteg, hogy elszakadjunk azoktól, akikért vagyunk: tagjainktól. Az anyagi érzéknek nincs és nem is lehet más célja, mint tagjaink érdeke, a szolgáltató funkciók ellátása.

Ne feledjük: a mi legfőbb tökének a tiszta múltunk, a lelkesedésünk és az erkölcsi tisztaságunk. Csak ezek megőrzésével maradhatunk hűek önmagunkhoz.

KALMÁR BÉLA BÚCSÚSZAVAI FORGÁCS PÁL TEMETÉSÉN

Sokfelé megfordultál a világban, sokféle élmény és feladat részese voltál. Azt mondtad egyszer, hogy álmaidban legtöbbször és legélelénkebben mégis a Dunán látod magadat. Ülsz a barátáiddal az evezős nyolcasban, egy ritmusra húzol a társakkal, érzed, hogy minden porcikád dolgozik, megtelik a tüdőd a friss folyami levegővel, rebben a szél, jóleső peremmel hűsíti arcodat. Kívánhatnák-e Neked most mást, mint vízre szállásokat párás hajnalokon, sok szigetcsúcs-kerülést az égi vizeken? Jó evezést a messzi folyókon, Pali!

KARDOS LÁSZLÓ (1948-1999)

Jogász, szociológus,
a Szegényeket Támogató Alap (SZETA)

egyik alapító önkéntese.
1984-től a Soros Alapítvány titkára,
majd 1990-től 1994-ig igazgatója.

KARDOS LÁSZLÓ

SZETA

(Részletek)

Szép, tiszta és suta történet. Helyenként humoros, néha kicsit szomorú. Min dent egybevetve: bájos. Tucatnyi ágrólszakadt szervezetet alapít, hogy segítse a szegényeket, pénzt, ruhát, iskolaszert, gyerekjátékot, könyvet gyűjtsön nekik, el rendezze ügyeiket a hivatali útvesztőkben, ingyen ügyvédet kerítsen, ha arra van szükség. Egyszerű, szokványos karitás, szabad polgári társadalmakban mindennapos jelenség.

De a história ideje és helye 1979, Magyarország. Szervezetet alapítani tilos, mert a hatalom paranoiás, és nem engedi. Szegények pedig nincsenek, mert létük a ha talom ideológiájával összeegyeztethetetlen. „A Magyarországon állomásozó szegények nem magyarok” - írta később Petri György.

A társadalom túlnyomó többsége belesüppedt a kádári korszak langyos öröklé tébe, él, túlél, ki, ahogy tud. Az akkori norma szerinti komoly, józan, megállapodott emberek szemében a SZETA-alapítók marginális figurák, flúgosok, balekok, sikertelenek. Le voltunk sajnálva.

Közösségünknek karizmatikus vezetői voltak: Kemény István és Solt Ottilia. A Szetát Solt Ottilia találta ki, de a történet Kemény Istvánnal kezdődik. A SZETA alapítók többsége a szociológus Kemény tanítványa volt, akik részt vettek az általa irányított szegény- és cigányvizsgálatokban 1969-72-ben. Persze minden előzménynek van előzménye. Néhány évtizedig nem volt szociológia, be volt tiltva, burzsoá áltudománynak minősült, amelynek művelése fölösleges és veszélyes. Való igaz, hogy a szociológia mindig magában hordozza a társadalomkritikát vagy legalábbis annak lehetőségét. Az ötvenes években egyszerűen eltörölték.

A hatvanas években komplikáltabb utat választottak: hatalmi szóval életre hív ták, létesítettek egy darab szociológiai intézményt, és vezetőjévé kinevezték Rákos Máttyás utolsó miniszterelnökét, Hegedűs Andrást. Ezután már nem volt meg állás. Hiába az óvatos hatalmi manőverezés, a szellemet már kiengedték a palackból. Reformok és ellenreformok sodrában sorra alakultak a szociológia műhelyei, ahol a rendszer apológiai és ügyeskedő karrieristák mellett a szociológia igazi művelői is megjelentek. Mindenekelőtt Kemény István, akinek vizsgálatai nyomán a társadalom szerkezete és az azt formáló társadalmi folyamatok tisztán, világosan kirajzolódtak. Szelleme a legtermészetesebb módon összekapcsolta a tudományos igényességet és a valóság apró rezdüléseire is érzékeny emberi figyelmet. Amit írt és mondott, üdítően hiteles volt, mentes az ideológiai maszatolástól, a megalkuvó mellébeszéléstől. (...) Kemény még befejezhette a kutatásokat időszaki szerződésekkel, de a kutatást lezáró tanulmányokat már gondosan páncélszekrénybe zárták, nem hozták nyilvánosságra. Munkatársai néha munkához, kutatási lehetőséghez jutottak („a törvény mindig fölfeslik valahol”), hónapról hónapra kellett szolidáris és jóindulatú kollégáktól megbízásokat kérni. Az is előfordult, hogy álnéven dolgoztunk, az is, hogy a vizsgálatnak volt álneve, azaz a hivatalos cím és a kutatás valódi tárgya nem fedték egymást. Ezért mondom, hogy 1979-ben tucatnyi ágrólszakadt alapította a SZETA-t. Volt köztünk, aki már nem kapott állást (Solt Ottilia, Nagy András, Lengyel Gabi), voltak, akik nem konfliktusok nélkül, de kutatóintézetben maradhattak, volt saját egyházából kiebudalt lelkész (Iványi Gábor), szakmailag mindenképp a margón voltunk.

És nyakunkon a rendőrség. Nem úgy kell elképzelni, hogy ez mindennapos gondunk lett volna. Tudtuk, hogy figyelnek, de nem tudtuk, hogy személy szerint kik. És olyan nagyon nem is akartuk tudni. Nem akartunk energiát fordítani arra, hogy kiderítsük a besúgók, rendőrségi hírvivők kilétét. Miért jó az nekünk, ha eluralkodik köztünk a gyanakvás, miért legyünk partnerek egy olyan játszmában, amit nem mi találtunk ki. Persze voltak konspirációra hajlamosabbak köztünk, és olyanok, akik idegenkedtek ettől. És persze voltak helyzetek, amikor nem lehetett tudomást venni a rendőrség irántunk tanúsított érdeklődéséről. Akkoriban már az is feltűnést keltett, ha idegenek jelentek meg egy faluban. Nemcsak az unatkozó, kapu előtt üldögélő nénikék, hanem a helyi hatalmasságok számára is. A községi rendőrök rendszeresen igazoltattak, tüzetesen vizsgálták „megbízólevél” feliratú papírjainkat, bekísértek beszélgetésre az őrszobára, majd fejcsóválva elengedtek. Havas Gábor például egy egész éjszakát töltött egy baranyai falu fogdájában, mert a helyi

rendőr egyszerűen gyanús idegennek minősítette. A SZETA-ala pító nyolcak pedig rendőri figyelmeztetést kaptak, és pénzbüntetést fizettek illegális szervezkedésért. A manapság előkerülő III/III-as iratokban is nyomát leljük ezeknek az akcióknak, megfigyeléseknek. Két jelentés is szól arról, hogy Solt Ottilia, Havas Gábor és Kőszeg Ferenc Ózdon „szociológiai” felmérést végeztek. Az idézőjel rendőrségi minősítés. Az első jelentés záradéka szerint a városi hatóságok „akadályozó, korlátozó intézkedéseket tesznek, folyamatosan koordinálva a BM III/III. Csoport főnökséggel”. A második jelentés az utasítás végrehajtásáról szól, szerzője egy ezredes, címzettje a miniszterhelyettes elvtárs, tehát ezen a szinten döntöttek arról, hogy valami módon közbe kell avatkozni. A jelentés megállapítja, hogy „nevezettek ózdi tevékenységéhez az engedélyt Havas Gábor hivatalos megbízása biztosította, a Művelődéskutató Intézet megbízása alapján Havas a felelős az »Elcigányosodó kistelepülések« című kutatási témakörnek, és jogában áll a munkába bárkit bevonni”. A legalitás tehát sajnálatosan megállapítást nyert, de ha egyszer beindul az „intézkedélyesség”, a szervezetek ez nem tántorítja el, igaz, maguk is csak fél sikerről számolnak be: „Nevezettek ózdi útjáról a BM III/III. Csoportfőnökség leutazásukat követően értesült. Miután nem volt lehetőségük annak megakadályozására, megszervezték - a megyei állambiztonsági szervvel közösen - hálózati ellenőrzésüket. Mozgásukat, tevékenységüket, kapcsolatépítési törekvéseiket befolyásolni tudták.” Hogy ez magyarul és ténylegesen mit jelent - ki tudja. Talán elfordították az útjelző táblákat, műcigányokat küldtek az útjukba, vagy csupán fontoskodtak létüket igazolandó.

Az én helyzetem kezdettől különös volt. Nemcsak hogy állásban voltam, de ráadásul a Munkaügyi Minisztérium Szociálpolitikai Főosztályán dolgoztam. Ezt a részleget 1972-ben hozták létre, az új gazdasági mechanizmus egyik reformlépéseként, arra készülve, hogy a piacibbá váló körülmények között erősödni fog az állami szociális tevékenység. Addig a szociálpolitika intézményesen nem létezett az államapparátusban, akkor hirtelen felbukkant, és azt is tervbe vették, hogy az lesz a majdani szociális vagy népjóléti minisztérium magja. De mire a nehézkes állami szervezet létrehozta a főosztályt, az új gazdasági mechanizmus megbukott vezetőivel együtt, Nyers Rezsőt, Fock Jenőt, Fehér Lajost leváltották, Biszku Béla és emberei kerültek előtérbe. A szociálpolitikai főosztály maradt, és valódi funkció nélkül vegetált még tíz évig. Az egész Keménnyel is megbeszélte elképzelését, hogy én erre a helyre bekerülve nyomom követem, netán befolyásolom is a szociálpolitikai reformokat, értelmét veszítette. Nem voltak szociálpolitikai reformok. És nem lett sem népjóléti, sem szociális minisztérium.

A lázas hivatali semmittevés leginkább zagyva nyelvű koncepciók gyártásában és értekezletekben merült ki. Kézenfekvő volt, hogy a mindenkor hivatalokban özönlő beadványoknak én legyek az ügyintézője, mert ezt az „alja munkát” a törekvő hivatalnok nem szereti, én viszont az adott körülmények között ezt találtam a leghasznosabb időöltésnek. A helyi szociális ügyintézőknek, tanácsvezetőknek írott leveleimben a „kérem, szíveskedjen megvizsgálni annak lehetőségét, hogy...” formulával segélyek, támogatások, társadalombiztosítási ellátások százait juttattam a kérelmezőknek, kihasználva a minisztériumi pecsét mérsékelt mértékű erejét. Nem volt alkotó tevékenység, gondos mérlegelést sem kívánt, úgy voltam vele, hogy aki segélykérő levelet ír, az bizonyára szükségét szenved.

A SZETA megalakulásával ügyfélköröm kibővült. A SZETA-aktivisták számszerűen hozták-küldték a kérelmeket elsősorban szociológiai munkájuk helyszínéről. Később már az ország legkülönbözőbb településeiről érkeztek a segítséget kérő levelek. Az előttem heverő pénzes postautalványokon Kunhegyes, Tiszakécske, Mezőrengény, Lucfalva, Győrtelek, Horka, Nógrádmegyer, Alsószolca, a szegedi börtön, Nyírlugas, Szatmárcseke, Tata, Turistvándi, Tiszaberek, Ercsi, Nyírcsaholy, Budapest szerepel többek között címezésként, a feladó pedig váltakozva a SZETA, valamilyen SZETA-aktivista, egy idő után pedig álnevek, amikor kiderült, hogy néhány támogatottat zaklattak, mert kapcsolatban állt a SZETÁ-val. (...) Ami a szegények leveleit illeti, bizony azok formailag nem voltak tökéletesek. De jellemző Solt Ottilia és a SZETA ismertségére, hogy a legképtelenebb címzésűek is eljutottak hozzá, így például akadt Soltész Offéliának írott levél is, amelyet éppúgy megkapott, mint a Solt Attilának vagy Ollicsának szólót, mivel a SZETA szó szerepelt rajta. A ma is meglévő több száz levélből egy tanulságos könyv lenne összeválogatható. Egyszerre derűs és lehangoló olvasmány, és persze nagyon tanulságos. A nyomorba hajló szegénység reménytelenül ismétlődő változatai betegség, alkoholizmussal, pénznélküliséggel, deprimáló tárgyi világgal. És a könyörgés kultúrája, az íráshoz nem szokott nekiveselkedése, elképesztő nyelvi lelemények és esetlenségek kimeríthetetlen tárháza ez a levélhalmaz.

A SZETA szociológusai leggyakrabban szegény- és cigánytelepeken fordultak meg, de nem csak ott. Változatosak voltak társadalomkutató munkánk színhelyei, fővárosi és vidéki nagyvállalatoknál, helyi tanácsoknál, falusi iskolákban és egyetemeken, mezőgazdasági térségeknél, a legkülönbözőbb

társadalmi helyzetű emberekkel interjúztunk. A szétások tehát nem zárt világban éltek, nem voltunk mániákusok, és a társadalom peremén járva nem kényszerképzeltük, hogy az maga a társadalom. Ilyesféle szellemi eltévelyedést nemcsak a hatalom tulajdonított nekünk, hanem az értelmiség egy része is, amely a maga számára próbálta racionalizálni, hogy miért nem közösködik velünk, miért tart tőlünk távolságot.

A mondottakból talán érzékelhető, hogy a SZETA megalakulása szervesen következett abból a szociológiai munkából, amit Keménnyel elkezdtünk, és emigrálása után nélküle, de közösségként tovább létezve folytattunk.

Az első megbeszélés 1979 novemberében volt Solt Ottilia lakásán. Ő maga két személyhez kapcsolta későbbi visszaemlékezésében az ötlet megszületését. Egy tripoliszi asszonyhoz és Iványi Gáborhoz. Az előbbi egy szomszédja problémájával kereste meg őt, hosszú betegség után táppénzt már nem kapott, rokkantnyugdíjat még nem, a családnak nem volt megélhetése. Erre a tipikus helyzetre kereste Ottilia a megoldást, amikor felöltött benne, hogy az alkalmi segítségnyújtást rendszerezzé kellene tenni, és valamilyen szervezeti keretet kellene adni ennek a dolognak. Iványi Gábor már említett levele, amelyben beszámolt arról, hogy a Pestkörnyéki Metodista Egyházközség fiataljai elhatározták a szegények megsegítését, tovább érlelték az elhatározást. (...) Ez a novemberi megbeszélés tekinthető a SZETA alakuló ülésének, és a munka elég gyorsan megkezdődött, hiszen a „SZE Könyv T” feliratú iskolai füzetben (90 fillér) az első dátum 1979. december 5. Az első alkalom, amikor összejöttünk, hogy döntsünk az összegyűjtött pénz szétosztásáról.

A „Felhívás Szegények Támogatására” csak a következő év tavaszán íródott, közzétettük a *Naplóban*, sokszorosítottuk, és több száz példányban jutott el barátokhoz, ismerősökhöz, de terjedt más csatornákon is, és rövid idő alatt ismert lett értelmiségi körökben.

Az említett első alkalommal 8940 forint volt a befolyt adomány a kézzel írott jegyzőkönyv szerint, amely tételesen tartalmazta, hogy ki mennyit gyűjtött, és melyik család mennyit kap, és azt is, hogy a szóban forgó szegény család melyikünk kapcsolata. A jegyzőkönyv alján két aláírás, majd „ellenőrizte: Iványi Gábor”. 6900 forint került szétosztásra, a maradék 2040-ről a következő, januári ülésen döntöttünk. Ahogy a felhívásban is közzétettük: „megbeszéléseinket minden hónap harmadik keddjén tartjuk Lengyel Gabriellánál”. Címe pedig olvasható volt a felhívást aláíró másik hét személyével együtt, merthogy nyolcan - Havas Gábor, Iványi Gábor, Lengyel Gabriella, Matolay Magdolna, Nagy Bálint, Pik Katalin, Solt Ottilia és Nagy András - jegyezték a felhívást címmel, telefonnal, ami merőben szokatlan eljárás volt, és jelezte, hogy a SZETA nyilvánosan és minden értelemben nyitottan kíván működni. (...) A pénzért, egyéb adományért, ügyvédi segítségért személyesen megkeresettek reakciója igen változatos volt. Csodálkozás, idegenkedés, zavarodottság a képte lennek tűnő ötletet hallva, ellenséges elutasítás, mérsékelt szimpátia, teljes azonosulás az ügygel - mindegyikre akadt példa. Engem személy szerint a racionális érveken alapuló elhárítás bosszantott, mert csak a gyávaság és kényelmesség leleplezését láttam benne. Ilyen volt a valóban csekély összegre történő hivatkozás, aminek a képtelensége könnyen belátható, hiszen ezen az alapon minden segítségnyújtás hiábavalósága kimutatható. A „hálót adj, ne halat” örökzöld baromsága a minden kori gazdagok és jólétben élők intellektuális kibúvója a szolidaritás gesztusai alól. Annyi bizonyos, hogy kitartást és szívósságot igényelt a szétadás, a minden látványosságot nélkülöző hétköznapi munka is, és az a törekvésünk, hogy a társadalom mi érdeklődést felkeltsük és ébren tartsuk. Ez utóbbi jegyében több művészeti akció kapcsolódott a SZETA történetéhez. Kocsis Zoltán hangversenyét Malina János zenetörténeti előadásával párosítva 1980 szeptemberében a rendőrség megakadályozta, a tervezett helyszín környékét megszállták, a bejáratot lezárták, és a szép számban összegyűlt tömeget hazaküldték. A jótékonyági koncert elmaradt.

Szűkebb körben ugyan, de sor kerülhetett Eörsi István, Dalos György és Konrád György felolvasóestjeire. Az alkalmankénti 6-10 ezer forint bevétel a SZETA kasszáját gyarapította. A legnagyobb hatású művészeti rendezvény kétségtelenül a képzőművészeti aukció volt '80 decemberében. Hosszas alkudozás után kerülhetett rá sor. Nagy András még egykori egyetemi társát, a pártközpontos Bereczky Lórántot is felkereste, és egyezkedtek az aukció megrendezésének feltételeiről. Kb. 100 művész 200 kiállítási tárgya szerepelt a katalógusban. Barcsay Jenő, Bálint Endre, Balla Margit, Egyed László, Galántay György, Gyarmathy Tihamér, Keserű Ilona, Kő Pál, Lugossy László, Maurer Dóra, Melocco Miklós, Nádler István, Somogyi Győző, Szemadán György, Váli Dezső nevét említem kiragadott példaként.

A bevétel is jelentős összegnek számított akkoriban. Az összegyűlt 150 ezer forintról egy bizottság döntött, és végül egy szegény család számára sikerült házat venni ebből Nógrád megyében.

Több szempontból is nyugósebb volt az irodalmi antológia megjelentetése, amelynek eredetileg tervezett címe Pilinszky János nyomán *A mélypont ünnepélye* lett volna. A szervezés 1981-ben

kezdődött. Az írókat, költőket egyenként más-más SZETA-aktivista kereste meg és kérte fel, hogy jótékony céllal ajánlják fel egy-egy művüket. Irodalmi és grafikai gyűjtemény volt a tervezett kiadvány, és a grafikusok készséggel adtak egy-egy lapot a kötethez. Kőszeg Ferenc felkérő levelet írt, amely postán is eljutott a felkért személyekhez. Egy tisztán irodalmi antológia látszólag politikai szempontból is teljesen ártalmatlan ügy, de a cenzúra időszakában merész tervnek számított, és ezt igazolta az írók, költők reagálása is. Ahogy Kőszeg Ferenc bevezetője utalt rá, nem az egyértelmű elutasítás volt a jellemző, hanem a töprengés, a mérlegelés. Ő maga például Illyés Gyulával próbálkozott, a jelen lévő Kodolányi Gyula támogatta az ötletet, Illyés Gyuláné Flóra ellenezte, az író kitérő választ adott, végül nem szerepelt a kötetben. Mándy Iván sem, aki később egy bájos novellában megírta a történetet a SZETA nevének említése nélkül. Hogy őt felkereste egy fiatal lány ez ügyben, és ő mennyire feszengett. Az írás hangvétele ironikus a mozgalmi típusú akcióval szemben, önironikus saját maga habozását illetően, és egyértelmű beismeréssel zárul: egyszerűen gyáva voltam. Nem szerepeltek az újholdasok. Nemes Nagy Ágnesék harmincévi tiltás után jelenhettek meg ezen a néven, volt mit kockáztatniuk. Csoóri Sándor és Csurka István talán akkor is épp egy folyóirat indítása ügyében tárgyaltak a hatalommal, de nekik elvi fenntartásaik is voltak, a hazai szegénység problémáját - ha az egyáltalán létezik - alárendelték az erdélyi magyarság számukra sokkal fontosabb kérdésének. A helyzetet nehezítette, hogy a hatalom tudott a készülő antológiáról, és megtette a maga lépéseit. Egyrészt kétszer le is csaptak, és elkoboztak kéziratokat, illetve a második alkalommal már az antológia teljes szedését is. Mivel így listájuk volt a lehetséges szerzőkről, igyekeztek azokat lebeszélni, behívták, alig burkol tan fenyegették őket, és azt is előadták, hogy a SZETA félrevezeti őket, nem jótékonysági kötetről van szó, hanem politikai propagandáról. Néhányan ennek hatására visszavonták írásukat. Az antológia eredetileg is alacsonyra tervezett 300- as példányszáma végül alig 100-ra apadt, és kb. 50 szerző szerepelt benne, többek között Konrád György, Mészöly Miklós, Gyurkovics Tibor, Jékely Zoltán, Hervay Gizella, Kiss Benedek, Karinthy Ferenc stb. Bemutatására 1983 februárjában került sor, a címe pedig *Feketében* lett. Példányai ma már alig fellelhetők, egy részük rendőrségi raktárban porosodhat.

A SZETA történetét talán majd megírja valaki, részletesen tárgyalva a most csak felvillantott mozzanatokot vagy az itt nem is említett történéseket, például a lengyel gyerekek nyaraltatását. Amúgy többen párhuzamot láttak a lengyel Szoli darítás és a SZETA akciói között, Adam Michnik például a SZETÁ-ról értesülve azt mondta, „nálunk is így kezdődött”.

A történetek, mint tudjuk, más-más fordulatot vettek. A Szolidaritás hatalmas, birodalmat rengető mozgalommá vált, a SZETA szerényebb léptékű példázata a polgári tisztességnek. Soha senki nem gondolta, hogy egy ilyen szerveződéssel a szegénység felszámolható vagy akárcsak jelentősen csökkenthető. Ma úgy tudjuk, hogy amíg világ a világ, vannak és lesznek szegények (és persze gazdagok), de az is valószínű, hogy mindig vannak és lesznek, akik szólnak és tesznek a szegénység ellen, akár a hatalommal és az uralkodó társadalmi közérzettel is szembefordulva, ami által, így utólag, a pátoz kétes szelleme lengi körül ezt a valójában kedélyes történetet.

Beszélő, 1998/11.

LÁZÁR GUY (1944-1996)

Szociológus, 1989-ig a Magyar Közvéleménykutató Intézet munkatársa, majd egyik alapítója a Medián Közvélemény- és Piackutató Intézetnek

és a Phralipe nevű független cigányszervezetnek.

A Szabad Rádiók Magyarországi Szervezetének elnöke;

1994-től haláláig a Soros Alapítvány

Elektronikus Média Programjának kurátora.

LÁZÁR GUY

EGY, KETTŐ, HÁROM, NÉGY...

A Rue des Saints-Pères-ben még azt hittem, hogy ugyanolyan francia vagyok, mint az osztálytársaim. A Márvány utcában már meg kellett tanulnom, hogy legalább annyira magyar vagyok, mint amennyire francia.

Egyszer azonban a szomszéd gyerekek azt mondták, hogy a házmester azt mondta, mi nem is magyarok vagyunk, hanem zsidók.

A *zsidó* szón nem ütköztem meg különösebben: veszekedő osztálytársaim sokszor vágta egymás fejéhez. Ám a *nem is...*, *hanem...* szerkezet megzavart: azt su gallta, hogy eltitkoltunk valamit, hogy másnak adtuk ki magunkat, mint amik vagyunk. Amiből két további dolog is következett: az, hogy csalók vagyunk, és az, hogy a zsidóságot szégyellni kell.

'56 októberének utolsó napjaiban azt is megtudtam, hogy miért: A Horváth kertben fölfedeztem egy fára rajzszőgezett gépelt rölapot, amely a zsidókat okolta mindenért, kivált a kommunista parancsuralomért.

Ennek ellenére a származásom nem vált életem központi kérdésévé. Azt, hogy a gimnáziumban a zsidó osztálytársaim lettek a legjobb barátaim, csak akkor vettem észre, amikor egyikük bejelentette, hogy Izraelbe emigrál. Én elsősorban iga zi kommunistának, a szó lukácsi értelmében vett ortodox marxistának tartottam magamat, és azért akartam Magyarországon élni, hogy részt vegyek a sztálinizmus maradványai ellen kibontakozó szellemi szabadságharcban.

Erről az elkötelezettségről azonban egy lélekbúvár kimutatta volna, hogy nem mentes a háritástól, az elfojtástól, mert a nagy nyilvánosság előtt nem vállaltam a származásomat. Azt már tudtam, hogy nem bűn; de továbbra is úgy tettem, mintha az lenne, mert csak annak *árultam el, vallottam be*, akit nagyon szerettem.

Ebből a helyzetből sokan úgy próbálnak kitörni, hogy vállalják „bűnüket”, és *zsidó származású magyarokból* „ismét” *magyar* vagy éppenséggel *magyarországi zsi dók* lesznek. Ezeknek az embereknek nagyon nagy elismeréssel adózom, mert véget vetnek annak a helyzetnek, amikor a zsidók hallgatása „bizonyítja” ezek bűnösségét. Példájukat azonban nem tudtam, tudom követni. Először is nem akartam kultúrát váltani: istentagadó európaiként legfőljebb az Újszövetség istenének szelíd egyszülött fiával tudok azonosulni, az Ószövetség haragvó istenével nem. Másodszor meg úgy gondoltam: alapvető emberi jogom, hogy abban a kultúrában éljek, amelybe belenőttem vagy beleszülettem.

Azt viszont tudtam, hogy e jogomnak csak akkor szerezhetek érvényt, ha ezt mások: magyarországi zsidók, cigányok, svábok, erdélyi és felvidéki magyarok, franciaországi és izraeli arabok is megtehetik a magukéval. Ez késztetett arra, hogy egyre többet foglalkozzam a nemzeti-nemzetiségi kérdéssel, és ezen belül a legki taszítottabb magyarországi kisebbség helyzetével. Ezért vállaltam szerepet a *Phralipe Független Cigányszervezetben*, és ennek köszönhetem, hogy ma már legalább négy néphez tartozom.

Phralipe irodalmi és közéleti folyóirat, 1990/ 6.

MÉSZÖLY MIKLÓS
(1921-2001)

Író. 1989-től tíz éven át az Alapítvány irodalmi kuratóriumának tagja, majd elnöke.

MÉSZÖLY MIKLÓS

A MÁSODIK SIVATAG

(Részlet egy interjúból)

Most, hogy a kultúra végre megszabadult pártállami korlátaitól, Ön milyennek ítéli a helyzetét? És milyennek látja az esélyeit?

Szerintem az egész mai helyzet megítélésénél nem helyes lehorgonyozni csak a pillanathoz kötődő realitásoknál, hanem azt is kell nézni, hogy ezek hogyan buktatják fel az alapvető művészeti, írói, alkotói problémákat. Nem lenne helyes ugyanis hozzákötöni ezt az egészet egy olyan szituációhoz, aminek már csak hónapjai vannak hátra, és utána feltehetően, így vagy úgy, de valami más jön. Ez az új helyzet egy alapvetőbb kérdést vet fel. Eddig a magyar irodalom meg határozója a korlátozás, a korlátozottság volt. Most egy viszonylagos szabadság vákuumába került az irodalom, ehhez kell alkalmazkodnia az írónak, és ez, úgy tűnik, sokkal komplikáltabb, differenciáltabb tér, sokkal nehezebb létezni és lélegezni ebben a ritka levegőben, mint a diktatúra tiltások által meghatározott,

kicsire zsugorított terében. Abban a szorításban már otthonosan érezte magát a művész, most minden új és idegen.

A diktatúra tiltásokra épült struktúrájának ugyanis előnyei is vannak. Tudni illik kiszámítható, kalkulálható, áttekinthető és áttetsző. A diktatúra nem játszik hamis játékot. Ott minden egyértelmű, nyilvánvaló, és nagyon szűken és szigorúan vonja meg azokat a határokat, amelyek között a személyes szabadság igényei meg tudnak valósulni. Ezért a diktatúrának olyan szabadság-alternatívája van, amit én valamikor az 50-es években az íróasztalom fölé kiírtam nagy betűkkel, hogy „Nagy önuralom kell hozzá, hogy az ember vissza ne éljen a korlátozások adta végtelen szabadsággal”. Tudniillik ez a belső szabadság, amit a diktatúra ilyen formában előhív az emberből, nagyon csábító csapda is, hogy egy olyan határig fe szítse e különös szabadságnak a kereteit, amivel esetleg már lerombolja a kommunikáció azon szabályait, melyek a művészetet éltetik. Vigyázni kell, hogy ne váljon az egész magánérdekű belső játékká, tehát iszonyatosan résen kell lenni.

Na most a szabadság vákuumának betöltése teljesen új problémákat vet fel, mert a magyar irodalom és magyar társadalom ezzel igen-igen régóta nem találkozott. A fiatal nemzedék egyáltalán nem, de még az én nemzedékem sem közvetlenül. (Tőlem kéznyújtásnyira volt legalább.) A fiatalabbak helyzete tehát sokkal nehezebb, mert ilyen tekintetben nincs múltjuk, vagyis élmények nélkül kénytelenek a szabadságnak ezzel az új gubancával megharcolni. Szóval azt gondolom, hogy amit ma muszáj végiggondolnunk, az az, hogy ebbe a múltélmény nélküli szabadságba bedobva milyen veszélyek leselkednek az íróra, milyen tünetekre számíthat, amelyek már jól felismerhetők egyébként a mai irodalmi trendeket, divatokat, kezdeményezéseket figyelve. Nekem egyre erősödő és alapvető érzésem, hogy fiatal kollégáim meglegszenek egyfajta redukált életismerettel, és a szabadság partján valóság-kínálatából igyekszik mindenki magának egy rettentően leszűkített, redukált technológiát vagy látásmódot kidolgozni, lemondva a nagy irodalomra mindig is jellemző televény-gazdagságról. Az esztétikailag és technikailag csodálatosan kifinomult „efemesség”-gel találkozunk állandóan, csak hogy ez nem jár együtt a valóság- és életvízióval, ami mindenfajta megközelítésnek az alapja kell hogy legyen. Eluralkodóban van egy olyanfajta alkotásbeli gesztus-beidegzés, hogy a nagyon látványos és nagyon szép kötőanyagból építkezünk, habarcsból, és a téglát nem annyira fontos, vagy egyáltalán nem. Kötőanyagból azonban tartósan építeni nem lehet. Csudálatos dolgokat lehet a pillanatnyi esztétikai kielégülés kedvéért nagyon hatásosan csinálni, de ez olyan, mint amikor fönnszakon bizonyos játékos napokon elhatározzák, hogy hóból fölépítenek vagy megfaragnak, megmintáznak egy kastélyt, egy szobrot; vagy a mészárosok is szoktak csudálatos michelangeloi másolatokat létrehozni zsírban - jó, ez télen megy, de mit csinálunk nyáron? Tehát az ilyen vállalkozásoknak évszakai vannak. És a nagy európai irodalomból is csak valami felszíni technológia az, amit átveszünk, csak a felszínt, és nem a mélységet, elmarad a technika mögött a háttér, a lényeg, hiányzik az egészből a megszenvedettség, a belső élmény. Ehelyett az önmagára reflektált nyelvcsinál egy pseudo-valóságot. Itt érzem én - a vén család - sok vitathatóságot, kérdőjelet, kockázatot. Ez nem bírálat, nem ítélet, de erről tünődnünk kell magunkban és egymás között és az íróasztal mellett.

Ezt a megszenvedettséget nyújtotta készen annak idején a diktatúra? A korlátozottság? A szorítás?

Egyszerűen a szenvedés mindennapos elviselésére készítetted, és ezáltal edzetté tett. A megszenvedettség mindennapos, köznapi és közönséges élmény volt. Most na gyon merész dolgokat fogok mondani: a rosszul használt szabadság állapotánál sokkal jobban fejleszti a személyiséget a diktatúrának ez az iszonyata.

Szeretnék kilépni ebből a körből, s átlépni egy másikba, ami szintén ennek az átmeneti helyzetnek a része, ennek a mostani kulturális és művészeti életnek egy másik oldala. Amiről én azt tudom, hogy a családok nagyobbik fele ma már egyáltalán nem tud kultúrára költeni. Hogy a magyar film a végét járja. Hogy összeomlott és még nem alakult újjá a könyvkiadás, összeomlott a terjesztés. Hogy művészek egész sora zuhant ki egy korábbi, hatalom által védett bensőségből, miközben más művészek egy más hatalom által védett, másféle bensőségbe jutottak, ugyanakkor vannak művészek, akik napi megélhetési gondokkal küzdenek. Erről mi a véleménye?

Én úgy látom, ez a rendszerváltásunk utáni néhány év elképesztő analógiákat tud felmutatni azzal a mechanizmussal, amit elhagyott, s amitől szabadulni akart. A hatalom megtartásának azokat a mechanizmusait, amelyek korábban őket sújtották, azokat jó tanulóként most alkalmazza, mert a saját bőrükön tapasztalták, hogy ezek hatásos mechanizmusok. A különbség csak abban van, hogy ennek a kurzusnak a korábbival ellentétben semmiféle affinitásanincsa kultúrához. Az eltelt három és

fél évben ennek a kormánynak eddig még nem sikerült eljutnia. Ha - isten ne adja - a következő választás után is hatalmon maradnak, a dolgok belső természeténél fogva rá fognak jönni, hogy ez tarthatatlan, és bizonyos idő múlva kénytelenek lennének változni, rájönni arra, hogy így nem megy. Mert ebben a pillanatban ez a kormányzat a lélegző természetességgel létező kultúra iránt tökéletesen érzéketlen és ellenséges, és burkoltan, de időnként kimondva is értelmiségidegen és értelmiségellenes. Tehát ez a fiatalnemzedékzétézheti, hogy még szándék sincsen - ahogyan volt az Aczél-korszakban - a szóértésre, még a szóba elegyedésre sem. A minisztériumi szinteken a megnyilatkozásaikban a kultúrát és az irodalmat egy olyan álságosan nép-nemzeti és álságosan klerikális, önmagát is neutralizáló szemlélettel és modorral próbálják kezelni, és úgy kínálják föl annak lehetőségét, „most tessék a kultúrának ebben a karanténban és ebben a cellában élni”, hogy ezt a mai fiatalokiszonyatosan terhesnek és nyomorúságosnak érezhetik.

De most nem kötelező ebbe a kalitkába besétálni, most nincs túrt, támogatott meg tiltott művészet...

De ezeknek a fiataloknak élniük is kell. Családjuk van, meg vágyaik vannak, és olyan mindennapi, közönséges és materiális gondjaik, amelyek észrevétlenül is be folyásolják őket. És van azért ennek elegánsabb, tartózkodóbb formája is, mert a mindent átjáró piacosság légkörében ehhez meg lehet találni a külföldi hívásokat és analógiákat is.

Másrészt viszont nem erre vártunk, nem ezt akartuk, hogy végre ne avatkozzanak bele felülről a dolgainkba? Hogy hagyjanak végre békén?

Természetesen, csak ez egy olyan társadalom, ahol a civil szféra még nem tudja át venni az államtól ezeket a funkciókat. És ha úgy tesznek ki a sivatagba, hogy tu dom, merre van a forrás, az más helyzet, mint ha nincs is forrás. Ebbe a második sivatagba, ebbe a szabadságba ugyanis bele lehet pusztulni. És az nem megoldható egy rendelettel, hogy legyen civil társadalom. A rendszerváltás nem úgy követ kezik be, hogy benyomnak egy gombot, és a képernyőn megjelenik a biztató „ma” vagy „holnap”. Ez egy folyamat, amelyben fel kell épülnie egy civil társadalomnak a maga intézményeivel. És ez történelmi vétke ennek a mai politikának, hogy ezt az elmúlt három és fél évet nem használta ki, mert ott voltunk a nulla ponton, olyan szabad kezünk volt, mint történelmünk során csak ritkán. Tehát tudnunk kell, hogy mindenről mi tehetünk, nincs áthárításra lehetőség.

Rádai Eszter interjúja. *Mozgó Világ*, 1994/1.

**ORBÁN OTTÓ
(1936-2003)**

Költő, műfordító. 1984-től 1989-ig az Alapítvány
irodalmi kurátora.

**ORBÁN OTTÓ
A NINCS/VAN KAPU**

1

Melyik a másik látomása? Az Isten az emberé?
Az ember az Istené? Isten közelében,
ha van Isten, és a teremtés teremtés,
elhajlik az egyenesnek indult gondolat;
a mennyei jelenlét térerejétől megbolondul a mágnestű,
egyszerre mutat északot, délt, kétségbeesést, gyönyört.
Isten léte mellett ugyannyi érv szól, mint ellene.
Hinni annyi, mint látni - vakon... Egy szakállas nemzetségfőt
fényzőnként törni elő a felhőzetből, az őstenger fölött...
Hallom koponyacsontunk őrült reccsenéseit,
ahogy magába akarja fogadni a nálánál nagyobb;
ezt a tébolyult nagyotakarást kódolta az első szénvegyületbe az,
aki képzeletünk szerint csak ül és vár és figyel:

ráér... neki a perc meg az évmilliók... Majd új sarat gyúr jobb alapanyagból!

2

Persze ott a hitszónok egérútja, hogy Isten a szeretet
(vagy más nemes érzélem: vérbosszú vagy vakdüh,
ahogy az eszmét önnön megtestesülése, a mozgalom
renddé majd hivatallá értelmezi).

Nem tudunk kitörni sorsparadoxonunkból,
hogy emberi ésszel emberi fogalmat alkotunk,
és minthogy a költői kép egy filmkockájánamindenségiselfér,
*isten*i nyilván az, ami nem fér el sehol és semmiben...
Ki szerethetné, ha csak sajátmaga nem, ezt a fölfuvalkodott, szapora majmot,
aki mérgező kosszal tömködtte el a föld pórusait,
lyukat fúrt a levegőégbe és megfertőzte az óceánt?
Ki más, ha nem az az Isten, akit az ember embernek képzelt el -
Egész életünkben egy fekete kút vak hengerébe bámulunk,
s nem látunk mást, csak néhány didergő, nyomjelző csillagot...

3

Vagy kételyeim dadogása épp hozzád juttat közelebb,
miközben a megszentelt szövegek helyett az élő nyelvben botladozom?
Nem tudom, hogy szólítsalak. Nem tudom, hol vagy.
Nem tudom, vagy-e? Nem tudom, hogy a pincéből kilépve
a ragyogás, ami egész életemre elvakított, a háború végének tündöklése volt-e,
vagy a szülőcsatorna forró kijáratánál káprázó, hajdani hóföregtetegé?
S melyik kép olvad a másikra? S melyik felejthetlenebb?
Időm sarokköve ez a sok egymásra égett *nem tudom* ...
Biztos csak annyi, hogy közben mindvégig valami lassú szív vagy óceán hulláma

ringatott

éreztek egymást, víz és hajó -
egymás bőrét bársonyosan simogatva lebegünk föl-le, föl-le, álom és ébredés

között...

Nincs/van kapu, ha volnál, nyílj meg előttem!
Madár voltam, egy ágon ültem, ember alakban énekeltem,
emberi hangon, emberi szót forgatva a számban - *él... élni... élet...*

SOLT OTTILIA (1944-1997)

Szociológus, újságíró, politikus,
a *Beszélő* című folyóirat és a SZETA alapítója.
1994-től haláláig
a Soros Alapítvány Roma programjának kurátora.

SOLT OTTILIA

A MARGÓ MARGÓJÁN

(Javaslat a Soros Alapítvány új szociális programjára)

A számos súlyos szociális probléma között, amellyel a magyar társadalom küzd, azt tartom a legveszélyesebbnek, hogy a szélsőségesen marginális helyzetbe kerülők köre egyre nő. Szélsőségesen marginális helyzetnek a hajléktalanságot és a munkapiacról való tartós kiszorulást nevezem. A körnek szükségképpen nőnie kell, mert a hajléktalanná és munkanélkülivé válás okai nem szűnnek meg, ugyan akkor a peremről gyakorlatilag nincs visszaút a konszolidált, akár nélkülöző, mégis biztos világba.

Melyek ezek az okok? Három fő „forrásvidéket” vélek felfedezni. 1. A szocialista tervgazdaság hagyatékaképpen egzisztenciális és mentális okokból tömegesen bomlanak a munkáscsaládok, főleg a nagy iparfejlesztés falusi eredetű, gyakran ma is falun vagy vidéki városban élő, első-második generációs munkások családjai. Szerepet játszik ebben a korábbi ingázás, a csak fogyasztásra és fogyasztási cikkek felhalmozására irányuló, gyarapodásra törekvő, kiüresedett életforma, a megoldatlan férfiszerep, amelynek szinte elengedhetetlen tartozéka az alkohol. Ez a sivár és mindig is feszültséggel teli életforma - a tömegesebb a közel múlt magyar társadalmában - áldozatul esett a jövedelmek drasztikus csökkenésének, a vállalati munkahelyek tömeges megszűnésének. Ha nincs növekvő fogyasztás, egyszerűen nincs, ami egyben tartsa a családot, nincs eszköze a családon belüli feszültségek kezelésének. A munkáscsaládok főleg a 30-50 év közötti férfiakat „lökik ki”. A hajléktalanszállókon, feketemunka-adók fészerein, folyó építkezésekhez csatlakoznak a már korábban kilököttel, akik akár évtizedek óta a szocialista nagyipar munkásszállóin húzódtak meg. 2. Az állami nevelés különféle formáiból - nevelőintézetből, nevelőszülőktől - kikerülő fiatalok legnagyobb része immár mindenféle kanyar és kisértetés nélkül a margó margóján talál csak helyet magának. Amíg a teljes foglalkoztatottság politikájának jegyében bőven volt munkahely, állami vállalati munkásszálló, addig az állami nevelésből egy munkahelyre és munkásszállóra bocsátották a fiatalokat. Ez ugyan nem valami fényes életkezdés, de némi haladékot és esélyt ad: lakáshoz vezető munkahelyi karriert lehet kezdeni, be lehet házasodni egy családba. Most azonban az a GYIVI (Gyermek- és Ifjúságvédelmi Intézet) vér szerinti családjához irányítva tizenhét éves korában a neveltjét, amelyből „kiemelte”, amellyel nem tartott kapcsolatot, ahonnan néhány nap, legfeljebb néhány hónap múlva továbbáll, de nemegyszer egyenest a legközelebbi hajléktalanszállás címével indítja útját a nagykorúvá vált fiatal. (A legjobb eset, ha maga a gyermekvédő intézet alakítja ki hajléktalanszálló ifjúsági szállás néven.) 3. Nagy kelepce a feketefoglalkoztatás. Lehetővé teszi a napi túlélést, de lehetetlen bármilyen stabilitást, naponta kifizetett viszonylag magas béreivel (vagy a kannásbort és csempészett cigarettát is magába foglaló természetbeni ellátással) maga is akadályává válik annak, hogy a marginalizálódott emberek visszakapaszkodjanak a legális munkapiacra. Mit jelent teljes pompájában a feketemunka? A napokban egy bontás maga alá temetett néhány embert. Azt sem lehetett megállapítani hirtelenjében, hogy hányat, mert a feketemunka-adók nyilván ködösítettek. (A munkások nevét feltehetőleg a legnagyobb jóindulattal sem tudták.) A feketemunkásnak nemhogy felmondási ideje, táppénze, balesetbiztosítása, nyugdíj-jogosultsága, hanem individuális létezése sincs. A bért munkának ez a formája még viszonylag jó kereseti lehetőség esetén sem akadályozza meg a peremre sodródást, sőt, maga is elindíthatja a szélsőséges marginalizálódást.

A vázolt folyamat és állapot megelőzése szerteágazó, a társadalom és a gazdaság nagy területeit átfogó, politikai akaratot feltételező erőfeszítést kíván, mondhatni parttalan. A Soros Alapítvány ismereteim szerint főképpen oktatási programjaival veszi ki ebből a részét.

1. Viszonylag jól körülhatárolható további terepe lehet a megelőzésnek a gyermekvédelem, ezen belül is az állami gondoskodás alá vont gyermekeket érintő program. Tapasztalatom szerint ígéretes Diósy Ágnes egyedülálló, cigány nevelő szülőket kiválasztó, képző és támogató programja, ezt lehetne adaptálni nem-roma mákra is. Elsősorban nem a befogadó családok direkt anyagi támogatásáról van szó, hanem a nekik nyújtott humán szolgáltatásról, ami nemcsak a sikeresebb nevelést, hanem a potenciális nevelőszülői kör bővítését, fiatalítását mozdítaná elő. Szükség lenne olyan nevelőszülők felkutatására és alapos felkészítésére is, akik be fogadnák az antiszociális kamaszokat, nehezen nevelhető gyerekeket, akikkel a nevelőintézetek sem tudnak mit kezdeni, és a hagyományos nevelőszülőkhöz ki sem közvetítik őket. (Ez utóbbi esetben a befogadó család pénzbeli támogatására is szükség van, mert az egyik szülőnek fel kell hagyni a házon kívüli kereső tevékenységgel.) 2. Eredményt érhet el a Soros Alapítvány a szélsőségesen marginális helyzetek orvoslásában is, segíthet kialakítani a *társadalmi rehabilitáció* jelenleg nagyon szegényes intézményhálózatát. Viszonylag egyszerű, de fölöttébb hatékony program lenne a hajléktalanok fogpótlása. A családból (távrolról sem ártatlanul) kipenderedett fiatal és középkorú férfiak (ritkán nők), akik eddigre már viharos, önpusztító időszakot hagytak maguk mögött, fogazatukon viselik lecsúszottságuk látványos jelét, s ez alaposan megnehezíti, hogy „új életet” kezdjenek. A fogpótláshoz, ami különben is bizonyos ki tartást kíván, egyszeri, elérhetetlenül nagy összeg is kell. A „nem tudom megcsináltatni a fogamat” éppen azoknak ad felmentést, halasztást az erőfeszítések alól, akikben még van késztetés erre, akik marginális karrierjüknek még az elején tartanak. Úgy képzelem, hogy hajléktalanellátó intézmények pályázhatnának „fogpótlási bónokra”, amellyel a szociális munkások gazdálkodnak a klienseikkel kötött megállapodásokban. A bónok a közepes árfekvésű fogorvosoknál lehetnének fel

használhatók, s ellenértéküket az Alapítvány a fogorvosoknak fizetné ki. Egyszersmind szükség esetén állná még legalább öt évig a fogsor karbantartását, javítását.

A hajléktalanszállóról, a marginális társadalmi helyzetből többek között azért nincsen kiút, mert az albérlet drága, önálló lakáshoz jutni nem lehet, s albérlet fenntartása mellett pusztán egyéni vállalkozásképpen reménytelen rá gyűjteni. Kel lene olyan átmeneti, de legalább néhány - három vagy öt - évig igénybe vehető fél-önálló szállás, ahol a lakástalanok egyedül lakhatnak egy szobában, egyedül használnak egy vécét és egy zuhanyzót, s be tudják zárni az ajtajukat. Önellátók, a fűtést, a villanyt, a vizet maguk állják, nem szolgálják ki őket étkezéssel, takarítással, ágyneműmosással. Jóval többet fizetnek, mint átmeneti szállókon, de még sem annyit, mint egy „piaci” albérletben. (Az átmeneti szállókon 2000 forint körül kellene fizetni, ha a lakók nem tartoznának örökké, a legszerényebb albérlet is legalább 12 000, s legalább két hónapot kell előre kifizetni egy összegben. Ennek alapján 5000 forintos szállásdíjra gondolok.) A fizetést csökkenteni lehet, de csak akkor, ha a kliens lakáscélú megtakarítást folytat valamilyen formában. A „védett” albérlet álagmegóvását, karbantartását, s a magatartási szabályok betartását olyan mértékben ellenőrizné a hajléktalanellátó intézmény, mint egy szigorú házi úr. A „védett albérlet” alkalmi munkából, vagy alacsony stabil keresetből is fenn tartható, sokkal több erőfeszítést kíván és sokkal több autonómiát kínál, mint a hajléktalanszálló, de kevesebbet mint az önálló lakás. Ugródeszkája és edzőtábora a felnőtt, önrendelkező életmódnak. Csak akkor van értelme, és akkor méltányos a többi hajléktalannal szemben, ha a számlákat valóban fizetni kell, és a beköltő zéskor számított, szerződésbe foglalt időtávot is valóban be kell tartani. Ha valaki ezt a nem irreálisan nagy költséget sem tudja állni, vagy öt év alatt nem tudott felkészülni a kiköltözésre, akkor újra a hajléktalanszállóra vezet az útja. Első lépésben Budapesten legalább ötven, egy-két éven belül legalább száz, s a hajléktalanság mai mértéke mellett végül legalább ezer ilyen szálláshelyre lenne szükség, hogy a kívánt rehabilitációs funkciót betöltse. Az okoz némi nehézséget, hogy (át-)építési, felújítási beruházás nélkül ilyen szálláshelyek nem teremthetők. A pályázók itt városi önkormányzatok lehetnek (csak öt-tíz nagyváros és a főváros - nem a kerületek! - jöhetnek szóba, kisebb településen az egésznek nincs igazi funkciója), az átépítendő ingatlanokat nekik kéne adni. Szóba sem jöhetnek elhagyott munkásszállások, laktanyák, mert a szegregáció és gettójelleg éppen a rehabilitációt teszi lehetetlenné. A programban részt vevő önkormányzatoknak üzemeltetési szerződésként kellene felmutatniuk a beruházási hozzájárulás elnyeréséhez hajléktalanellátó intézménnyel, amelyik aztán támogatást kapna a program végrehajtásához, és felelné a „védett szállások” elosztásáért, az egyéni rehabilitációk sikeréért.

A feketefoglalkoztatás visszaszorítására a munkáltatóra háruló közterhek részleges átvállalása lenne az alkalmas eszköz. Ha a törvény valóban bevezeti az egészségügyi ellátásért fizetendő minimális fejpénzt, akkor ezt kifizethetné a munkaadóknak a Soros Alapítvány, feltéve, hogy valaki tartós munkanélküli hajléktalant foglalkoztat legalább fél évig. Három hónapig előlegeznie kellene a befizetést, amit csak akkor kapna meg, ha a munkaszerződés további három hónapig fennáll. (Az első három hónapot a fél év végén fizetné az Alapítvány.) A támogatást célszerű folytatni, legalább összesen egy évig, legfeljebb csökkenteni lehetne a minimáldíj bizonyos - az év utolsó három hónapjára már csak 50 - százalékára. A harmadik három hónapot célszerű lenne szintén csak utólag kifizetni. Az egészségbiztosítási díj átvállalását kötheti lehet a Soros egészségügyi program keretében működő valamelyik célirányos projekthez való kapcsolódáshoz. (Szűrővizsgálat, gondozás.)

Kézirat, 1996. október 6.

SZENTPÉTERI ISTVÁN
(1926-2002)

Jogász, szociológus, a JATE Jogi Karának tanszékvezető egyetemi tanára.
1989-1990-ben az Alapítvány Külföldi ösztöndíjakat
elbíráló kuratóriumának tagja.

SZENTPÉTERI ISTVÁN

A SZEGEDI EGYETEM ÚJJÁALKÍTÁSÁRÓL

(Részlet egy interjúból)

Hogyan szervezték újjá a jogi kart a háború után?

Amikor 1945-ben az egyetemre beiratkoztam, akkor szerveződött újjá a jogász képzés Szegeden. 1941 és 1945 között megszűnt az oktatás, mivel az egész kart át helyezték Kolozsvárra. A létesülő jogi kar igen mostoha körülmények között indult útjára. Az újjászervezésre Purjesz Béla, akkori rektor adott megbízást Teleki Géza miniszter felhatalmazása alapján.

Mindenekelőtt a kar oktatószemélyzetének toborzásáról kellett gondoskodni. Megindultak Kolozsvárról az ott maradt oktatók; előbb négy professzor jött át: Schneller Károly, Balás P. Elemér, Személyi Kálmán és Székely István, majd Martonyi János, Bónis György és Buza László. Volt olyan is, aki politikai megfontolások miatt már nem Szegedre jött, hanem Pécsre vagy Debrecenbe, miközben Pécsről és Debrecenből jöttek ide mások. Így szerveződött újjá a jogi kar 1945-46-ban, küszködve mindazon problémával, ami a háborúval együtt járt. A bölcsész és jogi kar - kényszerűségből - „elfért” a mai Dugonics téri főépület második emeletén, mivel az oroszok az Ady téri épületet lefoglalták. Kolozsvár kiürítésekor a kar teljes könyvtárát és iratanyagát egy vonatban indították utnak, de valahol Keszthely környékén a szerelvényt szétbombázták, s a dokumentumokat soha nem találták meg. (...) Sajnálatos, hogy mire a kar helyzete a tárgyi és személyi feltételek tekintetében 1946-47-ben konszolidálódott, szinte azonnal elkezdődött a fordulat évének politikai előkészítése a felsőoktatásban, többek között a régi rendszerhez kötődő oktatók és hallgatók fokozatos „leváltásával”, „eltanácsolásával”. Egyrészt tehát emelkedés jellemezte e két-három évet, másrészt kezdetét vette a klasszikus felsőoktatási rendszer lezüllesztése. Tény viszont, hogy 1945-46-ban a kar professzori testülete olyan kiváló szakemberekkel erősödött, mint Bibó István és Szabó József. A professzorok közül a jogi karon senki nem volt kommunista, s nem is volt remény arra, hogy valakit a marxizmusnak meg lehet nyerni. A kommunista párt ezért mindenképp előtt a „forradalmi ifjúságra” támaszkodott a kar megtisztítása érdekében. Ennek vezércsoportját a népi kollégisták alkották. Halasy-Nagy József bölcsészprofesszor 1946-ban azt írta: a népi kollégiumok janicsárrá nevelő intézmények. Meg is kapta „az első számú közellenség” címet. (...) Egy később igen sikeres, jól megtollasodott jogász kollégánk például hatalmas kalapáccsal próbálta szétverni Verbőczy István Dóm téri emlékművét. A márványból készült alakzathoz csupán az ujjakat, lábfejeket tudta letörni. Az ifjonti „nép harag” ilyen megnyilvánulása után jöttek a profi kőművesek, akik az egész emlékművet eltávolították. Más ifjú barátaink - a „klerikális reakció” elleni harc jegyében - a Szent Imre Kollégium berendezését törték össze. A kar politikai szétverése és legyengítése 1947-ben indult, s az első hullám 1949-re fejeződött be. Többeket nemkívánatos személynek minősítettek. Ez kezdetben csak egyedi „mazsolázás” volt. 1948-1949-ben azután a párt módszeresen is megkezdte az egész magyar felsőoktatás és tudomány átrostálását.

Ezt hallgatóként lehetett érezni?

Lehetett. A hallgatók akarva-akaratlan belekeveredtek a politikai küzdelembe. A háború után a legtöbb párt, régi vagy új társadalmi intézmény (főként a történelmi egyházak) ifjúságtagozathozottlétre. Voltak az egyetem szociáldemokraták, kispártosok, kommunisták és az egyházhoz kötődő konzervatív-keresztény fiatalok. Ezek a csoportok egy ideig megfértek egymás mellett, de a kommunisták fokozatosan kiszorították a többi irányzatot az egyetemről. Pontosabban létrehozták az egyetemi ifjúság „egységes szervezetét”, a MEFESZ-t, amelyben vezető szerepet vívtak ki maguknak. A tisztogatás 1949-től egyre durvább eszközökkel folyt; százbélyes listákat készítgettek, hogy melyik karról kiket kell elküldeni. Ekkor helyezték „rendelkezési állományba” Bibó Istvánt, Szabó Józsefet, ifj. Boér Eleket, Székely Istvánt. Martonyi János például úgy úszta meg az elbocsátást, hogy egy jó barátját az tanácsolta neki, feküdjön be pár hónapra az idegklinikára. Aki jobban járt, más városba - pl. Pécsre - költözött, aki rosszabbul, azt kitelepítették a Hortobágyra. Boér Elek például ott halt meg, nem annyira fizikai, mint pszichikai összeomlása következtében. Állítólag azt mondta, ő nem kíván itt tovább élni.

Az ötvenes években azután új emberek kerültek az egyetemre, akik a tudomány életében még nemigen voltak ismertek, de megfelelő politikai „múltjuk” (jele nélkül) volt. A megszüntetett debreceni jogi karról, az egri, a kecskeméti és miskolci jogi főiskolákból jöttek át oktatók; közülük többen nem tudtak itt meggyökerezni. Ez volt az az időszak, amikor az egyetem teljesen átstrukturálódott.

Milyen volt az egyetemen a kulturális élet?

A '46-47-es években még viszonylag liberális, a későbbiekhez képest. Minden társadalmi csoportnak megvolt a maga kulturális élete. A katolikus házban (Dugonics tér 11-12.) tartották a katolikus leányegylet találkozóit, és működött a KA LOT. Én református létemre a Bethlen Gábor kör tagja lettem. Abban az időben virágzott a népi kultúra; népdal- és néptánc-csoportok szerveződtek, népi jogi élet kutatás folyt a karon. A Nagy Imre program meghirdetése után még virágzóbb lett a közösségi élet. Bridzsklubot alakítottunk, ami korábban megbocsáthatatlan bűnnek számított. A bölcsészek művészeti csoportokat hoztak létre. A későbbiekben ezeket a kezdeményezéseket párthatározatok nyomán megregulálták. A párt kiadta a jelszót, hogy a „haladó hagyományokhoz” kell visszatérni, aminek csúcsa természetesen a Tanácsköztársaság volt. Ennek jegyében kezdődött meg például a népi mozgalom kisöprése a kultúrából.

Milyen volt a hallgatók és az oktatók közötti viszony és a hallgatói kapcsolatok?

A háború után viszonylag kevés hallgató és kevés oktató volt az egyetemen. Az elő adást maguk a professzorok tartották, sőt rendszerint a szemináriumokat is. Az szisztencia, a mai értelemben, nem volt a jogi karon, vagy ha volt is, évekig alig ka pott oktatási feladatot (legfeljebb ritkán helyettesíthette a professzort). Emlékszem olyan „forradalmi” újításra, amikor Bibó István a szomszédos Jégkunyhóba hívta szemináriumunk tagjait. A professzor személyesen ismerte az előadására járó hallgatókat és szeminaristákat. (Már akik egyáltalán jártak előadásra.) Schneller Károly statisztikaprofesszor - az akkori dékán - is minden szemina ristáját közvetlenül ismerte: ki honnan (melyik városból) jött, kik a szülei, milyen körülmények közt éltek. Személyes jó barátként kezelt bennünket, beavatott az or szág és az egyetem napirenden lévő „ügyeibe”. 1948-ban nekem is kezembe adott egy 18 oldalas, sűrűn gépelt memorandumot, amelyben összegyűjtötte azokat az egyre szaporodó eseteket, amelyek jogtudata szerint az alapvető emberi jogokat, a törvényességet sértik. Azt mondta, ezt a kiáltványt kiküldi az Egyesült Nemzetek Szervezetéhez, de nagyon kíváncsi, hogy mi a véleményem az egész tartalmáról (nekem a harmadéves joghallgatónak). Elolvastva az anyagot megdöbbenem az er kölcsi bátorságtól, amit a professzor tanúsított. (...) Óvatosan feltettem a kérdést, nem fél a „következményektől”? Azt felelte, ő ezekkel a lehetőségekkel számolt, de erkölcsi, politikai meggyőződése mellett minden következményét vállalja. Csak évekkel később tudatosult bennem Schneller Károly kiállításának hősi dramaturgi ája. Akkor, amikor Bibó István 1956. november 4-én megtette felhívását a nemzetközi közvéleményhez. (...)

Az '53-as új politikai irányvonal hozott-e változást?

Egészen új dolgok történtek. Ismét lehetett jogászbált rendezni, nem volt üldözött, ha órák alatt kártyáztak a hallgatók. Megszűnt az az állandó megfigyelés, amikor a megbújó osztályellenség leleplezésére szolgált. 1953 előtt a személyzeti osztály vezetője szünetben a hallgatók között sétált és beszélgetett velük. Még azt is megnézte, ki mit eszik. Amikor egy orosházi parasztyereknél meglátta a ka csacombot, ebből az éberség meggyöngülésére következtetett: nevezetesen, hogy osztályellenség mégis befurakodott a karra. A botrány csak azért csitul el, mert a vizsgálat során kiderült, hogy az illető egyike azon kevés hallgatónak, aki belépett a kommunista pártba.

Mi történt 1956 után?

A „kompromittálódott” oktatókat, így például Perbíró Józsefet, majd Bónis Györ gyöt fegyelmivel távolították el. Azonnal menniük kellett, és még erősebb lett a szűrés. Ennek oka az volt, hogy a szegedi egyetem és ifjúságakülönösennagsze repet vállalt a forradalomban. A kari tanács a forradalom idején az 1950 után ide került, és a párt iránt túlságosan elkötelezett oktatókat „rendelkezési állományba” helyezte, azaz felfüggesztette.

1956 után az úgynevezett konszolidáció is nehezen akart beindulni az egyetemen, mert nem volt ember, aki szívesen részt vett volna a tisztogatásokban.

Az oktatók elbocsátását, kisebb-nagyobb fegyelmi büntetésekkel sújtását követ te a hallgatókkal szembeni retorzió. Több tucat fegyelmi büntetés született: az or szág összes egyeteméről való kitiltás, 2-4 félévre eltiltás stb. Kevés párttag volt, egy részük mint munkásör egy idő után nagyon aktív lett. Pufajkába öltöztek és pisztollyal járkáltak.

Sorra jöttek a párthatározatok, amelyek a forradalom kirobbanásáért az egye temeket tették felelőssé. A párt úgy döntött, hogy meg kell erősíteni az egyete meket, megbízható kádereket kell helyezni a

felsőoktatásba. Hoztak embereket a pártbizottságokról, rendőrségről és más „kipróbált helyekről” is. Olyanokat, akiknek semmilyen oktatói gyakorlatuk nem volt.

A hallgatókat is ellenőrizték?

A személyzetis - egy cipőfelsőrész-készítő, akinek semmiféle iskolázottsága nem volt, ám annál inkább osztály-ösztönös fenntartása az értelmiséggel szemben - állandóan kutakodott, a lakóhely szerinti pártbizottsággal tartotta a kapcsolatot. 1957 után ezeket a személyi anyagokat kiosztották, azt a látszatot keltve, hogy enyhülés lesz. De csak folytatódott az ellenőrzés. Ekkor már profiszemélyzetisek jöttek az egyetemekre, akik kifinomultabbeszközökkel dolgoztak.

Mikor normalizálódott a helyzet?

Semmikor, legalábbis a rendszerváltást megelőző néhány évig nem. A '70-es években a felszínen volt egyfajta nyitás, de a mélyben maradt minden a régi. Ma radtak a nyilvántartások, a bizalmas tervek. A káderfejlesztési elképzeléseket tizenegynéhány évre előre elkészítették, hogy a párt VB tagjai milyen sorrendben lesznek dékánhelyettesek, dékánok stb. A korábbi ösztönösség tudatossá alakult.

Az egyetemeken fokozódó politikai alárendelődésével párhuzamosan a hallgatói és oktatói létszám hatalmasra duzzadt. Karunkon is többszöröse emelkedett az asszisztencia, javultak az oktatás dologi (anyagi, technikai) feltételei. Rengeteg oktatási reformot tűzött napirendre a felsőoktatási igazgatás, de ezek közül számos reform eleve kudarcra volt ítélve. (Így az egységes jogászképzés három tagozatra bontása, az általános szervezeti egységek minisztériumi vezényletű integrálása stb.) A felsőoktatás egy avulóban lévő ideológiára épülő politikai rendszer kényes szerzőbonyolában működött, így aztán rendre felszínre kerültek benne a diszfunkcionális - nem rendeltetésének megfelelő - jelenségek. (...)

Hangfelvételtől lejegyzett interjú-kézirat, 1998.

VÁLYI GÁBOR (1922-2003)

Könyvtáros, művészettörténész, az Országgyűlési
Könyvtár főigazgatója. 1984-től 1987-ig az
MTA-Soros Alapítvány kuratóriumának tagja.

VÁLYI GÁBOR

EMLÉKEIMBŐL

(Részletek egy születésnap interjúból)

Nyolc évtized hosszú idő. Különösen az egy olyan korban és világban, amely próbára tette az emberek lelkét, hitét és gerincét. A sajnálatos események, kísértések és fájdalom elhatározások súlyos ismétlődése közepette nem hiszem, hogy megérem az ez forduló, és nem is mindig vágytam rá. Rozogán, de halottaimra visszatekintve, ezt nem eléggé megszolgált csodának kell tekintsem. A könyv, a betű, az írás-olvasás mindenestre egyike azoknak az értékeknek, amelyek végigkísérték életutamat.

Szombathelyen jártam iskolába. Gimnazista koromban nyaranta, amikor anyám húga Hévízen kúrálta beteg lábát, én helyettesítettem őt kis kölcsönkönyv tárában. Közben műkedvelő színvonalon megtanultam könyvet kötni, és a cserkészjegyében, a segélyegylet részére, a gimnázium szegény sorsú tanulóinak kölcsönzött könyveket javítottam, kötöttem.

1940-ben érettségiztem a premontrei gimnáziumban. A zsidótörvény miatt egyetemre azonban nem vettek fel. Így lettem ipari tanuló, majd műszerész a Magyar Optikai Művekben.

A második világháború alatt, 1943 októberében munkaszolgálatra hívtak be, nehéz körülmények között jártam meg Erdély, Lengyelország és Szlovákia pokleit. 1945. február 18-án Hidegségnél megszöktem a munkatáborból (a családomat közben 1944 karácsonyán Szombathelyen letartóztatták, s csak 1945 márciusának végén szabadultak Sopronkőhidáról). Szombathelyen és

Győrben bujkáltam egy ideig, utána hamis papírokkal szökve Steyerben egy gépgyárban dolgoztam 1945 májusáig.

A lerombolt MOM-ba nem mentem vissza, ehelyett Pesten egy ügyvédi irodában dolgoztam 1945 októberéig. Ekkor beiratkoztam a Külügyi Társaság diplomáciai tanfolyamára. Ennek elvégzése után, 1946 végén helyezkedtem el a Külügyminisztérium sajtóosztályán, ahol hamarosan osztályvezetőnek neveztek ki.

A Külügyminisztériumban e súlyos és ellentmondásokkal terhelt időszakban nem éreztem jól magam. Szívesen váltottam volna, de akkor önkényes távozásra aligha lehetett gondolni. Rossz közérzetemet enyhítette, hogy a kötelezően előírt nyelvtanulás és -gyakorlás lehetőségeit kihasználhattam. Így tudtam németből, angolból és oroszból felsőfokú, franciából pedig középfokú nyelvvizsgát tenni. 1955-től ugyancsak a külügyi előírások alapján beiratkozhattam az egyetemre művészettörténész-muzeológus szakra. Erre az inspirált, hogy akkortájt terveztük a Corvina Idegennyelvű Kiadó létrehozását. 1955 végén, 1956 elején a Kiadói Főigazgatóság irányítása alatt a Corvina Kiadóban Cserépfalvi Imre igazgató mellett irodalmi vezető lettem. A diplomát pedig az ELTE bölcsészkarán szereztem meg 1960-ban.

Közel tíz évig - 1962-től 1971-ig - dolgoztam a Kulturális Kapcsolatok Intéze tében. A művelődési miniszter kíséretében rengeteg külföldi tárgyaláson vettem részt. A túlterheltség már az egészségemet is próbára tette, ezért 1970 végén áthelyezésemet kértem - lehetőleg valamelyik társadalomtudományi könyvtárba. Ekkoriban a Művelődésügyi Minisztérium az Országgyűlési Könyvtár igazgatójának nyugdíjazására készült. A könyvtár tehát megérett a vezetőváltásra. Számomra, aki korábban évekig jártam ebbe a szép könyvtárba, és Klebelsberg Kunó hajdani vallás- és közoktatási miniszternek a nemzetközi kulturális kapcsolatokról írt cikkeit tanulmányoztam, ez a könyvtár volt a legszimpatikusabb. A megbízást így örömmel vállaltam el, és 1971. július 1-én beléptem az Országgyűlési Könyvtár kapuján.

A kép, amely elém tárult, eléggé siralmas volt. Az intézmény elavult szervezeti formában, mindenféle elmaradással, számos ellentmondás cipelésével működött. Ennek alátámasztására jellemzésül csak néhányat sorolnék fel. Alacsony volt a lét szám, kevés és korszerűtlen szolgáltatást nyújtottak. Hosszú idő óta nem került sor a könyv- és folyóirat-állomány leltározására. A külföldi gyarapodás évek óta elhanyagolt állapotban volt, miközben az erre kapott éves keretet megtakarítás címén visszaadták a minisztériumnak. A felső és középvezetés hiteltelenné vált. A parlamenti különgyűjtemények feltárása, a könyvtári osztályozási munka és a tájékoztatói tevékenység is számos problémával küszködött. A jogi könyvtári alapterv hiánya - jogvégeztett szakemberek nélkül - csaknem szünetelt, a politikai szakirodalmi feltárás pedig meg sem indult.

Színvonalas tudományos szakkönyvtárt akartam, fejlett szolgáltatásokkal. Néhány év alatt lecseréltük a felső és középvezetőket, megerősítettük a régi osztályok vezetését, a létszámot és a könyvtári költségvetést megdupláztuk. Új osztályokat és csoportokat hoztunk létre (Információs és dokumentációs osztály, Jogi dokumentációs csoport, Gazdasági osztály), megindult a különgyűjtemények jelentős fejlesztése is, számos új szolgáltatást hoztunk létre (világpolitikai információfeldolgozás és -szolgáltatás, tanácsadó dokumentumok beszerzése és információinak terjesztése, politikai és jogi információs szakközpont kialakítása), komoly számítógépesítést tudtunk elindítani. Végül a Soros Alapítvány révén személyi számítógépeket kaptunk, s az integrált könyvtári rendszer már kopogtatott az ajtóinkon. A Soros Alapítvány rengeteget segített a magyar könyvtáraknak. Számítógépeket, gyorsmásoló berendezéseket, külföldi könyveket és folyóiratokat kaptunk.

Ma már elképzelhetetlen, hogyan lehetett ezek nélkül könyvtárban dolgozni. Én voltam a kuratórium első könyvtáros tagja. Az Országos Széchényi Könyvtár keretében restaurátorképző és restauráló műtermet szerveztünk. Többszörösére növeltük a vakok és gyengénlátók kapacitását. Jelentős támogatást kaptak az egyetemi és főiskolai könyvtárak, a megyei és városi könyvtárak is.

Volt, ami nem sikerült, de sok kitűnő személyiséggel találkoztam könyvtári tevékenységem során, és jó kapcsolatot tudtam kialakítani nagyon érdekes és értékes olvasókkal. Rájöttem, hogy a könyvtárak sok tehetséges, félrevonuló embernek adtak és adnak otthont. Örülök, hogy az Országgyűlési Könyvtárban - ott létem két évtizede alatt - tehetséges fiatalok alkalmazásával és nevelésével stabil, ma is eredményesen dolgozó gárdát sikerült kialakítani.

Könyv - Könyvtár - Könyvtáros, 2002. február

VÁLYI GÁBOR

FORGÁCSOK EMLÉKEIMBŐL

Beöthy Ottó és a partizánháború

A Beöthy családé volt a Grill könyvkereskedés. Ottó a második világháború után a szocdem párt javaslatára a parlamenti könyvtár vezetője lett. Csak felületesen is mertem, nálam idősebb, pipás elvtárs volt. Kinevezésem után néhány hónappal meglátogatót a könyvtárban. Elmesélte a szocdem-perben s a börtönben átélteket, és egy történetet, melyet jellemző anekdotaként érdemes megőrizni: A negyvenes évek elején az egyik antikvárium kirakatában látott egy cirill betűs füzetet, a címe „Partizán háború” volt, a szerzője pedig a nevezetes félszemű orosz hadvezér: Kutuzov. Amikor Beöthy már otthon belelapozott, kézírásos bejegyzéseket talált, amelyek valószínűsítették, hogy a példány eredetileg Tolsztojnak szolgált forrásul.

Könyvtárigazgatói kinevezésekor eszébe jutott a kis füzet, és jópontokat akarván szerezni, írt egy szép levelet a moszkvai Lenin Könyvtár igazgatójának, és elküldte neki a füzetet. Nem sokkal ezután letartóztatták, és hónapok múltán a börtönigazgató magához rendelte.

- Maga Boeti [sic!] őrizetes?

- Igenis.

- Moszkvából küldtek magának levelet, amelyben valami könyvet köszönnek meg, és két hét üdülésre meghívják Szocsiba. Értette? - Értettem.

- Akkor hátra arc, vigyék vissza a cellába!

Bibó István mint „vendég”

Bibó tanár urat még a fordulat éve előtt, egy előadásán ismertem meg. '56-os államminiszterségéért életfogytiglanra ítélték. Sok más között könyvtári múltja is volt, és szabadulása után Dányi Dezső munkát adott neki a Statisztikai Hivatal könyvtárában. Megkérdeztem, nem lenne-e kedve nekünk is dolgozni. Örömmel vállalta, hogy elkészíti a regnikoláris bizottság latin nyelvű dokumentumainak feltárását és bibliográfiáját.

Egy alkalommal telefonon keresték a titkárságon. Felszóltam a parlamenti különgyűjteménybe, ahol Bibó dolgozott, s még hallottam, hogy a terem végéből odakiabálnak neki: „Bibó tanár úr, telefon!” Kis idő múltán lejött a különgyűjteményből egy olvasó, és azt kérdezte, hogy ez a Bibó tanár úr azonos-e azzal, aki olyan sokáig, úgymond, „nálunk volt vendég”. Azt válaszoltam, hogy nem tudom, mit jelent a „nálunk”, s azt még kevésbé, hogy mit a „vendég”, de azt tudom, hogy ő az.

Pintér Kati, akkor még az én titkárnőm, bár nem tanult latinul, segített Bibónak, és kézírataiból hibátlan, gyönyörű, sokszorosításra alkalmas gépiratot készített. Amikor a kiadvány készen lett, Bibó a címlapra kézírással ráírta, hogy „Nihil obstat - kricsz-kraksz - a váci börtön igazgatója”, és adott egy példányt.

Pintér Katival együtt mentünk ki a temetésére. A Rajk-temetéshez hasonló eső, szél és hideg volt. Rengeteg ember vett részt a búcsúztatáson, a sírnál még elénekeltek a Szózatot, miközben többen fényképezték a tömeget. Egy mellettem álló férfi, esőkabátját fejére húzva, filmet próbált cserélni. Nagyon kínlódott a viharos szélben. Megkérdeztem: miért vesződik annyira? Válasz: parancs az parancs...

VÁSÁRHELYI MIKLÓS (1917-2001)

Politikus, újságíró, sajtótörténész.
A magyar Soros Alapítvány alapító elnöke,
tizenhét éven át legfőbb irányítója.

VÁSÁRHELYI MIKLÓS

A NAGY ÁBRÁND

Nemzeti emléknapon írom e sorokat. 1999. június 16-án. Pontosan 41 esztendővel ezelőtt, 1958. hajnalán végezték ki az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc törvényes kormányának elnökét, Nagy Imrét, a kor mány honvédelmi miniszterét, Maléter Pál tábornokot és a miniszterelnök két közeli munkatársát, Szilágyi József kabinetfőnököt, Gimes Miklós újságírót. Losonczy Géza államminiszter a vizsgálat folyamán börtöncellájában halt meg, máig tisztázatlan körülmények között.

A Nagy Imre per tíz vádlottja közül ötöt meggyilkoltak, ötöt pedig - köztük jómagamat - börtönbüntetésre ítélték.

Pontosan tíz évvel ezelőtt, 1989. június 16-án, az akasztás évfordulóján Buda pesten, a Hősök terén, félmillió ember jelenlétével ünnepélyes gyászszeretartáson temették Nagy Imrét és vádlott-társait, jelképesen a forradalom valamennyi (több mint 350) mártírját, és történelmi igazságot szolgáltattak a forradalomnak, amelyt a katonai intervencióval restaurált szovjet csatlósrendszer, a párt-diktatúra több mint három évtizeden át becsmérelt, rágalmazott és ellenforradalomként megbélyezett. Ezzel mélységesen megsértette a magyar népet, amely a forradalmat mindig a maga ügyének tekintette. A magyar nép 1989. június 16-án erkölcsi elégtételben részesült. Megerősödött az igazságba és az emberi méltóságba vetett hit, felvillant a szabad, demokratikus társadalom megvalósításának reménye. Ezeréves történelme során a magyar névnek nem volt még ilyen elismerése szerte a világon.

Egy évtizede ezt a szerepet történelmi fordulópontként ünnepeltük. Nekem máig életem ünnepe marad. Csalódások, kudarcok, méltánytalanságok nem töröltek ki ezt az élményemet. Olvasóim csodálkozására be kell vallanom, hogy azóta elveszett nagyon sok illúzió, de az igazi, a nagy illúzióm nem rendült meg. Válok zatlanul hiszek abban, hogy az emberiség és benne az én nemzetem soha sem adja fel a küzdelmet, hogy szabadon, igazságos, méltányos társadalomban éljen. Uno cáim, dédunokáim ebből már nálam többet fognak megélni. Aminthogy én is különbül élek, mint elődeink, őseink.

*

Újraolvastam két korábbi olasz kötetemet. A kettő között mindössze nyolc év telt el. Megjelenésük dátuma: 1988. és 1996. Közben persze nagyot változott a világ. De az csak most tudatosult bennem, hogy mekkorát változtam jómagam is. Tem pora mutantur et nos mutabimur in illis. Optimista küzdőből rezignált kétkedővé váltam. Elfáradtam. Kijózanodtam. Mégis, ha túl a nyolcadik X-en visszatekintek az elmúlt évtizedekre, borzadály tölt el annak pusztá gondolatára, hogy a korábbi rendszerek bármelyikében kellene élnem, és a sok gond, bánat ellenére a maga ménak tudom a nehezen kibontakozó demokratikus rendet. Ragaszkodom hozzá. Féltve őrzöm.

Amikor első olasz nyelvű könyvem - hála olasz barátainknak, elsősorban Fede rigo Argentierinek - megjelent Magyarországon, „non person” voltam. A közéletben, a nyilvánosságban nem léteztem. Nem szólalhattam meg közügyekben, de még legszemélyesebb magánügyben sem. Így például nem szólhattam 1956-ról és a perről, amelynek vádlottja és elítélte voltam. A legfelsőbb igazságügyi fellebbezési fórum, a Legfőbb Ügyészség éppen ebben az esztendőben, 1988-ban utasította el ismét per-újravételre a kérelmemet. Sőt nem tekinthettem meg saját perem iratait, de még az ítéletet sem. A pártfőtitkár-miniszterelnök, tehát a hatalom feje pedig még az év végén újra kijelentette, hogy sem a forradalmat, sem Nagy Imrét soha nem fogják rehabilitálni. Mint a nagy per utolsó ítéthon maradt túlélőjének (öt vádlott-társamat meggyilkolták, három elítélte meghalt, Kopácsi Sándor Kanadába emigrált) erkölcsi kötelességem és léteérdekem volt szembeszállni ezzel a hivatalos párt-állami döntéssel. Évek óta hadakoztam a második nyilvánosságban, külföldi sajtóban, rádióban. Az olasz kötet, a törvényes, nyilvános megjelenés és ennek kedvező külföldi visszhangja nagy segítségemre volt. Biztos voltam ügyünk igazságosságában és győzelmében. Ennek a hitnek izzó és vakító fényében küzdöttem. Fel szabadultabban, mint az 1989-es felszabadulás után. Tudtam, mitől akarok megszabadulni, nem éreztem még az áhított szabadság gátjait.

Szellemi szabadságomat nem terhelték gátlások. Magyar szülők gyermekeként az olasz Fiumében születtem, olaszul tanultam meg az abc-t, az egyszeregyet, írni olvasni, dalolni, játszani. Olaszul elmondani az igazat, számomra spontán kitörési lehetőséget jelentett. És mindenek felett fiumano maradok életem végéig. Lokál patrióta. Annak a városnak hűségese, a sírig elkötelezett fia, amelynek címe azt hirdeti: „indeficenter”. Rendíthetetlenül. Amikor ez év tavaszán összegyűltünk a világban szétszórva, a meggyötört, kiirtott fiumano töredékei, olaszok, magyarok, horvátok, szlovének, dalmátok, németek, úgy gondoltuk, ha egyszer megvalósul Európa, akkor történelmében talán jut egy sor annak a kis adriai kikötővárosnak, amely már több mint egy százada élte - ha hagyják - az európai szellemiséget: az együttműködést, a megértést, a toleranciát, az etnikumok etikáját. Több mint fél évszázadig kellett várniuk. Aztán találkozhattunk a városban, amelynek megváltozott a neve, arculata, lakossága, de szellemiségét őrizzük és átörökítjük gyermekeinknek, unokáinknak. Az európai civilizáció üzenetét: szeresd felebarátodat mint tenmagadat, a más nemzetiségűt, a más vallásút, a másképp gondolkodókat, mindent, ami más. Mert szabad csak akkor leszel, ha elismered a más szabadságát. A fiumano patrióta szívügye az olasz-magyar barátság, amelynek ezeréves

hagyománya van. Sok olasz és magyar hazafi szentelte életét ennek az ügynek. Igyekeztem a nyomukba lépni.

Fiumei szívem nagyot dobbant, amikor 1986. október 23-án, a forradalom kitő részének harmincadik évfordulóján az *Unitá* közölte a forradalmat idéző cikkemet. Sokat jelentett ez az akkori magyar ellenzéki mozgalomnak. A hatalom diszkrimi natív szándékaival szemben legitímálta a mi tiltakozásunk és ellenállásunk demok ratikus, progresszív jellegét. S ez csak a kezdete volt az együttműködésnek. 1988- ban Rómában találkoztam Massimo D'Alemával, aki akkor az *Unitá* főszerkesztője volt. Szót értettünk. A lap folyamatosan közölte írásaimat. Többször voltam vendége és előadója a Festa dell'Unitáknak.

Európa sem tudott talpra állni külső segítség nélkül. A mi térségünk is csak ily módon stabilizálódhat. Ez nemcsak a mi ügyünk, hanem Európa és a nemzetközi biztonság ügye, amelyet nem lehet szövetségekkel, szervezetekkel, okos hitel- és piacpolitikával rendezni. Egy orosz válságnak, egy Boszniának, Koszovónak sokkal súlyosabb az ára, mint egy nagyvonalú, hatékony és a jövőben gyümölcsöző támogatásnak. Újabb meg újabb tűzfészek keletkeznek, amelyek aztán általános tűzvészé terebélyesedhetnek.

Koszovó mindannyiunkat megtaníthatott arra, milyen bonyolult és megoldhatatlan helyzetek alakulhatnak ki. Az ilyen szituációkat kell megelőznie a józan ész nek és az érzékeny emberi léleknek. Az alternatíva: diktatúrák, vérontás, maffia, korrupció.

Vannak egy nemzet életében ritka, megismételhetetlen, elillanó pillanatok. Az üdvösség ujjá érinti meg az országot. Nem történelmet, mesét írunk. Visszaemlékezni is csak így tudunk rá: egyszer volt, hol nem volt, talán igaz sem volt... Ilyen volt 1989. június 16-a. Valóban egy ritmusban dobogott az ország szí ve. Emberemlékezet óta először, önként, minden szervezés nélkül hatalmas tömeg gyűlt össze az ország minden részéből. Háttérbe szorultak a világnézeti, társadalmi ellentétek. A gyászban és a forradalom megdicsőülésében egyek voltunk.

Ezen a napon megszűnt a Kádár rendszer legitimitása. Hiszen ennek alapja az a hazugság volt, hogy a szovjet intervenció az ellenforradalomból, a fehér terrortól mentette meg az országot. Amikor a még hatalmon lévő rendszer miniszterelnöke és helyettesei tőlünk, a temetés rendezőtől, a Történelmi Igazságtétel Bizottságtól kértek hozzájárulást, hogy részt vehessenek a gyászszertartáson, és díszőrséget áll tak a kivégzett „ellenforradalmárok”, a forradalom mártírjainak koporsóinál, ak kor az a harminchárom évig táplált hazugság-tákolmány ország-világ előtt összeomlott.

Felelevenedik emlékezetemben, hogy a temetésen részt vett Achille Occhetto, az OKP akkori főtitkára is. Budapesti tartózkodása alatt felkereste Grósz Károlyt, a magyar kommunista párt főtitkárát, aki rosszalotta az olasz párt vezetőjének el határozását. Miközben saját kormányának tagjai olasz társaikkal együtt tisztelegtek a forradalom hőseinek emléke előtt.

Ez volt a vég kezdete. Egy év múlva megszületett a demokratikus Magyarország, amelynek első köztársasági elnöke Göncz Árpád lett, a gyászszertartást megnyitó szónok.

*

Röviddel a második világháború kitörése előtt, hatvan évvel ezelőtt, diákkoromban láttam Jean Renoir film-remekművét, a *Nagy ábrándot*. A történet az első világháború idején játszódik egy német hadifogoly-táborban. A tábor lakói francia katonák, tiszték. A háború borzalmi, a világpolitikai ellentétek nem ölik ki a hű mánumot, az emberi érzelmeket. A művészet azt sugallja, hogy a lélek hullámhosszán ősi ellenségek, németek és franciák megérthetik egymást.

A történelmi múlt és az elkövetkező évek az ellenkezőjét látszottak igazolni. Minden más csak jámbor óhajnak, művészi álomnak tűnt.

A *Nagy ábránd* ma élő történelem. A művész Jean Renoir, a porosz táborparancsnok Eric von Stroheim, a francia fogoly-tiszt Jean Gabin álma megvalósul.

A nagy ábránd a jövő megsejtése, a végső igazság.

1999. június 16.

EGY ÉVTIZED MÉRLEGE

Ami itt következik, számadásnak talán kissé rendhagyó lesz, hiszen mérleget vonni már lezárult időszakokról, eseményekről szokás, márpedig sem e naptári évtized, sem a Magyar Soros Alapítvány - szerencsére - nem ért még véget... Annyi történt csupán, hogy ez utóbbi épp mostanra lett húszéves, s ez az újabb évforduló, amint e kötet is tanúsítja, sokakat elemző múltidézésre készítet. Ahogyan e sorok íróját, az előző „Soros-évtizedkönyv” szerzőjét, e mostani szerkesztőjét is.

Mint minden hasonló múltrekonstrukciót, a könnyebb áttekinthetőség kedvéért érdemes ezúttal is a korszakolás fővázolásával kezdeni.

HÚSZ ÉV - NÉGY KORSZAK

Ha eddigi történetének egészét tekintjük, a figyelmesszemlélnégyegymástkö vető, markánsan eltérő ciklust fedezhet fel az Alapítvány működésében. E már már menetrendszerű, négy-öt évenkénti szerepmódosulásnak, persze, nagyon is kézenfekvő okai vannak. Egyrészt szorosan követi a nagypolitika főbb fordulatait (1989/1990 - 1994 - 1998), s ezek nyomán a társadalom, a gazdaság és a kultúra erőteljes átrendeződését, másrészt nem kevésbé érzékenyen jelzi a nemzetközi Soros-intézményhálózat belső dinamizmusát és stratégiaváltásait is. Mindezt okként, következményként csak még inkább nyomatékosítják a többnyire korszakhatárokhoz köthető vezetőváltások az Alapítvány elnöki, kuratóriumi, igazgatói és programigazgatói posztjain csakúgy, mint az a gyakorlati körülmény, hogy a jelentősebb programok teljes kifizetéséhez legalább négy-öt év szükséges. A változtatás igényét a húsz év alatt számos nyilatkozat, kuratóriumi jegyzőkönyv és belső értékelés megfogalmazta. (Többségük az Alapító, illetve Vásárhelyi Miklós, Vámos Tibor, Kardos László, Bakonyi Éva, Halmai Gábor és Belia Anna nevéhez fűződik.) Mindez jól jelzi a mindenkori vezetés törekvését, hogy időről időre újraértelmezze az Alapítvány céljait és lehetséges cselekvési terét, az innovációt feltétlen értéknek kezelve, „ami nem változik, az szükségképp romlik” elvén. Másrészt az önmegújulási igény gyakori hangoztatása és némely elemének makacs ismétlődése azt a gyanút is felkeltheti, hogy a szándékot nem mindig vagy legalábbis nem azonnal követték a tettek, s ezért nagyon is indokolt utólag kritikusan egybevetni őket. Az alábbiakban erre vállalkozom az elmúlt húsz év vázlatos áttekintésével.

Az Alapítvány négy korszaka - az imént jelzett ellentmondások miatt - pontos dátumhoz olykor nehezen köthető, mivel esetenként egy-másfél átmeneti évvel is számolni kell két ciklus határán. (Nota bene: még a kezdet datálása is bizonytalan, hiszen közel kilenc havi előkészítő tárgyalás után az alapító okirat hivatalos aláírása csupán 1984 május végén került sor az Akadémián, a titkárság Lant utcai elhelyezése és az első nyilvános pályázat meghirdetése pedig egészen 1984 őszéig váratott magára!) A négy időszak határait mindezek figyelembevételével nagyjából az alábbiak szerint lehet kijelölni:

- I. a kezdetektől 1990-ig
- II. 1990-től 1994-ig
- III. 1994-től 1999/2000-ig
- IV. 2000-től napjainkig, azaz 2004 végéig

Az első két ciklusról a korábbi évtizedkönyv (*Tény/Soros - 1984-1994*. Budapest, 1999, Balassi) ugyan már részletesen beszámolt, a folytonosság és a változások követhetősége érdekében néhány tézis erejéig ezeket is had idézzem fel ismét.

I.

A KEZDETEKTŐL 1990-IG

A későkádári években - nagyjából a gorbacsovi nyitással egyidőben - létrejött „MTA-Soros Alapítvány Bizottság” kezdetől kakukktojásnak számított a kommunista egypárturalom merev, hierarchikus intézményrendjében. Kísérletképpen engedélyezését a kommunista vezetés részint Nyugatra kacsintó propagandaként, részint merőben pragmatista megfontolásokból hagyta jóvá (általános pénzszűke és valutahiány főként a kultúra, az oktatás és kutatás ágazataiban). Az új intézmény sorsa a kezdeti két-három évben még igencsak bizonytalan volt; hiszen a nyilvánosságért és saját autonómiájáért megküzdve lépten-nyomon tilalomfákba ütközött, és kisebb-nagyobb hatalmi

konfliktusoktámadtakköröt te, mint azt a fennmaradt belügyi, pártközponti és akadémiai iratok máig tanúsítják. Mégis, kezdettől népszerű irodalmi és társadalomtudományi ösztöndíjpályáza zatai mellett - melyek elbírálásában markánsan önálló szelekciót követett, esetenként a hatalommal is ütközve -, egy sor hiánypótló és innovatív kezdeményezéssel (így a nagy értékű könyvtár-támogatásokkal, a xerox-programmal vagy a külföldi ösztöndíjak és tanulmányutak sokaságával) mind nagyobb ismertségre és elismerésre tett szert nem csupán a hazai értelmiség, de a reformhajlamú apparátus köreiben is. Valódi áttörést a rendszerválás küszöbén: 1988-1989-ben sikerült elérnie, amikor népszerűsége tetőfokára hágott, s a demokratikus átmenet egyik legfőbb katalizátoraként szélesre tárt „ellenzéki népfretpolitikát” próbált érvényesíteni bőkezű támogatásaival. E kezdeti négy-öt év sikere kétségkívül az Alapító személyes képviseletét ellátó Vásárhelyi Miklós s az ő néhány közeli, lelkes munkatársának érdeme, közülük - a teljesség igénye nélkül - Vámos Tibor, Hankiss Elemér, Vályi Gábor, Dornbach Alajos, Forgács Pál, Betlen János és Kardos László neve érdemel említést. A magyar Alapítvány precedensértékű sikere egyúttal nagy mértékben hozzájárult ahhoz is, hogy az évtized vége felé Soros György, a már bevált minta szerint, sorra elindította lengyel, orosz, kínai, majd más kelet-európai alapítványait is.

II. 1990-1994

A második ciklust - mely nagyjából egybeesik az első demokratikusan választott parlament és kormány négy évével - az új szerepvállalás helyett inkább a folytonosság jellemzi. Néhány kurátor-cserét leszámítva a stratégiai irányító stáb töb bé-kevésbé ugyanaz marad, melyben az elnök Vásárhelyi Miklós mellett mind na gyobb szerepet kap az újonnan kinevezett igazgató, Kardos László is. Az Alapítvány végre szervezetileg is maradéktalanul önállósodhat, az MTA-val kötött politikai „kényszerházasságát” felbontva - bár hivatalosan csak 1991 elején, valójában már 1990-ben. A költségvetés egyre nő, a pályázatok és programok szaporodnak, a korábbi évek kezdeményező lendülete azonban mintha kifulladt volna. A rendszerváltás másna pos csalódottsága és a „kulturárc” szennye a nemrég birtokba vett, új Ország ház utcai székház ódon falai közé is beszivárog. Ráadásul az új kormány is rendre elzárkózik az együttműködéstől (például a kulturális és oktatási ügyekben), és a durván polarizálódó belpolitikai helyzetben az Alapítványt is utoléri a kényszerű pártosodás fátuma, s vele az áldatlan botrányok és intrikák. (Többek közt Csurka, Zacsek és társaik megújuló rágalomkampányai.) Ez időben indul párhuzamosan három fővárosban: Varsóban, Prágában és Budapesten a Közép-európai Egyetem szervezése, s ezek azok az évek, amikor tucat szám jönnek létre újabb és újabb Soros-alapítványok szerte a térségben. Az Alapító kívánsága szerint kooperálniuk kellene közös elvekben és programokban megegyezve, ám a „rangidős” budapesti Alapítvány ehhez láthatóan nem sok kedvet érez - azon túl, hogy fölös tapasztalatait, ha igényt tartanak rá, készséggel meg osztja az újoncokkal. („Networking = not working” - A hálózatozás a lógás egy neme - vélhető ez időben a magyar vezetés zöme.) A közéleti és intellektuális jelleg továbbra is meghatározó marad - immár egy másfajta, szűkebb, de nem kevésbé harcoss ellenzékiesség jegyében. Mindamellet a súlyosbodó szociális gondokra adott válaszként már ekkor feltűnik néhány olyan kezdeményezés - így az Iskolatej akció, a Help to Help program vagy a hazai hospice-mozgalom felkarolása -, mely a küszöbön álló stratégiaváltás fontos előzményének tekinthető.

III. 1994-1999/2000

Az 1994-es kormányváltást követően - és ahhoz szorosan kapcsolódva - valójában egy késleltetett, bár annál ambiciózusabb önmegújítási kísérlet tanúi lehetünk. Az Alapítvány előtt váratlanul új lehetőségek nyílnak, s az „ellenzéki karanténból” szabadulva ez megsokszorozza aktivitását. A támogatási keret csaknem a duplájá ra nő - s öt éven át ezen a szinten is marad -, a nagykuratórium új tagokkal bővül, Kardos Lászlótól Bakonyi Éva veszi át az operatív stáb irányítását, amely csakhamar jelentős, több mint 50 fős apparátussá duzzad, és átköltözik az Alapítvány sa ját székházába, a Bolyai utcai felújított villába. Seregyi új program és alprogram indul, új szakértői és döntőki testületekkel: immár közel 70 kuratórium 220 tag ja bírálja el az évről évre benyújtott átlag 20 000 pályázatot - egyetlen évben annyit, mint az első évtizedben együttvéve! A Soros Alapítvány egyszerre „nagyüzemmé” vált, annak minden előnyével és hátlütőjével. A szakmai döntések jelentősen decentralizálódtak, a programirányítás és a pályázati adminisztráció szervezetesebb, hatékonyabb lett, a sok új munka társ azonban hovatovább egymást is alig ismerte, és a szerteágazó,

erősen szakosodott programok bonyolult rendszerét csak nehezen lehetett átlátni. Mindenekelőtt a „megaprogramok” nagy korszaka volt ez, az Egészségügyi és Közoktatás-fejlesztési programegyüttesé, melyről a jelen könyv is számos elemzést, hatástanulmányt és dokumentumot közöl. Tény, hogy mindkét hangsúlyos, új szerepvállalás - összehangolt kormányzati, önkormányzati, szakmai és civil együttműködésben - igen jelentős eredményeket hozott, ha átfogó strukturális reformokat négy év alatt a maga limitált lehetőségeivel nem is tudhatott véghez vinni. Miképpen az is tény, hogy jelentősen átforgalmazták az Alapítvány egész addigi profilját és működésmódját, nagyságrendekkel kiszélesítve a támogatott ügyek és személyek körét. A kulturális és művészeti mecénatúra, a külföldi ösztöndíjak és felsőoktatási támogatások rendszere - részint New York és az Alapító megváltozott értékpreferenciáit tükrözve - ettől fogva mindinkább háttérbe szorul, és megkezdte sok éves, lassú utóvédharcát, mely egész a legutóbbi évekig eltart. Ugyanakkor ez idő tájt kap új erőre néhány más, fontos kezdeményezés: így a Roma programok, az emberjogi, kisebbségvédelmi és civil támogatások, melyeknek mindinkább meghatározó szerepe lesz az ezredforduló utáni években.

IV. 2000-TŐL NAPJAINKIG

Az Alapítvány utolsó ciklusa az elmúlt négy-öt év történéseit fogja át az új szerep keresés és a fokozatos visszavonulás jegyében. Utóbbira az Alapító évek óta deklarált szándéka és mind keményebb forrásmegvonásai miatt kényszerül, korántsem egyedül, hanem osztozva a kiterjedt, térségbeli Soros-intézményhálózat több tucat társalapítványának sorsán. A végkifejlet azonban váltig bizonytalan. Némi reményre jogosít, hogy a magyar Alapítvány eddig is sikerrel túlélt számos nehéz időszakot, valamint az tény, hogy Alapítóját idestova egy évtizede foglalkoztatja a kérdés: „Mi legyen a végjáték stratégiánk?” Az újabb időszak beköszöntét jelzi, hogy 2000-re a felhasználható támogatási keret kevesebb mint az előző évi harmadára - alig 5 millió dollárra - esett. A korábbi programok jó része megszűnik vagy szűkebbre vonja támogatásait, a munkatársak sorra távozni kényszerülnek. Hasonlóan kemény cezúrát jeleznek az alapítványi vezetőváltások is: 2001 elején Bakonyi Évát az igazgatói poszton Belia Anna követi, majd a májusban elhunyt Vásárhelyi Miklós utódként Halmi Gábor veszi át az elnökséget, az időközben szintén megújult kuratórium élén. A karcsúsítás jegyében új, integrált programcsoportokat hoznak létre, a szakkuratóriumi rendszerét radikálisan átalakítják, s megindul az új stratégiatervezés is - melyet azonban mind keményebben behatárolnak a költségvetés újabb és újabb megszorításai. 2003-ban átadják az utolsó Soros-díjakat, s az év végével gyakorlatilag megszűnik a hagyományos pályázati, adományozói profil, s csak két civil támogatási program marad: az OSI-val közös „East-East” és a szintén nemzetközi hátterű „Trust”.

Mindez nem jelenti, hogy az elmúlt négy-öt évben ne indult vagy folytatódott volna számos invenciózus és sikeres program: elég csak a Települési egészségterv, a Roma közösségi ház, az Önfelkészítő roma iskolák vagy a különféle hajléktalan és foglalkoztatási programokra utalni, nemkülönben a Soros Stúdiószínházi Napokra, a Kortárs művészeti programhálózatra és a Kulturális menedzsment programra, avagy a Mozgó jogsegélyszolgálatra és a 2002-es „Élj a jogaidal - menj el szavazni!” részvételre ösztönző kampányra. Ezekben - a szükségből erényt kovácsolva - az Alapítvány a hiányzó summákat többnyire nagyobb szellemi befektetéssel, szervezőmunkával és együttműködéssel igyekezett pótolni, korábban kivívott respektusára és kiterjedt szakmai, intézményi kapcsolataira hagyatkozva.

„Merjünk kicsik lenni!” - summázhatnánk a máig érvényes, új alapítványi stratégiát, mely látványos kvantitatív eredmények helyett inkább minőségekre törekszik.

A következőkben egy sajátos Soros-erény - s egy éppoly sajátos Soros-fogyatékos ság elemzésére vállalkozom, melyek máig meghatározzák az Alapítvány egész működését. A nyilvánossághoz való viszonyról, majd a finanszírozásérszemély(ek)hez kötött, hosszabb távra nehezen tervezhető rendszeréről lesz szó.

A NYILVÁNOSSÁG MINT DEMOKRATIKUS ALAPÉRTÉK

Az Alapítvány a popperi „nyitott társadalom” eszményét saját praxisában is komolyan véve kezdettől bátran fordult a nyilvánossághoz, működését minél szélesebb társadalmi és szakmai kontroll alá helyezve. Az elmúlt tíz évben ugyan sok minden megváltozott - így az ösztöndíjakból díjak lettek, s a nyílt pályázatok mellett egy sor meghívásos is indult -, eredendő nyíltságát azonban jórészt sikerült megőriznie, ami nem egy közpénzeket elosztó kuratóriumnak is osztatlan dicsőségére válnék. (Holott

nyilvánvaló a különbség, hiszen egy külföldi magánadományokat kezelő szervezet döntéseiről legfeljebb az adományozónak tartozik számot adni, és mi sem gátolja abban, hogy jóval belterjesebb, „elitistább” támogatási rendet kövessen.) Ezt a nyílt és átlátható működésmódot alapjaiban nem érintették az egymást követő vezetőváltások sem, minthogy az elődök gyakorlatát az utódok is feltétlen megőrzendő értéknek tekintették. Érdekes talán röviden áttekinteni e rendszer néhány kulcselemét.

Mindenekelőtt kezdettől nyilvános volt a kuratórium és valamennyi alkuratórium összetétele, csakúgy mint a programvezetők és munkatársak névsora. Érte lemszerűen úgyszintén nyilvánosak voltak a meghirdetett pályázatok, azok pontos kritériumai és eredménylistái, a támogatási összegekkel, sőt esetenként azok indoklásával. (A sajtó és az alapítványi évkönyvek rendszeresen közzétették ezeket, s a húsz év összes pályázati eredménye ma is hozzáférhető az Alapítvány honlapján: www.soros.hu.) A nagykuratórium és a szakkuratóriumok minden közérdeklődésre számot tartó döntése úgyszintén nyilvánosságot kapott. Bár e tekintetben az elmúlt tíz év gyakorlata nem volt egészen egységes - jó kétszáz, igen különböző feladatú és összetételű testülettől ez nem is várható -, a döntéshozók üléséről többnyire részletes jegyzőkönyvek készültek, s a különféle kuratóriumok gyakran tartottak kibővített üléseket, melyekre a partnerszervezetek, az érintett állami intézmények képviselőin kívül nem egyszer magukat a pályázókat is meghívták.

Mint azt e kötet visszaemlékezései is tanúsítják, a legtöbb döntőtestület nyílt és konstruktív légkörben végezte feladatát, még ha időnként éles szakmai viták is adódtak némelyikben. Ez esetben az eltérő álláspontok alkalmanként a legszélesebb nyilvánosságban is megjelentek - mint például a könyvkiadás- és támogatások rendszerének sok indulatot kavarázó, 1996-os átszervezése.

A nyilvánosságnak, persze, az alapítványi gyakorlatban is megvoltak/megvanak a többé-kevésbé respektálható határai. Eszerint máig érvényes elv, hogy a nem támogatott pályázatokról csak összesített adatok kerülnek napvilágra, és nem szokás nagydoboztani az Alapítvány belső szervezeti, személyi ügyeit sem. Tagadhatatlan az is, hogy az informális és a lobbizás - például az éves költségvetések vagy a programok sorsa körül - váltig erős maradt az egész Soros-intézményhálózatban, s hogy nem egy vitás ügyben máig az Alapító mondja ki a végszót.

„MENNYI AZ ANNYI?”

Az erények számbavétele után a szervezet gyengéiről és belső ellentmondásairól is essék néhány szó.

Közülük talán a leginkább szembetűnő a finanszírozás máig tartó bizonytalansága és személyhez kötöttsége. Mint emlékeztetés, az MTA-Soros Alapítvány 1984-ben azzal jött létre, hogy az Alapító New Yorkból átutalt egymillió dollárt az első év pályázati és rezsiköltségeire. Nos, az Alapítvány az elmúlt húsz évben elköltött még vagy további 150 milliót, ám a helyzet alapjaiban azóta se változott: hiszen máig sincs lekötött, önálló vagyonalapja, amelynek kamatait saját belátása szerint használhatná, ehelyett költségvetését a New York-i alapítványi központtal kell évről évre - többé-kevésbé alkulehetőséggel - jóváhagyatnia. (Megjegyzendő, hogy ez a finanszírozási mód az egész kiterjedt Soros-intézményhálóra jellemző - a New York-i Open Society Fundot és a CEU-t kivéve, melyek tartós fennmaradását biztosítandó Soros György jelentős vagyonalapot helyezett letébe.) Ezt a sajátos finanszírozási rendszert sok bírálat - s olykor az Alapító részéről is némi ironikus önbírálat - érte, kevés fogható eredménnyel. 1998-ban például maga New York kezdeményezte, hogy a hosszabb távú tervezés érdekében a pénzügyileg megbízható, jól működő alapítványok áttérhetnének az ún. „evergreen”, avagy „évelő” rendszerre, 3 évre előre jóváhagyatva költségvetéseiket - ám a reformkísérlet, hogy hogy nem, csakhamar elsikkadt. Maradt az eseti alkuk és a központilag rögzített éves költségkeretek rendszere, amelytől csak az esetben van mód eltérni, ha ennek multhatatlan szükségéről az Alapítót valaki nyomós okokkal meggyőzi.

Nos, éppen ez történt 1994 nyarán, a szóban forgó évtized kezdetén, amikor az operatív szintjein megújult alapítványi vezetés - mindenekelőtt Vásárhelyi Miklós elnök és Bakonyi Éva frissen kinevezett igazgató - Soros Györgyöt sikerrel rábírta arra, hogy négy éven át az Alapítvány csaknem duplájára emelt keretből: évi 20 millió dollárból gazdálkodhassék (rezsiköltségeit is beleértve).

Kivételes pillanat volt ez - és kivételes esély, hogy a magyar Alapítvány végre bizonyíthassa, képes potens partnerként társulni egész ágazatokat érintő, kormány szintű reformprogramokhoz.

Ugyanakkor jól jelzi azt is, mennyi szubjektív és esetleges tényezőn múlnak az efféle nagy horderejű döntések, s hogy a könnyen adott pénz utóbb éppoly könnyen megvonható, ha netán gyengül az alkupozíció, vagy változik az Alapító stratégiai elképzelése. A megaprogramok 1998 végén ugyan lezárultak, de az 1999-es költségvetés még így is jelentős maradt: a magán több, mint 15 millió dolláros

pályázati keretével -, s ez alighanem ismét csak Bakonyi Éva személyes meggyőző készségének, agilitásának tulajdonítható. Amikor viszont a korábbi bőkezűséget éppoly hirtelen drákói pénzügyi szigor váltja fel - mint történt az a 2000. évet követően -, ez úgyszólván egyik pillanatról a másikra hiánypótló, sőt létfontosságú egészségügyi, szociális, oktatási és kulturális programok tucatjait, s velük a korábbi kedvezményezett ezreit hozza lehetetlen helyzetbe. (Halmai Gábor kötetvégi írásában maga is említi, hogy 2001-ben, minden tetszése és szimpátiája ellenére, Soros György mennyire hajthatatlannak bizonyult az új kuratóriumi elképzelések költségvonzatát fedezni. Ugyancsak magáért beszél az az adalék, melyet Belia Anna említ a vele készült háttérinterjúban, hogy egy a társintézményeivel való rendezetlen elszámolási vita következtében kishíján üres kasszával kellett átvennie az Alapítvány igazgatói posztját, mivel New York vagy 4 millió dollárt visszaigényelt volna a korábbi közös programok magyar költségfedezeteként.) „A kockázat szépsége” - mondhatnánk a Stúdiószínházi program zárókonferenciájának címét elbitorolva. Aki más pénzt költi, annak „bővelkedni” és „szűkölködni” egyaránt meg kell tanulnia.

A „HÁROM P” TANULSÁGAI

Az aczéli kultúrpolitika hírhedt „három T”-jével ellentétben a Soros-mecenatúra egész húszéves teljesítménye leginkább a „három P”-vel jellemezhető: Programok + Pályázatok + Pénzek. Ennek változó együttesét kívánja minél több oldalról bemutatni ez a második „évtizedkönyv” is, megannyi visszatekintést, esettanulmányt, pályázati beszámolót és adatösszesítést közreadva. Az iménti három P-hez, persze, joggal kívánczik egy negyedik: a Preferenciáké, sőt egy ötödik is: a Publicitásé - hogy a számok, nevek pusztán halmazát elemző módon értékelni lehessen. Lássuk hát, mit mutat e szüntelen változó képlet.

A tíz év alatt csaknem kerekén 100 millió dollár jutott közvetlen támogatásként különféle alapítványi programokra és pályázatokra. Ennek időarányos megoszlása azonban nagyon is jelentős eltéréseket mutat, hiszen amíg az évtized első felében - 1995-től 1999-ig - a támogatások teljes alapítványi kerete évi 15-18 millió dollár között mozgott, 2000-től 2002-ig ugyanez már csak évi 4-5 millió dollár volt, majd 2003-2004-ben kevesebb mint 2 millió dollárra zsugorodott. Az utóbbi öt „szűk” esztendő Soros-támogatásai tehát együttvéve is alig érik el egy-egy korábbi „bő” év pályázati büdzsáját.

Az első négy-öt év favoritja - közel 50% részesedéssel - kétség kívül a hazai oktatásügy volt, nagyobb részt a Közoktatás-fejlesztési megaprogram évi 1 milliárd Ft-os keretének köszönhetően. Ezen belül a tucatnyi felsőoktatási, kutatói és ösztöndíj pályázat - amely mindig is önálló programcsoportot alkotott - a legfeljebb statisztikai rovatként sorolható ide - viszonylag konstans, 11-15%-os részesedést mutat. (Később, az ezredfordulótól, ahogy e programok sorra megszűntek, ez az arány évről-évre a felére csökkent, míg végül 2003-ban a teljes alapítványi keret 3%-án zárt.) Az évtized első felének másik nagy kedvezményezettje a szociális és egészségügy volt átlag 20-25% részesedéssel a teljes támogatási keretből. Ennek jó részét különféle prevenciós, gyógyászati, fogyatékosokat támogató és képzési programok kapták, kisebb részét pedig szociális és foglalkoztatási programok. 1999-től az Egész egészségügyi rendszerfejlesztő megaprogram lezárultával ez utóbbiak részaránya még nőtt is valamelyest, ahogyan 2001-2002-ben ismét számottevő, 10% körüli arányt ért el az egészségmegőrzésre - elsősorban a Települési egészségterv programra - szánt keret is.

A Soros kulturális és művészeti mecenatúráját már a kilencvenes évek elején szorongó aggályok övezték, a támogatások jelentős szűkítésétől, sőt megszűnésétől tartva. Ezzel szemben a számok azt mutatják, hogy egész az ezredfordulóig közel 20%-os évi részesedéssel az erre szánt összegek nominálértékben folyamatosan nőttek - 1995-től 1999-ig durván 300-ról 700 millió forintra -, sőt nem csak a már hagyományosnak számító alapítványi profilokat: a könyvtár-, könyvkiadás- és lap-támogatások ügyét, az irodalmi díjakat és ösztöndíjakat sikerült jórészt változatlanul fenntartani, hanem a kínálat egész a 2003-as évvel bezáróan egy sor újabbal is bővült: egyebek közt a tánc, a színház, a zene, a zenei CD-kiadás, a rádiós és televíziós produkciók és a kulturális menedzserképzés pályázati támogatásával. Ha mindehhez hozzávesszük a kortárs képzőművészet bőkezű támogatását - a C3 javára 1996 óta megítélt közel fél milliárd forint fenntartási költséget, illetve adományt -, akkor joggal mondhatni, hogy egyetlen jelentős hazai kulturális, művészeti ág sem maradt ki a Soros-mecenatúra rendszeréből, amely a tíz év alatt együttvéve közel 4 milliárd forintot fordított e célra.

A fenti arányszámokat összegezve azt látni, hogy az iménti három fő profil élvezte az évtized összes támogatásának több mint háromnegyedét. A pontos statisztikai összesítés - a gyakori programösszevonások és átcsoportosítások miatt - innentől kissé bajossá válik, három további

támogatási kör azonban feltétlen említést kíván még. Ezek: az Információs és médiaprogramok, a Jogi programcsoport és a Civil társadalom támogatásai. Megjegyzendő, hogy így, ebben a csoportosításban mindhárom az ezredfordulón végbement alapítványi belső struktúrával tást tükrözi, noha más-más helyre besorolva mindháromnak voltak fontos előzményei. Mindenesetre a jogi programok 2000 utáni felértékelődését jól mutatja átlag 15%-os részesedésük az egyre szűkebb támogatási keretből, és nagyjából ugyanez mondható az Információs és médiaprogramok kissé szerényebb, 8-10%-os ezred forduló utáni részesedéséről is. A civil társadalom erősítésében vállalt alapítványi szerep húsz évet átfogó változásaira, izgalmas tanulságuk okán, alább még külön kitérek, itt csupán annyit jegyezve meg, hogy a Civil programok az elmúlt fél év tizedben az Alapítvány kiemelten fontos, sőt 2004-re kizárólagos támogatási körévé váltak, amit jól mutat évről évre növekvő részesedési arányuk is. (2000: 13%; 2001: 19%; 2002: 38%; 2003: 55%; 2004: 100%). Mindez együtt az elmúlt öt évben több mint egymilliárd forint értékű támogatást jelentett.

Végül 6-8%-os éves részesedésükkel úgyszintén ide tartoznak az Alapítvány által létrehozott, idővel sorra önállóvá vált „független programirodák” (a BB Alapítvány, a Független Ökológiai Központ, a NIOK, a C3, majd legutóbb az Eötvös Károly Közpolitikai Intézet és a Summa Artium Alapítvány), melyek részben ma is jelentős szolgáltató, hitel- és ösztöndíjelosztó szerepet vállaltak a civil szférában. Fenntartásuk, majd rendszeres külső támogatásuk az elmúlt tizenöt évben úgyszintén jóval meghaladja az egymilliárd forintot. (További adatokkal a kötet ezeket bemutató külön tanulmányai szolgálnak.)

AZ ALAPÍTVÁNY SZEREPVÁLTOZÁSAI ÉS A HAZAI CIVIL SZFÉRA

Amint azt fentebb ígértem, érdemes közelebbről is megvizsgálni, hogy miféle szerepet vállalt - és töltött be - az Alapítvány a magyarországi civil társadalom újjáéledésében. Annál inkább, mivel a szerepvállalás az elmúlt két évtizedben többször is jelentősen módosult a dinamikus változó, hazai nonprofitközegben.

Indulásakor, 1984-ben az MTA-Soros Alapítvány Bizottság még magányos és gyanúsán rendszeridegen képződménynek számított - nemcsak Magyarországon, de szerte a „kommunista féltekén”. Éppen ezért első és legfontosabb célja nem lehetett más, mint saját önállóságának megerősítése, s ezáltal a mintaadás: a közcélú magánalapítvány intézményének rehabilitálása annak több évtizedes politikai száműzetése után. Szívós erőfeszítéssel a pártállami bürokrácia gyámságától mindinkább szabadulva s közben a nyilvánosság táguló köreiben egyre újabb szövetségesekre lelve sikerült is a precedensértékű fegyvertényt végrehajtania, és pár év alatt - bátran mondhatni - az Alapítvány maga lett a civil társadalom intézményi prototípusa. Önállósága, hatóköre mindinkább kiszélesült, nyíltsága és esélyteremtő igyekezete növekvő bizalmat keltett, és idővel mind a civil kezdeményezések, mind a közintézmények partnereként az együttműködés egy sor új formáját honosította meg.

A rendszerváltáshoz közeledve mindez lépésről lépésre az átfogó intézményreformok és a civil társadalom ügyének nyílt, programszerű vállalásához vezetett. 1988-89-re az Alapítvány az öntevékeny polgári szervezetek egyik legfőbb pártfogója, az újjászülető hazai nonprofit szféra meghatározó alakítója lesz. A nemrég még magányos civil szervezet egyszerre seregnyi hozzá hasonló modellkísérlet in tézményesüléséhez nyújt hathatós támogatást, s az 1989 tavaszán meghirdetett, hatfordulós „Demokrata-pályázattal” új társadalmi szervezetek, lapok és mozgalmak százainak juttat több mint kétmillió dollár értékű „rendszerváltó gyorssegélyt.” A látványos sikert 1990-től néhány éven át érezhető megtorpanás és elbizonytalanodás követi. Nem csoda, hisz merőben új helyzet állt elő: immár versengő civil szervezetek sokasága kész átvenni az Alapítvány korábbi kezdeményezéseit, és sorra megjelennek más, tökéletes nyugati alapítványok is. Habár a bázisdemokrácia kiszélesítését, a civil társadalom erősítését továbbra is elsőrendű feladatának tekintti, hatóköre a korábbihoz képest leszűkül, közéleti támogatásai pedig - a korábbi „ellenzéki népfrempolitikát” feladva - jórészt a liberális elkötelezettségű mozgalmaknak, szervezeteknek jutnak (Demokratikus Charta, Nyilvánosság Klub stb.). A pályázati kiírásokban ugyan rendre feltűnik az új „doktrína”, miszerint az Alapítvány a szervezetek önfenntartását, az intézmények működési költségeit nem vállalja át, csupán konkrét programjaikat kész támogatni, a gyakorlat azonban kis sé mást mutat. Ezekben az években még mindig több száz forráshiányos szervezet kap nélkülözhetetlen infrastrukturális és/vagy rendszeres rezsi-hozzájárulást. (Így például iskola-alapítványok, nemrég alakult kutatóintézetek, könyv- és lapkiadók, művészeti társulások, szakmai érdekképviseletek, közéleti mozgalmak, különféle emberi jogi és roma szervezetek stb.) Az 1994-es választások ismét új

fordulatot hoznak a tíz év alatt nagyra nőtt civil intézmény szerepvállalásában. Az új szociálliberális kormány s az időközben szintén megújult operatív irányítású Alapítvány „természetes szövetségesnek” tekintheti egymást, s egy sor gyakorlati ügyben - főként az oktatás és az egészségügy terén - szoros együttműködésre lép. A bőkezűen megduplázott keret, s az új, am-biciózus programok tucatjai révén az Alapítvány hatóköre ismét látványosan kiszélesül, támogatásai civil szervezetek ezreit segítik több-kevesebb rendszerességgel. Ezen évek gyakorlatában két újabb tendencia is markánsan megmutatkozik. Az egyik a „civil társkeresés” - már korábban is fel-felbukkanó - igénye, azaz, hogy az Alapítvány minden fontosabb programjához igyekszik partnerként megnyerni egy vagy több mértékadó civil szervezetet, szakmai vagy érdekképviselőt (például: Magyar Máltai Szeretetszolgálat, Autonómia Alapítvány stb.). A másik, hogy az újonnan indított alapítványi programok maguk is civil szervezetek tucatjait hívják életre - elég csak a Roma Polgárjogi Alapítványra, a Roma Parlamentre, a Roma Sajtóközpontra, a Romaversitasra vagy az oktatási programokból önállósult közel két tucat szervezetre gondolni.

A „bő esztendő” elmúltával, az ezredfordulón ismét csak felül kellett vizsgálni az Alapítvány és a civil szféra viszonyát. Ennek eredményeként egy sor kevésbé látványos, ám annál hasznosabb támogatási és együttműködési formát sikerült kialakítani, melyek részben ma is élnek, de legalábbis máig éreztetik hatásukat. Mindezt három modellértékű példán lehet leginkább érzékelteni. Az egyik az Alapítvány székházának fogadósintjén megnyitott és közel három éven át működtetett Nonprofit Szolgáltató Központ, amely a NIOK szolgáltató szerepét volt hivatott erősíteni főként a Pest megyei civil szervezetek infrastruktúra- és információhiányán enyhítve, ingyenes irodahasználattal, gépkölcsönzéssel, jogi, pénzügyi és pályázati tanácsadással. A központ hamar népszerűvé vált, mivel sokféle gondra és igényre egy helyen, egy időben kínált sokaknak gyors és gyakorlatias megoldást - ám összességében annak a szerepnek a záróakkordja volt, amit az Alapítvány még a rendszerváltás éveiben vállalt az újonnan létrejött civil szervezetek infrastrukturális és más gyakorlati igényeit szolgálva. A másik példánk a Települési egészségterv program, amely a Fact Alapítvány munkatársaival összefogva főként a vidéki kistelepülések önkormányzatainak és öntevékeny szervezeteinek nyújtott nem csak pénzügyi, de sokféle módszertani, szakmai segítséget, előkészítő tréninggel, közös értékeléssel, konferenciával. Sikerét jól jelzi, hogy viszonylag szerény anyagi támogatással a program két év után országos mozgalommá nőtte ki magát. (Hasonló indítással és szervezési formában sikerült megvalósítani a Roma közösségi ház programot és több más, esélyhátrányos civil szervezetnek szánt gyakorlatias kezdeményezést is.) Harmadik és legfrissebb példánk a „Trust” néven ismert Intézményi támogatások program, mely a térségből kivonuló öt nagy amerikai magánalapítvány kezdeményezésére 100 millió dollárt kíván többfordulós pályázatával szétosztani a kulcsszerepet játszó, helyi civil szervezetek körében. Ennek magyarországi lebonyolítását - úgyszintén többlépcsős pályázati kiválasztással - három szervezet nyerte el: az Ökotárs Alapítvány, a Civil Társadalom Fejlesztésért Alapítvány, valamint a Magyar Soros Alapítvány. Ez utóbbi nemcsak újraelosztó és pályázat-menedzselő szerepet vállalt a hazai programban, hanem jelentős saját forrásokkal és önálló szervezésben 2003 őszétől maga is sikerrel megvalósított egy kísérleti előprogramot. (Minderről részletesen beszámol Nizák Péter kötetbeli írásában.) A pályázat újszerűségét éppen az adja, hogy - a korábbi „doktrínát” látványosan elvetve - az arra érdemesnek ítélt szervezetek ezúttal kimondottan működési költségre, intézményfenntartásra kapnak jelentős összegeket, a hazai civil szféra kulcsszereplőinek hosszú távú fennmaradását elősegítve. Mindez akaratlanul is a középkori faragott szószekek jelképvilágát idézi: „a pelikán önnön húásával táplálja fiókáit”. Avagy lehet-e ennél méltóbb búcsúgesztusa egy mindinkább visszavonuló, saját lehetőségeiben egyre szerényebb, nagy múltú szervezetnek?

SZERKESZTŐI ZÁRSZÓ

Húsz év nagy idő egy ember - s talán még nagyobb egy ennyi ügyet és kockázatot vállaló szervezet életében. A Soros Alapítvány miközben egy egész társadalmat próbált megannyi hasznos és nemes kezdeményezéshez partnerként megnyerni, sohasem rejtette véka alá, hogy döntéseit szuverén ítéletű emberek hozzák - akik, persze, maguk sem tévedhetetlenek. Az arctalan kollektívizmussal sivarévtizedei után ez a vállalt személyesség eleve bizalmat keltett, s idővel ezrek és ezrek éreztették, hogy az Alapítvány léte és sokféle szerepvállalása nekik maguknak is személyes ügyükké lett. Mindez a szerkesztőt is felbátorítja, hogy tisztelt letéve végül néhány szubjektív megjegyzést tegyen. Az első évtizedkönyv kiterjedt háttérkutatásaihoz, majd megírásához csaknem tíz éve láttam hozzá, s a munkát három év alatt sikerült bevégezni. A feladat izgalmasnak tűnt, Vársárhelyi Miklós felkérését pedig megtisztelőnek éreztem, bár utólag megvallva: aligha állok kötélnél, ha néhány

idősebb barátom - főként Ben da Kálmán, Solt Ottilia és Litván György - személyes példája és szavai meg nem győznek, akik kurátorként éveken át maguk is szoros szálakkal kötődtek az Ala pítványhoz. Közülük, mire könyvem elkészült, ketten is eltávoztak - így nem maradt más, mint munkámat, ragaszkodásom jeléül, az ő emléküknék ajánlani.

Azóta megírtam a Közép-európai Egyetem első tíz évének krónikáját (*CEU: Ten Years in Images and Documents*. Budapest, 1999.), és elkészült a második *Tény/ Soros* is, melyet kezében tart az Olvasó. Aki az In memoriam fejezetet olvasva ma ga is számba veheti: ki mindenki emlékének lehetne ezt az újabb évtizedkönyvet ajánlani.

Tucatnyi név - tucatnyi eleven emlékü, kiváló ember, köztük nem egy hozzám is közeli barát, szellemi mentor és korán elhalt pályatárs. Munkámhoz a legtöbb erőt, biztatást az ő láthatatlan jelenlétük adta. Balassa Péteré, Forgács Pálé, Kardos Lászlóé, Solt Ottiliáé, Vályi Gáboré és Vásárhelyi Miklóse - akiknek szellemi és emberi gazdagsága nélkül ez a „mérleg” is bizvást jóval szegényebb volna.

Nóvé Béla

EGY ÉVTIZED MÉRLEGE

Ami itt következik, számadásnak talán kissé rendhagyó lesz, hiszen mérleget von ni már lezárult időszakokról, eseményekről szokás, márpedig sem e naptári évti zed, sem a Magyar Soros Alapítvány - szerencsére - nem ért még véget... Annyi történt csupán, hogy ez utóbbi épp mostanra lett húszéves, s ez az újabb évforduló, amint e kötet is tanúsítja, sokakat elemző múltidézésre készlet. Ahogyan e sorok íróját, az előző „Soros-évtizedkönyv” szerzőjét, e mostani szerkesztőjét is.

Mint minden hasonló múltrekonstrukciót, a könnyebb áttekinthetőség kedvéért érdemes ezúttal is a korszakolás fővázolásával kezdeni.

HÚSZ ÉV - NÉGY KORSZAK

Ha eddigi történetének egészét tekintjük, a figyelmesszemlélőnégyegymástkö vető, markánsan eltérő ciklust fedezhet fel az Alapítvány működésében. E már már menetrendszerű, négy-öt évenkénti szerepmódosulásnak, persze, nagyon is kézenfekvő okai vannak. Egyrészt szorosan követi a nagypolitika főbb fordulata it (1989/1990 - 1994 - 1998), s ezek nyomán a társadalom, a gazdaság és a kultúra erőteljes átrendeződését, másrészt nem kevésbé érzékenyen jelzi a nemzetközi So rintézményhálózat belső dinamizmusát és stratégiaváltásait is. Mindezt okként, következményként csak még inkább nyomatékosítják a többnyire korszakhatárok hoz köthető vezetőváltások az Alapítvány elnöki, kuratóriumi, igazgatói és prog ramigazgatói posztjain csakúgy, mint az a gyakorlati körülmény, hogy a jelentősebb programok teljes kifutásához legalább négy-öt év szükséges.

A változtatás igényét a húsz év alatt számos nyilatkozat, kuratóriumi jegyző könyv és belső értékelés megfogalmazta. (Többségük az Alapító, illetve Vásárhelyi Miklós, Vámos Tibor, Kardos László, Bakonyi Éva, Halmai Gábor és Belia An na nevéhez fűződik.) Mindez jól jelzi a mindenkori vezetés törekvését, hogy időről időre újraértelmezze az Alapítvány céljait és lehetséges cselekvési terét, az innovációt feltétlen értéként kezelve, „ami nem változik, az szükségképp romlik” elvén.

Másrészt az önmegújulási igény gyakori hangoztatása és némely elemének makacs ismétlődése azt a gyanút is felkeltheti, hogy a szándékot nem mindig vagy lega lábbis nem azonnal követték a tettek, s ezért nagyon is indokolt utólag kritikusan egybevetni őket. Az alábbiakban erre vállalkozom az elmúlt húsz év vázlatos áttekintésével.

Az Alapítvány négy korszaka - az imént jelzett ellentmondások miatt - pontos dátumhoz olykor nehezen köthető, mivel esetenként egy-másfél átmeneti évvel is számolni kell két ciklus határán.

(Nota bene: még a kezdet datálása is bizonytalan, hiszen közel kilenc havi előkészítő tárgyalás után az alapító okirat hivatalos aláírá sára csupán 1984 május végén került sor az Akadémián, a titkárság Lant utcai el helyezése és az első nyilvános pályázat meghirdetése pedig egészen 1984 őszéig vá ratott magára!) A négy időszak határait mindezek figyelembevételével nagyjából az alábbiak szerint lehet kijelölni:

- I. a kezdetektől 1990-ig
- II. 1990-től 1994-ig
- III. 1994-től 1999/2000-ig
- IV. 2000-től napjainkig, azaz 2004 végéig

Az első két ciklusról a korábbi évtizedkönyv (*Tény/Soros - 1984-1994*. Budapest, 1999, Balassi) ugyan már részletesen beszámolt, a folytonosság és a változások követhetősége érdekében néhány tézis erejéig ezeket is hadd idézzem fel ismét.

I. A KEZDETEKTŐL 1990-IG

A későkádári években - nagyjából a gorbacsovi nyitással egyidőben - létrejött „MTA-Soros Alapítvány Bizottság” kezdetől kakukktojásnak számított a kom munistá egypárturalom merev, hierarchikus intézményrendjében. Kísérletkép peni engedélyezését a kommunista vezetés részint Nyugatra kacsintó propagandá gesztusként, részint merőben pragmatista megfontolásokból hagyta jóvá (általános pénzszűke és valutahiány főként a kultúra, az oktatás és kutatás ágazataiban). Az új intézmény sorsa a kezdeti két-három évben még igencsak bizonytalan volt; hiszen a nyilvánosságért és saját autonómiájáért megküzdve lépten-nyomon tilalomfákba ütközött, és kisebb-nagyobb hatalmi konfliktusoktámadtakköröt te, mint azt a fennmaradt belügyi, pártközponti és akadémiai iratok máig tanúsítják. Mégis, kezdetől népszerű irodalmi és társadalomtudományi ösztöndíjpályázatai mellett - melyek elbírálásában markánsan önálló szelekciót követett, esetenként a hatalommal is ütközve -, egy sor hiánypótló és innovatív kezdeményezéssel (így a nagy értékű könyvtár-támogatásokkal, a xerox-programmal vagy a külföldi ösztöndíjak és tanulmányutak sokaságával) mind nagyobb ismertségre és elismerésre tett szert nem csupán a hazai értelmiség, de a reformhajlamú apparátus köreiben is. Valódi áttörést a rendszerválás küszöbén: 1988-1989-ben sikerült elérnie, amikor népszerűsége tetőfokára hágott, s a demokratikus átmenet egyik legfőbb katalizátoraként szélesre tárt „ellenzéki népfrempolitikát” próbált érvényesíteni bőkezű támogatásaival. E kezdeti négy-öt év sikere kétségkívül az Alapító személyes képviseletét ellátó Vásárhelyi Miklós s az ő néhány közeli, lelkes munkatársának érdeme, közülük - a teljesség igénye nélkül - Vámos Tibor, Hankiss Elemér, Vályi Gábor, Dornbach Alajos, Forgács Pál, Betlen János és Kardos László neve érdemel említést. A magyar Alapítvány precedensértékű sikere egyúttal nagy mértékben hozzájárult ahhoz is, hogy az évtized vége felé Soros György, a már bevált minta szerint, sorra elindította lengyel, orosz, kínai, majd más kelet-európai alapítványait is.

II. 1990-1994

A második ciklust - mely nagyjából egybeesik az első demokratikusan választott parlament és kormány négy évével - az új szerepvállalás helyett inkább a folytonosság jellemzi. Néhány kurátor-cserét leszámítva a stratégiai irányító stáb többé-kevésbé ugyanaz marad, melyben az elnök Vásárhelyi Miklós mellett mindna gyobb szerepet kap az újonnan kinevezett igazgató, Kardos László is. Az Alapítvány végre szervezetileg is maradéktalanul önállósodhat, az MTA-val kötött politikai „kényszerházasságát” felbontva - bár hivatalosan csak 1991 elején, valójában már 1990-ben. A költségvetés egyre nő, a pályázatok és programok szaporodnak, a korábbi évek kezdeményező lendülete azonban mintha kifulladt volna. A rendszerváltás másna pos csalódottsága és a „kulturárharc” szennye a nemrég birtokba vett, új Ország ház utcai székház ódon falai közé is beszivárog. Ráadásul az új kormány is rendre elzárkózik az együttműködéstől (például a kulturális és oktatási ügyekben), és a durván polarizálódó belpolitikai helyzetben az Alapítványt is utoléri a kényszerű pártosodás fátuma, s vele az áldatlan botrányok és intrikák. (Többek közt Csurka, Zacsek és társaik megújuló rágalomkampányai.) Ez időben indul párhuzamosan három fővárosban: Varsóban, Prágában és Budapesten a Közép-európai Egyetem szervezése, s ezek azok az évek, amikor tucat szám jönnek létre újabb és újabb Soros-alapítványok szerthe a térségben. Az Alapító kívánsága szerint kooperálniuk kellene közös elvekben és programokban megegyezve, ám a „rangidős” budapesti Alapítvány ehhez láthatóan nem sok kedvet érez - azon túl, hogy fölös tapasztalatait, ha igényt tartanak rá, készséggel megosztja az újoncokkal. („Networking = not working” - A hálózatozás a lógás egy neme - vélhethe ez időben a magyar vezetés zöme.) A közéleti és intellektuális jelleg továbbra is meghatározó marad - immár egy másfajta, szűkebb, de nem kevésbé harcoss ellenzékiesség jegyében. Mindamelllett a súlyosbodó szociális gondokra adott válaszként már ekkor feltűnik néhány olyan kezdeményezés - így az Iskolatej akció, a Help to Help program vagy a hazai hospice-mozgalom felkarolása -, mely a küszöbön álló stratégiaváltás fontos előzményének tekinthető.

III. 1994-1999/2000

Az 1994-es kormányváltást követően - és ahhoz szorosan kapcsolódva - valójában egy késleltetett, bár annál ambiciózusabb önmegújítási kísérlet tanúi lehetünk. Az Alapítvány előtt váratlanul új lehetőségek nyílnak, s az „ellenzéki karanténból” szabadulva ez megsokszorozza aktivitását. A támogatási keret csaknem a duplájára nő - s öt éven át ezen a szinten is marad -, a nagykuratórium új tagokkal bővül, Kardos Lászlótól Bakonyi Éva veszi át az operatív stáb irányítását, amely csakhamar jelentős, több mint 50 fős apparátussá duzzad, és átköltözik az Alapítvány saját székházába, a Bolyai utcai felújított villába. Seregyei új program és alprogram indul, új szakértői és döntnöki testületekkel: immár közel 70 kuratórium 220 tagja bírálja el az évről évre benyújtott átlag 20 000 pályázatot - egyetlen évben annyit, mint az első évtizedben együttvéve! A Soros Alapítvány egyszerre „nagyüzemmé” vált, annak minden előnyével és hátrulatójával. A szakmai döntések jelentősen decentralizálódtak, a programirányítás és a pályázati adminisztráció szervezetesebb, hatékonyabb lett, a sok új munkatárs azonban hovatovább egymást is alig ismerte, és a szerteágazó, erősen szakosodott programok bonyolult rendszerét csak nehezen lehetett átlátni. Mindenekelőtt a „megaprogramok” nagy korszaka volt ez, az Egészségügyi és Közoktatás-fejlesztési programmegvalósítás, melyről a jelen könyv is számos elemzést, hatástanulmányt és dokumentumot közöl. Tény, hogy mindkét hangsúlyos, új szerepvállalás - összehangolt kormányzati, önkormányzati, szakmai és civil együttműködésben - igen jelentős eredményeket hozott, ha átfogó strukturális reformokat négy év alatt a maga limitált lehetőségeivel nem is tudhatott véghez vinni. Mivel az is tény, hogy jelentősen átforgalmazták az Alapítvány egész addigi profilját és működés módját, nagyságrendekkel kiszélesítve a támogatott ügyek és személyek körét. A kulturális és művészeti mecénatúra, a külföldi ösztöndíjak és felsőoktatási támogatások rendszere - részint New York és az Alapító megváltozott értékpreferenciáit tükrözve - ettől fogva mindinkább háttérbe szorul, és megkezdte sok éves, lassú utóvédharcát, mely egész a legutóbbi évekig eltart. Ugyanakkor ez idő tájt kap új erőre néhány más, fontos kezdeményezés: így a Roma programok, az emberjogi, kisebbségvédelmi és civil támogatások, melyeknek mindinkább meghatározó szerepe lesz az ezredforduló utáni években.

IV. 2000-TŐL NAPJAINKIG

Az Alapítvány utolsó ciklusa az elmúlt négy-öt év történéseit fogja át az új szerep keresés és a fokozatos visszavonulás jegyében. Utóbbira az Alapító évek óta deklarált szándéka és mind keményebb forrásmegvonásai miatt kényszerül, korántsem egyedül, hanem osztozva a kiterjedt, térségbeli Soros-intézményhálózat több tucat társalapítványának sorsán. A végkifejlet azonban váltig bizonytalan. Némiképpen jogosít, hogy a magyar Alapítvány eddig is sikerrel túlélt számos nehéz időszakot, valamint az tény, hogy Alapítóját idestova egy évtizede foglalkoztatja a kérdés: „Mi legyen a végjáték stratégiánk?” Az újabb időszak beköszöntét jelzi, hogy 2000-re a felhasználható támogatási keret kevesebb mint az előző évi harmadára - alig 5 millió dollárra - esett. A korábbi programok jó része megszűnik vagy szűkebbre vonja támogatásait, a munkatársak sorra távozni kényszerülnek. Hasonlóan kemény cezúrát jeleznek az alapítványi vezetőváltások is: 2001 elején Bakonyi Évát az igazgatói poszton Belia Anna követi, majd a májusban elhunyt Vásárhelyi Miklós utódként Halmi Gábor veszi át az elnökséget, az időközben szintén megújult kuratórium élén. A karcsúsítás jegyében új, integrált programcsoportokat hoznak létre, a szakkuratóriumok rendszerét radikálisan átalakítják, s megindul az új stratégiatervezés is - melyet azonban mind keményebben behatárolnak a költségvetés újabb és újabb megszorításai. 2003-ban átadják az utolsó Soros-díjakat, s az év végével gyakorlatilag megszűnik a hagyományos pályázati, adományozói profil, s csak két civil támogatási program marad: az OSI-val közös „East-East” és a szintén nemzetközi hátterű „Trust”.

Mindez nem jelenti, hogy az elmúlt négy-öt évben ne indult vagy folytatódott volna számos invenciózus és sikeres program: elég csak a Települési egészségterv, a Roma közösségi ház, az Önfelkészítő roma iskolák vagy a különféle hajléktalan és foglalkoztatási programokra utalni, nemkülönben a Soros Stúdiószínházi Napokra, a Kortárs művészeti programhálózatra és a Kulturális menedzsment programra, avagy a Mozgó jogsegélyszolgálatra és a 2002-es „Élj a jogaiddal - menj el szavaidért!” részvételre ösztönző kampányra. Ezekben - a szükségből erényt kovácsolva - az Alapítvány a hiányzó summákat többnyire nagyobb szellemi befektetéssel, szervezőmunkával és

együttműködéssel igyekezett pótolni, korábban kivívott respektusára és kiterjedt szakmai, intézményi kapcsolataira hagyatkozva.

„Merjünk kicsik lenni!”- summázhatnánk a máig érvényes, új alapítványi stratégiát, mely látványos kvantitatív eredmények helyett inkább minőségekre törekszik.

A következőkben egy sajátos Soros-erény - s egy éppoly sajátos Soros-fogyatékos ság elemzésére vállalkozom, melyek máig meghatározzák az Alapítvány egész működését. A nyilvánossághoz való viszonyról, majd a finanszírozásérszemély(ek)hez kötött, hosszabb távra nehezen tervezhető rendszeréről lesz szó.

A NYILVÁNOSSÁG MINT DEMOKRATIKUS ALAPÉRTÉK

Az Alapítvány a popperi „nyitott társadalom” eszményét saját praxisában is komolyan véve kezdettől bátran fordult a nyilvánossághoz, működését minél szélesebb társadalmi és szakmai kontroll alá helyezve. Az elmúlt tíz évben ugyan sok minden megváltozott - így az ösztöndíjakból díjak lettek, s a nyílt pályázatok mellett egy sor meghívásos is indult -, eredendő nyíltságát azonban jórészt sikerült megőriznie, ami nem egy közpénzeket elosztó kuratóriumnak is osztatlan dicsőségére válnék. (Holott nyilvánvaló a különbség, hiszen egy külföldi magánadományokat kezelő szervezet döntéseiről legfeljebb az adományozónak tartozik számot adni, és mi sem gátolja abban, hogy jóval belterjesebb, „elitistább” támogatási rendet kövessen.) Ezt a nyílt és átlátható működésmódot alapjaiban nem érintették az egymást követő vezetőváltások sem, minthogy az elődök gyakorlatát az utódok is feltétlen megőrzendő értéknek tekintették. Érdemes talán röviden áttekinteni e rendszer néhány kulcselemét.

Mindenekelőtt kezdettől nyilvános volt a kuratórium és valamennyi alkuratórium összetétele, csakúgy mint a programvezetők és munkatársak névsora. Érte lemszerűen úgyszintén nyilvánosak voltak a meghirdetett pályázatok, azok pontos kritériumai és eredménylistái, a támogatási összegekkel, sőt esetenként azok indoklásával. (A sajtó és az alapítványi évkönyvek rendszeresen közzétették ezeket, s a húsz év összes pályázati eredménye ma is hozzáférhető az Alapítvány honlapján: www.soros.hu.)

A nagykuratórium és a szakkuratóriumok minden közérdekű deklarációra számot tartó döntése úgyszintén nyilvánosságot kapott. Bár e tekintetben az elmúlt tíz év gyakorlata nem volt egészen egységes - jó kétszáz, igen külön böző feladatú és összetételű testülettől ez nem is várható -, a döntéshozók üléseiről többnyire részletes jegyzőkönyvek készültek, s a különféle kuratóriumok gyakran tartottak kibővített üléseket, melyekre a partnerszervezetek, az érintett állami intézmények képviselőin kívül nem egyszer magukat a pályázókat is meghívták.

Mint azt e kötet visszaemlékezései is tanúsítják, a legtöbb döntőtestület nyílt és konstruktív légkörben végezte feladatát, még ha időnként éles szakmai viták is adódtak némelyikben. Ez esetben az eltérő álláspontok alkalmanként a legszélesebb nyilvánosságban is megjelentek - mint például a könyvkiadás- és lapfinanszírozások rendszerének sok indulatot kavarázó, 1996-os átszervezése.

A nyilvánosságnak, persze, az alapítványi gyakorlatban is megvoltak/megvanak a többé-kevésbé respektálható határai. Eszerint máig érvényes elv, hogy a nem támogatott pályázatokról csak összesített adatok kerülnek napvilágra, és nem szokás nagydoboztani az Alapítvány belső szervezeti, személyi ügyeit sem. Tagadhatatlan az is, hogy az informális és a lobbizás - például az éves költségvetések vagy a programok sorsa körül - váltig erős maradt az egész Soros-intézményhálózatban, s hogy nem egy vitás ügyben máig az Alapító mondja ki a végzet.

„MENNYSZÓ AZ ANNYISÁG?”

Az erények számbavétele után a szervezet gyengéiről és belső ellentmondásairól is essék néhány szó.

Közülük talán a leginkább szembetűnő a finanszírozás máig tartó bizonytalansága és személyhez kötöttsége. Mint emlékeztetés, az MTA-Soros Alapítvány 1984-ben azzal jött létre, hogy az Alapító New Yorkból átutalt egymillió dollárt az első év pályázati és rezsiköltségeire. Nos, az Alapítvány az elmúlt húsz évben elköltött még vagy további 150 milliót, ám a helyzet alapjaiban azóta se változott: hiszen máig sincs lekötött, önálló vagyonalapja, amelynek kamatait saját belátása szerint használhatná, ehelyett költségvetését a New York-i alapítványi központtal kell évről évre - többé-kevésbé alkulehetőséggel - jóváhagyatnia. (Megjegyzendő, hogy ez a finanszírozási mód az egész kiterjedt Soros-intézményhálóra jellemző - a New York-i Open Society Fundot és a CEU-t kivéve, melyek tartós fennmaradását biztosítandó Soros György jelentős vagyonalapot helyeztek letébe.) Ezt a sajátos finanszírozási rendszert sok bírálat - s olykor az Alapító részéről is némi ironikus önbírálat -

érte, kevés fogható eredménnyel. 1998-ban például maga New York kezdeményezte, hogy a hosszabb távú tervezés érdekében a pénzügyileg megbízható, jól működő alapítványok áttérhetnének az ún. „evergreen”, avagy „évelő” rendszerre, 3 évre előre jóváhagyatva költségvetéseiket - ám a re formkísérlet, hogy hogy nem, csakhamar elsikkadt. Maradt az eseti alkuk és a központilag rögzített éves költségkeretek rendszere, amelytől csak az esetben van mód eltérni, ha ennek múlhatatlan szükségéről az Alapítót valaki nyomós okokkal meggyőzi.

Nos, éppen ez történt 1994 nyarán, a szóban forgó évtized kezdetén, amikor az operatív szintjein megújult alapítványi vezetés - mindenekelőtt Vásárhelyi Miklós elnök és Bakonyi Éva frissen kinevezett igazgató - Soros Györgyöt sikerrel rábírta arra, hogy négy éven át az Alapítvány csaknem duplájára emelt keretből: évi 20 millió dollárból gazdálkodhassék (rezsiköltségeit is beleértve).

Kivételes pillanat volt ez - és kivételes esély, hogy a magyar Alapítvány végre bizonyíthassa, képes potens partnerként társulni egész ágazatokat érintő, kormány szintű reformprogramokhoz.

Ugyanakkor jól jelzi azt is, mennyi szubjektív és esetleges tényezőn múlnak az efféle nagy horderejű döntések, s hogy a könnyen adott pénz utóbb éppoly könnyen megvonható, ha netán gyengül az alkupozíció, vagy változik az Alapító stratégiai elképzelése. A megaprogramok 1998 végén ugyan lezárultak, de az 1999-es költségvetés még így is jelentős maradt: a maga több, mint 15 millió dolláros pályázati keretével -, s ez alighanem ismét csak Bakonyi Éva személyes meggyőző készségének, agilitásának tulajdonítható. Amikor viszont a korábbi bőkezűséget éppoly hirtelen drákói pénzügyi szigor váltja fel - mint történt az a 2000. évet követően -, ez úgyszólván egyik pillanatról a másikra hiánypótló, sőt létfontosságú egészségügyi, szociális, oktatási és kulturális programok tucatjait, s velük a korábbi kedvezményezett ezreit hozza lehetetlen helyzetbe. (Halmai Gábor kötetvégi írásában maga is említi, hogy 2001-ben, minden tetszése és szimpátiája ellenére, Soros György mennyire hajthatatlannak bizonyult az új kuratóriumi elképzelések költségvonzatát fedezni.

Ugyancsak magáért beszél az az adalék, melyet Belia Anna említ a vele készült háttérinterjúban, hogy egy a társintézményeivel való rendezetlen elszámolási vita következtében kishíján üres kasszával kellett átvennie az Alapítvány igazgatói posztját, mivel New York vagy 4 millió dollárt visszaigényelt volna a korábbi közös programok magyar költségfedezeteként.) „A kockázat szépsége” - mondhatnánk a Stúdiószínházi program zárókonferenciájának címét elbitorolva. Aki más pénzt költi, annak „bővelkedni” és „szűkölködni” egyaránt meg kell tanulnia.

A „HÁROM P” TANULSÁGAI

Az aczéli kultúrpolitika hírhedt „három T”-jével ellentétben a Soros-mecenatúra egész húszéves teljesítménye leginkább a „három P”-vel jellemezhető: Programok + Pályázatok + Pénzek. Ennek változó együttesét kívánja minél több oldalról bemutatni ez a második „évtizedkönyv” is, megannyi visszatekintést, esettanulmányt, pályázati beszámolót és adatösszesítést közreadva. Az iménti három P-hez, persze, joggal kívánczik egy negyedik: a Preferenciáké, sőt egy ötödik is: a Publicitásé - hogy a számok, nevek pusztán halmazát elemző módon értékelni lehessen. Lássuk hát, mit mutat e szüntelen változó képlet.

A tíz év alatt csaknem kerekén 100 millió dollár jutott közvetlen támogatásként különféle alapítványi programokra és pályázatokra. Ennek időarányos megoszlása azonban nagyon is jelentős eltéréseket mutat, hiszen amíg az évtized első felében - 1995-től 1999-ig - a támogatások teljes alapítványi kerete évi 15-18 millió dollár között mozgott, 2000-től 2002-ig ugyanez már csak évi 4-5 millió dollár volt, majd 2003-2004-ben kevesebb mint 2 millió dollárra zsugorodott. Az utóbbi öt „szűk” esztendő Soros-támogatásai tehát együttvéve is alig érik el egy-egy korábbi „bő” év pályázati büdzsáját.

Az első négy-öt év favoritja - közel 50% részesedéssel - kétség kívül a hazai oktatásügy volt, nagyobb részt a Közoktatás-fejlesztési megaprogram évi 1 milliárd Ft-os keretének köszönhetően. Ezen belül a tucatnyi felsőoktatási, kutatói és ösztöndíj pályázat - amely mindig is önálló programcsoportot alkotott s legfeljebb statisztikai rovatként sorolható ide - viszonylag konstans, 11-15%-os részesedést mutat. (Később, az ezredfordulótól, ahogy e programok sorra megszűntek, ez az arány évről-évre a felére csökkent, míg végül 2003-ban a teljes alapítványi keret 3%-án zárt.) Az évtized első felének másik nagy kedvezményezettje a szociális és egészségügy volt átlag 20-25% részesedéssel a teljes támogatási keretből. Ennek jó részét különféle prevenciós, gyógyászati, fogyatékosokat támogató és képzési programok kapták, kisebb részét pedig szociális és foglalkoztatási programok. 1999-től az Egész egészségügyi rendszerfejlesztő megaprogram lezárultával ez utóbbiak részaránya még nőtt is valamelyest, ahogyan 2001-2002-ben ismét számottevő, 10% körüli arányt ért el az egészségmegőrzésre - elsősorban a Települési egészségterv programra - szánt keret is.

A Soros kulturális és művészeti mecenatúrát már a kilencvenes évek elején szorongó aggályok övezték, a támogatások jelentős szűkítésétől, sőt megszűnésétől tartva. Ezzel szemben a számok azt mutatják, hogy egész az ezredfordulóig közel 20%-os évi részesedéssel az erre szánt összegek nominálértékben folyamatosan nőttek - 1995-től 1999-ig durván 300-ról 700 millió forintra -, sőt nem csak a már hagyományosnak számító alapítványi profilokat: a könyvtár-, könyvkiadás- és laptámogatások ügyét, az irodalmi díjakat és ösztöndíjakat sikerült jórészt változatlanul fenntartani, hanem a kínálat egész a 2003-as évvel bezáróan egy sor újabbal is bővült: egyebek közt a tánc, a színház, a zene, a zenei CD-kiadás, a rádiós és televíziós produkciók és a kulturális menedzserképzés pályázati támogatásaival. Ha mindehhez hozzávesszük a kortárs képzőművészet bőkezű istápolását - a C3 javára 1996 óta megítélt közel fél milliárd forint fenntartási költséget, illetve adományt -, akkor joggal mondhatni, hogy egyetlen jelentős hazai kulturális, művészeti ág sem maradt ki a Soros-mecenatúra rendszeréből, amely a tíz év alatt együttvéve közel 4 milliárd forintot fordított e célra.

A fenti arányszámokat összegezve azt látni, hogy az iménti három fő profil él vezte az évtized összes támogatásának több mint háromnegyedét. A pontos statisztikai összesítés - a gyakori programösszevonások és átcsoportosítások miatt - innen kissé bajossá válik, három további támogatási kör azonban feltétlen említést kíván még. Ezek: az Információs és médiaprogramok, a Jogi programcsoport és a Civil társadalom támogatásai. Megjegyzendő, hogy így, ebben a csoportosításban mindhárom az ezredfordulón végbement alapítványi belső struktúrával tást tükrözi, noha más-más helyre besorolva mindháromnak voltak fontos előzményei. Mindenesetre a jogi programok 2000 utáni felértékelődését jól mutatja átlag 15%-os részesedésük az egyre szűkebb támogatási keretből, és nagyjából ugyanez mondható az Információs és médiaprogramok kissé szerényebb, 8-10%-os ezredforduló utáni részesedéséről is. A civil társadalom erősítésében vállalt alapítványi szerep húsz évet átfogó változásaira, izgalmas tanulságuk okán, alább még külön kitérek, itt csupán annyit jegyezve meg, hogy a Civil programok az elmúlt fél év tizedében az Alapítvány kiemelten fontos, sőt 2004-re kizárólagos támogatási körévé váltak, amit jól mutat évről évre növekvő részesedési arányuk is. (2000: 13%; 2001: 19%; 2002: 38%; 2003: 55%; 2004: 100%). Mindez együtt az elmúlt öt évben több mint egymilliárd forint értékű támogatást jelentett.

Végül 6-8%-os éves részesedésükkel úgyszintén ide tartoznak az Alapítvány által létrehozott, idővel sorra önállóvá vált „független programirodák” (a BB Alapítvány, a Független Ökológiai Központ, a NIOK, a C3, majd legutóbb az Eötvös Károly Közpolitikai Intézet és a Summa Artium Alapítvány), melyek részben maguk is jelentős szolgáltató, hitel- és ösztöndíjelosztó szerepet vállaltak a civil szférában. Fenntartásuk, majd rendszeres külső támogatásuk az elmúlt tizenöt évben úgyszintén jóval meghaladja az egymilliárd forintot. (További adatokkal a kötet ezeket bemutató külön tanulmányai szolgálnak.)

AZ ALAPÍTVÁNY SZEREPVÁLTOZÁSAI ÉS A HAZAI CIVIL SZFÉRA

Amint azt fentebb ígértem, érdemes közelebbről is megvizsgálni, hogy miféle szerepet vállalt - és töltött be - az Alapítvány a magyarországi civil társadalom újjáéledésében. Annál inkább, mivel a szerepvállalás az elmúlt két évtizedben többször is jelentősen módosult a dinamikus változó, hazai nonprofitkörben.

Indulásakor, 1984-ben az MTA-Soros Alapítvány Bizottság még magányos és gyanúsán rendszeridegen képződménynek számított - nemcsak Magyarországon, de szerte a „kommunista féltekén”. Éppen ezért első és legfontosabb célja nem lehetett más, mint saját önállóságának megerősítése, s ezáltal a mintaadás: a közcélú magánalapítvány intézményének rehabilitálása annak több évtizedes politikai száműzetése után. Szívós erőfeszítéssel a pártállami bürokrácia gyámságától mindinkább szabadulva s eközben a nyilvánosság táguló köreiben egyre újabb szövetségesekre lelve sikerült is e precedensértékű fegyvertényt végrehajtania, és pár év alatt - bátran mondhatni - az Alapítvány maga lett a civil társadalom intézményi prototípusa. Önállósága, hatóköre mindinkább kiszélesült, nyíltsága és esélyteremtő igyekezete növekvő bizalmat keltett, és idővel mind a civil kezdeményezések, mind a közintézmények partnereként az együttműködés egy sor új formáját honosította meg.

A rendszerváltáshoz közeledve mindez lépésről lépésre az átfogó intézményreformok és a civil társadalom ügyének nyílt, programszerű vállalásához vezetett. 1988-89-re az Alapítvány az öntevékeny polgári szervezetek egyik legfőbb pártfogója, az újjászülető hazai nonprofit szféra meghatározó alakítója lesz. A nemrég még magányos civil szervezet egyszerre seregnyi hozzá

hasonló modellkísérlet in tézményesüléséhez nyújt hathatós támogatást, s az 1989 tavaszán meghirdetett, hatfordulós „Demokrata-pályázattal” új társadalmi szervezetek, lapok és mozgal mak százainak juttat több mint kétmillió dollár értékű „rendszeráltó gyorssegélyt.” A látványos sikert 1990-tól néhány éven át érezhető megtorpanás és elbizonyta lanodás követi. Nem csoda, hisz merőben új helyzet állt elő: immár versengő civil szervezetek sokasága kész átvenni az Alapítvány korábbi kezdeményezéseit, és sor ra megjelennek más, tőkeerős nyugati alapítványok is. Habár a bázisdemokrácia kiszélesítését, a civil társadalom erősítését továbbra is elsőrendű feladatának tekinti, hatóköre a korábbihoz képest leszűkül, közéleti támogatásai pedig - a koráb bi „ellenzéki népfreontpolitikát” feladva - jórészt a liberális elkötelezettségű moz galmaknak, szervezeteknek jutnak (Demokratikus Charta, Nyilvánosság Klub stb.). A pályázati kiírásokban ugyan rendre feltűnik az új „doktrína”, miszerint az Alapítvány a szervezetek önfenntartását, az intézmények működési költségeit nem vállalja át, csupán konkrét programjaikat kész támogatni, a gyakorlat azonban kis sé mást mutat. Ezekben az években még mindig több száz forráshiányos szervezet kap nélkülözhetetlen infrastrukturális és/vagy rendszeres rezsi-hozzájárulást. (Így például iskola-alapítványok, nemrég alakult kutatóintézetek, könyv- és lapkiadók, művészeti társulások, szakmai érdekképviseltek, közéleti mozgalmak, különféle emberi jogi és roma szervezetek stb.) Az 1994-es választások ismét új fordulatot hoznak a tíz év alatt nagyra nőtt ci vil intézmény szerepvállalásában. Az új szociálliberális kormány s az időközben szintén megújult operatív irányítású Alapítvány „természetes szövetségesnek” te kinti egymást, s egy sor gyakorlati ügyben - főként az oktatás és az egészségügy terén - szoros együttműködésre lép. A bőkezűen megduplázott keret, s az új, am biciózus programok tucatjai révén az Alapítvány hatóköre ismét látványosan kiszé lesül, támogatásai civil szervezetek ezreit segítik több-kevesebb rendszerességgel. Ezen évek gyakorlatában két újabb tendencia is markánsan megmutatkozik. Az egyik a „civil társkeresés” - már korábban is fel-felbukkanó - igénye, azaz, hogy az Alapítvány minden fontosabb programjához igyekszik partnerként megnyerni egy vagy több mértékadó civil szervezetet, szakmai vagy érdekképviselertet (például: Magyar Máltai Szeretetszolgálat, Autonómia Alapítvány stb.). A másik, hogy az újonnan indított alapítványi programok maguk is civil szervezetek tucatjait hívják életre - elég csak a Roma Polgárjogi Alapítványra, a Roma Parlamentre, a Roma Sajtóközpontra, a Romaversitasra vagy az oktatási programokból önállósult közel két tucat szervezetre gondolni.

A „bő esztendők” elmúltával, az ezredfordulón ismét csak felül kellett vizsgálni az Alapítvány és a civil szféra viszonyát. Ennek eredményeként egy sor kevésbé látványos, ám annál hasznosabb támogatási és együttműködési formát sikerült kialakítani, melyek részben ma is élnek, de legalábbis máig éreztetik hatásukat. Mindezt három modellértékű példán lehet leginkább érzékeltetni. Az egyik az Alapítvány székházának fogadósintjén megnyitott és közel három éven át működtetett Nonprofit Szolgáltató Központ, amely a NIOK szolgáltató szerepét volt hivatott erősíteni főként a Pest megyei civil szervezetek infrastruktúra- és információhiányán enyhítve, ingyenes irodahasználattal, gépkölcsonzással, jogi, pénzügyi és pályázati tanácsadással. A központ hamar népszerűvé vált, mivel sokféle gondra és igényre egy helyen, egy időben kínált sokaknak gyors és gyakorlatias megoldást - ám összességében annak a szerepnek a záróakkordja volt, amit az Alapítvány még a rendszerváltás éveiben vállalt az újonnan létrejött civil szervezetek infrastrukturális és más gyakorlati igényeit szolgálva. A másik példánk a Települési egészségterv program, amely a Fact Alapítvány munkatársaival összefogva főként a vidéki kistelepülések önkormányzatainak és öntevékeny szervezeteinek nyújtott nem csak pénzbeli, de sokféle módszertani, szakmai segítséget, előkészítő tréninggel, közös értékeléssel, konferenciával. Sikerét jól jelzi, hogy viszonylag szerény anyagi támogatással a program két év után országos mozgalommá nőtte ki magát. (Hasonló indíttatással és szervezési formában sikerült megvalósítani a Roma közösségi ház programot és több más, esélyhátrányos civil szervezetnek szánt gyakorlatias kezdeményezést is.) Harmadik és legfrissebb példánk a „Trust” néven ismert Intézményi támogatások program, mely a térségből kivonuló öt nagy amerikai magánalapítvány kezdeményezésére 100 millió dollárt kíván többfordulós pályázatattal szétosztani a kulcsszerepet játszó, helyi civil szervezetek körében. Ennek magyarországi lebonyolítását - úgyszintén többlépcsős pályázati kiválasztással - három szervezet nyerte el: az Ökotárs Alapítvány, a Civil Társadalom Fejlődésért Alapítvány, valamint a Magyar Soros Alapítvány. Ez utóbbi nemcsak újraelosztó és pályázat-menedzselő szerepet vállalt a hazai programban, hanem jelentős saját forrásokkal és önálló szervezésben 2003 őszétől maga is sikerrel megvalósított egy kísérleti előprogramot. (Minderről részletesen beszámol Nizák Péter kötetbeli írásában.) A pályázat újszerűségét éppen az adja, hogy - a korábbi „doktrínát” látványosan elvetve - az arra érdemesnek ítélt szervezetek ezúttal kimondottan működési költségre, intézményfenntartásra kapnak jelentős összegeket, a hazai civil szféra kulcsszereplőinek hosszú távú fennmaradását elősegítve. Mindez

akaratlanul is a középkori faragott szószékek jelképvilágát idézi: „a pelikán önnön húásával táplálja fiókait”. Avagy lehet-e ennél méltóbb búcsúgesztusa egy mindinkább visszavonuló, saját lehetőségeiben egyre szerényebb, nagy múltú szervezetnek?

SZERKESZTŐI ZÁRSZÓ

Húsz év nagy idő egy ember - s talán még nagyobb egy ennyi ügyet és kockáza tot vállaló szervezet életében. A Soros Alapítvány miközben egy egész társadal mat próbált megannyi hasznos és nemes kezdeményezéshez partnerként megnyer ni, sohasem rejtette véka alá, hogy döntéseit szuverén ítéletű emberek hozzák - akik, persze, maguk sem tévedhetetlenek. Az arctalan kollektívizmus sivár évtize dei után ez a vállalt személyesség eleve bizalmat keltett, s idővel ezrek és ezrek érez hatték, hogy az Alapítvány léte és sokféle szerepvállalása nekik maguknak is személyes ügyükké lett. Mindez a szerkesztőt is felbátorítja, hogy tisztét letéve végül néhány szubjektív megjegyzést tegyen. Az első évtizedkönyv kiterjedt háttérkutatásaihoz, majd megírásához csaknem tíz éve láttam hozzá, s a munkát három év alatt sikerült bevégezni. A feladat iz galmasnak tűnt, Vásárhelyi Miklós felkérését pedig megtisztelőnek éreztem, bár utólag megvallva: aligha állok kötélnék, ha néhány idősebb barátom - főként Ben da Kálmán, Solt Ottilia és Litván György - személyes példája és szavai meg nem győznek, akik kurátorként éveken át maguk is szoros szálakkal kötődtek az Ala pítványhoz. Közülük, mire könyvem elkészült, ketten is eltávoztak - így nem maradt más, mint munkámat, ragaszkodásom jeléül, az ő emléküknék ajánlani.

Azóta megírtam a Közép-európai Egyetem első tíz évének krónikáját (*CEU: Ten Years in Images and Documents*. Budapest, 1999.), és elkészült a második *Tény/ Soros* is, melyet kezében tart az Olvasó. Aki az In memoriam fejezetet olvasva ma ga is számba veheti: ki mindenki emlékének lehetne ezt az újabb évtizedkönyvet ajánlani.

Tucatnyi név - tucatnyi eleven emlékü, kiváló ember, köztük nem egy hozzám is közeli barát, szellemi mentor és korán elhalt pályatárs. Munkámhoz a legtöbb erőt, biztatást az ő láthatatlan jelenlétük adta. Balassa Péteré, Forgács Pálé, Kardos Lászlóé, Solt Ottiliáé, Vályi Gáboré és Vásárhelyi Miklóse - akiknek szellemi és emberi gazdagsága nélkül ez a „mérleg” is bizvást jóval szegényebb volna.

Nóvé Béla

FÜGGELÉK

AZ ALAPÍTVÁNY DÖNTÉSHOZÓI ÉS MUNKATÁRSAI

I. DÖNTÉSHOZÓK

1995

A SOROS ALAPÍTVÁNY KURATÓRIUMA

Vásárhelyi Miklós elnök, Dornbach Alajos alelnök, Enyedi György,
Fehér Márta, Gombár Csaba, Péter Katalin, Stumpf István, Vámos Tibor

SZAKKURATÓRIUMOK, BIZOTTSÁGOK, ALKURATÓRIUMOK

Közoktatás-fejlesztési program szakkuratóriuma

Vámos Tibor elnök, Beke Kata, Bor Imre, Gyenes Károly, Honti Mária, Horn Gábor, Liskó Ilona, Pál Tamás, Vekerdy Tamás, Winkler Márta

- Demokráciára nevelés program alkuratóriuma

Boldizsár Gábor, Horn Gábor, Juhász Pál

- Kisgyermekkorai fejlesztés program alkuratóriuma

Lukács Péter, Szelényi Zsuzsa, Vekerdy Tamás, Winkler Márta

- Oktatásügyi vezetés fejlesztése program alkuratóriuma

Faragó Klára, Halász Gábor, Pöcze Gábor, Sípos Mihály, Szűcs Miklós

- Környezeti nevelés program alkuratóriuma

Albert Judit, Vásárhelyi Judit, Victor András

- Oktatás és nyilvánosság program alkuratóriuma

Andor Mihály, Gyenes Károly, Halász Géza

- Társadalomismeret program alkuratóriuma

Beke Kata, Miklósi László, Puskás Aurél

- Információs forradalom az oktatásban program alkuratóriuma

Farkas Csaba, Nagy Miklós, Springer Ferenc, Takács Attila, Vámos Tibor

- Hátrányos helyzetű csoportokat támogató program alkuratóriuma

Farkas Péter, Liskó Ilona, Várhegyi György

- Közösségi iskolák program alkuratóriuma

Feith Bence, Haeit Gábor, Lőrinczi Csaba, Pordány Sarolta, Talyigás Katalin

- Kisebbségi oktatási program alkuratóriuma

Derdák Tibor, Lázár Péter, Mendi Rózsa, Radó Péter, Solt Ottilia

Felsőoktatást támogató program (HESP) szakkuratóriuma

Litván György elnök, Enyedi György, Halmai Gábor, Laki Mihály, Szilágyi János György, Törkenczy Miklós - Egyetemi és főiskolai csereprogram szakkuratóriuma Pók Attila elnök, Pete Péter, Siptár Péter

- Külföldi posztgraduális ösztöndíjpályázatokat elbíráló bizottság és állandó szakértők

Medgyes Péter elnök, Dávidházi Péter, Enyedi György, Halmai Gábor, Komoróczy Géza, Patkós András, Weltner János

- A Supplementary Grant és a Special Studies Program szakkuratóriuma

Pók Attila elnök, Pete Péter, Siptár Péter

- Konferencia és külföldi tanulmányút pályázatokat elbíráló állandó bizottság Természettudományok:

Borhídi Attila, Lévy Béla, Mihály György, Somogyi Béla, Vámos Tibor

Orvostudomány: Hajdú Ferenc, Szűcs János, Verebely Tibor, Rétsági György

Társadalomtudományok: György Péter, Litván György, Szalai Erzsébet

- Út '95 - Csoportos diákutaztatási program szakkuratóriuma

Fenyő Ervin, Niederkirchner Éva, Pécsi Ágnes

- „If You...” program szakkuratóriuma

Pál Tamás elnök, Andor Mihály, Csirke Ernő, Juhászné Bankó Erzsébet

Kultúra és művészetek program szakkuratóriuma

Vásárhelyi Miklós elnök, Dornbach Alajos, Enyedi György, Fehér Márta, Gombár Csaba, Péter Katalin, Stumpf István, Vámos Tibor

- Könyvtár-támogatási program szakkuratóriuma

Győri Erzsébet elnök, Darányi Sándor, Fogarassy Miklós, Vándor Ágnes

- Könyvkiadási program szakkuratóriuma

Poszler György elnök, Balassa Péter, Lackó Sándor, Radnóti Sándor, Török Endre

- Folyóirat- és laptámogatási program szakkuratóriuma

Vásárhelyi Miklós elnök, Dornbach Alajos, Enyedi György, Fehér Márta, Gombár Csaba, Péter Katalin, Stumpf István, Vámos Tibor

- Elektronikus média program szakkuratóriuma

Elek János, Gálik Mihály, Lázár Guy, Lénárt István, Simó Sándor

- Tényfeltáró újságírás program szakkuratóriuma

Bencsik Gábor elnök, Dobszay János, Félix Pál, Horvát János, Szűcs Gábor

- Színházi stúdióprodukciókat támogató program szakkuratóriuma

Nánay István elnök, Csizmadia Tibor, Kiss Csaba, Sándor L. István, Szeredás András

- Szépirodalmi bizottság (Soros-díjak)

Mészöly Miklós elnök, Csordás Gábor, Lator László, Marno János

- Történettudományi bizottság (Soros-díjak)

Orosz István elnök, Lackó Miklós, Pajkossy Gábor

Egészségügyi rendszerfejlesztési program szakkuratóriuma

Csehák Judit elnök, Buda Béla, Eckhardt Sándor, Falus Ferenc, Kameniczky István, Kricsfalvi Péter, Lányiné dr. Engelmayer Ágnes, Lépes Péter

- Betegjogi program alkuratóriuma

Krémer Balázs, Kereszty Éva

- Menekültügyi program alkuratóriuma

Krémer Balázs, Vecsei Miklós

- Prevenációs program alkuratóriuma

Antal Z. László, Buda Béla, Luszt Iván

- Házi szakápolás, hospice program alkuratóriuma

Falus Ferenc, Gusztonyi Ágnes, Muszbek Katalin, Sövényi Ferencné

- Egészségügyi menedzsment megújítása program alkuratóriuma

Falus Ferenc, Mikola István, Simon Kiss Gábor, Várszegi József

- Egészségügyi minőségfejlesztés program alkuratóriuma

Boján Ferenc, Falus Ferenc, Varga Piroska

- Hídverés program alkuratóriuma

Hazai Istvánné, Kricsfalvi Péter, Mikecz Pálné, Popper Péter

- Fogyatékos program alkuratóriuma

Kálmán Zsófia, Lányiné dr. Engelmayer Ágnes, Zalabai Peterné

- Drog-alkohol program alkuratóriuma

Buda Béla, Cserne István, Kassai Melinda

A Help to Help program szakkuratóriuma

Ferge Zsuzsa elnök, Göncz Kinga, Iványi Gábor

A Roma program szakkuratóriuma

Kemény István elnök, Havas Gábor, Krémer Balázs, Orsós László Jakab, Solt Ottilia

Nonprofitszférafelkészítéseprogramszakkuratóriuma

Kuti Éva elnök, Györffy Gábor, Stumpf István

1996

A SOROS ALAPÍTVÁNY KURATÓRIUMA

Vásárhelyi Miklós elnök, Dornbach Alajos alelnök, Enyedi György, Fehér Márta, Gombár Csaba, Péter Katalin, Stumpf István, Vámos Tibor

SZAKKURATÓRIUMOK, BIZOTTSÁGOK, ALKURATÓRIUMOK

Közoktatás-fejlesztési és ifjúságiprogramokszakkuratóriuma

Beke Kata, Bor Imre, Gyenes Károly, Honti Mária, Horn Gábor, Liskó Ilona, Radó Péter, Vámos Tibor, Verkerdy Tamás, Winkler Márta

- Számítógépes iskola a nyílt társadalomért, I*EARN

Dán Krisztina, Gremesperger László, Kárpáti András, Papp Ágoston, Takács Attila, Vámos Tibor

- Hátrányos helyzetűeket segítő pedagógiai program

Farkas Péter, Liskó Ilona, Várhegyi György

- Kisgyermekkorai fejlesztés, óvodafejlesztő (Lépésről lépésre) program

Sári Lajos, Verkerdy Tamás, Winkler Márta

- Tolerancia program; Szakmai szervezetek, Gyakorlóiskolák; Közoktatási in formációs hálózat;

Tankönyv- és taneszköz-fejlesztési program; Amerikai vendégtanár program; Vendégtanár év az

USA-ban; Külföldi ösztöndíjprogram középiskolásoknak; Iskolai egészségnevelési program

Beke Kata, Bor Imre, Gyenes Károly, Honti Mária, Horn Gábor, Liskó Ilona, Radó Péter, Vámos Tibor,

Verkerdy Tamás, Winkler Márta

- Roma oktatási program

Derdák Tibor, Lázár Péter, Mendi Rózsa, Radó Péter, Solt Ottilia

- Demokráciára nevelés; Disputa (Vitakultúra) program

Juhász Pál, Lukács Péter, Szelényi Zsuzsa

- Környezeti nevelés

Albert Judit, Csorba F. László, Etlerné Nagy Erzsébet, Vásárhelyi Judit, Victor András

- Oktatásügyi vezetés fejlesztése

Faragó Klára, Halász Gábor, Pöcze Gábor, Sípos Mihály, Szűcs Miklós

- Történelem- és társadalomismeret

Beke Kata, Miklósi László, Puskás Aurél

- Oktatás és nyilvánosság

Andor Mihály, Gyenge Károly, Halász Géza

- Közösségi iskolák

Feith Bence, Haeit Gábor, Pordány Sarolta, Talyigás Katalin

- Út '96 - Csoportos diákutaztatási program

Fenyő Ervin, Niederkirchner Éva, Pécsi Ágnes

- „If You...” - Középiskolások csoportos tevékenységeinek támogatása

Anda Tamás, Árendás Péter, Juhászné Bankó Erzsébet, Vámos Ágnes

Felsőoktatási, kutatói és ösztöndíjprogramok

- Felsőoktatást támogató program (HESP); Szakkollégiumok támogatása

Litván György elnök, Fodor Gábor, Halpern László, Szilágyi János György, Törkenczy Miklós

- Egyetemi és főiskolai csereprogramok támogatása; Supplementary Grant és Special Studies

Grant Pók Attila elnök, Pete Péter, Siptár Péter

- Külföldi posztgraduális és kutatói ösztöndíjprogramok

Illés Iván, Kampis György, Pók Attila, Weltner János

- Rövid külföldi tanulmányutak és konferencia program Természettudományok:

Borhidi Attila, Lévy Béla, Mihály György, Somogyi Béla, Vámos Tibor, Balogh Ádám, Füredi

János Orvostudomány: Sövényi Ferencné, Szűcs János

Társadalomtudományok: Bezeczy Gábor, Litván György, Szalai Erzsébet

Kultúra és művészetek program szakkuratóriuma

Vásárhelyi Miklós elnök, Dornbach Alajos, Enyedi György, Fehér Márta, Gombár Csaba, Péter Katalin, Stumpf István, Vámos Tibor

- Könyvtár-támogatási program

Győri Erzsébet elnök, Darányi Sándor, Fogasassy Miklós, Vándor Ágnes

- Library of Congress

Horváth F. Tibor, Somogyi Pálné, Szűcs Jenőné

- Könyvkiadás-támogatási program; Olvasóbarát könyvkiadás támogatása; Elsőkötetes szerzők

Radnóti Sándor elnök, Á. Serey Éva, Havas Katalin, Lackó Miklós, Lakatos András, Somogyi Pálné

- Forgóeszközhitel könyvkiadóknak

Frances Pinter elnök, Á. Serey Éva, Kiss Endre, Lakatos András, Radnóti Sándor

- Folyóirat- és laptámogatási program

Vásárhelyi Miklós elnök, Dornbach Alajos, Enyedi György, Fehér Márta, Gombár Csaba, Péter Katalin, Stumpf István, Vámos Tibor

- Kulturális menedzsment program

Jerger Krisztina elnök, Kiss Csaba, Schanda Beáta, Szabó György

- Szépirodalmi bizottság (Soros-díjak)

Mészöly Miklós elnök, Csordás Gábor, Lator László, Marno János, Mészáros Sándor

- Történettudományi bizottság (Soros-díjak)

Orosz István elnök, Lackó Miklós, Marosi Ernő, Pajkossy Gábor

- Tényfeltáró újságírás bizottság (Soros-díjak)

Bencsik Gábor elnök, Dobszay János, Félix Pál, Horvát János, Püskösti Árpád

- Zenei rendezvények támogatása

Devich Sándor, Schanda Beáta, Újfalussy József

- Restaurálási program

Nagy László, Nemes Takách László, Péter Katalin

- Színházi stúdióprodukciókat támogató program

Nánay István elnök, Csizmadia Tibor, Kiss Csaba, Sándor L. István, Szeredás András

Egészségügyi és szociális programok szakkuratóriuma

Csehák Judit elnök, Boján Ferenc, Buda Béla, Eckhardt Sándor, Falus Ferenc, Karnenczky István, Kricsfalvi Péter, Lányiné Engelmayer Ágnes, Lépes Péter, Szálai Júlia

- Egészségügyi menedzsment hatékonyságának javítása

Bondár Éva, Falus Ferenc, Jávör András, Simon Kiss Gábor, Varga Piroska

- Otthonápolás, Hospice

Bognár Ilona, Falus Ferenc, Gusztonyi Ágnes, Muszbek Katalin, Sövény Ferencné

- Egészségügyi minőségfejlesztés

Belicza Éva, Boján Ferenc, Rubecz István, Varga Piroska, Zékány Zsuzsanna

- Napi sebészet

Bondár Éva, Kovácsné Papp Mária, Sövényi Ferencné, Weltner János -

Mintarégió program

Deák György, Feigli Ferenc, Fekete Mátyás, Ferenczy József, Kricsfalvi Péter

- Hajléktalanok egészségügyi helyzetének javítása;

Betegjogi program Csehák Judit elnök, Boján Ferenc, Buda Béla, Eckhardt Sándor, Falus Ferenc,

Kamenczky István, Kricsfalvi Péter, Lányiné dr. Engelmayer Ágnes, Lépes Péter, Szálai Júlia

- Prevenziós (Egészségmegőrző) program

Buda Béla, Fonyó Ilona, Luszt Iván

- Fogyatékosokkal élő emberek életminőségének javítása

Lányiné dr. Engelmayer Ágnes, Liling Tamás, Locsmáncsi Alajos

- „Hídverés” - Természetgyógyászati eljárások integrálása

Kricsfalvi Péter, Rácz Gábor, Török Szilveszter

- Szenvedélybetegségek

Buda Béla, Kassai Farkas Ákos, Szilárd János

- Help to Help - Segítség a segítőknek; Együttműködés a Magyar Máltai Szeretetszolgálattal

Ferge Zsuzsa elnök, Bajka Gábor, Göncz Kinga, Iványi Gábor

Civil társadalom

- Roma program

Kemény István elnök, Havas Gábor, Krémer Balázs, Solt Ottilia

- Kisebbségi, etnikai program

Vásárhelyi Miklós elnök, Dornbach Alajos, Vámos Tibor

- Civil kezdeményezések támogatása

Vásárhelyi Miklós elnök, Dornbach Alajos, Vámos Tibor

- Dial-up e-mail és internet program

Balkányi László, Horányi Özséb, Somogyi Pálné, Szegfű András, Vajda Ágnes

1997

A SOROS ALAPÍTVÁNY KURATÓRIUMA

Vásárhelyi Miklós elnök, Gombár Csaba alelnök, Fehér Márta,

Horányi Özséb, Kocsis Károly, Péter Katalin, Strumpf István,

Tegyey Gábor, Vámos Tibor

SAKKURATÓRIUMOK, BIZOTTSÁGOK, ALKURATÓRIUMOK

Közoktatás-fejlesztési és ifjúságiprogramokszakkuratóriuma

Vámos Tibor elnök, Beke Kata, Bánhegyi Miksa, Halász Gábor, Horn Gábor, Liskó Ilona, Radó Péter, Szenczy Sándorné - Közoktatás-fejlesztési program; Közoktatási információs hálózat; Tankönyv- és taneszköz-fejlesztési program; Tolerancia program; Vizuális nevelés; Amerikai vendégtanár program; Vendégtanár év az USA-ban; Külföldi ösztön díjprogram hátrányos helyzetű középiskolásoknak; Iskolai egészségnevelési program

Beke Kata, Bánhegyi Miksa, Halász Gábor, Horn Gábor, Liskó Ilona, Radó Péter, Szenczy Sándorné, Vámos Tibor

- Számítógépes iskola a nyílt társadalomért, I*EARN

Dán Krisztina, Gremesperger László, Kárpáti András, Papp Ágoston

- Hátrányos helyzetűeket segítő pedagógiai program

Botfalussy Magdolna, Farkas Péter, Várhegyi György

- Kisgyermekkorai fejlesztés, óvodafejlesztő (Lépésről lépésre) program

Horváth H. Attila, Sári Lajos, Vekerdy Tamás, Zágon Bertalanné

- Szakmai szervezetek; Gyakorlóiskolák; Tanárképzés

Horn Gábor, Liskó Ilona, Vámos Tibor

- Roma oktatási program

Derdák Tibor, Mendi Rózsa, Pálmáné Orsós Anna

- Demokráciára nevelés; Disputa (Vitakultúra) program; „If you...” - Közép- iskolások csoportos tevékenységének támogatása

Anda Tamás, Árendás Péter, Csirke Ernő, Szelényi Zsuzsa

- Környezeti nevelés

Csorba F. László, Etlerné Nagy Erzsébet, Molnárné Csobod Éva, Victor András

- Oktatásügyi vezetés fejlesztése

Faragó Klára, Pöcze Gábor, Sípos János, Sípos Mihály

- Történelem- és társadalomismeret

Benda Gyula, Miklósi László, Puskás Aurél

- Oktatás és nyilvánosság

Gyenes Károly, Nagy Anna Mária, Zappe Gábor

- Közösségi oktatás és iskola program

Feith Bence, Péterfi Ferenc, Talyigás Katalin

- Út '97 - Csoportos diákutazási program

Baló Péter, Fenyő Ervin, Kövendy Mária

Felsőoktatási, kutatói és ösztöndíjprogramok szakkuratóriuma

Halmi Gábor elnök, Abádi Nagy Zoltán, Kálmán László, Szőnyi Tamás, Urban László

- Felsőoktatást támogató program (HESP); Szakkollégiumok támogatása
Fodor Gábor elnök, Halpern László, Komlósy András, Szilágyi János György
- Egyetemi és főiskolai csereprogramok; Supplementary Grant és Special Studies Grant
Pók Attila elnök, Kállay Géza, Pete Péter
- Külföldi posztgraduális és kutatói ösztöndíjprogramok
Nádasdy Ádám elnök, Gusco András, Kampis György, Kővári György
- Rövid külföldi tanulmányutak és konferencia program Orvostudomány:
Veres Éva elnök, Balogh Ádám, Tomcsányi János
Társadalomtudomány:
Bezeczky Gábor elnök, Bán D. András, Bekker Zsuzsa, Romsics Ignác
Természettudomány:
Tuschak Róbert elnök, Erdei Anna, Vicsek Tamás, Dudits Dénes
- Belföldi doktorandusz program Élő természettudományok:
Büky Béla, Kampis György, Kiss József
Élettelen természettudományok:
Kertész János, Szentgyörgyi Zsuzsa, Zrínyi Miklós
Társadalomtudományok:
L. Nagy Zsuzsa, Király Júlia, Takács Ferenc

Kultúra és művészetek program szakkuratóriuma

Géher István elnök, Koltai Tamás, Péter Vladimír, Szabó Júlia,
Wilheim András
- Könyvtár-támogatási program
Györi Erzsébet elnök, Biczák Péter, Szinai Tivadarné
- Könyvkiadás-támogatási program; Olvasóbarát könyvkiadás-támogatás; Elsőkötetes szerzők
Radnóti Sándor elnök, Á. Serey Éva, Havas Katalin, Lackó Miklós, Lakatos András, Somogyi Pálné
- Forgóeszközhitel könyvkiadóknak
Frances Pinter elnök, Á. Serey Éva, Kiss Endre, Lakatos András, Radnóti Sándor
- Library of Congress
Karsányi Sándor, Vadász Ágnes
- Translation program
Ruttkay Kálmán elnök, Kúnos László, Székely András
- Folyóirat- és laptámogatási program
Vásárhelyi Miklós, Péter Katalin, Horányi Özséb, Fehér Márta, Tegyei Gábor, Kocsis Károly, Strumpf
István, Vámos Tibor, Gombár Csaba
- Kulturális menedzsment program
Jerger Krisztina elnök, Kiss Csaba, Máté Péter
- Szépirodalmi bizottság (Soros-díjak)
Mészöly Miklós elnök, Csordás Gábor, Lator László, Marno János, Mészáros Sándor
- Társadalomtudományi bizottság (Soros-díjak)
Orosz István elnök, Lackó Miklós, Marosi Ernő, Pajkossy Gábor
- Zenei és képzőművészeti bizottság (Soros-díjak)
Géher István elnök, Koltai Tamás, Péter Vladimír, Szabó Júlia, Wilheim András
- Életrajzi monográfiai bizottság (Soros-díjak)
Gombár Csaba elnök, Lackó Miklós, Péter Katalin
- Zenei rendezvények program
Újfalussy József elnök, Gonda János, Devich Sándor, Schanda Beáta
- Restaurálási program
Nagy László, Nemes Takách László, Németh S. Katalin
- Színházi stúdióprodukciókat támogató program; Előadó-művészeti képzés program
Nánay István elnök, Fuchs Lívia, Mészáros Tamás, Sándor L. István

Egészségügyi és szociális programok szakkuratóriuma

Csehák Judit elnök, Buda Béla, Csaba Iván, Eckhardt Sándor, Falus Ferenc, Ferge Zsuzsa, Józán
Péter, Kameniczky István, Lányiné dr. Engelmayer Ágnes
- Egészségügyi minőségfejlesztés

Varga Piroska elnök, Kincses Gyula, Rubecz István
- Hajléktalanok egészségügyi helyzetének javítása; Betegjogi program; Pszichoterápiás járóbetegrendelés; Agysebészet; Ártalomcsökkentés; Egészségkárosodottak tanácsa
Csehák Judit elnök, Buda Béla, Csaba Iván, Eckhardt Sándor, Falus Ferenc, Ferge Zsuzsa, Józán Péter, Kameniczky István, Lányiné dr. Engelmayer Ágnes
- Leszakadó rétegek egészségügye program
Tausz Katalin elnök, Gyenei Márta, Iványi Gábor
- Fogytékos és rehabilitációs programok
Kullmann Lajos elnök, Liling Tamás, Locsmándi Alajos
- Közösségi egészségmegőrzés program
Szatmári Marianna elnök, Bartha Gyula, Kishegyi Júlia
- Részvétel és tolerancia program
Szilárd János elnök, Kassai Farkas Ákos
- Menedzsment program Ikvai
Szabó Imre elnök, Bondár Éva, Simon Kis Gábor
- Egészségpolitikai és egészségügyi közgazdasági kutatások
Csaba Iván elnök, Elekes Zsuzsa, Józán Péter
- Mintarégió program (A programtanács 1997. június 30-ig működött)
Bordás István elnök, Deák György, Feigli Ferenc, Fekete Mátyás, Ferenci József
- „Hídverés” program Kricsfalvi Péter elnök,
Rácz Gábor, Török Szilveszter
- Napi sebészet program
Weltner János elnök, Kovácsné Papp Mária, Sövény Ferencné

Szociális programcsoport

- Segítség a segítőknek (Help To Help); Szupervíziós Program; Foglalkoztatási program
Ferge Zsuzsa elnök, Bajka Gábor, Darvas Ágnes, Göncz Kinga

Civil társadalom

- Roma program Bernáth Gábor, Bogdán János, Havas Gábor, Solymosi Imre, Vajda Imre
- Kisebbségi, etnikai program
Vásárhelyi Miklós elnök, Gombár Csaba, Péter Katalin
- Civil kezdeményezések támogatása
Vásárhelyi Miklós elnök, Gombár Csaba, Péter Katalin
- Dial up e-mail és internet program
Szekfű András elnök, Csépai János, Korányi János, Somogyi Pálné, Vajda Ágnes
- East-East program
Bozóki András, Kéri László

1998

A SOROS ALAPÍTVÁNY KURATÓRIUMA

Vásárhelyi Miklós elnök, Gombár Csaba Alelnök, Fehér Márta,
Horányi Özséb, Kocsis Károly, Péter Katalin, Stumpf István,
Tegyey Gábor, Vámos Tibor

SZAKKURATÓRIUMOK, BIZOTTSÁGOK, ALKURATÓRIUMOK

Közoktatás-fejlesztési és ifjúságiprogramszakkuratóriuma

Vámos Tibor elnök, Beke Kata, Bánhegyi Miksa, Derdák Tibor, Halász Gábor, Honti Mária, Horn Gábor, Sípos János, Szenczi Sándorné
- Közoktatás-fejlesztési program
Beke Kata, Bánhegyi Miksa, Derdák Tibor, Halász Gábor, Honti Mária, Horn Gábor, Sípos János, Szenczi Sándorné, Vámos Tibor

- Számítógépes iskola a nyílt társadalomért
Dán Krisztina, Gremsperger László, Kárpáti András, Papp Ágoston
- Hátrányos helyzetűeket segítő program
Botfalussy Magdolna, Farkas Péter, Liskó Ilona, Mészáros Ágnes
- Kisgyermekkorai fejlesztés (Lépésről lépésre program)
Horváth H. Attila, Sári Lajos, Vekerdy Tamás, Zágon Bertalanné
- Roma oktatási program
Csonka Béla, Gál József, Pálmainé Orsós Anna, Radó Péter, Réger Zita
- Környezeti nevelés
Csobod Éva, Csorba F. László, Etlerné Nagy Erzsébet, Victor András
- Oktatásügyi vezetés fejlesztése
Bóczén Csaba, Faragó Klára, Pócze Gábor, Sípos Mihály
- Társadalomismeret
Benda Gyula, Miklósi László, Puskás Aurél
- Oktatás és nyilvánosság
Gyenes Károly, Nagy Anna Mária, Zappe Gábor
- Közösségi iskola program
Feith Bence, Péterfi Ferenc, Talyigás Katalin
- Demokráciára nevelés; „If You...” - Középiskolások csoportos tevékenységének támogatása
Anda Tamás, Árendás Péter, Réz Tibor, Szelényi Zsuzsa
- Út '98 - Csoportos diákutaztatási program
Baló Péter, Fejes Gábor, Kövendy Mária, Szarka Zsuzsa

Felsőoktatási, kutatói és ösztöndíjprogramok szakkuratóriuma

Halmi Gábor elnök (I. félévben), Fodor Gábor elnök (II. félévben), Abádi Nagy Zoltán (I. félév), Kálmán László, Szőnyi Tamás, Halpern László

- Supplementary Grant
Pók Attila Elnök, Kállay Géza, Pete Péter
- Belföldi doktorandusz ösztöndíj; Phd disszertáció megírásának támogatása
Élő természettudományok:
Büky Béla, Kampis György, Kiss József
- Élettelen természettudományok:
Zrínyi Miklós, Kertész János, Szentgyörgyi Zsuzsa
- Társadalomtudományok:
Gyáni Gábor, Takács Ferenc, Király Júlia
- HESP - Felsőoktatást támogató intézményi program
Fodor Gábor elnök, Halpern László, Komlósy András, Szilágyi János György
- Szakkollégiumi programok
Nagy Boldizsár elnök, Angyalosi Gergely, Angelusz Róbert, Szépfalussy József, Temesi József
- Special Studies Grant
Klimó Károly elnök, Ascher Tamás, Kiss János, Papp Márta

Kultúra és művészetek program szakkuratóriuma

Géher István elnök, Koltai Tamás, Péter Vladimír, Szabó Júlia, Wilhelm András

- Szépirodalmi bizottság (Soros-díjak)
Károlyi Csaba, Lator László, Mészáros Sándor, Mészöly Miklós, Várady Szabolcs
- Történettudományi bizottság (Soros-díjak)
Lackó Miklós, Marosi Ernő, Orosz István, Pajkossy Gábor
- Életrajzi monográfia bizottság (Soros-díjak)
Gombár Csaba, Lackó miklós, Péter Katalin
- Könyvtár-támogatási program
Győri Erzsébet elnök, Biczák Péter, Koltay Tibor, Szinai Tivadarné
- Könyvkiadás-támogatási program; Olvasóbarát könyvkiadás-támogatás
Radnóti Sándor elnök, Havas Katalin, Lackó Miklós, Lakatos András, Somogyi Pálné
- Forgóeszközhitel könyvkiadóknak
Frances Pinter elnök, Á. Serey Éva, Kiss Endre, Lakatos András, Radnóti Sándor

- East-East Translation Program
Ruttkay Kálmán elnök, Kúnos László, Székely András
- Kulturális menedzsment program
Jerger Krisztina elnök, Kiss Csaba, Szitka Tünde
- Cultural Link
Szűcs Katalin, Máté Péter, Tihanyi László
- Restaurálási program
Nagy László, Nemes Takách László, Németh S. Katalin
- Stúdiószínházi produkciókat támogató program
Nánay István elnök, Bérczes László, Jákfalvi Magdolna, Fuchs Lívია, Mészáros Tamás
- Zenei program; Zenei CD program
Újfalussy József elnök, Demény János, Devich Sándor, Gonda János, Schanda Beáta

Egészségügyi és szociális programok szakkuratóriuma

- Csehák Judit elnök, Buda Béla, Eckhardt Sándor, Falus Ferenc, Ferge Zsuzsa, Józán Péter, Lányiné dr. Engelmayer Ágnes
- Egészségügyi minőségfejlesztés
Varga Piroska elnök, Halmay Balázs, Géher Pál
- Hajléktalanok egészségügyi helyzetének javítása; Betegjogi program
Csehák Judit elnök, Buda Béla, Eckhardt Sándor, Falus Ferenc, Ferge Zsuzsa, Józán Péter, Lányiné dr. Engelmayer Ágnes
- Leszakadó rétegek egészségügye program
Tausz Katalin elnök, Iványi Gábor, Gyenei Márta
- Fogytékos és rehabilitációs program
Kullmann Lajos elnök, Liling Tamás, Locsmándi Alajos
- Közösségi egészségmegőrzés program
Kishegyi Júlia elnök, Pintér Alán, Fekete Attila
- Tolerancia program
Szilárd János elnök, Kassai Farkas Ákos, Négyesi Zsolt
- Menedzsment program
Ikvai Szabó Imre elnök, Rendek Vilma, Hajnal Márton
- Hospice program
Polcz Alaine elnök, Sövény Ferencné, Tóth Ibolya
- Napi sebészet
Weltner János elnök, Kovácsné Papp Mária, Bondár Éva
- Szociális programcsoport
Göncz Kinga elnök, Darvas Ágnes, Bajka Gábor

Civil társadalom

- Roma program
Havas Gábor, Bernáth Gábor, Bogdán János, Solymosi Imre, Vajda Imre
- Kisebbségi, etnikai program; Civil kezdeményezések támogatása
Vásárhelyi Miklós elnök, Gombár Csaba, Péter Katalin
- Dial-up internet-hozzáférés és ingyenes web-lap támogatása
Szekfű András elnök, Csépai János, Korányi János, Somogyi Pálné, Vajda Ágnes
- East-East program
Bozóki András, Kéri László, Mátrai Júlia
- Soros-COLPI közös támogatás
Vásárhelyi Miklós elnök, Gombár Csaba, Fehér Marta, Horányi Özséb, Kocsis Károly, Péter Katalin, Stumpf István, Tegyei Gábor, Vámos Tibor

1999

A SOROS ALAPÍTVÁNY KURATÓRIUMA

Vásárhelyi Miklós elnök, Gombár Csaba alelnök, Bojár Gábor,

Enyedi György, Fehér Márta, Halpern László, Horányi Özséb,
Kocsis Károly, Péter Katalin

SZAKKURATÓRIUMOK, BIZOTTSÁGOK, ALKURATÓRIUMOK

Felsőoktatási, közoktatási és ifjúságiprogramszakkuratóriuma

Fodor Gábor elnök, Halász Gábor, Havass Miklós, Horn Gábor, Kálmán László, Kovács Péter,
Medgyes Péter, Vekerdy Tamás
- Felsőoktatási együttműködés és programinnováció; Információs- és diáktanácsadó központok,
Belföldi kutatói ösztöndíj
Abádi Nagy Zoltán, Bácskai Vera, Bódi Erzsébet, Fodor Gábor, Mezei Balázs, Pók Attila
- Külföldi ösztöndíjak; Oxfordi ösztöndíjak
Guzeo András, Kardos Gábor, Kővári György, Nadasdy Ádám, Steiger Kornél, Vecsernyés Péter
- Rövid tanulmányutak; Konferencián való részvétel; Salzburg Medical Seminar
Társadalomtudomány:
Bekker Zsuzsa, Bezecky Gábor, Romsics Ignác
Természettudomány:
Erdei Anna, Katái János, Vicsek Tamás
Orvostudomány:
Kádár Anna, Tomcsányi János, Veres Éva
- Kiegészítő ösztöndíjak; Oxford Hospitality Scheme; Cambridge Hospitality Scheme; Egyetemi
csereprogram
Kállay Géza, Pete Péter, Pók Attila
- Special Studies
Ascher Tamás, Kiss János, Klimó Károly, Papp Márta
- Belföldi doktorandusz ösztöndíj
Élő természettudományok:
Büky Béla, Kampis György, Kiss József
Élettelen természettudományok:
Kertész János, Szentgyörgyi Zsuzsa, Zrínyi Miklós
Társadalomtudományok:
Gyáni Gábor, Király Júlia, Takács Ferenc
- Egyetemi, főiskolai felvételt segítő programok; Szociálisan hátrányos helyzetű fiatalok támogatása;
Utcagyerek program; Felsőoktatásban tanuló fogyatékos fiatalok támogatása
Farkas Péter, Liskó Ilona, Mészáros Ágnes
- Szakkollégiumi programok
Nagy Boldizsár, Papp Lajos, Szemeri Péter, Szépfalussy Péter
- Iskolai informatika
Gremesperger László, Kárpáti András, Szabó István
- Közoktatási pályázatok; Alternatív pedagógiai intézetek; Közéiskolai kollégiumok
Halász Gábor, Honti Mária, Horn Gábor, Sípos János, Vekerdy Tamás

Kultúra és művészetek program szakkuratóriuma

Wilheim András elnök, Csányi Vilmos, Koltai Tamás, Péter Vladimír, Szabó Júlia
- Szépirodalmi bizottság (Soros-díjak)
Károlyi Csaba, Lator László, Mészáros Sándor, Mészöly Miklós, Várady Szabolcs
- Társadalomtudományi bizottság (Soros-díjak)
Lackó Miklós, Marosi Ernő, Orosz István, Pajkossy Gábor
- Életrajzi monográfia bizottság (Soros-díjak)
Gombár Csaba, Lackó Miklós, Péter Katalin
- Könyvtár-támogatási program
Győri Erzsébet elnök, Biczák Péter, Koltay Tibor, Szinai Tivadarné
- Könyvkiadás-támogatási program; Olvasóbarát könyvkiadás-támogatás
Á. Serey Éva elnök, Havas Katalin, Lackó Miklós, Lakatos András, Somogyi Pálné
- Forgóeszközhitel könyvkiadóknak
Frances Pinter elnök, Á. Serey Éva, Endődy Edit, Kiss Endre, Lakatos András

- East-East Translation; Translation Program
Ruttkay Kálmán elnök, Kúnos László, Székely András
- Kulturális menedzsment program
Jerger Krisztina elnök, Kiss Csaba, Szitka Tünde
- Cultural Link
Szűcs Katalin, Máté Péter, Tihanyi László
- Restaurálási program
Nagy László, Nemes Takách László, Németh S. Katalin
- Stúdiószínházi produkciókat támogató program
Nánay István elnök, Bérczes László, Jákfalvi Magdolna, Fuchs Lívია
- Zenei program; Zenei CD program
Újfalussy József elnök, Demény János, Devich Sándor, Gonda János, Schanda Beáta

Programok az esélyegyenlőségért; Szociális/társadalmi programok szakkuratóriuma

Csehák Judit elnök, Buda Béla, Ferge Zsuzsa, Havas Gábor, Józán Péter, Kishegyi Júlia, Lányiné dr.
Engelmayer Ágnes, Orsós Éva, Ürmös Andor
- Betegjogok; Betegcsoportok segítése
Kapocs Gábor, Kóthy Judit, Matkó Ida
- Foglalkoztatási programok
Bajka Gábor, Csoba Judit, Szántó Tamás
- Fogyatékosokkal élők segítése
Lányiné dr. Engelmayer Ágnes, Kullmann Lajos, Locsmáncsi Alajos, Hideg Antal
- Hospice program
Polcz Alaine, Sövény Ferencné, Tóth Ibolya
- Helyi összefogáson alapuló településfejlesztés
Bartha Gyula, Máté János, Sebestyén János
- Idősekért
Darvas Ágnes, Göncz Kinga, Talyigás Katalin
- Kistélepülési szociális programok
Darvas Ágnes, Göncz Kinga, Oross Jolán
- Közösségi egészségmegőrzés
Fekete Attila, Kishegyi Júlia, Pintér Alán
- Leszakadó rétegek segítése
Gyenei Márta, Iványi Gábor, Ütő István

Roma programok szakkuratóriuma

Csehák Judit elnök, Buda Béla, Ferge Zsuzsa, Havas Gábor, Józán Péter, Kishegyi Júlia, Lányiné dr.
Engelmayer Ágnes, Orsós Éva, Ürmös Andor
- Egészségügyi, szociális programok
Kovács Attila, Csemer Géza, Hornungné Rauh Edit
- Jogvédelem, média
Blasszauer Béla, Mohácsi Viktória, Horváth István, Susan Kutor, Kőszeg Ferenc, Orsós László Jakab
- Innovatív pedagógiai módszerek
Szuhay Péter, Berki Judit, Orosz Lajos
- Ösztöndíjas programok
B. Aczél Anna, Johan Anna, Nagy Sándorné

Általános pályázatok

Vásárhelyi Miklós elnök, Gombár Csaba, Bojár Gábor, Enyedi György, Fehér Márta, Halpern László,
Horányi Özséb, Kocsis Károly, Péter Katalin

2000

A SOROS ALAPÍTVÁNY KURATÓRIUMA

Vásárhelyi Miklós elnök, Gombár Csaba alelnök, Bojár Gábor,
Enyedi György, Göncz Kinga, Halpern László, Horányi Özséb,
Orsós László Jakab, Péter Katalin

SZAKKURATÓRIUMOK

Oktatási szakkuratórium

Fodor Gábor elnök, Berki Judit, Horn Gábor, Medgyes Péter

Információs és média szakkuratórium

Székely Iván elnök, Győri Erzsébet, Somogyi Pálné

Kulturális és művészeti szakkuratórium

Wilheim András elnök, Barna Imre, Koltai Tamás, Péter Vladimír, Somlai Péter, Török András

Jogi szakkuratórium

Nagy Boldizsár elnök, Horváth István, Szálai Éva

Egészségmegőrzési szakkuratórium

Csehák Judit elnök, Ferge Zsuzsa, Józán Péter, Kishegyi Júlia, Lányiné dr. Engelmayer Ágnes,
Ürmös Andor

2001

A SOROS ALAPÍTVÁNY KURATÓRIUMA

Vásárhelyi Miklós elnök, Halmai Gábor elnök (2001 szeptemberétől),
Bojár Gábor, Enyedi György, Gombár Csaba, Göncz Kinga, Halpern László,
Horányi Özséb, Klaniczay Gábor, Majtényi László, Orsós László Jakab,
Péter Katalin

SZAKKURATÓRIUMOK

Egészségmegőrzési programok

Csehák Judit elnök, Józán Péter, Ferge Zsuzsa, Kishegyi Júlia, Lányiné dr. Engelmayer Ágnes,
Ürmös Andor

Információs programok

Székely Iván elnök, Simó György elnök (2001 szeptemberétől), Bolgár György, Győri Erzsébet, Jóri
András, Somogyi Pálné

Jogi programok

Nagy Boldizsár elnök, Bernád István, Horváth István, Tímár János

Kulturális és művészeti programok

Wilheim András elnök, Barna Imre, Koltai Tamás, Péter Vladimír, Somlai Péter, Török András

Oktatási programok

Fodor Gábor elnök, Berki Judit, Horn Gábor, Medgyes Péter

2002

A SOROS ALAPÍTVÁNY KURATÓRIUMA

Halmi Gábor elnök, Bojár Gábor, Halpern László, Klaniczay Gábor,
Majtényi László, Orsós László Jakab

SZAKKURATÓRIUMOK

Civil szakkuratórium

Csongor Anna elnök, Hammer Ferenc, Kishegyi Júlia

Információs és média szakkuratórium

Simó György elnök, Bolgár György, Győri Erzsébet, Jóri András

Jogi szakkuratórium

Nagy Boldizsár Elnök, Bernád István, Lányiné dr. Engelmayer Ágnes, Tímár János

Kultúra szakkuratórium

Wilheim András Elnök, Barna Imre, Koltai Tamás, Péter Vladimír, Somlai Péter, Török András

Oktatási szakkuratórium

Fodor Gábor (részt vett a Soros Alapítvány kuratóriumának oktatási vonat- kozású döntéseiben)

2003

A SOROS ALAPÍTVÁNY KURATÓRIUMA

Halmi Gábor elnök, Bojár Gábor, Halpern László, Klaniczay Gábor,
Majtényi László, Orsós László Jakab

2004

A SOROS ALAPÍTVÁNY KURATÓRIUMA

Halmi Gábor elnök, Bojár Gábor, Halpern László, Klaniczay Gábor,
Majtényi László, Orsós László Jakab

II.

AZ ALAPÍTVÁNY MUNKATÁRSAI

Arató Ferenc programvezető - Közoktatási megaprogram: roma programok - 1995-1997

Arnold István programvezető - Kultúra - 1996-2004

Bakonyi Éva az Alapítvány igazgatója - 1994-2000

Bárdos Ferenc munkatárs - C3 - 1996-1999

Belia Anna programvezető, programigazgató - Esélyegyenlőség megaprogram, 2000-től az Alapítvány igazgatója - 1996-máig

Bencsik Barnabás munkatárs - C3 - 1995

Betlen János titkár, pályázati ellenőr - Központi adminisztráció - 1984-1987

Beöthy Balázs munkatárs - C3 - 1999

Bognár Ágnes igazgatói asszisztens - Központi adminisztráció - 1998-2000
Bolyán Anita igazgatói asszisztens - Központi adminisztráció - 1998
Buda Júlia programvezető - Közoktatási megaprogram: roma programok - 1998
Böszörményi-Nagy Katalin program-koordinátor - Külföldi konferenciák, Rövid külföldi tanulmányutak program, Disputa - 1990-1997

Cseh Lívia recepció - Központi adminisztráció - 1995-1997
Cséffán Gábor polgári szolgálatos - Központi adminisztráció - 2000
Csóka Edina munkatárs - C3 - 1993-1999

Daróczi Gábor programvezető - Közoktatási és ifjúsági programok - 1996- 1999
Debreczeni Júlia programvezető, majd programigazgató - Külföldi felsőoktatási programok - 1986-1994; 1995-2000 Dominikné Nagy Szilvia program-asszisztens - Közoktatási programok adminisztrációja 1995-2000
Dusnoki Tibor programvezető - Egészségügyi műszerpályázatok, etnikai-kisebbségek program - 1992-1995

Erdős Krisztina programvezető - Konferenciaprogram, Rövid külföldi tanulmányutak, Külföldi publikációk, majd Fogyatékosokat segítő és Jogi programok - 1991-máig

Forgács Pál titkárságvezető, programvezető - Központi adminisztráció, Zenei program - 1984-1993
Földesné Szabó Margit főkönyvelő - Pénzügyi osztály - 1998
Földvári Éva programvezető - Egészségnevelési programok, Prevenációs program, Help to Help - 1987-1996

Gall Cecília igazgató - C3 - 1999
Gazsi Judit programvezető - Felsőoktatási programok - doktorandusz ösztön díjak - 1998-2000
Gáspárné Kovács Éva igazgatói asszisztens - Központi adminisztráció - 1996- 1997
Gesztli Judit programvezető - Konferenciaprogram, Rövid külföldi tanulmányutak, Külföldi publikációk, Dubrovnik nyári egyetem, Jogi programok, EU-s programok, East-East - 1984-máig

Héjj Katalin programasszisztens, majd programvezető - Közoktatási megaprogram - Roma programok - 1998-2002

Jombach Márta programasszisztens, majd igazgatói asszisztens - Esélyegyenlőség megaprogram, majd központi adminisztráció - 1985-máig
Jóri János pénzügyi igazgató - Pénzügyi osztály - 1995-1999

Kaffka Gabriella pr-asszisztens - PR - 1996-1999
Karádi Ágnes programasszisztens - Kultúra programok - 1998-2000
Kardos László a bizottság titkára, igazgató - Központi adminisztráció - 1984- 1994
Károssy Fruzsina pr-asszisztens - PR - 1998-1999 Kárpátné Kútvolgyi Éva programasszisztens - Felsőoktatási programok - 1990-1998
Kedl Márta programvezető - Esélyegyenlőségi megaprogram: fogyatékosokat segítő programok - 1996-1999
Kollár Miklósné adatrögzítő - Központi adminisztráció - 1995-2002
Kopplányi Emil programvezető - Közoktatási megaprogram: informatikai programok - 1995-2000
Kovács Gábor polgári szolgálatos - Központi adminisztráció - 2003-2004
Könczei György programigazgató - Esélyegyenlőségi megaprogram - 1994- 1997

Ladics Viktória recepció - Központi adminisztráció - 1993-1995
Lafferthon Judit programvezető - Közoktatási megaprogram - 1995-2000
Láncos Ágnes pénzügyi munkatárs - Pénzügyi osztály - 1995-2002
Lehmann Hedvig programvezető - Kultúra programok - 1996-1997
Ludányi Béláné adatrögzítő - Központi adminisztráció - 1998-1999

Magdus Sándorné takarítónő - 1998-1999
Magyari Sándor programvezető - Kultúra programok, könyvkiadás, folyóirat támogatás - 1991-1997

Mankovits Adrienne igazgatói asszisztens, majd irodavezető és pr-menedzser - Központi adminisztráció - 1994-2002

Májér Imre gépkocsivezető - külsős - 1995-1998

Májerné Szlávik Erzsébet általános asszisztens - Központi adminisztráció - 1989-1995

Mészáros Sándorné pénzügyi munkatárs - Pénzügyi osztály - 1995-máig

Mészöly Suzanne igazgató - SCCA, C3 - 1992-1993

Murai Krisztina programasszisztens - „Step by Step” program - 1995-1997

Némethné Susanits Mariann recepciós - Központi adminisztráció - 1992-máig

Oláh Sándorné pénzügyi asszisztens, adatrögzítő - Központi adminisztráció - 1995-1999

Osztolykán Ágnes programvezető - Roma programok - 1999

Öllős Gézáne asszisztens - Központi adminisztráció - 1985-2000

Vida /Peőcz/ Gabriella programasszisztens - Kultúra programok - 1993-2003

Peternák Miklós igazgató - C3 - 1999-máig

Quittner János mb. igazgató, pénzügyi vezető - Központi adminisztráció - 1985-1995

Radvánszky Katalin programvezető, irodavezető, elnöki asszisztens - Civil programok és központi adminisztráció - 1986-2002

Rohonczy Edit programigazgató - Felsőoktatási programok - 1995-1997

Rónai Judit pr-menedzser - PR - 1994-2001

Sankovics Szabolcs pénzügyi munkatárs, majd pénzügyi vezető - Pénzügyi osztály - 1998-máig

Sarancz Anikó recepciós - Központi adminisztráció - 1998-1999

Sándor Brigitta programasszisztens, programvezető - Külföldi konferencia program, Rövid külföldi tanulmányutak, nyílt pályázatok, roma programok - 1988-2003

Sellyei Katalin programvezető - Külföldi középiskolai ösztöndíj- és diákcsere programok - 1990-1995

Steigerwald Andrea pénzügyi munkatárs - Pénzügyi osztály - 1995-1996

Szabó Zsuzsanna programvezető - Óvodai nevelés (Step by Step) program - 1999

Szalay Klára programvezető - Közoktatási megaprogram - 1998

Szalay László gépkocsivezető - 1993-máig

Szekeres Andrea programvezető - SCCA, C3 - 1991-2000

Szilárd Gabriella programigazgató - Kultúra programok - 1996-2000

Szilvási Károly gondnok - 1996-máig

Szira Judit programigazgató - Közoktatási megaprogram - 1995-1997

Szoboszlai János munkatárs - C3 - 1996

Szőke Katalin programvezető - Esélyegyenlőség megaprogram, Közösségi egészségterv, civil programok, Intézményi támogatások program - 1997- máig

Szurkos Mária programvezető - Help to Help, hajléktalanokat segítő programok, szociális programok - 1994-2002

Takács Michael Zoltán programasszisztens - Gyermek és óvodai programok (Step by Step) - 1996-1997

Tamás Szilárd programigazgató - Közoktatási Megaprogram - 1998-1999

Tildi Zsuzsa pénzügyi vezető - Pénzügyi osztály - 1987-1995

Tóth Elekné adatrögzítő - Központi adminisztráció - 1995-2002

Tóth Viktória programkoordinátor, majd irodavezető, informatikai menedzser - Zenei, ifjúsági és informatika programok - 1987-máig

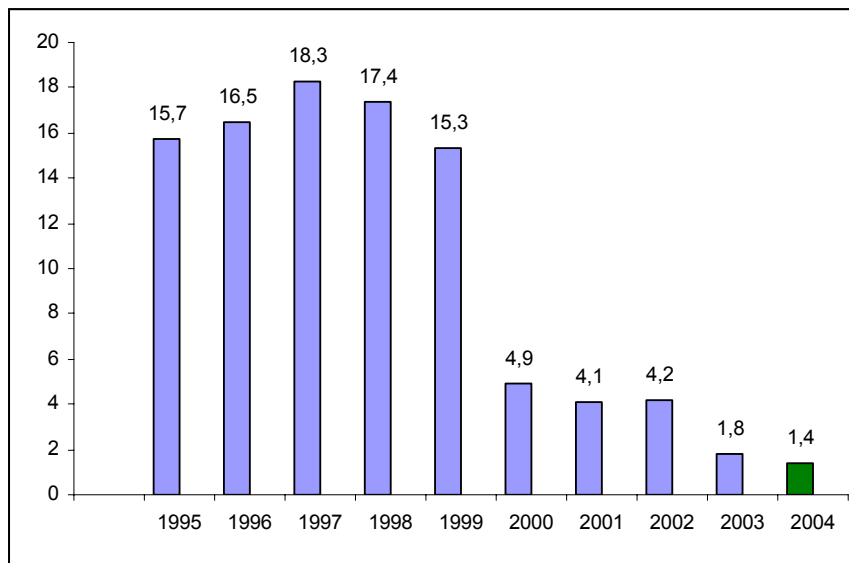
Török Marianna programvezető - East-East program - 1991-1997

Traoré Abdul Karim programvezető - Kultúra programok - Zenei program, Zenei CD program, East-East program - 1998-1999

Vári Mária pénzügyi munkatárs - Pénzügyi osztály - 1996-2002

Vásárhelyi Judit programvezető, majd FÖK igazgató - Pályázatok ellenőrzése - 1987-1999

A 10 ÉV ALAPÍTVÁNYI TÁMOGATÁSAI (Összesített adatok)

A támogatások évenkénti megoszlása a főbb programcsoportok között

SOROS-DÍJAK (1989-2002)

A Soros Alapítvány fennállása óta ösztöndíjakkal, 1989 óta pedig díjakkal is támogatja a magyar szellemi élet kimagasló teljesítményt nyújtó alkotóit. Költők, írók és tudósok persze sok más formában is tapasztalhatták az Alapítvány segítségét - mint folyóiratok, könyvek szerzői, művészeti rendezvények, bel- és külföldi konferenciák résztvevői, kutatócsoportok tagjai stb. A személyre szóló díj vagy ösztöndíj azonban más, és bizonyos értelemben talán több is. Egyszerre hivatott közvetlen, személyes módon kifejezni a magas színvonalú alkotómunka tiszteletét, megbecsülését és segíteni a kitüntetettet, hogy kreatív tevékenységét nyugodt feltételek között folytathassa.

Amint az alábbiakban olvasható, az Alapítvány kuratóriuma többféle díj és ösztöndíj odaítéléséről döntött évente, a díjak „rendszere” is a díjazottak köre évről évre bővült, változott; és ha a magyar nyelven megszületett életmű minősége, szellemisége indokolta, esetenként földrajzi határokat is átlépett.

Az Alkotói Díjak a kortárs magyar irodalom korszakos jelentőségű, új művészi formanyelvet teremtő szerzői, illetve a humán tudományok valamely diszciplínájában példás eredménnyel kutató tudósok számára nyújtottak elismerést, érthető, ha a kulturális közvélemény már-már „életműdíjként” tartotta számon ezeket a kitüntetések. A magyar irodalom klasszikusairól elnevezett díjak kitüntetettjei esetében a díj a névadójával rokon műfajra és szellemiségre is utalt. 1991 óta a Bibó Istvánról, Szűcs Jenőről és Ránki Györgyről elnevezett díjakkal hasonló megfontolás alapján tüntette ki az Alapítvány a társadalomtudományok, így a történettudomány, illetve a politikai gondolkodás, filozófia legjelesebb művelőit, s 1996-tól bevezették a Fülep Lajos-díjat is, amely a művészetfilozófia, a művészettörténet terén végzett kiemelkedő munkásságot méltányolja.

Az irodalmi ösztöndíjakkal az Alapítvány az alkotómunka feltételeit igyekezett - legalább részben - egy évre biztosítani, főként az ifjabb és középnemzedék tehetségeire összpontosítva.

1997-ben bevezettük a zenei és képzőművészeti ösztöndíjat is: két-két alkotó munkásságának elismerésére - az irodalmi ösztöndíjak odaítélésének támogatási elvéhez hasonló indíttatással - s ugyancsak évről évre változó körből merítve. 1998-ban a Stúdiószínházi program kuratóriumának javaslatára vezettük be a legendás színházújíto, Paál István emlékére alapított rendezői díjat, amelyet a kísérleti-alternatív színház kimagasló művészi teljesítményt nyújtó alkotójának adtunk át.

2000-ben egységesítettük a díjak rendszerét: egy életműdíjat, 6 alkotói díjat, Solt Ottilia-díjakat és egyéves ösztöndíjakat adományoztunk.

Díjainkat kezdetben a Merlin, majd a budapesti Katona József és a Thália Szín- házban adtuk át ünnepi műsor és fogadás kíséretében. Az utolsó Soros-díjátadásra 2003 márciusában az Uránia Filmszínházban került sor.

1989

Kosztolányi Dezső-díj - Rába György
Krúdy Gyula-díj - Nádas Péter
Ránki György-díj - Gergely András
Szűcs Jenő-díj - Györffy György
Weöres Sándor-díj - Orbán Ottó

Ösztöndíjasok

Albert Gábor; Babics Imre; Bertók László; Buda Ferenc; Ferencz Győző;
Károlyi Csaba; Kiss Anna; Krasznahorkai László; Rakovszky Zsuzsa; Szijj Ferenc

1990

Kosztolányi Dezső-díj - Lengyel Balázs
Krúdy Gyula-díj - Esterházy Péter
Ránki György-díj - Pajkossy Gábor
Szűcs Jenő-díj - Engel Pál
Weöres Sándor-díj - Tandori Dezső

Ösztöndíjasok

Csengeri Kristóf; Hajdú Gergely; Horváth Tamás; Imre Flóra; Jeney László;
Kukorelly Endre; Márkus Béla; Márton László; Mezei Balázs; Pályi András;
Szávai Géza; Villányi László

1991

Ady Endre-díj - Szilágyi István
Kassák Lajos-díj - Somlyó György
Krúdy Gyula-díj - Bodor Ádám
Ránki György-díj - Bojtár Endre
Szűcs Jenő-díj - Péter Katalin
Weöres Sándor-díj - Baka István

Ösztöndíjasok

Babarczy Eszter; Csuha István; Földényi László; Füzi László; Garaczi László;
Keresztúri Tibor; Kurdi Imre; Láng Gusztáv; Tóth Krisztina; Tóth László

1992

Irodalmi Életműdíj

Bari Károly; Bodor Ádám; Esterházy Péter; Kertész Imre; Kornis Mihály;
Lakatos István; Lázár Ervin; Mándy Iván; Marno János; Mészöly Miklós;
Petri György; Rakovszky Zsuzsa; Várady Szabolcs

Ady Endre-díj - Tolnai Ottó
Kosztolányi Dezső-díj - Márton László
Krúdy Gyula-díj - Krasznahorkai László
posztumusz Ady Endre-díj - Székely János
Ránki György-díj - Somogyi Éva

Szűcs Jenő-díj - Zimonyi István
Weöres Sándor-díj - Bertók László

Ösztöndíjasok

Bán Zoltán András; Darvasi László; Fodor Géza; Hévízi Ottó; Mészáros Sándor;
Molnár Miklós; Parti Nagy Lajos; Tárnok Zoltán; Tasnádi Attila; Thomka Beáta

1993

Irodalmi Életműdíj

Faludy György; Gion Nándor; Ilia Mihály; Lator László; Tandori Dezső

Ady Endre-díj - Végel László
Életműdíj - Vekardi László
Kosztolányi Dezső-díj - Radnóti Sándor
Krúdy Gyula-díj - Kardos G. György
Madách Imre-díj - Spiró György
posztumusz Történettudományi Díj - Juhász Gyula
Ránki György-díj - Katus László
Szűcs Jenő-díj - Szakály Ferenc
Weöres Sándor-díj - Kukorelly Endre

Ösztöndíjasok

Angyalosi Gergely; Balla Zsófia; Beney Zsuzsa; Borbély Szilárd; Farkas Zoltán;
Gulyás Gábor; Háy János; Kemény István; Magos György; Németh Gábor;
Podmaniczky Szilárd; Sándor Iván; Szirácz Péter; Tar Sándor; Turai Tamás;
Varga Lajos Márton

1994

Posztumusz Életműdíj

Benda Kálmán; Kunt Ernő

Alkotói díj

Balla Zsófia; Esterházy Péter; Kertész Imre; Kornis Mihály; Lator László;
Mándy Iván; Mészöly Miklós; Parti Nagy Lajos; Réz Pál; Várady Szabolcs

Ady Endre-díj - Lászlóffy Aladár
Ady Endre-díj - Tözsér Árpád
Bibó István-díj - Ludassy Mária
Kosztolányi Dezső-díj - Balassa Péter
Krúdy Gyula-díj - Tar Sándor
Ránki György-díj - Romsics Ignác
Szűcs Jenő-díj - Marosi Ernő
Weöres Sándor-díj - Petri György
Weöres Sándor-díj - Rákos Sándor

Ösztöndíjasok

Balogh Attila; Bojtár Endre; Csaplár Vilmos; Dániel Ferenc; Danyi Magdolna;
Dérczy Péter; Forgács Zsuzsa; Gergely Ágnes; Jeles András; Juhász Erzsébet;
Kántor Péter; Katona Imre József; Körösi Zoltán; Margócsy István;
Markója Csilla; Radics Viktória; Rugási Gyula; Szilasi László; Térey János;

Varga Viktor; Vörös István; Zoltán Gábor

1995

Alkotói díj

Balla Zsófia;Cs.GyimesiÉva;EsterházyPéter;GéherIstván;KertészImre;
Kornis Mihály; Lator László; Lengyel Péter; Mészöly Miklós; Parti Nagy Lajos;
Radnóti Sándor; Réz Pál; Tamás Gáspár Miklós; ThomkaBeáta;VáradySzabolcs

Ady Endre-díj - Kovács András Ferenc
Bibó István-díj - Hofer Tamás
Kosztolányi Dezső-díj - Földényi László
Krúdy Gyula-díj - Darvasi László
Madách Imre-díj - Márton László
Ránki György-díj - Gyáni Gábor
Szűcs Jenő-díj - Kristó Gyula
Weöres Sándor-díj - Kalász Márton

Ösztöndíjasok

Babarczy Eszter; Beck András; Bényei Tamás; Ficsku Pál; Györe Balázs;
Hazai Attila; Imre Flóra; Kaszás Ferenc; Peer Krisztián; Pozsvai Györgyi ;
Schein Gábor; Solymosi Bálint; Szilágyi Márton; Takács Zsuzsa; Takáts József

1996

Alkotói díj

Eörsi István; Kornis Mihály; Mészöly Miklós; Orbán Ottó; Petri György;
Poszler György; Rakovszky Zsuzsa; Réz Pál; Sigmond István

Ady Endre-díj - Grendel Lajos
Bibó István-díj - Komoróczy Géza
Fülep Lajos-díj - Tímár Árpád
Fülep Lajos-díj - Csanak Dóra
Kosztolányi Dezső-díj - Dávidházi Péter
Krúdy Gyula-díj - Pályi András
Madách Imre-díj - Fodor Géza
Ránki György-díj - Rainer M. János
Szűcs Jenő-díj - H. Balázs Éva
Tényfeltáró Újságírás Díja - Majtényi László
Tényfeltáró Újságírás Díja - Kormos Valéria
Weöres Sándor-díj - Oravecz Imre

Ösztöndíjasok

Bacsó Béla; Bárdos László; Bartis Attila; Bertók László; Csíki László;
Ferencz Győző; Fogarassy Miklós; Forgách András; Halasi Zoltán; Jánosy István;
Pálincás György; Péterfy Gergely; Szabó T. Anna; Vasadi Péter; Villányi László;
Závada Pál

1997

Alkotói díj

Beney Zsuzsa; Bodor Ádám; Lengyel Péter; Marno János; Rákos Sándor;
Szilágyi János György

Ady Endre-díj - Horváth Elemér
Bibó István-díj - Kis János
Fülep Lajos-díj - Gerszi Teréz
Képzőművészeti Díj - Szócs Miklós
Képzőművészeti Díj - Halász Károly
Kosztolányi Dezső-díj - Németh G. Béla
Krúdy Gyula-díj - Garaczi László
Madách Imre-díj - Kárpáti Péter
Ránki György-díj - L. Nagy Zsuzsa
Szűcs Jenő-díj - Kubinyi András
Weöres Sándor-díj - Takács Zsuzsa
Zeneművészeti Díj - Gémesi Géza
Zeneművészeti Díj - Dukay Barnabás

Ösztöndíjasok

Aczél Géza; Báthori Csaba; Buda Ferenc; Cselényi Béla; Csűrös Miklós;
Füzi László; Háy János; Imreh András; Kulcsár Szabó Zoltán; Lábás Endre;
Lackfi János; Mohai V. Lajos; Parancs János; Simon Balázs; Zeke Gyula

1998

Alkotói díj

Angelusz Róbert; Boglár Lajos; Bojtár Endre; Jánosy István; Komoróczy Géza;
Török Endre; Vekardi László

Ady Endre-díj - Láng Zsolt
Bibó István-díj - Halmai Gábor
Fülep Lajos-díj - Dávid Ferenc
Képzőművészeti Díj - Swierkiewicz Róbert
Képzőművészeti Díj - Bánfalvi András
Kosztolányi Dezső-díj - Domokos Mátyás
Krúdy Gyula-díj - Závada Pál
Paál István-díj - Mohácsi János
Ránki György-díj - Hajdu Tibor
Székely Aladár-díj - Szilágyi Lenke
Szűcs Jenő-díj - Zsoldos Attila
Weöres Sándor-díj - Tolnai Ottó
Zeneművészeti Díj - Serei Zsolt
Zeneművészeti Díj - Kondor Ádám

Ösztöndíjasok

Balázs Attila; Bodor Béla; Borbély Szilárd; Fodor Ákos; Jász Attila;
Kálmán C. György; Kékesi Kun Árpád; Kun Árpád; Mesterházi Mónika;
Rácz Péter; Reményi József Tamás; Tábor Eszter; Tóth Krisztina; Utassy József;
Visky András

1999

Bibó István Emlékdíj - Litván György
Fülep Lajos-díj - Urbach Zsuzsa
Képzőművészeti Díj - Maurer Dóra
Képzőművészeti Díj - Ferkai András
Paál István-díj - Angelusz Iván
Ránki György-díj - Kövér György

Szűcs Jenő-díj - Pócs Éva
Zeneművészeti Díj - Soós András
Zeneművészeti Díj - Farkas Zoltán

Ösztöndíjasok

Ágoston Zoltán; Bán Zoltán András; Bényei Tamás; Halasi Zoltán;
Halász Margit; Hamvai Kornél; Imre Flóra; KarafiáthOrsolya;LászlóNoémi;
Menyhért Anna; Radics Viktória; Sajó László; Szakács Eszter; Szijj Ferenc;
Tatár Sándor; Térey János

2000

Életműdíj - Dobszay László

Alkotói díj

Buda Béla; Janáky István; Kincses Károly; Nádas Péter; Székely Gábor

Ösztöndíjasok

Balázs Attila; Beck András; Börcsök Enikő; Csalog Gábor; Jónás Tamás;
Kerényi György; PálffyGéza;PintérBéla;PrékopaÁgnes;SárayÁkos

2001

Életműdíj - Jancsó Miklós

Alkotói díj

Pohárnok Mihály; Szalai Júlia; Tandori Dezső; Vidovszky László;
Zsámbéki Gábor

Ösztöndíjasok

Klenyán Csaba; Orlai Balázs; Podmaniczky Szilárd; Reményi Andrea Ágnes;
Szabó Dezső; Szederkényi Júlia; Szentesi Edit; Szilágyi Márton;
Szorcsik Krisztina; Vereckei Rita

2002

Életműdíj - Tamás Gáspár Miklós

Alkotói díj

Dukay Barnabás; Kemény György; Krasznahorkai László; Steiger Kornél;
Vikár György; Zsótér Sándor

Ösztöndíjasok

Bali János; Bikácsy Gergely; Dragomán György; Fehér Ferenc; Fülöp Zoltán;
Jónás Krisztina; Miskolczi Emese; Mohácsi András; Pál Eszter; PálffyTibor

SOLT OTTILIA-DÍJAK

1998

Bogdán János

Földesi Lajosné
Görcs Istvánné
Lázár Péter
Péter Lászlóné
Pólya Zoltán
Szőke Judit
Varga Aranka

1999

Dienesné Lovász Zsuzsanna
Granasztói Szilvia
Heindl Péter
Ignác János
Jovánovics Ágnes
Karácsonyi Judit
Lakatos Mihály
Nagy Sándorné
Pálmainé Orsós Anna
Téglás Lászlóné
Varga Andrea

2000

Balatoni Tamásné
Derdák Tibor
Orosz Lajos
Petrécs István
Raicsné dr. Horváth Anikó
Tóth Józsefné
Trencsényi Borbála

2001

Csonka Anna
Déri Ildikó
Fodor Ildikó
Lakatos Gyula
Lőrincz Zsuzsanna
Restyánszki Lászlóné
Teleki László

2002

Feróné Komolay Anikó
Havas Gábor
Komlósi Ákos
Lakatos Márta
Lankó József
Liskó Ilona

AZ ALAPÍTVÁNY VENDÉGKÖNYVÉBŐL

1999 júniusában - fennállásának 15. évfordulóján - az Alapítvány vendégkönyvet nyitott, melynek elmúlt öt éves „terméséből” az alábbiakban kínálunk ízelítőt. (A teljes, szerkesztetlen anyag a www.soros.hu weblapon olvasható.)

1999

06.22. - Szentgyörgyi Tibor - Nagyon szép, hogy Soros György ilyen régóta támogatja kicsiny hazánkat, kívánok 15 hasonlóan jó évet.

06.24. - Eötvös József Általános Iskola - Két éve vagyunk tagjai a Jeffersonprog ramnak. Köszönjük a kapott lehetőséget. Boldog Születnapot! Bedő Andrea, Gyur kó Gábor, Horváthé Kurucz Ibolya, Horváthné Sümegi Mária, Mikóné Kocsis Éva, Ódor Judit.

06.25. - Vaszkó Tamás - A Péter András Gimnázium ifjúsága több alkalommal kapott támogatást a Soros Alapítványtól. Ma a tanévzáró ünnepségen 12 diák kapott ösztöndíjat. További sikereket kívánok.

06.27. - Pécsújhelyi Környezet- és Érdekvédelmi Egyesület - Boldog születés napot kívánunk! Reméljük, mi is egyszer a támogatottak nevében mondunk kö szönetet, ezért ezentúl mi is pályáznunk fogunk. Köszönettel: egy frissen alakult civil szervezet.

07.01. - Halász Gyula - Boldog születésnapot kívánok a Soros Alapítvány minden vezetőjének és munkatársának, a magam és a Kanizsai Zsinagóga Alapítvány (Nagykanizsa) nevében!

07.13. - Szanto, Geza Pal - Just discovered your interesting site. I was born, schooled and lived in the U.S. Because my Hungarian is so bad, I must write in English, although I can read it with some difficulty and the help of a good dictionary. Would appreciate hearing back from your side. My remaining relatives on my mother's side live in the Kisar region. Vissonlatas - Geza Pal

07.14. - jbielik@ - Szerintem jó ötlet támogatni a mozgássérülteket, én is az vagyok. Tudom, mennyire jól esik nekünk ha tudjuk, hogy valaki odafigyel ránk. Nekem lenne egy-két ötletem, hogyan lehetne hatékonyan segíteni, illetve, hogy a segítség oda kerüljön, ahol a legjobban szükség van rá. Sajnos nem mindig kerül oda a segítség, ahol égető lenne. Ha érdeklő Önököt én szívesen segítsek. Tel.: 06 30 ...

07.20. - Perjés Péter - Én ezt az e-mailt Budapestről küldöm az önök támogat ta Szabó Ervin Könyvtár XVIII. kerületi könyvtárából. Köszönjük ezt a lehetősé get arra, hogy a közember (legfőképpen a magamfajta szegény ember) számára a mai „csúcs” technikát elérhető közelségbe hozza. Ezúton kívánok sok szerencsét az amerikai tőke szerencsés befektetésére.

07.21. - Tomkóné Kiss Mária - Kívánok további erőt, egészséget, sikeres munkát a Soros Alapítványnak, hogy hatékony tevékenységét folytathassa! A Kazincbar cikai Mozgáskorlátozottak Egyesülete sok támogatást kapott a Soros Alapítvány tól, segítségükkel ismertük meg az internet világot, számítógépes tanfolyamot indíthattunk!

07.23. - ecsaszi - Sok köszönet, az ingyenes levelező szolgáltatásért.

07.27. - Dobszay László - A 15 éves Soros Alapítvány történelmi teljesítménye it elismerő köszöntésekhez csatlakozva (és a hálátlan egykori ügyfelek helyett szé gyenkezve) gratulálok. Egyben kérdezném, miért mozdulatlan a pályázati kiírás sokat és döntéseket tartalmazó honlap már hetek óta. Valóban késnek a döntések vagy nem kerülnek fel elég frissen a honlapra? Üdvözlettel Dobszay László

07.30. - marton peter - hali ...

08.04. - Makrella Ági - Nagyon állat minden!!!!

08.13. - Szabó András, a Csíki Székely Múz. ig.-ja - Érdeklődéssel lapoztam Önöknél. Egyetemi tanulmány támogatására szóló pályázatot kerestem. Ha netán segíteni tudnak, kérem írjanak a muzeu@... címre.

08.25. - Gyimesi Márton - Jó programokat találtam, de: a könyvtárakat támogatják, a könyvtárosokat nem? Mi lenne, ha szakmai továbbképzésükre is készülné pályázati kiírás?

08.30. - Szternák Nóra - Felháborítónak tartom, hogy csak a roma gyerekek továbbtanulási lehetőségeit segítik. Miért nem foglalkoznak nem roma származásúakkal is, hiszen azok is lehetnek nehéz szociális helyzetűek. Sokan az anyagi helyzetük miatt nem tudják tanulmányaikat folytatni. **ESÉLYEGYENLŐSÉGET MINDENKINEK!** Kérem javaslatom megfontolását.

09.03. - Anita - Nagyon örülök, hogy megszervezték a seregélyesi tábort, ahol a testvéremmel együtt nagyon jól éreztük magunkat. Külön köszönet Darónak, Józsinak, Janinak, Brekinek, Évinek és a többieknek a jó hangulatért. Remélem, hogy jövőre is megszervezitek ezt a tábort. Anita Debrecenből

09.13. - Uzeiroska Pemba - Hi we are from Macedonia and we want to ask you how can we have a write to have a privat gipsy television in our town: Prilep in Macedonia

10.12. - Simonyi - A csaló Simonyi Péterrel nem vagyok azonos simonyi@...

10.13. - Sitka Károly - Ki az a Soros? Egy zsidó?

10.14. - Koszta József Ált. Isk. Szentes - Nagyon elkeseredtünk azon a közlé sükön, hogy december 31-én megszüntetik az internet-hozzáférésünket, amit a könyvtáros pályázaton nyertünk. Nagyon sokat jelentett nekünk, és féltő, hogy az Önkormányzat nem fogja pótolni a gazdasági helyzete miatt. Az Iskola 570 diákja nevében: Gulyás Lászlóné tanár.

10.21. - Gorcsev Iván - Kár, hogy a fizikai Nobel-díjat nem a Soros Alapítvány bírálja el... legalább nem kellene külföldön makacozni... Egyébként a lap szerintem jó, az alapítvány tevékenysége pedig egyedülálló. További sikeres működést!

10.24. - Jani Győző - Köszönöm!

11.13. - Lajos Sándor - Vajon miért nem kerülnek a honlapra a döntések augusztus óta?

11.14. - Enikő - Marhára tetszett az oldal. Frissítgessétek csak tovább! Vizionlátásra.

12.03. - Musza Anikó - Pályázatot keresek az iskolarádiónk fejlesztésére és a diák önkormányzatunk számára. Szerintem ez az egyetlen olyan szervezet, amelyik reálisan követel és adományoz. Ha lehetnék személyes, tök jók vagytok.

12.04. - Boldog Ági - Nagy örömmel töltött el a Soros Alapítvány 15 éves működése. Sok rászoruló iskola kaphatott támogatást. Köszönet a pedagógus ösztöndíjakért, a számítógépekért, a színvonalas programokért. Csak azt az egyet sajnálom, hogy nem akadt követője a kint élő gazdag magyarok között. Biztos lenne más is, aki tudna ilyen hasznos célokra áldozni!

12.08. - T. Judit - Tisztelt Soros Alapítvány! Kb. 5 évvel ezelőtt egy éven keresztül ösztöndíjat kaptam, amit azóta sem tudtam megköszönni. Szóval: köszi!

12.09. - Gall Tamás - Tisztelt Soros Alapítvány! Sajnálattal vettem tudomásul, hogy a nov. 10-i határidejű pályázatokról sem ezen a honlapon, sem levélben nem kaptam értesítést. (ált. ped. pályázat) Üdvözlettel: Gall Tamás

12.13. - Németh Éva - Szerintem nagyon jó ez az alapítvány. Sok gyereken tudnak segíteni. Mindenki nevében köszönöm. Tisztelettel: Németh Éva.

12.14. - 6.-as lányok Sopronhorpácsról - Boldog karácsonyi ünnepeket kívánunk Sopronhorpácsról! Ui.: Nagyon tetszett nekünk a honlap!!!

12.21. - Horn Anna - Nagyon tetszik!

12.25. - Szamer Abdul - Tetszik a hely, és szerintem sok jóra vehetők az itteni in fók. Remélem hogy az alapítvány és a pályázatok nyertesei nem csak a zsidó vallásból valók!!!!!! Én Muzulmán vagyok. Szerintetek van esélyem??

01.08. - Birkás Tibor - Nagyon jók vagytok!!

01.13. - Erwin Kalsbeek - I would like to wish the SOROS foundation all the best for the future. I think you are all doing a great job toward Hungarian students.

Thankstoyourorganizationitmakesitmoreeasyfortheseyoungsters to study abroad.

01.20. - Balogh János - Nagyon köszönöm, hogy a Soros Alapítvány lehetőséget biztosít olyan roma és nem roma fiataloknak, akik nehézségek között élnek. Köszönöm, hogy a Soros Alapítvány hozzájárul ahhoz, hogy könnyebb és biztonságos legyen a tanulási feltétel. Tisztelettel ösztöndíjasuk: Balogh János

02.08. - Szalay Tamás - Tisztelt Alapítvány! Érdeklődni szeretnék, hogy támogatják-e kulturális folyóiratok megjelenését? Ha igen, kérem értesítsenek a kozpont@... e-mail címen. Segységüket előre is köszönöm, Üdvözlettel: Szalay Tamás

02.08. - Elégedet Lenke - Sajnálatosnak tartom, hogy az Alapítvány szinte teljesen kivonult a kutatás és a fiatalok támogatásából. Szerintem volt jobb.

02.10. - hegedusz@... - Tuti ez az alapítvány, csak nem tudom, hogy egyszerű, mezei egyetemista milyen pályázatot célozhat meg ösztöndíj elnyerése reményében. Ha valaki tudja, kérem válaszoljon. Köszönettel: Hegedűs Szilveszter

02.11. - Dávid - Bunkóság volt megemlíteni az ÉS árát.

02.22. - Emese - Nagyon örülnék, ha megmondanák hogyan kaphatnak ösztön díjat a határon túli magyar diákok a felsőoktatásban. Az itteni felsőoktatást nem jellemezném. (littlefish@...)

02.24. - Lovas István - Kérem, támogassák a lehető legnagyobb mértékben a másság iránti toleranciát, a romákat, a melegeket és mindenki mást, aki a szalon képesség kategóriájába belefér. Minél nagyobb támogatást nyújtanak, annál nyitottabb lesz a társadalom. Küzdjenek a bigottság, a kirekesztés, a neonácizmus és a szélsőjobb ellen. Az ő irányukban a lehető legkevesebb toleranciát mutassanak. L. I.

02.26. - Peter Czirják - Dear Soros Foundation! I'm a student at the faculty of International Relations and European Studies. This Page is really great!! I'd like to apply for a scholarship either into Germany or US. If somebody could help me, please send me an e-mail!

04.03. - Molnár László - Gyöngyvirág Gyermekek Alapítvány - Tisztelt Soros Alapítvány! Alapítványt szeretnénk létrehozni, melyhez minden feltételt teljesítünk, kivéve azt az egyet, hogy az alapítvány számláján 150 000 forintnak kell lennie, hogy bejegyezzék a cégbíróságon. Ehhez szeretném kérni az alapítvány segítségét. Mellékelten megküldöm az alapító okiratot. Előre is köszönöm, tisztelettel: Molnár László

04.07. - Zsiday Zoltán - Szasz Soros!!! Lökj már ide Szlovákiának is valami süs kát, mert nagy itt a szegénység. Úgy élünk itt, mint az egerek. Előre is kösz!!! Zsiday Zoltán

04.09. - star - botrányos ez a weboldal... a logo szintén... a piros, fekete és fehér színkombináció pedig agresszív... elkelne egy pályázat a felújítására!

04.13. - Bernáth Béla - Szeretnék pályázni a Hemofiliások Baráti Köre nevében, az internet-hozzáférés céljából, az interneten való megjelenés végett. De nem tudom, hogy lehet? Tanácsot szeretnék kérni ez ügyben. A címünk: Budapest, 1087... Előre is köszönöm!!!

04.29. - Dobszay László - Nem tudom, hol olvashatók a pályázati eredmények. (Márciusi döntésekről sincsenek a pályázati oldalakon felsorolások.)

06.02. - FT - A márciusi döntések mikor lesznek olvashatóak?

06.10. - Dobszay László - Megértem, hogy nem akarják az érdeklődők tömegével zavartatni a napi munkát, de az sem megy, hogy az értesítési határidő lejárta után hetekkel sem jelennek meg eredmények vagy hír a döntés elhalasztásáról. Ősztön díjasoknak például egész jövő évi terve, állásvállalása stb. függ attól, hogy eredményes volt-e pályázatuk, s mivel nincsenek eredmények, nem tudnak dönteni és annak megfelelően lépni. Javasolom tehát, hogy 1. a honlapot rendszeresebben frissítsék, 2. a pályázati eredményeket azonnal vigyék fel rá, 3. ha a döntés halasztást szenvedett, erről is kerüljön fel hír, azzal együtt, hogy mikorra várható a határozat. Ha a hírszolgáltatás jól működik, akkor, de csak akkor lehet az ügyfelektől elvárni, hogy ne zavarják érdeklődésükkel az előadókat. -

*Kedves Dobszay László! Alapítványunk gyakorlatának megfelelően minden pályázónk levélben értesül kérésének elbírálásáról azonnal, ahogy ez lehetséges, függetlenül a döntések honlapunkra kerülésétől. Első félévi döntéseink rövidesen olvashatóak lesznek. Köszönjük véleményét.
(webmester)*

06.16. - X - Tisztelt Alapítvány! Mikor lesz „a hamarosan olvashatóság” a márciusi döntésekről. Bele kellene már húzni!

06.23. - X - Nem lesz 2000-ben ösztöndíjpályázat a középiskolások részére?

06.25. - C. S. T. Ares - Nagyra értékelem Soros Úr fáradozásait egy nyíltabb társadalomért, ám egyre inkább úgy látom, tevékenysége csak képmutatás; egy ember kíván lelkiismeretén enyhíteni, és semmi több. Ez a világ a Sorosoké, és nem a Soros Alapítványoké.

06.29. - Balázs László - SZO SZO

06.30. - Sonic - A 862.doc-ot nem lehet letölteni. Valamit csinálniuk kellene!

07.27. - Toncsi - Nagyon tetszik az oldal! De nézd meg az enyémet is! <<http://...>>

09.15. - Gitta - A honlap tetszetős, de a felsőoktatási támogatás kevés!

09.21. - Eden - Szeretnék tájékoztatást kapni arról, hogy hogyan juthatnék ki Amerikába 1 éves tanulmányi útra a Soros Alapítvány támogatásával.

09.21. - Eden - Nem lesz 2000-ben ösztöndíjpályázat a középiskolások részére?

09.23. - Lábiscsák Péter - Nagyon jó a weblajuk, és azt szeretném javasolni, hogy továbbra is támogassák a Városi Könyvtárunkat!

09.30. - Dénes Edit - Romániában élő magyar diák vagyok, és azt szeretném megérdeklődni, hogy milyen lehetőségem van az egyetem utáni külföldi továbbtanulásra. Köszönöm előre.

10.10. - eaRP - Hol vagyok?

10.16. - András és Gyuri - Kettőnk közül az egyik önkéntes Tűzoltó, találjátok ki, hogy melyik. Különbösen sziasztok.

10.17. - Anja und Eddi - Hallo, herzliche Grüsse an euch allen von Anja und Eddi :-)

10.27. - Orcifalvi Anna Nóra - Gondolom biztos marha jó, még nem próbáltam!! Gerappaaaaaaaaaaaaa!!!!

11.25. - Csaba - Tisztelt Soros Úr! Nagyon örülök, hogy pályázati lehetőséget biztosít Magyarországon. Azt szeretném, ha nem csak a cigány kisebbséggel fog lalkozna kiemelten, hanem más magyarországi kisebbséggel is. Szívélyes üdvözet: Csaba

12.01. - wkl - Kevés a kép a lapokon.

12.28. - Bodorkos Laci - Nincs szebb dolog a Világon, mint ha egy ember a jó ügyért küzd.

12.30. - T. Ágnes - Boldog új évezredet mindenkinek!

2001

01.02. - Kiss Endre - Rossz a terminál a Déliben, meg kéne csinálni!!!

01.08. - Both Szabolcs - Egy kérdésem lenne: hogy ha szemműtétemhez szeretnék támogatást igényelni, hova és kihez kellene fordulnom? Segítségüket előre is köszönöm: Both Szabolcs. További sok sikert a munkájukhoz!

01.11. - VA - Megdöbbenéssel olvastam a kultúra pályázati döntések között vállalkozók (... Bt.) nagy összegű támogatását. Annyi pénzen 10 másik pályázó szívesen osztogna, szóval jobban kellene elosztani azt a keveset. Sok a foka kevés a hal! Lehet, hogy alig néhány pályázat kerül csak figyelmesen elolvasásra, kiknek az érdeke ez?

01.19. - Raffael Bruma - Nagyon örülök, hogy lehetőség van arra, hogy segít hessünk Önök segítségével a roma népnek. A pályázatok új és nagy lehetőségeket nyújtanak népünk számára, előrehaladást. Kívánom, hogy munkájuk, fáradozása legyen sikeres, áldott és kedves továbbra is. Rendszeres pályázó vagyok Önöknél, egy kis település fejlődése érdekében! Köszönettel és tisztelettel: Raffael Bruma

01.19. - Kiss Endre - Légy szíves csináljátok meg a webterminált a Déliben a Budagyöngyében. *Webterminállal kapcsolatos megjegyzéseket a C3 illetékeseinek továbbítjuk!* - Soros Alapítvány

01.23. - Kiss Endre - Köszí, hogy megcsináltátok a gépet a Déliben!

02.05. - bleier@... - Az alapítvány kuratóriuma vajon visszanezi-e az odaítélt támogatások felhasználását? Kik és hogyan döntenek a kuratóriumi tagokról. Soros György mikor és hogyan véleményezte utoljára a nevével fémjelzett alapítványt? A nyilvánosság mikor kaphatna pontos információt a támogatottak és támogatók teljes köréről. Bocsánat, ha kérdéseim nem vendégkönyvbe illőek de „érted haragszom nem ellened”.

02.13. - Ihász Annamária - Képzeljétek el, valahol ti is hozzájárultatok ahhoz, hogy én lettem a Furfangkirálynő az interneten! Köszönöm, hogy segítetek nekem, minden jót sziasztok.

04.13. - DÉLI PU: - Már megint rossz vagyok, csináljátok meg!

05.25. - Bea - Kár, hogy tele van ősrégi pályázatokkal!!!!!!!

05.28. - VA - Tisztelt Alapítvány! Az eddig megszületett döntések mikor olvashatóak? Köszönöm.

05.31. - Köműves István - Szeretném tudni, el tudom-e érni a Soros urat egy e-mail erejéig? címem www.wimaana@...

06.08. - Kenderessy Szabó Gábor - Szeretném tudni, hogy a szegedi terminál hiába esetén kinél kell jelezni a dolgot, vagy esetleg önműködően megtörténik a hibajavítás? Köszönöm: kenderessygabor@...

06.28. - Dr. Szekeres Béla, Budapest - Csak felületesen néztem meg a honlapot. Hatalmas, szerteágazó program.

06.28. - ananasz@... - Tisztelt Alapítvány! Az áprilisi döntések mikor olvashatóak? Várom válaszukat a fenti címre, köszönöm.

07.27. - VAgyok - A döntések még mindig nem teljesen publikusak?

08.01. - alozano@... - I am the editor of a spanish contemporary art on line magazine and I would very much appreciate it if you could forward us information about your exhibitions and events on a regular basis so we can include them in our page.

Thankyouverymuchforyourcollaboration.Yourssincerely,AmparoLozano

08.06. - bogyesz@... - Üdvözlöm a Magyarországon élő honfitársaimat. Öröm mel töl el, hogy folyamatos tájékoztatást kapok az aktuális pályázatokról és egyéb kezdeményezésekről. Jelenleg Dublinban élek, ahol nyomon követem a hasonló szervezetek munkáját. További jó munkát kívánok minden munkatársnak. Tisztelettel: Budai Andrea, Dublin.

08.15. - Ligeti Ágnes - Hallássérülten született, iskolába készül, hétéves kislá nyomnak támogatást keresek egy digitális hallókészülék megvásárlásához. Sok in tézménynél érdeklődtem már, de eredménytelenül. Arra kérem Önöket, hogyha tudomásuk van olyan pályázatról, ami az én esetemben lehetőség lenne, kérem, tájékoztassanak! Köszönettel: Ligeti Ágnes. 1214 Budapest...

09.10. - Darabont Zsuzsanna - Szeretnék megnyerni egy kis pályázatot.

09.14. - Márkli Melinda - Magyarországon nem csak a roma fiataloknak kelle ne támogatást nyújtani, hanem a hátrányos helyzetben lévő magyar fiataloknakis. Kérem, amennyiben van lehetőség pályázni szociálisan rászorult, magyar főiskolások számára, írják meg. Tisztelettel: Márkli Melinda

09.15. - Mécses Szolgáló Közösség Egyesület - Köszönöm minden munkatársam nevében a Soros Alapítványban dolgozó szakemberek áldozatos munkáját és azt a lehetőséget, hogy perspektívát ad a társadalom periferiájára került nehéz vagy ép pen kilátástalan helyzetben lévő emberek részére. Így ez a munka, amit csinálunk, csapatmunka, Önök is, mi is és velünk együtt a rászorultak. Isten áldását kívánom Önöknek! Tisztelettel: Taba Illés Herbert elnök, Mezőberény

09.26. - Verasztó Attila - Tisztelt Kulturális Szakkuratórium! Elnézve a döntései ket sajnálatos, hogy a gyermekekhez, kisiskolásokhoz kapcsolódó pályázat szinte nincs a nyertesek között. Ellenben nagy összegeket „adományoznak” senkit sem érdeklő programokra. Nem vagyok pályázó, de Önök tesznek róla, hogy ne is legyenek, köszönöm.

09.26. - P - Ez a Soros midig csak a romákat támogatja, aki mezei magyar földről származó hallgató, az dögöljön meg?

10.04. - X - Szerintem, lehetne jobb is...

10.09. - Ferenc - hajrá usa love usa

12.06. - Mózes-Szilágyi István - Üdvözlöm a Soros Alapítványt, keresem Er dély térképét, valahol ezen a szerveren van, segítenének? Köszönöm. Jó munkát, címem: pongracz@...

12.14. - Zpminus - Jobb volna Soros úrnak Amerikában népszerűsíteni az igazi magyarságot, mint Magyarországon a jöttment amerikaiit.

2002

01.15. - Gortán Egon - Miért van az, hogy a maguk nyitott társadalma olyan zárt körű, annyira egyoldalú? A maguk nyílt társadalom hirdetői kirekesztők, gyűlölködők (lásd MIÉP-ellenesség), xenofókok (lásd státustörvény), antidemokratikusak (lásd Vásárhelyi Mária le akarta tiltatni a MIÉP-et), gyilkosságpártolók (lásd mikor a Magyar Narancs a Nemzeti Gödörbe akarta lövetni a MIÉP-eseket)!!!

01.16. - Keresztes Kálmán - Alkalmam volt a Soros Alapítvány romániai/kolozsvári fiókjátmegismerni.Értékelemtevékenységüket,ésaztis,hogyilyenrövididő alatt annyit tudnak már felmutatni. Sok sikert továbbra is ! Keresztes Kálmán, Szében, Románia keresztessib@...

02.04. - B. - Szégyen, ahogy ez a website kinéz, lehetnének egy kicsit igényesebbek! Egyébként tevékenységükhöz további jó munkát kívánok.

02.19. - x - Fel vagyok háborodva a Soros Alapítvány által kibocsátott választási plakát miatt („Választás OK”). Mivel ezen két nő látható, akik csupasz mellüket összedöröglik, ennek a plakátnak a közzététele véleményem szerint kimeríti a közszeméremsértés fogalmát!

02.21. - Csaba - Én sajnos csak Brüsszélből látok párat (egy Népszabadság cikk ből) a választásra buzdító plakátokból. Nem lehetne az egész sorozatot feltenni a Soros Alapítvány oldalára? Szerintem a lehető legjobb, hogy ilyen (és ilyen formában) történt Magyarországon, és hogy valakik bátrak voltak az ehhez szükséges döntések meghozásához.

02.27. - Szili Károly, szkarez@... - A Centrális Galéria miért nem szerepel a linkek között? Üdv. SzK

04.08. - Dr. Szinyei Csaba - Szeretném, ha felfigyelne mindenki arra a tényre, hogy legjobb tudomásom szerint a Soros-ösztöndíjasoknak vissza kell fizetniük az ösztöndíjukat, ha az ösztöndíj lejárt előtt visszatérnek Magyarországra. Ez természetesen vonatkozik Orbán Viktorra is, és jó lenne, ha a Soros Alapítvány erre felhívna a figyelmét! Tisztelettel: Dr. Szinyei Csaba (volt oxfordi ösztöndíjas)

04.10. - Mátyus Dániel - Tisztelt Soros Úr/Soros Alapítvány! Szeretnék köszönetet mondani azért, hogy a választásokra buzdító, elképesztően jól sikerült kampányokkal lehetővé tették egy szélsőjobb párt kihullását a parlamentből!!! Ez nekem mindennél többet ér! Köszönöm! Mátyus Dániel

04.12. - X - szerintem undorító volt a tévés kampányuk a MIÉP kiszorítására.

05.01. - Sárosi Zoltán - Szeretnék én is gratulálni a választásra buzdító és a MIÉP-et kiszorító plakátjaikért! Most megnyugodtam végre. Három szemétláda párt került a parlamentbe az Önök segítségével! KÖSZÖNÖM!!!

05.15. - Tünde - Jó a lap.

05.31. - hó - Mennyibe került a zsidókat Izraelből elhozni szavazni?

07.16. - Maczika Béla - Tisztelt Soros Alapítvány! Jóformán kezdő internetező vagyok, és boldog, hogy már a kezdet kezdetén erre a Vendégek könyvre hozott a sors. Most, százévesen jöttem rá, merre vezet a demokrácia útja. Köszönet annak, aki ezt kikövezte!

07.21. - Fábíánné Julcsika - Ha van kedvetek, gyertek fel beszélgetni a www.soros.org-ra! Balra a menü alatt van a discussion fórum. Mióta odamentünk, Ma gyar-élet keletkezett a fórumon! Gyertek Ti is! Egész mozgalmas lett a Magyar Soros Úr Magyar magyar fóruma. Baráti üdvözlés mindenkinek: Julcsika

07.24. - civil@... - Nagyon jó.

09.01. - Csaba - A buziknak miért van mindenben előnyük?

09.09. - Anonimus - Soros György anyagi befolyásával ne gyakoroljon nyomást a magyar politikai életre! Felháborító, amit a magyar közéletben képvisel. Nem szeretnénk, ha a magyar egyetemistákról is ilyen pályázatokon keresztül azt sugallná az itthoniaknak és a külföldieknek, mintha nálunk antiszemitizmus lenne!

01.12. - Transzplantáltak Veszprém Megyei Egyesülete - Nagyon tetszett a web lapjuk, érthető és könnyen használható. Egészségkárosodott embereknek. Jó lenne, ha több pályázati lehetősége lenne. Tisztelettel: TVME

01.19. - Kis@ngyal - Valahol abszurd volna, ha a Soros Alapítvány egyenlő lenne egy szociális hálóval! Az Ország súlyos szociális problémáit nem kell és nem is szabad átvenni Soros-cégnek, azért van a Magyar Kormány, hogy ezeket megoldja. Ez nem úgy működik, hogy a Magyar Kormány nem teszi meg a szükséges korrekt intézkedéseket, és majd Soros fizetEz nem vezetőjére, semhosszú, semrövidtávon. So ros György Úrnak inkább haza kéne jönnie, az lenne segítség, Megkérni Őt, hogy legyen szíves mutassa meg, hogy egy ilyen országot hogyan kell működtetni. Miért nem kéri Őt meg erre? Soros Gyuri bácsi! Az Isten szerelmére! Gyere haza!! Esetleg aki válaszolni szeretne, kérem közöljön egy e-mail címet, majd én írok, e-mail címet nem adhatok! Szeretettel Mindannyiótoknak, Shalom: Kis@ngyal

02.16. - Szi@ Kisvendégem! „Pénz nélkül gazdag”-tól - Prolog The rainbow sometimes appears in the sky. This is a rare, not waited, random miracle. The rainbow appears in everybody's life sometimes, all you have to do is try to explore, to wonder when it comes, and deeply believe in life, what is more brighter than the rainbow, and gives you million miracle. Believe deeply in the people, who can make miracles, which are more wonderful than rainbow. I firstly dedicate this strange but true story to bitter and sad people, who feels that the fight for the money is embitter their life, and that is why their fight is so cruel and painful. I dedicate to those people, who has nothing, those young couples, who are now planning their life without a penny, who has no perspective, no possibilities. The root of the matter is always: From money you have money from misery you have misery...

02.24. - Bohuus - SEGÍTSETEK!!!

03.02. - farkas-pall zsuzsanna - Romániából lehet pályázni a Salzburg medical programra? e-mai:farkaspall@...

03.05. - Attila - Sajnálom, hogy az ideai pályázati kínálat ilyen szegényes, és azok egy része még MAGYARUL sem olvasható.

03.17. - Kovács Dunai Andrásné - A tatabányai székhelyű Hospice Szeretetszolgálat Alapítvány ügyvezetője vagyok 1994 óta. Elsősorban a SOROS Alapítvány támogatásának köszönhetően az 50 000 Ft alaptőkével alapított civil szervezet mára már egy 20 ágyas, évi 52 MFT költségvetésű Ápolási Intézetet működtet, OEP-finanszírozással. 1999-2002 között összesen 146 beteget, köztük 34 hospice ellátást igénylő daganatos beteget ápolunk. Az ő nevükben mondok köszönetet Soros Györgynek azért a támogatásért, amely lehetővé tette Magyarországon a hospice mozgalom megerősödését és ezzel együtt a mi alapítványunk létrejöttét, működését is.

04.04. - Lendvai Mária - 1996/1997-es tanévben középiskolásként Soros-ösztöndíjas voltam. Majd a 97/98-as tanévben szintén. Egy főiskolai előkészítő ösztöndíjat megpályáztam, melyet el is nyertem. Patronáló tanárommal (Hardi Ildikó és férje, Hardi András) felkészültem a főiskolára. 1999-ben felvételt nyertem. Jelenleg a PTE Illyés Gyula Főiskolai Kar szociális munkás hallgatója vagyok. Ha a Soros Alapítvány nem adott volna lehetőséget arra, hogy cigány származású tanulóként pályázhassak ösztöndíjra, akkor nem tartanék itt.

05.23. - Manón Nóra - Sok sikert!

05.27. - Hitler - Pénz = Pénz, Élet = Élet, Zsidó = Zsidó.

06.03. - iskolago@... - Érdeklődünk, hogy a 887. kódszámú Önfejlesztő Roma Iskolák pályázatunk beérkezett-e (nem kaptunk visszajelzést), és mikorra várható a döntés? Általános Iskola és Óvoda 7553 Görgeteg.

06.15. - Buzsáki Emőke Nóra - Most fejeztem be tanulmányaimat a jogi egyetemre, és ha valamivel hozzá tudnék járulni a Soros Alapítvány céljainak megvalósításához (pl. tanácsadás, segédkezés

pályázatírásban stb.) nagyon szívesen segíték (főleg a keleti régióban). Várom szíves válaszukat az alábbi e-mail címre: buzsakiemo@... Tisztelettel: B. E. N.

07.22. - D. Soreyn Istvan Stipanovics - Dear, My colleague, Mr. Stipanovics (of Hungarian origin but residing in Belgium) owns a castle in Somogy Province. We are about to renovate and convert said property into an elite hunting castle with private circle club aimed at well-heeled individuals and corporations from EEC/UK/USA etc. We are presently seeking project finance of Euro 3M (castle is presently valued at Euro 600,000 present state). As for the Private Members Club, we would be honored if Mr. Soros would be willing to become an honorary member, even honorary chairman (free of cost, normal members will pay Euro 7500 each valid for 10 years). The Private Club is to hold an annual gala dinner (at Gellert Hotel) of which the proceeds would be used to provide scholarship at appropriate universities for disadvantaged Hungarian students (anywhere in the world). Please, be so kind as to submit this request to Mr Soros proper. And do excuse for any possible inconvenience. Reply to email: dersor@...

08.14. - Csányi László - Azt a felháborító tényt szeretném elmondani, és amennyiben van erre ráhatásuk a segítségüket kérni, hogy pl. a mai napon elkövetett felsőgödi repülőgépes szúnyogirtást állítsák-állíttassák le, hiszen idén még a Du naparton sincs szúnyog!!!!!! Minden pusztul kivéve a szúnyogpetéket, hiszen ezek nek van annyi eszük, hogy a vizes időszakot kivárlják, és semmi közük a repülőgépek üzemeltetési költségeihez!!

09.14. - Anastasia - No sleep until I'm done with finding the answer Won't stop Won't stop before I find the cure for this cancer Sometimes I feel like going down, I'm so disconnected Somehow I know that I am haunted to be wanted I've been watching, I've been waiting In the shadows for my time I've been searching, I've been living For tomorrows all my life They say that I must learn to kill before I can feel safe But I, I'd rather kill myself than turn into their slave Sometimes I feel that I should go and play with the thunder Somehow I just don't wanna stay and wait for a wonder I've been watching, I've been waiting In the shadows.

09.14. - Karenina - What a nice site! Internet ministry is really thriving thanks to sites like this one! Thank you, and God bless. Karenina:-)

09.20. - Petrovszki László - Meg vagyok elégedve a honlap színvonalával és tartalmával.

09.27. - Szombathné Tünde - Azután szeretnék érdeklődni, hogy Győr közelében létezik-e hiperaktív gyermekek részére iskola. Én sajnos nem találtam. Várom válaszukat. Köszönöm. Címem: tunde@...

10.25. - Cogito ergo sum - A vendégkönyv legutolsó oldalát olvasva, az elégtelen feleletre mondott tanári értékeléssel jut eszembe: „Ez a felelet fiamnulla, kétszer áthúzva!”

10.28. - Bányai István - Tisztelt cím! Azzal a kéréssel fordulok önökhöz, hogy segítsék a Vesebetegek és Transzplantáltak Békés Megyei Egyesületét, hogy legalább ilyen színvonalas honlapot tudjunk létrehozni és fenntartani. További munkájukhoz jó egészséget kíván Bányai István, az egyesület elnöke. banyaiistvan@...

11.19. - Melitta Abraham - Igazán remek oldal, további sok sikert kívánunk. A kanadai magyarok. www....

11.19. - Csáki Lajos Általános Iskola, Topolya, Szerbia - Több mint tízéves szünet után iskolánk az elsők között 2002-ben újra bevezette a magyar nyelv mint környezetnyelv tanítását a szerb ajkú tanulóknak, választott tantárgyként. Kell-e megglepetésünkre ez igazán pozitív visszhangra talált, és jelentős létszámú tanuló kérte, hogy tanulhassa a magyar nyelvet. Ez az érdeklődés állandónak mutatkozik, és első tapasztalataink alapján jelentősen hozzájárul a nemzetek közötti tolerancia ápolásához. Mivel a belgrádi oktatási minisztérium előírásai szerint nem támasztható ilyen fajta tevékenység, ugyanis nem szerepel a minisztérium által előírt tantárgyak listáján, Önökhöz fordulunk segítségért. Nagyban javítaná a tanítás feltételeit egy multimediális tanterem berendezése. Kérjük jelezzék, hogy milyen módon tudunk támogatáshoz jutni. Topolya város lakossága hozzávetőlegesen

50% magyar és 50% szerb nemzetiségű, iskolánk 1000 tanulója esetében is hasonló a nemzetiségi megoszlás. Hiszünk, hogy e tevékenységünk követendő jó példaként hozzájárul az európai demokráciákhoz való fölzárkózáshoz. caki@...

12.09. - Tassi Ferenc - Elnézésüket kérem, hogy ezen oldalon fordulok Önökhöz. Adáról a Vajdaságból jelentkezem, a „Remény Sugár” alapítvány titkáráként. Az alapítvány az adai, bármilyen jelleggel sérült gyermekek érdekeit képviseli. Ami a legfontosabb, hogy a sérültek családi közegben vannak, vagyis a szülőkkel-testvérrel. A korhatár 5 évestől 36 évesig terjed. Eddig évente egyszer szeretetsomaggal is meglátogattuk a családokat, de sajnos az idén nagyon gyér az adakozói visszajelzés, tehát egy kéréssel fordulok Önökhöz. Kérem Önöket, hogy segítsenek 27 sérült emberkének, bármilyen összetételű karácsonyi csomaggal. Tisztelettel, és köszönettel: T. F. Tel.: 00381... Email: tasimark@...

12.12. - Mezei István Zoltán - Egy romániai iskola magyar tagozatának a tanítója vagyok és a tanítványaim nevében küldöm a kérést. Szükségünk lenne az iskolában 5-6 akármilyen típusú számítógépre. Címem:..., e-mail címem nincs. Könyörgöm, segítsenek ki, hogy a búzásbocsárdi iskolások is lépjenek be Európába. Az iskola címe:... Ha segíthetnek, kérem küldjék a választ postán a mezei címre. Kellemes karácsonyt és boldog új évet kívánok. Köszönöm.

12.12. - nemszadista - Tolerancia, másság, Soros Alapítvány, Tilos Rádió... Nyitott Társadalom. Valami búzlik, de közelebb, mint Dánia. A cél világos: társadalombomlasztás. Szerintem nagy baj lesz...

2004

04.29. - TV - Örülök, hogy újra megnyílt az alapítvány vendégkönyve.

05.10. - NB - Hát még én! Csak az a kár, hogy egyelőre üres... Pedig lenne miről csetelni!

05.12. - lia - Kérdezni szeretnék annyit, hogy az OSI emlékosztöndíjával kapcsolatban hol lehet információt találni magyarul! Szeretnék pályázni, de nem találok semmi információt! Ha tud valaki segíteni, legyen szíves nekem a nathalie@...-ra megírni! Köszönöm

05.20. - Vári Zsolt - Nagyon jó, hogy van Soros György, ÉS SOK MINDENKINEK SEGÍTI! FOLYTATNI KELL!! VÁRISZIGET

05.24. - Yorick - Sziasztok! Szeretném megszerezni a Gyalog galopp zenéit, vagy legalább valamennyit belőlük. Tudom, hogy tudtok segíteni! Ezért előre is köszi, HEJ HOPP!

06.14. - Eva Pall - Ki tud segíteni? Egy gödöllői szeretetotthon 15 idős, beteg lakói otthon nélkül maradnak. A régi épület felújításához való összeget nem kapják meg. Biztos nem ez az egyetlen idősotthon Magyarországon, ahol nem milliókkal rendelkező idősök is otthonhoz juthatnának. Minden ötletet szívesen vennék, hová fordulhatunk támogatásért. eva.pall@...

07.02. - Egon - Kérem próbáljanak meg anyagilag segíteni rajtam, hogy tovább folytathassam a tanulmányaimat. Címem egon192004@...

07.05. - dedak - A lányomnak keresek ösztöndíjlehetőséget: magyar állampolgár, 16 éves és angol nyelvű középiskolába fog járni Hollandiában. Ha valaki tud tanácsot adni írjon a dedak@... e-mailre Köszöni előre is. Dedak

07.06. - Bóni - Észrevette már valaki, hogy idén éppen 20 éves a Soros Alapítvány?! Keresek más csajokat, srácokat, akik szintén 1984 májusában születtek! - Bóni.

07.07. - Csurej Éva - eva-svit@... Nagyon tetszik ez a website, mert sok információhoz juthatok. Nagyon hálás lennék, ha küldenének nekem információt a 2004- 2005-ös évre szóló pályázatokról. Köszöni

07.13. - Myra - Hello! A segítségeteket szeretném kérni! Most leszek 9.-es, és a középiskolát külföldön szeretném elvégezni, de sehol nem találok olyan ösztöndíjat, amivel 4 évig tanulhatok az USA-ban, középiskolában. Mindenhol csak főis kola vagy egyetem van. Ha tudtok, légyszi' segítsetek, fontos lenne! Előre is köszönöm!!

09.01. - Sok mindenért gondolok hálás szívvel Soros György Úrra. Azt gondolom, a most megjelenő második kötetemet Neki fogom ajánlani. Ez a LEGKEVESEBB... Sárközi László költő.

A FORRÁSOKRÓL

A 1984-1994 közötti évtizeddel ellentétben, melyről az előző kötet megjelenésekor még alig is születtek megbízható forráskiadványok, korszakösszefoglalók, s így való di kutató kalandnak számított az Alapítvánnyal és pályázóival kapcsolatos belügyi, pártközponti vagy akadémiai iratok felkutatása, az egykori kulcsszereplők emlékeinek megfaggatása, az újabb mögöttünk hagyott évtized inkább az információbőség zava rával lepi meg azokat, akik egy s más, kötetünkben érintett ügyről vagy személyről netán többet kívánnak megtudni.

Mindenekelőtt azért van így, mert az Alapítvány programjai és pályázatai minden kor a legszélesebb nyilvánosság előtt zajlottak - meghirdetésüket tekintve éppúgy, mint eredményeik közlését -, s azokról nem csak a sajtóból lehet(ett) folyamatosan értesülni, hanem az Alapítvány évkönyveiből, honlapjáról (www.soros.hu), valamint több tucat más könyvből, kiadványából is.

Mindez legkönnyebben ma is a folyamatosan frissített weblapon érhető el, amely 1984-től nem csak a teljes évkönyv-sorozatot kínálja az érdeklődőknek, hanem számos egyéb archív anyagot is: így pályázatokat, programértékelőket és különféle, a programokkal kapcsolatos oktatási, egészségügyi stb. kiadványt.

A 2002-es évvel bezáróan az Alapítvány folyamatos sajtófigyelést (Medián) és MTI hírválogatást (szerk.: Pesti Ernő) is megrendelt, amely évenkénti rendszerezésben sok ezer fényképes cikket, riportot és interjút tartalmaz. Ezenkívül időközben a korábbi kötethez készült háttérinterjú-sorozat is bővült né hány újabb felvétellel, egyebek közt Arnold István, Bakonyi Éva, Belia Anna, Deb reczeni Júlia, Geszti Judit, Havas Gábor és Rácz Erzsébet emlékeit rögzítve. Ennél is fontosabb hír lehet, hogy egy közelmúltbeli döntés nyomán az Alapítvány teljes törté neti iratanyaga - mintegy 1200 nagyméretű ládában - a Nádor utcai Nyílt Társada lom Archívumába kerül, és feldolgozása után szabadon kutatható lesz. (A törökbálinti raktárból 2004 februárja óta folyamatosan érkeznek a ládák, s azok tartalmáról rész letes mutató kartonok készülnek.) A térségbeli Soros-alapítványok hálózati programja inak dokumentációját az ugyancsak Nádor utcai társintézmény: a Nyílt Társadalom Intézet (OSI) őrzi.

Akiket a szóbanforgó évtized behatóbban érdekel, azok lapozzák fel legfrissebb címeiket is tartalmazó, tematikus ajánló bibliográfiánkat.

AJÁNLÓ BIBLIOGRÁFIA
AZ ÉVTIZED TÖRTÉNETÉHEZ
(1994-2004)

Válogatásunk, mely mintegy félezer kiadványcímet foglal magába, az Országos Széchenyi Könyvtár és a Nonprofit Információs és Oktatási Központ katalógusaialapján készült 2004 júliusában, Bartók Györgyi és Píkó Zsuzsanna szakmai közreműködésével - akiket ezúton is köszönet illet.

I.
FORRÁSSZÖVEGEK

- Angelusz Róbert - Tardos Róbert: *Pártok között szabadon*. Osiris, 2000. Balogh András: *Integráció és nemzeti érdek*. Kossuth, 1998.
- Benkő Péter: *A Független Kisgazdapárt, 1988-2000*. Villányi úti Konferencia Központ és Szabadegyetem Alapítvány, 2000.
- Beszélő évek*. Beszélő 1995-2001. Bozóki András: *Politikai pluralizmus Magyarországon, 1987-2002*. Magyar Egyetemi, 2003.
- Bölgöny József - Hubai László: *Magyarország kormányai, 1848-2004*. 5. bőv. jav. kiad. Akadémiai, 2004.
- Csizmadia Ervin: *Két liberalizmus Magyarországon*. Századvég, 1999.
- A demokrácia intézményrendszere Magyarországon*. MTA, 1997.
- Enyedi Zsolt - Körösi András: *Pártok és pártrendszerek*. 2. jav. kiad. Osiris, 2004.
- A Fővárosi Közgyűlés almanachja 1990-1994*. Főszerk.: Kis József. Budapest Fő város Önkormányzata, 1994. Fritz Tamás: *A magyarországi pártrendszer 1987-1995*. Cserépfalvi, 1996.
- Fritz Tamás: *Pártrendszerek. Nyugat-Európa, Közép-Európa, Magyarország*. Századvég, 2001.
- Fülöp Mihály - Sipos Péter: *Magyarország külpolitikája a XX. században*. Aula, 1998.
- Gombár Csaba: *Államok könyve. A kormányokról és az állam kérdéseiről*. Helikon, 1998.
- Göncz Árpád: *Sodrásban. Válogatott beszédek*. 1-2. köt. Ulpius-ház, 2004. Horváth M. Tamás: *Pártok a helyi önkormányzatokban*. Magyar Közigazgatási Intézet, 1996.
- Kedves, jó Kádár elvtárs!* Szerk.: Huszár Tibor. Osiris, 2002.
- Kende Péter: *A köztársaság törékeny rendje*. Osiris, 2000.
- Kenedi János: *Kis állambiztonsági olvasókönyv*. Magvető, 1996. *Kérdőjelek: a magyar kormány 1994-1995*. Szerk.: Gombár Csaba, Hankiss Elemér, Lengyel László, Várnai Györgyi. Korridor Politikai Kutatások Központja, 1995.
- Kéri László: *Tíz év próbaidő. A magyar átmenet politikai szociológiája (1989-1998)*. Helikon, 1998.
- Két választás között*. Szerk.: Stumpf István. Századvég, 1997.
- Kis János: *Az állam semlegessége*. Atlantisz, 1997.
- Kis János: *Alkotmányos demokrácia*. Indok, 2000.
- Köszeg Ferenc: *Lehetőségek kényszere*. Új Mandátum, 2000.
- Lengyel László: *Kívül és belül*. Helikon, 1998.
- Magyar Demokrata Fórum. Ki kicsoda - 1998*. Összeáll.: Németh Vincéné. Lakitelek, Antológia, 1998.
- Magyar és nemzetközi ki kicsoda*. Biográf Texoft Kft. [1991]-1997. *Magyar és nemzetközi ki kicsoda*. Biográf Texoft Kft. elektronikus dok. CD ROM [1995]-1998.
- Magyar külpolitikai évkönyv 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999*. Szerk.: Torda Endréné. Külügyminisztérium.
- Magyarország az ezredforduló után*. Szerk.: Gidai Erzsébet, Nováky Erzsébet, Tóth Attiláné. Arisztotelész Stúdió Bt., 1999.
- Magyarország évtizedkönyve, 1988-1998*. Szerk.: Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 1998.
- Magyarország politikai évkönyve 1994-2002*. Szerk.: Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány.
- Martonyi János: *Európa, nemzet jogállam*. Magyar Szemle-Európai Utas, 1998.
- Mészáros József - Szakadát István: *Magyarország politikai atlasza 1998*. Osiris, 1999.
- Parlament választások 1998. Politikai szociológiai körkép*. Szerk.: Böhm Antal, Gászó Ferenc, Stumpf István, Szoboszlai György. Századvég - MTA Politikai Tudományok Intézete, 2000.
- Parlament választások Magyarországon 1920-1998*. 2. bőv., átdolg. kiad. Szerk.: Földes György, Hubai László. Napvilág, 1999.
- Parlament választások 2002. Politikai szociológiai körkép*. MTA Politikai Tudományok Intézete, 2003.

Politika és társadalom, 1989-1998. Szerk.: Kulcsár Kálmán. MTA, 1999. *A politikatudomány arcai.* Szerk.: Gergely András, Bayer József, Kulcsár Kálmán. Akadémiai, 2000.
 Pomogáts Béla: *Történelem jelenidőben.* Mundus, 2001. Ripp Zoltán: *Szabad demokraták. Történeti vázlat az SZDSZ politikájáról (1998-1994).* Politikatörténeti Alapítvány, 1995.
 Sárközi Tamás: *Rendszerváltozás és a privatizáció joga.* MTA, 1997.
 Síklaky István: *A fennmaradás társadalmi programja.* Éliás, 2000.
 Szalai Erzsébet: *Az élitek átváltozása. Tanulmányok és publicisztikai írások 1994- 1996.* 2. jav. kiad. Új Mandátum, 1998.
 Szalai Erzsébet: *Vadkeleti metszetek.* Osiris, 1998. Szilágyi Sándor: *A Hétfői Szabadegyetem és a III./III.* Új Mandátum, 1999. *Tények könyve.* elektronikus dok. CD-ROM. Greger-Delacroix Arcanum, 2001.
Tények könyve. Magyar és nemzetközi almanach. Greger Média Kft., 1998. *Tények könyve. Régiók.* Szerk.: Kereszty András. Greger-Delacroix, 1998.
Törésvonalak és értékválasztások. Politikatudományi vizsgálatok a mai Magyarországról. Szerk.: Balogh István. MTA Politikai Tudományok Intézete, 1994.
Választási rendszerek. Szerk.: Fábian György. Osiris-Láthatatlan Kollégium, 1997.
Zárt, bizalmas, számozott. Tájékoztatáspolitikai és cenzúra, 1956-1963. Szerk.: Cseh Gergő Bendegúz. Osiris, 1999.

II.

PORTRÉK, MEMOÁROK

Antall József. Szerk.: Jáki László. OPKM, 2001. Bozóki András - Javorniczky István - Stumpf István: *Magyar politikusok arc képcsarnoka.* Századvég, 1998.
 Bozóki András: *Magyar panoptikum.* Kávé, 1996. Bozóky Éva: *Zord idők nyomában...* Pécs, Pro Pannonia, 1998. Debreczeni József: *A miniszterelnök. Antall József és a rendszerváltozás.* Osiris, 1998.
 Debreczeni József: *Orbán Viktor.* Osiris, 2002. Elek István: *Advent, és aminek el kell jönnie.* Pesti Szalon, 1994. Elek István: *Az elfogultságok kertjéből. Publicisztika. Naplótöredékek 1994-95.* Széphalom Könyvműhely, 1995.
 Fáy László: *„Ha majd a bőség kosarából...”.* Belvárosi, 1997. Fejtő Ferenc - Serra, Maurizio: *A század utasa. Életinterjú.* Holnap, 2002. Für Lajos: *A Varsói Szerződés végnapjai - magyar szemmel.* Szentendre, Kairosz, 2003.
 Gönczöl Katalin: *Az ombudsman.* Helikon, 2002. Halász Zsuzsa: *Tizennégy útkereső beszélgetés.* Szentendre, Kairosz, 2003. Halda Alíz: *Magánügy. Dokumentumregény.* Noran, 2002.
 Hodosán Róza: *Szamizdat történetek.* Noran, 2004.
 Horn Gyula: *Azok a kilencvenes évek...* Kossuth, 1999.
 Horn Gyula: *Cölöpök.* Kossuth, 1998.
 Juhász Júlia: *Hitek, sorsok, vallomások.* Belvárosi, 1996.
 Kende Péter: *A Viktor.* KendeArt Kft., 2001.
 Király Gábor: *Újbeszéd. Orbán beszédeinek margójára.* Bolt Informatikai Kft., 2002.
 Konrád György: *Elutazás és hazatérés.* Noran, 2002.
 Konrád György: *Fenn a hegyen napfogyatkozáskor.* Noran, 2003.
 Konrád György: *Mit tud a levelibéka?* Palatinus, 2000.
 Kopátsy Sándor: *Az Orbán jelenség.* Belvárosi, 2002. Kosáry Domokos: *Hat év a tudománypolitika szolgálatában.* MTA Történettudományi Intézet, 1996.
 László György - Wisinger István - Göncz Árpád: *Beszélgetések az elnökkel.* Pesti Szalon, 1994.
 Mádl Ferenc: *Quo vadis Europa? A magyar államfő Európában - The Hungarian Head of State in Europe.* Szerk.: Király Miklós. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 2004. Orbán Viktor: *A történelem főutcáján. Magyarország 1998-2002.* Magyar Egye. temi, 2003.
 Pozsgay Imre: *Koronatanú és tettestárs.* Korona, 1998. Radics Péter: *Antall József. Ország és miniszterelnök, 1989-1990.* Székesfehérvár, Lexika, 2003.
 Révész Sándor: *Antall József - távolról.* Sik, 1995. Szalay Károly: *Fintorgások. Válogatás a Szókimondó sorozat 2001-2002. évfolya mából.* Hét Krajcár, 2002.
 Szerda reggel, 2001-2002. *Beszélgetések Orbán Viktor miniszterelnökkel.* Püski, 2002.
 Szőnyi Szilárd: *Pokorni Zoltán.* Dialóg Campus, 2004.
 Thoma László: *Táncrend. Rendszerváltó politikusok.* Seneca, 1998.

III.
POLITIKAI ELEMZÉSEK, TANULMÁNYOK, MONOGRÁFIÁK

- Andor László - Galló Béla - Hegyi Gyula: *Tíz év után. Három írás a rendszerváltásról s annak szükséges korrekciójáról.* Napvilág, 2000.
- Andor László - Hegyi Gyula: *Paneltől az óceánig.* Villányi úti Konferencia Központ és Szabadegyetem Alapítvány, 2003.
- Angelusz Róbert - Tardos Róbert: *Pártok között szabadon.* Osiris, 2000. Balaskó Jenő: *Mosolyrapszódia. Közéleti írások 1990-1994.* Kráter Műhely Egyesület, 1994.
- Balogh András: *Integráció és nemzeti érdek.* Kossuth, 1998. Bayer József: *A politikai gondolkodás története.* Osiris, 1998. Bíró Gáspár: *Demokrácia és önrendelkezés a 21. század elején.* Rejtjel, 2003.
- Bokor Imre: *Vörös vírus.* Bánkuty E. Géza, 1996.
- Bossányi Katalin: *Kísérlet.* Héttorony, 2000. Botos Katalin: *Elvesz(t)ett illúziók.* Közgazdasági és Jogi, 1996. Bozóki András: *A Demokratikus Charta története.* *Beszélő*, 1996/2. Bozóki András: *Konfrontáció és konszenzus. A demokrácia stratégiái.* Szombat hely, Savaria University Press, 1995.
- Csanádi Mária: *Honnan tovább? A pártállam és az átalakulás.* T-Twins-MTA Közgazdaságtudományi Intézet, 1995.
- Csapody Miklós: *Értelem és remény. Vasárnapi jegyzetek, 1993-1998.* Lakitelek, Antológia, 1998.
- Debreczeni József: *Restauráció.* Széphalom Könyvműhely, 1996. Demszky Gábor: *A századvég visszahódítása.* Új Mandátum, 2001. Dippold Pál: *És majd ez történik velünk.* Lakitelek, Antológia, 1997. Elek István: *Bukás előtt - győzelem után. Politikusok és véleményformálók 1997- 1999.* Szentendre, Kairosz, 1999.
- Elek István: *Magyarnak lenni most! Válasz,* 2002.
- Elek István: *Polgár és kora.* Osiris, 1997.
- Fencsik Flóra: *Libikóka. Válogatott publicisztikai írások.* Széphalom Könyvműhely, 1995.
- Fischer Ferenc: *A megosztott világ.* IKVA, 1996. *A fogyásra ítélt társadalom. Országmérleg.* Összeáll.: Pongrácz Tibor. Lakitelek, Antológia, 1998.
- Furmann Imre: *Köznapi gyilkosságok.* Osiris, 2000. Gerő András: *Egy polgár naplója 1998-2002.* Helikon, 2002. Gombár Csaba: *Magammal vitázom.* Korridor Politikai Kutatások Központja, 1996.
- Györfy László: *Órláng vagy lidércfény? Esszék, válogatott közéleti írások.* Miskolc, Felsőmagyarország, 1998.
- György Péter: *Néma hagyomány.* Magvető, 2000. Győriványi Sándor: *A Kiszgazdapárt regénye a kezdetektől napjainkig.* Útmutató, 1995.
- Haklik Norbert: *Szociáldemokraták.* Szentendre, Kairosz, 2003. Hunyadi György: *Sztereotípiák a változó közgondolkodásban.* Akadémiai, 1996. Huszár Tibor: *Kádár János politikai életrajza.* 1-2. köt. Kossuth, 2001; 2003.
- Janus arcú rendszerváltás. Tanulmányok.* Összeáll.: Schmidt Mária, Tóth Gy. László. Szentendre, Kairosz, 1998.
- Jobboldali radikalizmusok tegnap és ma.* 2. átdolg. kiad. Szerk.: Feitl István. Napvilág, 1998.
- Kárpótlás és kárrendezés Magyarországon 1989-1998.* Szerk.: Petri Edit. Napvilág, 1998.
- Kende Péter: *Az én Magyarországom.* Osiris, 1997. Kenedi János: *K. belügyi iratfelmérő jelentése a kastélyból.* Magvető, 2000. *Ki volt Kádár?* Szerk.: Rácz Árpád. Budapest-Debrecen, Rubicon-Aquila, 2001. Kis János: *A politika mint erkölcsi probléma.* Irodalom Kft., 2004.
- Kiss Gy. Csaba: *A szabadság kísértése.* Széphalom Könyvműhely, 1999. Konrád György: *A közép tágulása. Gondolkodás Európáról.* Noran, 2004. Körösenyi András: *A magyar politikai rendszer.* Osiris, 1998.
- Kulin Ferenc: *Középkedés.* Mundus Magyar Egyetemi, 1998. Láncki András: *A politika reneszánsza. Válogatott írások 1990-2000.* Attraktor, 2001.
- Lantai András: *Szemöldöklés.* Kassák, 1997. Lányi András: *Valahol megint utat veszítettünk.* Liget Műhely Alapítvány, 1996. Lengyel László: *Fortinbras-ügy.* Helikon, 2002.
- Lengyel László: *Fortinbras királysága.* Helikon, 2000.
- Lengyel László: *A kisnyúl pártján.* Officina Nova, 1995.
- Lengyel László: *Mozgáskényszer és kényszerpálya.* Helikon, 1997.
- Lengyel László: *Pártházból palotába.* Helikon, 1998.
- Lengyel László: *Szorongás és remény.* Osiris, 2004. Lengyel László: *A rendszerváltó elit tündöklése és bukása.* Helikon, 1996. Machos Csilla: *A magyar parlamenti pártok szervezeti felépítése, 1990-1999.* Rejtjel, 2000.

Magyar Polgári Együttműködés a polgári Magyarországért. 2. köt., Összeáll.: Laczay István. Batthyány Lajos Alapítvány-Magyar Polgári Együttműködés, 2001.

Marton László: *Történelmi lecke buta fiúknak.* Belvárosi, 1998.

Matolcsy György: *Sokk (vagy kevés?).* Szentendre, Kairosz, 1998. *A Medgyessy-kormány első éve.* Szerk.: Gázsó Tibor, Giró-Szász András, Stumpf István. Századvég, 2003.

Méray Tibor: *Falra borsó.* Argumentum-Bethlen Gábor Alapítvány, 1997. *Mi a politika?* Szerk.: Gyurgyák János. Osiris, 1996.

Molnár Miklós: *Civil társadalom és akinek nem kell.* Educatio, 1996. Miszlivetz Ferenc: *Vadkelet-party.* Szombathely, Savaria University Press, 1995. Nóvé Béla: *A katalán torony. Esszék, publicisztikák.* Új Mandátum, 2003.

Pető Iván: *Politikai curriculum vitae.* Új Mandátum, 2000. Pető Andrea: *Napasszonyok és holdkisasszonyok. A mai magyar konzervatív női politizálás alaktana.* Balassi, 2003.

Politika és társadalom, 1989-1998. Szerk.: Kulcsár Kálmán. MTA, 1999. *Politikailag korrekt. Balliberális eszmefuttatások határok nélkül.* Összeáll.: Tóth Gy. László. Szentendre, Kairosz, 2000.

Pomogáts Béla: *Két választás között.* Miskolc, Felsőmagyarország, 1999. Pozsgay Imre - Polgár Tibor: *A rendszerváltás (k)ára.* Kossuth, 2003.

Rainer M. János: *Nagy Imre. Politikai életrajz.* 1-2. köt. 1956-os Intézet, 1996; 1999.

Rendszerváltás és kommunikáció. Szerk.: Sárközi Erika. Osiris-Erasmus Közéleti Kommunikációs Intézet, 1999.

Rókusfalvy Pál: *A nemzet értékrendje. Adalék egy nemzetstratégia kidolgozásához.* Szentendre, Kairosz, 2003.

Romsics Ignác: *Volt egyszer egy rendszerváltás.* Rubicon-Ház Bt., 2003. Schöpflin György: *Az identitás dilemmái.* Attraktor, 2004.

Seres László: *A szabadság fantomja.* Osiris, 2000. Solt Ottilia: *Méltóságot mindenkinek. Összegyűjtött írások I-II.* Beszélő, 1998. Sólyom László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei.* Osiris, 2002.

Szabó Ildikó: *A pártállam gyermekei.* 2. kiad. Hatodik Síp Alapítvány-Új Mandátum, 2000.

Szabó Márton: *Diszkurzív térben.* Scientia Humana, 1998.

Szabó Miklós: *Múmiák öröksége.* Új Mandátum, 1995.

Szájér József: *Jogállam, szabadság, rendszerváltozás. Beszéddek, írások, dokumentumok 1987-1997.* DAC Alapítvány, 1998.

Szalai Erzsébet: *Szerepróba. Válogatott tanulmányok, publicisztikai írások és interjúk (1982-1993).* Századvég, 2000.

Székelyhidi Ágoston: *Nemzet és a demokrácia.* Lakitelek, Antológia, 1998. Szentmihályi Szabó Péter: *Politikai ábécé.* Windsor, 1996.

A szuverenitás káprázata. Szerk.: Gombár Csaba, Hankiss Elemér, Lengyel László, Várnai Györgyi. Korridor Politikai Kutatások Központja, 1996.

Szűcs István: *Mérföldkövek.* Püski, 1998.

Szűrös Mátyás: *Cselekvő politikával a magyarságért.* Heraldika, 1997. Tamás Gáspár Miklós: *Másvilág. Politikai esszék.* Új Mandátum, 1994. *Társadalmi átalakulás és ifjúság.* Szerk.: Gábor Kálmán. Szeged, Belvedere Me ridionale, 2000.

Tellér Gyula: *Hatalomgyakorlás az MSZP-SZDSZ koalíció idején.* Szentendre, Kairosz, 1999.

Tilkovszky Lóránt: *Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században.* Debrecen, Csokonai, 1998.

Tóth Antal: *Revolúció. A kelet-európai átalakulás politikai és gazdasági ismérvei: a magyar példa.* Új Mandátum, 2003. Tóth Gy. László: *A kádárizmus örökösei és a polgári Magyarország.* Szentendre, Kairosz, 1997.

Tőkéczi László: *A múltból örökölt ország.* Századvég, 2000. Tőkéczi László: *Történelem, eszmék, politika.* Szentendre, Kairosz, 1999. Tőkés Rudolf: *A kialakított forradalom.* Kossuth, 1998.

Tölgyessy Péter: *Elégedetlensége egyensúlya.* Helikon, 1999. *Visegrádi Disputa, 2002.* Szerk.: Kemény András. Szentendre, Kairosz, 2002.

IV.

GAZDASÁG, TÁRSADALOM, KULTÚRA

Az agrártermelés tudományos alapozása. Összeáll.: Kovács Ferenc. MTA, 1998. Almási Miklós: *Üveggolyók.* Helikon, 1998.

Antiszemita közbeszéd Magyarországon 2002-2003-ban. B'nai B'rith Első Budapesti Közösség, 2004.

Az átmenet foglalkozáspolitikája Magyarországon. Aula, 1995. Bánó Attila: *Magyar ösvény. Volt egyszer egy Pest Megyei Hírlap.* Püski, 1996. Bruszt László: *A centralizáció csapdája.* Szombathely, Savaria University Press, 1995.

Ciffáry Tamás: *Az Unió magyar szemmel. Különös tekintettel az Unió pénzügyi rendszerére, a támogatásokra, pályázatokra.* Könyvmíves, 2004.

A cigányok Magyarországon. Szerk.: Glatz Ferenc. MTA, 1999.

Csizmadia Ervin: *A politika és az értelmiség.* Századvég, 2003.

Csontos János: *Kétezer leütés.* Magyar Napló, 2001. Dessewffy Tibor: *Melan-Cola. Köz-élet-érzés.* Helikon, 2002. *Életszínvonal, 1988-1997.* Szerk.: Zafir Mihály. KSH, 1998. *Elzálogosított jövő. A Medgyessy-kormány második éve.* Századvég, 2004. Erdélyi István: *Olajos rendőrök, olajos politikusok. Halottak... s akik még élnek.* Magyar Kapu Alapítvány, 1999.

Erdős Tibor: *Infláció. Különös tekintettel az 1990-es évek magyar gazdaságára.* Akadémiai, 1998.

Erdős Tibor: *Fenntartható gazdasági növekedés. Különös tekintettel a rendszerváltást követő magyar gazdaságra.* Akadémiai, 2003. Esterházy Péter: *A szabadság nehéz mámora. Válogatott esszék, cikkek, 1996- 2003.* Magvető, 2003.

Fasang Árpád: *Az (magyar) értelmiség hivatása.* Mundus, 1997. Fóti János - Lakatos Miklós: *A nyugdíjkorhatár körüli népesség munkaerőpiaci helyzete 1994-ben.* KSH, 1996.

Gábor Kálmán - Kabai Imre - Matiscsák Attila: *Információs társadalom és az ifjúság.* Szeged, Belvedere Meridionale, 2003. Garai László: *Emberi potenciál mint tőke.* Aula, 1998.

A gazdaságpolitika formálása egy átmeneti gazdaságban. Aula, 1995. Gázsó Ferenc - Laki László: *Esélyek és orientációk. Fiatalok az ezredfordulón.* OKKER, 1999.

Gázsó Ferenc - Laki László: *Fiatalok az újkapitalizmusban.* Napvilág, 2004. Gécz Lajos: *Az otthonokba szorult anyanyelv nyomán.* Püski, 1996.

Gecse Géza: *Állam és nemzet a rendszerváltás után.* Kairosz, 2002.

Globalizáció és nemzeti érdek. MTA, 1997.

Goldperger István: *Modernizáció - reálgazdaság.* Belvárosi, 1998. *A gyermek és az ifjúság helyzete.* Szerk.: Falussy Béla. KSH, 1997. *Gyönyörű ez a mai nap. A nyolcvanas és a kilencvenes évek magyar művészete.* Szerk.: Aknai Katalin, Rényi András. Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete, 2003.

Gyuricza Péter: *Magyarország holnap. Válogatás a tv2 Magyarország holnap című műsorából.* Magyar Könyvklub, 2001.

A hágai döntés. Összeáll.: Vargha János. Enciklopédia, 1997. Halász Gábor: *A közoktatási rendszerek irányítása.* OKKER, 1996. Hamberger Judit: *Szlovákiáról és csehekről - magyar szemmel.* Pozsony, Kalligram, 2000.

Hátunk mögött NATO, fejünk fölött EU. Baloldal Alternatív Egyesület, 1999. Hegyi Gyula: *A tűfokán.* Hammer Műhely, 1995.

Horváth László - Kárpáti Sándor: *A munkásosztály a kapitalizmusba megy. Válogatott írások 1990-1995.* Politika és Kultúra Alapítvány, 1996.

Iványi Gábor: *Hajléktalanok.* Sík, 1997. *Jelentés a magyar közoktatásról 1995.* Szerk.: Halász Gábor, Lannert Judit. Országos Közoktatási Intézet, 1996.

Jobbközéparányok. Janus-arcú rendszerváltás II. Szerk.: Körmendy Zsuzsanna. Szentendre, Kairosz, 2002.

Juhász Lajos: *A közgazdasági feltételek és az agrárvállalkozások beruházási lehetőségei.* Akadémiai, 2003.

Kamarás István: *Kis magyar religiográfia.* Pécs, Pro Pannonia, 2003. *Kampánykommunikáció.* Szerk.: Sárközi Erika, Schleicher Nóra. Akadémiai, 2003.

Kárpótlás és kárrendezés Magyarországon, 1989-1998. Szerk.: Petri Edit. Napvilág, 1998.

Kende Péter: *Bank bianco.* KendeArt Kft., 1999. Keresztury Tibor: *A vaddisznó rokona.* Új Palatinus Könyvesház Kft., 2002. Kéri László - Petschnig Mária Zita: *24 évszak.* INTERA Rt., 1995.

Kertész Gábor: *A cigány népesség Magyarországon.* Socio-Typo, 1998.

Kopátsy Sándor: *Van kiút.* Belvárosi, 1995.

Kopátsy Sándor - Matolcsy György: *Alternatív gazdaságpolitika.* KSH, 1995. Kormos Sándor: *Közművelődési intézmények és szervezetek.* Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.

Kornai János: *Vergődés és remény.* Közgazdasági és Jogi, 1996.

Kozma Ferenc: *Külgazdasági stratégia.* Aula, 1996.

Körösényi András: *Értelmiség, politikai gondolkodás és kormányzat.* Osiris, 2000.

Közigazgatás - szorítóban. Szerk.: Horváth M. Tamás. Unió Lap- és Könyvkiadó, 1999.

Kulcsár Kálmán: *Kontinuitás és átmenet. Töprengések az utóbbi évek magyar politikai gyakorlatáról.* Szombathely, Savaria University Press, 1994.

A kultúra szerepe a változó világban. Szerk.: Striker Sándor. Magyar Művelődési Intézet, 1996.

Kuszálík Péter: *A romániai magyar sajtó 1989 után.* Budapest-Kolozsvár, Teleki László Alapítvány-Erdélyi Múzeum Egyesület, 2001.

Laki Mihály - Szalai Júlia: *Vállalkozók vagy polgárok?* Osiris, 2004.

Lányi András: *Létezik-e? Esszék.* Hanga Kiadó-Új Mandátum, 2003.

Lendvai Paul: *Magyarok. Kudarcok győztesei.* Helikon, 2001.

Mádl Ferenc: *Állam és gazdaság.* Akadémiai, 1997. Mádl Ferenc: *Az európai örökség útján.* Athenaeum Nyomda Rt., 1995. *Magyarország - 2000.* Pan Press, 1998.

Magyarország - 2000. Szerk.: Keszthelyi Gyula. Osiris, 1997.

Magyarország, 2003. KSH, 2004.

Magyarország átalakulóban. Szociológiai tanulmánygyűjtemény. Népjóléti Minisztérium, 1994.

Magyarország az 1990-es években. Külügyminisztérium Integrációs Stratégiai Munkacsoport, 1997.

Magyarország Médiakönyve 1999. Szerk.: Cseh Gabriella, Enyedi Nagy Mihály, Soltészky Tibor. ENAMIKE, 1999.

Magyarországi társadalmi-gazdasági mozaikok az uniós csatlakozás kapujában. Tanulmánykötet. Szerk.: Pitrik József, Ulcz Gyula. Pécs-Szeged, PTE TTK Földrajzi Intézet-JGYF K., 2003.

Magyarország társadalomtörténete III. (1945-1989). Szerk.: Fokasz Nikosz, Örkény Antal. Új Mandátum, 1999.

Matolcsy György: *Sokk (vagy kevés?).* Szentendre, Kairosz, 1998.

Mélyszántás. Agrár és falukép 1990-1994. T-Twings, 1994.

Mihályi Péter: *A magyar privatizáció krónikája 1989-1997.* Közgazdasági és Jogi, 1998.

Molnár Attila Károly: *Feljegyzések a kaotikus fegyházból.* Szentendre, Kairosz, 1999.

Molnár Miklós: *Civil társadalom és akinek nem kell.* Educatio, 1996.

Molnár Tamás: *Az értelmiség alkonya.* Akadémiai, 1996.

Munkaerőpiaci tükör, 2003. Szerk.: Fazekas Károly. MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont-Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, 2003.

Németh György: *A Mozgó Világ története, 1971-1893.* Új Palatinus, 2002. *A nyugdíjasok helyzete Magyarországon 1996-97.* Szerk.: Nyitrai Ferencné. KSH, 1997.

Petschnig Mária Zita: *Örökségtől örökségig.* Századvég, 1994.

Pokol Béla: *Média hatalom.* Windsor, 1995.

Polgár József: *A magyar gazdasági fejlődés új útjai.* Püski, 1996. Pomogáts Béla: *Között. Irodalom és közélet.* Miskolc, Felsőmagyarország, 1997. *A polgári kormányzás négy éve.* Szerk.: Kovács Tibor. Bussines Klub, 2002.

Rendszerváltás és kommunikáció. Szerk.: Sárközi Erika. Osiris-Erasmus Közéleti Kommunikációs Intézet, 1999.

Rendszerváltás és társadalomkritika. Tanulmányok a kelet-európai átalakulás történetéből. Szerk.: Krausz Tamás. Napvilág, 1998.

Rózsa György: *Kulturális örökség és információs társadalom.* Argumentum, 1996.

Simai Mihály: *Nemzetközi üzletpolitika.* Aula, 1996.

Romsics Ignác: *Múltról a mának.* Osiris, 2004.

A szabadság kis körei. Szerk.: Dénes Iván Zoltán. Osiris, 1999. Szabó Máté: *Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás.* Villányi úti Konferenciaközpont és Szabadegyetem Alapítvány, 1998.

Szalai Erzsébet: *Oroszlánok és globalizáció. Kísérlet az 1998 tavaszán hatalomra került kormány szociológiai és szociálpszichológiai megközelítésére.* MTA Politikai Tudományok Intézete-Új Mandátum, 1999.

Szalai Erzsébet: *Útelágazás. Hatalom és értelmiség az államszocializmus után.* Pesti Szalon-Savaria University Press, 1994.

Szamuely László - Csaba László: *Rendszerváltás a közgazdaságtanban - közgazdaságtan a rendszerváltásban.* Közgazdasági Szemle Alapítvány, 1998.

Szántó János: *Vallásosság egy szekularizált társadalomban.* Új Mandátum, 1998. Székelyhidi Ágoston: *Magyar századvég.* Miskolc, Felsőmagyarország, 2002.

Szekerczés István: *Bürokrácia vagy Maffiokrácia.* Szerzői kiadás, 1996.

Szepesi József: *Putrik és paloták.* Szerzői kiadás, 1996.

Szirák Péter: *Kertész Imre.* Pozsony, Kalligram, 2003. Szretykó György: *Változások a magyar társadalomban. Szociológiai, politológiai tanulmányok.* Villányi úti Konferenciaközpont és Szabadegyetem Alapítvány, 1998.

Táborlakók, diaszpórák, politikák. Szerk.: Sík Endre, Tóth Judit. MTA Politikai Tudományok Intézete, 1996.

Társadalmi helyzetkép 1999. Szerk.: Bukodi Erzsébet, Falussy Béla. KSH, 2000.

Társadalmi riport, 1996. Szerk.: Andorka Rudolf, Kolosi Tamás, Vukovich György. TÁRKI, 1996.

Társadalmi riport, 1998. Szerk.: Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György. TÁRKI, 1998.

Társadalmi riport, 2000. Szerk.: Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György. TÁRKI, 2000.

A társadalmi rétegződés komponensei. 2. kiad. Szerk.: Angelusz Róbert. Új Mandátum, 1999.

Társadalmi és területi folyamatok az 1990-es évek Magyarországon. Szerk.: Kárpáti Zoltán. MTA Társadalmi Konfliktusok Kutató Központja, 1997.

A társadalom ruhája. Állami kultúrátámogatás Magyarországon 1993-2003. Új Mandátum, 2003.

Tóth Antal: *Érdekvizonyok a magyar társadalomban a rendszerváltás után.* Napvilág, 1998.

Töréspontok. Jelentés a magyar gazdaság 1995. évi folyamatairól. Szerk.: Petschnig Mária Zita. Pénzügykutató Rt., 1996.

A „túlzott központosításról”. Az átmenet stratégiája. Szerk.: Gács János - Köllő János. Közgazdasági és Jogi, 1998.

Tüntetés, rendőrség, demokrácia. Szerk.: Szabó Máté, Wisler, Dominique. Villá nyi úti Konferencia Központ és Szabadegyetem Alapítvány, 2000. Utasi Ágnes - Gergely András - Becskeházi Attila: *Kisvárosi elit.* MTA Politikai Tudományok Intézete, 1996.

Ügynökök és akták. Szerk.: Halmi Gábor. Soros Alapítvány, 2002

Váczi Tamás: *A média és választások.* Kecskeméti Lapok Kft., 1997.

Várhegyi Éva: *Bankvilág Magyarországon.* Helikon, 2003.

Veress József: *Egyedül nem megy.* Aula, 1995.

Vesztesek. Ifjúság az ezredfordulón. Szerk.: Gászó Ferenc, Stumpf István. Ezredforduló Alapítvány, 1995.

Voszka Éva: *A dinoszauruszok esélyei. Nagyvállalati szerkezetváltás és privatizáció.* Pénzügykutató Rt.-Perfekt Rt., 1997.

Voszka Éva: *Versenyteremtés - alkuval. Demonopolizáció és állami támogatás az átalakulás idején.* Akadémiai, 2003. *Zárva várt Nyugat.* Szerk.: Kovács János Mátyás. 2000-Sík, 2002.

V.

CIVIL SZERVEZETEK, NONPROFIT SZFÉRA

1% „Forintszavazatok” civil szervezetekre. Tanulmányok. Szerk.: Harsányi László. Nonprofit Kutatócsoport Egyesület, 2000.

Az 1%-os törvény végrehajtásával és megítélésével kapcsolatos vélemények a civil szervezetek körében. Nonprofit Információs és Oktató Központ (NIOK) Alapítvány-Soros Alapítvány, 1999.

A „Gyakorlat és kutatás” program keretében készített interjúk tanulságai. Nonprofit Kutatócsoport, 2002.

A gazdasági tevékenységek statisztikai osztályozása az Európai Közösségekben (NA CE Rev. 1), Nemzetközi Statisztikai Dokumentumok 3. Szerk.: Dr. Pozsonyi Pál. KSH, 2000.

A harmadik szektor. Tanulmányok. Szerk.: Kuti Éva, Marschall Miklós. Nonprofit Kutatócsoport, 1991.

A KSH jelenti 1996/3. KSH, 1996. *A Magyar Régiók Zsebkönyve - 2000.* Szerk.: Frissné Tóth Ilona. KSH, 2001. Adirondack, Sandy.: *Mindennapi receptek civil szervezeteknek. Kézikönyv non profit vezetőknek.* Nonprofit Információs és Oktató Központ (NIOK) Ala pítvány, 1999.

Alapfokú kézikönyv civil szervezetek számára. Szerk.: Török Marianna, Vincze Krisztina. Nonprofit Információs és Oktató Központ (NIOK) Alapítvány, 1998.

Aradszky Zsolt, Dr.: *Tisztázó fogalmak az adományról.* Nonprofit Információs és Oktató Központ (NIOK) Alapítvány.

Az állami és önkormányzati szervek kapcsolata a nonprofit szektorral a Népjóléti Minisztérium példáján. Az 1995. november 6-i Nonprofit Műhelyen elhangzottak összefoglalása. Nonprofit Információs és Oktató Központ (NIOK) Alapítvány, 1995.

Az állampolgári részvétel jogi elvei. A civil társadalmi szervezetek jogi kereteinek kialakítása. CIVICUS - NIOK, 1997.

Az egyéni fogyasztás rendeltetés szerinti osztályozása (COICOP), Nemzetközi Statisztikai Dokumentumok 1. Szerk.: Dr. Pozsonyi Pál. KSH, 2000.

Az oktatás szerepe a gazdaság és társadalom fejlődésében. Szerk.: Nyitrai Ferencné. KSH, 2001.

Balogh Bence - Boncz János - Kuti Éva - Mészáros Geyza - Sebestyén István - Telegdi László: *A nonprofit szektor főbb statisztikai jellemzői 2001. Társadalomstatisztikai Füzetek (37.)* KSH, 2003.

Barabás Miklós: *Konferencia- és rendezvényszervezés*. Nonprofit Információs és Oktató Központ (NIOK) Alapítvány, 1995.

Bocz János: *Szociális nonprofit szervezetek Magyarországon. Társadalomstatistikai Füzetek*. KSH, 1997.

Bocz János: *Egészségügyi nonprofit szervezetek Magyarországon*. KSH, 2001. Bocz János - Cseh Judit et al.: *Nonprofit szervezetek Magyarországon 2000. Társadalomstatistikai Közlemények*. KSH, 2002.

Bocz János - Emri Istvánné et al.: *Nonprofit szervezetek Magyarországon 1996. Társadalomstatistikai Közlemények*. KSH, 1998.

Bocz János - Emri Istvánné et al.: *Nonprofit szervezetek Magyarországon 1997. Társadalomstatistikai Közlemények*. KSH, 1999.

Bocz János - Emri Istvánné et al.: *Nonprofit szervezetek Magyarországon 1999. Társadalomstatistikai Közlemények*. KSH, 2001.

Bocz János - Emri Istvánné et al.: *Nonprofit szervezetek Magyarországon 1998. Társadalomstatistikai Közlemények*. KSH, 2000.

Bocz János - Kuti Éva et al.: *Nonprofit szervezetek Magyarországon 1994. Társadalomstatistikai Közlemények*. KSH, 1996.

Bocz János - Kuti Éva et al.: *Nonprofit szervezetek Magyarországon 1995. Társadalomstatistikai Közlemények*. KSH, 1997.

Bocz János - Kuti Éva et al.: *Alapítványok és egyesületek - A nonprofit szektor statisztikája*. KSH, 1994.

Bódi György - Jung Adrienn - Lakrovits Elvira: *Civil partnerség*. KJK-KER SZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, 2003. *Budapest statisztikai évkönyve 2000*. Szerk.: Waffenschmidt Jánosné. KSH, 2001.

Caught in the Net in Hungary and Eastern Europe: Partnership in Local Welfare Policy. Szerk.: Széman Zsuzsa, Harsányi László. Nonprofit Kutatócsoport- MTA Szociológiai Intézet, 2000.

Civil a pályán. Szerk.: Lévai Katalin. Helyi Társadalom Kutató Csoport, 1998. Czákó Ágnes - Harsányi László et al.: *Individual Giving and Volunteering in Hungary*. KSH, 1995.

Czákó Ágnes - Harsányi László et al.: *Lakossági adományok és önkéntes munka*. KSH, 1995.

Európai pénzforrások I. Adományozó szervezetek az Európai Unióban. Szerk.: Kenderessy Attila. Nonprofit Információs és Oktató Központ (NIOK) Alapítvány, 1995.

F. Tóth András: *Önkéntes program, 2001. Az önkéntesek nemzetközi éve*. Nonprofit Információs és Oktató Központ (NIOK) Alapítvány, 2000.

Furmann Imre: *Kisebbségi jogvédelem. A Nonprofit Műhely 1995. október 2-i be szelgetésének összefoglalója*. Nonprofit Információs és Oktató Központ (NIOK) Alapítvány, 1995.

Gerencsér Balázs: *Ez az 1 mindegy?* Nonprofit Információs és Oktató Központ (NIOK) Alapítvány, 1999.

Györffy Gábor: *Regulating Civil Society. Country Report: Hungary 1995*. Nonprofit Információs és Oktató Központ (NIOK) Alapítvány, 1995.

Harsányi László - Kovács Róbert: *Kulturális nonprofit szervezetek Budapesten. Nonprofit Kutatások 11*. Nonprofit Kutatócsoport, 2002.

Hungary in figures. Szerk.: Dr. Csák Ligeti. KSH, 2000. *Kihívások és válaszok. Szakmai vita a „Kisvárosi Nonprofitok” c. kutatás szociál politikai tapasztalatairól*. Nonprofit Kutatócsoport Egyesület, 2000.

Kondorosi Ferenc: *Civil társadalom Magyarországon*. Politika-Kultúra Alapítvány, 1998.

Kuti Éva: *Hívjuk talán nonprofitnak... A jótékonyosság, a civil kezdeményezések és az állami keretektől kiszoruló jóléti szolgáltatások szektorra szerveződése*. Nonprofit Kutatócsoport Egyesület, 1998.

Kuti Éva: *Gazdaságfejlesztési célú nonprofit szervezetek. Társadalomstatistikai füzetek (36.)* KSH, 2003.

Kuti Éva: *Kinek a pénze? Kinek a döntése? Bevételi források és döntéshozók a non profit szektor finanszírozásában. (Nonprofit kutatások 12.)* Nonprofit Kutatócsoport, 2003.

Kuti Éva: *Van-e válaszuk a nonprofit szektor fejlődésével összefüggő kihívásokra?* INFO Társadalomtudomány, 1997.

Kuti Éva: *Oktatási és tudományos célú nonprofit szervezetek*. KSH, 1998. Kuti Éva: *Kulturális célú nonprofit szervezetek*. KSH, 1999.

Kuti Éva - Králik Miklós - Barabás Miklós: *A nem-kormányzati szervezetek hely zete Magyarországon*. Világbank-Magyarországi Regionális Képviselet. NGO tanulmányok 1. szám. Nemzetközi Fejlesztési és Beruházási Bank - A Világbank magyarországi regionális képviselője, 1999.

Lobbizás közérdekű célokért. Tréning civil szervezetek számára a jogalkotásban való részvételről. Szöveggyűjtemény. Társaság a Szabadságjogokért-Nonprofit Információs és Oktató Központ (NIOK) Alapítvány, 2003.

Magyar statisztikai zsebkönyv 1995. Szerk.: Kollányi Margit. KSH, 1995. *Magyarország 2000. Beszámoló a társadalom és a gazdaság főbb folyamatairól.* KSH, 2001.

Mészáros Geyza: *Környezetvédelmi célú nonprofit szervezetek.* KSH, 2000. Mészáros Geyza: *Településfejlesztési célú nonprofit szervezetek.* KSH, 2002. Mezei Virág: *„Adjon egy részt a civileknek!” A Nonprofit Információs és Oktató Központ (NIOK) Alapítvány társadalmi célú kampányának bemutatása.* Szak dolgozat. Kereskedelmi Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Főiskola, 1999.

Miszlivetz Ferenc - Ertsey Katalin: *Hungary: Civil Society in the Post-socialist World.* Alison Van Rooy, 1998.

Mit érdemes tudni - a kormányzati szakembereknek a nonprofit kutatásokról? Szerk.: Harsányi László. Nonprofit Kutatócsoport, 2003.

Mit érdemes tudni - a média munkatársainak a nonprofit kutatásokról? Szerk.: Harsányi László. Nonprofit Kutatócsoport, 2003.

Mit érdemes tudni - a nonprofit szervezeteknek a nonprofit kutatásokról? Szerk.: Harsányi László. Nonprofit Kutatócsoport, 2003.

Mit érdemes tudni - az adományozóknak a nonprofit kutatásokról? Szerk.: Harsányi László. Nonprofit Kutatócsoport, 2003.

Mura-Mészáros Levente - Saidel, Judith R. - Sátor Balázs - Wyatt, Marilyn: *Nonprofit Governance Practices in Hungary.* Board Source-CSDf, 2003.

Nemoda István - Szántó Tamás: *Az országos foglalkoztatási alapítvány nonprofit szervezeti kapcsolatai és támogatási politikája. Az 1995. december 4-i Nonprofit Műhely összefoglalója.* Nonprofit Információs és Oktató Központ (NIOK) Alapítvány, 1995.

Népszámlálások Magyarországon. Népszámlálási kézikönyv. Szerk.: Rehák Aranka, Rózsa Gábor. KSH-Greger-Delacroix, 2000.

NGO Support Organisations: Role and Function. Report of INTRAC Workshop on NGO Support Organisations Oxford, April 1998. Szerk.: Jolly, Ruth. The International NGO Training and Research Centre, 1999.

Nonprofit Ónarckép '96. Nonprofit Információs és Oktató Központ Alapítvány, 1997. *Nonprofit Ónarckép '97.* Nonprofit Információs és Oktató Központ Alapítvány, 1998.

Nonprofit Ónarckép '98. Szerk.: Vincze Krisztina. Nonprofit Információs és Oktató Központ Alapítvány-Soros-NIOK Iroda, 1999.

Nonprofit törvény vázlat. Nonprofit Információs és Oktató Központ (NIOK) Alapítvány, 1995.

Papházi Tibor: *Egyesületek, társadalom, egészségügy. Fejezetek az egyesületek szociológiájának köréből.* Nonprofit Kutatócsoport, 1997.

Párhuzamosok és metszéspontok. Avagy állam, gazdaság és civil társadalom Magyarországon. Szerk.: Barabás Miklós. Európa Ház, 1997.

Proceedings of the Educational Policy Workshop 2001. jan. 24-27., Szerk.: Dr. Thomas Timar, Natalia Shablya et al. International Renaissance Foundation, 2001.

Recognition and Protection of Patients Rights. International Workshop in Budapest May 19-21, 2000. Szerk.: Fridli Judit. Hungarian Civil Liberties Union, 2000.

Regulating Civil Society. A civil társadalom szabályozása, ICNL-NIOK, 1996. Rosati, Angela: *Annual Report Training Outline.* Nonprofit Információs és Oktató Központ (NIOK) Alapítvány, 1996.

Rosati, Angela: *Fund Raising Training for Primary and Secondary Schools.* Nonprofit Információs és Oktató Központ (NIOK) Alapítvány, 1996.

Rosati, Angela: *Hivatalos ajánlat felépítése.* Nonprofit Információs és Oktató Központ (NIOK) Alapítvány, 1996.

Rosati, Angela: *International Fund Raising Techniques: An opportunity for success in Central and Eastern Europe.* Soros-NIOK Iroda, 1997.

Rosati, Angela: *Adománygyűjtési technikák itthon és külföldön.* Soros-NIOK Iroda, 1997.

Salamon, L. M. - Anheier, H. K.: *Szektor születik. A nonprofit szektor nemzetközi összehasonlításban. Nonprofit kutatások 4.,* Nonprofit Kutatócsoport Egyesület, 1995.

Sebestyén István: *Summary of the Hungarian Original. The Relationship of Local Governments and Non-profit Organisations in Hungary.* KSH-Nonprofit Információs és Oktató Központ (NIOK) Alapítvány, 1996.

Sebestyén István: *A nonprofit szektor funkcionális megközelítése. A nonprofit prizma.* Nonprofit Információs és Oktató Központ (NIOK) Alapítvány.

Sebestyén István: *Az önkormányzatok és a nonprofit szervezetek kapcsolata 1996.* KSH, 1998.

Sebestyén István: *Az önkormányzatok és a nonprofit szervezetek kapcsolata 2000.* KSH, 2002.

Statistical Bulletin. Szerk.: Lenotti Katalin. KSH, 1995. *Statistical Pocket-book of Hungary 2000.* Szerk.: Dr. Ligeti Csák. KSH, 2001. *Sustainability of the Third Sector in Central and Eastern Europe. Integrating Analysis, Learning and Vision Regional Workshop.* Civil Society Development Foundation, Hungary, 2000.

Széman Zsuzsa - Harsányi László: *Halak és hálók. Kapcsolatok a helyi szociálpolitikában. Nonprofit Kutatások.* Nonprofit Kutatócsoport-MTA Szociológiai Kutató Intézet, 1999.

The Voluntary Sector in Hungary: Support and Service Organisations. Nonprofit Információs és Oktató Központ (NIOK) Alapítvány, 1995.

SUMMARY

FACT/SOROS II.

THE SECOND DECADE OF THE SOROS FOUNDATION HUNGARY 1995-2004

This book is an account, through recollections, studies, pictures and documents, of the second decade of the Soros Foundation Hungary, a private institution which has wielded a uniquely strong influence on public life, arts, literature, culture, research, education and health in Hungary.

Founded in the Orwellian year of 1984 by Hungarian-born American businessman George Soros with an endowment of one million dollars, the Foundation was intended to support independent intellectual, cultural and public initiatives that would serve the development and general democratization of Hungary, still under Communist rule. It was an experiment that was to form the precedent for another dozen Soros foundations throughout the region, and was in itself a striking success. Over the ensuing twenty years, the Hungarian Foundation has spent another 150 million dollars on the most diverse public causes and private individuals.

*

The twenty-year life of the organization has been attended by accelerating change and a search for dynamic balance, within and without. Its history can be broken down into four successive, and highly distinct, periods:

- I. 1984 to 1990
- II. 1990 to 1994
- III. 1994 to 2000
- IV. 2000 to 2004

The first two periods were covered in the last "decade report" (*Tény/Soros* - 1984- 1994. Balassi Kiadó, Budapest, 1999), but for the sake of continuity and to follow the changes, it is worth summarizing them briefly here.

I.

FROM THE BEGINNING TO 1990

It was in the late Kádár years, just about the time of the Gorbachov opening, that the "Hungarian Academy of Sciences Soros Foundation Committee" was set up. From the start, it was something of a cuckoo's egg in the rigid, hierarchical, one-party Communist nest. The regime gave its blessing to the experimental initiative partly as a propaganda gesture to the West and partly from simple pragmatic considerations (general lack of funds and foreign exchange particularly in the areas of culture, education and research). The future of the new organization remained precarious in the first two or three years, because its struggle for publicity and autonomy set off waves of conflict in the system, as testified by contemporary documents that survive from the Ministry of the Interior, the party headquarters and academic circles. Nevertheless, with its immediately-popular literature and social studies grants - which were judged on a strikingly independent basis, sometimes clashing with the authorities - and a whole range of much-missed and innovative initiatives (like the substantial grants for libraries, the Xerox program and a raft of foreign grants and study trips) it earned greater and greater recognition and respect among both the intelligentsia and even reform-minded sections of the state apparatus. A breakthrough came on the threshold of the change of system: in 1988-89, when its popularity was at a peak, it attained the position of one of the main catalysts of the democratic transition, with generous donations backing up the "broad opposition people's front policy". The honors for this initial four or five years undoubtedly go to the founder's personal representative Miklós Vásárhelyi and a handful of close, dedicated colleagues. The success of the Hungarian Foundation was undoubtedly a major factor in George Soros' decision to launch, on what was now a well-tryed pattern, a succession of new foundations in Poland, Russia, China and then further Central-Eastern Europe countries.

II. 1990-1994

The second period - which largely coincides with the four years of the first democratically-elected parliament and government - was marked by both continuity and the assumption of new roles. With the exception of a few board members, the team in charge of strategy remained largely the same, but alongside the President, Miklós Vásárhelyi, the newly-appointed director László Kardos assumed an increasing role. The Foundation also finally gained its full independence, breaking off its political "enforced marriage" to the Hungarian Academy of Sciences, officially in early 1991, but in reality in 1990. The budget grew and grew, grants and programs proliferated, but the creative momentum of the early years seemed to run out of steam. The "transition hangover" mood and the dirt of the "culture war" seeped even through the walls of the recently-occupied new Országház Street headquarters. The new government frequently declined its cooperation (particularly in cultural and educational matters) and in the crudely polarizing political situation, the Foundation was also caught up in the enforced party-politicization, pervaded with wicked intrigues and vulgar anti-semitic press campaigns. It was also the time when the organization of the Central European University started up in parallel in three cities - Warsaw, Prague and Budapest - and when a dozen new Soros foundations were set up one after the other throughout the region. It was the wish of the Founder that we should cooperate, and draw up common principles and programs, although the "first-born" Foundation in Budapest was somewhat lukewarm in its support, beyond sharing its experience with the newcomers when asked. ("Networking = not working" was the prevalent view among the Hungarian management.) Public affairs and the intellectual side remained dominant, but now in a new, narrower, if not less feisty spirit of opposition. Coming up alongside, however, were a few initiatives that addressed increasingly severe problems, like the School Milk campaign, the Help to Help program or the support for the Hungarian Hospice movement. These were important first moves toward what became a shift of strategy.

III. 1994-1999/2000

Following the change of government in 1994, and closely connected with it, we witnessed a belated, but highly ambitious exercise in self-renewal. The Foundation was suddenly faced with new opportunities, and, freed from its "opposition quarantine", started to ratchet up its activity. The funding budget almost doubled, to a level at which it stayed for five years, five more members were added to the Board, and Éva Bakonyi replaced László Kardos as head of the operational team, which soon swelled in number to 50 and moved to the Foundation's own headquarters in a renovated Buda villa. New programs and subprograms started up by the dozen, and there were 70 separate boards with 220 members judging the 20,000 applications received each year - the same number as had been received in whole of the first decade!

The Soros Foundation Hungary had grown into a big operation, with all the advantages and drawbacks attending it. Decision-making was decentralized, program management and grant administration became more efficient, but many new colleagues hardly knew each other, and it was difficult to get an overall view of the complex and sprawling system of highly specialized programs. It was, above all, the era of the Health and Public Education Development "mega programs", the subject of several analyses, impact studies and documents included in this book. Both of these high-profile, new commitments, coordinated with work by government, local government, professional organizations and NGOs, achieved major results, even if they were unable, with their limited resources, to produce comprehensive structural reforms during these four years. They also radically remodeled the Foundation's profile and its way of working, greatly widening the scope of causes and persons it supported. Patronage of culture and the arts, partly reflecting the changing value preferences of New York and the Founder, was by now forced into the background, and left to fight a rearguard action that nevertheless kept going right up to recent years. It was also at this time that some new and important initiatives took root: the Roma programs, and support for human rights, protection of minorities and civic initiatives. These were eventually to become dominant in the first years of the new millennium.

IV. FROM 2000 TO DATE

The last four or five years have been marked by a search for a new role and gradual withdrawal. The latter has been forced by the Founder's declared intention, stated several years before, and by deeper and deeper funding cuts. In this, the Foundation, far from being alone, is sharing the fate of several dozen other foundations in the Soros network. The ultimate outcome, however, remains unsure.

There are some grounds for hope. One is that the Hungarian Foundation has already survived many difficult periods, and the other is that the Founder has been preoccupied for nearly a decade by the question, "What should our endgame strategy be?" The new period dawned with a reduction of the disposable grant budget for 2000 to 5 million dollars - hardly one third of what it had been the year before. Many programs were closed, or their funding was cut, and there was a string of enforced staff departures. A similar indication of hard times was the change in Foundation leadership: in early 2001, Éva Bakonyi was replaced in the directorial post by Anna Belia, and Miklós Vársárhelyi, who died in May, was succeeded as president by Gábor Halmai. In the meantime, there was an almost complete

FÜGGELÉK

changeover among the board members. Downsizing gave way to new, integrated program groups, the system of special boards was radically reorganized, and new steps were taken in strategic planning. These were all increasingly constrained by ongoing budget cuts. In 2003, the last Soros Prizes were awarded, and by the end of the year the traditional grant-giving and donating profile had come to an end. Only two civil grant programs remained: East-East, joint with the Open Society Institute, and the similarly internationally-based "Trust".

This is not to say that no inventive and successful programs have been started up or kept going in the last five years. Enough to mention the Community Health Program, the Roma Community Center, the Self-Developing Roma Schools, several programs involving the homeless and the unemployed, the Soros Studio Theatre Festival, the Contemporary Arts Program network, the Cultural Management program, the Mobile Legal Aid service and the 2002 campaign to encourage voting in the general election ("Exercise your right - go and vote!"). In these, forging virtue out of necessity, the Foundation has endeavored to make up for lack of cash with greater intellectual investment, organization work and collaboration, relying on its well-earned respect and widespread contacts in various professions and institutions.

"Dare to be small!" might be the motto for the new Foundation strategy which, in the absence of spectacular quantitative results, aims for quality.

*

By putting the Popperian ideal of the "open society" into its own practice, the Foundation has from the beginning lived courageously out in the open, putting its operation under broadly-based social and professional control. Much has indeed changed over the last ten years - literary and social science grants have given way to prizes, and public grant programs have been joined by invited schemes - but the Foundation has nonetheless largely safeguarded its fundamental openness.

The membership of every board, and the names of all program managers and staff, have been public right from the start. The grant schemes have always been publicly announced, and their scoring criteria, results lists, grant sums, and even sometimes the reasons for judgment, were open to scrutiny. These were regularly published in the press and in the Foundation's annual reports, and the result of every grant program in twenty years can still be found on the Foundation's website, www.soros.hu. Every board decision likely to arouse public interest was also made public. As the recollections of the board members in this volume attest, most decision-making bodies did their work in an open and constructive atmosphere, although vigorous professional debates broke out in some of them. These differing viewpoints sometimes met with wide publicity, like the hotly-debated reorganization of the book and journal publishing funding system in 1996. For as long as it has existed, but particularly in the last decade, the Foundation has assumed the organization and funding of many Hungarian and international conferences, civil forums, and debates on professional and public affairs, another major contribution to free exchange of ideas and the public airing of issues. Another of its major roles has been in reviving civil society. From being an isolated entity of dubious future when it started out in 1984, the Foundation rapidly grew into an institutional prototype of civil society. On the eve of the political transition, the Foundation was one of the main supporters of self-organizing groups of citizens, and a crucial factor in the reborn Hungarian non profit sector. With its

"Democracy Program" launched in spring 1989, it provided hundreds of newly-founded NGOs, independent journals and movements out of a special funding of over two million dollars, as a kind of "emergency transition assistance".

Even after 1990, it continued to regard the widening of the democratic base and the strengthening of civil society as a prime task. For many years, several hundred impecunious organizations received indispensable infrastructural and/or regular upkeep support. (These included school foundations, research institutes, book and journal publishers, artistic companies, professional organizations, public affairs movements, human rights and Roma organizations, etc.) In the last decade, it has put even more emphasis on seeking broad collaboration with the civil sector. Of the many practical examples of this, two will suffice in illustration:

One is the Nonprofit Service Center, which the Foundation accommodated in the reception floor of its own headquarters and ran for three years. It provided the hard pressed NGOs, mainly in Budapest and surroundings, with free use of the office and legal, financial and grant-application advice. The other, and most recent, example is the Institutional Support Program that goes under the name of "Trust". This, an initiative by five large American private foundations currently withdrawing from the region, is providing 100 million dollars, in a multi-round application scheme, for distribution among key local NGOs. The management of the program - also awarded by tender - was assigned to the Budapest Soros Foundation, in cooperation with two other organizations. As well as than acting as redistributor and applications manager in the Hungarian arm of this program, the Foundation itself recently ran a similar experimental program out of its own funds and on its own initiative. The novelty of the scheme is that, in a reverse of former practice, organizations judged worthy of support are provided with substantial funds specifically to meet their operational costs and thus facilitate their long-term survival.

Could there be a more worthy farewell gesture from a much-reduced organization with a great past?